ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Віра Котович

ОЙКОНІМІЯ УКРАЇНИ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Монографія

Дрогобич
Пóсвіт
2020

Рекомендувала до друку вчена рада
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (протокол № 2 від 30. 01. 2020 р.)

УДК 811.161.2’373.21(477)
К 73

Рецензенти:
Карпенко О. Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Лукаш Г. П., доктор філологічних наук, професор кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету імені Василя Стуса;
Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний редактор
Федурко М. Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та МВПШ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Котович В. В.
К 73 **Ойконімія України як лінгвокультурний феномен** : монографія / Віра Василівна Котович. – Дрогобич : Пóсвіт, 2020. – 448 с.

ISBN 978-617-7835-64-5

У монографії досліджено назви поселень України в контексті ономастики та лінгвокультурології. Змодельовано лінгвокультурологічні портрети всіх теперішніх астіонімів України. Кожен з астіонімів розглянуто як згорнутий лінгвокультурний текст, закодування якого відбулося в часі присвоєння поселенню імені, а прочитання здійснюється впродовж усіх періодів його побутування. Назви сучасних українських міст виразно відтворюють дух та віяння епохи, що покликала їх до життя, проектуючи назвоцентричні процеси на формування іменотворчого колориту інших поселень. Авторка не лише обґрунтовує актуальність дослідження генези ойконімів, але й вмотивовує потребу плекати національний дух і рідномовний колорит кожного з поселень України.

Для мовознавців, фахівців з ономастики та лінгвокультурології, викладачів, аспірантів, студентів, усіх, кого цікавлять проблеми української ойконімії.

УДК 811.161.2’373.21(477)

ISBN 978-617-7835-64-5

© Котович В. В., 2020
© Пóсвіт, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОНОМАСТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЙКОНІМНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ 15

1.1. Історико-географічні дослідження назв поселень України як підґрунтя лінгвокультурологічного їх розгляду 15
1.2. Український ойконімний простір в ономастичному потрактуванні 26
1.3. Лінгвокультурологія та ономастика: вектори взаємодії 38
1.3.1. Лінгвокультурологічна ономастика vs лінгвокультурологічний аспект в ономастиці 46
1.3.2. Семантичність / асемантичність ойконімів 51
1.4. Методи лінгвокультурологічного опрацювання назв поселень 57
1.5. Базові поняття та терміни дослідження 64
Висновки до розділу 1 71

РОЗДІЛ 2
ТИПОЛОГІЯ ОНІМНОГО КОДУ АСТІОНІМА.....73
2.1. Антропонімний індивідуальний код (АІК).....75
2.1.1. Астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами (мікрокод ДСІК).....77
2.1.2. Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами» (мікрокод ВКА/ НК).....91
2.1.3. Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами (мікрокод ВАА).....111
2.1.4. Астіокультуроніми, мотивовані християнськими та нехристиянськими іменами (мікрокод Х/ НХІ).....156
2.2. Антропонімний груповий код (АГК).....174
2.3. Меморіальний код (МК).....179
2.3.1. Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані антропонімами (мікрокод МА).....180
2.3.2. Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами, агіонімами, хрононімами (мікрокод МО/ Аг/ Хр).....189
2.4. Гідронімний код (ГК).....196
2.5. Мікротопонімний код (МтК).....227
2.6. Оронімний код (ОК).....240
2.7. Хоронімний код (ХК).....242
2.8. Ергонімний код (ЕК).....244
Висновки до розділу 2.....248

РОЗДІЛ 3
ТИПОЛОГІЯ АПЕЛЯТИВНОГО КОДУ АСТІОНІМА.....251
3.1. Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК).....252
3.1.1. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів (мікрокод АпЛн).....253
3.1.2. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів (мікрокод АпАр).....277

3.2. Локально-етнічний код (ЛЕтК) 289
3.2 1. Астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами (мікрокод ЛЕтН).....291
3.2.2. Астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами (мікрокод ЕтН).....295
3.3. Службовий код (СК) 298
3.4. Символіко-світоглядний код (СмСвК) 300
Висновки до розділу 3 310

РОЗДІЛ 4
ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ
ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЗАСАДНИЧИХ
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ 313
4.1. Простір в ойконімах.....315
4.2. Час в ойконімах 330
4.2.1. Топонімотворчий формант як показник темпоральності ойконіма.....331
4.2.2. Темпоральний аспект бінарних ойконімів 339
4.3. Духовність у дзеркалі ойконімної номінації 349
4.4. Категорія образності в українському ойконіміконі.....359
4.5. Ойкокультуроніми як джерело постання символів.....369
Висновки до розділу 4 380

ВИСНОВКИ.....383

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....393

СПИСОК ДЖЕРЕЛ 396

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....406

Світлій пам'яті незабутніх
БАТЬКА Василя Атаманчука (1933–2015)
УЧИТЕЛЯ Дмитра Бучка (1937–2014)
присвячую

ВСТУП

Територія, яка нині належить українському народові, від доби палеоліту й до сьогодення ніколи не була пусткою (Григорій Півторак). «Покоління людей виростали одне по одному. Над краєм пролітали хуртовини воєн, але рід від роду переймав здобутки попередніх надбань і передавав їх своїм нащадкам. Культурна тяглість на українських землях не переривалася ніде й ніколи» [Полонська-Василенко, с. 41]. Тяглість матеріальної та духовної культури українців яскраво відбита і в словах, які називаємо «живими свідками минулого», «архівом землі», «феноменальними мовно-культурними маркерами», «лексичним оформленням держави», – в ойконімах.

Кожна власна назва володіє величезним культурологічним потенціалом. Сьогодні в центрі наукової парадигми стоїть людина – її «дух, наука, думка, воля» (Іван Франко). Мова та духовні сили особи розвиваються не окремо й не послідовно, а формують монолітну інтелектуальну єдність [Гумбольдт,

с. 44]. Людина іменує себе, іменує іншу людину, називає свою осаду, свою воду, гору, вулицю, зірку. І в тій номінації – не лише слово, але й дух, бо «споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог» (Бут 1, 1–5).

Ойконіми, власні назви поселень, є видом топонімів і співіснують з іншими їхніми видами: гідронімами, оронімами, спелеонімами, хоронімами, урбанонімами, дромонімами, агроонімами, дримонімами, інсулонімами, некронімами, мікротопонімами. Клас ойконімів теж неоднорідний, однак увагу дослідників найчастіше привертають астіоніми (власні назви міст) та комоніми (власні назви будь-яких сільських поселень – сіл, селищ, хуторів).

«Ойконімія посідає чільне місце в системі людських цінностей: вона належить до надбань народної думки і є тим універсальним історико-соціальним фактом, який дає право трактувати її як своєрідний феномен культури. Сучасний український полікультурний простір неможливо аналізувати чи інтерпретувати, оминувши цю важливу ланку традиційної культури» [Купчинська, с. 32]. Незліченна кількість онімів, започатковуваних практично щоденно, творяться за власними законами або за законами деривації апелятивів; вони змінюються, модернізуються: народившись етимологічно прозорими, стають етимологічно затемненими і складними для реконструкції або ж, навпаки, в результаті численних досліджень, багатьох дискусій стосовно їхньої генези, формулювання різних версій і припущень постають у своїй первісній прозорості.

Розглядаючи становлення та розвиток української ойконімії, дослідники акцентують на різномодельності її одиниць: частину ойконімів утворено від апелятивів та географічних термінів, багатьом передували мікротопоніми, деякі поселення отримали імена від гідронімів чи оронімів, ще інші не відбулися б без прямої чи опосередкованої участі в їхньому творенні антропонімів чи без переходу комоніма в астіонім і

навпаки – це вже залежало від статусних характеристик позначуваного. Проте хай яким шляхом здійснювався процес становлення назви якогось із поселень – чи то головного й найбільшого міста України – *Києва* (2 965 500 ос.), чи одного з її найменших сіл – *Батьківщини* (1 ос.), що на Житомирщині, – для лінгвокультурології вони завжди значущі, бо утворені за мовними законами й експлікують певний квант культурної інформації.

Відомо, що в XIX ст. засновано, а в XX ст. на ґрунті географії, історії та лінгвістики вибудувано нову наукову галузь – ономастику. З початком XXI ст. ономастичні дослідження здійснюються в тісній взаємодії з етно-, соціо-, еко-, прагма-, психолінгвістикою, когнітивістикою, лінгвістичною філософією, лінгвокультурологією.

Актуальність дослідження продиктована необхідністю проаналізувати ономастичні явища з погляду лінгвокультурології, здійснити перехід від ономастики екстенсивної, системно-структурної, «іманентної» до антропоцентричної, яка розглядає мовні номінації в тісному зв'язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю. Одні назви поселень збережено з прадавніх часів, інші змінювалися протягом періоду свого побутування фонетично, морфемно, граматично, лексично, проте в кожній із них відбито матеріальну та духовну культуру тієї епохи, яка їх народила.

Дослідники все частіше визначають творення власних назв як специфічний тип кодування культурної, історичної, мовної інформації. Майже 30 тисяч назв населених пунктів України народжувалися в різні культурно-історичні епохи, і кожна культурна формація позначена вибором відповідного типу іменування поселення. Ойконіми певної структурно-семантичної моделі на тому чи тому етапі розвитку суспільства ставали домінантними, хоч і не єдиними. Словом позначався об'єкт, через нього проявлялася культура світобачення, світорозуміння, а відповідно до цього – назвотворення і назвовід-

чуття. Культуроємність ойконімів – різна, але вона присутня в кожній назві: чи то *Болотня* (Кв.), чи *Радісний Сад* (Мк.), чи *Доброгостів* (Лв.), чи *Баранівка* (Жт.).

Розгляд ойконімів – то тільки частина ономастичної роботи, однак для багатьох лінгвістичних шкіл Славії вагома і навіть пріоритетна. Вивчення ойконімного простору Польщі пов'язане з роботами Вітольда Ташицького, Станіслава Роспонда, Казимира Римута, Губерта Ґурновича, Генріха Борека; Чехії – з дослідженнями Володимира Шмілауера, Яна Свободи, Рудольфа Шрамека; Словаччини – з працями Вінцента Бланара, Рудольфа Крайчовіча, Мілана Майтана. Південнослов'янська ойконімія розглянута в розвідках болгарських учених Влодимира Георгієва, Івана Дуриданова, Йордана Заімова, Николая Ковачева; словенських – Франце Безлая, Франца Міклошича. Російська ойконімія простудійована в працях Олександра Матвеєва, Володимира Никонова, Наталії Подольської, Євгена Поспєлова, Олександри Суперанської, Олега Трубачова, білоруська – в роботах Вадима Жучкевича, Раїси Козлової, Валентини Лемтюгової, Анною Мезенко та ін.

У великій когорті ономастів для нас чи не найважливіші імена тих, хто, вивчаючи різні класи онімів, обґрунтував методологію та методику дослідження українського ойконімікону в лексико-семантичному, словотвірному та етимологічному аспектах і на чиї праці ми насамперед покликаємося: Андрій Білецький, Дмитро Бучко, Валерій Бушаков, Кирило Галас, Лукія Гумецька, Юрій Карпенко, Іван Ковалик, Мирон Кордуба, Василь Лобода, Василь Лучик, Василь Німчук, Ярослав Рудницький, Кирило Цілуйко, Євген Отін, Ярослав Пура, Олексій Стрижак, Євгенія Черняхівська, Михайло Худаш та наші сучасники, одні з яких активно працювали, інші й нині трудяться в просторі ойконіміки (захищаючи дисертації, видаючи ґрунтовні розвідки, розбудовуючи теорію й практику ономастичних досліджень): Юлія Абдула, Святослав Вербич, Інна Волянюк, Мирослав Габорак, Олексій Голінатий, Ірина

Гонца, Ірина Желєзняк, Ірина Єфименко, Олександр Іваненко, Олена Карпенко, Ольга Карпенко, Зоряна Купчинська, Олег Купчинський, Анна Лисенко, Лариса Масенко, Оксана Михальчук, Маргатита Надутенко, Людмила Радьо, Ярослав Редьква, Марія Тишковець, Наталія Торчинська, Михайло Торчинський, Інна Царалунга, Ольга Шульган, Віктор Шульгач, Василь Яцій та ін.

Лінгвокультурологічний аспект ономастичних студій не був би зримо окресленим без аналізу ідей цілої плеяди відомих мовознавців, творців чи палких прихильників лінгвокультурологічного напряму сучасної лінгвістики: Миколи Алефіренка, Ніни Арутюнової, Єжи Бартмінського, Олени Березович, Анни Вежбицької, Володимира Воробйова, Володимира Карасика, Вікторії Красних, Валентини Маслової, Марії Рут, Юрія Степанова, Вероніки Телія, Микити Толстого, Світлани Толстої, Олександра Хлоренка, Віктора Шаклеїна та ін.

До становлення й розбудови української лінгвокультурології долучилися сучасні українські мовознавці: Наталія Венжинович, Тетяна Вільчинська, Ірина Голубовська, Світлана Єрмоленко, Віталій Жайворонок, Маргарита Жуйкова, Віталій Кононенко, Зоряна Коцюба, Олена Левченко, Лідія Лисиченко, Галина Лукаш, Петро Мацьків, Любов Мацько, Анатолій Мойсієнко, Любов Савченко, Марія Скаб, Олена Селіванова, Ярослав Яремко та багато інших учених.

Звернення лінгвокультурологів до вивчення онімного матеріалу – вимога часу. У центр наукової парадигми поставлено людину, яка не тільки омовлює довкілля, але й іменує окремі з його об’єктів, формуючи в такий спосіб самостійний багатогранний ономастичний код. Експлікація його складників із позицій культуроцентризму – одне з завдань сучасної лінгвокультурології.

Мета роботи – здійснити ономастичний та лінгвокультурологічний аналізи ойконімного простору України шляхом

декодування лінгвальної та позалінгвальної інформації, прихованої за кожною з досліджуваних одиниць, яка уможливлює співвіднесеність поверхневої структури ойконіма з його глибинною суттю, тобто з культурою.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) визначити теоретико-методологічні засади ономастичного та лінгвокультурологічного аналізу ойконімного простору України;

2) установити вектори взаємодії лінгвокультурології та ономастики; обґрунтувати поняття семантичності / асемантичності ойконіма;

3) окреслити джерельну базу, методологічний інструментарій, термінологічний апарат дослідження;

4) з'ясувати механізм і характер інтерпретації ойконіма як згорнутого лінгвокультурного тексту;

5) проаналізувати сучасний астіонімікон України як складник ойконімного простору та як лінгвокультурний феномен;

6) простежити реалізацію онімного та апелятивного кодів астіонімів на матеріалі назв українських міст;

7) створити лінгвокультурологічні портрети астіонімів України як виразних представників її ойконімікону;

8) довести спроможність ойконімів бути репрезентантами специфіки національного світовідчуття; розкрити особливості вияву в назвах поселень світоглядних категорій простору й часу;

9) розглянути образно-символічний і духовний потенціали ойконімії як виявів культури українського назовництва.

Об'єктом дослідження є ойконімний простір України як лінгвокультурний феномен.

Предмет дослідження – лінгво- та культуроцентричний аналіз ойконімного простору України в контексті визначальних тенденцій сучасної ономастики та лінгвокультурології.

Джерельною базою дослідження послугували архівні документи та видані на основі першоджерел матеріали, карти та

атласи, довідники з адміністративно-територіального устрою України, енциклопедії, лексикографічні праці (з топоніміки, ойконіміки, антропоніміки, гідроніміки, мікротопоніміки, словники народних географічних термінів тощо).

Методика дослідження визначена його метою, завданнями та матеріалом, має комплексний характер і спирається на загальнонаукові та власне лінгвістичні методи і прийоми. *Описовий метод* мовно-культурної інтерпретації назв поселень допоміг проаналізувати ойконіми як своєрідні згорнуті тексти з лінгвальною та екстралінгвальною інформацією. У цьому ракурсі він тісно корелює з *прийомами лінгвокультурологічного аналізу*, спрямованими на виявлення та опис культурно-національного компонента в семантиці досліджуваних ономастичних одиниць. Ономастичним виявом *порівняльно-історичного* методу є репрезентація давніх ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фоно-морфемних та лексичних трасформацій. За допомогою *структурного методу*, зосібна *методики деривaційного аналізу* окреслено словотвірну структуру ойконімів. *Семантико-мотиваційний* метод допоміг встановити мотиваційні чинники творення назв поселень, а доповнений *прийомами аналізу* культурологічних та ономастичних кодів уможливив розгляд ойконімів як лінгвокультурних феноменів. *Зіставний метод* дав змогу схарактеризувати специфіку ойконімів, локалізованих у різних адміністративно-територіальних регіонах країни. Використання прийомів *етимологічного аналізу* та *аналізу словникових дефініцій* допомогло з'ясувати генезу досліджуваних одиниць. Застосування методики *моделювання функціонально-семантичних полів* (*функціональний метод*) забезпечило створення лінгвокультурологічних портретів усіх астіонімів України з виокремленням у них ядерної та інтерпретаційної зон, зон ближньої та дальньої периферії. Частково використано прийом *кількісних підрахунків* для визначення частотності репрезентантів кожного з досліджуваних кодів.

Наукова новизна монографії полягає в тому, що в ній *уперше* описано український ойконімний простір в ономастико-культурологічному аспекті; уведено в науковий обіг терміни *ойкокультуронім / астіокультуронім* для позначення ономастичної одиниці як лінгвальної та культурологічної цінності; уточнено значення термінів *апелятивний* та *онімний* коди астіонімів; *антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний, ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний* коди астіонімів; мікрокоди та субкоди в системі астіонімікону; змодельовано лінгвокультурологічні портрети усіх сучасних українських астіонімів із виокремленням у їхній структурі ядерних та інтерпретаційних зон, зон ближньої та дальньої периферії; запропоновано контроверсійні тлумачення генези низки астіонімів; проаналізовано ойконімний матеріал у контексті провідних світоглядних категорій простору та часу; засвідчено його духовний та образно-символічний потенціал; підтверджено доцільність розгляду ойконімікону України як репрезентанта специфіки національного світобачення.

Теоретичне значення здійсненого дослідження полягає в тому, що *вперше* в українському мовознавстві окреслено роль ономастичного матеріалу в структурі лінгвокультурологічних досліджень; опрацьовано на основі назв поселень питання взаємозв'язку, взаємовідображення та взаємопроникнення мови й національної культури; обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення ойконімного простору України як ономастичного коду; розроблено структуру побудови статей лінгвокультурологічного словника ойконімів; запропоновано схеми лінгвокультурного прочитання ойконімного матеріалу; проілюстровано специфіку відображення тяглості матеріальної та духовної культури народу засобами ойконімного матеріалу.

Автор висловлює щиру подяку відповідальному редактору нашої праці – доктору філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка **Марії Федурко** за допомогу та цінні поради, а також рецензентам: доктору філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова **Олені Карпенко**, доктору філологічних наук, професорові кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету імені Василя Стуса **Галині Лукаш**, доктору філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка **Петрові Мацьківу** за слушні зауваження та конструктивні побажання.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОНОМАСТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЙКОНІМНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

1.1. Історико-географічні дослідження назв поселень України як підґрунтя лінгвокультурологічного їх розгляду

Одна з граней людської культури як семіотизованої свідомості – іменування пізнаного та обжитого простору – рік, гір, лісів, полів, осель тощо. Заснування поселень та надання їм імені – явище суспільне. Вони, як і все, що дійшло до нас з найдавніших часів (пам'ятки матеріальної та духовної культури, мова, писемність, світогляд, звичаї), є продуктом суспільних відносин. На складному шляху нашої історії в їхньому творенні брали участь різні чинники, з-посеред яких виокремлюють історичні, географічні та лінгвістичні [Купчинський 1981, с. 4]. Вивчення ойконіма як історичного явища – аспект актуальний і, як наголошує Олег Купчинський, «украй важливий, бо розкриває суспільні підстави виникнення об'єктів і різний історичний генезис назв» [Ibid., с. 6]. Історизм ойконімів виражений не в поодиноких випадках, а становить «основу всіх назв», тобто вони історичні «не у вузькому розумінні (повідомляють про якусь подію), а завжди» [Никонов 1974, с. 81], позаяк

«*Вікторія* чи *Буковина* – це історія, виражена засобами мови» [Ibid., с. 26]. «Завжди історичними» є навіть штучні ойконіми – образно, ідеологічно чи політично марковані.

XIX ст. стало початком звернення дослідників до потрактування назв поселень в історичній ретроспективі: не тільки загальна лексика, а з-поміж власних назв – не тільки назви водних об'єктів як найбільш стійкий пласт онімів, але й ойконіми почали розглядатися в колі важливих інформативних джерел. Ідеї порівняльних досліджень, породжені працями Франца Боппа, Вільгельма фон Гумбольдта, Фрідріха Шлегеля, уможливили побачити в пропріальній лексиці глибинну сутність, етнічний менталітет словотворця та розглядати її як вияв нерукотворної народної культури. Серед першопрохідців – Микола Барсов, Йоганн Ерлі, Франц Міклошич, Франтішек Палацький, Каспар Цойс та ін. Позначені іменами представників трьох основних осередків українського наукового поступу – Харківського, Київського та Львівського, назвознавчі студії почали зримо окреслюватися в обширі історико-географічних та краєзнавчо-етнографічних. Подвижницька праця Івана Вагилевича, Якова Головацького, Михайла Максимовича, Опанаса Марковича, Лаврентія Похилевича, Ізмаїла Срезневського, інших дослідників спрямовувала їх на наукову стезю. «Назви місцевостей – це ніби закам'янілий документ про ґрунт, первісну культуру, спосіб життя, традиції, звичаї і розселення наших предків. Назви поселень можуть яскраво продемонструвати, яким шляхом ішла слов'янська колонізація. У випадках, коли немає історичних доказів, однойменні топоніми переконують у тому, що поселенці вийшли з місцевості того ж імені», – цитує Яків Головацький чеха Маркіяна Коляра у передмові до «Географическаго словаря западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ» [Головацький, с. 13–14]. І хай розмірковування Іван Вагилевича про кельтське коріння ойконімів *Бар, Библо, Бунів, Кульматичі, Рулеве, Сопіт, Тухля* (мовляв, іменували їх бойки, а предками бойків, за однією з відомих версій, було кельтське плем'я боїв), про сліди тюркських племен у назвах гуцульських поселень *Печеніжин, Печенія, Узин, Узів* (позаяк самих гуцулів просвітитель виводив від тюркського

племені уців); хай переконання Ісидора Шараневича про те, що галицькі ойконіми *Поморяни, Половці, Печеніжин, Пруси, Прусів* слід кваліфікувати тільки як відетнонімні; хай дослідження Миколи Барсова переважно зводилися до пошуку на картах «подібнозвучних» з племінними іменами Київської Русі назв, – сьогодні вимагають деякого уточнення [Борчук, с. 139; Бучко-Бучко, с. 416; Галас, с. 8; Нерознак, с. 7; Худаш-Демчук, с. 44], – незаперечне одне: це були «перші ластівки», перші спроби прочитання назв поселень як історичних етноархівних джерел.

Назвознавчі дослідження другої половини XIX – початку XX ст. поступово набувають обрисів системності, а аналіз ойконімного матеріалу ведеться головно в двох напрямках: 1) характеристика власних назв поселень як підґрунтя вивчення етногенезу слов'ян; 2) збір та популяризація автохтонних народнорозмовних назв населених пунктів та намагання повернути їх до офіційно-ділового вжитку.

Проблема слов'янського етногенезу – одна з найскладніших у науці з огляду на те що, як наголошує Віктор Петров, для її однозначного потрактування завжди бракує належних джерел. Дослідники стають прихильниками однієї з двох теорій – міграційної або автохтонної, побудованих на діаметрально протилежних підходах: перший – на визнанні руху як провідної засади етногенетичого процесу, другий – на зарахуванні слов'ян до незмінних мешканців конкретної території з часів неоліту [Петров 1972, с. 3–6]. Живими свідками тієї чи тієї дії є не тільки назви водних об'єктів, але й назви поселень. Учені розглядають ці феноменальні витвори народного генія як важливий джерельний документ, нерідко єдиний з дописемної епохи.

Одним із перших використав ономастичний матеріал для з'ясування етногенезу слов'ян Іван Франко. У Науковому додатку до «Учителя» він опублікував розвідку «Сліди Русинів у Семигороді», у якій на підставі явищ топонімії довів побутування давніх слов'янських поселень у Трансільванії. Компактне проживання українців у Семигороді засвідчують фонетичні та морфологічні ознаки тамтешніх топонімів. Свою статтю учений розпочав покликанням на працю Михайла Грушевського, у якій стверджено,

що від XII ст., тобто від початку писемної історії Трансільванії, численні її географічні назви демонструють не просто слов'янський, а якраз український (руський) слід. Далі Іван Франко в архівних джерелах, зібраних Фрідріхом Міллером, відчитав українськість низки топонімів: *Шибин* (*Scybin, Zebin*), *Храпун* (*Chrapundorf*), *Монастир* (*Momostor*), *Вовків* (*Wolkow*), *Родня* (*Rodno*), *Мошна* (*Mosna*), *Златна* (*Zalathna*), *Ольшина* (*Olchina*), *Будз* (*Bwzd*), *Житне* (*Sytne, Zytne*), *Rosz* (*Ruzmark, Ruhcmark, Ruzmarge, Reiszmarkt*), *Wrbow, Богач* (*Bogacs, Bagach*), *Медвіж* (*Medgyes, Medyes, Medwisch*), ріки *Борза* (*Borza aqua*), *Думбро* (*Dumbro*), *Бистриця* (*Bistritz*) та ін. До етимологізації географічних назв учений-мислитель звертався рідко, до того ж не категорично, а лише вдаючись до певних етимологічних припущень: *Шибин* – «корінь *шиб* – правильно викопана яма з гірничою метою»; *Борза* – «пор. *борзії* комони «Слова о полку Ігоревѣ» і галицько-руське *борзо* в значенні *скоро*»; *Думбро* – «очевидно, руське *дуброва*»; *Родня* – «від *руди* або може бути формою слова *рідний*»; *Будз* – «очевидно, назва від свіжо витисненого сира»; *Медвіж* – «т. зв. *Медвежий* город» тощо [Франко 1957, с. 55–80]. Вагу Франкової праці важко переоцінити: на початку XX ст. він шукав і знаходив сліди українства у світі, а не намагався (як це часом чинить дехто з сучасних дослідників), торкнувшись у кращому випадку якоїсь субстратної назви, а в гіршому – просто знайшовши подібні слова в різних мовах, потрактовувати питомі назви як запозичені.

Дослідження міграційних процесів, вивчення механізмів перенесення назв малої батьківщини на назви новозаснованих поселень, культура іменування колонізованих земель, пошук наукових етимологій і навіть перші спроби запровадження топонімних класифікацій відбиті в працях Володимира Антоновича, Матвія Астряба, Костя Дубняка, Мирона Кордуби, Михайла Корниловича, Никанора Молчановського, Лева Падалки, Юхима Сіцінського, Миколи Сумцова, Миколи Яворовського, Володимира Ястребова та багатьох інших істориків, географів, краєзнавців, лінгвістів.

Для прикладу, Микола Сумцов татарськими за походженням уважав назви поселень *Балаклея*, *Ахмед*, литовськими – *Литов-*

ська, Литвинки, румунськими – *Братушани, Петрешти*, сербськими – *Сербку, Сербулів*, німецькими – *Данциг, Дармштадт*, польськими – *Ляшки, Ляховичі* тощо, однак дослідник прислухався й до думки свого великого вчителя Олександра Потебні: *Ляшко, Ляхович* не обов'язково були поляками, засновники поселень просто могли мати таке прізвисько / прізвище. Тож учений застерігав: спрямовуючи дослідження в етнологічне русло, можна наробити багато помилок, слід добре поміркувати, чи логічно назви поселень *Печеніги* та *Печеніжино* виводити від етноніма *печеніги*, а в ойконімах *Чугуєв* і *Кременчук* бачити ім'я половецького хана *Чуги* [Сумцов, с. 456–489].

Сьогодні можна оспорювати деякі тодішні не вповні коректні коментарі чи окремі з припущень і висновків, однак беззастережним треба визнати розуміння авторами виняткової історичної цінності досліджуваного ними ойконімного матеріалу та щире вболівання за збір і систематизацію цих важливих історичних джерел.

Другий напрям історико-географічних досліджень ойконімів спричинений намаганням дефальсифікувати українські географічні карти. Топонімія – це своєрідна мова географії, невід'ємна частина картографічних матеріалів, щедре джерело інформації про відповідні об'єкти [Стрижак 1967, с. 11]. За повернення автохтонних назв поселень на картографічні джерела ратували ще Михайло Максимович («не *Пивтава, Переясливъ, Перикипъ*, як це позначив Павло Шафарик на Слов'янській карті, а *Полтава, Переяслав, Перекоп*, як завжди говорили, писали й пишуть у Південній Русі» [Максимович, с. 329–344]) та Яків Головацький (слід «повернути на карти містам *Лемберг, Будвейс, Альтзоль, Клягенфурт, Нейзац, Фіуме, Рагуза* та ін. їхні питомі ймення *Львів, Будієвиці* (*Будѣевицы*), *Зволень, Целовець, Новий Сад, Ріка, Дубрівник* тощо [Головацький, с. 5], позаяк «німці, італійці, угорці, турки, заволодівши слов'янськими землями, нищили пам'ятки національного життя, перекручували географічні терміни на свій лад або замінювали їх зовсім новими, запозиченими зі своєї мови словами, і так увели свою топографічну номенклатуру» [Ibid., с. 3]). У подальшому ці ідеї всіляко намагалися реалізувати Олександр Афанасьєв-Чужбинський, зауважуючи, зокрема, що

ойконім *Хотінь* – слов'янська назва міста і саме в такому вигляді (а не *Хотин*) вона збереглася в говірці місцевого населення, тож має бути збережена в адміністративному вжиткові [Нариси 2; Ільків, с. 66]; Дмитро Яворницький, закликаючи відмовитися від назв, принесених після зруйнування Запорозької Січі на споконвічно українські землі росіянами, болгарами, сербами, греками, албанцями, молдаванами, вихідцями з Криму та Греції і вмотивовано повернути все те, що було рідним, автохтонним [Яворницький, с. 177]; Мирон Кордуба, з болем констатуючи, що «так звані урядові назви, які трапляються в різних офіційних покажчиках, спеціальних та генеральних картах, в українських шематизмах тощо подають не автентичні народні назви, вживані місцевим українським населенням, а фіктивні, перекручені та покалічені на польський лад в Галичині, румунський або німецький на Буковині, угорський на Закарпатті, російський в інших українських землях» [Кордуба 1928, с. 106].

Справжній прорив у дослідженні ойконімікону як надважливого історико-географічного джерела відбувся у другій половині XX ст. Рушійною силою цього процесу стало значне збільшення письмово засвідченої джерельної бази. Подія, здавалось би, жодним чином не пов'язана з наукою, прислужилася й надалі надійно слугує фундаментом історичних, географічних та лінгвістичних досліджень ойконімного простору України – видання 1947 р. українською мовою найповнішого довідника назв населених пунктів «Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1-е вересня 1946 року» [АТП]. У ньому вміщено велику кількість назв поселень, які ні до того, ні після того більше не фіксувалися. Населені пункти, переважно хутори, ліквідовувалися, об'єднувалися з іншими заселеними об'єктами, їхні назви вилучалися з офіційної документації, зникали безслідно або зберігалися як частини нових міст та сіл; в алфавітних покажчиках нових і старих населених пунктів (в додатку до АТП) зафіксовано сотні колишніх ойконімів, які 1946 р. було перейменовано. Укладачі статистичної праці (очевидно, зовсім не ставлячи перед собою такого завдання) зберегли для майбутніх поколінь оніми, які імперська канцелярія хотіла назавжди викинути не тільки з

активного вжитку, але й з людської пам'яті. Зафіксований ойконімний матеріал став безцінною джерельною базою для істориків, географів та лінгвістів, матеріалом, який промовляє про адміністративно-територіальний, господарсько-виробничий, соціально-культурний і навіть, якщо можна так сказати, про духовний устрій України.

Студії, започатковані істориками, географами та краєзнавцями, у 50-х роках логічно стають сферою широкого зацікавлення лінгвістів. Перша Республіканська нарада з питань топоніміки й ономастики 1959 р. та створення 1960 р. Комісії з топоніміки та ономастики України на чолі з Кирилом Цілуйком спричинилися до з'яви фундаментальних загальнотеоретичних праць з ономастики та народження ідеї регіональних ономастичних досліджень, до збору джерельного матеріалу, його систематизації та інтерпретації з метою видання повного словника ойконімів України. Відтоді на республіканському рівні, а зі здобуттям Україною незалежності – на рівні державному Київ, зосібна Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови НАН України, стають центром та координатором ономастичної роботи, а у вищих навчальних закладах практично всіх регіонів формуються та утверджуються потужні ономастичні школи (про регіональну ономастику більш докладно див. підрозділ 1.2. нашої праці).

Дослідники все частіше звертатися до ретельного опрацювання літописної ойконімії. Назви давньоукраїнських поселень почали вивчатися в колі історичних, географічних та лінгвістичних дисциплін: етнічної історії, історичної географії, текстології, історичної та діалектної лексикології, лінгвогеографії тощо. Видаються фундаментальні праці – водночас історико-географічні й лінгвістичні, метою яких є «узагальнення широкої фактичної та генетичної інформації про кожен давній літописний топонім, встановлення зв'язку матеріальної й духовної культури творців топонімної системи з самими назвами» [ЕСЛГНП, с. 5– 6]. Така робота дає змогу вести мову про необхідність відновлення історичних назв як пам'яток культури. Повернення історичного топоніма – «це не просто бажання стерти з карти недостойні імена і замість них увіковічити засобами топонімії інших героїв, це –

повернення традиційного ставлення до мови, історії, топонімії» (Олександра Соловйова [Исторические III, с. 150]); «історична географічна назва – слово, що виникло, так би мовити, «само собою», як наслідок тисяч народних уживань позначення певного об'єкта <…>; антиісторичні масові перейменування попереднього періоду закреслюють історію <…>; за їхньою допомогою з топонімії витіснялася історія й географія» (Олександра Суперанська [Ibid., с. 158]); «повернення та збереження історичних назв є одним із першочергових і нагальних завдань сучасної прикладної ономастики» (Віктор Шульгач [Ibid., с. 177]). Такі думки прозвучали закликом не тільки до відродження історичної ойконімії, але й до об'єднання при цьому зусиль істориків, географів, лінгвістів.

Історико-географічне зацікавлення топонімікою свого часу навіть породило дискусію: кому ця галузь наукового пізнання належить: історикам, географам чи мовознавцям. Не ставлячи за завдання докладно проаналізувати сучасні власне історичні та географічні студії, уважаємо за актуальне наголосити на такому: украй важливо, щоб представники згаданих наукових галузей уміли один одного слухати, чути, розуміти та вибудовувати єдину логічно впорядковану теорію. Таку об'єднувальну місію може взяти на себе лінгвокультурологія. Мова має вивчатися не тільки «сама в собі» і «для себе» (Фердинан де Сосюр), але як «частина культури й суспільства» [Якобсон, с. 276–277]. Позаяк ономастична лексика дуже тісно пов'язана з людською культурою, опосередковано відображаючи також дані про природу, клімат, місцеві умови життя тощо, про матеріальне й духовне, рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин та ін., архіважливим постає дослідження власних назв у культурологічному плані. Географія та історія накладають особливий відбиток на ономастику кожної мови, забезпечуючи її неповторність [Суперанская 1973, с. 322, с. 326] та скеровуючи історико-географічні студії в річище культуроцентричних, переносячи дослідницький інтерес з об'єкта пізнання на суб'єкт – людину, яка номінує довкілля крізь призму свого національно-етнічного бачення.

Тож наприкінці XX ст., коли лінгвоцентризм поступився місцем антропоцентризму, а останній покликав до життя низку новіт-

ніх наукових дисциплін, серед яких етнолінгвістику – «галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, який породив мовний феномен – ключовий елемент і водночас рушій національної культури» [Жайворонок 2007, с. 8] та глибоко дотичну до неї лінгвокультурологію – «науку, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови у їх функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їх мовного й культурного змісту за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (систему норм і суспільних цінностей)» [Бацевич 2007, с. 96] – пропріальна лексика органічно влилася в поле зору згаданих дисциплін. Етнолінгвістичний напрям у мовознавстві орієнтує дослідника на вивчення зв'язків «між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.» [Гриценко, с. 178]; лінгвокультурологічний – на вивчення способів віддзеркалення в мові й мовленні матеріальної та духовної культури народу. Усякий пласт природної мови, що включає в себе одиниці з загальною денотативною спрямованістю, кодує інформацію про певний фрагмент дійсності, пропущену через призму внутрішнього світу носія мови, яка увібрала в себе особливості його духовної культури. Дослідження, що мають справу з подвійним відображенням (фрагмента дійсності – в свідомості носія культури, фрагмента свідомості – в мові), ставлять перед собою, відповідно, два взаємопов'язані завдання: 1) визначити специфіку національно зумовленого сприйняття фрагмента дійсності; 2) показати особливості мовного каналу трансляції інформації про такий фрагмент дійсності. Щодо топонімного матеріалу, то це подвійне завдання Олена Березович формулює так: виявити своєрідність топонімії як мовного джерела інформації про культуру народу [Березович 1998, с. 7]. Ця інформація закладена на рівні етногенетичного коду, позаяк людина первісно іменувала заселений об'єкт не тільки з необхідності виокремити та зафіксувати визначальну його ознаку, а ще й тому, що ця визначальна ознака диктувалася внутрішнім баченням, сприйняттям, розумінням: це мала бути щонайменше назва-орієнтир, назва-захист, назва-символ, назва-пам'ять.

Тут варто вказати на ще одну специфічну рису: лінгвокультурологічні ономастичні студії зосереджуються головно на опрацюванні мікротопонімії. Звернення до мікротопонімії як до культурозумовленого та етнологічно маркованого мовного матеріалу видається цілком закономірним: «Цей пласт духовної культури народу кодує інформацію про довкілля, а сприйняття простору, поза сумнівом, є одним із найважливіших складників у пізнанні національної моделі світу» [Ibid.].

Однак не тільки мікротопонімія, але й ойконімія, на наше тверде переконання, є надзвичайно культуроємним та етноспецифічним пластом онімної лексики. Не випадково Юрій Карпенко зазначає: «…топонімія (і ширше – вся ономастика) становить собою етногенетичний код у всьому, що стосується етногенезу та ментальності народу. І чим давніший час ми вивчаємо, тим вагомішими стають свідчення цього коду. Залишається тільки адекватно його відчитати» [Карпенко 2003, с. 125].

Михайло Торчинський зазначає, що ойконіми – це насамперед елементи культури, через які в мові відбивається чимало явищ і фактів: історія заселення краю, міграційні процеси, економіка, вірування, традиції. Зосередившись на відбитті ментальності українського народу у власних назвах поселень, учений говорить про символізацію онімів і на макрорівні (*Київ* символізує собою всю державу; *Львів* – західну, а *Харків* – східну її частини), і на мікрорівні (назва рідного поселення уособлює малу батьківщину, дитячі роки тощо); символами історичного минулого, волелюбності українського народу стали черкаські ойконіми *Чигирин*, *Суботів*, *Холодний Яр*; *Чорнобиль* асоціюється із трагедією, атомною небезпекою; *Ялта* – з відпочинком; *Диканька* – з міфологією; *Сорочинці* – з ярмарком; *Одеса* – з гумором і т. д. Така символічна семантика слова – це, звичайно, лише відбиття символізації певних ознак самого денотата, його концепту, образу, однак це явище досить статичне, і навіть коли онім як категорія динамічна трансформується, символ протягом тривалого часу залишатиметься у свідомості мовців [Торчинський 2003, с. 131–138].

Філософія імені наскрізно пройнята духом символу [Степанов, с. 65], тож так важливо простежити механізм символізації

ойконіма, до того ж ойконіма не тільки літературно-художнього, а й реального. Процеси перетворення власної назви в символ, творення конотативних онімів, або конотонімів, актуалізовані в працях багатьох дослідників (Євгенія Отіна, Лариси Буштян, Галини Лукаш, Вікторії Канни, Олександра Тараненка та ін.) дали змогу створити своєрідну конотативну «соціолінгвістичну карту» України: *Бабин Яр, Гуляйполе, Київ, Донецьк, Хутір-Михайлівський, Переяслав, Полтава, Львів, Севастополь, Одеса, Батурин, Крути, Базар, Берестечко, Жовті Води, Конотоп, Кобиляки, Хацапетівка, Зачепилівка, Жмеринка, Бердичів, Одеса, Чорнобиль, Прип'ять, Алчевськ, Новобогданівка* [Тараненко 2007, с. 14–36]. Сьогодні таку карту з великим болем можемо доповнити ойконімами *Авдіївка, Валноваха, Дебальцеве, Іловайськ, Станиця Луганська*, а з вірою та оптимізмом – назвами *Буковель, Колочава, Опішня, Петриківка* тощо.

Базою для конотонімізації слугує популярність власної назви в соціумі; наявність у власній назві яскравих конотем, що можуть представляти й заступати понятійний денотат загальної назви; стереотипність і повторюваність ситуацій, здатних «розбудити» таку конотему; можливість орієнтуватися на опрацьовану мовною практикою модель творення такої семантичної структури [Лукаш 2013, с. 186–193]. Однак, якщо конотація – це шлях перетворення готової власної назви в символ, то «географічно-ландшафтні, геополітичні, кліматичні, господарсько-побутові умови життя людини формують поведінкові ознаки, менталітет, духовне єство етносу» [Жайворонок 2007, с. 164], що неминуче позначається на тому первинному слові, яким людина номінує пізнаний, створений, заселений географічний об'єкт. Матеріальна та духовна культура, одиниці довкілля й вагомі реальні та ірреальні кванти втілюються в слово-назву і це слово стає образом, майже повсякчас національно маркованим. Так власна назва вбирає в себе дух часу і простору, щоб стати символом цього духу. Цей процес може бути природним або штучним, довготривалим або миттєвим, більш або менш вдалим, але він завжди виникає з необхідності іменувати об'єкт, дібравши для цього такий вербальний знак, який саме в цей час і саме на цій території найдоречніший. Чи

ведемо мову про іменування, коли назва заселеного об'єкта чітко корелювала з об'єктом, примітним на території, чи вона давала відповідь на питання, хто тут поселився, кому осада належить, яке це поселення, у чию честь його названо тощо. Отже, процес народження ойконіма – це віддзеркалення в ньому духовної культури людини та матеріальної культури довкілля, це поіменування освоєного та заселеного простору крізь призму рідної мови: скажімо, поселення *Гаї* (Лв., См. та ін.), *Гай* (Днп., Жт. та ін.), *Гайки* (Вл., Пл. та ін.) – українські села, й іменувала їх людина не тільки тому, що вона поселилася *у гаю, гаях, гайках*, а й тому, що вона думала по-українськи. І, навпаки, не по-українськи мислили номінатори сіл *Березова Роща* (Чрн.), *Весела Роща* (Днп.), *Роща* (Од., См., Чрн.) тощо.

Отже, вивчення ойконіма як факту історії та географії слугують надійним підґрунтям для лінгвокультурологічних досліджень, для розгляду явищ традиційної духовної та матеріальної народної культури, збережених в українському ойконіміконі. Давні назви засвідчують споконвічність заселення краю українцями-автохтонами; міграційні процеси, супроводжувані перенесенням іменувань рідних осель, вказують на тяглість історичної пам'яті. У більшості назв національний колорит збережений, але і втрачений сьогодні активно відроджується, попри всілякі перешкоди та політичні суперечності; штучні, ідеологічно марковані назви, минають разом з епохою, яка їх народила. Аналіз ойконімів, здійснений у просторі лінгвокультурології, уможливлює відчитування в іменах поселень світоглядних настанов етносу, специфічних прикмет його менталітету, розуміння психології та характеру людини-номінатора.

1.2. Український ойконімний простір в ономастичному потрактуванні

«Очевидно, в жодній галузі української науки не було стільки аматорства, дилетантства й самоволі, як у студіях над походженням і значенням місцевих назв, або в так званій топонімістиці. Нескінченна кількість пояснень, що їх у науці називають народною

етимологією, панувала й (за малими винятками) панує щодо назв місцевостей», – розмірковував Ярослав Рудницький наприкінці 30-х років минулого століття [Rudnyckyj 1937, с. 134]. Сьогодні, коли ономастика стала розділом мовознавства з численною кількістю одиниць дослідження і специфічним аспектом їх розгляду (сутність, походження та розвиток, будова, класифікація, закономірності функціонування), коли вчені висувають припущення, що це вже «не розділ, а окрема наука, сурядна з мовознавством» [Карпенко 2005, с. 11], студії практично над усіма класами онімів стають щораз різноплановішими.

Лінгвістичні дослідження ойконімікону не завжди вдається відокремити від історико-географічних та краєзнавчо-етнографічних. Побутування ойконіма в часі – то історія, у просторі – географія, в обрисах національної специфіки – етнографія, краєзнавство, культура. Однак назва всякого поселення – то передовсім мовний знак, що постає за відповідними мовними законами. Усвідомлення саме цього факту покликало до життя ономастику – науку про власні назви, становлення якої пов'язують з проведенням 1930 р. у Парижі з ініціативи видатного французького лінгвіста Альберта Доза Першого Міжнародного ономастичного конгресу [Подольская 1990, с. 347], а утвердження в Україні – зі створенням, як уже згадувано, на початку 60-х років XX ст. Української ономастичної комісії.

Хоч дослідження українських власних назв розпочали не філологи, а етнографи, історики, географи і краєзнавці, сьогодні саме лінгвісти мають за честь стверджувати, що генезу багатотисячного обширу онімів найбільш повно та обґрунтовано вдалося й надалі вдається досліджувати саме їм. Завдяки відкритості системи номінацій ономастика є, по-суті, «вічною наукою», бо щодня народжуються нові власні назви – об'єкти майбутніх різновекторних студій. Спостережена й інша тенденція: зникнення з лексичного складу назв поселень разом з об'єктами, які вони позначали, стирання їх із народної пам'яті, тож фіксація та всебічне вивчення цього плану одиниць – річ украй потрібна й актуальна.

Лінгвістична у своїй основі, ономастика включає історичний, географічний, етнографічний, соціологічний, культурознавчий

компоненти, послуговується їхніми векторами аналізу, однак постійно виробляє та удосконалює власні. З другої половини XX ст. набирає розвою ономастика описова й теоретична, історична й етнічна, прикладна й літературна, а з початком XXI ст. впевнено заявила про себе ономастика когнітивна, робить спроби виокремитися у самобутній напрям лінгвістичних досліджень типологічна, соціологічна, етнолінгвістична, лінгвокультурологічна ономастика. Від зародження й упродовж усього часу розбудови ономастика ніколи не була «кабінетною» наукою: висновки, яких вона дійшла, вагомі не лише для науковців, а й для пересічних громадян, що нерідко схиляються до народноетимологічних потрактувань.

У широкому річищі ономастичних студій слід виокремити ойконіміку, хоч практично неможливо досліджувати ойконіми ізольовано, поза їхньою взаємодією з іншими класами онімів. Уже Нестор-літописець, описуючи події другої половини V – першої третини VI ст., пов'язав назви ***городка*** *Києва* з іменем *Кий*, гори *Щековиці* з іменем *Щек*, гори *Хоривиці* з іменем *Хорив* [ЛР, с. 4], тобто об'єднав в у межах одного висловлення три класи онімів. Розмежування слів на *власні назви* й *загальні*, *nomina propria* і *nomina appellativa* простежувалося ще в працях мислителів античного світу та Середньовіччя, а народжений у *Дрогобичі* 1448 р. український учений-просвітянин, географ, філософ, астролог, лікар Юрій Котермак став для світу Юрієм *Дрогобичем* (*Georgius Drohobicz, Jerzy Drohobycz*), використавши ойконім у ролі антропоніма.

Фрагментарні міркування про назви людських поселень виявляємо в працях Максима Грека, Лаврентія Зизанія, Памво Беринди, суттєво концептуальнішими постають вони в дослідженнях Івана Франка, Ізмаїла Срезневського, Віктора Григоровича, Мирона Курдуби, Миколи Сумцова та ін. дослідників. Тож якщо праця Івана Франка «Причинки до української ономастики» [Франко 1982, с. 391–427] – це, по-суті, фундамент, на якому згодом вибудовано велику галузь ономастики – антропоніміку, якщо в «Квестіонарі до збирання місцевих переказів» учений на початку XX ст. писав про мікротопоніми з позицій, умовно ка-

жучи, сучасної етнолінгвістики та лінгвопсихології («зібрання і списання <…> локальних місцевих назв і їх народних толкувань може кинути багато світла і на розвій нашої *народної душі* та *психології* (виділення наше – В. К.), і на минувшину поодиноких сіл та місцевостей» [Франко 1907, с. 1]), то найвідоміша Франкова метафора закодувала в собі не антропонім і не мікротопонім, а таки ойконім – *Борислав*. «Долаючи неймовірно складний шлях, що випав на долю творця нашої культури кінця XIX – початку XX ст., і виконуючи при цьому титанічну працю, яка була під силу лише генієві, Іван Франко послідовно працював над виконанням програми європеїзації української культури й науки. Щоб якось ліквідувати ту прірву, що існувала між Україною і світом, він буквально інформативно насичував національну культуру новими ідеями, напрямами, моделями» [Бучко-Бучко, с. 85–86], до яких належить віднести окреслену ним ще 1906 р. ономастику.

Власні назви поселень найбільш тісно пов'язаний з потребами суспільства мовний пласт, надзвичайно чутливий до всяких змін у соціумі. Їхня залежність від позамовних чинників викликала, з одного боку, зацікавлення ономастичними явищам як джерелом різноманітної мовної і позамовної інформації, а з другого, – визначила погляд на пропріативи як на соціально та етнічно зумовлений пласт лексики кожної мови, засвідчений особливостями деривації (за Дмитром Бучком, назви доойконімного рівня деривації, або ж первинні та назви ойконімного рівня деривації, або вторинні, секундарні [див.: Бучко-Бучко, с. 200 та ін.]), семантикою онімних основ (у багатьох випадках «за відправну точку аналізу береться твірна основа, твірне слово, мотиваційне судження» [Ґрещук 2009, с. 17]), своєрідністю сприйняття назви як «синтезу мови й духовної культури» [Желєзняк 2011, с. 239], специфікою номінації. Номінація, або називання – це процес, який постійно супроводжує пізнання людиною довкілля. Що повнішим і точнішим є пізнання, то розчленованішим є поняття й докладнішою його назви [Суперанская 2008, с. 36]. Тож не випадково ойконімні студії стали одним із пріоритетних напрямків ономастичних досліджень. Їхнім об'єктом учені називають одиниці, позначені термінами або термінологічними сполученнями:

ойконімний простір, ойконімна система, система ойконімів, ойконімікон, назви поселень, назви населених пунктів, назви заселених людиною об'єктів, власні назви поселень тощо.

Назва поселення, оточена за роки або й віки свого побутування не тільки науковими версіями, але й народними переказами та легендами, вивчаючись у ракурсі словотвірному, лексико-мотиваційному, етимологічному, набуває усіх шансів бути пізнаною як мовно-культурний феномен. Синхронно-діахронна методика вивчення ойконімів за першофіксаціями «дозволяє простежити поширеність топонімійних моделей на різних хронологічних зрізах та встановити певні тенденції й закономірності їх функціонування» [Бучко, с. 125]. Аналіз словотвірних, семантичних, етимологічних, а паралельно й фонетичних та морфологічних аспектів назв поселень – це предмет дослідження «класичної» ономастики. Тут вивчення ойконімікону України здійснюється у таких напрямах: 1) регіональному; 2) ареальному; 3) стратиграфічному.

Сьогодні регіональний підхід до потрактування назв заселених та поіменованих людиною об'єктів репрезентує низка наукових праць, у яких зібрано, систематизовано та комплексно проаналізовано історичну та сучасну ойконімію. Найповніше досліджена генеза ойконімів Західної та Північно-Західної України. Це зумовлено, гадаємо, архаїчністю заселення території, прадавністю збереженої тут ойконімії, глибоким інтересом учених до автохтонних іменувань, якими часто є назви місцевих поселень, та до стихійних об'єктивних чи запланованих суб'єктивних змін, яких зазнавали місцеві населені пункти. Синхронно-діахронне вивчення ойконімії західних та північно-західних областей України висвітлено в низці дисертаційних праць ([Бучко 1992], [Волянюк 2009], [Габорак 1999], [Галас 1960], [Герета 2004], [Карпенко 1967], [Котович 2000], [Торчинський, 1993], [Черняхівська 1966], [Яцій 2009]), у багатьох монографічних і лексикографічних виданнях ([Бучко-Котович, 2017], [Габорак 2007], [Габорак 2011], [Карпенко ТГРЧО 1964], [Карпенко ТСРЧО 1965], [Карпенко ТЦРЧО 1965], [Котович а) 2000], [Котович 2006], [Котович 2013], [Котович 2015], [Пура 1990], [Торчинська-Торчинський], [Ху-

даш-Демчук], [Худаш 1995], [Худаш 2004], [Худаш 2006], [Шульгач 2001], [Яцій 2015]) та ін.

З'ява слов'ян на теренах Північної України теж дуже давня і сягає II–III ст. до н. е., однак фіксація найдавніших ойконімів у писемних джерел, насамперед у літописах, співвідносна з утворенням Київської Русі. Давні осілі землероби-слов'яни та ремісники мали свої поселення, назви яких чи то канули в небуття, чи продовжували функціонувати в Київську добу й дійшли до сьогодення, зазвичай у модифікованому вигляді [Карпенко О. П. 2017, с. 154]. Наукова література, у якій репрезентовано ойконімію Північної України, засвідчена статтями Теодора Баймута [Баймут], Інни Демешко [Демешко 2000], [Демешко 2000 а)], Ірини Желєзняк [Желєзняк], Ольги Карпенко [Карпенко О. П. 2007], [Карпенко О. П. 2007 а)], [Карпенко О. П. 2009], [Карпенко О. П. 2010], [Карпенко О. П. 2015], [Карпенко О. П. 2017], [Карпенко О. П. 2019], Тамари Поляруш [Поляруш 2010] та ін. учених, проаналізована в дисертації та історико-етимологічному словнику Олександра Іваненка [Іваненко 2006], [Іваненко 2017], а поряд з іншими класами онімів – у словниках Тетяни Беценко [Беценко], Ірини Желєзняк [Желєзняк 2013].

Неабиякий науковий інтерес викликають назви поселень Центральної України. Засновані в різні історичні періоди, вони демонструють як релікти дописемної доби, так і ознаки найновішої ойконімної деривації. На сьогодні проаналізовано центральноукраїнський ономастикон у п'яти дисертаційних дослідженнях ([Голінатий 2015], [Гонца 2006] (з виданням словника ойконімів Уманщини [Гонца 2017]), [Дика 2009], [Лисенко 2007], [Надутенко 2015]).

Ойконімія Південної України – молода. Однак, як зазначає Юрій Карпенко стосовно ойконімії Одещини, «це не знижує її важливості для науки. Навпаки, саме молодість обстежуваного ойконімного простору становить особливий його теоретичний і практичний науковий інтерес. Молодість топонімії – це її помітний рух, динаміка. Зміни й заміни назв відбуваються з неочікуваною для топонімії швидкістю, просто «на очах» формується й усталюється локальна топонімічна система» [Карпенко та ін.

1975, с. 4]. Тож цілком слушно назви поселень Південної України стали об'єктом дисертаційних досліджень ([Стичишина 1976], [Касім 1978], [Лобода, 1979]) та ретельного опрацювання в лексикографічних працях ([Карпенко та ін. 1975], [Карпенко та ін. 1978], [Лобода 1977, с. 76–138], [Фоменко], [Чабаненко]).

Ойконімія Східної України та Автономної Республіки Крим приховує у собі сліди багатьох народів та цивілізацій. За переважно прозорими етимонами східнослов'янських назв проступає, з одного боку, історична тяглість традицій українського назовництва, а з другого, – настанова імперської політики втручання в процес номінації та новітні віяння тоталітарної і посттоталітарної доби. Кримська ж топонімія, сформувавшись, як наголошує Валерій Бушаков, «у мовах таврів, давніх греків, скіфів, аланів і половців, румеїв, татар, ногайців, караїмів, кримчаків і вірмен», зазнала багатьох перейменувань, і в травні 1944 р. з насильницьким виселенням татар із Криму була «стерта з історичної карти» [Бушаков, с. 5–6]. Східноукраїнська ойконімія проаналізована у працях Юлії Абдули [Абдула 2008], Євгена Отіна [Отин 2014], кримська – у дисертації Валерія Бушакова [Бушаков 2005] та низці публікацій російських (Миколи Дмитрієва, Едуарда Мурзаєва, Олександри Суперанської та ін.), кримськотатарських (Джеляла Челєбаєва) дослідників.

Отже, регіональний підхід до вивчення ойконімії демонструє, що «кожен регіон являє собою не тільки конкретну територіальну, але й соціальну, психологічну, культурну та іншу єдність і усвідомлюється як особливе культурне середовище зі своєю системою цінностей» [Мезенко 2016, с. 28]. Однак регіональна ойконіміка виконує насамперед об'єднувальну функцію, позаяк слугує меті видання Словника ойконімів України. А наразі назви міст та селищ міського типу всієї України разом з назвами рік, озер, боліт, гір, печер, лісів, заповідників, фізико-географічних та історико-етнографічних територій проаналізовано в «Етимологічному словнику топонімів України» Василя Лучика [Лучик], у науково-популярних виданнях Алли Коваль [Коваль], Миколи Янка [Янко] та ін.

Паралельно з регіональними дослідженнями ойконімії України здійснюється ареальне її вивчення. Воно ґрунтується «на ана-

лізі окремих груп ономастичної лексики всієї етномовної території; дозволяє показати географію різних топооснов, словотвірну та фонетичну структуру топонімів» [Герета, 1]. Прикладами таких студій є дисертаційні праці Дмитра Бучка (моделі ойконімів на ***-івці/ -инці***) [Бучко 1972], Олега Купчинського (моделі на ***-ичі***) [Купчинський 1974], Зоряни Купчинської (моделі на ***-ів, -ин***) [Купчинська 1993], Наталії Михайличенко (моделі на ***-ець, -ця***) [Михайличенко 2011], Людмили Радьо (моделі на ***-*jь, -*ja, -*je***) [Радьо 2004], Інни Царалунги (моделі на ***-ани/ -яни***) [Царалунга 2006]. Зі словотвірною в таких працях нерозривно пов'язана лексико-семантична характеристика ойконімних етимонів (див. для прикладу дисертацію Марії Мриглод «Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах» [Мриглод 2002]).

Ще один вагомий напрям вивчення ойконімного простору України – стратиграфічний. Лінгвістичне картографування, «створення лінгвістичних карт і атласів у XX – на початку XXI ст. і пов'язані з цим процесом збирання, упорядкування та експлікація лінгвальної інформації мають глибинні наслідки для розвитку мовознавства» [Гриценко 2010, с. 365]. В українській ономастиці картографування актуалізоване на ойконімному зрізі і частково на зрізі інших пластів онімної лексики працями Йосипа Дзендзелівського, Алли Корепанової, Олега Купчинського, Віктора Петрова, Юліана Редька, Зиновії Франко, Євгенії Черняхівської та ін., і найбільш фундаментально знайшло своє висвітлення в дослідженні Зоряни Купчинської «Стратиграфія архаїчної ойконімії України» [Купчинська]. Тут комплексно обстежено ойконіми, репрезентовані прадавніми словотвірними моделями на ***-ьskъ, *-ьn, *-itji, *-any/ -*jany, *-j(ь), *-inъ, *-ovъ/ *-evъ***. «Ойконімна стратиграфія передбачає розгляд матеріалу в трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному» [Купчинська, с. 3]. Наслідком такого розгляду стало створення картосхем ойконімного матеріалу за «вісьмома хронологічними зрізами: 1 – до XIV ст., 2 – XV ст., 3 – XVI ст., 4 – XVII ст., 5 – XVII ст., 6 – XIX ст., 7 – XX ст., 8 – XXI ст.» [Ibid., с. 1271] та виявлення ареалів найдавніше заселених регіонів України, що дасть змогу засвідчити укра-

їнський архаїчний ойконімний контент у Загальнослов'янському ономастичному атласі.

Сьогодні виразно проявляє себе ще один аспект ойконімійних студій – еко- та соціолінгвістичний. «Соціоономастика – це напрямок ономастики, що вивчає власні назви у зв'язку з мовною ситуацією та суспільним середовищем» [Михальчук 2015, с. 505]. У зв'язку з цим Оксана Михальчук наголошує, що «ономастикон є мовно-культурною цінністю, національним надбанням. З огляду на динаміку політичних та мовних процесів у центрі уваги залишаються питання стандартизації української онімної системи, проблеми ідентичності власної назви як юридичного знака та законодавче врегулювання функціонування онімів» [Михальчук 2019, с. 370]. Ці питання висвітлено в дисертаціях Леся Белея [Белей 2012], Людмили Нуждак [Нуждак 2011], Ольги Шульган [Шульган 2017], в низці статей Богдана Ажнюка, Любомира Белея, Інни Волянюк, Світлани Ковтюх, Василя Лучика, Лариси Масенко, Оксани Михальчук та ін. учених.

Численні «відхилення від норм української літературної мови в структурі сучасних українських ойконімів спостережено на фонологічному, морфемному, словотвірному, лексичному рівнях» [Нуждак 2011, с. 9]. На жаль, досі в Україні залишається немало назв неукраїнських. «Вони творять своєрідний ойконімний суржик, що виник на стику української та російської ойконімійних систем» [Бучко-Бучко, с. 376]. Відомо, що низка ойконімів з'явилася на географічній карті країни у XX ст., здебільшого 1946 року. Це в основному «кабінетні» назви, дібрані функціонерами радянської доби для перейменування багатьох поселень. «Природні, історико-культурні та естетико-емоційні критерії називання населених пунктів минулого століття часто замінювались ідеологічними: ойконімію України прагнули позбавити національної ідентичності та столітніх традицій у назовництві» [Шульган 2017, с. 14–15]. Зі здобуттям Україною незалежності історична ойконімія почала відновлюватися, цей процес повільно просувається із заходу та центру нашої держави на північ, схід, південь. А майже через 70 років від повоєнного «впорядкування» ойконімікону на виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціаліс-

тичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону їхньої символіки» (№ 317-VIII від 9 квітня 2015 р.) з листопада 2015 р. до липня 2016 р. було перейменовано 987 поселень та 25 районів – «ленінські», «радянські», «жовтневі» ойконіми перестали функціонувати. Постанова Верховної Ради України «Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» набере чинності з моменту повернення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя під загальну юрисдикцію України [Короленко, с. 137]. Однак про ойконімний суржик або про зрусифіковані українські ойконіми у цій постанові не йдеться. Тож незмінними залишилися назви, які абсолютно не відповідають нормам української мови. Щодо цього Світлана Ковтюх закликає «виробити стратегію перейменувальних процесів, ураховуючи напрацювання й досягнення соціоономастики, <…> задіяти чинники деколонізації, україноцентричності, національно-історичної самобутності тощо, позбутися російсько-імперських топонімів, не допускати спекуляції історичним принципом з метою їх відновлення» [Ковтюх 2017, с. 165]. Регенерація історичного ойконімікону, повернення на карту України питомих деідеологізованих та дерусифікованих назв – одне з завдань державної політики в галузі назовництва.

Одиниці ойконімного простору України потрактовано і з типологічого погляду. Типологічною ономастикою Олексій Скляренко, Ольга Скляренко називають «одну з найновіших наукових дисциплін про власні назви, яка вбирає в себе досягнення попередніх ономастичних студій» [Скляренко-Скляренко, с. 25], а її предметом – «порівняльне вивчення ономастиконів різних мов з метою встановлення однакових або подібних властивостей, а також виявлення специфічних рис» [Ibid., 28]. Порівнюючи ойконімію України з назвами населених пунктів Росії, Білорусі, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, Франції, Італії тощо, ці вчені розглядають утворення низки міст та сіл нашої держави як ойконімну синекдоху, метонімію, метафору, гіперболу, літоту, оксюморон, евфемізми, дисфемізми тощо. Порівняльна ономастика дає змогу побачити спільне та відмінне, притаманне ономастиконам різних народів на мотиваційному зрізі.

Власна назва поселення – це не тільки слово на географічній карті або на придорожньому вказівнику, це й слово, яке живе у людському мозку та зберігається в людській пам'яті. Тож когнітивний підхід до мови неминуче мав привести до когнітивного осмислення оніма: «Якщо ономастика пізнає власні назви, то когнітивна ономастика з'ясовує, як це пізнання реалізується» [Карпенко О. 2006, с. 359]. Об'єктом дослідження когнітивної ономастики, становлення якої в Україні пов'язане насамперед з працями Олени Карпенко та представників Одеської наукової школи, стали не тільки і не стільки літературно-художні оніми, а й назви реальних поселень. Ці назви наділені специфічним значенням та особливою інформативністю: «онім *Київ* є заголовком, позначенням столиці України, що вміщує (може вмістити!) всю величезну інформацію про це місто» [Ibid., с. 21].

Серед дев'яти фреймів, виокремлених за типами денотатів та способами їх пізнання й номінації, Олена Карпенко розглядає індивідуальний топонімний фрейм з низкою реальних ойконімів України («виконавцями ролей» [Ibid., с. 359]). Основу першого, найближчого кола індивідуального топонімного фрейму становлять топоніми (переважно ойконіми) малої батьківщини: назва рідного поселення; те, що стало найближчим у процесі пізнання світу, мандрівок і переселень; те, що набуває особливого значення, символізуючи велику Батьківщину; те, що стає родинною реліквією, згадкою. Друге коло – ментальне відображення того, що ономасти називають топонімійною системою. «Усяка топонімійна система існує передусім у свідомості конкретної людини, але свідомість людини не може зафіксувати всі ономастичні простори мови, вона відбиває лиш окремі в просторово-кількісному відношенні фрагменти. Такі сукупності топонімів, відображені у свідомості носіїв мови, являють собою топонімікон мовної особистості» [Дмитриева 2002, с. 49].

Друге коло плавно й малопомітно, без якихось ментальних ускладнень, переходить у третє – етнічне (мовно-етнічне, коло великої Батьківщини, рідної країни). Четвертим колом індивідуального топонімного фрейму є назви закордоння; п'ятим – власні вигадані назви, шостим – ті з географічних назв, яких конкретний носій ментального лексикону не знає.

Ці кола, як наголошує дослідниця, досить-таки умовні, бо врешті-решт усе зумовлене ступенем знання та міцністю входження в ментальний лексикон. Зрештою, розподіл кіл індивідуального топонімного фрейму теж є індивідуальним і підпорядковується не тільки об'єктивній ситуації, а й емоціям [Карпенко О. 2006, с. 171–194]. Осмислення українського ойконімного простору крізь призму когнітивної ономастики, проведення, опис та аналіз асоціативного експерименту як одного з методів цієї роботи – перспективне і важливе інтерпретаційне поле.

Не менш перспективним виявилося і місце ойконімів України в річищі ще одного нового розділу ономастики – конотоніміки. Конотонімами або онімами образної номінації назвав свого часу Євген Отін переосмислені імена. «Необхідність розвитку конотоніміки, – зазначає Галина Лукаш, – викликана передусім змінами, що відбуваються в сучасному мовознавстві і потребою глибшого теоретичного обґрунтування з нових теоретичних позицій механізму семантичного розширення власних назв як важливого чинника поповнення лексичного складу мови; проблемою систематизації зібраного матеріалу з конотонімії; пошуками універсальних та національно зумовлених семантичних компонентів» [Лукаш 2011, с. 6]. Тож у «Словнику конотативних власних назв» [Лукаш 2015] уже знайшли своє місце назви низки українських поселень, а семантичне значення багатьох інших ойконімів здатне розширюватися і набувати ознак «перевтілених імен».

Отже, аналіз назв заселених людиною об'єктів, розпочатий у вигляді фрагментарних студій ще в XIX ст., від середини XX ст. переріс у системне вивчення ойконімного простору України, спрямоване на глибоке й усебічне з'ясування генези власної назви, її історії та сучасного стану, на видання регіональних ойконімних словників, етимологічних словників топонімів України, укладання картосхем архаїчної ойконімії України, а в перспективі – на видання повного ономастичного етимологічного Словника ойконімів нашої держави, представлення усіх типів українських ойконімів у Загальнослов'янському ономастичному атласі.

Сьогодні в ономастиці удосконалюється методика аналізу ойконімного матеріалу, продовжуються пошуки оптимальної

класифікаційної схеми ойконімів, впорядковується та кодифікується система української ономастичної термінології, здійснюється синхронно-діахронне етимологічне, словотвірне, лексико-семантичне опрацювання історичної та сучасної ойконіміки, розв'язуються проблеми ойконімної ареалогії та стратиграфії. Усе це дає імпульс до потрактування ойконімікону України в обширах соціолінгвістики, еколінгвістики, типологічних студій, когнітивістики, конотоніміки, етнолінгвістики, лінгвокультурології. Окреслений огляд стану вивчення ойконімного простору України демонструє як безперечні досягнення сучасної ономастичної думки, так і наявні лакуни, які потребують подальших досліджень.

1.3. Лінгвокультурологія та ономастика: вектори взаємодії

Питання взаємодії мови й культури – одне з центральних у мовознавстві, оскільки мова не лише створює культуру, але й сама розвивається в ній. У науці, як і в усіх сферах людського життя, кожен період диктує певні вимоги. Сучасний антропоцентризм, що активно формує нову наукову парадигму, стимулює осмислення мови в лінгвокультурологічному аспекті. «Новітня лінгвістика одержала соціальне замовлення на інтегровану теорію. Так виникло багато «спарених» наук, починаючи від лінгвогеографії, про яку в 60-ті роки заговорив Леонід Булаховський, і закінчуючи сучасними – психолінгвістикою, соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, прагмалінгвістикою, гендерною лінгвістикою, лінгвістичною філософією, лінгвокультурологією» [Даниленко, с. 10]. І в кожній із них знаходять своє місце як апелятиви, так і пропріативи.

Лінгвокультурологія як наука – явище багатогранне. Матеріалом її дослідження є національна мова в усіх її різновидах та виявах [Кононенко 2008, с. 22], утілена в мові національна культура та менталітет народу [Телія 1996, с. 216].

Коріння цієї галузі знань дуже глибокі, а її зачинателями слушно вважають німецького вченого Вільяма фон Гумбольд-

та – засновника теорієї єдності «духу народу», його мови й культури («мова є органом внутрішнього буття, що усіма найтоншими нитками свого коріння зрослася з силою національного духу, і чим сильнішим є вплив духу на мову, тим багатшим є її розвиток» [Гумбольдт, с. 28–29]) та не менш відомого українського лінгвіста Олександра Потебню – творця людиноцентричної, лінгвопсихологічної та лінгвофілософської мовознавчих концепцій («внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості: вона показує, як уявляється людині її власна думка» [Потебня 1985, с. 218]).

Сьогодні дослідники простежують розвиток ідей великих мислителів від мовно-культурних пошуків філософів, антропологів, психологів, лінгвістів, культурологів кінця XIX ст., праць європейських неогумбольдтіанців та представників школи Едварда Сепіра – Бенджаміна Ворфа («структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності») до середини 90-х років XX ст., допоки лінгвокультурологія вголос не заявила про себе.

Лінгвокультурологія сьогодні – суміжний напрям етнолінгвістики, етнопсихології, когнітивістики, тобто наук, що вивчають вияви національного духу, національної свідомості в різних аспектах і з урахуванням теоретичних засад етнології [Кононенко 2008, с. 3]. Олександр Хроленко називає лінгвокультурологію «філософією мови й культури» [Хроленко, с. 51], Володимир Воробйов – їхнім «взаємозв'язком і взаємодією», а основним її завданням уважає «пошук механізмів такого зв'язку» [Воробьев, с. 37]. Оскільки предметом лінгвокультурології є опис синхронно чинних засобів і способів взаємодії мови й культури, а завданням – розгляд феноменів мови та культури в їх взаємозумовленості [Шаклеин 2012, с. 138], то вона не може оминати явищ ономастичних. На жаль, культурологи і навіть лінгвокультурологи не часто послуговуються дослідницьким інструментарієм класичної ономастики, а ономасти, відповідно, не завжди зважають на культурні явища й процеси, дотичні до силового поля творення власної назви. Цим нерідко користалися аматори, трактуючи паралельні дослідження в галузі ономастики та лінгвокультурології як різнобій поглядів. Насправді ж про

жодні різночитання не йдеться: ономастика як наука про власні назви є «рідною посестрою» лінгвокультурології – науки, що «орієнтована на культурний чинник у мові й мовний чинник у людині» [Телия 1996, с. 38].

Стало нормою говорити, що лінгвокультурологія – молода наука. Однак поняття віку для науки дуже відносне. Бо сьогодні ця галузь гуманітарного знання не тільки виробила свої закони та методику наукового аналізу, не тільки формує та удосконалює термінологічний апарат своїх досліджень, але й розширює власні межі, запрошуючи до спільних студій інші і, що характерно, «старші» наукові галузі. Так склалося і з ономастикою – наукою, предметом дослідження якої є мільйони онімних одиниць, наукою цілком самодостатньою, що має і потенційно матиме неабиякі здобутки як теоретична, історична, літературна ономатологія. Однак сьогодні говоримо ще й про когнітивну та типологічну ономастику, про етнолінгвістичний, соціолінгвістичний, еколінгвістичний, лінгвокраєзнавчий (який нерідко сплутують з лінгвокультурологічним) та про лінгвокультурологічний аспекти ономастичних досліджень.

Єдиним ономатетом для імен усіх типів була і продовжує бути людина [Słowiańska, с. 45]. Її поставлено й у центр лінгвокультурологічної парадигми. Це стрижневеий, хоч, звісно, і не єдиий аргумент, що посприяв розгляду ономастики в просторі лінгвокультурології.

Лінгвокультурогія – це інтерпретація мовних явищ в обширах культури, сприйняття та осягнення культури засобами мови. Як зазначає Наталія Венжинович: «лінгвокультурологія – нова філологічна дисципліна, яка вивчає певним чином відібрану й організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси породження й сприйняття мовлення, досвід мовної особистості та національний менталітет, дає системний опис мовної картини світу, забезпечує виконання освітніх, виховних а також інтелектуальних завдань навчання» [Венжинович, с. 91]. Сьогодні основними результатами лінгвокультурологічних досліджень Віктор Шаклеїн уважає: 1) дистанціювання лінгвокультурології від лінгвістики, етнолінгвіс-

тики, лінгвокраєзнавства; 2) підкреслена орієнтація дослідників на наукові пошуки, тематичну схему яких на загал можна окреслити так: *мова – культура – текст – дискурс – суспільство – цивілізація – етнічна спільнота – субетнос – субкультура*; 3) наявність окремої метамови, тобто знакової системи, спільної як для культури, так і для мови [Шаклеин 2003, с. 8–9]. Учений називає також проблеми, які лінгвокультурологія наразі не вирішила: перша пов'язана з її термінологічним апаратом як результатом здебільшого термінологічної інтерференції чи творчої інтерпретації відомих ідей; друга – зі складністю вияву механізмів зв'язку мови й культури, не в усіх випадках виправданою модернізацією традиційної наукової позиції; третя (і основна) – з усвідомленням того, що традиційної парадигми досліджень або її поверхневої модернізації для розуміння метамовних явищ лінгвокультурології сьогодні недостатньо [Ibid., с. 10]. Тож для нових наукових студій цікавою видається перспектива суміжних наукових пошуків, як-от: ономастико-культурологічних.

Традиція вивчення власних назв в аспекті взаємодії мови й культури почала складатися наприкінці XX ст. Активізація лінгвокультурологічних розвідок в ономастиці припадає на перше десятиріччя XXI ст.: учені почали опрацьовувати теоретико-методологічні засади нових підходів, висувати й обґрунтовувати нові терміни, вивчати та описувати специфіку мовної картини світу, змодельованої на ономастичному матеріалі [Васильева 2014, с. 6]. Можемо стверджувати, що всі без винятку ономасти підкреслюють важливість таких спільних досліджень для «аргументації положень, гіпотез і висновків історичного, історико-культурного та етногенетичного порядку» [Худаш-Демчук, с. 6], доводять, що «топоніми – пам'ятки матеріальної й духовної культури» [Купчинський 1981, с. 4], переконують, що «характер власних назв залежить від рівня культури та суспільної свідомості людей» [Бучко-Бучко, с. 384]. Водночас фахівці-лінгвокультурологи інтерес до назви рідного поселення, її походження пов'язують з прагненням «відшукати свої корені, витоки духовної культури» [Кононенко 2008, с.72], позаяк «власні назви утворюють у мові особливу підсистему, специфічний код,

своєрідний анклав» [Арутюнова 2000, с. 7; Лукаш 2011, с. 21]. Однак доводиться констатувати, що в україністиці системні дослідження онімного простору, а ойконімного й поготів, з погляду лінгвокультурології наразі ще дуже скромні.

Попри те звернення до онімів як до джерела лінгвокультурологічних відомостей логічне та закономірне, адже в ономастиконі закодовано соціально найвагоміші й найстійкіші кванти мовно-культурної інформації. «Важливо позбутися суб'єктивно-селективного підходу до виявлення етнокультурних можливостей іменника́, у згоді з яким «культуроносними» визнають окремі імена, а не всю систему загалом» [Березович 2001, с. 39; Колесник 2017, с. 69]. Ведучи мову про лінгвокультурологічне вивчення онімів, важливо апелювати до різних їх класів – як більш, так і менш «культуроємних». Непросто створити беззастережну ієрархію, тобто встановити, у якому класі онімів мовно-культурної інформації більше, а в якому менше. У деяких групах власних назв вона мовби «лежить на поверхні» (мікротопоніми або ж «народні топоніми» (за Оленою Березович), урбаноніми, ергоніми), в інших – прихована за глибинними пластами давніх етномов та етнокультур (гідроніми), навколо окремих – ніби створює мовно-культурну ауру (антропоніми).

Що ж до ойконімів, то попри ретельне опрацьованіння їх у плані етимологічному та структурно-семантичному, комплексного лінгвокультурологічного дослідження системи назв заселених людиною об'єктів в українському мовознавстві, як зазначалося, наразі не здійснено. І зумовлено це, гадаємо, кількома об'єктивними чинниками.

По-перше, хиткістю межі між науковим трактуванням генези ойконіма та народноетимологічною версією. Погоджуємося з думкою Віталія Кононенка, що усвідомлення внутрішньої форми слова зумовлене здатністю мовця сприймати слово як живий організм, щось утаємничене, розкрити смисл якого не лише цікаво, а й потрібно для самозбагачення. Відомо, що *Львів* названий на честь сина князя Данила Галицького *Льва*, назву *Київ* зазвичай пов'язують з іменем його засновника *Кия*. Але мешканці міст нерідко пропонують власні тлумачення походження

найменувань, досить далекі від наукових версій [Кононенко 2008, с. 71–72]. Про шкоду, якої завдає науці так звана народна етимологія, неодноразово писав Михайло Худаш, наголошуючи на «необхідності відповідного реагування з боку науковців-ономастів на з'яву дилетантських любительських етимологій ойконімів, основаних на фантастичних народноетимологічних домислах, які вводять в оману широке коло не обізнаних з основами ономастики читачів» [Худаш-Демчук, с. 6–7]. Важливо пам'ятати й застереження Андрія Білецького щодо того, що відсутність хронологічних, географічних, лінгвістичних та культурно-історичних визначень або неувага до них позбавляють ономастичні студії наукової цінності [Білецький, с. 235]. Отже, лінгвокультурологічне дослідження ойконімів має бути спрямоване на відбір того, що не суперечить лінгвістичним законам і водночас випливає з традицій культури етнічного та національного назвотворення.

По-друге, вивчення мови з погляду її культурологічної функції передбачає звернення до тексту як національно-культурного, культурно-історичного, художнього явища. Ойконім за лінгвокультурологічного опрацювання теж має прочитуватися як текст – згорнутий, утілений, зазвичай, в одній лексемі, але наповнений вагомою мовною та позамовною інформацією: культурною, історичною, географічною, етнографічною, енциклопедичною. Під таким поглядом повинен розглядатися змістовий план оніма. Інна Корольова ототожнює поняття втіленого в топонімі лінгвокультурного тексту і лінгвокультурного коду: «…вважаємо, що можна розглядати інформаційне поле топоніма як згорнутий лінгвокультурний текст, лінгвокультурний код, який при декодуванні виявляє доволі широке різнопланове інформаційне поле» [Королева 2015, с. 32]. На матеріалі «ключових смоленських топонімів *Гньоздово, Катинь, Рославль*, які позначають об'єкти культурно-мовного ландшафту області» [Ibid., с. 33], пропонує взірці декодування закладеної в них лінгвокультурної інформації. Наведені авторкою матеріали належать інформаційній системі «Топонімія Росії» – універсальній топонімній базі даних про макро- і мікротопоніми російсько-

го топонімного простору. Вони представлені у вигляді карток із двома зонами – «Поле» і «Текст». Зона «Поле» репрезентує класифікаційні параметри об'єкта; зона «Текст» – сутнісне наповнення кожного з них [Ibid., с. 33–37]:

Картка топоніма

Поле	Текст
Топонім	
Регіон	
Розряд	
Тип об'єкта	
Загальні відомості	
Згадка в документах	
Походження топоніма	
Словотвіра модель	
Найменування жителів	
Похідні утворення	
Ближні топоніми	
Історико-культурна інформація	
Список літератури	
Карта з назвою	
Малюнки	
Автор огляду	

Як бачимо, інформаційне наповнення тексту передбачає відомості лінгвального та екстралінгвального плану, доповнювані, за можливості, картографічними та художніми матеріалами.

Віктор Шаклеїн зазначає: «Своєрідність лінгвокультурологічної парадигми полягає в тому, що доволі відомі мовні й позамовні явища, матеріали, факти розглядаються з погляду заново виведених закономірностей. Іноді у своїх наукових пошуках автори досягають нової якості, іноді відомі постулати вдягаються у нову словесну упаковку» [Шаклеин 2003, с. 9], пор. з думкою Любові Мацько про те, що дослідник, одержуючи нову інформацію, завжди співвідносить її з уже наявною, породжуючи при цьому нові смисли [Мацько, 2010, с. 112].

По-третє, базове поняття теорії людиноцентризму – картина світу (концептуальна та мовна). Ойконімна система – організований фрагмент мовної картини світу. Концептуальна ж картина, що може бути широко змодельована за аналізу концептів «село», «місто», «мала батьківщина», «Батьківщина» тощо, на рівні власне ойконіма має обмежене поле інтерпретації. З одного боку, скільки є ойконімів – стільки можна назвати й концептів, якщо розуміти концепт як «об'єкт зі світу «Ідеальне», що має ім'я і відбиває певні культурно зумовлені уявлення людини про світ «Дійсність» [Вежбицкая 1996, с. 90]. З другого боку, ойконімна модель, словотвірна структура, семантика етимона уже накинули свою «сітку» на денотат і той ментальний образ, який можемо окреслити принаймні за аналізу мікротопонімів, у лінгвокультурологічних дослідженнях ойконімного матеріалу стримується тією «сіткою», вона не дозволяє інформацію-припущення (міфи, легенди, народні перекази) трансформувати в реальну, наукову. Можливо й тому Юрій Степанов серед концептомів не називає жодного ойконіма, хоч поняття обжитого людиною простору присутнє в його роботах [Степанов 2004]. Обжитого, але не поіменованого. Водночас культура, як зазначає Валентина Маслова, організовує думку мовної особистості, формує мовні категорії й концепти [Маслова 2010, с. 73]. «Культурно-національне, – додає вчена, – є імпліцитним у слові, воно прочитується у своєрідній пропозиції, представленій лексикою зі специфічним виявом комбінаторних зв'язків її одиниць. Звідси – необхідність дискурсивного підходу до оніма» [Ibid., с. 30]. У контексті зазначеного важливою є думка Ніни Арутюнової: «Те, що говорить мова, є цікавішим ніж те, що говорить нею людина» [Арутюнова 2000, с. 22]. **Ономастико-культурологічне вивчення оніма – це вміння почути мову мови власної назви.**

Тож принциповим для нашого дослідження постає питання: лінгвокультурологічна ономастика чи лінгвокультурологічний аспект в ономастиці?

1.3.1. Лінгвокультурологічна ономастика vs лінгвокультурологічний аспект в ономастиці

У будівлі культури слово є цеглинкою, а власне ім'я особливо, специфічно зберігає витоки мовної культури, втілюючи в застиглу форму сегмент інформації, скерованої до комуніканта [Антонюк, с. 8]. Сьогодні, за приблизними підрахунками дослідників, у науці існує понад чотириста визначень терміна *культура*. За Флорієм Бацевичем: «Культура (лат. *cultura* – обробка і як результат – освіта, розвиток) – 1. У широкому сенсі слова – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства. Розрізняють матеріальну і духовну культуру. У вузькому сенсі – рівень духовного життя людей. Певною мірою культура – інтерпретаційна модель світу людини, соціалізованої в певних умовах. 2. Цілісний історичний феномен, локальна цивілізація, яка виникла на ґрунті територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної та психологічної спільності» [Бацевич 2007, с. 92]. Антропоцентризм сучасної лінгвістики визначає особливий статус власних назв у лексичному просторі, а назв заселених та іменованих об'єктів (міст, селищ міського типу, сіл) – в ономастичному. Як переконує Маргарита Жуйкова: «Принцип антропоцентризму декларує центральну роль людини в усіх лінгвальних проявах: будь-які мовні явища розглядаються як об'єкти, створені людиною і для людини» [Жуйкова, с. 97]. У складному процесі номінації «ім'я – імпульс культури, бо воно вводить людину в знаковий космос, але воно є і результатом її, позаяк його смисли зростають у обширах культури, на ній тримаються і нею ж контролюються (саме ці особливості роблять ім'я одним із найважливіших індикаторів типу культури)» [Топоров].

Ойконіми, як і всякі власні назви, «молодші від назв загальних» [Бучко-Бучко, с. 198]. У ряду інших *nomina propria* ойконіми займають «середнє за віком місце»: вони зазвичай молодші від антропонімів, гідронімів тощо і старші від ергонімів, урбанонімів та ін. Тож дуже важливо в таких, образно кажучи, «середущих за віком пропріативах» «побачити той культурний фон, який стоїть за ономастичними одиницями і який дає змогу співвідносити їхні по-

верхневі структури з глибинною суттю, тобто з культурою» [Маслова 2018, с. 28].

Традицію вивчення онімів з погляду культурології польські дослідники означили терміном *onomastyka kulturowa*. Єва Жетельська-Фелешко зазначає, що його вперше використав 2004 р. Роберт Мрозик стосовно ономастики літературної, соціолінгвістичної, історичної, порівняльної як аналог до усталеного в польському мовознавстві терміна *lingwistyka kulturowa*, і прогнозує новим культурологічним ономастичним дослідженням обнадійливе й перспективне майбутнє [Rzetelska-Feleszko, с. 57–59].

Учена трактує культурологічну ономастику як один із напрямків культурологічної лінгвістики і погоджується з думкою Єжи Куриловича, що в процесі комунікації власна назва, крім ідентифікаційної, може виконувати додаткові функції: експресивну, символічну, оцінну, впливу тощо [Курилович, с. 252].

Студії з культурологічної ономастики передбачають, по-перше, пошук таких мотивів іменування, які віддзеркалюють матеріальну та духовну культуру й трансформують її в окремі назви або в систему назв; по-друге, виявлення в онімі не залежно від етимологічного значення додаткової інформації, з опертям на факти аксіологічні, історичні, релігійні, суспільні, цивілізаційні; по-третє, аналіз зміни назви, особливо зміни, що відбувається на рівні функції (до прикладу, функція нейтральна > експресивна, символічна, політична). Здійснювані в такий спосіб дослідження якраз і дають підстави культурологічну ономастику трактувати як один із напрямків культурологічної лінгвістики [Rzetelska-Feleszko, с. 58–59]. Такого самого погляду дотримувався в 70-х роках минулого століття Чеслав Косиль: «Ойконіми цікавлять мене передусім як джерело інформації про місцевість, а отже, про її фізіографічні умови, історію, мешканців. За такого підходу досліджується передусім їхня генеза й позамовна мотивація» [Kosyl, с. 10].

«Вивчення ономастиконів завжди соціально орієнтоване, враховує весь набір екстралінгвальних параметрів», – наголошує білоруська вчена Анна Мезенко [Мезенко 2016, с. 29]. Закодована в назві поселення мовна і культурна інформація дуже тісно переплетені між собою: іноді лінгвістика стає ключем до пізнання куль-

тури, іншим разом культура дає поштовх до декодування мовних законів номінації. Тим-то й ведемо мову про своєрідні лінгвокультурні коди, експлікація яких в ойконімах неодмінно зачіпає різні лексико-семантичні групи апелятивів та класи онімів. Як не можемо сьогодні досліджувати ойконіми поза іншими класами пропріативів, так і не можемо аналізувати назв населених пунктів лише у лінгвістичному (= ономастичному) ключі.

Найпріоритетнішими напрямками лінгвістичного аналізу ойконімного матеріалу завжди були етимологічний, лексико-семантичний та словотвірний. Кожен із них мав своїх апологетів і ревних прихильників, які не заперечували, а доповнювали один одного.

«Складність етимологізування онімного матеріалу, – зазначає Святослав Вербич, – зумовлена потребою індивідуального підходу до аналізу кожної назви, яку необхідно розглядати на широкому тлі аналогічних утворень, ураховуючи всі її варіанти, детально осмислюючи фонетичні закономірності структури та особливості її словотвору. <…> Це значить, що етимолого-ономастичні дослідження повинні бути комплексними, тобто спиратися як на мовні факти, так і на дані матеріальної культури й історичних джерел, у разі топонімної лексики – і на топографічну характеристику місцевості, де локалізовано ту чи ту назву»[1]. Водночас епіграфом до процитованої праці вчений узяв слова Андрія Білецького: «Етимологічний аналіз ономастикону слід розпочинати зі словотвірного аналізу»[2], а ми повторюємо за Юрієм Карпенком: «Ключ до історії топонімії ховається у словотворі, а не в семантиці географічних назв» [Карпенко 1973, с. 43], хоча, звісно, семантикою також не можна нехтувати, бо саме семантичні зіткнення та неувага до них нерідко породжують хибні версії.

Ономастичні пошуки в Україні переслідують двоєдину ціль: 1) підготувати й видати Ономастичний атлас України та загальноукраїнський Словник ойконімів; 2) внести свій вклад у створення

[1] Вербич С. Наукове й ненаукове в етимології онімної лексики. Вісник НАН України, 2010, № 2. С. 51. [Рец. на]: Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ, 2006. 416 с. (64 карти, 77 іл.); Тищенко К. Арабський пласт топонімії України VII–XIII ст. (Текст доповіді на Міжнародній науковій конференції «Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки», УКМА, 29.05.2008). Київ, 2008. 64 с.; Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України. Київ, 2008. 480 с.; Тищенко К. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти. Київ, 2009. 192 с. (35 карт, 47 іл.).

[2] Ibid., с. 50.

Загальнослов'янського ономастичного атласу (ідея народилася 1958 р. на IV Міжнародному з'їзді славістів у Москві; комісія для його укладання створена 1959 р. на Міжнародній славістичній ономастичній конференції в Кракові [Купчинська, с. 22]). Стимулювання такої роботи та процес її здійснення постійно перебуває в полі зору Української ономастичної комісії, обговорюється на численних нарадах, конференціях, семінарах. І допоки робота з реалізації зазначених цілей усе ще триває – ономастика початку XXI ст. упевнено заповнює нові наукові лакуни, серед яких – дослідження ойконімії в етнолінгвістичному, когнітивному, соціолінгвістичному, еколінгвістичному, лінгвокультурологіному аспектах. Кожен із цих напрямів аналізу володіє певною специфікою.

Вивчення ойконімного матеріалу з позицій лінгвокультурології сьогодні має найбільше прихильників серед науковців Вітебської та Смоленської наукових шкіл, тобто білорусько-російського пограниччя, які все частіше ведуть мову про ойконім як про згорнутий лінгвокультурний код. Інна Корольова зазначає: «Географічні назви становлять невід'ємну частку загальної мовної системи, їхнє постання й розвиток зумовлені загальними лінгвістичними закономірностями. Водночас процес номінації кожного географічного об'єкта не є чисто лінгвістичним і не зводиться до простого маркування. Топоніми закодовують у своїх основах значну й важливу інформацію з найрізноманітніших інформаційних сфер: лінгвістичну, історичну, соціальну, культурологічну, етнографічну та ін.» [Королева 2015, с. 32].

Лінгвокультурологічний аналіз ойконімів відрізняється від етимологічного, лексико-семантичного, структурно-словотвірного, однак вони слугують тим підґрунтям, на якому постає лінгвокультурний конструкт. Щодо специфіки дослідження онімів з позицій лінгвокультурології Валентина Маслова зауважує: «Починають використовуватися результати лінгвокультурологічних досліджень і в ономастиці, хоча про формування лінгвокультурологічної ономастики говорити ще рано» [Маслова 2018, с. 29]. Додамо: і ледве чи потрібно, головно за розгляду ойконімів. Лінгвокультурологія не може підмінити ономастичного обґрунтування власних назв. Вона вказує на культурні основи та скеровує

мовні теоретичні дослідження в площину людиноцентричного, національного, духовного, сприяє «поглибленому студіюванню цивілізацій та культур різних народів» [Венжинович 2018, с. 151].

Лінгвокультурологічний аспект ономастичних розвідок передбачає вивчення того національно-культурного фону, на якому постають власні назви і розвиваються їхні системи [Дамбуев, с. 8], демонструє зв'язок процесу назвотворення з етнічною свідомістю, національним менталітетом та культурою. Ономастичні дослідження, здійснені в культурологічному ключі, допомагають вивченню шляхів міграції окремих етносів, виявленню місць їхнього колишнього побутування, визначенню мовних і культурних контактів народів тощо.

Лінгвокультурологічний аспект вивчення топонімії окреслює аналіз впливу екстралінгвальних факторів на її становлення; визначення місця й значення культурно-історичного компонента в номінації топонімів; інтерпретацію семантики топоніма як відображення культури номінатора. Олена Березович, розглядаючи особливості репрезентації етнокультурної інформації в топонімному матеріалі, зазначає: «Складність вилучення такої інформації полягає в нерозробленості процедури переходу від власне мовного рівня до світоглядного. Такий перехід являє собою буквально «вихід у відкритий космос», оскільки наперед невідомі ні інвентар та структура одиниць «космічного» світоглядного рівня, ні способи їх зчеплення з мовними одиницями. Ця невідомість створює незвично широке для лінгвістичного дослідження інтерпретаційне поле» [Березович 2009, с. 26]. Вчена визначила основні грані такого «інтерпретаційного поля», розпочавши з характеристики семантичного наповнення імені – виявлення вихідного апелятива. Однак дослідниця говорить про мікротопоніми, тобто про власні назви, які відображають знання «про фрагмент географічного простору», а предметом нашого аналізу слугують назви заселених людиною об'єктів, тому вихідний апелятив – то тільки частина «інтерпретаційного поля». Інша частина, до того ж суттєво більша – пропріатив як етимон ойконіма.

Теза Вероніки Телія «лінгвокультурологія – надбання власне антропологічної парадигми науки про людину, центром тяжіння

якої є феномен культури» [Телія 1996, с. 122] скеровує на пошук механізмів різних проявів культури в мові й розгляду ойконіма як згорнутого лінгвокультурного коду, лінгвістичне декодування якого відкриває дослідникові ауру матеріальної та духовної культури, місця, часу та процесу номінування. Лінгвокультурологічні дослідження мають бути означені не лише розглядом мовних одиниць, але й розкриттям їх значень, відтінків, конотацій та асоціацій [Зиновьева, с. 13], а для цього важливо враховувати інформацію енциклопедичного характеру, попередньо чітко окресливши принципи її відбору. Ще один аргумент, чому лінгвокультурологічні пошуки мають доповнювати, а не підміняти студій ономастичних, зводиться до того, що культурологічна інформація, закодована в ойконімі, експлікується, як правило, на синхронному зрізі. Однак діахронний аналіз доводить, що протягом періоду свого побутування ойконім нерідко зазнає суттєвих фонетико-морфемно-словотвірних змін (часто за гіперкореції різномовними писемними джерелами). Тож ономастика постійно орієнтована на синхронно-діахронний вектор дослідження, позаяк тільки за такого підходу можна забезпечити об'єктивність отриманих результатів.

Отже, лінгвокультурологічний аспект ономастичних досліджень – це мовний (лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний, синхронно-діахронний, стратиграфічно-просторовий) + культурологічний (матеріально-духовний, соціально-, етно- та національно орієнтований) аналіз назви кожного населеного пункту. За такого підходу історія має відповісти на питання – *коли?*, географія – *де?*, лінгвістика – *як?*, а культура дає змогу з'ясувати – *чому* номінація поселень людиною здійснювалася так, а не по-іншому.

1.3.2. Семантичність / асемантичність ойконімів

Зацікавлення назвами заселених людиною об'єктів розпочалося ще з того часу, коли такі назви створювалися, були етимологічно прозорими і не потребували якихось додаткових тлумачень. Назагал, ойконіми й зараз тлумачень не потребують: вони є в мові, функціонують у мовленні і називають конкретне поселення. Цим, здавалось би, їхня функція і має вичерпуватися. Однак для кожного жителя України один із майже 30-ти тисяч сучас-

них ойконімів є іменем його малої батьківщини, а отже, не тільки мовним знаком, але й моральним та духовним центром його світу.

Ойконіми мають власний зміст і форму. Слугує цьому і семантика, і будова назв. Можна вважати назви населених пунктів тільки адміністративно-територіальними знаками, однак насправді – це лінгвокультурні одиниці з величезним умістом інформації про суспільно-історичне, етнокультурне, специфічно національне життя народу-автохтона (переважно) на своїй землі. Словотвір ойконімів – особливо важливий аспект лінгвістичних студій, але не менш вагомим є аналіз семантики назв населених пунктів. «Попри безперервні суперечки про лексичне значення власних назв, думок залишається стільки ж, скільки й опонентів. Питання ускладнюється тим, що саме поняття «семантика оніма» не однозначне: в нього закладено сенс не тільки лексичного значення, але й, з одного боку, набагато вужчий, що передбачає лише вихідне мотиваційне значення, а з другого, – набагато ширший, що включає всю інформацію, яку можна почерпнути з імені», – розмірковує Марія Рут у своїй статті «Антропоніми: роздуми про семантику» [Рут 2001, с. 59].

Для пошуку відповіді на питання – семантичні чи асемантичні оніми – за об'єкт розгляду вчена аналізує антропоніми, виходячи з таких настанов: 1) семантичність / асемантичність у різних класах власних назв проявляється по-різному; 2) з двох найбільш вивчених класів – топонімів і антропонімів – останній явно рідше розглядався в плані виявлення семантики; 3) теза про відсутність лексичного значення в антропонімів виглядає найбільш умотивованою [Ibid., с. 59–60].

Питання семантичності / асемантичності ойконімів також потребує окремого розгляду. Номінація населених пунктів – явище суспільне. Люди не називали своїх поселень випадково. Мусив бути якийсь визначальний чинник, що слугував підґрунтям назви, той чинник був природним, логічно й закономірно окресленим, концентрував у собі вербальне осмислення колективного досвіду. Однак із часом первісний мотив номінації заселеного людиною об'єкта здебільшого втрачався, перетворювався в «ортодоксальний знак» (Олена Березович), «замість того, щоб означати, як усі загальні назви, власна назва просто називає» [Курилович, с. 252].

Тож традиційно власні назви більшість учених уважала асемантичними. Біля витоків цієї думки стоїть англійський логік Джон Стюарт Мілль. Ще в середині XIX ст. він припускав, що власні імена позбавлені значення і є своєрідними ярликами, або мітками, які допомагають упізнавати предмети і відрізняти їх один від одного. З іменами-мітками не пов'язується характеристика названого предмета, вони не «конотують», а тільки «денотують» його. За Міллем, *Джон, Лондон, Англія* – назви, що лише позначають предмети, а отже, не мають значення, бо не вказують на жодні якості [Mill, с. 33]. Зрозуміло, що й серед сучасників філософа, й серед учених XX–XXI ст. його судження має як прихильників, так і опонентів. Бо онім *Джон* можна розглядати як антропонім, засвідчений в англійському іменникý й позбавлений реального значення, або як ім'я конкретної людини (*Джон* Кеннеді, *Джон* Маккарті та ін.), що володіє «відсоціумним денотатом» і «відсоціумним конотатом» [Рут 2001, 64], або як образний, метафоричний номінатор («Поїхав *Іван* на заробітки, а повернувся уже *Джоном*»). Зазначене стосується й оніма *Лондон*: 1) ойконім *Лондон* – місто, столиця Англії та Великої Британії; 2) синекдоха: «*Лондон* зробив свій вибір покинути ЄС»; 3) метафора: «Привіз із собою додому частину *Лондона*» або «У *Львові* весь тиждень моросило. Що тут скажеш? *Лондон*».

Сьогодні вже хрестоматійними стали три концепції семантичності / асемантичності оніма: 1) власні назви не мають лексичного значення; 2) власна назва має лексичне значення тільки в мовленні, у конкретній ситуації, де вона безпосередньо співвідноситься з референтом; 3) власна назва має лексичне значення як у мовленні, так і в мові, однак воно принципово відрізняється від значення назв загальних.

Перша концепція, тобто безапеляційне твердження про повну асемантичність власних назв, отримує все менше й менше прихильників. Олександра Суперанська з цього приводу цитує Олександра Реформатського: «В системі лексики власні назви своєю «гіпертрофічною номінативністю» і редукцією семасіологічної функції об'єктивно протиставлені загальним назвам. Власні назви принципово обмежені своєю номінативністю [тобто їм властива] редукція семасіологічної (першочергово понятійної!)

інтенції, як «оголення» номінативності, оскільки назва (як слово) називати повинна, навіть якщо не пов'язана з поняттям» [Суперанская 2008, с. 7]. По-іншому, власні назви – важливий складник лексики, це слова мови і як такі вони не можуть не мати певної семантики. До того ж розв'язання питання про лексичну семантику онімів будується не лише на логічних міркуваннях, а й на прискіпливому вивченні прямих ономастичних фактів [Скляренко-Скляренко, с. 38–40]. У ракурсі першої позиції характерними є міркування Микити Толстого, який, дотримуючись наведених вище поглядів Єжи Куриловича («власна назва називає»), робить із них висновок, що онім асемантичний, тобто позбавлений значення в тому сенсі, в якому цей термін може бути прийнятним для апелятивів [Толстой 1997, с. 395].

Друга концепція аргументовано обстоюється Олександрою Суперанською та її науковою школою, яка вважає власні назви спеціальною лексикою. А отже, традиційний для слів загальної лексики зв'язок «слово – поняття – річ» у власних назвах змінюється на «ім'я – номінований об'єкт». Понятійність загальних назв виникає разом із ними і закріплюється в мові, а власні назви не мають понятійності в мові: вони набувають її в мовленні, у ході знайомства учасників мовленнєвої ситуації з номінованим об'єктом. Але власні назви мають лексичне значення, яке складається з взаємовідношень їхніх компонентів та з характерних особливостей тих об'єктів, для називання яких вони створюються. У мовленні, будучи закріпленими за конкретними об'єктами, власні назви отримують понятійний зміст від властивостей цих одиничних об'єктів (своїх референтів) [Суперанська 2008, с. 8–9]. Юрій Карпенко з цього приводу писав: «Якщо для загальних назв одиницею мислення цілком виразно є поняття, то із власними назвами справа виглядає більш складною і туманною. Тут кажуть про одиничне поняття, уявлення і навіть про зоровий образ» [Карпенко 2008, с. 228].

Третя концепція доповнює попередню з акцентом на тому, що, аналізуючи семантику оніма, слід розглядати її інформативність, точніше мовленнєві, енциклопедичні та мовні складники такої інформативності. Мовленнєва інформація відтворює зв'я-

зок імені з об'єктом і виявляє ставлення того, хто говорить, до об'єкта. Це наймасовіша і найповерхневіша інформація власної назви, відома завжди і всім. Енциклопедична ж – це не тільки комплекс інформації, відомої тому, хто говорить, після ознайомлення з об'єктом, але й сума попередньої інформації, яку мовець може почерпнути з відповідних джерел, попри те, що ніколи не бачив об'єкта.

Якщо мовленнєвий та енциклопедичний складники «перебувають на поверхні» і доступні для всебічного вивчення, то для розгляду мовного складника необхідний детальний аналіз, що включає в себе такі аспекти: 1) мовна належність оніма; 2) словотвірна модель; 3) етимологія; 4) обґрунтування вибору саме цієї, а не іншої вихідної основи (етимона); 5) екстралінгвальна характеристика (географічний, історичний, культурологічний аспекти інформативного поля); 6) акцентування та творення похідних форм [Королева].

Мовний аспект часто спроектований на текстуальну трансформацію власної назви. «Що б не казали про семантику власної назви (вона є чи її не існує) – то голе теоретизування, а насправді власна назва містить незміряний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити» [Карпенко 2008, с. 61]. Якщо іти за звичною схемою: «сигніфікат – денотат – конотат», яка визначає в загальному вигляді структуру лексичного значення, то в ойконімі, як і в антропонімі, є очевидною відсутність яскраво вираженого сигніфіката [Рут 2001, с. 60], а конотат прочитуємо, до прикладу, в художньому тексті «*Як тебе не любити, Києве мій?»* із символічним навантаженням астіоніма [Карпенко 2008, с. 20] або в мовленні («Це моя *Вільхівочка*», – мовець про село *Вільхівка*). У мовленні ойконім виконує не тільки номінативну, але й ідентифікаційну (відношення назви до об'єкта) та диференційну (відношення об'єкта до інших об'єктів) функції [Ibid., с. 234], несучи, окрім цього, у собі величезний обшир лінгвокультурної інформації.

«Семантика топоніма – це поняття про конкретний географічний об'єкт, що включає відомості про вид об'єкта та його місце розташування. Водночас семантика – конус наших знань про об'єкт, і цей конус розширюється до безмежності. Розташування

й вид об'єкта – вершина конуса, найближче значення топоніма, обов'язковий мінімум інформації, необхідний, щоб слово стало не просто послідовністю звуків, що позбавлена сенсу, а значеннєвою одиницею – топонімом» [Березович 1991, с. 75]. Аналізуючи семантику топонімів, Олена Березович розглядає передусім семантику етимонів-апелятивів, наголошуючи, однак, що семантика вихідного апелятива і те значення апелятива, яке закріплено в назві, нетотожні. У топонімі, як і у всякій іншій мовленнєвій реалізації мовного значення, функціонує спеціалізоване значення вихідного апелятива: з'являються нові смислові відтінки, а якась частина вихідної семантики може зазнавати редукції [Ibid., с. 76].

Семантична характеристика ойконімів – це також аналіз їхніх етимонів. Етимоном ойконіма може бути як апелятив, так і онім (зрештою, топоніми теж можуть бути і відапелятивними, і відонімними, хоч відапелятивними вони є набагато частіше). Тож слушною є думка, що питання про наявність / відсутність і про характер лексичного значення власних назв по-різному вирішується щодо конкретних класів онімів [Рут 2001, с. 59]. Правомірним уважаємо розгляд семантики ойконіма лише за умови, що семантичним студіям передують словотвірні. У протилежному випадку дослідник може потрапити в полон народної етимології, як, скажімо, за аналізу численних ойконімів, етимонами для яких послугували «фауно-флористичні» апелятиви та відапелятивні антропоніми. Не слід забувати, що «онімна семантика – проблема, яка постійно отримує нові імпульси для роздумів при аналізі раніше не досліджених або мало досліджених назв» [Мадиева-Супрун].

Отже, семантичні характеристики апелятивної та пропріальної лексики суттєво різняться між собою. Не варто шукати спільних критеріїв для семантичного аналізу і всієї онімної лексики: в різних класах онімів вони не збігаються. Ойконім можна розглядати з трьох позицій: він побутує 1) як адміністративно-територіальний знак; 2) у мовленні як назва конкретного поселення; 3) іноді в художньому тексті і зрідка в мовленні як конотативна одиниця. У першому випадку ойконім не має реального значення, виконує номінативну функцію, слугує вербальним знаком заселе-

ного людиною об'єкта. Ойконім як назва конкретного поселення в мовленні наділений енциклопедичною (історичною, лінгвістичною, культурологічною, географічною та ін.), частково (вибірково) асоціативною інформативністю та своєрідною семантикою, яка за достовірного етимологічного аналізу може визначатися семантикою апелятивного етимона або вказівкою на онімний етимон; виконує, крім номінативної, ідентифікаційну та диференційну функції. Ойконім як конотативна одиниця в художньому тексті і в мовленні може приймати на себе різноманітні культурні конотації.

1.4. Методологічні засади лінгвокультурологічного опрацювання ойконімів

Методологія лінгвокультурологічного вивчення ойконімії передбачає визначення методів та прийомів дослідження. Мусимо визнати їхню специфіку, позаяк ідеться про: 1) методи та прийоми лінгвокультурології – інтегрованої галузі знань, зорієнтованої на вивчення мови крізь призму культури; 2) методи та прийоми ономастики – науки, що оперує власними назвами; 3) методи та прийоми аналізу ойконімів – власних назв поселень, тобто об'єктів, створених, заселених та номінованих людиною.

Така потрійна природа методичного інструментарію покликана сконструювати багатоярусний фундамент наших студій.

Лінгвокультурологія «орієнтує дослідника на розгляд співвіднесеності та зв'язку мови і культури, мови та природного менталітету, їх взаємозалежності та різних засобів їх кореспонденції» [Толстой-Толстая, с. 597]. Віталій Кононенко методами лінгвокультурології називає загальнонаукові (спостереження, експеримент, моделювання, реконструювання, опитування) та сучасні лінгвістичні, пов'язані з найновішими дослідженнями фреймів, гештальтів, концептів, метафор, пресупозицій, наративів, моделей «смисл → текст» тощо [Кононенко 2008, с. 27]. «Не варто оминати, – додає вчений, – і можливість застосувати такі культурологічні та соціологічні прийоми, як контент-аналіз, засоби польової етнографії, соціолінгвістичне інтерв'ювання» [Ibid.].

В основу лінгвокультурологічної методології, на думку Миколи Алефіренка, покладено поняття «концепту-словообразу», які не перетворюються в абстрактні поняття, а збагачуються пошуком у фактах культури смислу життя. Вчений виокремив такі методи лінгвокультурології: діахронний (порівняння різних лінгвокультурних одиниць у часі); синхронний (порівняння одночасних лінгвокультурних одиниць); структурно-функціональний (поділ об'єкта культури на частини та виявлення зв'язків між частинами); історично-генетичний (вивчення лінгвокультурного факту з погляду його виникнення, розвитку та подальшого побутування); типологічний (виявлення типологічної близькості різних лінгвокультурних одиниць історико-культурного процесу); порівняльно-історичний (порівняння самобутніх лінгвокультурних одиниць у часі та проникнення в їхню сутність) [Алефиренко 2010, с. 29].

Методологічні принципи ономастики як науки доволі докладно схарактеризував Юрій Карпенко. При цьому автор виокремив дві праці, що стосуються методів дослідження лінгвістичного, зокрема ономастичного, матеріалу: статтю Олександра Мельничука, на яку тепер покликаються мало чи не всі мовознавці в методологічному розділі своїх досліджень, та вагому для авторів ономастичних праць розвідку Андрія Білецького «Основні методи дослідження в сучасному мовознавстві» [Карпенко 2009, с. 283]. До цієї думки додамо, що методологічну базу дослідження ономастичного матеріалу сьогодні становлять положення, сформульовані в ономастичних працях не тільки Андрія Білецького, але й Дмитра Бучка, Лукії Гумецької, Юрія Карпенка, Володимира Никонова, Василя Німчука, Євгена Отіна, Наталії Подольської, Станіслава Роспонда, Олександри Суперанської, Вітольда Ташицького, Павла Чучки, Віктора Шульгача та багатьох інших ономастів.

Стосовно ж методології опрацювання власне ойконімного матеріалу, то в своїх студіях виходимо насамперед з: 1) принципів номінації ойконімів, з одного боку, та оронімів, мікротопонімів, ергонімів, з другого, розроблених Дмитром Бучком, Зоряною Купчинською, Олегом Купчинським, Михайлом Торчин-

ським та ін. ономастами; 2) методологічних засад порівняльної характеристики ойконімів та гідронімів, окреслених працями Святослава Вербича, Ольги Карпенко, Василя Лучика, Віктора Шульгача та ін. дослідниками; 3) зіставних підходів до аналізу ойконімного та антропонімного матеріалу, задекларовані працями Ірини Желєзняк, Розалії Керсти, Юліана Редька, Світлани Похомової, Михайла Худаша та ін. учених; 4) специфіки прийомів аналізу реальної та літературно-художньої ойконімії, запропонованої Любомиром Белеєм, Валерієм Калінкіним, Юрієм Карпенком, Наталією Колесник, Галиною Лукаш, Євгеном Отіним та ін. лінгвістами.

Поділ методів лінгвістики на *парадигмальні*, що уособлюють настанови та принципи відповідної лінгвістичної наукової парадигми; *міжпарадигмальні*, що ґрунтуються на поєднанні методологічних засад різних парадигмальних методів, однак виокремлюються за специфікою процедур чи за загальним підходом до аналізу мовних явищ; *маргінальні*, які залучають прийоми суміжних галузей знань, і *комбіновані*, що поєднують різноманітні прийоми й методи мовознавства [Селіванова], а також послуговування сукупністю прийомів, послідовне використання яких уможливлює досягнення певної, заздалегідь сформульованої мети [Карпенко 2009, с. 295], умотивовує архітектоніку методів нашого дослідження.

Використання *описового методу* – необхідний компонент усіх наукових студій, однак для лінгвістики – цей метод, що включає в себе прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації, є першочерговим та архіважливим. Тільки розпочавши з цілісного опису, можна з'ясувати специфіку кожного ойконіма не просто як мовного знака, а як феномена лінгвокультури. Особливість описового методу мовно-культурної інтерпретації назв поселень убачаємо ще й у тому, що це має бути не тільки інвентаризація мовних одиниць, але й визнання ойконімів як своєрідних згорнутих текстів, навколо яких вибудовується лінгвальний та екстралінгвальний дискурс. У цьому ракурсі описовий метод тісно корелює з методом лінгвокультурологічного аналізу, «спрямованим на прийом культурно-історичної інтерпре-

тації матеріалу, на виявлення та опис культурно-національного компонента семантики досліджуваних ономастичних одиниць» [Головина, с. 10].

Порівняльно-історичний метод як ключовий у ономастичних студіях за лінгвокультурологічного прочитання теж наділений певною специфікою. З одного боку, маємо справу із синхронними явищами: розглядаємо та аналізуємо нині чинні ойконіми, ідентифіковані з сучасними поселеннями, нерідко фонетично, морфемно, граматично відшліфовані, пристосовані, як правило, до норм літературної мови. З другого боку, цілковите нехтування діахронією привело б дослідника на «етимологічні манівці» (вислів Святослава Вербича). Лінгвістичний вияв порівняльно-історичного методу – реконструкція архаїчних ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фономорфемних та лексичних трасформацій.

Структурний метод, за допомогою якого здійснено якісний прорив у ономастиці XX ст., актуальний і за лінгвокультурологічного розгляду її фактів. У межах системно-структурної парадигми дослідження за безпосередніми складниками, опозиційний, трансформаційний, компонентний аналіз стають максимально формалізованими, а синхронія, системність і знаковість мови сприймається як вихідна ціннісна настанова, що має на меті визначення внутрішньосистемних протиставлень і кореляцій [Голубовська 2016, с. 152]. Структурний метод у наших дослідженнях уможливлює прочитання і ономастичної, і культурної інформації. Лінгвокультурологічний аспект дослідження ойконімів експліцитно спирається на лексико-семантичний бік оніма, однак імпліцитно кожен ойконім уже знайшов своє місце у словотвірній схемі. Тобто структуру власної назви сприймаємо як таку, що беззастережно чинна, вона вже задекларована в межах певної ойконімотвірної моделі, тож про словотвір оніма говоримо не для вирішення питань мови, а як про допоміжний засіб для з'ясування проблем культури.

Зіставний метод у широкому розумінні дає змогу розглянути назви населених пунктів України на фоні інших національ-

них ойконімних систем, у вузькому – схарактеризувати специфіку ойконімів, локалізованих у різних історико-етнографічних, адміністративно-територіальних регіонах країни. Тісно переплітаючись із проблематикою мовної типології та універсалій, він уможливлює аналіз типових принципів, способів, мотивів, засобів творення ойконімів; універсальних національно маркованих картин ойконімного простору.

Функціональний метод, зосібна належна до нього процедура *моделювання функціонально-семантичних полів* забезпечує творення лінгвокультурологічного портрета поселення крізь призму його назви. У згоді з їх настановами виділяємо чотири зони: ядерну (теперішня назва поселення, його локалізація), зону ближньої периферії (генеза ойконіма), зону дальньої периферії (експлікація та характеристика етимона), інтерпретаційна зона (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, енциклопедична інформація тощо).

Використання прийомів *етимологічного аналізу* та *аналізу словникових дефініцій* дало змогу зосередитися на розгляді тих ойконімів, генеза яких в українській ономастиці вважається спірною або затемненою.

Одним із першочергових питань, від якого треба відштовхуватися для здійснення наукових пошуків, є питання принципів номінації поселень. «З погляду семантичного зв'язку між ойконімами й позамовними чинниками, – наголошує Василь Лучик, – найзагальнішою категорією в сучасній ономастиці вважається принцип номінації, який ґрунтується на врахуванні визначальних реалій, що впливають на творення назв поселень» [Лучик 2007, с. 193]. Такими реаліями вчений називає чотири позамовні чинники: 1) антропологічний; 2) просторовий; 3) внутрішній; 4) ідеологічний [Ibid., с. 194]. Дмитро Бучко чітко їх деталізує: номінація поселень через відображення в їхніх назвах зв'язку з іменуванням окремої особи або групи осіб; зв'язку з назвами інших географічних об'єктів; індивідуальних особливостей самого населеного пункту; економічно-виробничих, суспільно-політичних факторів та пам'ятковості [Бучко-Бучко, с. 348].

Ойконіми, утворені за кожним із відомих принципів, є експлікаторами різної лінгвальної та культурної інформації:

1. Номінація поселення через відображення в його назві зв'язку з найменуванням окремої особи або групи осіб.

Лінгвальна інформація: посесивність як головний спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси ***-*jь (-*j-a, -*j-e), -ів, -ин, -івк-а, -(щ)ин-а, -их-а, -к-***, форма родового відмінка, частково суфікси ***-ець, -овець, -инець*** як засоби вираження посесивності в українській ойконімії; релятивність як додатковий спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси ***-івк-а, -(щ)ин-а, -их-а, -к-, -ськ*** як засоби вираження релятивності в українській ойконімії; патронімні, родинні, локально-етнічні, власне етнічні, професійні (службові) назви громад та семантичне перенесення таких іменувань на численні поселення; афікси ***-ич-і, -івц-і, -инц-і, -ан-и/-ян-и, -и/-і*** як засоби передачі опосередкованої участі особи в називанні конкретного поселення.

Культурна інформація: характер антропонімікону українців (слов'янські автохтонні композитні, відкомпозитні, відапелятивні особові власні імена; прізвиська; церковно-християнські імена; прізвища); національний колорит формування патронімних, родових, родинних, локально-етнічних, етнічних, професійних назв громад.

2. Номінація поселення через відображення в його назві зв'язку з назвами інших географічних об'єктів.

Лінгвальна інформація: афікси як показники відгідронімнх ойконімів чи відойконімних гідронімів; суфікси ***-к-а, -ок, -ець*** як засоби творення демінутивних ойконімів; префікси ***за-, під-, по-, між- / межи-*** як засоби творення назв-орієнтирів.

Культурна інформація: гідрооб'єкти як чинники мотивації назв поселень; рельєфно-ландшафтні особливості території та їхній уплив на колонізацію земель; фітонімо- / дендрооб'єкти, артефакти та їхній стосунок до номінації поселень; роль міграційних процесів у присвоєнні імен населеним пунктам; укрупнення та подріблення поселень.

3. Номінація поселення через відображення в його назві ознак самого населеного пункту.

Лінгвальна інформація: лексико-тематичні групи етимонів відапелятивних ойконімів; субстантивовані прикметники в сингулярній та плюральній формі, ойконімні атрибути як способи іменування поселень.

Культурна інформація: відтворення в назві поселення місця (простору), часу, розміру, якісної, кількісної ознаки заселеного об'єкта.

4. Номінація поселення через відображення в його назві економічно-виробничих, суспільно-політичних чинників та пам'ятковості, а також спеціально придумані назви.

Лінгвальна інформація: ойконімотвірні афікси в ролі формальних ойконімних показників, лексико-тематичні групи спеціально підібраної лексики.

Культурна інформація: відтворення в назві поселення економічних, виробничих відносин, політики, світогляду, збереження пам'яті відомих осіб; ідеологія суспільства; роль, місце ідеологічного та світоглядного чинника в культурі назвотворення.

Насамкінець зазначимо: лінгвокультурологічне вивчення ойконімного простору передбачає дослідження і сучасної офіційної ойконімії України, і живомовної, аналіз словникових дефініцій, топонімічної прози, матеріалів, зібраних експедиційним шляхом, народноетимологічних версій. Щодо останніх уважаємо, що науково-популярна та публіцистична їх спрямованість дозволяє не покликуватися на джерело інформації.

Отже, методологія нашого дослідження визначає шляхи утвердження аналізованої проблеми: омовлення людиною заселеного нею об'єкта (простору) здійснюється через призму національної культури.

Відтворення культури українського ойконімотворення передбачає наявність в онімі і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальна продиктована певними мовними законами, культурологічна визначається самою сутністю культури та об'єктивується за допомогою кодів культури.

1.5. Базові поняття та терміни дослідження

Лінгвокультурологічний аналіз ойконімів передбачає з'яву нових та уточнення змісту чинних понять і термінів. Сьогодні лінгвокультурологи активно послуговуються такими з них: *культурна популяція, тезаурус культури, мова культури, лінгвокультурна компетенція, лінгвокультурна конотація, культурний фон, культурні семи, гени культури, культурна інформація, лінгвокультурна ситуація, лінгвокультурне поле* тощо [Шаклеин 2003, с. 9], а для позначення одиниці дослідження: *лінгвокультурема, концепт національної культури, лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологічний концепт, культурно маркована одиниця, слово з національно-культурним компонентом семантики, мовно-естетичний знак національної культури, мовний знак культури, знак національної культури* та ін. [Мацько 2009, с. 358].

Лінгвокультурологічний підхід до аналізу онімного матеріалу в російському мовознавстві позначений народженням терміна *топокультурема*, який трактують як особливий різновид ономастичної лінгвокультуреми – комплексної міжрівневої одиниці, що виявляє діалектичну єдність лінгвального та екстралінгвального змістів, та *ономакультуреми* як антипода *апелятивокультуреми* [Забелин, с. 9].

Уважаємо, що стрижневими елементами терміна на позначення основної одиниці ономастико-культурологічних досліджень має бути лексема з компонентами *онім-* та *культуро-*. Тож у нашій праці послуговуємося терміном ***ойкокультуронім*** у такому потрактуванні: ***ойкокультуронім*** – це ойконім, комплексно досліджений у мовно-культурному плані, екстралінгвальний складник якого відтворює культуру принципів та способів назвотворення, а лінгвальний указує на засоби деривації власної назви поселення та семантику (специфіку) її етимона. За такого визначення постає ще одне питання: чи кожен ойконім є ойкокультуронімом, а якщо ні, то які критерії розмежування ойконімів та ойкокультуронімів.

Аналіз ойконімного матеріалу переконує нас у слушності потрактування кожного ойконіма як ойкокультуроніма. Однак важливо й те, що культуроємність різних ойкокультуронімів неодна-

кова. Підтвердженням зазначеного можуть слугувати назви поселень *Самбір* та *Бір*. З погляду народної етимології, орієнтованої на семантичне зближення апелятивної та онімної лексики, ці ойконіми начебто мотивовані географічним терміном *бір* / *сам бір* (у значенні ‘тільки бір’). Проте результати етимологічного, словотвірного та лексико-семантичного аналізів переконують у думці, що *Самбір* (*Самборъ*) – відантропонімне утворення, посесив на ***-jь*** від особової назви *Самбір* (*Самборъ*) (Мор., с. 171) з первісним значенням ‘*Самборъ* дворъ’, тобто ‘двір, що належить *Самбору*’. *Бір* – відапелятивне або, вірогідніше, відмікротопонімне утворення, в основі якого – апелятив / географічний термін *бір* ‘сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни’ (СУМ І, с. 188) або мікротопонім *Бір*. Відповідно і в першому, і в другому випадку лінгвальна інформація проектується на інформацію культурну. Структура та семантика ойконіма *Самбір* вказує: 1) на ймовірний час заснування поселення (до XIII ст., позаяк це період, коли суфікс ***-jь*** ще був продуктивним як засіб творення посесивних ойконімів); 2) на тогочасне побутування в краї давньослов’янського композитного імені *Самборъ* (< *Сам-* ‘сам’, *-боръ* ‘боротися; битва’), збереженого сьогодні як прізвище (Марія *Самбір*). Іншу інформацію отримуємо за аналізу ойконіма *Бір*: поселення засноване в сосновому лісі (в *борі*), тож примітний на цій території об’єкт дав свою назву населеному пунктові. Однак ойкокультуронімами є обидва ойконіми, бо і *Самбір*, і *Бір* утворені за мовними законами і є носіями певної культурної інформації: на етапі їхнього іменування саме такою була назвотвірна культура людини-номінатора.

Отже, терміни *ойконім* та *ойкокультуронім* стосуються того самого позамовного феномена, і в такому сенсі взаємозамінні. Однак якщо перший із них є репрезентантом суто лінгвістичної інформації (*ойконім* (від гр. οἶκος ‘дім’ + гр. ὄνομα ‘ім’я’) – назва будь-якого населеного пункту), то другий засвідчує ще й наявність у власній назві інформації культурологічного плану.

Вивчення власної назви міста висуває на перший план нашого дослідження термін *астіонім*, а в розрізі лінгвокультурологічного аналізу – ***астіокультуронім***. Сьогодні в ономастиці на

позначення назви міського поселення побутують два терміни-синоніми *астіонім* та *полісонім*. Перший із них уважаємо більш доречним, насамперед з формальних причин: у грецькому слові *polis* сегмент *-s* належить закінченню називного відмінка іменника, тоді як у ономастичних термінах-складних словах перший компонент – це зазвичай основа твірного, пор. також: *антропонім, ойконім, гідронім* тощо. *Астіокультуронім* – це назва міського поселення, комплексно досліджена в ономастико-культурологічному плані.

До переліку базових понять лінгвокультурології належить поняття *коду*, тож суттєвим уважаємо його уточнення стосовно ойконімних одиниць. *Код* – «універсальний спосіб відображення інформації під час її зберігання, передавання та обробки у вигляді системи відповідностей між елементами повідомлень і сигналами, які допомагають ці елементи зафіксувати» (ЕК, с. 492); «система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей» (СУМ IV, с. 207). Мова являє собою вербально об'єктивований код, використовуваний для зашифрування і верифікації культурних змістів. У семіотиці культури вербальний код визначають базовим, хоча, звісна річ, не єдиним [Совтис, с. 564].

Культура – теж код, точніше «ієрархічно організована система базових кодів, матеріальним підґрунтям яких слугують різноманітні фрагменти довкілля» [Васильева 2012, с. 321]. Об'єкти, які оточують людину (як природні, так і артефакти), виконуючи свої прямі функції, виявляються здатними продукувати певні додаткові смисли, набуваючи в такому разі статусу носіїв функції знакової. Імена таких об'єктів утворюють пов'язані між собою вторинні семіотичні системи, які прийнято називати кодами національної культури [Гудков 2004, с. 39]. *Культурний код* – це сукупність знаків та система правил, за допомогою яких культурна інформація подається у вигляді набору відповідних символів. Він дає змогу проникнути в смисловий рівень культури, розкрити приховане в слові значення. Стало класичним запропоноване Вікторією Красних порівняння коду культури з сіткою, яку культура накидає на довкілля і в такий спосіб «членує, категоризує, структурує, оцінює його» [Красных 2002, с. 232].

Дослідники виокремлюють різну кількість кодів культури і термінологічно по-різному окреслюють їх, пор.: *антропоморфний, біоморфний, просторовий, часовий, артефактний* [Мізін, с. 13]; *антропний, соматичний, просторовий, часовий, природний, предметний, духовний, харчовий, колірний, зооморфний* [Гаврилович, с. 23]; *соматичний, просторовий, часовий, предметний* [Щирова, с. 9]; *артефактний* (*речовий*)*, антропний, соматичний, зооморфний, рослинний, природно-ландшафтний, космогонічний* (*астрономічний*)*, архітектурний* [Гудков-Ковшова, с. 5–17]; *антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний* [Савченко, с. 93]; *анатомічний, соматичний, зооморфний, рослинний, предметний, харчовий, акціональний, космічний* [Ковшова 2009]; *просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний* [Красных 2003, с. 298] та ін.

На думку Олени Селіванової, сьогодні існує «нагальна потреба впорядкувати систему культурних кодів шляхом їхньої систематизації та ґрунтовного аналізу міжкодових метафоричних переходів» [Селіванова 2006, с. 220], хоч відомо, що «між кодами немає і не може бути чітких меж, вони взаємопроникні» [Савченко, с. 71] і нерідко один код напластовується на інший.

Творення оніма – особливий спосіб кодування мовно-культурної інформації. У власній назві як у феноменальному мовному знакові приховано відомості, декодування яких потребує залучення цілої низки кодів. Про ономастичний код першими заговорили Микита Толстой і Світлана Толстая: «…будучи частиною вербального (мовного) коду традиційної народної культури, власні назви посідають у ньому особливе місце, утворюючи по суті самостійний *ономастичний код*» [Толстой-Толстая 1998, с. 88]. Тут ідеться про *ономастичний код* як систему власних назв, протилежну кодові *неономастичному*, тобто системі загальних назв.

Олена Сьянова наголошує, що оніми, «кодуючи, шифруючи картину світу <…>, являють собою «**код кодів**», який і зберігає, і експлікує історико-культурну інформацію, передавану іншими кодами; це **гіперкод**, експлікатор інших культурних кодів і в цьому сенсі – **код універсальний**» (виділення наше – В.К.) [Сьянова, с. 5].

Досліджуючи партикулярні сільські оніми в ментальному просторі діалектоносіїв, в системі ономастичного коду дослідниця виділяє три його види: *антропонімний, мікротопонімний* та *зоонімний*. Основними складниками *антропонімного коду* називає *груповий* та *індивідуальний*; у структурі *мікротопонімного* виділяє *гідронімний, комонімний, оронімний, дримонімний, агроонімний, дромонімний, некронімний* та окремий *антропогенний* коди; субкодами *зоонімного* називає *гіпонімний, кінонімний, фелінонімний* та ін. [Ibid., с. 5–6].

У Тетяни Васильєвої – інший об'єкт дослідження, тому й дещо інший підхід до вивчення онімії як коду культури. Вчена визначає комплекс кодів, для об'єктивації яких слугують ойконіми: *антропоморфний, ландшафтний, часовий, просторовий, рослинний, духовний* і в обширі кожної групи характеризує оніми, як правило, за лексико-семантичним принципом [Васильева 2014, с. 11–13].

Процес закодування назви поселення проходив у часі його заснування, а декодування триває протягом усього періоду побутування цього поселення, а часом – навіть після його зникнення, виявляючи історичну, лінгвістичну, культурну, географічну, етнографічну інформацію, почасти навіть образну, якщо таку назву розуміти, як «народне поетичне оформлення держави» (Костянтин Паустовський). Не випадково вважається, що назви заселених людиною об'єктів є надійною вербальною схованкою культурної інформації про світ, «своєрідним індикатором <…> культурних цінностей» [Щербак, с. 20], «фільтром археології» [Телия 1996, с. 219], архівом Землі та землян.

Ономастико-культурологічний аналіз ойконімного простору України здійснюємо головно на матеріалі астіонімів. Вибір останніх не випадковий. Назви міст: 1) культуроємні, «являють собою сукупність окультурених уявлень про картину світу певного соціуму: про природні об'єкти, артефакти, явища, виокремлені в ній (у природі) дії та події, ментофакти і належні цим сутностям просторово-часові та якісно-кількісні виміри» [Ibid., с. 21]; 2) репрезентують культуру назвотворення всієї України, а не тільки окремого її регіону; 3) ще не були об'єктом комплексних ономастико-лінгвокультурологічних студій. Ми свідомі того, що комонімний та

мікротопонімний матеріал теж багатий мовно-культурними змістами, однак відсутність всеукраїнських лексиконів таких одиниць ускладнює лінгвокультурологічне їх прочитання.

Культурні смисли, наявні в кожному астіонімі, можливо декодувати за посередництва *онімного* та *апелятивного* кодів. Іншими словами, декодування, до прикладу, астіокультуроніма *Люботин*, його прочитання як елемента згорнутого лінгвокультурного тексту спонукає дослідника насамперед до вияву оніма, використаного при первісному закодуванні назви (антропоніма *Любота*). І навпаки, посередництво апелятивного коду простежується за експлікації астіокультуроніма *Долина* (апелятив *долина*). Отже, в обширі онімного коду пояснюється походження оніма за допомогою іншої власної назви, а в рамках апелятивного – за допомогою назви загальної.

У складі антропонімного коду виокремлюємо *антропонімний індивідуальний* (АІК), *антропонімний груповий* (АГК), *меморіальний* (МК), *гідронімний* (ГК), *мікротопонімний* (МтК), *хоронімний* (ХК), *оронімний* (ОК), *ергонімний* (ЕК); у структурі апелятивного – *ландшафтно-артефактний* (ЛнАрК), *локально-етнічний* (ЛЕтК), *службовий* (СК), *символіко-світоглядний* (СмСвК).

Нижчий щабель утворюють мікрокоди (ДСІК, ВКА /НК, ВАА, Х /НХІ; МА, МО/Аг/Хр; АпЛн, АпАр; ЛЕтН, ЕтН), реалізації яких слугують відповідні групи онімів: астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами», астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, астіокультуроніми, мотивовані християнськими та нехристиянськими іменами; меморіальні астіокультуроніми, мотивовані антропонімами, меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами, агіонімами, хрононімами; астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів, астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів; астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами, астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами. Докладніше представлення кодового інструментарію та практичне його застосування див. у другому та третьому розділах нашої праці.

Важливим компонентом ономастико-культурологічного розгляду назви міського поселення є окреслення, структурування та моделювання *лінгвокультурологічного портрета* астіоніма. Він дає змогу якнайповніше об'єктивувати імпліцитні соціальні та культурно-національні характеристики назви міста. У цьому полягає основна відмінність між лінгвокультурологічним портретом та статтями лексикографічних видань, у яких зазвичай лиш частково представлена інформація, пов'язана з позамовними чинниками.

Валентина Маслова пропонує лінгвокультурологічний портрет кожного астіоніма (вчена аналізує назви малих міст Вітебщини) конструювати за такою схемою: *ядро, периферія* (*ближня* і *дальня*) та *інтерпретаційна* (образна) *зона*. Ядро поля портрета формує цінність, тобто власна назва; ближню периферію – фактологічна інформація (історична, географічна, лінгвістична); дальню периферію утворюють культурно вагомі ознаки, пов'язані з ціннісними пріоритетами регіонального соціуму, зі стереотипами й образами регіональної мовної свідомості (смисли як результат когнітивної діяльності людини; культурно навантажена когнітивна структура); в інтерпретаційній зоні (образній частині) зосереджуються різні поетичні образи міста, створені за допомогою тропів, конотацій, метафор, гри внутрішньою формою тощо [Маслова 2018, с. 29–30].

У нашому дослідженні приймаємо таку структуру лінгвокультурологічного портрета астіонімів сучасної України: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції (*дескрипція* – описова конструкція, яку зрідка вживають замість офіційної назви міста), дотична до назви енциклопедична інформація тощо). Структурно повним уважаємо той лінгвокультурологічний портрет, що містить у собі всі семантичні зони, і неповним той, у якому якась із зон не представлена. Кожен окремий портрет може набувати різних обрисів, це залежить від того, інформацію якого з ономастичних кодів експлікує астіокультуронім.

Відмінність між структурою лінгвокультурологічних портретів ойконімів, запропонованих у нашій праці та в роботі Ва-

лентини Маслової полягає в тому, що білоруська вчена акцентує насамперед увагу на астіонімі як на результаті когнітивної діяльності людини, тоді як для нас найактуальнішим є розгляд оніма в контексті його відповідності провідним засадам культури назовництва кожної епохи.

Різноманітність сучасної ойконімії, традиції та новаторство українського назвотворення, багатство принципів, мотивів, способів та засобів іменування є вагомою підставою для того, щоб вести мову про назви населених пунктів України як про згорнуті лінгвокультурні тексти, у яких відбито рідну мову й національну культуру, історію й географію, менталітет, світогляд і суспільну ідеологію, народну психологію й етнічне світобачення та дух людини-назвотворця.

Висновки до розділу 1

Комплексне вивчення генези назв поселень України розпочалося як історико-географічне, а від середини минулого століття чітко набрало обрисів лінгвістичних. Відтоді ойконімні студії спрямовані на синхронно-діахронне лексико-семантичне, словотвірне та етимологічне опрацювання ойконімів, що має увінчатися виданням повного історико-етимологічного Словника назв населених пунктів нашої держави, Ономастичного атласу України, стати складником Загальнослов'янського ономастичного атласу. Такі видання украй необхідні, а доки вони перебувають на стадії творення, їхніми предтечами стають регіональні словники ойконімів та вужчі чи ширші (але, на жаль, ще не повні) словники топонімів України; здійснюється вивчення ойконімії в еколінгвістичному, соціолінгвістичному, когнітивному та інших аспектах.

Окреслені теоретико-методологічні засади нашого дослідження, дають змогу зробити такі висновки: 1) питання взаємодії ономастики та лінгвокультурології означає перехід від ономастики системно-структурної до культуро- та антропоцентричної; 2) ведемо мову про лінгвокультурологічний аспект ономастики, а не про лінгвокультурологічну ономастику; 3) розглядаючи ойконіми як лінгвокультурні тексти, уважаємо їх одиницями, наділеними

своєрідною семантикою; 4) взаємодія мови й культури породжує до життя новий мовно-культурний знак, одиницю ономастичного коду – *ойкокультуронім*, а в розрізі дослідження назв міст – *астіокультуронім*; 5) відмінність між термінами *ойконім, астіонім* та *ойкокультуронім, астіокультуронім* полягає в тому, що останніми позначаємо назви поселень, комплексно досліджені в лінгвокультурологічному аспекті; 6) декодування астіонімів України здійснюємо посередництвом *онімного* (*антропонімного індивідуального* (*АІК*), *антропонімного групового* (*АГК*), *меморіального* (*МК*), *гідронімного* (*ГК*), *мікротопонімного* (*МтК*), *оронімного* (*ОК*), *хоронімного* (*ХК*), *ергонімного* (*ЕК*) та *апелятивного* (*ландшафтно-артефактного* (*ЛнАрК*), *локально-етнічного* (*ЛЕтК*), *службового* (*СК*), *символіко-світоглядного* (*СмСвК*) кодів; 7) у структурі антропонімного індивідуального, меморіального, ландшафтно-артефактного, локально-етнічного кодів виокремлюємо мікрокоди ДСІК, ВКА /НК, ВАА, Х /НХІ; МА, МО/Аг/Хр; АпЛн, АпАр; ЛЕтН, ЕтН, засвідчені, відповідно, такими групами астіонімів: *астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами*, *астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та* «*несправжніми композитами*», *астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами*, *астіокультуроніми, мотивовані християнськими та нехристиянськими іменами*; *меморіальні астіокультуроніми, мотивовані антропонімами*, *меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами, агіонімами, хрононімми*; *астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів*, *астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів*; *астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами*, *астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами*; 8) лінгвокультурологічні портрети усіх сучасних астіонімів України моделюємо за схемою: *ядерна, інтерпретаційна зони, зони ближньої* та *дальньої периферії*; 9) культуроємність астіонімних етимонів наявна в кожній баземі і безпосередньо чи опосередковано впливає на зміст складників лінгвокультурологічного портрета назви; 10) декодування ойкокультуронімів відкриває немало важливих явищ світоглядного, етнічного, національного характеру.

РОЗДІЛ 2 ТИПОЛОГІЯ ОНІМНОГО КОДУ АСТІОНІМА

«Людина живе не просто серед людей, але й серед імен, які утворюють навколо кожного певний континуум, особливий національно-культурний простір, спільний для всього мовного колективу та індивідуальний для кожного окремого його члена» [Рылов, с. 2]. Розуміння того, що пропріативів у десятки чи навіть у сотні разів більше, ніж апелятивів, покликало до життя ономастику, науку, джерельна база якої щодня поповнюється новими чи давніми реконструйованими одиницями. Сучасні методи аналізу онімної лексики дають змогу простежити процес подвійного, а подекуди й потрійного закодування власної назви.

Онімний код ойконіма – це система засобів і способів, яка уможливлює зчитування мовно-культурної інформації з власної назви, сприйняття цієї назви крізь призму лінгвальних та екстралінгвальних відомостей; виокремлення ціннісного змісту пропріатива; експлікація культурної сутності оніма, закодування якої відбулося за допомогою іншої власної назви. Його вияв у сучасних українських астіонімах відбувається шляхом декодування *антропонімного індивідуального, антропонімного групового, меморіального, гідронімного, мікротопонімного, оронімного, хоронімного, ергонімного* кодів. Онімний код ойконіма зберігає національно орієнтовану лінгвокультурну інформацію та реалізується

«через сукупність мовних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які проявляються в предметах <…> духовної культури людини на рівні семіотичного простору» [Савченко, с. 62]. Кожен ойкокультуронім розглядаємо як етно- та національно маркований лінгвокультурний феномен, суб'єктивні чинники постання якого в часі становлення та функціонування спираються на об'єктивні, природні закони рідної мови.

Ойконімія формується в часі і просторі, наділена загальними рисами й специфічними особливостями, кодує в собі лінгвальну й екстралінгвальну інформацію. Сьогоднішній ойконімний простір України – це 29 730 назв міст, селищ міського типу, сільських населених пунктів. Між ними – 461 астіонім. Це в рази менше, ніж назв сіл та селищ міського типу. Однак саме назви міст є своєрідним лакмусовим папірцем, який здатен продемонструвати природну закономірність, етнічний та національний характер, соціальні стереотипи, світоглядне та ідеологічне маркування назви людиною-номінатором. На творення астіоніма впливає ціла низка лінгвальних чинників (мовних законів і закономірностей) та екстралінгвальних (соціально-економічих, соціально-політичних, психологічних тощо). Вони «відображають суспільне життя епохи, в якій виникли» [Купчинський 1981, с. 20] й акумулюють у собі загальну культуру ойконімної номінації.

Астіонім – типовий і водночас специфічний вид ойконіма. Його типовість детермінована передусім тим, що первісно мешканці двору, осади, хутора, села тощо зазвичай не знали, що поселення стане містом. Отже, назва міста не добиралася заумисне і не протиставлялася найменню села.

Специфічність астіонімів, принаймні багатьох із них, проявляється в пізніші часи, коли якесь село чи селище міського типу набуває статусу міста. Назви таких поселень могли функціонувати без змін, однак доволі часто спостережено протилежне: ставши містом, населений пункт перейменовується, його назва доотримує питомо слов'янський суфікс ***-ськ*** (***-цьк***), що згодом набуває статусу панівного в астіонімотворенні, або ж властивий античним топонімам формант ***-ія*** чи компонент ***-поль*** (< ***πόλις***) 'місто-держава' тощо. Астіонім яскравіше, ніж комонім, відтворює

дух та віяння епохи, що його покликала до життя, він проектує назвоцентричні процеси у цій ділянці номінації, забезпечуючи в такий спосіб специфічний колорит астіонімного континууму.

Українськість українського міста розпочинається з українськості його назви. Село – це коріння, місто – стовбур і крона національного дерева. Назва кожного з поселень – особливий лінгвокультурологічний текст, зашифрування якого відбулося в часі присвоєння імені, а дешифрування триває протягом усього періоду побутування поселення.

2.1. Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Поняття коду, як уже було наголошено, має різноплановий характер та корелює з багатьма сферами й галузями науки. Під *антропонімним індивідуальним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий антропонім як ключ до її декодування, до вияву того антропоніма, який мотивував назву заселеного людиною об'єкта.

При декодуванні астіоніма розкривається його інформаційне поле, яке містить відомості історичні, культурологічні, етнолінгвістичні, соціальні і, звичайно, мовні. Отже, назва поселення з такого погляду – «це згорнутий лінгвокультурний код з інформацією про людину та про місце, де вона мешкає» [Королева 2016, с. 94–95].

Антропонімний індивідуальний код – найбільш культуроємний код астіоніма (як і назви всякого іншого поселення). Антропоніми протягом тривалого періоду накопичували в собі інформацію різних лінгвокультур і разом із пареміями, мовними архетипними образами, вербальними символами стали тими одиницями, що моделюють своєрідність кожної національної мовної картини світу [Корнієнко, с. 53].

Ірина Желєзняк зазначає, що антропонім як елемент мови має безпосередній зв'язок з духовною культурою народу й сягає далекої історичної глибини. У власній назві закодована пам'ять століть, у ній закладена така велика інформація, яку сучасні методи дослідження ще не дозволяють виділити повною мірою [Желєзняк 2011, с. 239].

Декодування астіонімів України виявляє різні типи антропонімів, на основі яких ці астіоніми постали: 1) давньослов'янські імена-композити; 2) українські відкомпозитні антропоніми; 3) українські відапелятивні антропоніми; 4) християнські імена; 5) прізвищеві назви (протопрізвища); 6) прізвища; 7) запозичені особові назви.

Антропонімний індивідуальний код включає чотири мікрокоди (ДСІК; ВКА /НК; ВАА; Х /НХІ), представлені, відповідно, такими групами астіонімів: астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами; астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами; астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами; астіокультуроніми, мотивовані християнськими та нехристиянськими іменами.

Уважаємо важливим наголосити: на час заснування поселення та надання йому назви вказані антропоніми могли виконувати функцію особових імен, імен-прізвиськ чи навіть прізвищ, однак не функціональний статус назви впливає на лінгвокультурологічний контекст нашого дослідження, а культуроємність кожного етимона-антропоніма.

Стосовно носіїв імені в назвах міст засвідчено антропоніми, які належали: 1) особам, про яких сьогодні не маємо жодних відомостей; 2) відомим особам, які, проте, не є знаними історичними постатями; 3) знаним історичним постатям.

За можливістю побутування в ономасистемі етимонами астіонімів є: 1) антропоніми, засвідчені у відомих ономастиконах, давніх історичних джерелах, спеціальних ономастичних працях тощо; 2) антропоніми, не засвідчені у відомих нам писемних пам'ятках, реконструкцію яких уможливили назви поселень.

Моделювання лінгвокультурологічного портрета міського поселення крізь призму його назви здійснюємо за схемою: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *зона ближньої периферії* (генеза астіоніма); *зона дальньої периферії* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, дотична до назви енциклопедична інформація тощо).

2.1.1. Астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами (мікрокод ДСІК)

Прадавність українського міста напряму пов'язана з автохтонністю його назви. Найдавнішими у переліку національно маркованих назв теперішніх міських поселень виділяємо астіоніми, утворені від давньослов'янських імен-композитів за допомогою архаїчного суфікса ***-jь***. Для означення цих антропонімів учені використовують декілька термінів з практично тотожним змістом: *давньослов'янські композитні імена* (Ганна Бучко, Дмитро Бучко), *слов'янські автохтонні особові власні імена-композити* (Марія Демчук, Михайло Худаш), *двоосновні слов'янські особові назви* (Ірина Желєзняк), *двочленні особові назви* (Олег Купчинський), *двоосновні слов'янські особові імена* (Павло Чучка), *слов'янські двочленні імена,* або *антропоніми типу compositа* (Віктор Шульгач) тощо. «Слов'янські автохтонні особові власні імена-композити – це однослівні утворення із двох зрощених або поєднаних сполучним голосним звуком кореневих основ» [Худаш 1991, с. 17–18], поширена та продуктивна в минулому антропонімна модель.

Зародження ойконімів на ***-jь*** сягає праіндоєвропейської доби, їхня активність характеризує праслов'янську епоху, верхня ж межа продуктивності топонімотворчого суфікса ***-jь*** припадає на кінець XII – початок XIII ст.

Утворення на ***-jь*** досі збережені на території всієї Славії. Щоправда, нерідко вони фонетично модифіковані, переоформлені за допомогою інших словотворчих засобів, які були активними в ті чи ті історичні епохи або й навмисне перейменовані з метою нівелювати сліди прадавнього заселення краю. На наших землях, як переконливо доводить Зоряна Купчинська, ойконіми на ***-jь*** уже функціонували в IV–VI ст., процес їхнього занепаду почався в IX–X ст., а в XII–XIII ст. вони перестали бути продуктивними [Купчинська, с. 125]. Назви, які виникли з природної необхідності закріпити в собі належність двору, осади чи міста (го́рода) його родоначальнику, власникові чи вождеві, після XIII ст. надавалися поселенням або за аналогією до давніх назв на ***-jь***, утворених

природнім шляхом, або витіснялися ойконімами на ***-овъ*** **(<** ***-ів*****)**, ***-инъ*****.** Прадавні посесиви на ****-jь***, зберігаючи у своїх основах величезний пласт всеслов'янського автохтонного антропонімного матеріалу, перетворили твердження про давнє заселення сучасних українських земель автохтонами (тобто слов'янами-українцями) в аксіому. Часто мотивація астіонімів на ****-jь*** давньослов'янськими іменами-композитами слугує переконливим доказом утворення назви поселення в княжі часи, не залежно від того, засвідчена вона чи не засвідчена в давньоукраїнських, староукраїнських чи навіть і в новіших документах.

Один із перших відомих дослідників композитних назв Тадеуш Мілевський був переконаний, що такі власні імена є найдавнішою антропонімною категорією, основою інших різновидів давніх найменувань – відкомпозитних та відапелятивних [Milewski 1961, с. 233; Демчук, с. 34]. Проте «з занепадом редукованих та ствердінням губних в українській мові слідів посесивного суфікса ****-jь*** в основі не збереглося» [Лучик, с. 57], а витіснення з активного вжитку багатьох слов'янських композитних імен остаточно призвело до втрати первісної мотивованості ойконімів. Утворені лакуни заповнювалися народними версіями, припущеннями, гіпотезами, легендами, переказами. Легенди завжди зрозуміліші та доступніші читачеві, ніж науковий аналіз принципів та способів номінації поселень з експлікацією об'єктивних мовних закономірностей. Перекази передавалися з уст в уста, обростали новими припущеннями з частим нехтуванням лінгвістичних законів назвотворення і домінуванням народної уяви.

Народноетимологічні версії живуть в обширі топонімічної прози, в усних розповідях, їхніми адептами часто є не лише пересічні мешканці поселення, але й відомі та авторитетні люди – письменники, краєзнавці, музейні працівники, вчителі, представники інших професій. Легенди та перекази записуються, їх друкують, видають, публікують на десятках веб-сайтів, вони перекочовують на сторінки учнівських та студентських рефератів, нерідко доповнюючись новими й новими домислами. Тут доречно навести констатацію Олександрою Суперанською того факту, що її наукова стаття про власні імена опублікована накладом у

500 примірників, праця Олександра Матвеєва – 300, книга Володимира Болотова – 100, хоч книжки на взір «Таємниця (магія) імені» виходять тиражами в десятки й сотні тисяч екземплярів, а витяги з них передруковуються в багатьох популярних газетах і журналах [Суперанська 2008, с. 69]. Кожен реципієнт, звісна річ, сприймає топонімічну легенду по-різному: один побачить у ній фантастику, інший – конкретну реальність. Тож лінгвокультурологічний портрет астіонімів необхідно формувати на основі наукових даних, хоч ураховувати народні версії теж треба, особливо, якщо вони не заперечують наукових, а лиш доповнюють їх. Якщо ж народноетимологічна гіпотеза – дилетанська вигадка, то належить рішуче на це реагувати.

Сьогодні астіонімікон України нараховує небагато раритетних назв міст – прадавніх посесивів на ***-jь**, мотивованих давньослов'янськими іменами-композитами, тобто утворених за схемою 'ім'я-композит + ***-jь** → ойконім'. Антропонімний етимон таких астіонімів прямо вказує на давньоукраїнський, можливо, й на доісторичний період заснування населеного пункту, а відповідно – і на давність назви, що змогла пережити тисячоліття. Вона до того ж – свідок автохтонності заселеної та обжитої території.

Архаїчні посесивні ойконіми на ***-jь** не раз були об'єктом ономастичних досліджень. В Україні про них писали Дмитро Бучко [Бучко 1995, с. 138–145; Бучко-Бучко, с. 210–217; с. 254–264; с. 338–346], Зоряна Купчинська [Купчинська, с. 122–125; с. 715–723], Олег Купчинський [Купчинський 1969, с. 217–236; Купчинський 1970, с. 101–129; Купчинський 1980, с. 49], Світлана Пахомова [Пахомова 1995, с. 44–46], Людмила Радьо [Радьо 1998], Михайло Худаш [Худаш 1991, с. 56–97] та ін. дослідники; у польській ономастиці – Мечислав Карась [Karaś 1956], Станіслав Роспонд [Роспонд 1965, с. 3–21; Rospond, 1983], у болгарській – Йордан Заімов [Заимов 1973] та ін. Праслов'янські композитні імена проаналізовано в працях Ганни Бучко, Дмитра Бучка [Бучко-Бучко 2000, с. 3–20], Лукії Гумецької [Гумецька], Марії Демчук [Демчук, с. 34–50], Ірини Желєзняк [Желєзняк 1963, 198–213], Розалії Керсти [Керста], Казимира Римута [Rymut 1993, с. 5–19], Олександри Суперанської [Суперанская 1969] та ін. з покликан-

ням на лексикографічні матеріали Михайла Морошкіна (Мор.), Миколи Тупікова (Туп.), Яна Свободи (Sv.) та ін.

Назви теперішніх українських міст, утворені за давньою посесивною моделлю на ***-jь*** та мотивовані давньослов'янськими двоосновними іменами, – це переважно літописна ойконімна спадщина, опрацьована в низці лексиконів. Серед сучасних це «Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі» Ірини Желєзняк, Алли Корепанової, Лариси Масенко, Олексія Стрижака [ЕСЛГНПР], «Названия древнерусских городов» Володимира Нерознака [Нерознак]; історико-етимологічні словники Василя Лучика [Лучик], Наталії Торчинської, Михайла Торчинського [Торчинська-Торчинський], Віктора Шульгача [Шульгач] та ін. Лінгвокультурологічний аспект аналізу астіонімів, мотивованих давніми двоосновними іменами, висвітлено нами в науковій розвідці «Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів» [Котович 2019, с. 312–324].

Мікрокод «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК) реалізовано двома групами назв: 1) астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, засвідченими у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях: *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Добромиль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Старий Самбір*; 2) астіокультуроніми, мотивовані реконструйованими іменами-композитами, компоненти яких засвідчено в складі інших давньослов'янських композитних імен: *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль.*

1) Астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, засвідченими у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях

Теперішнє м. ***Богуслав*** (Кв.) отримало назву у спадок від однойменного давнього городища *Богоуславлѧ*: *Всеволодъ бо прослѧше оу него … Богоуславлѧ*, 1195 р. (ПСРЛ ІІ, с. 683) [ЕСЛГНПР, с. 20], яке входило до складу оборонної системи Київського князівства. Астіонім мотивовано композитним іменем *Богуславъ* (Мор., с. 16; Туп., с. 113): *Богуславъ* + ***-jь*** → *Богуславль* → м. *Богуслав*. Семантику базового антропоніма Ірина Желєзняк трактує як 'той, що *славить Бога*' [ЕСЛГНПР, с. 20], хоч перший компо-

нент цього двочленного імені *Бог(у)-* вживався також у значеннях ‘доля, щастя, сила, благо, любов’ (Мор., с. 54); другий компонент *-слав(ъ)* означав ‘називатися, іменуватися, бути відомим’ (Мор., с. 82). Первісно ім’я могло означати ‘прослався любов’ю, щастям, багатством, долею’, ‘будь щасливим’ [Радьо 1998, с. 70]. Ця особова власна назва відома багатьом слов’янським мовам: бол. *Богуслав* (Ил., с. 79), пол. *Bogusław* (SSNO I/2, с. 189), серб. *Богослав* [Чучка 2011, с. 66] та ін. Ім’я мало й конкретних історичних носіїв – західнопоморського (щецинського) князя *Богуслава I* та його сина *Богуслава II* (ЛР, с. 470).

Легенда пов’язує іменування городища з постаттю Ярослава Мудрого та з його відповіддю на багатолюдне «Слава Ярославу!» – «*Богу слава*!». Однак суперечить такій версії як структура оніма, так і відсутність не лише в Київській Русі, але й у всій Славії назв населених пунктів, утворених від вигукових фразем. Тож якщо Ярослав Мудрий 1032 р. і спричинився до розбудови *Богуслава* (пам’ятник з такої нагоди споруджено в місті 2012 р.), то поіменоване давнє поселення було ще до правління князя Ярослава Мудрого, тобто десь за 150, а то й більше років до того, як у літописах з’явилася перша писемна згадка про нього.

Дескрипція *маленька Швейцарія*, часто сьогодні вживана замість офіційної назви міста (насамперед у сфері туризму), своїм народженням завдячує наявному тут геологічному пам’ятникові природи – *Богуславському гранітному оголенню*. Майже десятиметрові скелі розкинулися вздовж русла р. Рось, зосібна й у центральній частині *Богуслава.*

Аналізований астіокультуронім долучився до системи українського символотворення. Маємо на увазі відтопонімне прізвисько *Марусі Богуславки* – героїні козацької народної думи, яка звільнила 700 козаків-невільників після їхнього тридцятирічного перебування в турецькому полоні й стала символом героїчної відданості української жінки рідній землі та її оборонцям.

За такою ж схемою, як і астіонім *Богуслав*, утворено назву теперішнього м. ***Борислав*** (Лв.): *Бориславъ* + ****-jь*** → *Бориславль* → м. *Борислав*. Літописний *Бориславль дворъ* локалізовувався в

Києві [ЕСЛГНПР, с. 23; Купчинський 1970, с. 126], пустище *Бориславово* – на Новгородщині [Шульгач 2008, с. 315], а не зафіксоване в історичних джерелах городище **Бориславль* – на Підкарпатті. Назва теперішнього міста (у першоджерелах – монастиря) засвідчена в польськомовних документах XIV ст., але без компонента *-ль* основи *-славль*: *Boryslaw*, 1387 р. (MRPS IV, с. 330), що слугує підставою для сумнівів щодо вірогідності давньоукраїнського періоду його заснування. Однак прадавність постання *Борислава* підтверджується сусідством могутньої древньої фортеці IX ст. *Тустань*, а також давністю назв тих поселень, які в 30-х роках XX ст. стали частиною *Борислава* (*Тустановичі*, *Губичі*, *Мразниця*; *Баня-Котівська* – теж тепер частина *Борислава*, але це вже набагато молодше поселення) і, безперечно, мовними чинниками: архаїчністю ойконімотвірної моделі на ***-jь*** та базового імені-композита. Найдавніша писемна фіксація праслов. імені *Бориславъ* (Туп., с. 38) відносить до 1147 р. і стосується особи боярина *Бориславa*, який, імовірно, був батьком літописця Нестора. Доіменне значення лексеми *борислав* було побажальним і виражало ідею ‘виборюй славу!’ [Чучка 2011, с. 75].

Згаданий у документах XIV ст. монастир *Борислав* прибрав собі, очевидно, готове ймення того поселення (городища) **Бориславля*, на землях якого був споруджений. Інші ж версії, як-от: утворення ойконіма від словосполучення *бори славні* або *борці славні*, від назви особи *славний з борів*, від прикметника *бруслав* (?) ‘*кам’янистий*’, від гіпотетичної лексеми *брение* тощо [Микулич] – народне етимологізування, позбавлене наукового підґрунтя.

«Борислав сміється» – відомий твір Івана Франка (1881 р.), у якому описано робітничі страйки на нафтових промислах краю, тож астіокультуронім *Борислав* у складі наведеного бібліоніма – символ прогресивних змін у суспільстві.

Літописний *Володимєръ*, теперішнє м. ***Володимир-Волинський*** (Вл.), колишній *стольний градъ* Волинської землі, засвідчений у Лаврентіївському літописі 988 р.: *и посадиша… Всєволода Володимєри* (ПСРЛ I, с. 121) [ЕСЛГНПР, с. 33], був заснований за великого князя *Володимира* Святославовича та поіменований,

очевидно, на його честь: *Володимѣ(и)ръ* + ****-jь*** → *Володимѣ(и)рь* → м. *Володимир-Волинський.* Атрибутивний компонент *Волинський* з'явився у назві населеного пункту значно пізніше, у XIV ст. чим древнє місто стало відрізнятися від *Володимира-на-Клязьмі* (теперішнього *Владимира*, РФ).

Дослідники виводять ім'я *Володимѣ(и)ръ* від праслов. **Voldimirъ* з препозитивним **Voldь-* < **voldѣiti* 'володіти' та постпозитивним **mirъ* 'спокій' [Чучка 2011, с. 113].

Назва поселення *Володимир-Волинський* – одна з небагатьох назв тих древніх міст, наукова версія генези яких відрізняється від народної тільки тлумаченням способу творення: колишній посесивний дериват на ****-jь*** від імені-композита *Володимир* переважно трактують у дусі народної етимології як перенесення власного імені у назовному відмінку на назву міста. 2001 року центральна частина міста отримала статус історико-культурного заповідника *«Стародавній Володимир»*.

Теперішній ***Добромиль*** (Лв.) уперше згадано у відомих нам документах 1374 р.: *Dobromyl* (ZDM IV, с. 102). Чоловіче композитне ім'я *Добромилъ* зафіксовано в іменослові Михайла Морошкіна під 1180 р. (Мор., с. 73). У польському та болгарському ономастиконах подані його фемінітивні відповідники – стилістично нейтральний *Dobromiła* (SSNO I, с. 489) та демінутивний варіант останнього: *Добромилка* (Ил., с. 175): *Добромилъ* + ****-jь*** → *Добромиль* → м. *Добромиль.* Павло Чучка виводить антропонім із поєднання прикметникових основ *добр-* 'добрий' та *-мил* 'милий' [Чучка 2011, с. 159].

Народний переказ розповідає про те, що назва міста є похідною від словосполуки *добра* (у значенні 'повна, можливо навіть із надлишком') *миля*: ніби саме такою була відстань від замку на горі Сліпій (від маєтностей Гербуртів у Фельштині) до *Добромиля*. Однак такий спосіб передачі локативної ознаки назві поселення ойконіміці не відомий.

Через *Добромиль* проходив шлях Швейка, головного персонажа роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», що послугувало підставою включення міста до туристичного маршруту «Шляхами бравого вояка Швейка».

Повідомлення, що 884 р. є роком, від котрого веде своє літочислення теперішній ***Житомир*** (обл. центр Жт.), спирається на непідтверджені свідчення історика Миколи Трипольського про дружинника київських князів Аскольда й Діра на ім'я *Житомир* [Історія]. В історичних джерелах назву поселення згадано майже через два століття після того – 1053 р.: *Житомыръ* (Опись, с. 363) [Купчинська, с. 736], хоч Ольга Карпенко прослідковує, що писемні згадки праісторичного *Житомира* з'являються лише за литовської доби [Карпенко О.П. 2009, с. 51].

Мотивом утворення астіоніма послугував антропонім *Житомѣ*(*и*)*ръ* з дієслівною основою *жити* та іменниковою *мир* 'спокій' [Чучка 2011, с. 189]: *Житомѣ*(*и*)*ръ* + ****-jь*** → м. *Житомир*. Всеслов'янське поширення антропоніма-етимона (д.-р. *Житомиръ* (Мор., с. 86), хрв. *Žitomir* (Šimundić, с. 469) та архаїчна ойконімотвірна модель – надійний доказ прадавності українського міста.

Відомим є припущення чеського славіста Павла-Йосифа Шафарика про древнє городище *Житомир* як місце поселення гіпотетичних *житичів*, імовірних союзників древлян [Історія], та гіпотеза Володимира Нерознака про можливість мотивації ойконіма церковнослов. *житомѣрьникъ* 'той, хто міряє жито' [Нерознак, с. 73]. За переказами, твірними для астіокультуроніма послугували словосполуки *місто житичів*, *мир житичів*, *мир і жито*, *жити мирно* тощо. Нещодавно на пам'ятному знакові про заснування міста викарбувано підпис: «Місто жита і миру, життя у мирі – *Житомир*». Символічність цієї фрази – очевидна.

Літописний *Изѧславль*: *Каменцю Изѧяславлю взѧть а*, 1240 р. (ПСРЛ II, 786) [ЕСЛГНПР, с. 64], який упродовж своєї доволі-таки тривалої історії фіксувався писарями різних віків у багатьох варіантах (найчастіше, крім *Ізяславля*, ще *Заслав, Заславль*, рідше *Жаслав, Жеслав, Жослав*), сьогодні, як і більшість іменувань цього деривaційного взірця, втратив фінальне ***-ль***: *Изѧславъ* + ****-jь*** → *Изѧславль* → м. *Ізяслав*.

Крім київського й володимир-волинського князя *Ізяслава* Ярославича, на честь якого, очевидно, було названо колишній *градъ* у Волинській землі [ЕСЛГНПР, с. 64; Лучик, с. 232; Торчин-

ська-Торчинський, с. 209], а сьогодні місто ***Ізяслав*** (Хм.), відомі й інші історичні постаті з таким іменем – *Ізяслав*, син Володимира Святославича (980 р.), *Ізяслав* Василькович, син Василька Святославича (1181 р.) [Чучка 2011, с. 199]. У двоосновному імені *Изяславъ* (Мор., с. 94) постпозиційний компонент *-славъ* поєднано з препозиційним *изъяти* < *яти* ‘взяти, забрати’ [Чучка 2011, с. 199].

Народноетимологічні версії генези астіокультуроніма детерміновані наявністю паралельних варіантів *Ізяслав* / *Заслав* (*Заславль*). За легендою, *Заслав* – ‘поселення *за Славою* (за рікою *Славутою*)’ тощо.

Ім’я *Переяславъ* послугувало мотивом для творення назви теперішнього м. ***Переяслав*** (Кв.), одного з найдавніших поселень Київської Русі (*Переаславль*, 907 р. (ПСРЛ І, с. 31) [ЕСЛГНПР, с. 99]): *Переѧславъ* + ***-jь*** → *Переѧславль* → м. *Переяслав*. Упродовж 1943–2019 рр. місто іменувалося *Переяслав-Хмельницький.*

Павло Чучка вважає, що чоловіче особове ім’я *Переяслав* має трикомпонентну структуру. Антропонімній частині *-слав* передує препозиційний повноголосний дієслівний префікс *Пере-* в поєднанні з дієслівною основою *-я-* (з ***-ję-*** < *jęti* ‘*взяти*’, ‘*брати*’) [Чучка 2011, с. 277]. Аналізуючи давні двочленні імена (композити) польський дослідник Тадеуш Скуліна виділяє серед них «моделі інноваційні, спільні тільки для антропонімії слов’янської та індоіранської (частково грецької і балтійської)» [Skulina, с. 5]. Одна з п’яти таких моделей – це «композити типу (ideclinabile – корінь) + nomen» [Ibid., с. 25]. Василь Лучик з покликанням на ЕСУМ (ЕСУМ IV, с. 347) виводить перший компонент композитного імені від дієслова *переяти* ‘перейняти’ [Лучик, с. 374]. Історичним підтвердженням особової власної назви *Переяславъ* є наведене Олексієм Стрижаком патронімне іменування руського воїна 1162 р. (*Нажир Переяславич* [ЕСЛГНПР, с. 100]) та ім’я княжни, доньки Данила Романовича (*Переяслава* (ЛР, с. 375, с. 431) [Чучка 2011, с. 276]).

Версію про русича, який переміг печеніга, *перейняв на себе славу* переможця (*заложи городъ на бродѣ томь. и нарече ѝ Переѧславль. зане переѧ славу отрокотъ* (ПСРЛІ, с. 124) [ЕСЛГНПР,

с. 99]), коментує Володимир Нерознак, наголошуючи, що таке трактування імені типове для народної етимології і цінне тільки тим, що літописець добре усвідомлював семантику компонентів імені [Нерознак, с. 134].

З огляду на відомі історичні події 1654 р. (підписання українсько-російського договору) астіокультуронім *Переяслав* набув конотативного значення: «політика нехтування національними інтересами на користь Росії» [Лукаш 2018, с. 198].

Серед назв давньоукраїнських міст, первісних посесивів на ***-jь*** із закодованим давньослов'янським іменем-композитом, – астіонім ***Старий Самбір*** (Лв.) (колишній *Самбір*): *Самборъ* + ***-jь*** → *Самборъ* → *Самбір* → м. *Старий Самбір*. Після зруйнування татарами в 40-х роках XIII ст. містечка *Самборъ* частина його мешканців переселилася в недалекий *Погонич*, який згодом почав називатися *Новим Самбором*, а колишній *Самборъ* з того часу – *Старим Самбором*: *Sambor Nova Olim Pohonicz*, 1390 р. (AGZ VI, с. 2) [Худаш-Демчук, с. 84]. Наявність на кінець XIV – початок XV ст. двох *Самборів* (*Старого* й *Нового*) свідчить про давність заснування поселення [Бучко-Бучко, с. 258], а структура та мотивація назви антропонімом-композитом *Самборъ* (Мор., с. 171) підтверджує києво-руський період її утворення. Композитне ім'я *Самборъ* походить від займенникової основи *сам(о)-* та дієслівної – *-боръ* 'боротися'. Павло Чучка веде мову про вживання таких імен українцями, поляками, чехами, сербами, а також слов'янами на території Німеччини [Чучка 2011, с. 313]; Святослав Вербич наводить низку інших давніх антропонімів з аналогічними компонентами: *Самовитъ, Самославъ*; *Божеборъ, Далеборъ, Желиборъ, Мыслиборъ, Ратиборъ* [Вербич].

Краєзнавчі праці містять перекази про утворення назви поселення від сполучення слів *сам бір*; від гіпотетичного племені *саборів*; від слова *собор*, *собраніє* у значенні 'злиття двох потоків чи рік'; від церковного храмового свята *Собор Пресвятої Богородиці*; від *верби-самбірки*, яка в минулому росла на берегах Дністра; від імені одного з князів Гданського Помор'я XIII ст. тощо [Машура, с. 10]. Такі версії можуть побутувати тільки як топонімічна проза. Міркування про можливість мотивації астіокультуроніма

Самборъ давньоукраїнським *самъ*, укр. *сам* ‘особа, предмет, що перебуває, живе, росте і т. ін. десь окремо, ізольовано від інших’ і давньоукраїнським *боръ* ‘сосновий ліс’ [Лучик, с. 414] та спроби пояснити цей ойконім як дослов. **Sam-bar* ‘злиття, збіг’ [Трубачев 1968, с. 280–281] видаються сумнівними.

Якщо засобом декодування розглянутих вище астіонімів слугували антропоніми, зафіксовані у відомих ономастиконах, то назви поселень другої групи самі стали свідченням побутування серед русичів-українців низки давніх антропонімів-композитів. В ономастиці відома практика реконструкції особової власної назви, якщо антропонім прочитується як етимон прадавнього ойконіма-посесива, а компоненти базового композита засвідчені в інших двоосновних іменах.

2) Астіокультуроніми, мотивовані реконструйованими іменами-композитами, компоненти яких засвідчено в складі інших давньослов’янських композитних імен

В офіційних документах назва сьогоднішнього м. ***Дрогобич*** (Лв.) від середини XIV ст. фіксувалася переважно у сполонізованому варіанті: *Drohobicz*, 1378 р. (KŁP I, с. 536), а ті поодинокі джерельні свідчення, що зберегли повноголосу форму: *около … Дорогобича*, 1498 р. (ПСРЛ II, с. 361); *города Дорогобича*, 1699 р. (Дополнение, с. 173), подекуди ще й помилкову: *Доробуч*, 1856 р. [Нерознак, с. 194], не послугували стимулом для повернення населеному пунктові первісної назви *Дорогобич*.

Утворення астіокультуроніма *Дорогобычь* (теп. *Дрогобич*) мотивовано композитним іменем **Дорогобытъ*: **Дорогобытъ* + ***-*jь*** → *Дорогобычь* → м. *Дрогобич*. Препозиційний компонент цього імені *Дорого- / Дрого- / Драго-* збережено у складі багатьох укр., луж., чес., пол. композитних імен: *Дорогобугъ, Дорогомилъ* (Мор., 457), *Drahobul, Drahobud, Drahomil, Drahomir, Drahorad*; *Nedrah, Setidrah, Sobedrah* (Sv., 75); постпозиційний *-бытъ* – серед давніх серб. імен у препозиції: *Битомиръ* (Пач., с. 12), а серед чес. – у постпозиції: *Radobyt* (Sv., с. 72).

Інші версії щодо походження назви *Дрогобич* можемо умовно об’єднати у дві групи: 1) народні легенди; 2) фантастичне етимологізування. Легенда про *Другий Бич*, заснований недалеко від

зруйнованого у XIII ст. половецьким ханом Буняком Шолудивим *Бича*, не має історичного підтвердження, але має, по-перше, фольклорну цінність та, по-друге, спирається на авторитет Івана Вагилевича: один із перших західноукраїнських просвітителів умістив переказ про *Другий Бич* у циклі «Думи» і не забув наголосити, що це легенда (вигадка), про що сьогодні нерідко забувають читачі цієї легенди та інтерпретатори походження назви міста. Етимологізування на взір: *друга біч*, *другий бік, другі Губичі*, *друга добич*, *драговина*, *драгва* тощо побудоване виключно на зовнішній подібності лексем і не спирається ні на лінгвістичні, ні на культурологічні можливості українського назвотворення; див. також: [Бучко 2009, с. 31; Котович 2012, с. 35; Худаш-Демчук, с. 68].

Сьогодні широко відомими є дескрипції *місто Франка*, *місто Каменяра* (Іван Франко народився в Нагуєвичах Дрогобицького повіту), *місто Котермака*, набуває популярності гасло «*Дрогобич – у ньому вся сіль*».

Назва м. ***Збараж*** (Тр.) у найдавніших пам'ятках фіксується в різних варіантах, нерідко відмінних від сучасного його звучання. «Незнання цього факту топонімістами, – наголошує Святослав Вербич, – могло б завести їх на етимологічні манівці» [Вербич 2017, с. 67]. Дослідники зазначають, що первісна назва древнього містечка була *Збыраж*: *около Збыража* (*збаряжа*) 1211 р. (ПСРЛ II, с. 730) [ЕСЛГНПР, с. 151). Утворена вона від композитного імені **Збырадъ*: **Збырадъ* + ***-*jь*** → *Збыражь* → м. *Збараж*. Дмитро Бучко веде мову про ймовірність протетичного *І-* в колишньому етимоні-антропонімі та в назві поселення: (*И*)*збирад* + ***-*jь*** → (*И*)*збираж* → *Збираж* → *Збараж* [Бучко-Бучко, с. 380]. На мотивації астіоніма власним іменем наполягає Володимир Никонов [Никонов, с. 145].

Компоненти антропоніма **Збырадъ* засвідчені в низці імен. Препозиційний *Збы-* в чес. *Sbyslav* (Sv., с. 83), пол. *Zbygniew*, *Zbywoj* (Mal., с. 73), а постпозиційний *-радъ* – у чес. *Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) або як початкове *Рад*(*и*)- в імені-композиті *Радиславъ* (Мор., с. 162).

Жодна легенда не асоціює походження назви міста *Збараж* (*Събыраж* [ЕСЛГНПР, с. 151]) з антропонімом. Найпоширені-

шою є народна версія, ніби тут *збиралися* хоробрі дружини для захисту рідного краю, а менш відомими – перекази про *бару* ‘болото’, *зберіж* ‘з берега’, *бариш* ‘мито’, *Сварога* ‘бога Сварога’ тощо. Імовірність творення астіоніма від праслов. **bara* ‘болото’ допускав Володимир Нерознак, навівши як аналогії утворення *збіч, збочина, збочні, збочя* [Нерознак, с. 75–76].

Від часу проектування *Збаразького замку* італійським архітектором Вінченцо Скамоцці до майже повністю здійснених у ньому сучасних реставраційних робіт *Збараж* можна впізнати за назвою (дескрипцією) *місто з ідеальним замком*.

Яскраві ознаки архаїчності астіоніма зберігає в собі назва м. ***Радомишль*** (Жт.): **Радомислъ* + ***-*jь*** → *Радомишль* → м. *Радомишль*. Замок, що наприкінці XIV ст. за правління київського князя Володимира Ольгердовича започаткував майбутнє місто напроти літописного *града Мичьска* або *Микгорода* [Похилевич, 108], писемно засвідчений в історичних джерелах 1593 р.: *Radomyś*, 1593 р. (Архив, с. 386) [Купчинська, с. 753]. Щоправда, ойконімотвірна модель на ***-*jь*** на час заснування *Радомисля / Радомишля* та поширення його назви на *Мичеськ* (*Микгород*) уже не була продуктивною. Тому не виключаємо утворення астіоніма тільки за аналогією до архаїчних посесивів.

Ім’я-композит **Радомислъ* з компонентами *Рад(о-), -радъ* (*Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) та *-мыслъ* (*Čĕmysl, Danemysl, Hodomysl* (Sv., с. 81) збережено сьогодні не тільки в назві міста на Житомирщині, але й у назві волинського села *Радомишль*.

Народний переказ пов’язує з’яву міста *Радомисля / Радомишля* з «радісною мислею», що «сподвигла *мичан* на потребу оселитися на новому, більш підвищеному, березі», однак така версія відразу має і спростування, бо сумнівно, щоб «радісна мисль» одночасно спричинилася до заснування *Радомишля* на Житомирщині й на Волині (*Радомыслъские гаи*, 1535 р. [Шульгач, с. 115]), а також однойменних поселень у Польщі, Чехії, на Балканах [Молодико].

2011 року в місті відкрито історико-культурний комплекс «*Замок Радомисль*».

Антропонімом **Чьрнобылъ* мотивовано літописну назву поселення ***Чорнобиль*** (Жт.): ω *Чернобыля*, 1193 р. (ПСРЛ II, с. 677)

[ЕСЛГНПР, с. 174]: **Чьрнобылъ* + ***-*jь*** → *Чернобиль* → м. *Чорнобиль*.

Препозиційний компонент *Черно*(*и*)- збережено в багатьох композитних іменах: *Черноборъ, Черномиръ, Черноужъ, Чернимиръ, Чернославъ* (Мор., с. 206), серб. *Чрноглав* (Грк., с. 192) [Чучка 2011, с. 362], хрв. *Černigoj* (Leksik, с. 109), постпозиційний *-былъ* в особових власних назвах *Drahobyl* (Sv. 72), *Radobyl* (Sv., с. 83), *Varobyl* [Чучка 2011, с. 72].

Ірина Желєзняк називає етимоном астіоніма антропонім **Чьрнобылъ*, проте як одну з вірогідних допускає версію про утворення назви поселення від назви рослини *чьрнобыль* > *чорнобиль* [ЕСЛГНПР, с. 174]. Володимир Никонов не тільки зближає іменування *Чорнобиля* з *чернобыльником*, але й наводить паралельну назву цієї рослини – *нехворощ* та говорить про мотивацію таким апелятивом ойконіма *Нехворощ* та гідроніма *Нахвороща* [Никонов, с. 467].

Лаврентій Похилевич розмірковує про походження назви поселення від гіпотетичного іменування *Чорної Русі* (територія, де одягалися чоловіки в чорні свити і чорні шапки на відміну від *Білої Русі*, де свити й шапки були білими [Похилевич, с. 144]).

Чорнобиль – мертве місто України. 26 квітня 1986 р. тут вибухнув реактор четвертого енергоблоку Чорнобильської АЕС. Наслідком страшної трагедії стала евакуація усіх мешканців *Чорнобиля*, а сам астіонім став фатально відомим усьому світові конотонімом зі значенням: 1) трагедія, катастрофа, лихо; 2) екологічна катастрофа; 3) аварії, пов'язані з атомною енергетикою [Лукаш 2018, с. 254].

Отже, розглянуті астіокультуроніми утворені в давньоукраїнський або й раніший, доісторичний період. Базові антропоніми засвідчують фрагмент антропонімікону Київської Русі; в кожній первісній назві поселень, мотивованій давніми слов'янськими композитними іменами, сконцентровано лінгвістичну та культурологічну інформацію. З погляду лінгвістики чітко простежується кореляція між архаїчною ойконімотвірною посесивною моделлю на ***-*jь*** та найдавнішою слов'янською антропонімною категорією – іменами-композитами. Лінгвокультурологічні пор-

трети астіонімів демонструють фрагмент антропонімного композитного іменника українців (*Богуславъ, Бориславъ, Володимиръ, Добромилъ, Житомиръ, Изяславъ, *Переяславъ* (пор. *Нажир Переяславич, Переяслава*), *Самборъ*), нерідко збереженого в ойконіміконі, але не засвідченого історичними писемними джерелами (**Дорогобытъ, *Збырадъ, *Радомислъ, *Чьрнобылъ*).

2.1.2. Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами» (мікрокод ВКА / НК)

Звернення до *nomina propria*, як неодноразово підкреслює Віктор Шульгач, завжди залишатиметься актуальним через здатність власних назв акумулювати й консервувати в собі реліктові залишки лексичного складу мови, які з різних причин або були втрачені в загальновживаній лексиці, або не потрапили до лексикографічних джерел [Шульгач 2008, с. 251]. З праслов'янської епохи Україна успадкувала не тільки двоосновні імена, але й скорочені їх варіанти. Явище скорочення двоосновних імен дуже давнє та закономірне. Такі особові власні назви були динамічнішими, активнішими в мовленні, з часом вони закріплювалися в офіційних документах, перетворювалися в повноправні імена, а відтак поряд з іншими антропонімами – двоосновними, відапелятивними, християнськими – слугували основою для творення прізвищ. Розмежування давніх слов'янських відкомпозитних та відапелятивних особових власних назв безпосередньо в антропоніміці покликане відповісти на багато питань лінгвального та екстралінгвального характеру. В українській ономастиці найближче до розв'язання цього питання підійшла Марія Демчук [Демчук, с. 50–55], хоч і сама дослідниця, й інші вчені переконані, що йдеться про проблему, яка не може мати однозначного потрактування.

В ойконіміці також неодноразовими були спроби з'ясувати, який антропонім послугував етимоном для творення назви поселення: відкомпозитний чи відапелятивний, бо ж важко, а часами неможливо остаточно вирішити питання, що збережено в назві поселення, на взірець, *Волів*: відкомпозитний дериват *Волъ* (< *Во-*

леславъ), відапелятивний антропонім *Волъ* (> *Віл*), прізвисько *Віл* (з мотивом присвоєння ‘працює, як віл’, ‘подібний до вола’, ‘має багато волів’, ‘любить доглядати за волами’ тощо), чи прізвище Іван *Віл*. Єдине, що є беззастережним: у всіх наведених випадках ідеться про мотивованість ойконімів антропонімами.

Відкомпозитні особові власні назви – праслов’янська антропонімійна спадщина, яка своїм корінням сягає праіндоєвропейської епохи. «Унаслідок співзвучності кореневих морфем відкомпозитних дериватів з апелятивними чи з апелятивами дослідники механічно відносять більшість з них до розгляду відапелятивних імен» [Демчук, с. 51] (на переконання Марії Демчук, безпідставно). «Численні факти звукових збігів скорочених відкомпозитних слов’янських особових власних імен з відповідними словами загальновживаної лексики – явище цілком закономірне» [Худаш 1990, с. 36], позаяк імена-композити, від яких утворилися ці варіанти, якраз і складалися з двох загальних слів. Відкомпозитні антропоніми нерідко були омонімами з кореневими основами апелятивів або з нечленними прикметниками та дієприкметниками. Однак певні традиції розмежування відкомпозитних та відапелятивних особових власних назв (див. праці Марії Демчук [Демчук], Марії Малєц (Mal.), Станіслава Роспонда [Rospond 1965], Яна Свободи (Sv.), Вітольда Ташицького [Taszycki 1958], Михайла Худаша [Худаш 1990] та ін.) дають підстави зарахувати низку астіонімів до одиниць, мотивованих відкомпозитними антропонімами.

Час та обставини виникнення поселень, екстралінгвальні відомості про реальних або ймовірних засновників, перших мешканців, осіб, на чию честь міста були поіменовані, тощо, допомагають розпізнавати у твірних антропонімах давні слов’янські відкомпозитні особові власні імена або прізвиська чи спадкові прізвища, мотивовані тими антропонімами. По-різному склалася історична доля цих міст, різні вони за часом заснування, їхні назви не завжди тотожні за способом деривації. Об’єднання всіх таких астіонімів в одну групу зумовлене тільки критерієм однакової культуроємності антропонімних етимонів. Відкомпозитне особове власне ім’я, яким мотивовано назву міста тисячу, п’ятсот,

чи тільки сто років тому, переконливо свідчить, що «перед нами словотвірний тип антропонімів, сформований на базі імен-композит у глибоку праслов'янську епоху» [Демчук, с. 101]. Ці архаїчні «уламки» давніх імен так надійно заховали за скрижалями історії свою первісну семантику, що сьогодні практично жоден із аналізованих астіонімів не має однозначного трактування. Розглядаючи їх як експлікаторів антропонімного індивідуального коду, беремо до уваги й відомі контроверсійні тлумачення. Деякі з них зуміли стати не просто однією з найпоширеніших версій генези астіоніма, але й спричинилися до постання своєрідних символів, збережених на печатках, гербах, прапорах, логотипах та інших атрибутах міст.

Мікрокод «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК) репрезентовано двома групами назв міст: 1) астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами: *Болехів, Бориспіль, Бучач, Галич, Жашків, Жидачів, Зборів, Канів, Любомль, Ніжин, Перечин, Пирятин, Путивль, Радехів, Рахів, Рогатин, Славута, Снятин, Теребовля, Тлумач, Чернігів*; 2) астіокультуроніми, мотивовані «несправжніми композитами»: *Немирів, Нетішин*.

1) Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами

Давнім відкомпозитним антропонімом мотивовано назву м. ***Болехів*** (ІФ): *Болех* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Болехів.* Землі, поіменовані як *Болехівські* та подаровані Данилові Дажбоговичу, відомі у писемних джерелах з 1371 р. [ІМС ІФ, с. 206]. Фіксацію назви поселення відшуковуємо в давніх актах рівно через століття, 1472 р.: *Bolechow* (AGZ VII, с. 127). Мотивом для творення назви міста став антропонім *Болехъ*, засвідчений в іменослові Михайла Морошкіна (Мор., с. 21), а також у польських (*Bolech* (SSNO I, с. 209) та чеських (*Bolech* (Sv., с. 147) ономастиконах. Учені вважають його суфіксальним дериватом слов'янських особових власних імен-композитів на взірець *Болеборъ, Болебудъ, Болегнѣвъ, Болегостъ* [Худаш 1995, с. 38], *Болеславъ* [ЕСЛГНПР, с. 22; Лучик, с. 58; Makarski, с. 39] або, що найлогічніше, реконструйованого **Болестрахъ* [Купчинський 1981, с. 61; Лучик, с. 58].

Первісна апелятивна семантика композитного компонента *Бол(е-)* співвідносна з праслов. **boľь, *boleti* ‘хворий, хворіти’ (ЕСУМ І, с. 199).

Ойконім послідовно фігурує у всіх відомих історичних документах як *Болехів*, а не **Болохів* чи **Волохів.* Тож не знаходимо належних підстав пов’язувати його генезу з етнонімом *волох* ‘волошин, румун’ (Гр. І, с. 252) або з розбитими Данилом Галицьким 1226 р. та розпорошеними Галичиною *болохівцями* – племенами зі Східного Поділля [НЗТ, с. 3]. Мирослав Габорак уважає, що «волоський слід» з’явився у структурі астіоніма у зв’язку з поділом *Болехова* на дві частини – *Болехів Руський*: *Bolehow Ruthenicum*, 1488 р. (ACZ XV, с. 258) та *Болехів Волоський*: *Bolechow Valachorum*, 1472 р. (ACZ VII, с. 127) [Габорак 2007, с. 22]. У назві міста закладена вказівка на належність автохтонного українського поселення *Болеху*, а не *волохам*. Етнонім *волохи* значно пізніше послугував для творення назви частини поселення, збереженої до сьогодні у вигляді мікротопоніма *Волоське Село* – місцевість у північно-східному районі міста (теперішні вул. Грушевського, Коцюбинського, Млинарська, Церковна, Волоська, Стрийська) [Гнатишак, с. 99].

Лінгвокультурологічний аналіз назв поселень передбачає виявлення широкого корпусу дескрипцій та конотонімів. З огляду на значну кількість велосипедів у м. *Болехові* (від того, очевидно, часу, коли тут працювали великі промислові підприємства, а міського транспорту не було) виникла й активно використовується нині дескрипція *місто роверів* (*ровер* – діал. ‘велосипед’).

Історія сучасного ***Борисполя*** (Кв.) бере початок від літописних топонімів – *Л(ь)то*: *на Льтѣ*, 1015 р. (ПСРЛ І, с. 132); *Льтьскоє*: *поле Летьскоє*, 1019 р. (ПСРЛ І, с. 144); *Льтьская* божниця, вона ж церква *Свѧтою Мучєнику Борису и Гльбу* на р. Альті п. Трубежа л. Дніпра: *ии Летьскую божницю*, 1154 р. (ПСРЛ І, с. 344) [ЕСЛГНПР, с. 85–86]. Очевидно, назва пов’язана з іменем князя *Бориса*, на місці загибелі якого Володимир Мономах побудував 1117 р. кам’яну церкву. В пам’ять про князя як про одного з перших канонізованих святих Київської Русі з кінця XVI ст., з 1590 р. (ГЕУ І, с. 119), поселення почало іменуватися *Борисполем*: *Борис* + ***-піль* (< *поль*)** → м. *Бориспіль.*

Борис (990–1015) – руський князь, син Володимира Великого, молодший брат Ярослава Мудрого, убитий братом Святополком Окаянним. Смерть прийняв покірно, не маючи наміру ні виступати проти старшого брата, ні боронитися від нього. За таку покору був канонізований як священномученик. Щоправда, історики не одностайні в твердженні про факт братовбивства, вчиненого Святополком. Народні перекази пов'язують назву міста переважно з іменем князя *Бориса*. Однак трапляються серед них і такі, що обстоюють імовірність побутування назви *Бариш-поле / Баришпіль* та узгоджують її з місцем торгівлі, з можливістю одержання *бариша, прибутку, вигоди* тощо.

Географічне розташування цього міста спричинилося до з'яви дескрипції *східні ворота Києва*. У зв'язку зі спорудженням 1959 р. державного підприємства «Міжнародний аеропорт *Бориспіль*» набула поширення інша дескрипція – *повітряні ворота України*.

У давньоукраїнський період, коли ойконімотвірна функція суфікса ***-*jь*** була ще активною, засновано теперішнє м. ***Бучач*** (Тр.): **Бучакъ* + ***-*jь*** → *Бучачъ* → м. *Бучач.* Назву поселення фіксують історичні писемні джерела від 1379 р.: *Buczacz* (AGZ V, с. 18). Мотивом його номінації послугував антропонім **Бучакъ*. Не засвідчений у відомих нам ономастиконах, антропонім **Бучакъ* – усічено-суфіксальний варіант якогось зі слов'янських автохтонних композитних особових власних імен з початковим *Буд- / Бут-* (*Будивои, Будимиръ, Бутовитъ* (Мор., с. 29–30) та ін.). На можливість утворення *Buč* від *Budimir* у старочеській антропоніміці вказував Ян Свобода (Sv., с. 138). Приєднання суфікса *-ак* до гіпокористик – явище поширене в багатьох слов'янських мовах: *Dobr* + ***-ak*** → *Dobrak* (Sv., с. 138); *Mir* + ***-ak*** → *Mirak* (Mal., с. 106); *Буд- / Бут-* → *Бучъ* (Мор., с. 31) + ***-ак*** → **Бучакъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Буд(и)-* < праслов. **buditi* 'не спати, пильнувати, охороняти, чекати, підстерігати' (ЕСУМ І, с. 277–278; ЭССЯ ІІІ, с. 76–77); *Бут(и)-* < праслов. *byti* 'бути' (ЕСУМ І, с. 187–188).

Якщо для Дмитра Бучка мотивація астіоніма *Бучач* антропонімом **Бучак* (< *Будимиръ, Бутовитъ* та ін.) була цілком очевидною [Бучко-Бучко, с. 381], то Михайло Худаш реконструйовував

базовий антропонім: **Бучайко* < **Бучай* < **Б[ог]учай* та імовірну первісну назву поселення (за Михайлом Худашем, первісна назва теперішнього міста була не *Бучачъ*, а **Бучайчъ*) [Худаш-Демчук, с. 98].

Версії про *букові ліси*, про *обруч*, який робить р. Стрипа довкола міста; про гордих та звитяжних людей, за сміливу вдачу яких поіменовано *бучами*, – народноетимологічні і не отримують прямого вияву в структурі назви.

Засновником м. ***Галич*** (ІФ), древнього *Галича* – столиці Галицького та Галицько-Волинського князівств, що згодом дала назву історичному регіонові *Галичина*, була, очевидно, особа на ім'я **Галикъ* [Бучко-Бучко, с. 238; Грещук 1998, с. 201; Котович 2000, с. 12]. Найвірогідніше, така власна назва – відкомпозитний суфіксальний антропонім (**Галикъ* < *Галъ* (Мор., с. 56) < **Галимиръ*, **Галиславъ* тощо, пор. пол. *Hałesław* (SSNO II, с. 246).

В історичній літературі наведено кілька дат, які свого часу дослідники вважали найдавнішими писемними згадками про це стародавнє поселення. Усі вони пов'язані з певною подією, що стосувалася історії Галицької землі XI–XII ст. Довгий час вважалося, що вперше про древнє місто розповів Києво-Печерський патерик 1098 р.: *И не пустиша гостей из Галича, ни людей, от Перемышли, и не бысть солі во всей Руской земли* (КПП, с. 151–152). Однак львівський археолог Вітольд Ауліх вказав на ранішу згадку про *Галич* – 898 р. Дослідник покликується на анонімного нотаря короля Бели, який згадує про гостювання в галицького князя угорського ватажка Алмаші зі своїм військом, яке тоді переходило через Русь на нові кочовища в Панонію. І хоч деякі вчені висловили сумніви щодо автентичності цього джерела, створеного в 30-х роках XII ст., але автор, мабуть, мав у своєму розпорядженні давні джерела – угорські хроніки. Тим більше, що Іпатіївський літопис також згадує про перехід 898 р. угрів через Руські землі в Панонію [Аулих, с. 137]. Археологічним підтвердженням присутності угрів біля *Галича* в цей час є відкриття 1937 р. біля *с. Крилоса* поховання багатого угорського вершника, датоване X ст. (Археология, с. 98). Ці аргументи досить вагомі, щоб з 898 р. вести літописання старовинного *Галича*. Саме цю

дату і було прийнято для широкого відзначення 1998 р. 1100-річчя від першої згадки про *Галич* [Грабовецький, с. 20; Котович 2000, с. 10–12].

Кількістю версій, інтерпретацій, легенд та просто припущень щодо генези своєї назви колишній *стольний град Галич* може зрівнятися хіба що з *Києвом*. Доки дослідники обговорюють імовірні варіанти, на гербах та логотипах *Галича* й *Галичини* з'являються десятки символічних *галок*. Ономасти ж переконані, що цей птах якщо й мав якесь відношення, то не до назви міста, а до імені його засновника. Астіонім *Галич* – яскраво виражене відантропонімне утворення (**Галикъ* + ***-*jь* → *Галич*) і дискусійним може бути тільки ім'я-етимон.

Оминувши соляні (гр. *ἅλς 'сіль'*), племінні / етнонімні (*ґалати, ґалійці* (*скордиски*), *галізони* чи *алазони*), пташині (*галица* 'галка') та низку інших, менш популярних версій, що їх небезпідставно висували як знані й авторитетні дослідники, так і аматори, – лінгвісти наголошують на відантропонімному походженні назви поселення. Зауважимо, що більшість дослідників схильна вважати базовим антропонім *Галица*, а не **Галикъ*. *Галица* розглядається як відкомпозитне ім'я *Галица* (Туп., с. 158) < *Галъ* (Мор., с. 56) < *Hałesław* (SSNO II, с. 246) [Худаш 1995, с. 251], або як відапелятивне *Галица* < *галица* < *галиця* 'галка' [ЕСЛГНПР, с. 42; Лучик, с. 147; Яцій, с. 78].

1994 р. на базі комплексу пам'яток XI–XVII ст. створено державний національний історико-культурний заповідник «*Давній Галич*».

Місто ***Жашків*** (Чрк.), засноване на давньому городищі, відоме з початку XVII ст. (ГЕУ I, с. 402). Назву поселення мотивовано антропонімом **Жашко*: **Жашко* + ***-ів* (< *-овъ*)** → м. *Жашків.* Василь Лучик припускає, що **Жашко* – демінутив від гіпокористик *Зах / Жах* < *Захарій* або *Заслав* та наводить відомі з 1136 р. пол. *Zach / Żach* і похідні від нього (Rymut II, с. 715–716) [Лучик, с. 206]. Словник Івана Трійняка, що є найповнішим зібранням варіантів християнських імен, не фіксує утворення *Зах / Жах* від *Захарій.* Тож, гадаємо, ближчим до істини є Михайло Худаш, який називає ім'я **Жашко* – вторинним, похідним варіантом від

первісного, вихідного **Зашко* [Худаш 1995, с. 100]. Відповідно, **Зашко* – суфіксальне демінутивне утворення від **Зашъ* (пол. *Zasz* (Mal., с. 27) < **Заславъ* (чес. *Zaslav* (Sv., с. 86) < **Зачѧславъ* [Худаш 1995, с. 112].

У Леонтія Похилевича є не підтверджене документальними свідченнями повідомлення про колишнє іменування *Жашкова* як *Рашків* [Похилевич, с. 465], що, гадаємо, є маловірогідним.

Первісну назву теперішнього м. ***Жидачів*** (Лв.) теж мотивовано давнім відкомпозитним антропонімом. В Іпатіївському літописі збережено інформацію про *Удечъ*, датовану 1164 р.: «*иже бѣху пошли. съ солью из Удеча*» (ПСРЛ ІІ, с. 524) [ЕСЛГНПР, с. 165]. Очевидно, *Удечъ* – первісна назва сучасного *Жидачева*. Утворилася вона від імені **Удькъ*, демінутивного варіанта антропоніма *Удъ, Уда* (Розов, с. 75). Пізнішу форму *Удечевъ*, засвідчену у літописі: *вошли съ солью из Удечева*, XV ст. (ПСРЛ XXV, с. 73) [ЕСЛГНПР, с. 165] пояснюють наслідком експансії найпродуктивніших на Прикарпатті у XIV-XV ст. топонімів на ***-ов/-ев***, а перехід *Удечев* > *Зудечев* спричинений, можливо, неправильним членуванням писарями подальших часів нероздільного написання слів у давніх літописах. Затемнення семантики твірної основи ойконіма – *Уд-* на початку давньоукраїнського періоду спричинилося до злиття прийменниково-іменникової сполуки в одне слово. З кінця XIV– початку XV ст. у пам'ятках починає вживатися варіант ойконіма з протетичним *з-*: *подъ зудечовом*, 1394 р. [Роспонд, с. 54]. Зміна ж форми *Зудечев* > *Жудечов* > *Жидачів* – це дія народної етимології, зближення астіоніма з етнонімом *жид* [Бучко-Бучко, с. 213–214; Котович 2000, с. 12–13].

Не всі ономасти ототожнюють сучасне місто *Жидачів* з літописним *Удечем*, чи то зважаючи на науковий авторитет Лариси Масенко, яка в ЕСЛГНПР зазначила, що *Удечь* – поселення в Галицькій землі (?) – тепер не простежується [ЕСЛГНПР, с. 165], чи беручи до уваги надто велику варіативність астіоніма (близько 25-ти варіантів назви в історичних документах). Михайло Худаш, проаналізувавши практично кожен писемно засвідчений варіант, переконує у первісній мотивації назви міста антропонімом *Судко* < *Судъ* < *Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189). На думку вче-

ного, й сам астіонім первісно міг звучати **Судьчь*, а від XIV ст. під упливом інших назв з основою *Жид-* (*Жидовичі, Жидятичі* тощо) **Судьчь* / **Судечевъ* став *Жидачев* >*Жидачів* [Худаш 1995, с. 103–107].

Контроверсійні тлумачення назви зводяться до проведення паралелей між ойконімом і гідронімами з основою *Уд-* [Нерознак, с. 179–180], або ж учені взагалі ведуть мову про те, що давній *Удеч* і сучасний *Жидачів* – різні поселення. Останній дослідники розглядають як посесив на **-ів** від: а) відкомпозитного антропоніма **Жидач* < *Жидъ* (< *Жидислав* < *жьдати славу*); б) відапелятивного антропоніма *Жидак* < *жидак* ‘ніж із дерев’яною ручкою’; в) етноніма **жидак* < *жид*; див. про це: [Лучик, с. 209]. Народна етимологія, крім відомого етноніма, знаходить у рум. мові слово *жудечу* ‘право’ і виводить назву містечка від румунів, які тут поселилися й успішно вели побутові судові справи.

Теперішнє м. ***Зборів*** (Тр.), відоме з XII ст. як *Верхостав* (ГЕУ II, с. 40), у документах щонайменше з 1485 р. зафіксовано з нинішньою назвою *Зборів*: *Zborow* (MRPS I, с. 178).

Мотивовано назву міста іменем *Зборъ* (Мор., с. 88): *Зборъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Зборів.* Такий антропонім міг бути відкомпозитним дериватом з компонентом *-бор-* ‘боротьба’ і преф. *з-* [Пура, с. 45], похідним від **Зборимиръ, *Зборославъ* або й *Зботиславъ* (Мор., с. 89), *Zbramysl, Zbroslav, Zbramir* (Mal., с. 27) [Бучко, с. 74; Бучко-Котович, с. 117–118], а можливо, утворенням, що виникло внаслідок регресивної асиміляції за дзвінкістю: *Зборъ* < *Съборъ* < *Съдъборъ* [Худаш 1991, с. 122]. Василь Лучик схильний вбачати у твірному антропонімі відапелятивну особову власну назву (пор. *Zbor* < *zborzyç* ‘збурити; знищити’ (Rymut II, с. 732) [Лучик, с. 220].

Астіонім *Зборів*, за народною етимологією, походить від лексеми *збір* ‘місце, де збиралися врятовані після нападів ворога мешканці’ або *забор* ‘огорожа’.

Теперішнє м. ***Канів*** (Чрк.), літописний *градъ Каневъ*, відомий за Києво-Печерським патериком з 80-х рр. XI ст.: *приидохомъ въ Каневъ въ лодиахъ* (КПП, с. 10) [Пономаренко 1994, с. 170]; у Лаврентіївському літописі зафіксований 1144 р.: *Изѧславъ же*

перебреде на Каневъ (ПСРЛ І, с. 322) [ЕСЛГНПР, с. 66]. Астіонім мотивовано відкомпозитним антропонімом **Кань*, похідним від імені-композита типу *Канимиръ* [Худаш 1995, с. 260], засвідченим у джерелах щонайменше серед польських особових власних імен (*Kanimir* [ЕСЛГНПР, с. 67]): *Кань* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → *Канів*. Первісна апелятивна семантика компонентів двоосновного антропоніма – ‘той, що нагадує про мир, прагне миру’ [Пономаренко 1994, с. 170].

Ірина Желєзняк розглядає низку малоймовірних інтерпретацій походження цього астіоніма, як-от: від тюрк. *кан* ‘хан’; тюрк. етноніма (назви роду) *Кан*; тат. *Кан-эви* ‘дім крові’, ‘місце крові’; слов. назви птаха *káňa, káňya*, що стала особовим іменем, тощо. При цьому відантропонімне походження назви поселення вчена вважає найвірогіднішим [ЕСЛГНПР, с. 67].

Метафоричною дескрипцією *духовна святиня українців* повсякчас іменується *Канів* як місто, за кілька кілометрів від якого, на Чернечій горі, похований Пророк України, народний поет Тарас Шевченко.

Першу відому писемну згадку про м. ***Любомль*** (Вл.) датовано 1287 р.: *и… приѣха в Любомль* (ПСРЛ ІІ, с. 907–909) [ЕСЛГНПР, с. 86]. Літописний астіонім мотивовано антропонімом *Любомъ*: *Любомъ* + ***-*jь*** → м. *Любомль*.

Давня слов’янська відкомпозитна особова власна назва *Любомъ* (пор. старопол. Jan *Lubom*, 1424 р. [Шульгач, с. 81]) – похідне утворення від імені-композита *Любомилъ* (Мор., с. 114). Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Люб(о)-* < прасл. *ljubъ* ‘милий, приємний, коханий’ (ЕСУМ ІІІ, с. 320).

За народною легендою, князь Володимир Василькович, небіж короля Данила Галицького, фундатор поселення, сказав «*любо мне* [тут]», що й дало назву містові та спричинило дескрипцію *улюблене місто князя*. Проти такої версії свідчать не тільки об’єктивні закони назвотворення, але й текст Іпатіївського літопису: насправді князь їхав до міста, яке уже на той час іменувалося *Любомль*.

Павло Чучка висуває припущення, що первісна назва міста – *Любом[и]ль* [Чучка 2011, с. 223]. Зрештою, так назву поселення

засвідчено і в документах XVI ст.: *opp. Lubomyl*, 1520 р. (MRPS IV/2, с. 126). У такому випадку мотивовано астіонім не відкомпозитним дериватом, а безпосередньо іменем-композитом *Любомилъ* (*Любомилъ* + ***-*jь*** → м. *Любомиль*).

Сьогодні мешканці *Любомля* називають своє місто ще *Бодетаун* – за назвою художнього серіалу «Bordertown» («Місто на кордоні»), який демонструвався у 90-х роках XX ст. (від *Любомля* до кордону з Польщею – 15 км., до кордону з Білоруссю – 50 км.).

Сучасний ***Ніжин*** (Чрн.) у писемних джерелах засвідчений з 1514 р. (ГЕУ II, с. 416). До того часу, як припускають дослідники, назвою поселення було *Оуненѣжь*, 1147 р. (ПСРЛ II, с. 358) [ЕСЛГНПР, с. 167], *Унѣжь*, 1148 р. (ПСРЛ VI, с. 43) [ЕСЛГНПР, с. 167], а можливо, й *Нѣжатинъ*, 1135 р. (ПСРЛ I, с. 303) [ЕСЛГНПР, с. 93].

Антропоніми **Нѣга*, пор. *Нѣгъ* (Мор., с. 140), **Унѣгъ*, пор. *Унекъ*, *Уникъ* (Мор., с. 197), *Нѣжата* (ПСРЛ XXV, с. 33), пор. *Nežata* (Sv., с. 164) могли побутувати як відкомпозитні деривати імені-композита **Унѣнѣгъ*. До того ж *Нѣга* цілком імовірно міг походити від якогось із антропонімів *Милонѣгъ, Миронѣгъ, Перенѣгъ* (Туп., с. 307, с. 357). Первісна апелятивна семантика постпозиційного компонента *-нѣг(а)* < праслов. **nĕga* ‘радість’ (ЕСУМ IV, с. 95–96); препозиційного компонента *Унѣ-* < праслов. **unij(ь)* ‘кращий’ (Sv., 90); *унии* ‘кращий; ліпший’ [Худаш-Демчук, с. 21].

За народними переказами, *Нѣжатинъ – нежата нива* – первісне місце битви між руськими князями; *Ніжин – ніжне*, добре місто. 1663 р. в *Ніжині* відбулася так звана Чорна рада, на якій обирали гетьмана Лівобережної України. Зважаючи на цю історичну подію *Ніжин* нерідко іменують *місто Чорної ради*. Нині у місті збережено близько 300 історичних будівель, понад 70 з яких мають вагому культурну та історичну цінність. Це стало підставою утворення дескрипції *музей просто неба.*

У XIII ст. (ГЕУ III, с. 22), не пізніше 1427 р., засновано теперішнє м. ***Перечин*** (Зк.): *Perecsen* (Дэже, с. 265). На гербі *Перечина* викарбована ще раніша згадка – 1399 р. Базовою для назви

поселення могла бути давня слов'янська відкомпозитна особова власна назва **Перека* [Худаш 2004, с. 261] або **Переча* [Лучик, с. 373], усічено-суфіксальний варіант одного з імен-композитів типу *Передславъ* (Мор., с. 149), *Przedpełk, Przedsław* (SSNO IV, с. 361, 362): **Перек(ч)а* + ***-ин*** **(< *-инъ*)** → м. *Перечин*. Антропонім *Perecha* [Чучка 2005, с. 438] засвідчено 1266 р. у східнослов. документі: «*terra domini Perecha*», тобто «*земля чи володіння Ужгородського жупана пана Перечі*» (Стрипський, с. 28) [Чучка 2005, с. 438]. Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Перед-* < праслов. **perdъ*, утворене від прийменника **perdъ* 'перед' (ЕСУМ IV, с. 341).

Крім народноетимологічних версій про походження назви поселення від місця *перетину* річок Уж та Тур'ї; від слова *перечиняти* 'заново щось переробляти' тощо, Михайло Худаш наводить значення лексеми *перека* 'протиріччя, протидія' (Гр. III, с. 119). Однак учений указує на малоймовірність того, що базовим для астіоніма став антропонім, утворений від апелятива *перека* < *перечити* в значенні '*той, хто перечить, заперечує кому-небудь*', оскільки такий апелятив як назва виконавця дії українській мові не відомий [Худаш 2004, с. 261].

Прадавній ***Пирятин*** (Пл.) засвідчений у Лаврентіївському літописі 1154 р.: *взѧ Пирѧтинъ* (ПСРЛ I, с. 342) [ЕСЛГНПР, с. 101]. У час належності польському воєводі Лопаті *Пирятин* іменувався *Лопатино* [Лучик, с. 376], а з переходом у руки черкаського старости Михайла Вишневецького на короткий період поселення було назване *Михайлове* (*Пирятинъ* або *Михайлове*) (АЮЗР VII, III, с. 297–299) [ЕСЛГНПР, с. 102]. Ойконім мотивовано антропонімом **Пирѧта*: **Пирѧта* + ***-ин*** **(< *-инъ*)** → *Пирѧтинъ* → м. *Пирятин*.

Найімовірніше, ім'я **Пирѧта* – суфіксальний дериват композитного імені *Пирогостъ* (Мор., с. 151). Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Пир(о)-* < праслов. *pirъ*, давньоукр. *пиръ* 'бенкет', пор. *piti* 'пити' (ЕСУМ IV, с. 372).

Олексій Стрижак наводить народноетимологічну версію мотивації ойконіма *Пирятин* як місце, де '*пиряли* (кидали) через тин ворогів'. Зрозуміло, що з такою гіпотезою учений не погоджуєть-

ся та зазначає, що особове ім'я **Пирѧта* – зменшене утворення від *Пирогостъ*, а сам *Пирогостъ* був, очевидно, знаним боярином у Києві XI–XII ст. [ЕСЛГНПР, с. 102].

Місто *Пирятин* – не єдине поселення з такою назвою. Відомі ще два однойменні села: на Львівщині та Рівненщині. Щодо першого ойконіма, то Мирон Кордуба зарахував його до відантропонімних утворень, де «ім'я *Перата* – з *Пер*, не виясненого значення» [Кордуба 1938, с. 14]. Семантику оніма «вияснив» Михайло Худаш, навівши антропонімний ряд: **Пирата* < *Пир* (Вес., с. 245) < *Пирогостъ* (Мор., с. 151) [Худаш 1995, с. 161].

Розглядаючи генезу назви м. *Пирятин* Рівненщини, Ярослав Пура компонент імені *Пир-* теж трактує як утворення від *пиръ* 'угощение, пиршество', 'праздник, празднование рождения' (Срезневський II, с. 933–943) [Пура, с. 73].

Теперішнє місто ***Путивль*** (См.) засвідчене в давніх літописах під 1146 р. як *Путивль / Путимль*: *къ Поутивлю* (ПСРЛ II, с. 333); *поидоша Путимлю* (ПСРЛ I, с. 108) [ЕСЛГНПР, с. 112]. Історики стверджують, що засновано місто раніше за ці писемні згадки про нього і називають 989 р. У XII–XIII ст. – це одне з найбільших укріплень Чернігово-Сіверської землі, центр удільного князівства, міцний і надійний форпост [Рябинин]. Астіонім мотивовано антропонімом **Путивъ* / **Путимъ* та утворено за допомогою індивідуально-посесивного суфікса ****-jь*** [Іваненко, с. 229]: **Путивъ* / **Путимъ* + ****-jь*** → м. *Путивль*.

**Путивъ* / **Путимъ* – відкомпозитні деривати якогось зі слов'янських автохтонних імен-композитів на взірець **Путивой, *Путимыслъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Пути-* виводиться з праслов. *pǫtь* < індоєв. **pont-* 'дорога, брід, міст', пов'язане чергуванням голосних з **pent-* 'ступати, йти' (ЕСУМ IV, с. 642).

Фінальний компонент *-ль* не дає жодних шансів етимологічним дискусіям про гідронімну трансонімізацію (від назви річки *Путивльки*, яка сама є відойконімним похідним утворенням [ЕСЛГНПР, с. 112]), а тим паче народній етимологізації, що пов'язує назву міста з легендою про заснування поселення *на путі*.

Образна дескрипція *град Ярославни* нагадує про героїчну історію *Путивля*, доньку галицького князя Ярослава Осмомисла *Євфросинію Ярославну* та легендарний твір «Слово о полку Ігоревім».

У писемних джерелах кінця XV ст. засвідчено назву поселення *Radzechow*, 1493 р. (AGZ XIX, с. 412), теперішнє м. ***Радехів*** (Лв.). В основі назви лежить антропонім *Радех*: *Радех* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Радехів.*

Радех (пол. *Radziech* (Mal., с. 73) – суфіксальний дериват антропоніма *Радъ* (Мор., с. 164), утвореного від якогось із давніх слов'янських особових імен-композитів типу *Радивой, Радиградъ, Радимилъ, Радимиръ, Радобудъ* (Мор., с. 162, 163), *Bohurad, Domarad* (Sv., с. 83). Первісна апелятивна семантика компонента *Рад-, -rad* виводиться з праслов. *radъ* 'радий' (ЕСУМ V, с. 11).

Народноетимологічна версія походження назви міста побудована на «грі слів» *радо ховатися*. Зрозуміло, що в такий спосіб астіонім утворитися не міг.

Сьогодні, як і в XIX ст., інфраструктура поселення, особливо центральної його частини, сприяє побутуванню дескрипції *місто-сад*, а відома пісня «Ой, то *Радехів*, ой то не місто не село…» – гумористичної дескрипції *не місто не село.*

Найдавніше повідомлення про ***Рахів*** (Зк.) засвідчене в писемних джерелах від 1447 р., де астіонім зафіксовано як *Racho* (Дэже, с. 266). Творення назви мотивовано антропонімом *Рах*: *Рах* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Рахів*.

Слов'янська автохтонна особова назва *Рахъ* (Мор., с. 167; Туп., с. 391), блр. *Рах* (Бір., с. 350), пол. *Rach* (SSNO IV, с. 409), чес. *Rach* (Sv., с. 293), хрв. *Rach* (Leks., с. 541) – дериват якогось із імен-композитів, як-от: *Радимиръ, Раножиръ, Растимиръ, Ратиборъ* та ін. [Худаш 1995, с. 174]. Оскільки відкомпозитний компонент *Рахъ* міг утворитися від імен-композитів з препозиційним *Ради-, Рано-, Расти-, Рати-* тощо, проблематично визначити його первісну апелятивну семантику. Василь Лучик уважає, що гіпокористик *Рах* міг утворитися і від християнського імені *Рафаїл* [Лучик, с. 399]. Щоправда, у словнику Івана Трійняка (Тр., с. 310) не знаходимо підтвердження цієї думки.

Топонімічні легенди пов'язують генезу астіоніма з рухом опришків, які нібито *рахували* тут відібране у багатіїв добро та ділили його поміж бідняками, або з купецькими караванами, що на шляху з Трансильванії та Угорщини до Галичини зупинялися тут й у цій місцевості *рахували* свої прибутки.

Географічне розташування найбільш високогірного міста нашої держави (340 м. над рівнем моря) покликало до життя дескрипцію *найвище місто України*. За 18 км. від *Рахова* в селі *Ділове* встановлено пам'ятний знак із вказівкою на географічний центр Європи: «Постійне, точне, одвічне місце. Центр Європи, визначений дуже точно за допомогою спеціального приладу, створеного в Австрії та Угорщині, зі шкалою меридіанів та паралелей. Рік 1887». Тому *Рахів* ще умовно називають *центром Європи*.

Поселення ***Рогатин*** (ІФ) відоме з 1184 р. [Hornowa, с. 336] або навіть, як припускає Василь Яцій, ще з X ст. [Яцій, с. 267], хоч архівні джерела зберегли писемні свідчення про його назву тільки з 1432 р.: *Rohatyn* (AGZ II, с. 94). Астіонім мотивовано антропонімом **Рогата*: **Рогата* + ***-ин* (<*-инъ*) →** м. *Рогатин.*

**Рогата*, пор. *Рогатъ* (Мор., с. 168) – похідне суфіксальне утворення від антропоніма *Рогъ* (Мор., с. 168; Туп., с. 393), відкомпозитного деривата, що виник шляхом усічення давніх слов'янських імен-композитів з препозиційним або постпозиційним компонентом *Рог[о]-, -рогъ* на зразок *Роговладъ*, *Рогнѣдъ* (Мор., с. 168), *Brzmirog, Muszczyrog, Ostrorog, Skrobirog* (SSNO IV, с. 479). Первісна апелятивна семантика компонента *Рог-* співвіднесена з праслов. *рогъ* < індоєв. **rogo-s* 'ріг' (ЕСУМ V, с. 88). Іван Трійняк наводить ім'я *Рогата* як жіноче до чоловічого *Рогат* у переліку давніх рідкісних канонічних (Тр., с. 312).

Легенда про *оленя-рогача*, який вивів з лісу заблукалу на полюванні дружину Ярослава Осмомисла, не тільки інтерпретує назву міста в дусі народної етимології, але й посприяла зображенню на його гербі та прапорі оленячих рогів. Печатку у вигляді оленячого рога з літерою R *Рогатин* має ще з 1415 р. Дескрипція, що віддавна зберігається за містом, хоч досі нема абсолютної впевненості у її достовірності – *місто Роксолани*. Уважається, що

саме звідси була викрадена та продана в турецьку неволю Настя Лісовська – *Роксолана*.

Астіонім ***Славута*** (Хм.) формально асоціюється з гідронімом *Славутич*, або *Дніпро-Славута*. Однак *Славутою* поселення почало іменуватися з XVIII ст., а до того часу воно відоме як *Деражня Воля, Воля Деражнянська* (1617 р.), *Славутин* (1619 р.), *место Шепетин или Славъітина* (1626 р.), також – *Славутына* (1634 р.) [Торчинська-Торчинський, с. 418]. Мотивовано назву міста антропонімом *Славута* (Туп., с. 417) – суфіксальним варіантом імені *Славъ* (ССУМ II, с. 371), яке вважають відкомпозитним дериватом давніх антропонімів на *-слав* (*Мечислав, Святослав, Ярослав* тощо): *Славута* + ***-ин-а*** → *Славутин(а)* → м. *Славута.*

У народних етимологічних гіпотезах ідеться про географічний термін **славутина* ‘гарна, мальовнича місцевість’; *місто славне*; місто землевласника *Заславського*; місцеву річку *Славуту* тощо (народні версії за [Торчинська-Торчинський, с. 418]). Хоч *Славута* й не надто молоде місто, воно тривалий час іменується як *наймолодше місто Хмельниччини*.

Дослідники наводять різні роки відомих писемних згадок про теперішнє м. ***Снятин*** (ІФ): 1148 р. (УРЕ, с. 283); 1158 р. [ІМС ІФ, с. 516; Сіреджук 2003, с. 41]. Остання дата спричинилася до святкування 2008 р. 850-річчя міста. У XI–XII ст. *Снятин* і справді міг уже побутувати, однак найдавнішу писемну фіксацію астіоніма маємо тільки в документах 1395 р.: *слюбуєм ... о Снѧтинь* (Documentele II, с. 610) [Бучко, с. 110]. Назву поселення мотивовано антропонімом **Снята*, що є суфіксальним дериватом котрогось із давніх двоосновних імен з елементом *Сно(е)-*: *Снепорадь* (Мор., 181), пол. *Snowid* (Mal., с. 26) тощо [Бучко, с. 110]: **Снята* + ***-ин*** **(<*-инъ)** → м. *Снятин*. Василь Яцій уважає, що антропонім **Снята* постав у результаті відкидання префікса *Ко-* в імені *Коснятин*, мотивованому апелятивом *коснятин* ‘нерішучий, недорікуватий’ [Яцій, с. 290].

Інші версії творення назви поселення: 1) народноетимологічні відапелятивні (від гіпотетичних апелятивів *тин* ‘дорожнє мито’; *снят* ‘пеньок із бджолами, прикріплений на лісовому дереві’; *-тин* ‘укріплення’ тощо); 2) відантропонімні, мотивовані

християнським іменем (від *Костянтин* > *Кснятин* (власник міста – воєвода *Костянтин* Сірославич); див. також: [ЕСЛГНПР, с. 76–77; ІМС ІФ, с. 516; Лучик, с. 439; Яцій, с. 290].

Пам'ять про воєначальника та впливового боярина при дворі галицького князя Ярослава Осмомисла *Костянтина* (*Косятина*) як імовірного засновника міста (документи засвідчують, що він був тільки управителем) збережена в назві однієї зі снятинських вулиць – вул. *Коснятина.*

1097 р. – дата першої відомої писемної фіксації назви м. ***Теребовля*** (Тр.): *роздаялъ Всеволодъ городы <…> Теребовль Василкови* (ПСРЛ І, с. 267) [ЕСЛГНПР, с. 157]. Час заснування цього найдавнішого населеного пункту не лише Тернопільщини, а можливо, й усієї Галичини сягає щонайменше кінця чи навіть середини першого тисячоліття нової ери: на час першої згадки в писемних пам'ятках *Теребовль* – уже столиця удільного князівства з добре укріпленим замком [Бучко-Бучко, с. 397]. Ойконім мотивовано антропонімом **Теребовъ*: **Теребовъ* + ***-*jь*** → *Теребовль* → м. *Теребовля.*

**Теребовъ* – відкомпозитний дериват імені **Теребовитъ* (пор. пол. *Trzebowit* (SSNO V, с. 480), чес. *Třěbovit*, слвц. *Trebovit* (Sv., с. 89). Первісна апелятивна семантика компонента *Тереб(о)-* виводиться з праслов. **terbiti* 'чистити, очищати', утворене від основи **ter-(ti)* 'терти' (ЕСУМ V, с. 549).

Відантропонімну версію генези ойконіма першим запропонував Йосип Галічер, а далі її підтримали з певними корективами щодо базового антропоніма Ярослав Рудницький, Антонін Профоус (стосовно чеських ойконімів такої самої структури), Володимир Нерознак, Михайло Худаш, Дмитро Бучко.

Однак нерідко походження ойконіма *Теребовля* та інших семантично близьких назв (*Теребежі* (Лв.), *Тереблече* (Чрв.), *Теребля* (Зк.), *Теребовичі* (Вл.) тощо) пов'язують з дієсловом *теребити* в значенні 'очищати поле від кущів, дерев' (Гр. IV, с. 255), *тєрєбити, тєрєблю* 'розчищати' (Срезневський III, с. 950); у північнорос. говорах *тереб* 'розчищена від чагарника під ниву земля', *тереба* 'сіножать, луки', 'болотяне, оточене лісом місце' (ЭСРЯ IV, с. 45). Ярослав Редьква у цьому ракурсі та з глибоким аналізом слов'янського ойконімно-мікротопонімно-гідронімного

матеріалу наводить «етнічно-антропогенну версію», у якій назву старокняжого міста *Теребовлі* пов'язує з іменуванням племені *теребовляни* 'жителі витереблених, розчищених під посіви територій' [Редьква 2012, с. 74].

Теребовля – давня столиця *Теребовлянського князівства* – іменується ще як *княжа столиця, княже місто* (дескрипції).

Назву м. ***Тлумач*** (ІФ) засвідчено в літописних джерелах XIII ст. як *Толмач*: *противоу Толмачю*, 1213 р. (ПСРЛ II, с. 734) [ЕСЛГНПР, с. 161]. Сучасний астіонім – сполонізований варіант утвореної ще в давній період назви *Толмач*: ***Толмакъ* + *-*jь*** → *Толмач* → м. *Тлумач.* У науковій літературі висуваються погляди щодо мотивації назви поселення відкомпозитним іменем, відапелятивним, або й самим іменем-композитом. Про відапелятивність антропоніма-етимона пише Лариса Масенко («утворення від *тъл(ъ)мач*ь 'перекладач' (Срезневський III, с. 1046), можливо, через антропонімічну стадію» [ЕСЛГНПР, с. 161]); на тому, що назву поселення мотивовано відкомпозитним антропонімом **Толмакъ* < *Толимиръ* (Мор., с. 193), наполягає Дмитро Бучко [Бучко-Бучко, с. 212–213; с. 238–239]. Василь Лучик уважає такі версії вірогідними [Лучик, с. 473], а Михайло Худаш додає припущення про ймовірність утворення назви поселення ще й від особової назви **Толимачь*, скороченої у вимові до варіанта **Толмачь* [Худаш 1995, с. 283–284]. Мирослав Габорак убачає в назві поселення безпосередньо апелятив *тлумач* [Габорак 2007, с. 167], а Василь Яцій – гідронім *Тлумач* [Яцій, с. 313].

Зважаючи на структуру назви (посесив на ***-*jь***), уважаємо, що астіонім мотивовано відкомпозитним антропонімом із суф. ***-ак***, хоч таке припущення і спрощує версію про *перекладача* (*тъл(ъ)мача*) як символ *Толмача / Тлумача* (легенда розповідає про *товмачів* (перекладачів), які тут жили, супроводжували Ярослава Осмомисла у переговорах, несли митну службу, вели закордонні торговельні зв'язки тощо). *Толмач* (*тлумач, перекладач*) зображений на гербі та прапорі *Тлумача*. У центрі міста споруджено пам'ятник одному з них.

Теперішній обласний центр ***Чернігів*** – літописне місто, одне з найстаріших на українських землях: *на Чернигов*, 907 р. (ПСРЛ

I, с. 31); *изъ Чернигова*, 945 р. (ПСРЛ I, с. 48–49) [ЕСЛГНПР, с. 173]. Назву поселення мотивовано антропонімом **Чьрнигъ*: **Чьрнигъ* + ***-ів* (< *-овъ*)** → *Чьрниговъ* → м. *Чернігів.*

Антропонім **Чьрнигъ* – суфіксальне утворення від гіпокористика *Чернъ* (ССУМ II, с. 537), що виник шляхом усічення давніх слов'янських композитних імен з препозитивним компонентом *Черн[о,и]-* на взірець *Черноборъ, Черномиръ, Чернославъ* (Мор., с. 206). Первісна апелятивна семантика компонента *Черн(о)-* виводиться з праслов. **сьrnъ* < **čьrxnъ* < індоєв. **kirs-no* 'чорний' (ЕСУМ VI, с. 342).

Володимир Никонов схильний бачити етимоном поселення ймовірний антропонім **Чьрнѣг* (**Черниг*) або ж ім'я *Чернига*, а суфікс ***-ів* (< *-овъ*)** замість ***-инъ***, як того вимагає основа на *-а*, пояснює експансією численних топонімів на ***-ів* (< *-овъ*)** [Никонов, с. 466–467]. Ганна Бучко, Дмитро Бучко розглядають антропонім **Черніг, *Черниг* в одному ряду з композитними іменами *Черномиръ, Черномужъ* (Мор., с. 206)*, Нѣгомиръ* (Мор., с. 206, с. 124), очевидно, як фонетичні варіанти давньоукр. **Чернинѣгъ, *Чернонѣгъ* [Бучко-Бучко 2000, с. 11].

Легенди пов'язують назву міста з *чорним* лісом, *чорним* гаєм, князем *Чорним*, його дочкою *Чорною* (*Цорною*) або сягають описаного Клавдієм Птолемеєм попередника сучасного *Чернігова* – міста *Серима*, яке нібито почало іменуватися *Серніговом* (за великою кількістю *сарн*, що водилися в *чорних* лісах), прибравши з часом сучасної форми.

Чернігів XI–XIII ст. – центр Сіверщини і *Чернігівського удільного князівства*, завдяки чому він досі іменується *княжим містом*; вказівка на *чорний* колір, доволі чітко прочитувана в етимологічній історії астіоніма, оприявлена в зображенні *чорного* коронованого орла на гербі та прапорі міста. Теперішньому логотипу поселення з гаслом «*Чернігів – місто легенд*» сприяло постання дескрипції *місто легенд*.

2) Астіокультуроніми, мотивовані «несправжніми композитами»

Окремо розглядаємо два первісних посесиви на ***-ів* (< *-овъ*)**, мотивовані особовими власними назвами з ***не-***. Такі антропоніми

вчені називають відапелятивними іменами [Skulina, с. 8], відапелятивними утвореннями, ускладненими префіксами [Ил.; Суперанская 1969], дериватами із заперечною часткою **Ne-* [Шульгач 2008, с. 74–120], відкомпозитними утвореннями [Худаш-Демчук, с. 146], «несправжніми композитами» [Німчук 1966, с. 27; Sv., с. 99]; детально див. про це: [Купчинська, с. 102–107].

Ідеться про назву м. ***Немирів*** (Вн.), відомого з 1388 р: *Немировъ* (Молчановський, с. 202) [Дика, с. 112], та назву м. ***Нетішин*** (Хм.), писемні свідчення про яке збережені в джерелах XVI ст.: *Neitieszyn*, 1577 р. [Торчинська-Торчинський, с. 330].

Імена *Немиръ* (Вес., с. 217; Туп., с. 129), *Немир* (Бір., с. 302), *Niemier, Nyemyr* (SSNO IV, с. 47, с. 48), *Nemer* (Leks., с. 456) та **Нетіха* [Купчинська, с. 105] (**Нетѣха* (<**Netěxa*) [Лучик, с. 344] або **Нетѣша* (< прасл. **Netěša*) [Шульгач 2008, с. 110]) Зоряна Купчинська зараховує до «несправжніх композитів» з компонентом ****не.*** Такі назви відомі всім слов'янським мовам, а компонент **Ne* у цих та подібних до них антропонімах слугує засобом передачі значення заперечення чи суперечливості [Купчинська, с. 104–105]. Власне, компонент *Не* і надає аналізованим антропонімам «несправжності», а інші їх елементи засвідчено в багатьох композитних іменах: *Мир-, -мир* – у *Мирославъ, Мирогостъ, Драгомиръ, Нѣгомиръ* [Худаш-Демчук, с. 146], *Bohumir, Dobromir* (Sv., с. 79); *-mix* – у *Tihomil, Tihorad* (Sv., с. 83) та ін.

Легенди розповідають про містечко *Мирів*, ущент зруйноване під час татарської навали та відновлене як *Новий Мирів* або *Немирів*, а також про місцевість, яка «*не тішить*», тому що князеві Острозькому було важко під'їхати до урочища на лівому березі р. Горині, де розкинулося поселення, чи тому що в заболоченій місцевості (*нетеч* 'болото', 'стояча вода') часто пропадала худоба).

Сьогодні в Україні побутує низка відантропонімних комонімів, етимони яких віднесено то до «несправжніх композитів» з ****не***: *Небилів* (ІФ), *Небіж* (Жт.), *Невірків* (Рв.), *Немерче* (Вн.), *Незнанів* (Лв.) та ін., то до відапелятивних антропонімів із компонентом ****не***: *Недригайлів* (См.), *Нежурине* (Лг.), *Нежухів* (Лв.), *Незабудине* (Днп.), *Незвір* (Вл.), *Нем'яч* (Лв.) та ін. [Купчинська, с. 104–107].

Отже, відкомпозитними іменами та «несправжніми композитами» – праслов'янською антропонімною спадщиною, яка своїм корінням нерідко сягає праіндоєвропейської доби, мотивовано 23 теперішні астіокультуроніми. З погляду кількісної репрезентації – цих назв небагато, однак лінгвокультурологічні портрети астіонімів, побудовані на ономастичному матеріалі, демонструють мовні релікти українського антропонімікону. У назвах міст збережено імена, переважно втрачені сьогоднішньою антропонімною системою: *Болехъ, *Бучакъ, *Галикъ* / *Галица, *Жашко, *Удькъ, Зборъ, *Кань, *Любомъ* (*Lubom*), *Нѣга* (пор. *Нѣгъ*), *Унѣгъ, *Перека, *Пирѧта, *Путивъ* / *Путимъ, *Радех* (*Radziech*), *Рогата* (пор. *Рогатъ*), *Снята, *Теребовъ, *Толмакъ, *Чьрнѣг, Немиръ, *Нетѣха / *Нетѣша.* А ті, які збереглися в сучасному іменникý, підтверджують тяглість культурної традиції вибору імені (*Борис, Славута,* розм. варіант імен з компонентом *-слав*).

2.1.3. Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами (мікрокод ВАА)

Відапелятивний антропонім – це власна назва людини (дохристиянське ім'я, прізвисько, прізвище), утворена від загальної назви. Одна з перших праць, у якій здійснено аналіз давніх українських імен апелятивного походження, – монографія Лукії Гумецької «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.». До відапелятивних іменувань авторка зарахувала колишні загальні назви на позначення об'єктів тваринного й рослинного світу та предметів побуту, утворені семантичним способом деривації. Надавані початково людині на підставі якогось зв'язку, вони виконували первісно функцію прізвиська, епітета і тільки згодом, утрачаючи своє атрибутивне значення, ставали особовими назвами, що переходили в подальшому в прізвища [Гумецька, с. 25–26].

Спробу охопити весь відапелятивний антропонімний масив однією класифікаційною схемою здійснив Опанас Селіщев, визначивши мотивованими загальновживаною лексикою ті імена, що вказують на обставини і час народження дитини, походять від назв тварин, птахів, комах, риб, рослин, страв, характеризують

соціальне, територіальне, економічне, релігійне, церковне, професійне, заняттєве становище, є глузливими назвами тощо [Селіщев, с. 136–141].

Польські відапелятивні антропоніми Вітольд Ташицький об'єднав у тринадцять груп: імена, що вказують на особливості зовнішнього вигляду людини; позначають риси характеру; запозичені з тваринного й рослинного світів; утворені від топографічних назв; указують на національність; заняття; походять від назв різноманітних виробів, продуктів харчування, слухових явищ, абстрактних понять; походять з різних галузей та є неясними іменами [Taszycki 1958, с. 87–89].

Ян Свобода згуртував старочеські особові власні імена апелятивного походження [Sv., с. 43–45], як і Стефан Ілчев давньоболгарські [Ил., с. 12–14] у дві великі групи – побажальні та охоронні.

Серед сербських, хорватських відапелятивних особових власних назв XII–XV ст. Ірина Желєзняк виділила особові імена, утворені від лексем, що означають предмети, явища та якості [Желєзняк 1963, с. 77–93].

Як зазначалося, критерії розмежування відапелятивних та відкомпозитних особових власних назв не вповні з'ясовані. Проблемним є також питання розрізнення відапелятивних імен та вуличних прізвиськ. Марія Демчук, аналізуючи відапелятивні слов'янські автохтонні імена, одночасно пише й про імена-прізвиська, не розмежовуючи їх [Демчук, с. 112–135], хоч зазначає, що певним критерієм віднесення антропонімів до відапелятивних особових власних імен, а не до вуличних прізвиськ є їхнє загальнослов'янське поширення, а «важливим доповненням до цього критерію повинен служити й факт вживання більшості з антропонімів цього типу в ролі особових власних імен у південнослов'янській антропонімії дотепер» [Демчук, с. 105].

Проблемою може бути неможливість встановити, функцію імені чи прізвиська виконував у час переходу в спадкову назву відапелятивний антропонім (*Вовк, Капуста* тощо). Щодо імен-прізвиськ, Микола Бірило пише: «У XV-XVIII ст. поряд із власними особовими іменами християнського календаря вжива-

лися імена-прізвиська апелятивного походження, які співвідносяться з дохристиянськими слов'янськими іменами. Імена-прізвиська звичайно виступали в сполученні з власними особовими іменами як другий компонент двослівних чи третій компонент трислівних найменувань: *иван верещака*» [Бір. І, с. 181]. Історія імен-прізвиськ може нараховувати не менше тисячоліття, а прізвищам українців трохи більш ніж 200 років. «У Галичині, на Буковині та на Закарпатті 1780 р. влада Австрійської імперії закріпила за кожним її громадянином стабільне прізвище, яке глава сім'ї мусив передавати у спадок своїм дітям» [Чучка 2005, с. XX-XIX], на інших теренах України спадкові особові назви юридично закріпилися на початку XIX ст. [Чучка 2011, с. 4]. В Івана Франка йдеться, що «від 1772 р., коли Галицька Русь перейшла під Австрію, датується й правильне ведення реєстрів усієї людності, отже, й закріплення тих родових прізвищ, які застала тодішня адміністрація» [Франко 1982, с. 395]. «Цивільний кодекс («Новое гражданское уложение»), що був запроваджений на всій території Російської імперії 1826 р., остаточно закріпив різні раніше побутово уживані особові назви уже як спадкові скам'янілі родинні прізвища» [Худаш 1977, с. 96].

Багато дослідників слов'янської історичної антропонімії спадкові родинні найменування з найдавніших часів називають прізвищами, вкладаючи, очевидно, в це поняття не юридичний, а тільки ономастичний зміст [Бучко-Бучко, с. 25]. Основними критеріями зарахування тієї чи тієї особової назви до розряду прізвищ слід визнати спадковість, незмінність та офіційний статус власної назви.

У нашому дослідженні вживаємо загальний термін – відапелятивний антропонім, адже не в кожному конкретному випадку вдається безпомилково визначити, чим мотивовано астіонім – давнім відапелятивним особовим іменем чи імененем-прізвиськом або й народженим на їх основі прізвищем. Однак для моделювання об'єктивного лінгвокультурологічного портрета астіоніма актуальним постає розмежування антропонімного / апелятивного кодів, а характеристика базового антропоніма як мотивованого відапелятивним іменем чи утвореним на його основі прізвищем –

питання тільки додаткової темпоральної характеристики заснування міста і надання йому назви.

Декодування назви поселення, мотивованої відапелятивним антропонімом, часто породжує в народній уяві цілу низку легенд та ще стільки ж припущень, побудованих на формальному збігові відапелятивного антропоніма та апелятива. Наприклад, сьогодні в Україні побутує шість поселень *Яблунів*. Припускаємо, що п'ять із них – посесиви на ***-ів*** **(<*-овъ)** від давнього відапелятивного імені **Яблун(ь)*, пор. *Яблань* (Мор., с. 211) або від дериватів цієї особової власної назви. Винятком є хіба що *Яблунів* Мукачівського р-ну Закарпатської обл., бо цей ойконім уживається замість колишнього *Almas Nagy*: *Нодь Алмаш – Великий Алмас* (Дэже, с. 244) і утворений тільки за аналогією до давніх посесивів. А історичні відомості про перейменування колишнього *Влодкова* на *Яблунів* Косівського р-ну Івано-Франківської обл. навпаки – не заперечують, а підтверджують посесивність ойконіма: закладене на землях села Стопчатова, поіменоване Станіславом *Влодеком* з отриманням магдебурзького права як *Влодків* поселення значно пізніше перейменоване Яном *Яблоновським* на честь свого родового прізвища в *Яблунів*.

Посесивними відантропонімними дериватами могли бути й окремі *Яблунівки*, однак тільки ретельний аналіз кожного такого ойконіма (а їх аж 33) дав би змогу з'ясувати: чи село номіновано за іменем засновника або власника; чи прикметник *яблуневий* або апелятив *яблуня* послугували мотивом для творення назви поселення; чи назва є демінутивом із суфіксом ***-к-а*** від ойконіма *Яблунів*; чи сформований мікротопонім *Яблунівка* перенесено на назву поселення тощо. Тож про такі назви поселень як про експлікатори антропонімного коду можна виснувати тільки на підставі ретельного опрацювання лінгвальної та екстралінгвальної інформації.

Мікрокод «Відапелятивні антропоніми» (ВАА) репрезентовано такими астіокультуронімами: *Апостолове, Баранівка, Барвінкове, Батурин, Бахмач, Бердичів, Березівка, Біляївка, Борщів, Боярка, Бурштин, Гайсин, Глобине, Глухів, Голубівка, Горохів, Дебальцеве, Долинська, Дружківка, Жданівка, Жмеринка, Жовква,*

Здолбунів, Зміїв, Золочів, Калинівка, Київ, Кіцмань, Ковель, Козятин, Коростишів, Корюківка, Косів, Красилів, Ладижин, Лебедин, Люботин, Львів, Малин, Могилів-Подільський, Моршин, Моспине, Мукачево, Носівка, Обухів, Оріхів, Перещепине, Почаїв, Решетилівка, Ржищів, Сватове, Селидове, Сокаль, Сорокине, Тернопіль, Тетіїв, Тульчин, Тячів, Угнів, Узин, Фастів, Хирів, Хоростків, Хотин, Чигирин, Чистякове, Чортків, Чугуїв, Чуднів, Шепетівка.

Назву поселення ***Апостолове*** (Днп.) мотивовано відапелятивною особовою власною назвою *Апостол*, першим відомим носієм якої був гетьман Данило *Апостол*: *Апостол* + ***-ов-е*** → м. *Апостолове.*

Правнук гетьмана Данила *Апостола* Михайло *Апостол* 1793 р. отримав землі колишніх козацьких зимівників та хуторів уздовж річки *Вшива*, на яких 1811 р. було засновано однойменне село – *Вшиве*. Зі спорудженням церкви Святої Покрови поселення 1818 р. зареєстрували як *Покровське*. Залізниця, прокладена тут на початку ХХ ст., послугувала поштовхом до зведення станції та пристанційного селища, названого 1923 р. *Апостолове*, й об'єднання його з селом *Покровське*. У 30-х роках селище на два роки було перейменоване на *Касіорове*, а з 1938 р. йому повернено первісне найменння – *Апостолове*.

Данило Апостол – гетьман Лівобережної України. Його син *Петро Апостол*, полковник Лубенський, онук *Данило Апостол*, генеральний хорунжий, правнук *Михайло Апостол*, секунд-майор, відставний полковник. Єдиною умовою спадкоємців *Михайла Апостола*, за надання дозволу на будівництво залізничної станції на одержаному в спадок земельному наділі, було присвоєння пристанційному селищу родового імені – *Апостолове*.

Антропонім *Апостол* утворено від апелятива *апостол* 'один із дванадцяти учнів Христових; учитель, проповідник істини' (Гр. І, с. 8), який через старослов. мову запозичено з гр. *απόστολος* 'посланець' (ЕСУМ І, с. 82). В українській етнокультурі мотиватор власної назви, апелятив *апостол*, – це не тільки кожен з дванадцяти учнів Ісуса Христа, але й 'гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї тощо' [Жайворонок, с. 17].

Поселення ***Баранівка*** (Жт.) (первісно, можливо, *Баранівці*) відоме з XVI ст., тобто з 1565–1566 рр. (ГЕУ І, с. 70). Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Баранъ* (Мор., с. 8; Туп., с. 39) [Лучик, с. 34], уживаним практично на теренах усієї Славії: *Баран* + ***-івк-а*** → м. *Баранівка.*

Є писемні свідчення про побутування імені *Баран*: в українців та білорусів вони припадають на XV–XVI ст., у поляків – на XIII ст. [Чучка 2011, с. 44–45]. Щодо походження антропоніма-мотиватора, то первісно це було утворення від апелятива *баран* ‘самець вівці’; ‘назва вола із вигнутими назад рогами’ (Гр. І, с. 28) чи ін., який не має загальноприйнятого пояснення (ЕСУМ І, с. 138); в антропонімії вживається, очевидно, в знач. ‘про нерозумну, слабодуху людину’ (СУМ І, с. 103) або ‘про вперту людину’. За спостереженнями Віталія Жайворонка, у давнину *баран* уважався символом чоловічого першопочатку, творчої енергії, родючості, оновлення, багатства; *баранячі роги* – емблема земної рослинності, її пробудження й розквіту навесні; *баран з великими рогами* – частий персонаж замовлянь; водночас ця тварина є уособленням глупоти й упертості; у народі це ще й символ невинності, особливо в порівнянні з вовком; також символ завзятості [Жайворонок, с. 26].

Французький підприємець Мішель Мезер, виявивши 1802 р., на березі р. Случі спеціальний сорт глини (каолін), заснував тут порцеляновий завод. Припущення, що назва населеного пункту могла походити від *баранців*, якими прикрашали глиняний посуд, не підтверджується реальною датою заснування поселення, яке випередило завод майже на три століття.

Не позбавленою ознак фантастичності треба визнати розповідь про чорного *барона*, вершника без голови – шляхтича Замойського, видіння якого з’являлося на околицях поселення, названого спершу **Баронівка*, а вже потім *Баранівка*. Як і будь-яку іншу *Баранівку* (їх в Україні аж дев’ять), назву поселення нерідко виводять від імовірного первісного заняття тутешніх мешканців – розведення овець (*баранів*).

Баранівська фабрика із виробництва порцелянового посуду, чинна тут від 1802 р. до 2010 р., спричинилася до з’яви дескрипцій: *місто фарфору*, *місто порцеляни*.

Вживання апелятива *баран* у знач. ‘піниста хвиля, яка піднімається у вузькому місці ріки’, ‘кучеряві гребені наметеного снігу’ (Гр. І, с. 28); ‘*розм.* гребінь замету, крижини’ (СУМ І, с. 103) дає змогу розмірковувати про вірогідність відапелятивного походження ойконіма. Словник Ізмаїла Срезневського з покликанням на лексему *бараниє* («Златоструй», XII ст.) ‘боріння, борня, боротьба’ (Срезневський І, с. 41) спрямовує пошуки семантики антропоніма-мотиватора цілком в інше русло: первісно ‘місце боріння, боротьби’.

Назва м. ***Барвінкове*** (Хрк.) мотивована відапелятивним антропонімом *Барвінок* (пор. сучасне прізвище *Барвінок*, 544 носії [КПР]): *Барвінок* + **-ов-е** → м. *Барвінкове*. У поляків прізвище *Barwinek* зафіксоване ще з 1416 р. (Rymut I, с. 81).

Колишнє поселення *Барвінкова стінка* засноване козаками на чолі з *Іваном Барвінком* 1651 р. на місці давніх зимівників. Від другої половини XVII ст. воно зафіксоване в історичних джерелах [Абдула 2007, с. 92]. Іван *Барвінок* (1620-1668) – історична постать, отаман Війська Запорозького Низового, сподвижник Богдана Хмельницького. Антропонім *Барвінок* походить від апелятива *барвінок* ‘трав’яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами’(СУМ І, с. 105), який через польську й чеську мови запозичено з німецької (ЕСУМ І, с. 143). В українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя [Жайворонок, с. 26], уживається в порівнянні: ‘хлопець молодий, як *барвінок*’ (СУМ І, с. 105).

Народні перекази пов’язують походження назви поселення як з прізвиськом отамана *Барвінка*, так і з особою козака *Шпака*, який поселився на теренах колишньої слободи *Барвінкова стінка*, а остання нібито отримала свою назву від заростей *барвінку* [Абдула 2007, с. 92].

Про життя та боротьбу козака Івана *Барвінка* розповідає історичний роман Миколи Зеленого «Думи про козака *Барвінка*». Наприкінці 1960-х рр. зініційовано, а 1992 р. завершено спорудження пам’ятника *Іванові Барвінку* в *Барвінковому* із надписом «*Козак запорізький Іван Барвінок, засновник міста в 1652 р.*».

Літописи не фіксують назви давньоукраїнського городища, яке, за свідченням археологів, було на місці теперішнього м. ***Ба-***

турин (Чрн.). Джерела наводять різні дати першої писемної згадки про поселення – 1576 р. та 1625 р. [Лучик, с. 35]. Астіонім мотивовано антропонімом **Батура*: **Батура* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Батурин*. В основі антропоніма лежить тюрк. апелятив *батур* ‘герой; хоробрий’ (Радлов IV/2, с. 1515) [Лучик, с. 35], або, можливо, укр. апелятив *батура* ‘великий кнут, кнутище, батіг’ (Гр. І, с. 33).

Веспасіян Каховський, автори літопису Самовидця та «Історії Русів», укладачі праці «Городские поселения в Российской империи», Філарет Гумилевський, упорядники видання «Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich», Едвард Руликовський та ін. назву укріплення *Батурин* пов’язували з постаттю польського короля Стефана *Баторія*. Із такою думкою аргументовано не погоджувався український історик Олександр Лазаревський, наголошуючи, що назва гетьманської столиці походить від антропоніма **Батура*, а не від імені Стефана *Баторія*; див. також: [Мицик, с. 202–217]. Народні перекази узгоджують назву поселення з розмовним апелятивом *батура* ‘каланча, вишка, вежа, фортеця, містечко’ (Даль І, с. 62).

Цікавим та таким, що можна пояснити на слов’янському мовному ґрунті є антропонім **Батюра* < **Батя* < староукр. *батѧ* ‘батько’ («Іпатіївський літопис», XV ст.) (Срезневський І, с. 45), який міг стати мотиватором для утворення імовірної первісної назви поселення **Батюрин*. Утративши зв’язок із базовим антропонімом, уже від середини XVI ст. назва поселення могла фігурувати в документах та в усному мовленні як і тепер – *Батурин*.

Дескрипції *остання столиця українського козацтва; гетьманська столиця* (*Батурин* – колишня резиденція гетьманів Лівобережної України Дем’яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського) надійно зберігають пам’ять про історичне минуле міста. Окрім цього, *Батурин* – символ великої трагедії в історії України: 2 листопада 1708 р. московські війська за наказом Петра І захопили й знищили столицю гетьмана Івана Мазепи, убили та закатували всіх мешканців міста, незалежно від віку й статі (загинуло від 11 до 15 тисяч батуринців). Унаслідок цієї страшної події, *Батурин* сьо-

годні відомий як узуальний інтралінгвальний конотативний астіонім зі значенням: 1) *національна трагедія*; 2) *зруйноване місто* [Лукаш 2018, с. 54].

Лексикографічні джерела фіксують лексему *батуринка* ‘вид верхнього жіночого одягу’, утворену від назви м. *Батурин*, звідки пішла мода на це вбрання (Гр. І, с. 33; ЕСУМ І, с. 152).

Поселення ***Бахмач*** (Чрн.) засвідчене в писемних джерелах під 1147 р. як *Бохмачь* (ПСРЛ ІІ, с. 358) [ЕСЛГНПР, с. 24] (асиміляція голосного [о] перед первісно наголошеним [á]) [Лучик, с. 35]. Його назву мотивовано антропонімом **Ба(о)хматъ*: **Ба(о)хматъ* + ***-*jь*** *Ба(о)хмачъ* → м. *Бахмач.* В основі цього імені лежить апелятив *бахматъ* ‘кінь’ (Срезневський І, с. 46), ‘верховий кінь; в’ючний кінь’. Етимон антропоніма вважається запозиченням з тат. (ногай.) мови, у якій пояснюється як складне слово, утворене з *пахн* ‘широкий’, перс. *pehn* ‘т. с.’ і *ат* ‘кінь’, первинно ‘татарський кінь’ [ЕСЛГНПР, с. 24; ЕСУМ І, с. 152–153].

Варіант гідроніма *Бахмачка* [ЕСЛГНПР, с. 24] дає підстави припускати вірогідність його секундарності щодо ойконіма *Бахмач*. Однак паралельне функціонування назви р. *Бахмач*, п. *Борзни* п. *Дочі* п. *Дівиці* л. *Лошу* л. *Демни* л. *Дніпра* (СГУ, с. 35) та назви поселення *Бахмач* допускає подвійну інтерпретацію походження ойконіма: відантропонімну та відгідронімну. Побутують також не підтверджені лексикографічними джерелами народноетимологічні версії походження назви поселення від тюрк. **бахмач* ‘болото’; ‘баштан’.

Місто *Бахмач* виникло як робітниче пристанційне селище в 60–70-х рр. XIX ст. поблизу старовинного села *Бахмач*. Тож сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села на назву міста. Сьогодні на Чернігівщині на відстані приблизно 2 км. одне від одного є і село, і місто *Бахмач*.

У пам’ять про бій армії УНР із більшовиками, що розгорнувся 25–27 січня 1918 р. на станції *Бахмач* і на чотири дні затримав наступ більшовиків на Київ (за підрахунками істориків у нерівному бою загинули 123 українці), постало гасло «*Бахмач*, Крути – герої не забуті!» та на державному рівні ініційовано перейменування офіційної дати «День пам’яті героїв Крут» на «День пам’яті героїв *Бахмача* і Крут».

Місто ***Бердичів*** (Жт.) згадано в історичних джерелах 1320 р. (ЕУ I, с. 112) як місцевість, подарована родині Тишкевичів (ЕІУ, с. 222). Назва поселення вперше засвідчена в описі Житомирського замку 1545 р. [Архів I/VII, с. 126, с. 133; Капренко О. П., 2007, с. 174]. Ойконім мотивовано антропонімом **Бердичъ*: **Бердичъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Бердичів*. Антропонім **Бердич* – відапелятивне ім'я (пор.: *Бердечевъ*, *Бердышъ* (Туп., с. 47), хрв. *Brdić* (Leks., с. 70), походження якого дослідники пояснюють через відсилання до різних версій. Василь Лучик [Лучик, с. 38] схиляється до думки про мотивацію особової власної назви польським та українським історичним апелятивом *бердич* 'алебарда' (Brückner, с. 21), пор. *бердиш* 'старовинна зброя – сокирка з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак' (СУМ I, с. 158) (*бердиш* зображено сьогодні на гербі *Бердичева* серед основних його атрибутів). Учений припускає ймовірність мотивації назви поселення прізвиськом *Берда*, утвореним від *бердо / берда* 'обрив, горб, скеля', діал. *бердя* 'велике каміння' (< **bьrdo* 'вістря, гребінь') (ЕСУМ I, с. 169), чи особовою назвою *Бєрди* (< тюрк. *berdi* 'богом даний': *Бєрди Давыдъ*, 1392–1393 рр.) (ССУМ I, с. 92).

Ольга Карпенко, спираючись на зібране та описане Іриною Єфименко ономастичне гніздо **Bьrd-* < **bьrd* < **bher-*, що уможливлює спростовувати тюркську етимологію таких антропонімів і відстоювати їхнє питоме походження [Єфименко 2007, с. 71–72], переконана, що антропонім *Бердич* – похідне з суф. ***-ićь*** **<** ***-itjo***, за допомогою якого утворювалися особові назви нащадків: **Bьrdićь* < **Bьrditjь* < **Bьrdъ* (*a, o*), а його антропооснова передає лексичні ознаки 'кривизни, опуклості, вигнутості' [Карпенко О. П. 2007, с. 175].

Є припущення про зв'язок назви міста з кочовими племенами *берендеїв*, *берендичів* [Никонов, с. 51]; про утворення назви населеного пункту від апелятива *бердо* 'провалля' (Гр. I, с. 50); про походження ойконіма від локально-етнічної назви людей *бердичі* у значенні 'ті, що оселилися біля *берда*' або 'ті, що виготовляли *берда*', де *бердо* 'ткацький верстат: вид гребеня в рамці, через зубці якого проходять нитки основи' (Гр. I, с. 50).

За спостереженнями Галини Лукаш, відомі конотативні значення астіоніма *Бердичів*: *єврейське місто* («*Ієрусалим Волині*», «*єврейський Париж*») та *віддалене місто, провінція* [Лукаш 2018, с. 57].

Назву теперішнього м. ***Березівка*** (Од.), як стверджує Юрій Карпенко, вперше нанесено на карту 1796 р. На початку XIX ст. поселення іменувалося *Нова Олександрівка*, далі – почергово то *Ново-Олександрівка*, то *Березівка*, однак давніша, більш уживана назва *Березівка* перемогла [Карпенко та ін. 1978, с. 7]. Мотивом для іменування поселення послугував антропонім *Берез*(*овський*): *Берез*(*овський*) + ***-івк-а*** → м. *Березівка.*

Ким був той *Березовський* невідомо, однак карта 1809 р. фіксує недалеко «*Трактир Березовського*», що дає дослідникам підстави вважати, що за прізвищем *Олександра* (?) *Березовського* поіменовано не тільки трактир, але й поселення [Ibid. 1978, с. 7]. Антропонім *Березовський* – мотивовано апелятивом *береза*. Цілком імовірно, що відтопонімним було прізвище власника трактиру, а не навпаки, тобто від відапелятивного ойконіма *Березівка* утворилося прізвище *Березо(і)вський*. У такому випадку можемо вести мову про закодування в назві поселення як антропоніма *Береза* (Демчук, с. 22), так і апелятива *береза*. Народна етимологія пов'язує астіонім з лексемами '*бери і зови*' ('*Беризовка*') як місцем найму робітників.

Сьогодні в Україні є 42 *Березівки*, назви яких, гадаємо, в абсолютній більшості є експлікаторами не антропонімного, а таки апелятивного коду. Тому *Березівка* Одещини – радше виняток, ніж правило.

Мотивом для номінування поселення ***Біляївка*** (Од.) послугував відапелятивний антропонім *Бе*(*і*)*ляй* (Вес., с. 36; Демчук, с. 65) або пізніше поширене прізвище *Біляїв* [Лучик, с. 52]: *Бе(і)ляй* + ***-івк-а*** → м. *Біляївка* або *Бе(і)ляїв* + ***-к-а*** → м. *Біляївка.* Поселення засновано наприкінці XVIII ст. (ГЕУ І, с. 102) на місці колишніх козацьких займищ, що дало підстави історикам вести мову про назву хутора кошового судді Антона Головатого *Головківку* як про попереднє іменування *Біляївки*.

Беляй – дуже поширена особова назва. Утворена вона від прикметникової основи *біл-* (< *бѣл-*) 'білий', хоч можлива й від-

композитна версія походження цього антропоніма; пор. *Бѣлбогъ, Бѣловѣтъ, Бѣлизаръ, Бѣлиморъ, Бѣловодъ, Бѣлославъ* (Мор., с. 32), *Белизар, Белослав* (Ил., с. 70), *Beligoj* (Leks., с. 37) тощо.

Народні перекази розповідають про перейменування *Головківки* кошовим отаманом Сидором *Білим* або в пам'ять про нього, а також про мотивацію теперішнього астіоніма назвою оз. *Біле*.

Сьогодні не відома назва давньоукраїнського городища, яке передувало теперішньому м. ***Борщів*** (Тр.), а в писемних джерелах середини XV ст. містечко мало таку ж назву, як і тепер: *Borszczow* opp., 1453 р. (AGZ XII, с. 230).

Утворення назви міста мотивував відапелятивний антропонім *Борщъ* (Демчук, с. 131): *Борщъ* + ***-ів*** (**< *-овъ***) → м. *Борщів.*

Сам антропонім міг утворитися від апелятива *борщ* 'квас із буряків, з якого готують борщ' (Гр. I, с. 89), 'рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ' (СУМ I, с. 222), 'національна рідка страва, що вариться з посічених столових буряків (раніше перев. заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ' [Жайворонок, с. 51–52]. Імен та імен-прізвиськ, утворених від назв страв та продуктів харчування, немало в давніх джерелах. Марія Демчук нараховує їх більше 20-ти: *Кисе*(ѣ)*ль, Бубликъ, Коржъ, Масло, Борщикъ, Каша, Галушка, Пирогъ, Ковбаса, Сало, Кишка, Сметана* та ін. (Демчук, с. 131–132). Однак назва міста могла зазнати фонетичної трансформації за аналогією до відомого апелятива, як це сталося з первісним ойконімом *Боршів*: *Borszow*, 1447 р. (AGZ II, с. 127), а теперішнім *Борщів*, що на Львівщині [Котович 2000, с. 56]. У такому випадку йдеться про базовий відкомпозитний антропонім *Боръ* > *Боршъ*, утворений від якогось із імен-композитів *Боривой, Боригнѣвъ, Борислављъ* (Мор., с. 22) тощо; пор. *Borsz*, 1367 р. як відкомпозитний дериват у дослідженні Марії Малєц (Mal. II, с. 86).

Те, що астіонім *Борщів* є експлікатором антропонімного коду не викликає сумнівів. Однак суттєвим є застереження щодо відапелятивного чи відкомпозитного походження базового імені. Розглядаємо назву міста серед мотивованих відапелятивними антропонімами з таких міркувань: у жодному історичному документі з XV і подальших століть ми не відшукали варіанта назви цього поселеня

у вияві *Боршів*, а це означає, що вже шосте століття поспіль ойконім асоціюється з антропонімом *Борщ* (для більшості фахівців) чи з апелятивом *борщ* (ця версія має більше прихильників серед тих, хто непрофесійно підходить до аналізу генези назви поселення). Відапелятивним іменем, на думку вчених, мотивовано й інший ойконім *Борщів*, локалізований на Івано-Франківщині; див. також: [Бучко, с. 54; Яцій, с. 35].

Співзвучність астіоніма з відомим апелятивом закономірно породила народноетимологічні версії, за яких назву міста пов'язано то зі стравою *борщ*, то з рослиною *борщівник*, *борщ* 'рослина Chaerophyllum aromatum; Heracleum sibiricum; Anthriscus sylvestris Hoffm' (Гр. І, с. 89); 'назва лікарської трави, ведмежий корінь, ведмежий кріп' [Никонов, с. 61], то з легендою про загибель ворога-татарина в казані з *борщем*. Український *борщ* став якщо не символом, то, принаймні, візитівкою *Борщева*, головно на час проведення тематичного фестивалю «*Борщ'їв*».

Астіонім фігурує у назві відомого орнамента, вишитого чорними нитками, – *Борщівський* візерунок. За легендою, техніка вишивання ниткою, спряденою (отриманою) із шерсті чорних ягнят, веде свій початок від XVII ст., відтоді, як місцеві жінки в знак трауру за вбитими татарами чоловіками заприсяглися впродовж семи поколінь носити сорочки, вишиті тільки чорним орнаментом.

Місто ***Боярка*** (Кв.) утворилося 1956 р. шляхом об'єднання сіл *Будаївка*, *Боярка* (тепер *Тарасівка*) та с-ща *Газовиків*. За інформацією, не підтвердженою історичними джерелами, село *Боярка* відоме з *1500 р., а з 1868 р. воно мало назву спільну з *Будаївкою – Боярка-Будаївка* (ГЕУ І, с. 124). Після спорудженої тут залізничної станції за пристанційним містом закріпилася назва *Боярка*. Астіонім мотивовано відапелятивним антропонімом *Боярко*, ужитим у родовому відмінку (тип словотвірної моделі – родовий належності): **Боярко* → м. *Боярка.*

Антропонім **Боярко* – похідне суфіксальне утворення із суф. ***-к-о*** від апелятива *бояръ* 'боярин' (ЕСУМ І, с. 241). Василь Лучик [Лучик, с. 65] припускає, що назва поселення могла виникнути за допомогою суфікса ***-к-а*** в релятивній функції безпосередньо від апелятива *бояр* 'т. с. що *боярин* у Київській Русі – великий зем-

левласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя' (СУМ І, с. 224), *бояри* 'привілейована верства суспільства за княжої доби, княжі дружинники, високі посадовці в Київській державі' [Жайворонок, с. 52–53] або від похідного антропоніма з основою *Бояр-*.

Ойконім, як і однойменні гідроніми (рр. *Боярка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу; л. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра; л. Олешні п. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра; пр. Чумгака п. Сухої Ожиці п. Ожиці п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 67), міг утворитися від діал. бот. *боярка* 'бояришник; глід, ягода глоду' (ЕСУМ І, с. 241). Численні гідроніми *Боярка* спонукають до роздумів про імовірність відгідронімого походження назви поселення.

Про заснування теперішнього м. ***Бурштин*** (ІФ) на місці колишнього *Нового Села* (*Nowe Selze*, 1435 р.; *Nowe Siolo*, 1565–1566 рр. [Габорак 2007, с. 27]) свідчать історичні джерела XVI ст.: 1554 р. (ГЕУ І, с. 138); *Bursztyn*, 1578 р. [Габорак 2007, с. 27]. Назву міста мотивовано антропонімом *Буршта*: *Буршта* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Бурштин.*

Антропонім *Буршта*, що побутує серед сучасних прізвищ (КПУ Лв. І, с. 408) [Яцій, с. 45], як і апелятив *бурштин*, прийшов в українську мову, очевидно, з німецької через польське посередництво. На апелятивному рівні лексема споріднена з нижньонім. варіантом *bernen* дієслова *brennen* 'горіти, полум'яніти' та іменником *stēn* '(дорогоцінний) камінь' (ЕСУМ І, с. 305). Повний збіг назви міста *Бурштин* з назвою коштовного каменя *бурштин* дав підстави і професійним дослідникам, і деяким аматорам говорити про утворення оніма від апелятива *бурштин* [Лучик, с. 85], або від одноіменного мікротопоніма *Бурштин* [Габорак 2007, с. 27]. Гадаємо, що спосіб останньої номінації можливий як метафоричне утворення (за назвою подібної до бурштину жовтої глини), позаяк ні бурштинових покладів, ні тим більше таких промислів у межах міста чи регіону немає і, як уважають історики, ніколи не було. Можливо, надаючи поселенню назву *Бурштин*, номінатори з самого початку розраховували на такі асоціації, а з часом первісний мотив іменування поселення, як і особа його засновника (власника) забулися.

Сьогодні на гербі та прапорі *Бурштина* зображено два стилізовані камені *бурштину* як асоціативний символ назви міста.

У писемних джерелах 1600 р. теперішній ***Гайсин*** (Вн.) – приватновласницьке поселення із двома слободами (ГЕУ І, с. 237), а вже 1605 р. – *mesteczko Haysyn* (РМ, с. 529) [Дика, с. 35]. Назву мотивовано антропонімом **Гайса* (пор. *Гайсан, Гайсен, Гайсин* [СП, с. 85]): *Гайса* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Гайсин*. Антропонім **Гайса* міг увійти в українській антропонімом з нім. мови (< нім. *heiß* ‘гарячий’), можливо, через польське посередництво: *Gajsa* (Rymut I, 213); див. також: [Лучик, с. 146]. На час творення ойконіма чужомовний вплив засвідчено на рівні антропоніма-етимона, сама ж назва поселення постала за типовою слов’янською ойконімотвірною моделлю на ***-ин***. Якщо взяти до уваги припущення, що первісна назва населеного пункту, розташованого над р. Соб, була не *Гайсин*, а *Уйсин* (1545 р.: *Уйсин на Собе*), то слід шукати інший базовий антропонім або розглядати особові власні назви *Уйса / Гайса* як паралельні варіанти.

Народні легенди пов’язують утворення назви міста з тугою батька за зниклим безвісти сином, що вилилася в заклики «*Гей, син!*»; з гіпотетичним апелятивом **гейсин* / **гейшин* ‘лісництво’, ‘лісова сторожа’, ‘житло лісника’; із відродженим поселенням на місці давнього, утвореного від імені бога вирію і потайбічного світу *Гайтосира* тощо.

З початку XVIII ст., 1725 р. (ГЕУ І, с. 275), біля старого Ромоданівського шляху відомий *Глобинський* хутір або хутір *Глоби*, який у документах 1732 р. іменували вже як село *Глобино*. Реальний час заснування теперішнього містечка ***Глобине*** (Пл.) ще давніший, бо на шведських картах 1708 р. воно позначене як велике поселення, назване до того часу *Маленький Кагамличок*. Мотивовано назву населеного пункту відапелятивним антропонімом *Глоба* і сьогоднішня назва утворена за моделлю: *Глоба* + ***-ин-е*** → м. *Глобине*.

Антропонім *Глоба* походить від апелятива *глоба* в одному з його значень – ‘зігнуте від природи дерево; залізний клин; клопіт, турбота’ (ЕСУМ І, с. 527); рос. ‘скупа людина’. (Аникин, с. 309); пор. *глобар* ‘конопатник’ (ЕСУМ І, с. 527), де *конопатник* < *ко-*

нопатити ‘забивати, затикати дірки, щілини клоччям, мохом і т. ін.’ (СУМ IV, 262).

Заснування теперішнього міста пов’язують з відомим українським родом *Глобів* – козаком *Яковом* і його синами *Данилом* (за іншими джерелами *Григорієм*) та *Іваном*. Останній протягом десяти років був писарем Запорозької Січі. Після зруйнування Січі *Іван Глоба* висланий до Туруханського монастиря, де після 15 років ув’язнення помер.

2012 року *Іванові Глобі* в місті споруджено пам’ятник, підписаний «*Іван Якович Глоба. Військовий писар Запоріжської Січі, легендарний засновник м. Глобине*».

Літописний *Глухів*, теперішнє м. ***Глухів*** (См.) веде відлік найдавнішої фіксації у джерелах від 1152 р.: *оу Глухова* (ПСРЛ І, с. 338) [ЕСЛГНПР, с. 42]. Творення астіоніма мотивовано відапелятивним антропонімом *Глухъ* (*Глоухъ*) або *Глухий*: *Глухъ* + ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** → м. *Глухів*. Такий антропонім виводять від праслов. **glixъ* ‘глухий’ [Нерознак, с. 59], пор. давнє козацьке прізвисько Ярема *Глух*, 1649 р. (Реєстр, с. 176) [Іваненко, с. 73]. Михайло Худаш припускає, що антропонім *Глух* міг бути не відапелятивною, а відкомпозитною назвою, яка первісно звучала *Голухъ* і була похідним утворенням від імен-композитів на зразок *Голиславъ, Голомужъ* (Мор., с. 61) [Худаш 2004, с. 72, с. 67], що не надто переконливо.

За народною етимологією, генезу астіоніма виводять від глухого, важкодоступного місця; віддаленості поселення від місць здійснення основних державних подій; від «наглухо» укріпленої фортеці.

Глухів 1708 р. став столицею Гетьманської та Лівобережної України, резиденцією Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського, що спричинило дескрипцію *гетьманська столиця*. Астіонім дав назву відомому історичному терміну – *Глухівський період в історії Гетьманщини.*

Голубівка → Голубівський Рудник → Голубівський район Кадіївки → Кіровськ → Голубівка – такий шлях пройшла назва теперішнього м. ***Голубівка*** (Лг.), заснованого 1764 р. (ГЕУ ІІ, с. 161). У первісній назві – ім’я власника, сербського офіцера Петра *Голуба*: *Голуб* + ***-івк-а*** **→** м. *Голубівка*. *Голубівським Рудником* селище

стало з відкриттям покладів кам'яного вугілля, з його видобудком у шахтах-копанках. Після Другої світової війни відновлені шахти та довкілля стали іменуватися *Голубівським районом Кадіївки*, а в 60-х роках новостворене містечко прийняло на себе назву *Кіровськ*. 2016 р. місту повернено його історичну назву – *Голубівка*.

Антропонім *Голуб* – давнє відапелятивне, опоетизоване ім'я (Божа птиця, жертовний птах, біблійний символ Святого Духа; символ щирого, ніжного, вічного кохання; доброти, чистоти, незлобивості тощо [Жайворонок, с. 141–143]), поширене на теренах усієї Славії. В Україні така власна назва самостійно або паралельно з церковно-християнською виконувала функцію імені майже до XVII ст. [Чучка 2011, с. 129], пор. *Михайло Голубъ Сердятицький* (1580 р., АЮЗР I/1, с. 127); *Голубъ Івашковичъ* (1615 р., КЗС III, с. 17) та ін. (Демчук, с. 27, с. 125). У балканських слов'ян антропоніми *Голуб, Гълуб, Goluban* – дотепер офіційні чоловічі імена (Ил., с. 137, с. 147; Грк., с. 66; Šim., с. 128) [Чучка 2011, с. 130].

У джерелах найдавніша фіксація м. ***Горохів*** (Вл.) веде відлік від 1450 р. [Шульгач, с. 36], хоч побутує версія й про 1240 р. як про час літописної згадки про поселення (ГЕУ I, с. 291). Утворення астіоніма *Горохів* пов'язано з антропонімом *Горохъ*: *Горохъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Горохів.*

Горохъ – відапелятивна особова власна назва, засвідчена в багатьох слов'янських мовах: блр. *Гарох* (Бір. II, с. 104), рос. *Горох* (Вес., с. 85), пол. *Groch* (SSNO II, с. 202), чес. *Hrach* (Sv., 268), сучасне укр. прізвище *Горох* [Шульгач, с. 36; Чучка 2005, с. 155]. Мотивовано антропонім апелятивом *горох* 'польова і городня трав'яниста рослина родини бобових з круглим насінням (горошинами)' (СУМ II, с. 137). В українській етнокультурі, за спостереженнями Віталія Жайворонка, порівняння з *горохом* символізує незахищеність; сльози; нещастя, біду; незгоду, незлагоду; це може бути людина, яка швидко говорить, у якої в'ється волосся, яка мала ростом тощо; див.: [Жайворонок, с. 148–149]. Михайло Худаш, надаючи перевагу відапелятивному походженню базового антропоніма, допускає можливість його утворення від імені-композита на взірець *Горислав, Ciszygor, Dalegor* [Худаш 2004, с. 84, с. 81].

Народна етимологія походження астіоніма виводить із вигаданої події (перші мешканці ховалися в *горах* від ворогів) або поселення засноване на території, порослій диким горохом.

Поселення *Дебальцеве* уважається заснованим 1878 р. (ГЕУ І, с. 308), у рік відкриття залізничної станції *Дебальцеве-Пасажирська*. Мотивом творення назви теперішнього м. ***Дебальцеве*** (Днц.) послугувало прізвище землевласника *Дебальцева*: *Дебальцев* → м. *Дебальцеве.*

Процес утворення базового антропоніма простежується на слов'янському мовному ґрунті: *Дебальцев* < **Дебалець* (пор. укр. *Debelak* (ЙМ), серб. *Дебљовић, Дебољски* (РСКНЈ IV, с. 124) < **Дебаль / Дебель* < укр. діал. апелятив *дыбиль* 'великий дерев'яний цвях' (Головацкій, с. 333); бойк. *дзибель* 'вовк' (Онишкевич І, с. 212); прикметник *дебелий* 'міцної будови тіла, повний, здоровий; міцний, дужий' (СУМ ІІ, с. 228); серб. *дебаль* 'частина дерева від кореня' (РСКНЈ IV, с. 127); словац. діал. *debela* 'огрядна, неповоротка жінка' (SSN I, с. 299); пол. *debel* 'чорт' (SJP II, с. 426) тощо; див. також: [Чучка 2005, с. 188].

Бойові дії 2015 р. у районі *Дебальцева* увійшли в історію як воєнна операція *Дебальцівський котел*.

Теперішнє м. ***Долинська*** (Крв.) засновано 1873 р. (ГЕУ І, с. 353). Спочатку так іменувалася станція, споруджена на теренах землевласниці Ольги *Долинської* [Янко, с. 123], а далі таку ж назву отримало пристанційне поселення: *Долинська* → м. *Долинська*. Місто називалося ще *Кафеліне, Кафелівка, Шевченкове*, а від 1944 р. – знову *Долинська*.

Антропонім *Долинська* – відтопонімний, в його основі апелятив *долина* або мікротопонім *Долина*. *Ольга Долинська* – дочка міського голови Нікополя Федора Бурдзинкевича, власниця великих земельних наділів на теренах сучасної Долинщини.

Василь Лучик висуває припущення про можливість утворення сучасного астіоніма шляхом субстантивації та онімізації форми жін. р. відносного прикметника на ***-ський*** з топоосновою *Долин-* [Лучик, с. 192], позаяк усе частіше піддається сумніву версія про те, що станція *Долинська* розташовувалася на землях, які належали подружжю Ользі та Орестові *Долин-*

ським. Ідеться, очевидно, про маєтності поміщика *Кафели*, тому пристанційне поселення якийсь час іменувалося *Кафеліне, Кафелівка*, а *Ольга Долинська*, як стверджують краєзнавці, всіляко сприяла будівництву залізничної станції та першочергово дала притулок її будівничим. Можливо, нетипове як для назви міста узгодження у жін. р. (бо ж первісно йшлося про станцію, а не про місто) спричинило аналогію між назвою міста та прізвищем *Долинської*.

Офіційні джерела повідомляють про 70-ті роки XIX ст. як про час заснування м. ***Дружківка*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 372) на місці однойменної козацької вишки, відомої щонайменше з 1781 р. Мотивом для номінування теперішнього міста послугував антропонім *Дружко*: *Дружко* + ***-івк-а*** → м. *Дружківка*.

Ім'я *Дружко* – похідне суфіксальне утворення від давньої особової власної відапелятивної назви *Друг* (Вес., с. 101) < *другъ* 'другъ' (Гр. І, с. 447); 'особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю; товариш, приятель; протилежне ворог'; 'прихильник, захисник кого-, чого-небудь' (СУМ ІІ, с. 422). Ім'я *Дружко* не зафіксоване у відомих словниках давніх антропонімів, але якщо поселення називалося *Дружківкою* у XVIII ст., то це означає, що на той час таке ім'я вже побутувало. Павло Чучка власної назви *Дружко* не розглядає, а про ім'я *Друг* стверджує, що це одне із найдавніших слов'янських, пор. *Drug*, 1219 р. (RV, с. 226), *Drug*, 1297 р. (Györffy, с. 529), і розмірковує про його постання на базі порядкового числівника *другъ* 'другий' або імені-композита *Bezdruh, Mstidruh, Sobědruh* (Sv., с. 75) [Чучка 2011, с. 177]; пор. ще *Druž-* < *Družimir* у праці Яна Свободи (Sv., с. 75).

За переказами, засновником поселення був козак *Дружко*, який звів тут козацький пост приблизно в першій половині XVIII ст. Згодом за назвою козацького поселення було поіменовано залізничну станцію, робітниче пристанційне селище, а далі й місто *Дружківку*.

2008 року у *Дружківці* було відкрито пам'ятник козакові *Дружку* з підписом «*Дружко, легендарний засновник міста Дружківка в рік 1781*».

Засноване 1922 р. поселення ***Жданівка*** (Днц.) фіксується від 1941 р. як *Новожданівка*, від 1966 р. – *Жданівка* (ГЕУ І, с. 403). Василь Лучик стверджує, що свою назву поселення отримало від шахти ім. *Жданова*, в основі найменування якої – прізвище радянського партійця Андрія *Жданова* [Лучик, с. 207]. Однак 2016 р. місто не перейменували з огляду на те, що хутір *Жданівський* або *Жданово-Черново* та й шахта «*Жданівська*» були відомими ще до 1917 р. і не мали відношення до уродженця Маріуполя та сталінського соратника.

Припускаємо, що назву поселення мотивовано відапелятивним іменем *Жданъ* (Демчук, с. 25; Мор., с. 83; Туп., с. 145; Чучка 2011, с. 183) або якимось із похідних від нього антропонімів *Жданів, Жданівський*: *Ждан*(*ів-ський*) + ***-івк-а*** → м. *Жданівка.*

Назву поселення ***Жмеринка*** (Вн.) мотивовано відапелятивним іменем **Жмерин.* Поселення відоме з писемних джерел XVII–XVIII ст.: *Zmierynec*, 1635 р. (РМ, с. 683); *и Żmirzyncе*, 1716 р. (АЮЗР 2/ІІ, с. 490) [Дика, с. 55]. Як бачимо, моделі на ***-к-а*** передувала модель на ***-ець***, також з посесивним значенням.

Словники не фіксують антропоніма **Жмерин*, однак діалектні апелятиви *жемера, жемериха* ‘вижимка або залишки; гуща, осад’; *жемеринння* ‘макуха’, що зводяться до основи дієслова *жати* (*жму*) [Лучик, с. 210]; сучасне прізвище *Жмеран* (СП, с. 144) дають підстави припускати імовірність побутування такої особової назви: **Жмерин* + ***-к-а*** → м. *Жмеринка.*

Дослідники вважають походження назви не цілком ясним, тому розмірковують також про можливість відетнонімного її утворення [Фасмер ІІ, с. 58–59], відгідронімного (пор. гідронім *Жмуря*) [Никонов, с. 141], відмікротопонімного (від утраченого посесивного мікротопоніма **Ж(е)мерин*) або від антропоніма **Ж(е)мера* [Лучик, с. 210].

Теперішнє місто ***Здолбунів*** (Рв.) у документах 1478 р. засвідчене як *Долбунів*: *do Dolbunowa* (Archiwum I, с. 113), а з початковим *З-* цей астіонім з’являється в джерелах від 1753 р. [Пура, с. 45]. Мотивовано назву міста відапелятивним антропонімом **Долбун*: **Долбун* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Долбунів* → м. *Здолбунів.* Базовим для нього послугувало дієслово з коренем *долб-* (< праслов.

**dъlb-ati* ‘довбати’) [Лучик, с. 222], а далі за аналогією до дієслова *здовбати* ‘очищувати землю від заростей’ [Пура, с. 45] утворилася теперішня назва міста.

Народні перекази пов’язують генезу астіоніма з кар’єрами білої глини, яку *довбали* для господарських потреб, або з етнонімом *дуліби* / *долоби* (що зовсім непереконливо) [Пура, с. 45].

Назву міста на гербі *Здолбунева* символізує *кайло* ‘вигнутий і загострений з одного або обох кінців металевий молоток на довгому дерев’яному держакові, який використовують для відбивання гірської породи, розбивання каміння тощо’ (СУМ IV, с. 73).

Про *Змиево городище*, споруджене, очевидно, у давні часи, свідчать писемні джерела 1627 р. [Абдула 2007, с. 93]. Назву м. ***Зміів*** (Хрк.) мотивовано відапелятивним антропонімом *Змі*(ѣ)*й* (Демчук, с. 127): *Змій* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Зміів.* Юлія Абдула пов’язує твірний антропонім із прізвиськом козацького старшини *Зміів*, який володів частиною слободи в складі городища [Абдула 2007, с. 93]. В українській етнокультурі *змій* – казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон; зла сила, демон; перелесник, спокусник [Жайворонок, с. 248–249].

Народні версії (від цілком фантастичної про зв’язок назви поселення з багатоголовим *Змієм* Тугарином до припущень про утворення ойконіма від мікротопоніма, іменованого за змієподібною формою чи безпосередньо за назвою місцевості, де водяться змії) доповнюються історичним фактом існування *Змієвих валів*. *Змієві вали* – те саме, що і Троянові вали – земляні споруди, створювані від другої половини II ст. до н.е. до VI ст. н. е., відновлені в VII ст. антським союзом східнослов’янських племен з метою захисту від могутніх тоді аварів. Вали були не лише оборонними спорудами, а й умовною межею земель, що відділяла їх від завойовників, та уособлювали страшного *Змія*. Тому назва *Змієві вали* – метафорична, фольклорного походження, яка ґрунтується на міфологічних уявленнях наших предків [Торчинська-Торчинський, с. 204]. Згодом вона могла позначитися й на назві поселення *Змієво*, заснованого на місці *Змієвих валів*.

Упереджене ставлення до плазуна *змій* спричинилося, мабуть, до того, що упродовж 1976–1990 рр. поселення було пере-

йменовано. Назву йому було дібрано *Готвальд* (у пам'ять про чехословацького комуніста Клемента Ґотвальда), тож у 90-х роках минулого століття місто повернуло собі давню назву, а разом з нею і герб, щоправда, із зображенням не козака *Змія*, а *золотого змія* з міською короною на голові.

Назву поселення ***Золочів*** (Лв.) засвідчено в історичних джерелах 1423 р., а далі: 1437 р. – *Zolczow* (AGZ XI, с. 177); у документах 1442 р. – *Szloczow* (AGZ XI, с. 177). Краєзнавці часто ідентифікують теперішнє місто з давньоукр. *Радече* (1180 р.). Астіонім *Золочів* мотивовано відапелятивним антропонімом **Золочъ*: **Золочъ* + ***-ів* (< *-овъ*) →** м. *Золочів.*

Значення базового антропоніма не цілком пояснене. Варіант ойконіма *Золочовъ*, 1430 р. (ССМ I, 407), дає підстави говорити про його утворення від антропоніма, мотивованого пасивним дієприкметником *золочений*, прикметником *золотий,* чи іменником *золото* [Лучик, с.227; Худаш 1995, с. 258–259], а варіант *Zloczow*, 1488 р. (AGZ VII, с. 83) – про зв'язок назви поселення з антропонімом **Злоч*, похідним від прикметика *злы* 'злий' [Rospond 1984, с. 455; Лучик, с. 227], пор. антропонім **Злочинъ* – від *зло* + *чинити* [Худаш 1995, с. 258].

Відомі такі народні версії: а) *Золочів* – місце з'єднання (*злучення*) двох торговельних шляхів; б) вибір назви мотивований характером довкілля – *золотими* пшеничними ланами довкруж міста; в) на творення назви поселення вплинула назва р. *Золочівки* (лінгвісти дотримуються протилежної думки: гідронім походить від астіоніма).

З першої половини XIX ст. відоме поселення *Калинівка* (ГЕУ II, с. 90), його назву засвідчено в документах 1893–1914 рр.: *Калиновка* (Гульдм., с. 185) [Дика, с. 65], хоч, можливо, селище засновано у XVIII ст.

Мотивом для іменування теперішнього м. ***Калинівка*** (Вн.) став відапелятивний антропонім *Калинівський* (*Калин, Калина*): *Калин*(*івський*) + ***-івк-а →*** *м. Калинівка.* Заснування та іменування *Калинівки* пов'язують з представником відомого на Поділлі спольщеного шляхетського роду *Калиновських*. В основу антропоніма покладено апелятив *калина*, який в українській етнокультурі символізує красу,

радість, сонце, вогонь, вивершений природою взірець досконалості; духовне життя жінки, дівчини; кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття; пролиту на війні кров; нарешті *калина* – національний символ; символіка українського роду і самої України з її непростою історичною долею [Жайворонок, с. 269–271].

Сьогодні в Україні побутує 84 *Калинівки*, назви більшості з них мотивовано не антропонімом, а апелятивом *калина*.

До групи астіонімів, мотивованих відапелятивними антропонімами, зараховуємо назву столиці нашої держави – ***Київ***: *Кий* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Київ*. Літописний запис «*кто в києвѣ нача первѣє кнѧжит*», на переконання Олексія Стрижака, стосується подій першої половини І ст. н. е. [ЕСЛГНПР, с. 77], однак точних дат життя *Кия* та його походження досі не встановлено.

Ім'я *Кия* – «старійшини-князя», перевізника чи звіролова [ЕСЛГНПР, с. 78] – давно вже обросло легендами, а на апелятивному рівні має надійне підґрунтя у всій Славії: укр. *кий* 'частина тонкого стовбура або грубої гілки, очищена від пагонів', рос. 'палиця, дрючок, товчкач', блр. *кій* 'палиця, костур', пол. *kij* 'т. с.', чес. слов. *kyj* 'кий, дрюк', верхньолуж. *kij* 'кий', нижньолуж. *kij* 'великий (особливо, залізний) молот', полаб. *t'əjanáįcə* 'дрюк, уживаний як морський знак', бол. *кий* 'кий, дрюк', серб., хорв. *кӣјāк* 'дрюк', слов. *kîj* 'т.с.; дерев'яний молот', похідні від праслов. *kujь* (< **kū-jo-*) 'кий, молот, довбня' (ЕСУМ ІІ, с. 430).

Версії про неслов'янське (сарматське, гунське, готське) походження імені *Кий* аргументовано спростовані Михайлом Худашем. Щоправда, учений висуває сумніви і щодо відапелятивної генези особової власної назви *Кий*, обґрунтовуючи гіпотезу про її відкомпозитне утворення від якогось із праслов'янських імен-композитів **Kojislavъ, *Kojidanь*; див. також: [Добірка, с. 97–126].

Так звана «куявська» концепція, заснована на мотивації ойконіма діал. географічним терміном *куйава* 'вершина гори', 'непрохідні хащі на горі', 'бугор' тощо, сьогодні взагалі неприйнятна [ЕСЛГНПР, 79; Лучик, 260].

Дескрипції *мати міст руських; новий Єрусалим; місто, де все починається* – різні за часом виникнення та за семанти-

ко-смисловим навантаженням. Перша (882 р.) – перифраз із «Повісті минулих літ»: «… і мовив Олег: «Хай буде се мати городам руським» [ЛР, с. 13]; друга – історіософська ідея осмислення *Києва* як Небесного Єрусалима, перенесення з Єрусалима до *Києва* духовного центру християнського світу (відображено передусім у творах Йова Борецького, Петра Могили, Феофана Прокоповича); третя – сучасний слоган або рекламне гасло *Києва*. Окрім цього, відомі метафоричні дескрипції: *місто каштанів; золотоверхий; серце України* тощо.

Назву поселення ***Кіцмань*** (Чрв.) утворено за допомогою архаїчного суф. ***-*jь*** від антропоніма **Коцманъ*: **Коцманъ* + ***-*jь*** → *Коцмань* → м. *Кіцмань*. Поселення вперше згадане в грамоті від 1413 р.: *Коцманул маре* (Cost. I, с. 101; Doc. I, с. 31); 1503 р.: *Великыи Коцман и съ усими своими приселкы, що къ Коцману прислухают* (Bogdan, с. 225) [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 33].

Юрій Карпенко, детально аналізуючи генезу астіоніма, не розглядає походження базового антропоніма [Ibid.], а Михайло Худаш уважає його неясним. Учений припускає, що це може бути дериват від апелятива *космак* (Гр. II, с. 290) < *косматий* (тобто *коцман* – імовірний синонім до *космак*) або похідне суфіксальне утворення на ***-(а)нъ*** від християнського імені *Косма* (*Кузьма*) [Худаш 2006, с. 289]. Дмитро Бучко з певним рівнем вірогідності та з покликанням на дослідження польського ономаста Мечислава Карася [Karaś 1956, с. 260–281] обстоює думку, що антропонім **Коцман* – фонетичний варіант композитного імені **Хотеманъ*, пор.: *Хотеборъ, Хотемиръ* (Мор., с. 201) [Бучко-Бучко, 2010, с. 8].

Архаїчна топонімотвірна модель та унікальність базового антропоніма викликали народні версії походження астіоніма, жодна з яких не має реального підґрунтя (легендарна *Кіца*, яка згубила татарина; діал. *коц* ‘килим’, ‘місто килимарства’; *кошман* ‘майстер кошиків’ тощо).

Сьогодні *Кіцмань* нерідко називають *містом Івасюка* у зв’язку з тим, що 4 березня 1949 р. тут народився український поет і композитор-виконавець, Герой України Володимир Івасюк. 1999 р. в місті було споруджено пам’ятник великому композиторові.

Етимоном назви м. ***Ковель*** (Вл.) став відапелятивний антропонім **Ковелъ* (на думку Василя Лучика, **Ковель* або **Ковела* [Лучик, с. 269]): **Ковелъ* + ***-*jь*** → м. *Ковель*. Попри те, що історики називають тільки 1310 р. часом першої писемної згадки про *Ковель* (коли там перебував майбутній польський король Казимир Великий [ІМС Вл., с. 314]), його іменування відбулося, очевидно, ще в києво-руський період, оскільки навіть в XI–XII ст. суфікс ***-*jь*** був уже малопродуктивним [Шульгач, с. 64].

Володимир Никонов уважав імовірним мотиватором твірного антропоніма давнє *ковъ* ‘зрада, засада’ [Никонов, с. 197]. Віктор Шульгач наводить декілька апелятивів: **kovelь* / **kovela* (бол. *ковелъ* ‘ковиль’, рос. діал. *ковель* ‘кульгава людина’, укр. діал. *кавела* ‘в’яла слабка людина’, блр. діал. *кавель* ‘протез для ноги’) або **kavьlь* / **kavъlь* (серб., хрв. діал. (похідне) *kavelica* ‘кістка’, слов. *kávelj, -vlja* ‘гачок, паросток’, діал. *kavelj* ‘орало’) тощо [Шульгач, с. 64].

Народний переказ розповідає про «переможний меч», викований майстром для Данила Галицького. Легендарний *коваль* відмовився від дарів короля, тож останній у нагороду наказав перейменувати село *Ковлем*. Така версія не має не тільки лінгвістичного, але й історичного підґрунтя, позаяк не відомий факт перейменування поселення.

Астіонім ***Козятин*** (Вн.), засвідчений у писемних джерелах 70-х рр. XIX ст. (ГЕУ II, с. 179), мотивовано відапелятивним антропонімом **Козята*: **Козята* + ***-ин*** (<***-инъ***) → *Козятин*, пор. особові назви *Коза, Козєнята, Козка* та ін. (Демчук, с. 124). Очевидно, в основі твірного прізвища з рідкісним суфіксом ***-’ат*** **Козята* збережено апелятив *коза*, хоч незрозумілим залишається фіксація астіоніма на рос. картах *Kazatin*, на рум. – *Kosatino* [Лучик, с. 272].

Поселення, на місці якого відродився *Козятин* первісно іменувалося *Гуйва* за назвою суміжного гідроніма. Заснуванню теперішнього міста посприяло спорудження Києво-Балтської (Одеської) залізниці (1874 р.).

Залізниця та унікальний вокзал у *Козятині* стали причиною утворення дескрипцій: *місто залізничників; місто одного вокзалу*.

Давнє українське поселення ***Коростишів*** (Жт.) засвідчене у відомих документах на кінець XV ст. (ГЕУ II, с. 199). Населений пункт поіменовано *Коростишевом*, завдячуючи відапелятивному антропоніму *Коростишъ* < *Короста* [Чучка 2005, с. 287]: *Коростишъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Коростишів*. Таке ім'я походить від апелятива *короста* 'заразна шкірна хвороба людини й тварин, що виникає внаслідок проникнення в шкіру коростяних кліщів' (СУМ IV, с. 298); 'короста' (Гр. II, с. 287).

Відомо кілька народних версій виникнення назви міста: від гіпотетичного **корост* 'гріб'; від *корост* 'корчі, пеньки, коріння', 'випалене місце на землі після вогнища', 'камінь', 'хмиз, чагарник'; від поклоніння богу сонця – *Хорсу* тощо.

Дескрипція *гранітне місто* або *місто граніту* відома з огляду на розташоване поблизу населеного пункту знаного в усій Україні *Коростишівського родовища граніту*.

Заснування м. ***Корюківка*** (Чрг.) припадає на 1657 р. (ГЕУ II, с. 202). Якщо достовірним є повідомлення Миколи Янка з покликанням на українського історика, генеолога, джерелознавця, видавця Олександра Лазаревського про заснування та первісне поіменування поселення козаком Омеляном *Карукою* як *Каруківка* [Янко, с. 189], то генеза антропоніма-мотиватора *Карука* прочитується на слов'янському мовному ґрунті: *Карука* + ***-івк-а*** → пос. *Каруківка* → м. *Корюківка*. Антропонім міг бути мотивований апелятивом *карук* 'т.с., що *карюк* – вид столярного клею' (СУМ IV, с. 114) або *кара* 'суворе покарання, відплата за що-небудь' (СУМ IV, с. 99) з додаванням суф. ***-ук***. Імовірним є й утворення астіоніма від антропоніма **Корюка*, мотивованого апелятивом *корюка* 'невелика промислова риба ряду оселедцеподібних' (ЕСУМ III, с. 47).

Згадане в документах 1424 р. *Косово* (ССМ, с. 502) (Розов, с. 99) – це відновлене поселення на місці «присолевого» містечка *Риків*, 1318 р. (Сіреджук 2003, с. 41) [Яцій, с. 157]; *Rykow*, 1564 р. (ЖУР I, с. 29). Теперішню назву м. ***Косів*** (ІФ) мотивовано відапелятивним антропонімом *Косъ* (Мор., с. 103; Туп., с. 256), *Kos* (SSNO III, с. 93): *Косъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Косів*. В основі імені, як уважає більшість дослідників, – діал. апелятив *ко(і)съ* 'чорний

дрізд’ (Гр. ІІ, с. 245; ЕСУМ ІІІ, с. 47). Михайло Худаш припускає, що такий антропонім первісно міг бути й відкомпозитним утворенням від двоосновного імені типу *Косислав* (Пач., с. 30) [Худаш 2004, с. 166].

Легенди пов’язують назву *Косів* із переказами про значну популяцію *косів* (дроздів) у цій місцевості або з іменем боярина *Косича*, який за наказом Данила Галицького звів тут фортецю для захисту кордонів Галицької землі.

Існує прямий зв’язок між поселеннями *Косів – Риків – Старий Косів – Косів.* Автохтонною назвою є ойконім *Старий Косів*, а сучасний астіонім *Косів* – назва трансонімізаційна.

Попри те що *Косів* розташований у південній частині українського Передкарпаття і географічно це вже не є Гуцульщина, за ним здавна закріпилася дескрипція *столиця гуцульських сувенірів*.

У писемних джерелах XIV ст. назву теперішнього м. ***Красилів*** (Хм.) зафіксовано як *Красне*: *Krasne*, 1386 р., а від XV ст. і до сьогодні – *Красилів*: *Krasilow na Sluczy*, 1444 р. [Торчинська-Торчинський, с. 248]. Утворено назву поселення від антропоніма *Красило*, пор.: серб. *Красило* (Грк., с. 113), бол. *Красил*, *Красила* (Заимов 1988, с. 128): *Красило* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Красилів*. Такий антропонім міг бути відапелятивним утворенням < *красило* ‘червона фарба’ (Гр. ІІ, с. 300) або й суфіксальним дериватом на *-ило* відкомпозитного імені *Красъ* (Мор., с. 105) < *Красимиръ, Краславъ* (Мор., с. 105), *Красомил, Красомисл* (Пач., с. 51).

Народні гіпотези пов’язують утворення астіоніма з легендою про *красну* від крові ріку; з апелятивами *краса* і *сила*; із *красиловим двором* як місцем фарбування; з апелятивом *красило* ‘гарне, варте уваги місце’ [Онишкевич І, с. 385] тощо; див. також: [Торчинська-Торчинський, с. 248].

Місто ***Курахове*** (Днц.) засноване 1936 р. у зв’язку з будівництвом ДРЕС і до 1943 р. називалося *Курахівдресбуд*, до 1956 р. – *Курахівдрес* (ГЕУ ІІ, с. 252). Назва – трансонімізаційна, місто отримало її від назви села *Курахівка*. Тож відапелятивним антропонімом *Курах* [Худаш 2004, с. 193] або прізвищем землевласника *Курахова* [Янко, с. 202] мотивовано не астіонім, а комонім: *Курах* + ***-івк-а*** → пос. *Курахівка* → м. *Курахове*.

Аналіз антропонімів (*Курах, Курахів*) дав підстави трактувати їх як похідні суфіксальні утворення від базового імені *Кур* < *кур* ‘півень’ (Гр. II, с. 328). Імовірною є мотивація антропоніма *Курах* апелятивом *курах* – ‘курій = курець’ (Гр. II, с. 328, с. 329; Чучка 2005, с. 315).

Своїм народженням місто завдячує Курахівській ТЕС, тому тут давно відома дескрипція *місто енергетиків*.

Теперішнє м. ***Ладижин*** (Вн.) нерідко ототожнюють з колишнім *Лодяжиним* та ведуть його відлік від 1362 р. (ГЕУ II, с. 255). Астіонім *Ладижин*: *Ładyżyn*, 1580 р. (РМ, с. 305) [Дика, с. 87] утворено від відапелятивного антропоніма *Ладига*: *Ладига* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Ладижин*. Витоки такого імені дослідники шукають в укр. діал. *ладига* ‘велика скибка (хліба)’ (ЕСУМ III, с. 181); рос. діал. *ладыга* ‘ледар; брехун’ [Лучик, с. 298].

Народна етимологія співвідносить назву поселення з міфологічною *Ладою* або з імовірним топонімом **Колодяжин*.

На околиці *Ладижина*, над Південним Бугом, є урочище, яке за свою красу й особливу привабливість носить назву *Ладижинська Швейцарія.*

Назву поселення ***Лебедин*** (См.) мотивовано антропонімом **Лебеда*: *Лебеда* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Лебедин.* **Лебеда* – варіант відапелятивного імені *Лебедь* (Демчук, с. 125), що походить від назви птаха *лебідь* ‘великий перелітний дикий водоплавний птах з довгою, красиво вигнутою шиєю і білим (рідше чорним) пір’ям’ (СУМ IV, с. 458). Український етномотив такого поіменування міг символізувати чистоту як фізичну, так і духовну, подружню вірність; тугу; молодість [Жайворонок, с. 329–330].

Зважаючи, очевидно, на фіксацію 1652 р.: *г. Лебединъ населенъ близъ озера Лебедина на р. Ольшаной и Буравк*Ѣ (Щелков, с. 20), Олександр Іваненко пише про ойконім як про похідне утворення від назви озера (ставу) [Іваненко, с. 147]. Існує також припущення про іменування колишньої слободи (*слобода Л*Ѣ*бединъ*, 1651 р. (Грабянка, с. 204) [Іваненко, с. 147] завдяки перенесенню назви малої батьківщини вихідцями з Правобережної України [ІМС См., с. 354–355].

Білий лебідь на гербі та прапорі міста вказує на «ойконімофаунний» зв'язок попри те, що *лебідь* міг стосуватися або антропоніма *Лебеда*, або імовірного лімноніма **Лебединъ*, а не безпосередньо астіоніма.

Слобода *Люботин* заснована на споконвічно українських землях у середині XVII ст. (ГЕУ II, с. 302). Назву м. ***Люботин*** (Хрк.) мотивовано антропонімом *Любота*, документально відомим з XI ст. як *Liupota* [Шульгач, с. 81]: *Любота* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Люботин*. Ім'я *Любота* походить від апелятива *любота* 'насолода, задоволення' (Гр. II, с. 387). Особова назва може бути й суфіксальним дериватом від антропоніма *Любъ* (Мор., с. 115), утвореним від якогось із імен-композитів *Любгостъ*, *Любивой*, *Любимиръ*, *Любодрагъ*, *Любомиръ*, *Люборадъ*, *Любославъ* (Мор., с. 114, с. 115) тощо.

З-поміж народних гіпотез найпоширенішими є перекази про *Люботин колодець*, засвідчений у документах 1571 р. [Історія]; про 'любу тінь', яка брала під свій захист подорожніх; про мотивацію ойконіма гідронімом **Люботинка* тощо.

До астіокультуронімів, мотивованих відапелятивним антропонімом, відносимо назву заснованого в середині XIII ст. королем Данилом Галицьким *Львова*: *съ львова*, 1259 р. (ПСРЛ II, с. 841) [ЕСЛГНПР, с. 84]. Назву м. ***Львів*** (обл. центр Лв.) мотивовано давньоукр. іменем *Львъ* > *Лев*: *Лев* (*Львъ*)+ ***-ів*** **(<*-овъ*)** → м. *Львів.*

Ім'я *Лев*, яке походить від гр. *leōn* 'лев' [ВІЛ, с. 71], канонізоване християнською церквою (Тр., с. 190), а образ *лева* є символом воскресіння (з опорою на давню легенду про те, що батько-*лев* оживив своїм духом мертве левеня [Жайворонок, с. 330]); символом Бога й блага; гніву Бога проти гріха; уособленням мужностість людини, непохитності та перемоги віруючих тощо [Мацьків, с. 74–75].

Лев Данилович (бл. 1228–1301), на честь якого названо *град Львовъ*, – галицько-волинський князь, син Данила Галицького. 1264 р. успадкував Перемишльське, 1269 р. – Галицьке, Холмське, Волзьке, Дорогочинське князівства. 1272 р. переніс до *Львова* столицю Галицько-Волинської держави.

Місто майже вісім століть не змінювало своєї назви. *Львів* має чи не найбільшу кількість дескрипцій: *місто Лева* (назване на честь короля Русі Лева І Даниловича); *місто левів; місто сплячих левів* (тут понад чотири тисячі скульптур, барельєфів, зображень, фігур левів); *королівське місто* (у минулому носило статус Вільного королівського міста); *перлина корони Європи* (одне з найкрасивіших міст Європи); *культурна столиця, місто-музей* (центр мистецтва, літератури, музики, музейництва, сам *Львів* можна вважати музеєм просто неба); *столиця Галичини* (за часів Королівства Галичини і Людомерії, пізніше – Галицької автономії *Львів* був їхньою столицею, зараз – це неформальна столиця Галичини); *маленький Відень* (схожість архітектурних ансамблів українського та австрійського міст); *український П'ємонт* (порівняння ґрунтується на тому, що з П'ємонту розпочався визвольний рух італійського народу проти чужинців); *Бандерштадт* (визнання історичної ролі міста у національно-патріотичному русі, який очолив Степан Бандера) та ін.

Відомості про історичну *Малинську землю* уперше засвідчено в джерелах 1415 р.: *зъ Малиньской земли* [Лучик, с. 318], однак початок теперішньому м. ***Малин*** (Жт.) дало, очевидно, укріплене слов'янське городище VIII–IX ст. Назва походить від імені *Мала*, пор. пол. *Mała* (SSNO III, с. 375) або *Малъ* (Демчук, с. 23): *Мал(а)* + ***-ин*** **(<*-инъ*)** → м. *Малин*.

Дослідники вважають, що ім'я *Мала* (*Малуша*) могло належати княгині, дочці древлянського князя на ім'я *Малъ* [Пура, с. 191], або й сам князь *Малъ* міг бути засновником давнього *града*. Михайло Худаш, який часто піддавав сумнівам відапелятивність архаїчних антропонімів, стверджував, по-перше, що ім'я *Мала* вживане в усіх відомих йому випадках як чоловіче, а не як жіноче [Худаш 1995, с. 137]; по-друге, що давньоукр. *Малъ*, 945 р. (Туп., с. 242), чес. *Mal* (Sv., с. 280), хорв. *Mal* (Leks., с. 386) тощо тільки формально у слов'ян могло асоціюватися з нечленним прикметником *малъ* (< *малый*), однак генетично *Малъ* – відкомпозитне утворення, яке виникло шляхом усічення слов'янських автохтонних особових власних імен-композитів з препозиційним компонентом *Мал[о]-*: *Маловѣкъ, Малозимъ* (Мор., с. 117, с. 118), *Малогост, Маловид* (Пач., с. 60) та ін. [Худаш 1995, с. 134].

Поіменування *Малина* пов'язане з історичним антропонімом, тож немає підстав для народного етимологізування щодо утворення назви від апелятива *малина*.

Місто ***Могилів-Подільський*** (Вн.) засновано наприкінці XV – на початку XVI ст.: *Могилевъ*, 1521 р. (АЛРГ, с. 173) [Дика, с. 108]. *Подільським* воно, власне, було не завжди, а лиш відколи почало протиставлятися поселенню *Могилів на Дніпрі* та іменуватися то *Могилів на Дністрі*, то *Могилів Дністровський*, то, як тепер, *Могилів-Подільськй*.

Опорний компонент назви поселення мотивовано відапелятивним антропонімом *Могила* (Туп., с. 253). Молдавський господар *Ієремія Могила* віддав село Іванківці та навколишні землі в посаг за дочкою Марією польському шляхтичу Стефанові Потоцькому, який назвав місто на честь тестя – *Могилів* (*Могильов*) [Никонов, с. 271]: *Могила* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Могилів* → м. *Могилів-Подільський.*

Мальовниче місце розташування поселення на лівому березі р. Дністер, при впаданні в нього Дерли та Немії, біля підніжжя високої гори, посприяло творенню дескрипції *Подільська Швейцарія*.

Поселення ***Моршин*** (ІФ) відоме з 1482 р. (ГЕУ II, с. 391). Його назву мотивовано антропонімом *Морша*: *Морша* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Моршин.* Ім'я *Морша* зафіксовано в ономастиконі Степана Веселовського: *Морша Жерлицын*, 1565 р. (Вес., с. 113). У його основі, як уважає Василь Лучик, – утрачений сучасною літературною мовою апелятив **морша* 'зморшка, складка', що належить до праслов. **mъrsčiti* (<**mrs-*) 'морщити' (ЕСУМ III, с. 518) [Лучик, с. 337]. ЕСУМ фіксує низку діалектних слів з цим коренем: *мо́рща* 'складка, зморшка', *мо́ршіна, мо́ршінє* (збір.) 'зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах', *мо́ршінка* 'сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різьбярського орнаменту', *мо́ршень* 'черевик із суцільного шматка шкіри' (ЕСУМ III, с. 518) та ін.

За структурою *Моршин* – типовий посесив на ***-ин***, за семантикою етимона – назва унікальна. Відповідно, унікальними є й народні етимології: творення назви від гіпотетичного багатознач-

ного апелятива **мурса* зі значеннями ‘вода з медом’; ‘красиве болото’ тощо.

Уже у XV ст. жителі *Моршина* використовували соляні джерела з *ропою* (*рора* ‘соляний розчин високої концентрації; насичена солями вода солоних озер’ (СУМ VIII, с. 880), однак тільки від 1878 р. поселення стало відоме як курорт, і сьогодні *Моршин* іменують *місто-курорт*. Завдяки *Моршину* та його лікувальній воді виник відомий бренд «*Моршинська*».

Серед астіонімів, мотивованих неукраїнськими відапелятивними антропонімами, розглядаємо назву м. ***Моспине*** (Днц.).

Поселення засноване 1800 р. і первісно іменувалося *Махорівка* (ГЕУ III, с. 391). У період між 1913–1916 рр. Усть-Очеретинську залізничну станцію, споруджену за кошти одного із співвласників шахти – пана *Моспина*, було названо його іменем. Згодом так почало іменуватися і пристанційне селище, що переросло в сучасне місто: *Моспин* → м. *Моспине*.

Прізвище *Моспин* – польське за походженням (< *Mospin* < *Mościpan*, утворене від архаїчного звороту *mospan* ‘*mości pan*’ ‘*шановний чоловік*’) (Rymut II, с. 118, с. 119) [Лучик, с. 337].

Місто ***Мукачево*** (Зк.) відоме з 896 р. (ГЕУ II, с. 393). Мотивовано назву поселення антропонімом **Мукачъ*: **Мукачъ* + ***-ев-о*** → м. *Мукачево*. Генеза імені неоднозначна. Василь Лучик наводить міркування польського вченого Казимира Римута про відапелятивне походження антропоніма з дієслівною основою *мукати* ‘мугикати’ (*Mukacz*, 1430 р. (Rymut II, с. 124) та роздуми закарпатського ономаста Кирила Галаса про вірогідність мотивації базового імені серб., хорв. апелятивом *мукач* ‘жаба-джерелянка’, а угор. варіант астіоніма *Munkács* – антропонімом, що походить від старослов. *mujka* ‘мука’ (< праслов. **mǫka*) [Лучик, с. 338].

За тривалий час побутування назва населеного пункту зазнавала змін, принаймні фонетичних, а її генеза «обростала» багатьма версіями народної етимології. Гіпотези пов’язують утворення назви поселення з млином на березі Латориці, який молов *муку́*, або з *му́кою*, якої зазнавали від злого князя будівничі рукотворної гори, замку, фортеці.

Дві дескрипції на позначення *Мукачева* є, можливо, не надто популярними серед місцевого населення, але досить відомими серед екскурсоводів, тому гості міста знають *Мукачево* як *найздоровіше місто України* (першочергово, очевидно, завдяки географічному розташуванню та природним умовам) та як *суперника столиці Закарпаття* (місто постійно змагається з Ужгородом за право бути найкращим містом краю та найдостойнішим обласним центром Закарпаття).

З усіх варіантів назви, які виявляємо на сторінках угорських, австрійських, чеських, словацьких, російських, українських документів (*Мукачів, Мункач, Мункачів, Munkács, Мукачеве, Мукачево*) місто 2016 р. вибрало для себе останній – *Мукачево*, замість нормативного *Мукачеве* або *Мукачів*.

Літописний *Носів на Руді*: *оу Носова на Рудѣ*, 1148 р. (ПСРЛ І, с. 319) [ЕСЛГНПР, с. 92] дослідники ідентифікують із теперішнім м. ***Носівка*** (Чрн.). Генезу ойконіма пов'язують з іменем *Носъ* (Мор., с. 139; Туп., с. 282): *Нос* + ***-івк-а*** → *Носівка*. Це міг бути відапелятивний антропонім, мотивований апелятивом *носъ* 'ніс' [ЕСЛГНПР, с. 92] або заст. *носъ* 'те, що носять', *носа* 'ноша' [Лучик, с. 356]. Однак цілком імовірним є й відкомпозитне походження антропоніма від двоосновного імені з препозитивним компонентом *Нос[и]-* типу *Носимиръ, Носиславъ* (Мор., с. 106).

Є версії, за яких *Носівка* набагато молодша, а її іменування пов'язане з реальною особою – родичем Богдана Хмельницького Савою *Носом*. Народні перекази то пов'язують назву міста з розташуванням поселення на початку певної території (*на носі*), то приписують первісному населеному пунктові ознаку за відповідною формою.

Обухів (Кв.) уперше засвідчено в документах XVI ст.: *Ѡбуховъ*, 1580 р. (ККПС, с. 283). Попередніми назвами поселення були *Лукавиця* (іменування за назвою річки *Lukowica*, 1596 р.) (Клепатский, с. 361) та *Кухмістовщина* (маєтність *Kuchmistrowszczyzna* – полонізм із суф. ***-szczyzna***, який через стадію *Kuchmistrow* указував на власника [Карпенко О. П. 2019, с. 266]).

Теперішній астіонім мотивовано відапелятивним іменем, очевидно, козацьким прізвиськом *Обухъ* (Демчук, с. 132): *Обух* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Обухів*. Антропонім утворено від апелятива *обух* ‘тупа, важча частина гострого знаряддя (переважно сокири) або зброї, що міститься з протилежної частини від гострої; різновид примітивного знаряддя, зброї у вигляді насадженого на держак металевого бруска; молот’ (СУМ V, с. 598).

Приблизно від другої половини XVI ст. одноосібно мешкав на хуторі козак («мужик») *Обух*, постать напівісторична, напівлегендарна. Народна етимологія, крім особи козака *Обуха*, нерідко пояснює назву безпосередньо апелятивом *обух* як знаряддям праці. Козак-характерник *Обух*, легендарний засновник *Обухова*, став головним персонажем повісті у жанрі «козацького фентезі» Леоніда Кононовича «Чигиринський сотник».

Засноване 1783 р. м. ***Оріхів*** (Зп.) (ГЕУ II, с. 466), первісно іменувалося *Оріхова Балка* або *Оріхове, Оріхів Городок*. Найімовірніше назву поселення мотивовано відапелятивним антропонімом **Оріх*, пор. *Орѣшко* (Демчук, с. 134; Туп., с. 144): **Оріх* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Оріхів*. Проте не можемо беззастережно відкидати й припущення про заснування та поіменування поселення вихідцями з с. *Оріхівки* (Пл.), а також про *горіхові* насадження, серед яких було засноване колишнє село (підтвердженням цій версії слугує варіант назви *Оріхова Балка*).

Козацьке поселення ***Перещепине*** (Днп.) 1764 р. було однією з головних слобід Орільської паланки (ГЕУ III, с. 23). Утворення назви мотивовано відапелятивним антропонімом *Перещепа* (ГТР – 9 носіїв): *Перещепа* + ***-ин-е*** → *Перещепине.* Антропонім **Перещепа* – похідне утворення від дієслова *перещепити, перещеплювати*.

Народна етимологія пов’язує утворення назви теперішнього міста з назвою колишнього урочища, яке нібито *перещеплювало*, тобто відокремлювало, Гетьманщину від Запоріжжя. За іншим переказом, астіонім утворився від дієслова *перечіплятu* ‘*перехоплювати*’.

Теперішнє м. ***Почаїв*** (Тр.) відоме з 1450 р. (ГЕУ III, с. 74); *Poczeiew* 1533 р. (ŹDź. XIX, с. 138). Назву поселення мотивова-

но антропонімом *Почай* (Мор., с. 155): *Почай* + ***-їв*** **(< *-євъ*)** → м. *Почаїв*. Ім'я *Почай* утворено від дієслова *почаяти / чаяти* 'чекати, сподіватися' (ЕСУМ VI, с. 286), тобто йдеться про імена та імена-прізвиська, які вказували на ставлення батьків до новонародженого, пор. ще хрв. *Poćaj* (Leks., с. 516), укр. *Нечай* (АЮЗР VI/1, с. 250). Є припущення й про відкомпозитне походження антропоніма *Почай*: постало від якогось із двоосновних імен на зразок **По[зна]чай, *По[чѧ]чай* тощо [Худаш-Демчук, с. 182–183].

Народні перекази пов'язують назву поселення з напівлегендарним гідронімом *Почайна*, із перенесенням назви зруйнованого монастиря з берегів київської ріки на новозасновану обитель; з появою на горі, де тепер розташована лавра, Пречистої Діви або *Поча-Діви*; з заселеною болотистою місцевістю під горою, названою *почею* тощо.

Поселення ***Решетилівка*** (Пл.) відоме з кінця XVI – першої половини XVII ст. (ГЕУ III, с. 124). Воно отримало назву від імені засновника *Решетило* (Редько, с. 888): *Решетило* + ***-івк-а*** → м. *Решетилівка.* Антропонім мотивовано дієсловом *решетити* в котромусь із його значень '*розм*. пробивати дірки в багатьох місцях' (СУМ VII, с. 524); 'перед покриттям даху соломою, прокладати на латах очеретом або тонким хворостом, щоб солома мала на чому триматися' (Гр. IV, с. 14); 'виготовляти решета'; 'знешкоджувати ворога' (Анкет.).

За народними переказами, хутір заснував козак-пластун *Решетило*. Ще одна версія виводить назву населеного пункту від вислову *решетити тканину*, тобто з'єднувати два шматки матерії мережками (техніка вишивання, яка передувала знаменитому решетилівському візерункові білим по білому).

Від астіоніма походить сумнозвісний історичний термін *Решетилівські статті* – царський указ, який посилював залежність гетьманського управління на Лівобережжі від царського уряду.

Місто ***Ржищів*** (Кв.) засноване, ймовірно, на місці літописного городища *Іванъ*, на горі *Іванъ*, або *Івангорі*, 1151 р. [ЕСЛГНПР, с. 63]. Про його помонгольське відродження та теперішню назву

відомо з 1580 р. [Вортман]. Назву поселення, найімовірніше, мотивовано антропонімом *Ржище* пор. сучасні прізвища *Ржищев* (ГТР – 1 носій), *Ржиський* (ГТР – 10 носіїв), що походить від апелятива *ржище, ржисько* ‘поле, з якого скосили жито, пшеницю або іншу культуру’ (< д.-р. *ръжь, рожь* ‘хлібна колосова рослина; жито в зерні’ < праслов. **rъžь* ‘жито’) (ЕСУМ V, с. 102): **Ржище* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Ржищів*. Для підтвердження такої генези Василь Лучик наводить зафіксовані Казимиром Римутом польські прізвища *Rżysko, Rżyski* (Rymut II, с. 385). Однак погоджуємося також з думкою ученого, що суфікс ***-ів*** міг виконувати в астіонімі формальну функцію, а назву поселення мотивовано географічним терміном *ржище* ‘поле після скошення збіжжя, стерня’ [Лучик, с. 400].

Є ще гіпотеза про імовірність трансформації літописної назви поселення *Вжище* у теперішню *Ржищів* під впливом пол. *Rżesza* ‘натовп’ [Похилевич, с. 49–50].

Сватове (Лг.) – теперішня назва козацького поселення *Сватова Пристань*, *Сватова Лучка.* Оселю засновано в 60-х роках XVII ст. (ГЕУ III, с. 164). Атрибутивний компонент первісної назви, а далі й сучасний астіонім мотивовано антропонімом *Сват* [Чучка 2005, с. 504]: *Сват* + ***-ов-е*** → м. *Сватове.*

Антропонім *Сват* – первісно, можливо, прізвисько, дериват від апелятива *сват* ‘батько зятя або невістки; сватами називаються перш за все родичі чоловіка відносно родичів дружини і навпаки, а пізніше в такому ж відношенні й найближчі родичі подружжя’ (Гр. IV, с. 104).

Народні гіпотези переважно пов’язують виникнення назви не з антропонімом *Сват*, а безпосередньо з апелятивом *сват*. Побутує версія і про мотивацію ойконіма гідронімом *Сваха*, хоча дослідники більш схильні визнати вплив назви поселення на з’яву назви суміжної ріки [Лучик, с. 417].

У тому, що м. ***Селидове*** (Днц.) (відоме з 1770–1773 рр. (ГЕУ III, с. 172) заснували запорозькі козаки немає жодних сумнівів. З цієї нагоди в місті навіть споруджено два пам’ятники: один – із зображенням козака на чатах з підписом «Тут, на березі ріки Солоної, з XVI ст. знаходилося старинне поселення запорозьких

козаків», а другий – із групою козаків, які слухають кобзаря (присвячено 500-річчю Українського козацтва).

На місці давнього поселення 1782 р. Бахмутська провінційна канцелярія своїм рішенням зафіксувала утворення державної військової слободи *Селидівка*; з 1923 р. – *Селидово*; з 1956 р. – *Селидове*.

Астіонім мотивовано антропонімом **Селид*: **Селид* + ***-ов-е*** → м. *Селидове*. Походження антропоніма **Селид* не встановлене.

Засвідчена в документах XIV ст., назва теперішнього м. ***Сокаль*** (Лв.) (1377 р.: *Sokal* (ZDM V, с. 192–193) гіпотетична з погляду походження. Структура астіоніма вказує на архаїчний ****-jь-***посесив (*Сокалъ* + ****-jь*** → м. *Сокаль*) або утворення на ****-ьje***, якщо розглядається варіант *Sokale,* 1422 р. (AGZ XV, с. 32) [Худаш 1995, с. 190]. Утворено назву поселення від антропоніма **Сокалъ* (пор. сучасні прізвища *Сокал* (ГТР – 70 носіїв), *Сокаль* (ГТР – 162 носії): таке походження обґрунтовує Василь Лучик з покликанням на сучасні прізвища *Сокаль, Сакаль* [Чучка 2005, с. 527] та на мотивацію антропонімів *Sokal / Sokał* східнослов. апелятивом *сокаль* 'їжа; кухня' (Rymut II, с. 460) [Лучик, 441]. Можна припустити, що етимоном астіоніма був давній слов'янський відкомпозитний дериват **Сокалъ*, посталий на ґрунті реконструйованого Михайлом Худашем композитного імені **Собекалъ* [Худаш 1995, с. 190–191].

Народноетимологічні версії засновані на фонетичній близькості двох слів – астіоніма та апелятива *сокіл*; на обґрунтуванні зв'язку між назвою міста та іменем половецького князя *Сокала* тощо.

Птах *сокіл* став символом *Сокаля* щонайменше з XVI ст., відтоді його зображення з'явилося на печатці, гербі, прапор міста.

Місто ***Сорокине*** (Лг.), до 2016 р. – *Краснодон*, до 1922 р. – *Єкатеринодон* (ГЕУ II, с. 213–214), *Катеринодон* [Янко, с. 194], засноване 1910 р. на теренах відомого від кінця XVII ст. хутора *Сорокин*. Назву колишнього козацького хутора мотивовано прізвиськом засновника – відапелятивним антропонімом *Сорока* (Мор. с. 183; Чучка 2011, с. 326): *Сорока* + ***-ин-е*** → м. *Сорокине.*

За нормами сучасної мови відновлена українська назва міста мала би бути представлена у вияві *Сорочине*.

Серед міст, назви яких мотивовано відапелятивним антропонімом, розглядаємо астіонім ***Тернопіль*** (обл. центр Тр.). Як фор-

теця, а далі як місто, засноване польським магнатом *Яном Тарновським*, поселення відоме з XVI ст., 1540 р. (ГЕУ III, с. 283): *Tarnopolie in districtus trambowliensis*, 1564 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 97). У наступних століттях це місто найчастіше називається *Тарнополь*, укр. *Тернопіль* (як результат асоціації з укр. апелятивом *терен* чи *тернове поле*) [Бучко-Бучко, с. 285]. Первісна назва міста мотивована відтопонімною родовою прізвищевою назвою *Іоанка з Тарнова – Яна Тарновського*: *Тарно*(*вський*) + ***-поль*** → *Тарнополь* → м. *Тернопіль*. Вказівка на *тернову місцевість*, про яку нерідко ведуть мову дослідники (див. також: [Лучик, с. 469; Никонов, с. 415–416; Янко, с. 350] та ін.), якщо й закладена в назві теперішнього міста *Тернопіль*, то дуже опосередковано, пор.: *терен – тернова місцевість – Тарнов – Ян з Тарнова – Ян Тарновський – Тарнополє – Тарнополь – Тернопіль*.

Від 2013 р. у місті щорічно проходить український музичний фестиваль, який покликав до життя широко відому дескрипцію *файне місто*.

Теперішнє м. ***Тетіїв*** (Кв.) відоме з XII ст. (ГЕУ III, с. 290). Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом **Тетій*: **Тетій* + ***-ів*** **(< *-євъ*)** → м. *Тетіїв*. Походження цього антропоніма проблематичне. *Тетій* може бути похідним утворенням від антропоніма ***Тета,* мотивованого діал. *тета* ‘тітка’ (Гр. IV, с. 259; СУМ X, с. 102), ‘той, хто має відношення до *тети*’, пор. пол. *Tetej* < *Teta* (Rymut II, с. 606) [Лучик, с. 470], може бути якесь інше ім’я, збережене у назві поселення в здеформованому вияві.

Місто ***Тульчин*** (Вн.) відоме з 1607 р. (ГЕУ III, с. 310). У документах поселення ще відоме як *Нестервар* (1668 р.: z miasta *Tulczyna*, alias *Nesterwaru* (АЮЗР 7/II, с. 555) [Дика, с. 166] або *Нестерварка* (1796 р.: *Нестерварка* (БН, с. 143) [Дика, с. 166]). Астіонім *Тульчин* мотивовано відапелятивним антропонімом *Тулька* (Мор., с. 195), який Василь Лучик пояснює як суфіксальний дериват захисного імені *Тульо* (Ил., с. 497) з етимоном ‘хай буде бережений від біди і хвороб’ < дієсл. *тулити(ся), тулятися* ‘ховатися’ [Лучик, с. 479]: *Тулько* + ***-ин*** **(<*-инъ*)** → м. *Тульчин*. Імовірним уважаємо утворення імені від якогось із двоосновних *Тулимиръ* (Мор., с. 195), **Кривотулъ* тощо [Худ. 1995, с. 211].

Окрасою *Тульчина* є комплекс палацу Потоцьких, за красу і грандіозність якого часом і все місто називають *Подільським Версалем*.

Поселення ***Тячів*** (Зк.) відоме з XIII ст. (ГЕУ III, с. 317). Назву утворено від антропоніма **Тячъ*: **Тячъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Тячів*. Василь Лучик уважає подібним до нього відапелятивне ім'я *Tacz* (Rymut II, с. 592–592), яке можна потрактувати як утворення від апелятива *taczać* 'турляти, перевертати(ся); іти важким кроком' або як відкомпозитний дериват двоосновного імені *Tatumir*, зафіксовано в польських ономастиконах [Лучик, с. 482].

Народна етимологія пов'язує назву з гіпотетичним угорським апелятивом **тячів*, приписуючи йому різні значення: 'подобатися', 'молочна труба', 'затоплена Тисою низовина', 'місцевість, де тече вода' тощо. Легенда розповідає про служницю, яка захистила королеву від стріли своїм тілом, і в пам'ять про неї тут було насипано гору та побудовано місто.

Дескрипція, що виникла у зв'язку з використанням у місті велосипедів як традиційно поширених транспортних засобів, – *велосипедне царство.*

Поселення ***Угнів*** (Лв.) відоме з 1360 р. (ГЕУ III, с. 318), хоч окремі дослідники стверджують, що містечко було відомим уже звідтоді, як літописний *Белз*: щонайменше з 1030 р. [Губені, с. 15]. Назва поселення походить від антропоніма **Уго(е)нь / Ого(е)нь*: *У(О)го(е)нь* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Угнів.* Твірний антропонім мотивовано апелятивом *ого(е)нь* 'вогонь' [Лучик, с. 482–483].

У народній інтерпретації назва міста пов'язана з р. Західний Буг (**Бугнів*) або з місцем, де палав вогонь (*Угнів / *Огнів / *Вугнів*).

Дескрипція *найменше місто України* віддавна зберігається за містом *Угнів* (2019 р. – 974 мешк.).

З 1650 р. відоме м. ***Узин*** (Кв.) (ГЕУ III, с. 320). Назву поселення мотивовано антропонімом **Уза*: **Уза* + ***-ин*** **(<*-инъ*)** → *Узин. *Уза* – похідне утворення від апелятива *уза, узи* 'окови' (< *оуза*) або діал. *уза* 'жирний наліт на воді; вощина' (ЕСУМ V, с. 321) [Лучик, с. 484], пор. антропоніми *Узай, Узюк* [Яцій, с. 323].

Факт розташування містечка вздовж р. *Гудзинь*, дає підстави розглядати вірогідність гідронімно-ойконімних паралелей. Народні перекази пов'язують назву міста з гіпотетичним етнонімом **узи*.

Походження однойменного поселення на Івано-Франківщині Дмитро Бучко виводить від апелятива **узин*, реконструюючи його в пов'язанні з лексемами *узьмінь* 'найглибше місце в ріці з швидкою течією, що не замерзає зимою' (Гр. IV, с. 325); *узина* 'вузька смуга землі у черезсмужжі вдовж гір, боліт, лісу'; *узинка* 'вузький рукав ріки' (Мурзаев, с. 573); тюрк. *озен* 'невелика річка, потік, протока, русло, долина, ущелина, яр', похідні *узен, узень* (Мурзаев, с. 407) [Бучко, с. 118].

Місто ***Фастів*** (Кв.) зафіксовано в документах 1390 р. (ГЕУ III, с. 336), хоч є припущення про більш давній (принаймні, на два століття) час його заснування. Назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Фаст / Хваст* (пор. сучасні прізвища *Фаст* (ГТР – 148 носіїв), *Хваст* (ГТР – 7 носіїв): *Фаст* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Фастів*. В основі астіоніма Василь Лучик убачає апелятив *хваст* 'хвастун' (ЕСУМ VI, с. 163) [Лучик, с. 489].

Народні легенди пов'язують назву з місцевістю, де відбувалася битва русичів із кочівниками, після якої залишилися їхні військові відзнаки, т. зв. *хвости* або ж із густою сіткою невеликих водойм, що вкривають її (з *фосами*).

1 грудня 1918 р. у *Фастові* було підписано Договір про злуку Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, що уможливило дескрипцію, яку використовують, принаймні, знавці історії, *місто Злуки*.

Згадку про ***Хирів*** (Лв.) уміщено в документах 1374 р. [ІМС Лв., с. 787]. Ойконім мотивовано антропонімом **Хир* (пор. сучасне прізвище *Хир* (ГТР – 31 носій): **Хир* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Хирів*. Назву базового антропоніма пов'язують з дієсловом *хиріти* 'бути кволим, лежати, спати' [Лучик, с. 492], рос. *хирь* 'хворь, болезнь, недуг' (Даль IV, с. 548), пол. *Chyr, Chyra* < *chyra* 'хвороба' (Rymut II, с. 91). Павло Чучка з покликанням на джерельні матеріали мотиватором астіоніма *Хирів* уважає чоловіче ім'я *Хіра*: *Хира* Ивашков; *Хъра* (Туп., с. 414), *Chira* Lazar (Bélay, с. 202) та ін. [Чучка 2011, с. 350].

Народні перекази пов'язують іменування містечка з легендарним київським князем *Хорив* або з гіпотетичним апелятивом **хыр* 'сосна'.

Найдавніша відома фіксація назви м. ***Хоростків*** (Тр.) збережена у джерелах XIV ст.: *Chorostkow*, 1391 р. (KH VIII, с. 645) [Бучко-Котович, с. 281]. Утворено астіонім від антропоніма **Хоростко*: **Хоростко* + ***-ів* (< *-овъ*)** → м. *Хоростків*. **Хоростко*, пор.: *Хороско* (Туп., с. 416) – відапелятивний антропонім (можливо, прізвище-демінутив), мотивований діал. *хоростати* 'чистити, обдирати зерно від лушпиння' (ЕСУМ VI, с. 203); староукр. *форост* 'хворост; виноградна та інша лоза' < прасл. **xvorostъ* 'чагарник, ліс' (ЕСУМ VI, с. 169) [Лучик, с. 495]. Михайло Худаш висуває припущення про імовірність побутування в минулому відкомпозитного антропоніма **Хоростъ* < **Хоронистанъ* [Худаш 1995, с. 263–267].

За народними переказами, назва поселення пов'язана з *хворостом*, який давав притулок утікачам від татарських набігів, або з *хворістю* – хворобою, якої зазнавали тутешні мешканці.

Заснування поселення ***Хотин*** (Чрн.) дослідники датують VIII ст. (ГЕУ III, с. 379). Найдавніші відомі варіанти назви поселення (1400 р. – *Хотинь* (Cost. II, с. 706); 1436 р. – *Хотѣнь* (ССМ II, с. 514); 1448 р. – *у хотѣне* (Cost. II, с. 738; ССУМ II, с. 514) тощо) свідчать про вірогідність первісної мотивації ойконіма антропонімом *Хотінь* / **Хотень*; пор. сучасне прізвище *Хотінь* (ГТР – 76 носіїв): (**Хотѣнь* + ***-*jь*** → **Хотѣнь*). Юрій Карпенко дотримувався й іншої думки: він виводив походження астіоніма від дієслова *хотіти* і вважав, що значення присвійності назва міста набула лиш від XVI ст. під впливом більш продуктивних на той час астронімів-посесивів на ***-ин*** (<***-инъ***): *отъ града Хотина*, 1574 р. (Ghibanescu XIX, с. 86) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 57].

Михайло Худаш розцінює *Хотѣнь, Хотєнь* як фонетичні варіанти до *Хотинъ* і вважає сучасний астіонім посесивним утворенням від імені *Хота* (Демчук, с. 84) < *Хотъ* (Мор., с. 201) < *Хотеборъ, Хотемиръ, Хотеславъ, Хотимиръ* (Мор., с. 201): *Хота* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Хотин* [Худаш 1995, с. 221].

Хотинська фортеця оповита багатовіковою звитягою та боротьбою за визволення. Найвідоміші історичні події: *Хотинська війна* 1621 р. (бій польської армії Яна Кароля Ходкевича та козацького війська Петра Конашевича-Сагайдачного проти турецько-татарської армії султана Османа II); *Хотинська битва* 1673 р. (розгром польсько-литовсько-козацьким військом турецької армії); *Хотинське повстання* 1919 р. (виступ населення *Хотинського*, Бєльцького та Сороцького повітів проти румунської окупації). Перший компонент кожної лексичної структури – відтопонімний прикметник *хотинський*.

Історичні документи фіксують назву теперішнього м. ***Чигирин*** (Чрк.) з першої половини XVI ст. – 1532 р.: *Tschigirin* (GU, с. 62), 1539 р.: *Czyhryn* (АЮЗР I, с. 5) [Пономаренко, с. 177]. Генезу назви вчені вважають затемненою. Зважаючи на її структуру, розглядають мотивацію астоніма відапелятивним антропонімом **Чигира*: **Чигира* + ***-ин*** (<***-инъ***) → м. *Чигирин*. ЕСУМ подає значення апелятива *чигир* ‘примітивний ручний механізм для підняття води при зрошуванні невеликих ділянок’ – запозичення з тюрк. мов, пор. тат. *чыһыр* ‘блок; маханізм для підйому води’, чаг. *čygyr* ‘вир’ та ін. (ЕСУМ VI, с. 317).

Малоймовірними вважаємо й інші версії творення назви: від апелятива *чагарник*; від *czyryn* (черінь; у гутах нібито робили черені, викопані в землі й набиті глиною, для розведення багаття (SG I, с. 884); від *чиыгыг* 1) ‘польова дорога, вузька дорога, проведена по снігу; 2) рослина saxifraga crassifolis (Радлов III, с. 2064) [Пономаренко, с. 177].

Відомі історичні події спричинили постання дескрипції *гетьманська резиденція* (упродовж 1648–1656 рр. *Чигирин* був резиденцією гетьмана Богдана Хмельницького, 1657–1676 рр. – Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Петра Дорошенка).

Теперішнє м. ***Чистякове*** (Днц.), колишнє селище, подароване генералу Степанові Леонову та назване спочатку на честь його сина Олексія *Олексіївкою*, а згодом (у 1840–1868 рр.) перейменоване на *Олексієве-Леонове*, 1867 р. було продане купцеві Іванові (?) *Чистякову*. Саме за прізищем цього таганрозького купця на-

зивалося поселення до 1964 р. (ГЕУ III, с. 299). Упродовж 1964–2016 рр. місто іменувалося *Торез* (у пам'ять про французького комуніста Мориса Тореза). Від 2016 р. воно знову *Чистякове*.

Мотивовано астіонім відапелятивним антропонімом *Чистяков*, дериватом із присвійним суф. ***-ов*** від апелятива *чистяк* «*жарт.* охайна, акуратна людина; іноді щеголик, франт, ніжинець, білоручка, або вибагливий, бридливий» [ТСД]: *Чистяков* → м. *Чистякове*.

Фіксації в історичних джерелах відтопонімного антропоніма *Чортківські*: *Czartkowskie*, 1391 р. (KH VIII, с. 645) [Бучко-Котович, 289], а з 1458 р. – назви поселення *Czarthkow* (AGZ XII, с. 259) дають змогу вести мову не про XV ст., а про більш давній період заснування та іменування м. ***Чортків*** (Тр.).

Астіонім мотивовано антропонімом *Чортко*: *Чортко* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Чортків.* Ім'я *Чортко* (АЮЗР VI/1, с. 185; Туп., с. 427), пор. пол. *Czartko* (Rymut I, с. 110) – демінутивний варіант давнього відапелятивного антропоніма *Чорт*, пор. *Чертъ* (АЮЗР VI/1, с. 26; Мор., с. 206) [Лучик, с. 515; Худаш 2004, с. 384–385; Чучка 2011, с. 362–363]. В українській етнокультурні апелятив *чорт* – це злий дух, нечиста сила, біс, дідько, диявол, люципер, сатана; цар тьми [Жайворонок, с. 643–644].

Небажання пов'язувати назву ні з апелятивом *чорт / чортко*, ні з однойменним антропонімом породило багато народних переказів щодо генези астіоніма про *черет* (*черт*) як особливий вид очерету, що ріс на місці майбутнього поселення; про мотивацію прізвища шляхтича *Чортківського* гіпотетичним апелятивом **чарті* 'папір' або 'грамота'; про першого поселенця Кирила *Чорного*; про міфічного *Чорнобога*, і вже насамкінець про *чорта*, який утопився в Сереті, або про *Чортову* долину тощо.

Дескрипція *місто з двома ратушами* народилася з огляду на унікальність збереження двох міських ратуш в одному місті. Активно функціонує метафора *подільський Пентангон* із проєкцією на *Чортківський замок* (обидві споруди п'ятикутні в основі).

Назва м. ***Чугуїв*** (Хрк.) мотивована прізвиськом *Чугуй*: *Чугуй* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → *Чугуїв. Чугуївське городище* Лівобережної України стало місцем осідку козаків гетьмана Якова Остряниці і від 1638 р.

зафіксовано уже як містечко *Чугуїв* (ГЕУ ІІІ, с. 437). Базовий антропонім, засвідчений у словниках сучасних прізвищ (Кравченко, с. 157; СП, с. 387), – затемненої семантики і може походити, на думку дослідників, від апелятива *чуга* ‘верхній одяг у лемків: вид сукняної шинелі, прикрашеної мотузками, з пелериною; рукави зашиті і використовуються замість сумок, *чуга* носиться тільки як накидка’; ‘верхній одяг у галицьких верховинців – вид свитки без рукавів і коміра з косматого зверху сукна’ (Гр. IV, с. 475); *чуга*, т. с., що *чугай* ‘довгий кафтан’ (Даль IV, с. 1368). Такий апелятив запозичено, очевидно, з угор. мови, пор. угор. *csuha* ‘одяг, убрання (зазвичай із сукна); ряса, кожух; біла груба опанча’; вірогідним є запозичення слова в укр. мову з тур. (ЕСУМ VI, с. 350). Василь Лучик висловлює припущення, що *Чугуй* могло бути прізвиськом одного з половецьких або калмицьких козаків [Лучик, с. 516].

Народні версії генези назви пов’язують її з апелятивом *чуга* у значенні ‘місце осідку людей, які носять *чугу*’.

Чугуїв як військове поселення, територія царської тиранії та солдатської муштри увійшов в історію відомою подією – *Чугуївським повстанням.* Це був військовий бунт 1819 р., жорстоко придушений царатом.

Астіонім ***Чуднів*** (Жт.) уперше зафіксовано історичними джерелами 1415 р.: *за Чюдновымъ* (Акты І, 38) [Карпенко О. П. 2011, 94]; 1471 р. (ГЕУ ІІІ, с. 437). Назву давнього міста-фортеці мотивовано антропонімом **Чудно* або **Чуденъ*: **Чудно* / **Чуденъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Чуднів.*

Базовим для імені *Чудно* став апелятив *чудо* ‘чудо, диво’ (Гр. IV, с. 475), пор. *Чудай* [Чучка 2005, с. 612], блр. *Чудин* (Бір., с. 272), бол. *Чудо* (Ил., с. 547), серб. *Чудан* (Грк. Реч., с. 210), старопол. *Czudny, Czudno* (Rymut I, с. 102) тощо. Павло Чучка розглядає антропонім *Чудо* як гіпокористик від імені-композита *Чудимилъ, Чудимиръ* тощо [Чучка 2011, с. 363].

Народні перекази пов’язують назву поселення з боярином *Чудином*; з *чудовими* краєвидами; з *чудом*, яке допомогло мешканцям міста відбити багатотисячну татарську орду.

Містечко ***Шепетівка*** (Хм.), яке 1547 р. могло іменуватися *Скалинці*, від 1594 р. послідовно фіксується як *Шепетівка* [Тор-

чинська-Торчинський, с. 505]. Назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Шепе(і)т*: *Шепет* + ***-івк-а*** → м. *Шепетівка*. Словник Павла Чучки подає прізвище *Шепет* у контексті інформації, збереженої від XVII ст.: *вільний селянин Sepete Mihaly*, 1684 р.; *кріпаки Sepete Alexa, Andri*, 1688 р.; *кріпак Sim. Sepete*, 1715 р. і виводить його від діалектного апелятива *шепет* ‘шепіт’ [Чучка 2005, с. 623]. Цей антропонім засвідчено й серед сучасних українських прізвищ: *Шепіт* (СП, с. 394).

Дескрипція *місто одного музею* виникла завдяки відкритому 1946 р., а 1979 р. фундаментально реконструйованому в *Шепетівці* літературно-меморіального музею Миколи Островського.

Отже, мовно-культурна інтерпретація астіокультуронімів з відапелятивними антропонімами в основах демонструє тяглість традиції поіменування поселення за особовою власною назвою засновника чи власника. У назвах міст закодовано низку давніх особових імен, імен-прізвиськ, прізвищ, омонімних з апелятивами. Прочитання таких астіонімів як лінгвокультурних текстів демонструє людиноцентричний характер їхнього первісного поіменування. Нерідко такі антропоніми втрачені сучасною українською мовою, вони не зафіксовані у відомих нам ономастиконах і тільки декодування астіокультуронімів, мотивованих давніми відапелятивними іменами, дає змогу за структурою ойконімів побачити імена власників, засновників теперішніх міст (**Боярко, *Жмерин, *Долбун, *Золоч, *Коцманъ, *Ковелъ, *Мукач, *Перещепа, *Решетило, *Ржище, *Сокалъ, *Тетій, *Уго(е)нь, *Уза, *Фаст / *Хваст, *Хир, *Хоростко*, **Хотѣнь, *Чудно* та ін.).

Декодування астіокультуронімів мікрокоду «Відапелятивні антропоніми» уможливлює, з одного боку, відмежувати досліджувані назви поселень від астіонмів-експлікаторів агфлятивного коду, а з іншого – об’єднати базові імена в декілька лексико-семантичних груп. Етимонами деяких астіонімів стали або могли стати імена, імена-прізвиська, прізвища відомих осіб: «старійшини-князя» *Кия*, галицько-волинського князя *Лева* Даниловича, древлянського князя *Мала*, гетьмана Данила *Апосто-*

ла та його правнука генерала Михайла *Апостола*, молдавського господаря Ієремії *Могили*, графа Яна *Тарновського*, січовиків Івана *Барвінка*, Сави *Носа*, останнього писаря Запорозької Січі Івана *Глоби,* представника роду *Калиновських*, воєводи Яна *Тарновського*, власника трактиру Олександра *Березовського*, землевласників Петра *Голуба*, Іллі *Дебальцева*, Ольги *Долинської*, купця Івана *Чистякова*, легендарних козаків *Дружка*, *Обуха*, *Решетила* та ін.

Генезу окремих антропонімів-мотиваторів назв міст не завжди вдається пояснити на українському мовному ґрунті. Лінгвокультурологічний портрет таких астіонімів уміщує чимало народноетимологічних версій, позаяк невиразною є не тільки ойконімно-апелятивна, але й ойконімно-антропонімна зумовленість.

Розглядаючи астіокультуроніми серед репрезентантів мікрокоду «Відапелятивні антропоніми», уважаємо теж вірогідним їх аналіз як експлікаторів мікрокоду «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» з первісною мотивованістю назв міст відкомпозитними дериватами, похідними від імен-композит на взірець *Бѣловѣтъ, Боривой, *Kojislavъ, Косислав, Красимръ, Любодрагъ, Маловѣкъ, Носимиръ, *Позначай, *Собекалъ, Тулимиръ, Хотебор, *Хотеманъ* тощо.

2.1.4. Астіокультуроніми, мотивовані християнськими та нехристиянськими іменами (мікрокод X/HXI)

«Імена, якими називали наших предків під час обряду хрещення, прийшли на Русь із Візантії одночасно із християнством» [Керста, с. 41]. Спочатку такі імена були чужими й, на відміну від етимологічно прозорих автохтонних слов'янських, – незрозумілими. Тож у побуті не тільки простолюдини, але й старійшини, воєначальники, князі іменувалися двома іменами – хресним та світським: «родися в Игоря сынъ и нарекоша имя ему в крещеньи *Андреянъ*, а княжее *Святославъ*, 1177»; «преставися князь *Михайло*, зовомый *Святополкъ*, 1113»; «*Константинъ*, а мирскы *Добрыло*, 1164» (Туп., с. 52–82; Демчук, с. 17–18).

Однак входження та засвоєння понад 300 чужомовних християнських імен в антропонімійну систему української мови – еволюційний процес, важливий не лише для розбудови простору особових власних іменувань, а й для збагачення духовної культури українців. Християнські імена грецького, латинського, староєврейського походження проходили фономорфемну адаптацію до структури української мови; завдяки своєму варіантотворчому потенціалу міцно закріплювалися в народнорозмовному мовленні; набували якнайширшого спектру емоційно-експресивних конотацій [Белей, с. 7]. Тож імена, а пізніше й народжені на їхній основі прізвища, ставали етимонами назв населених пунктів.

Християнські імена присвоюються за єдиним, універсальним мотивом надати дитині за посередництвом сакраментального канонічного імені, яким вона охрещена, небесного заступника [Ibid., 6]. Тож моделювання лінгвокультурологічного портрета астіоніма, мотивованого християнським іменем, сьогодні передбачає не тільки характеристику базового антропоніма, але й агіоніма, того культурологічного начала, яке закладено в назві поселення. Такий підхід уможливлює практичне застосування результатів дослідження: День спомину святого можна рекомендувати відзначати як День міста.

З-поміж спеціальних праць, у яких зібрано та проаналізовано ойконіми з християнськими іменами в основах, виокремимо кандидатську дисертацію Марії Мриглод «Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах» [Мриглод 2002]. У ній дослідниця з'ясувала, що близько 4900 ойконімів Правобережної України містять християнські імена, а це становить 20,43% від усіх назв населених пунктів цієї території [Ibid., 13]. На жаль, ойконімікон Лівобережжя у такому ракурсі ще не опрацьовано, однак цілком підставовим є припущення: цих ойконімів тут у відсотковому відношенні більше, а не менше.

Християнськими особовими власними назвами мотивовано й низку назв міст України. В часи становлення прізвищ християнські імена часто-густо слугували для них твірною базою. Тож

назви поселень, особливо тих, які з'явилися на географічній карті України у XVIII–XIX ст., мотивовано або християнськими іменами, або уже відіменними прізвищами засновників поселень.

Назви мікрокоду «Християнські та нехристиянські імена» (Х/НХІ) диференційовано на дві групи: 1) астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами: *Авдіївка, Амвросіївка, Ананьїв, Андрушівка, Василівка, Васильків, Гадяч, Ізмаїл, Кадіївка, Костянтинівка, Костопіль, Старокостянтинів, Макіївка, Маріуполь, Мар'їнка, Миколаїв* (2)*, Миколаївка, Миронівка, Олександрівськ, Семенівка, Харків, Ходорів, Ямпіль, Яремче*; 2) астіокультуроніми, мотивовані нехристиянськими іменами: *Ірміно, Карлівка.*

1) Астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами

Авдіївка (Днц.) – одне з найстаріших поселень на Донбасі, закладене на давніх українських землях 1778 р. (ГЕУ І, с. 8), у часи сільськогосподарської колонізації краю. Назву поселення мотивовано християнським іменем *Авдій*: *Авдій* + ***-івк-а*** → м. *Авдіївка.*

Ім'я *Авдій* (*Авдѣи*) засвідчено серед антропонімів українців у документах XVI ст. (Керста, с. 102), хоч, звісно, воно побутувало серед населення значно раніше. У сучасних українських словниках *Авдій* закономірно фіксується як *Овдій* (ВІЛ, с. 83).

Є припущення, що засновником *Авдіївки* був козак *Авдій*, який прийшов сюди на початку XVIII ст. [Янко, с. 21] та привів із собою вихідців із Північної України.

Овдій – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Obhadyyāhū* 'раб, служитель Бога'; можливо, з гр. *audeis* 'милозвучний' (Тр., с. 255). Святий *Авдій* (*Овдій*), четвертий пророк 12-ти малих пророків, служив домоправителем в ізраїльського царя Ахава. Зрікшись язичництва, пішов за пророком Іллею Фесвітянином і сам отримав дар пророцтва. *Авдій* – автор християнського писання, яке складається з однієї глави і є найменшим твором старозавітної біблійної книжності. Однак саме про *Авдія* сказано, що він малий пророк за величиною створеного тексту, але не за глибиною висловленої думки. День пам'яті святого пророка *Авдія* – 2 грудня.

Донецька *Авдіївка* – не єдине поселення з такою назвою. Сьогодні побутують ще два села *Авдіївка* на Чернігівщині, а також невеличке село *Овдієва Нива* на Київщині та майже зникле, хоч досі збережене в реєстрах поселення *Овдіївка* на Полтавщині.

Реалії сьогодення призвели до впізнаваності *Авдіївки* за назвою *прифронтове місто. Місто можливостей* – новітня життєстверджувальна назва *Авдіївки.*

У назві м. ***Амвросіївка*** (Днц.) засвідчено християнське ім'я *Амвросій*: *Амвросій* + ***-івк-а*** → м. *Амвросіївка.* Заснована 1777 р. на берегах р. Кринка слобода *Луковкіна-Кринська* почала іменуватися *Амвросіївкою* від першої чверті XIX ст. 1869 р. назву слободи з долученням препозитивного компонента *Донецько-* було перенесено на зведене у зв'язку з будівництвом залізниці пристанційне селище [Отин, с. 180]. Згодом колишню *Амвросіївку*, що за 10 км від міста, якому вона «позичила» свою назву, перейменували на *Благодатне* [Лучик, с. 20], а *Донецько-Амвросіївку* – на *Амвросіївку*.

Засновником та власником *Амвросіївки* (теп. с. *Благодатне*) був генерал *Амвросій Луковкін* (у Миколи Янка, мабуть, помилково – *Амвросій Луконін*) [Янко, с. 24]. Назва теперішнього міста – трансонімізаційна: колишня назва села стала назвою залізничної станції, а остання – назвою теперішнього міста.

Амвросій (*Амбросій, Амбрось*) – канонізоване християнською церквою ім'я, гр. *ambrosios* 'належний безсмертним, божественний' (ВІЛ, с. 37; Тр., с. 29). Святий *Амвросій* – єпископ Міланський, видатний християнський богослов та проповідник, автор багатьох послань, праць морально-аскетичного та догматичного напрямків, церковних гімнів, проповідей, коментарів до Євангелія від св. Луки, творів «Таїнства» та «Містерії», був намісником провінції Лігурія-Емілія. Поширення Христової віри вважав одним із своїх основних обов'язків. З огляду на багату писемну спадщину, зарахований до грона чотирьох великих Учителів Західної Церкви. День пам'яті святого *Амвросія* – 20 грудня.

Християнським іменем *Анань* (*Ананій*) мотивовано назву м. ***Ананьїв*** (Од.): *Анань* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Ананьїв.* Уперше про

слободу *Анань* або *Анани* згадано 1767 р. (ГЕУ І, с. 40). Крім сьогоднішньої назви колишня ханська слобода ще називалася *Ананія, Наньїв, Ананьєв, Ананів, Ананьево* [Лучик, с. 20]. Від XIX ст. побутує теперішня назва поселення *Ананьїв* [Карпенко та ін. 1975, с. 6].

Назва поселення *Ананьїв* пов'язана з постаттю запорозького козака *Ананя*, який заснував слобідку, що на той час територіально належала до Кримського ханства [Ibid]. Крім переказу про козака *Ананя Безпалька*, відомі народні легенди про пророка караїму *Ананя* Бена Давида, молдавського пастуха *Ананія* тощо.

Ананій – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Chănapuā* 'був милосердний Бог' (ВІЛ, с. 37; Тр., с. 30). *Анань* (*Ананій*), зарахований, згідно з християнським ученням, до 72-х святих апостолів, проповідував Христову віру в Дамаску. Одна з його чеснот – навернення до віри апостола Павла. *Ананій* перейшов на апостольську працю до Елевтерополя, де зазнав мученицької смерті. За життя вказував людям шлях до спасіння, зцілював хворих, був чудотворцем. День пам'яті святого *Ананія* – 14 жовтня та 17 січня (у часі спомину 72-х святих).

Християнське ім'я *Анань* засвідчене сьогодні у назвах трьох поселень: міста та села *Ананьїв* на Одещині та села *Ананьївка* Луганщини.

Андрушівка (Жт.) згадана 1683 р. (ГЕУ І, с. 42) в переліку «пустих сіл», а це означає, що заселеною була ця місцевість ще задовго до того часу, оскільки на кінець XVII ст. село встигло отримати свою назву, опустіти, а далі й відродитися, стати містом. *Андрушівкою* замість первісної *Андрусівки* поселення почало іменуватися з XVIII ст. [Лучик, с. 21]. Дослідники ведуть мову про мотивацію колишньої назви поселення антропонімом *Андрусь*, варіантом християнського імені *Андрій*, а сучасну назву пояснюють польським упливом: *Андрусь* + ***-івк-а*** → *Андрусівка* → м. *Андрушівка*. Варіант *Андрусь* побутує в усіх регіонах України, а **Андруш* подано в словнику Івана Трійняка тільки як реконструйоване (Тр., с. 33), очевидно, саме на основі ойконіма *Андрушівка*. Однак Павло Чучка з покликанням на низку лексикографічних джерел стверджує, що ім'я *Андруш*

засвідчене ще в староукраїнських пам'ятках і було вживане також болгарами, сербами, словаками, угорцями та молдаванами [Чучка, с. 39].

Андрій – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *andreios* 'мужній, хоробрий' (ВІЛ, с. 38; Тр., с. 33). Святий *Андрій Первозванний* – один із 12-ти апостолів Ісуса Христа, брат апостола Петра. Проповідував християнство на сході Римської імперії, був місіонером у скіфських землях. Страчений в Патрах за правління імператора Нерона. День пам'яті апостола *Андрія Первозванного* – 13 грудня.

Часом заснування теперішнього м. ***Василівка*** (Зп.) уважається 1784 р. (ГЕУ І, с. 146). Розташоване воно на південно-східному березі Каховського водосховища, де колись був Великий Луг, заселене вихідцями з Чернігівщини, а назву отримало від імені генерала *Василя Попова* [Чабаненко, с. 36]. *Василь Попов* (≈1745–1822) – власник *Василівки*, високий імперський чиновник, заснував теперішнє місто на землях колишніх козацьких зимівників та хуторів.

Мотивом для творення астіоніма стало християнське ім'я *Василь*: *Василь* + ***-івк-а*** → м. *Василівка.*

Василь – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *basileus* 'цар' (ВІЛ, с. 45; Тр., с. 60). Святий *Василій Великий* – архієпископ Кесарійський. Церква заслужено нагородила його титулом Великий, визнаючи великим у трьох ділянках життя: великий архипастир церкви, великий законодавець монашого життя і великий своєю святістю. Уважається покровителем східнослов'янських земель. Духовна спадщина *Василія Великого* – твори догматичні, моральні, аскетичні, пояснення Святого Письма і 366 листів. День пам'яті *Василія* (*Василя*) *Великого* – 14 січня.

Назву теперішнього м. ***Васильків*** (Кв.) засвідчено 996 р. у Лаврентіївському літописі як *Василів*: *тогда обѣщасѧ Володимеръ поставити церков Василевѣ* (ПСРЛ І, с. 125) [ЕСЛГНПР, с. 29]. Астіонім мотивовано християнським іменем *Василь*, а згодом – його демінутивним варіантом *Василько*: *Василь* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Василів* → м. *Васильків.*

Леонтій Похилевич стверджує, що заснував *веселе Васильєво* 991 р. князь Володимир, давши йому своє хресне ім'я *Василій*. Спочатку то був мисливський теремок, а після набігу печенігів 996 р. князь дав обітницю спорудити тут церкву Преображення Господнього і через рік виконав її. Перейменував це поселення на *Васильковъ* уже князь *Василько Юревич*, отримавши його у спадок 1147 р. [Похилевич, с. 470].

В Україні побутує сьогодні 82 поселення, назви яких мотивовані антропонімом *Василь*, для 50-и ойконімів базовими стали варіанти цього імені, мотиваторами 16-и з них є демінутив *Василько*. *Василько* як варіант християнського імені *Василь* уживаний сьогодні у всіх регіонах України (Тр., с. 61).

Зіньків (Пл.), колишню фортецю, уперше згадано в історичних джерелах 1604 р. (ГЕУ ІІ, с. 50). В основі назви поселення – християнське ім'я *Зінько* < *Зіновій*: *Зінько* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Зіньків.*

Переказ розповідає про заснування колишнього хутора козацьким отаманом *Зіновієм* (*Зіньком*) *Безрідним*. Імовірно, *Зіньків* було заселено вихідцями з Поділля [Лучик, с. 224; Янко, с. 147].

Зіновій, Зінько – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *Zeus* (род. *Zēnos*) 'Зевс' і *bios* 'життя' (буквально 'який живе, догоджаючи богові') (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 139). Святий *Зіновій* жив у ІІІ ст. Бог нагородив його даром зцілення хворих. За ревні молитви та благочестиві вчинки *Зіновій* був обраний єпископом Егейським. 285 р., у часи гоніння християн, страчений у Кілікії разом зі своєю сестрою *Зіновією*. День пам'яті святих *Зіновія* та *Зіновії* – 12 листопада.

Сучасну назву міста ***Ізмаїл*** (Од.) мотивовано антропонімом *Ізмаїл*: *Ізмаїл* → м. *Ізмаїл*. Поселення засновано в І–ІІ ст. н. е. (ЕУ ІІІ, с. 858). За спостереженнями дослідників, населений пункт за такий довгий час свого побутування мав різні назви: слов'яни називали його *Сміл* [Карпенко 1977, с. 190], молдавські або генуезькі купці – *Сініл*, турки – *Ізмаїл*, у першій половині ХІХ ст. місто було перейменоване в *Тучков*, а від 1856 р. знову стало *Ізмаїлом*.

Історична назва *Сміл*, пов'язана з праслов. основою **smol-* 'смола', переосмислена й у часи належності поселення Османській імперії утвердилася як відантропонімне утворення *Ізмаїл* (трансонімізація чоловічого імені *Ismail*, яке було означенням в ізафетній конструкції з опорним номенклатурним іменником *аул* 'поселення' [Лучик, с. 231]). За те, що теперішня назва пристосована до християнського імені, промовляє і той факт, що українській системі назовництва майже не властиве вживання в ролі ойконіма антропоніма в називному відмінку.

Антропонім *Ізмаїл* – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Ịišmā'ēl* > гр. *Ismaēl* 'почує Бог' (Тр., с. 149). Мученик *Ізмаїл* та його рідні брати Мануїл та Савел були персами, яких у вірі та покорі виховала мати-християнка. За вірність християнству та відмову брати участь у язичницькому жертвоприношенні за наказом імператора Юліана зазнали тортур і були вбиті у Халкідоні 362 р. День пам'яті мученика *Ізмаїла* та його братів – 30 червня.

Місто ***Кадіївка*** (Лг.), відоме ще як *Серго*, а впродовж 1978–2016 рр. як *Стаханов*, засноване в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 87). Первісна назва поселення мотивована власною назвою *Кадій* – розмовним варіантом імені *Аркадій* (пор.: *Кадий, Кадій, Кадьо* від *Аркадій* [Торчинська-Торчинський, с. 213]): *Аркадій* > *Кадій* + ***-івк-а*** → м. *Кадіївка.* В окремих дослідженнях без покликання на першоджерело йдеться про мотивацію астіоніма прізвищем начальника поштової контори *Кадієва* [Лучик, с. 239; Янко, с. 159].

Аркадій – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *Arkas* (род. *Arkados*) 'житель Аркадії (область Стародавньої Греції)', 'аркадієць' (буквально 'пастух') (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 43). Преподобний *Аркадій* В'яземський і Новоторжський жив на початку XI ст., зрікся світського життя, віддавши ревне служіння Богові. Став будівничим Борисоглібського монастиря, прийняв чернецтво. Після смерті *Аркадія* його святі мощі володіли даром зцілення. День пам'яті преподобного *Аркадія* – 26 грудня.

Місто ***Костянтинівка*** (Днц.) засновано в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 205) на землях запорозьких займищ Панталеймоном Номікосом. Перший осідок Номікос назвав *Сантуринівкою* (в

пам'ять про грецький острів *Санторін*, звідки емігрував). Маєтності, подаровані 1859 р. сину *Костянтинові*, поіменував *Костянтинівкою*: *Костянтин* + ***-івк-а*** → м. *Костянтинівка.*

1870 р. на землях осідку *Костянтина* Номіковова було зведено залізничну станцію. Пристанційне поселення об'єдналося з навколишніми селами *Сантуринівкою, Новоселівкою, Номіковським, Дмитрієвським, Миколаївським*, з поштовою станцією *Торецьке* (заснованою значно раніше, 1792 р.), *Старим Селом* та ін. в одне місто. *Костянтинівка* не була найбільшим селищем на цих теренах, але назва закріпилося за містом, щоб уникнути розбіжностей між іменуванням міста та залізничної станції.

Костянтин – канонізоване християнською церквою ім'я, з лат. *constantis* 'постійний, стійкий' (ВІЛ, с. 69; Тр., с. 182). Святий імператор *Костянтин* отримав від церкви іменування *рівноапостольний*, а у всесвітню історію увійшов як Великий. Сяюче знамення хреста з написом «Цим перемагай» допомогло *Костянтину* стати повновладним правителем Римської імперії та видати 313 р. Міланський едикт про віротерпимість. Остаточно відмовившись від язичництва, імператор переніс столицю в місто Візантію, яке було перейменовано на Константинополь. *Костянтин* був глибоко переконаний, що тільки християнська релігія може об'єднати величезну різнорідну Римську імперію. День пам'яті святого *Костянтина* – 3 червня.

У колі міст з такою мотивацією назв розглядаємо ще два астіоніми: *Костопіль* (Рв.) та *Старокостянтинів* (Хм.).

Костопіль (Рв.) відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ II, с. 204) та мотивоване християнським іменем *Кость*. Містечко закладено 1783 р. шляхтичем Леонардом Ворцелою на землях Великих та Малих Остальців. Астіонім утворено від усіченого варіанта імені *Костянтин – Кость*: *Кост*(*янтин*) + ***-о-піль*** → м. *Костопіль;* див. також: [Бучко-Бучко, с. 287]. Відома й інша версія, за якою назва виникла складанням основ іменника *кості* (у мн.) та *поле* за ознакою 'поле, покрите кістьми' [Лучик, с. 283].

На місці відомих прадавніх поселень виріс ***Старокостянтинів*** (Хм.). Спочатку на землі Болохівській був заснований *градъ Кобуд*, падіння якого засвідчено в Іпатіївському літописі

1241 р.: *и поима грады ихъ. Деревичь Гоубинъ. и Кобоудъ* (ПСРЛ II, с. 792) [ЕСЛГНПР, с. 68]. Майже через три століття на місці літописного городища відродилося поселення *Колищенці*: *Kolischenze*, 1517 р.; *Колыщинцы*, 1545 р.; *Колышчинцы*, 1547 р. [Торчинська-Торчинський, с. 139–140]. 1561 р. князь *Костянтин* Острозький придбав *Колищинці* та заснував місто, назване за його іменем *Костянтинів*, а 1632 р. із заснуванням *Нового Костянтинова* (тепер с. *Новокостянтинів*) перейменоване на *Старокостянтинів*: *Костянтин* + ***-ів*** **(<*-овъ*)** → м. *Костянтинів* → м. *Старокостянтинів.*

Сучасна ***Макіївка*** (Днц.) виросла на прадавніх українських землях, де 1690 р. запорізькі козаки заснували зимівник *Ясинівка*, обжитий та розширений козаком *Макієм*, а далі поіменований як слобода *Макіївська*. Майже через сто років тут заснував поселення великий землевласник, генерал Дмитро Іловайський, ім'я якого послугувало основою для іменування селища *Дмитріївка*. Слобода *Макіївська* або *Макіївка* на кінець XIX ст. дала назву районові, центром якого в 20-ті роки минулого століття було селище *Дмитрієвське*, а далі – місто *Дмитріївськ*. Розбіжність між назвою району і його адміністративним центром створила певні незручності, тому від 1931 р. місто прибрало для себе історично виправдану назву *Макіївка*: *Макій* + ***-івк-а*** → м. *Макіївка*; див. також: [Отин, с. 110].

Макій – розмовний варіант канонізованого християнською церквою імені *Маковій* (з давньоєв. *Macchabaei* 'молот, який б'є; який воює' (Тр., с. 206). Святий *Макій*, пресвітер, народився в Амфіполі (Македонія). Навертав язичників до Христа, закликав зректися ідолопоклонства. Визнавав себе християнином і вважав, що немає кращої долі, ніж смерть за Спасителя. Господнє чудо супроводжувало *Макія* і допомагало йому залишитися живим після багатьох тортур. 295 р. у Візантії зазнав мученицької смерті. День пам'яті святого *Макія* – 24 травня.

За даними Миколи Янка, 1791 р. на місці давніх запорозьких займищ було засновано поселення ***Мар'їнка*** (Днц.) [Янко, с. 234]. У назві поселення засвідчено ім'я *Мар'я*, яке є одним із багатьох варіантів християнського імені *Марія* (Тр., с. 212–215): *Мар'я* +

-ін-к-а → м. *Мар'їнка.* Поселення поіменоване Семеном Жебуньовим на честь його дружини *Мар'ї* [Янко, с. 234; Лучик, с. 321].

Особова назва *Мар'я* побутує як варіант імені *Марія* (Тр., с. 213) і як офіційне повне ім'я (ВІЛ, с. 161). *Марія* – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. **Maryām*; можливо, від *mārā* 'чинити опір, відмовлятися, заперечувати' або від *mārar* 'бути гірким' чи від *m-r-y-m* 'кохана, бажана' (ВІЛ, с. 158; Тр., с. 212). *Марія* – Богородиця, мати Ісуса Христа, Непорочна Діва займає головне місце в сакральній традиції вшанування християнських святих. Ім'я *Марія* та його різномовні варіанти вважається найблагороднішим жіночим іменем, найпоширенішим не тільки в Україні, але й у багатьох інших християнських країнах. 21 вересня – Різдво Пресвятої Богородиці; 28 серпня – Успіння.

Козацька *Домаха* – історичний попередник теперішнього м. ***Маріуполь*** (Днц.). У різних джерелах назва міста зафіксована як *Маріуполь, Маріамполь, Маріанполь, Маріопул, Марнопол* (*Марнопіль*)*, Марнополье* (*Марнопілля*), *Маруполь, Маріюпіль; Шеер, Жданів* і від 1990 р. – знову *Маріуполь*. Євген Отін, ретельно проаналізувавши усі відомі варіанти назви, доводить, що заселене 1780 р. кримськими християнами, переважно греками з 68-ти поселень Криму (Бахчисарая (Маріамполя, Кале, Майрум), Феодосії, Карасубазара, Євпаторії, Балаклави, Старого Криму, Бельбека тощо) приазовське місто отримало назву від назви їхньої малої батьківщини – Маріамполя. Базовий астіонім мотивовано християнським іменем Божої Матері – *Марії*: арамейськ. *Maryam* → гр. *Maiam* → *Maria* + гр. *polis* 'місто'. У такому способі постання астіоніма переконаний і Андрій Білецький: «Назву *Маріанполь* кримські греки принесли з собою на берег Азовського моря, де було засноване місто з назвою *Маріуполь*» (газета «Логос», №19 (34) 1992 р.). Пов'язання назви поселеннюя з іменем дружини Павла I Марії Федорівни – історична помилка, сьогодні, на щастя, з'ясована; див. також: [Отин, с. 112–119; Лучик, с. 320].

У відомих історичних джерелах м. ***Миколаїв*** (Лв.) уперше засвідчено 1570 р.: *Mikołajow* (ŹDź. XVIII/1, с. 63). Християнське

ім'я *Микола* на українському мовному ґрунті зрідка виступає як *Миколай*, що й відтворено в назві міста: *Миколай* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Миколаїв*.

Засновником та ім'ядателем *Миколаїва* був *Миколай Тарнов* із Щекорович, власник сусіднього села *Дроговижа*, якому дозволялося звести на землях, що належали цьому селу, нове містечко [Котович 2000, с. 29].

Микола (*Миколай, Никола*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *Nikolaos* від *nikē* 'перемога' і *laos* 'народ', буквально 'переможець народів' (ВІЛ, с. 77; Тр., с. 229). Святий *Миколай* або *Микола* – єпископ Міри, відомий як *Миколай Чудотворець*. Його вшановують як історичну особу та великого святого. Охрещений ще в дитинстві, *Миколай* ревно служив Христовій церкві і все життя присвятив благочинству. Діяння *Миколая Чудотворця* стали причиною з'яви багатьох переказів та легенд. День пам'яті святого *Миколая* – 19 грудня.

Безпосередньо з іменем *св. Миколая* пов'язують номінування м. ***Миколаїв*** (обл. центр Мк.). 1788 року недалеко від давньої *Вітовтівської фортеці*, або *Вітовки*, споруджено верф та поселення при ній (ГЕУ ІІ, с. 348). Це поселення, як і першу спущену на воду фрегату «*Св. Николай*», віддано під опіку *Миколая* – святого заступника мореплавців – й названо *Миколаєвом* [Лобода, с. 124; Лучик, с. 326; Янко, с. 227–228].

Перша половина XVIII ст. стала часом народження м. ***Миколаївка*** (Днц.) (ГЕУ ІІ, с. 348). Перекази пов'язують перейменування колишньої слободи *Червоний Бик* на *Миколаївку* зі спорудженням каплиці св. *Миколая* та в знак поклоніння йому. На гербі *Миколаївки* зображений св. *Миколай* у золотих ризах і срібній єпітрахилі.

Теперішнє місто ***Миронівка*** (Кв.) засноване в першій половині XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 356). Мотивом номінації поселення стало християнське ім'я *Мирон*: *Мирон* + ***-івк-а*** → м. *Миронівка*. Першим осадником *Миронівки* був козак з Полтавщини *Мирон Зелений*. Щоправда, Леонтій Похилевич про заснування вільним козаком з Великих Пологів хуторів *Миронівка* та *Зеленьки* говорить як про народні перекази [Похилевич, с. 560].

Мирон – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *myrōn* (дієприкметник від дієслова *myrōn* 'плачу', 'який плаче'; за іншим тлумачення – від *myron* 'миро', 'запашна олія, яку використовують у християнських церковних обрядах', букв. 'той, хто пахне миром' (ВІЛ, с. 78; Тр., с. 233). Святий мученик *Мирон* жив у III ст. і був пресвітером в Ахаї (Греція). Будучи взірцем віри та благочестя, усіляко опікувався своєю паствою та прийняв мученицьку смерть 250 р. у місті Кизик. День пам'яті святого мученика *Мирона* – 30 серпня.

Етимоном астіоніма ***Олександрівськ*** (Лг.) стало християнське ім'я *Олександр*. Засновано поселення на р. Лугань у 70-х роках XVIII ст. до 1961 р. іменувалося *Олександрівкою* (ГЕУ II, с. 455): *Олександр* + ***-івк-а*** → *Олександрівка* → м. *Олександрівськ*. Засновник теперішнього *Олександрівська* Костянтин Юзбаш назвав поселення за іменем свого сина *Олександра*.

Олександр – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *alexō* 'захищаю' і *anēr* (род. *andros*) 'чоловік', буквально 'мужній оборонець; захисник людей' (ВІЛ, с. 84; Тр., с. 261). *Олександр Римський* – святий мученик, воїн, жив у Римі на початку IV ст. Під час гоніння християн засуджував ідолопоклонство і закликав сповідувати Христа. Закінчив життєвий шлях мученицькою смертю. День пам'яті святого Олександра – 26 травня. *Олександр Константинопольський* – патріарх, святий, чудотворець. Веління святого *Олександра* «Во ім'я Ісуса Христа наказую тобі замовкнути!» зупинило промову язичницького філософа й навернуло до Христової віри багатьох поган. День пам'яті – 12 вересня.

У другій половині XVIII ст. полковнику Преображенського полку, сербові *Штеричу* було подаровано навколишні землі, на яких він заснував декілька слобід – *Штерівку, Іванівку, Маломиколаївку*, а також *Петрово-Красносілля*: *Петро* + ***-ов-о*** + *Красносілля* → м. *Петрово-Красносілля*. 1896 р. тут розпочато будівництво *Штерівського заводу* хімічних продуктів і вибухових речовин. На початку XX ст. призаводське поселення стало іменуватися *с-ще ім. Петровського*, а далі – м. *Петровське*. 2016 р. відновлено первісну, «дозаводську» назву – *Петрово-Красносіл-*

ля (Лг.); див. також: [Лучик, с. 375]. Перший компонент складного астіоніма мотивовано християнським іменем *Петро*.

Петро – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *petra* 'скеля, камінь' (ВІЛ, с. 91; Тр., с. 292). Апостол *Петро* – один із дванадцятьох апостолів Ісуса Христа, рибалка зі світським іменем Симон. *Петром* поіменував апостола Христос, виголосивши при цьому, що на ньому, як на твердині, побудує Церкву. Згідно з писанням, *Петро* тричі зрікся Господа, однак відновився у вірі й до кінця днів залишився ревним християнином. Останній період свого життя провів у Римі, де завершив життєвий шлях мученицькою смертю. День пам'яті верховного апостола *Петра* – 12 липня.

Поселення ***Семенівка*** (Чрг.) засновано в кінці XVII ст. (ГЕУ III, с. 173). Базою астіоніма послугувало християнське ім'я *Семен*: *Семен* + ***-івк-а*** → м. *Семенівка.*

Припускають, що *Семенівку*, одне з найпівнічніших міст України, колишню козацьку слободу, заснував та поіменував полковник Стародубського полку *Семен Самойлович* [Лучик, с. 421; Янко, с. 316].

Семен – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *šeta'* 'чути слухати' або *šim'ōn* 'Бог чує' (ВІЛ, с. 98; Тр., с. 331). *Семен* (*Симеон*) *Богоприємець* – християнський святий, єврейський праведник. Згідно з Євангелієм від Луки, Дух Святий звістив старцеві *Симеону*, що він зможе померти тільки тоді, коли побачить Ісуса Христа. Віща вістка здійснилася і перед смертю святий *Симеон* проголосив, що народжене від Діви Марії Дитя прийшло для спасіння людства. День пам'яті святого *Семена* – 16 лютого.

Назва одного з найбільших міст України – ***Харкова*** (обл. центр Хрк.) – проблематична тільки в плані первинності / вторинності етимона: чи то назва р. *Харків*, л. Уди п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 587), *Харьковъ колодезь*, де *колодязь* 'річка, струмок' поширилася на суміжне поселення, чи вихідним слід уважати **Харьковъ хуторъ* (*городокъ*), за назвою якого згодом почали іменувати й річку [Лучик, с. 491–492; Отин 1997 а), с. 408]. Поселення засновано на початку 50-х рр. XVII ст. або в 1620–1629 рр.

(ГЕУ ІІІ, с. 351). Розглядаємо назву міста серед мотивованих християнським іменем *Харко* < *Харитон*, позаяк такий антропонім однозначно був причиною іменування або поселення, або річки: *Харитон* > *Харко* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Харків.*

Харитон – канонізоване християнською церквою, рідкісне ім'я, з гр. особ. імені *Charitōn* < гр. *charitōn* 'який дарує милості; щедрий; благодатний'; інше тлумачення: гр. *charis* (род. *charis*) 'любов; чарівність; краса' (ВІЛ, с. 108; Тр., с. 398). Святий преподобний *Харитон Сповідник* був ув'язнений за Христову віру, після звільнення на місці розбійницької печери заснував знамениту сьогодні в Палестині Фаранську лавру, а згодом ще дві обителі: Єрихонську і Сукійську. Склав чин чернечого постригу, помер у глибокій старості та похоронений у Фаранській обителі. День пам'яті святого *Харитона* – 28 вересня.

Харків – колишня столиця України, тож сьогодні функціонує низка дескрипцій, стрижневим словом яких є лексема *столиця*: *перша столиця* (1919–1934 рр.), *радянська столиця, юридична столиця України, студентська столиця.*

У документах кінця XIV ст. зафіксовано назву *Ходоровстав*, а вже 1417 р. уточнено, що поселення, засноване біля місцевої водойми, названо за іменем його фундатора – *Ходорів* (*Chodorowstaw – Chodorow* (Zb. I, с. 426): *Ходор* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Ходорів.*

Власне особове ім'я *Ходоръ* (Мор., с. 200), яке засвідчене в основі назви теперішнього м. ***Ходорів*** (Лв.), – це, очевидно, фонетичний варіант імені *Федір* (*Федоръ / Феодоръ*). Антропонім *Ходоръ* з покликанням на статтю *Фєдоръ* подає «Словник староукраїнської мови» (ССУМ ІІ, с. 510). Розалія Керста серед християнських чоловічих іменувань, фіксованих документами XVI ст., виявляє *Ходаръ, Ходорець, Chodorko* [Керста, с. 128].

Федір – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *theos* 'Бог' і *dōros* 'дар, дарунок', буквально 'Божий дар' (ВІЛ, с. 105; Тр., с. 374). Святий великомученик *Феодор Стратилат* служив в імператорській армії. У час гоніння християн став ревним прихильником Христової віри, за що був підданий смертельним тортурам. Осліплений та розіп'ятий, велінням Господнім відродився

до життя і тільки через багато років прийняв мученицьку смерть. День пам'яті святого *Феодора* – 21 лютого.

Михайло Худаш припускає, що ім'я *Ходор* могло бути не тільки варіантом християнського імені *Федір* (*Федоръ*), але й дериватом від слов'янського двоосновного імені типу *Ходивой*, *Ходимиръ* (Мор., 200); див. також: [Худаш 1995, с. 287; Котович 2000, с. 128–129; Лучик, с. 493].

Писемну згадку про теперішнє м. ***Ямпіль*** (Вн.), у якій ідеться про замок Янушпольського, датовано 1570 р.: *w zamku januszpolskiego* (РМ I, с. 228) [Дика, с. 186], а майже через століття, 1650 р., поселення зафіксовано як *Ямполь* (АЮЗР VIII, с. 352) [Дика, с. 186]. Це дає підстави погодитися з припущенням, що замок коронного гетьмана *Яна* (*Януша*) *Замойського*, споруджений на землях давнього українського поселення, з часом прибрав собі назву *Янпіль* > *Ямпіль*: *Ян(м)* + ***-ni(o)ль →*** м. *Ямпіль*.

Ян – західнослов'янський варіант чоловічого імені *Іван*, похідного від давньоєвр. *Yōchānān, Yəhōchānān* 'Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував', буквально 'Божа благодать; дар богів' (ВІЛ, с. 61).

Історичні джерела скупі на давні фіксації назви теперішнього м. ***Яремче*** (ІФ). Архівні матеріали про *Яремче* як присілок села *Дора* відносять до 1787 р.: *Jaremcze* (Габорак 2011, с. 629). Така доволі пізня в офіційних документах згадка про поселення спонукає дослідників сумніватися, що первісно ойконім утворено за архаїчною посесивною моделлю на ****-je*** [Лучик, с. 530], та констатувати, що назва є похідною від антропоніма *Яремець* без указівки на словотвірну модель [Яцій, с. 350–351]. Однак уважаємо, що назва є або архаїчним посесивним утворенням на ****-je***, або ж, принаймні, оформлена за аналогією до окресленої прадавньої моделі, у чому додатково впевнює бойківський оронім *Яремчат* [Бучко-Бучко, с. 245]. Етимоном астіоніма став антропонім *Яремко* або **Яремець*, один із варіантів християнського імені *Ярема* (*Веремій, Єремія*): *Яремко / *Яремець* + ****-je →*** м. *Яремче.*

Народні перекази пов'язують астіонім *Яремче* з іменем *Яреми Годованця* [Яцій, с. 350], утікачем на ці землі від феодальних утисків [Габорак 2011, с. 629], або з *Яремою*, сином старшини

села *Ямне*, якому батько наділив тут угіддя [Габорак 2011, с. 629; Янко, с. 401].

Ярема (*Веремій, Єремія*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з *давньоєвр. *Yirmḏyāhū* 'Бог піднесе'; від *rūm* 'бути високим' (ВІЛ, с. 112; Тр., с. 417). *Єремія* – один із чотирьох великих старозавітних пророків. Найважливішими його книгами є «Пророцтва» (Книга пророка Єремії) та «Плач» (книга «Плач Єремії»). Помер мученицькою смертю в єгипетському місті Тафнісі. День пам'яті – 14 травня.

До периферії аналізованої групи зараховуємо астіонім ***Гадяч*** (Пл.). Заснування поселення часто пов'язують з будівництвом у X–XIII ст. Посульської оборонної лінії. 1442 р. неподалік від *Гадяча* на Красній Гірці збудований Красногірський Миколаївський монастир. На початку XVI ст. *Гадяч* здобув собі слави одного з найвідоміших міст України. 1658 р. місто стало столицю Гетьманщини, де підписано *Гадяцький договір*, авторами якого були Іван Виговський, Юрій Немирич, Павло Тетеря, Іван Богун, Микола Ханенко. 1663 р. за правління гетьмана Івана Брюховецького *Гадяч* став офіційною гетьманською резиденцією. З 1764 р. ним володів останній гетьман України Кирило Розумовський.

Маємо свідчення дослідниці полтавської ойконімії Анни Лисенко про те, що поселення відоме з XVI ст. [Лисенко, с. 44], за даними ГЕУ воно засноване в першій половині XVII ст., статус міста отримало 1634 р. (ГЕУ І, с. 235). Зважаючи на структуру назви, погоджуємося із твердженням Василя Лучика [Лучик, с. 145], що астіонім постав ще в києво-руську добу і є посесивом на ***-*jь*** від особової назви *Гадякъ*: *Гадякъ* + ***-*jь*** → *Гадячь*. Прізвище *Гадяк* Павло Чучка виводить із застарілого християнського імені *Гаад* чи *Гад* [Чучка 2005, с. 130]. Чоловіче, канонізоване християнською церквою, старовинне рідкісне ім'я *Гад* – д.-євр. '*щастя*' (Тр., с. 79). Ім'я *Гад* та його деривати в укр. мові стали асоціюватися з апелятивом *гыд/гад* 'гадюка' [Чучка 2005, с. 130], а поіменування міста *Гадяч* – з прикметником *гадячий* 'стосовний до *гад*' [Лучик, с. 145] та ще, за народною етимологією, зі словосполукою '*годяще* (придатне) місце'.

Християнське ім'я *Гад* – власна назва одного з дванадцяти синів старозавітного патріарха Якова. День пам'яті *Гада* та його братів – Неділя святих праотців (за два тижні до Різдва Христового).

Відомі дескрипції: *гетьманське місто* та авторська – *найукраїніша Україна* («побачите ви [в *Гадячі*] таку Україну, що «україніїшої» й нема» (Леся Українка) [Марченко]).

2) Астіокультуроніми, мотивовані нехристиянськими іменами

Назви двох міст мотивовано нехристиянськими іменами. Перше з них – м. ***Ірміно*** (Лг.). Астіонім мотивовано іменем *Ірма*: *Ірма* + ***-і[и]н-о*** → м. *Ірміно*. Поселення відоме з 1808 р. як с. *Петрівка*. З відкриттям у цій окрузі 1895 р. Степаном Марцеарлі-де-Делінесті шахт з'явилася *Ірминська шахта, Ірминський роз'їзд* та й саме поселення *Ірминка*, назване так на честь дочки промисловця *Ірми.* 1935 р. *Ірміно* стало містом, а в 70-х роках XX ст. разом з Алмазною та Кадіївкою об'єдналося в одне поселення – Кадіївка. З відокремленням від Кадіївки *Ірміно* перейменували на *Теплогірськ*, а з 2010 р. воно знову стало називатися *Ірміно*.

Ім'я *Ірма* – скорочений варіант давньонім. імен *Irmgard, Irmenberta, Ermentud, Irmintrud*; *Irm* або *Irmen* '*германо*. бог війни й неба' (Тр., с. 157).

За нормами українського правопису та правилами назвотворення астіонім мав би бути *Ірмине*.

Місто ***Карлівку*** (Пл.) засновано на початку XVIII ст. (ГЕУ II, с. 108). Відомо, що землі вздовж р. Орчик на той час належали судді Полтавського полку, прибічникові гетьмана Івана Мазепи Іванові Красноперичу. Далі в історичних документах фігурують імена Климентія Нащинського, Іоганна-Бернгарда Вейсбаха та Карла Мініха [Янко, с. 168]. За прізвищем Карла Мініха упродовж нетривалого часу (з 1737 р. по 1743 р.) поселення іменувалося *Мініхполь*, а по тому – за його іменем *Карл*: *Карл* + ***-івк-а*** → м. *Карлівка*.

Карл (*Karl*) – чоловіче нім. ім'я, що походить з давньонім. *karl* 'чоловік', 'подружжя' (Тр., с. 166), 'тямущий чоловік' (ВІЛ, с. 67).

Отже, імена, які прийшли в Русь-Україну разом з християнством, доволі швидко адаптувалися до фонетико-морфологічних та словотвірних закономірностей нашої мови, тобто українізувалися. Засновників, власників, перших мешканців поселень охрещували іменами святих, які за християнською традицією ставали не тільки їхніми небесними заступниками, але й покровителями поіменованих на їхню честь поселень.

2.2. Антропонімний груповий код (АГК)

Антропонімний груповий код – це закодована в назві міста інформація про антропонім, який був базовим для поіменування роду / родини, замешканої в поселенні. Він, отже, слугує своєрідним ключем до її декодування, до вияву того антропоніма, за яким було поіменовано рід / родину, що дала назву населеному пункту.

Опосередкована участь особи в називанні поселення означає, що назва об'єкта не має прямого стосунку до найменування конкретної особи. Спочатку це було найменування людей за їхнім патроном, родоначальником, засновником родини тощо. Згодом найменування цих людей ставало назвою поселення, в якому вони замешкували. Опосередкована участь особи реалізується різними способами номінації поселень і виражається за допомогою афіксів ***-ич-і, -івц-і, -инц-і, -ан-и*** **(*-яни-и*), *-и*/*-і***. Ці форманти використовувалися для творення патронімних, родинних, службових (професійних), локально-етнічних (етнічних) назв окремих громад, які згодом ставали назвами однойменних поселень (Бір. II, с. 46). Виниклі таким шляхом ойконіми в ономастиці називаються відпатронімними, відродинними, відлокально-етнічними, відетнічними. Ойконіми кожного типу творяться за допомогою різних формантів, що формують основу кожної конкретної моделі.

Антропонімний груповий код теперішніх астіонімів України слугує експлікатором назв-плюративів на ***-и/-і***. Такі ойконіми є молодшими від первісно відпатронімних ойконімів на ***-ичі (<*-itji), -івці*** / ***-инці*** **(*<-овци* /*-инци*)**. Назви на ***-и/-і*** достатньо

повно висвітлені в українській ономастиці, хоч і досі не опрацьовані монографічно. Дмитро Бучко в праці про ойконімію Покуття зазначав, що такі ойконіми вперше засвідчені писемними пам'ятками XIV ст., і називав їх відродовими топонімами на ***-и*** [Бучко, с. 21]. Однак згодом учений обґрунтовує дещо іншу думку, наголошуючи, що назви поселень на ***-и/-і***, традиційно називані в західнослов'янській ономастиці родовими [Górnowicz 1968], належить кваліфікувати як відродинні, адже засновниками цих поселень були не роди, а окремі родини (сім'ї), тож іменування їх відбувалося за іменами (прізвиськами, прізвищами) родоначальників цих родин [Бучко-Бучко, с. 351–352]. Відродинними назвами на ***-и/-і*** вважає такі ойконіми Зоряна Купчинська [Купчинська, с. 66], множинними ойконімами (pluralia tantum) з антропонімною основою іменує їх Ярослав Пура [Пура, с. 112].

До цієї групи зараховуємо назви десяти міст України: *Вашківці, Дергачі, Іллінці, Ківерці, Копичинці, Сарни, Сокиряни, Черкаси, Чернівці*, а також *Герца* (колишнє *Герци*).

Від XV ст. і до другої половини XIX ст. назва теперішнього м. ***Вашківці*** (Чрв.) побутувала у двох варіантах: *Вашковцы*, 1431 р. (Cost. I, с. 317) та *Васковци*, 1433 р. (Cost. II, 661). Щоб не сплутувати їх з *Васківцями на Сереті*, в офіційних документах XIX ст. уживано також *Васківці над Черемошем*: *Waskiwci nad Czeremoszem* (GL, с. 90). Мотивовано назву поселення родовою назвою *васківці / вашківці*, базою для якої послугувало ім'я *Ваш(с)ко*: *Ваш(с)ко → Ваш(с)ківці* (рід, родина *Ваш*(*с*)*ка*) → м. *Ваш*(*с*)*ківці.* Юрій Карпенко поширеним у регіоні називає ім'я *Васко*, а *Вашко* – його імовірним розмовним варіантом [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 19]. Василь Лучик зазначає, що варіант *Вашко* як демінутив чоловічого імені *Василь* уживався в молдавсько-румунському та угорському середовищах [Лучик, с. 91]. Цю думку учений підкріплює позицією Павла Чучки про те, що ствердіння / сь/ > /с/ в антропонімі *Васко* – наслідок упливу румунської, угорської або словацької вимови [Чучка 2005, с. 111]. Павло Чучка наводить ще одне припущення, що *Васко* зрідка міг бути варіантом імені *Іван* [Ibid.]. Іван Трійняк фіксує варіанти імені *Іван – Васько* та **Вашко* (Тр., 143–144).

У *Вашківцях* зосередився центр маланкування (у ніч з 13 на 14 січня), який по-місцевому називають *Переберія*. На час цього дійства *Вашківці* нерідко також називають *Переберією*.

Перше документальне свідчення про поселення ***Герца*** (Чрн.) відоме з 1408 р. (ГЕУ І, с. 261). У XV ст. назва поселення фіксувалася в формі множини: *панъ Сина Михалилашевъ от из Герцъ* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18]. Тож найімовірніше мотивом для іменування населеного пункту стала групова назва людей (родини, роду), утворена від власної особової назви *Герц*: *Герц → Герци* (рід, родина *Герца*) → пос. *Герци →* м. *Герца.* Особова назва *Герц* засвідчена в польському історико-етимологічному словнику як запозичена з нім. мови *Gerz, Gertz* (Rymut I, с. 227).

Юрій Карпенко подає відомі народні молдавські варіанти назви: *Херца, Херцы, Герцы, Герць*, однак зазначає, що етимологія цієї назви не цілком переконлива [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18–19], що спонукає дослідників знаходити апелятиви *герца* з гіпотетичним знач. ‘земля, яка годує’, ‘місце, яке творить, будує’, або виводити назву від гідроніма *Герцушка*, п. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 130). Останню версію можна вважати вірогідною, якщо зважити на колишню назву річки *Герцушки – Герца* (КРУ, с. 28).

Герцаївський район – найменший в Україні, а м.*Герца* в колі обізнаних з такою інформацією осіб побутує як *найменший районний центр України.*

Поселення ***Дергачі*** (Хрк.), засноване 1660 р. [ГЕУ І, с. 312], до 1943 р. називалося *Деркачі*. Козацька слобода була поіменована за особовою назвою засновника родини на прізвисько *Деркач*: *Деркач → Деркачі* (рід, родина *Деркача*) → *Деркачі →* м. *Дергачі.* Антропонім *Деркач* побутував серед українців уже в XIV–XVIII ст. (Семен *Деркач*, *Деркачъ* Сава (Демчук, с. 133). Постав він на основі одного зі знач. багатозначного апелятива *деркач* ‘т.с., що дергач, дерчак’ (ЕСУМ ІІ, с. 40), ‘птах; віник без листя, голик; назва вола, тонкого і високого, з підтягнутим животом; тріскачка вітрова або ручна для відлякування птахів у городах або садах’ (Гр. І, с. 371) або прикметика *деркавий* ‘заїка, заїкуватий’ (ЕСУМ ІІ, с. 40).

Народні перекази пов'язують назву міста з козацьким отаманом *Деркачем* або з птахом *деркачем* 'коростель (птах)' (Гр. I, с. 371), яких багато було в цій місцевості. Для збереження пам'яті про козака *Деркача* як імовірного засновника міста 2015 р. у *Дергачах* споруджено йому пам'ятник.

Поселення ***Іллінці*** (Вн.) відоме з середини XV ст. (ГЕУ II, с. 76); 1545 р. засвідчено в написанні *Илинці* (*Лінинці*) (Отаман., с. 73) [Дика, с. 63].

Назву поселення мотивовано родинною назвою *Іллінці* з первісним значенням 'родина *Іллінця*': *Іллінець* → *Іллінці* (рід, родина *Іллінця*) → м. *Іллінці.* Імовірною є мотивація астіоніма патронімною назвою *Іллинці* 'рід чи піддані *Іллі*' або катойконімом *іллінці* 'вихідці, переселенці із поселення *Ілліне*'.

Місто ***Ківерці*** (Вл.) виникло в другій половині XIX ст. як залізнична станція й перебрало собі давню назву сусіднього села *Ківерці*. Тож сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села, яке тепер іменується *Прилуцьке* (Вл.), на назву міста. Комонім *Ківерці* мотивовано назвою родини *Кі*(*и*)*верців*. Власна особова назва *Кі*(*и*)*верець*, дериват із суф. ***-ець*** від антропоніма *Киверъ*, базовим для якого став д.-р. апелятив *кивєръ, кивєрь* 'шапка', пол. *kiwior* 'вид високої чи широкої шапки, ковпак', чес. *kyvíř* 'тюрбан, вид головного убору' [Шульгач, с. 62]: *Кі*(*и*)*верець* → *Кі*(*и*)*верці* (рід, родина *Кі*(*и*)*верця*) → *Кі*(*и*)*верці* → м. *Ківерці.* У документах XVI ст. поселення зафіксовано: *въ Кивѣрцохъ*, 1532 р.; *до Киверец*, 1571 р. [Шульгач, с. 62]. Олексій Стрижак убачав у цій назві давньослов. етнонім *тиверці;* див. також: [Лучик, с. 262; Шульгач, с. 62]. Назва давнього племені часто згадується в народних легендах і сьогодні.

Поселення ***Копичинці*** (Тр.) відоме з XIV ст. (ГЕУ II, с. 194): *Prandotha Kopyczensky,* 1379 р. (AGZ V, с. 20); *Kopiczincze,* 1443 р. (AGZ XIV, с. 87). Мотивовано астіонім назвою нащадків чи підданих *Копиці* (пор. відапелятивний, мотивований апелятивом *копиця*, антропонім *Копиця* (Редько, с. 506), нащадків чи підданих *Копичі* (пор. похідний від антропоніма *Копа* або від дієслова *копити* антропонім *Копич* [Худаш 2004, с. 160]), або роду чи родини **Копичинця*: **Копичинці* → *Копичинці* (рід, родина *Копичинця*) →

м. *Копичинці*. Імовірною є також мотивація назви міста груповою назвою людей *копичинці* ‘вихідці, переселенці з населених пунктів **Копища, *Копича*’ [Лучик, с. 278–279].

Місто ***Сарни*** (Рв.) отримало назву від однойменного села, засвідченого писемними джерелами 1545 р.: *Sarny* (Stecki, с. 198) [Пура, с. 121]. Комонім поіменовано за назвою роду / родини, засновником якої була особа на прізвисько *Сарна* (Туп., 350): *Сарна* → *Сарни* (рід, родина *Сарни*) → м. *Сарни*. Власну особову назву *Сарна* мотивовано апелятивом *сарна* ‘= *серна* серна, козуля, косуля’ (Гр. IV, с. 116).

Народні легенди розповідають про сльози диких *сарн*, пролитих за татарськими полонянками, або й просто про *сарн-косуль*, які водилися у навколишніх лісах.

Рід / родина *Сарни* спричинилася до постання назв ще двох ойконімів *Сарни* (Лв., Чрк.). До того ж такий антропонім або його суфіксальні варіанти (*Сарник, Сарнович* тощо) мотивували, вірогідно, постання ойконімів *Сарнавщина* (См.), *Сарники* (ІФ), *Сарнів* (Хм.), *Сарнівка* (Вл., Жт., 2, Лв.), *Сарновичі* (Жт.).

Місто ***Сокиряни*** (Чрн.) відоме з 1666 р. (ГЕУ ІІІ, с. 211): *Szokyrany* [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Астіонім мотивовано назвою роду / родини *Сокири*, пор. *Секира Василий Романович Косицький* (Вес., с. 283) < апелятив *сокира* ‘сокира’ < праслов. **sekyra* ‘сокира’ (Фасмер ІІІ, с. 592) [Царалунга, с. 86]: *Сокира* → *Сокиряни* (рід, родина *Сокири*) → м. *Сокиряни*.

Юрій Карпенко вважав імовірним виводити назву поселення з назви місцевості *Сокира* (як *долина* > *Долиняни*) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Про поле *Сокира* в селі Романківці Сокирянського р-ну пише і Василь Лучик [Лучик, с. 441].

XIII ст. уважають часом заснування теперішнього м. ***Черкаси*** (обл. центр Чрк.) (ГЕУ ІІІ, с. 396), найдавніший писемний варіант якого засвідчено 1499 р. як *Черкаскъ* [Гонца, с. 282]. Дослідники припускають, що астіонім мотивовано назвою групи людей *черкаси* ‘черкеси’. *Черкеси* в XVI–XVII ст. – це офіційна етнічна назва українських козаків [Лучик, с. 506]. Імовірним є походження назви теперішнього міста від назви роду / родини *Черкаса*: позаяк такий відетнонімний антропонім сьогодні побутує, він міг

бути відомим і на час заснування поселення *Черкаси*: *Черкас* → *Черкаси* (рід, родина *Черкаса*) → м. *Черкаси*; див. також: [Худаш 2006, с. 264].

Місто ***Чернівці*** засноване в другій половині XII ст., фіксація в писемних джерелах відома з 1407 р. (ГЕУ III, с. 409). Астіонім мотивовано груповою назвою людей *чернівці* ‘рід, родина *Чернівця*’; пор. *Дума Негру* або *Дума Чорний*, 1462 р. (Bogdan 1913 I, с. 65; Cost. I, с. 526–529) [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 72]: *Чернівець* → *Чернівці* (рід, родина *Чернівця*) → м. *Чернівці*. Юрій Карпенко вважає вірогідною версію про заснування *Чернівців* як передмістя *Цецина* та про мотивацію астіоніма апелятивом *чернівці* зі значенням «*чорний люд*, який тут селився» [Ibid.].

Серед народноетимологічних побутує версія про *Чернь на Прутѣ* як про ‘*чорну фортецю*’ та про *Черновицы* як про ‘*нову Чернь*’.

Давні музичні традиції *Чернівців* породили дескрипцію *пісенна столиця України*.

Отже, антропонімний груповий код, широко залучений до творення назв українських сіл, у просторі астіонімів засвідчений незначною кількістю поселень. Прозорому загалом характеру етимонів назв протиставлено тільки астіонім *Герца*, походження баземи якого сумнівна як з погляду словотвірного, так і семантичного.

2.3. Меморіальний код

Питання астіонімів як експлікаторів меморіального коду повсякчас було проблемою не тільки лінгвістичною, але й ідеологічною. 2016 р., після прийняття Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», це питання стало майже вирішеним. Країна позбулася десятків *Дзержинських, Жовтневих, Котовських, Ленінських, Петрівських, Радянських, Свердловських, Фрунзівок, Чапаївок, Щорсівок* тощо. З-поміж назв міст відійшли в минуле *Артемівськ, Артемове, Вахрушеве, Димитров, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ,*

Іллічівськ, Кіровоград, Кіровськ, Кіровське, Комсомольськ, Комсомольське, Котовськ, Красний Лиман, Красний Луч, Красноармійськ, Краснодон, Кузнєцовськ, Орджонікідзе, Петровське, Свердловськ, Стаханов, Торез, Ульяновка, Цюрупинськ, Червонозаводське, Червонопартизанськ, Щорс, Юнокомунарівськ. Однак неправомірно ототожнювати всі пам'яткові назви з комуно-більшовицькими, адже сьогодні ще побутує чимало астіонімів, що є виразниками меморіального коду. *Меморіальний код* – це збережена в назві міста інформація про ім'я, прізвище, ім'я та прізвище відомих діячів культури, науки, виробництва та ін., а також про пам'ятні об'єкти, світські чи християнські події тощо.

«Коди є універсальними, – стверджує Любов Савченко, – однак їхні вияви, вагомість у певній культурі, метафори їхньої реалізації завжди національно детерміновані» [Савченко, с. 61]. Важливо цю національну детермінованість у меморіативних назвах навчитися відчитувати й використовувати в інтересах культурного й морально-етичного розвитку суспільного загалу.

2.3.1. Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані антропонімами (мікрокод МА)

У назвах багатьох поселень увічнено пам'ять відомої особи через збереження її імені, прізвища, імені та прізвища. Міста та села, номіновані в такий спосіб, з'явилися на карті України здебільшого у XVIII–XX ст.

За формування лінгвокультурологічного портрета назви міського поселення як експлікатора мікрокоду «Меморіальні антропоніми» (МА) чи не найважливішою постає інтерпретаційна зона, яка містить енциклопедичну інформацію про особу, чиїм іменем (прізвищем, іменем та прізвищем) номіновано поселення.

Сьогодні назви цього мікрокоду – це астіокультуроніми *Алчевськ, Ватутіне, Верхівцеве, Горлівка, Гребінка, Докучаєвськ, Євпаторія, Єнакієве, Івано-Франківськ, Іловайськ, Каховка, Кропивницький, Лутугине, Олександрія, Павлоград, Синельникове, Скадовськ, Хмельницький, Щолкіне.*

Астіонім ***Алчевськ*** (Лг.) мотивовано прізвищем *Олексія Алчевського*. Протягом відносно недовгої історії свого побутування місто неодноразово змінювало назву. Засноване в 90-х роках XIX ст. (ГЕУ І, с. 36) у зв'язку з будівництвом металургійного заводу Донецько-Юріївського металургійного товариства, пристанційне, а згодом призаводське селище *Юр'ївка* 1903 р. за прізвищем Олексія Алчевського перейменоване на *Алчевськ*: *Алчевський* → м. *Алчевськ.* Упродовж 1932–1961 рр. – *Ворошиловськ*, 1961–1991 рр. – *Комунарськ*. Після проведеного 1991 р. референдуму місто повернуло собі теперішню назву *Алчевськ*.

Олексій Алчевський (1835–1901) – український патріот, відомий банкір, промисловець, меценат, засновник Донецько-Юр'ївського металургійного та гірничо-промислового товариств, учасник цілої низки просвітницьких проектів: член товариства «Громада», організатор публічної бібліотеки та товариства з розповсюдження письменності серед народу, ініціатор спорудження 1899 р. пам'ятника Тарасові Шевченку, співзасновник жіночої недільної школи та ін. У назві міста збережено пам'ять не тільки про *Олексія Алчевського*, але й про його родину – дружину *Христину Алчевську*, відомого педагога та громадського діяча, синів – композитора *Григорія Алчевського*, співака *Івана Алчевського*, театрального критика *Миколу Алчевського*, дочку *Христю Алчевську* – педагога, перекладача, письменницю.

Безпідставні спроби повернути *Алчевську* назву *Комунарськ* – яскраве свідчення того, що назва поселення, як і мова загалом, має неабияке значення.

Назву поселення ***Ватутіне*** (Чрк.) мотивовано прізвищем *Миколи Ватутіна*. Населений пункт засновано 1947 р. (ГЕУ І, с. 148) на теренах *Юрківського* вугільного басейну. Початково поселення іменувалося *Юрківське робітниче селище*, згодом *Шахтинське* або *Юрбас*. Міський статус та теперішню назву на честь генерала армії *Миколи Ватутіна* місто отримало 1949 р.: *Ватутін* → м. *Ватутіне.*

Микола Ватутін (1901–1944) – радянський воєначальник, Герой Радянського Союзу. Армія генерала *Ватутіна* ціною величезних втрат, які в рази перевищували втрати противника, визво-

лила Звенигородський р-н Черкаської обл., де розташоване теперішнє місто.

У листопаді 2014 р. Інститут національної пам'яті включив *Миколу Ватутіна* до списку осіб, причетних до боротьби проти незалежності України, організації голодоморів та політичних репресій, чиї імена збережено в українських топонімах. Однак у жовтні 2015 р. до оновленого списку осіб, які підпадають під дію Закону про декомунізацію, прізвище *Ватутіна* уже не внесено. Дискусія про доцільність перейменування міста *Ватутіне* – досі відкрита. Сьогодні *Ватутіне* відоме ще як *наймолодше місто Черкащини*.

Назву поселення ***Верхівцеве*** (Днп.) мотивовано прізвищем *Олександра Верховцева*. 1884 р. новозасновану залізничну станцію теперішньої Придніпровської залізниці та пристанційне селище поіменовано за назвою найближчого села *Любомирівкою* (ГЕУ І, с. 161). 1904 р. селище перейменовано на честь першого керівника залізниці *Олександра Верховцева – Верховцеве*, з 1956 р. – м. *Верхівцеве*: *Верховцев → Верховцеве →* м. *Верхівцеве.*

Олександр Верховцев (1839–1900) – начальник Катеринської (тепер Придніпровської) залізниці в 1884–1900 рр., успішна діяльність якого сприяла розширенню та розквіту промислового, економічного та освітнього потенціалу краю.

Зміна *о → і* в назві міста відповідає фонетичним нормам української мови, хоч від антропоніма *Верховцев* цілком закономірним є творення астіоніма *Верховцеве*.

Назву поселення ***Горлівка*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Петра Горлова*: *Горлов →* м. *Горлівка.* Засновані козаками на початку XVIII ст. хутори вздовж річок Корсунь, Балка Залізна та Луганьстали першими відомими поселеннями на цих теренах, поіменованих царською канцелярією як *Государів Байрак* (1754 р.), *Государів Посад* (1779 р.) та ін. З будівництвом залізниці на території майбутнього міста з'являються станції *Микитівка* та *Корсунь*. Під керівництвом гірничого інженера *Петра Горлова* розпочалися вуглерозвідувальні роботи та спорудження Корсунської копальні № 1, біля якої виросло робітниче селище. Це селище 1867 р. (ГЕУ І, с. 286) й дало початок містові, названому згодом *Горлівкою*.

Петро Горлов (1839–1915) – інженер, дослідник та організатор гірничого виробництва на Донбасі, Кавказі, в Уссурійському краї, Середній Азії, зачинатель вугледобування на місці майбутньої *Горлівки*.

Зображення птаха *горлиці* на гербі міста – потрактувння походження астіоніма з позицій народної етимології.

Назву міста ***Гребінка*** (Пл.) мотивовано прізвищем *Євгена Гребінки*. Поселення, засноване 1895 р. (ГЕУ І, с. 296) на залізничній лінії Київ–Полтава, поіменоване спочатку за назвою найближчого села – *Городище*. Припускають, що 1900 р. з ініціативи відповідального за будівництво станції інженера шляхів сполучення Миколи Погорілка для увіковічнення пам'яті про відомого письменника *Євгена Гребінку* станцію *Городище* та пристанційне поселення перейменовано на *Гребінку*: *Гребінка* → м. *Гребінка*.

Євген Гребінка (1812–1848) – український письменник, байкар, поет-лірик, педагог, викладач словесності, громадський діяч, співвидавець першого «Кобзаря» Тараса Шевченка. Сьогодні найвідомішим є його романс «Очі чорні», низка байок, історичний роман «Чайковський», повісті «Кулик», «Ніжинський полковник Золотаренко» та ін. Хутір *Убіжище* (тепер с. *Мар'янівка*) недалеко від м. *Гребінки* – мала батьківщина *Євгена Гребінки*, там він народився і похоронений.

Назву поселення ***Докучаєвськ*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Василя Докучаєва*. Поселення засновано 1898 р. (ГЕУ І, с. 351) у зв'язку з освоєнням вапнякових та доломітних кар'єрів, розташованих недалеко від залізничної станції і села *Оленівки*, та первісно поіменовано *Оленівські Кар'єри*. Сучасну назву місто отримало 1954 р. у знак пам'яті про агролісознавця *Василя Докучаєва*: *Докучаєв* → м. *Докучаєвськ*.

Василь Докучаєв (1846–1903) – природознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії, автор ґрунтової карти світу. Висунув теорію генези чорнозему. Ініціював насадження лісосмуг у степовій зоні Донеччини й був причетним до створення найбільшого на цих теренах Велико-Анадольського лісу.

Необхідність перейменування смт *Оленівські Кар'єри* на м. *Докучаєвськ* складно вмотивувати. Сьогодні побутує розмовний варіант астіоніма – *Докуч* [Отин, с. 49].

Назву поселення ***Єнакієве*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Федора Єнакієва*. Біля селища *Софіївка* Бахмутського повіту, за три кілометри від колишнього Петровського дослідного чавуноплавильного заводу 1895 р. розпочалося спорудження нового металургійного підприємства, яке отримало таку ж назву, як і попереднє, – *Петровський*. Одним із засновників цього заводу та опікуном соціальної інфраструктури призаводських селищ був *Федір Єнакієв*. 1898 р. ухвалено рішення залізничну станцію та місцевість, де розміщено *Петровський завод*, копальні й селища металургійного товариства, назвати за прізвищем основного його фундатора Федора *Єнакієва*: *Єнакієв* → м. *Єнакієве*. Цей рік вважається датою заснування міста (ГЕУ І, с. 401), хоч окремі джерела вказують на відоме з 1782 р. село *Федорівку* як попередника сьогоднішнього *Єнакієва*.

Упродовж 1928–1936 рр. *Єнакієве* було перейменовано на *Рикове*; з 1936 р. до 1941 р. – *Орджонікідзе*; у 1941–1944 рр. йому повернено назву *Рикове*; з червня 1944 р. – знову *Єнакієве*.

Федір Єнакієв (1852–1915) – відомий промисловець, один із засновників металургійного заводу. Керівник та член правління шести комерційних та промислових структур, найбільшими серед яких були Товариство Північно-Донецької залізниці, Російсько-бельгійське металургійне товариство, Російське паровозобудівельне механічне товариство, Компанія Санкт-Петербурзького металічного заводу та ін.

Назву м. ***Івано-Франківськ*** (обл. центр ІФ) мотивовано іменем та прізвищем *Івана Франка*. На теренах двох сіл – *Заболоття* та *Княгинин* у середині XVII ст. споруджено фортецю, яка 1660 р. [Яцій, с. 133] стала початком заснування польським шляхтичем Андрієм Потоцьким міста, названого за іменем його старшого сина *Станіслава – Станіславів*. Відтоді місто поперемінно іменувалося то *Станіславів*, то *Станіслав*, а 1962 р. на честь Івана Франка перейменоване на *Івано-Франківськ*: *Іван Франко* → м. *Івано-Франківськ*.

Іван Франко (1856–1916) – видатний український письменник, поет, драматург, перекладач, літературний критик і публіцист, багатогранний учений, етнолог і фольклорист, історик, соціолог, політолог, економіст, філософ. Франко часто бував у місті, навіть свого часу мав намір поселитися в ньому. Поіменування обласного центру України іменем одного з найбільших українців – честь містові, слава Великому Франкові.

Місто ***Іловайськ*** (Днц.) засноване у 60-х роках XIX ст. (ГЕУ II, с. 77). Назву поселення мотивовано прізвищем землевласників та промисловців *Іловайських*, на землях яких 1869 р. прокладено залізницю, споруджено залізничну станцію *Іловайська* (від 1938 р. – *Іловайськ* [Никонов, с. 154]): *Іловайські* → м. *Іловайськ*.

Григорій Іловайський (1778–1847) – генерал-майор, учасник російсько-турецької та франко-російської воєн. За військову службу отримав землі в районі Харциська.

Іван Іловайський (1831–1883) – підприємець, співініціатор створення з'їзду гірничих промисловців, засновник Макіївського кам'яновугільного рудника та Зуївського механічного заводу. Один із найвпливовіших представників родини *Іловайських*.

Дослідники припускають вірогідність утворення назви міста від апелятива *иловай* 'лугова мілка болотиста затока', співвідносного з основою географічного терміна *ил* 'мул', хоч імовірнішим видається творення якраз антропоніма *Іловайський* від цього апелятива [Лучик, с. 234; Мурзаев, с. 233].

Місто ***Каховка*** (Хрс.) відоме з 1791 р. (ГЕУ II, с. 130). Воно засноване поблизу зруйнованої 1695 р. турецької фортеці *Іслам-Кермен*. Теперішню назву мотивовано прізвищем *Василя Каховського*, за іншими джерелами – його брата *Миколи Каховського*: *Каховський* → м. *Каховка*.

Василь Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1738–1795) – генерал-майор, управитель Таврійської губернії, губернатор Катеринослава.

Михайло Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1734–1800) – генерал-аншеф, учасник російсько-турецької, російсько-польської воєн, великий землевласник.

Прізвищем *Каховських* назвав поселення 1791 р. власник міста, полковник Дмитро Куликівський.

Теперішню назву одного з обласних центрів – м. ***Кропивницького*** (обл. центр Крв.) мотивовано прізвищем *Марка Кропивницького*: *Кропивницький* → м. *Кропивницький.*

Заснування поселення припадає на 1754 р. [Никонов 1966, с. 193]. Пов'язують цей факт із заселенням території давніх козацьких зимівників, слобід та хуторів, а далі – зі зведенням фортифікаційних споруд. Новостворене місто дістало назву *Єлисавет*, а з 1774 р. по 1924 р. стало називатися *Єлисаветградом*. Упродовж 1924–1934 рр. місто перейменовано в *Зінов'єськ*; з 1934 р. по 1939 р. – *Кірово*; протягом 1939–2016 рр. – *Кіровоград*. Сучасну назву місто отримало 14 липня 2016 р. після тривалих громадських обговорень і дискусій, що велися з 1989 р.

Марко Кропивницький (1840–1910) – український письменник, драматург, актор, співзасновник українського національного професійного драматичного театру. У жовтні 1882 р. створив у *Єлисаветграді* Товариство акторів, відоме як Театр корифеїв, котрому судилося стати славою і гордістю театральної України.

Назву поселення ***Лутугине*** (Лг.) мотивовано прізвищем *Леоніда Лутугіна*: *Лутугін* → м. *Лутугине.* Заводське селище, засноване 1896 р. (ГЕУ ІІ, с. 297) біля сіл *Успенка* та *Коноплянівка* у зв'язку з будівництвом чавуноливарного заводу з виробництва валків, 1914 р. отримало назву *Шмідтівка*, а з 1925 р. перейменоване в знак пам'яті про інженера-геолога *Леоніда Лутугіна* на *Лутугине*.

Леонід Лутугін (1864–1915) – фахівець у галузі геології вугільних родовищ, дослідник Донецького кам'яновугільного басейну, громадський діяч. Вперше склав геологічний розріз вугленосної товщі Донбасу, визначив її потужність, кількість вугільних шарів та прошарків, описав їхні хімічні характеристики.

Теперішнє м. ***Олександрія*** (Крв.), а колишній козацький зимівник *Усівка* (*Усиківка*), заснований 1746 р. запорожцем *Усом* на лівому березі р. Інгулець, з початком сербської колонізації українських земель перейменований на шанець *Бечея* (*Бечка, Беча*), від 1784 р. прибирає собі назву *Олександрійськ*, а далі – з невлас-

тивим для українських, але характерним для античних топонімів формантом ***-ія*** – *Олександрія*: *Олександр* → м. *Олександрія*.

Сьогодні в Україні побутує 149 поселень з антропонімом *Олександр / Олександра* в основі назви, серед яких і вісім *Олександрій*. Щодо волинського села *Олександрія*, то Віктор Шульгач пов'язує його з жіночим іменем *Олександра* [Шульгач, с. 101]; назву сумської *Олександрії* Олександр Іваненко вважає утвореною за аналогією до інших населених пунктів із такою ж назвою [Іваненко, с. 194]; кіровоградська ж *Олександрія* приурочена російському цареві Олександру I [Лучик, с. 360], що мало би дати підстави жителям міста подумати про повернення до історичної назви *Усівка*.

1780 року (ГЕУ III, с. 5) запорозький козак *Матвій Хижняк* заснував на території сьогоднішнього м. ***Павлоград*** (Днп.) зимівник. Через декілька років зимівник отримав статус державної військової слободи та назву *Матвіївка*, а згодом – слобода *Луганська* (*Луганка*). 1784 р. слобода була перейменована на місто *Павлоград* як «топонімічний подарунок Катерині II» (фраза Євгена Отіна) за іменем наступника царського пристолу Павла I: *Павло* → м. *Павлоград.*

Чи повернеться *Павлоград* (Днп.) до первісної *Матвіївки*, чи й надалі залишатиме за собою ім'я російського самодержавця – питання часу.

Астіонім ***Синельникове*** (Днп.) мотивовано прізвищем *Івана Синельникова*. Поселення засноване наприкінці XVIII ст. (ГЕУ III, с. 183). Своєю назвою завдячує генералові *Іванові Синельникову*: *Синельников* → м. *Синельникове.* На землях, які належали його нащадкам, 1868–1869 рр. було споруджено залізничні станції *Синельникове* – I та *Синельникове* – II.

Іван Синельников (1741–1788) – державний та військовий діяч, генерал-майор, учасник російсько-терецької війни, перший намісник Новоросійського краю, будівничий Катеринослава (тепер м. Дніпро), перший губернатор Катеринославщини (у 1783–1788 рр.).

Місто ***Скадовськ*** (Хрс.) засновано 1894 р. (ГЕУ III, с. 195) на місці Джарилгацького порту та татарського рибальського поселення Алі-Агак [Янко, с. 321; Лучик, с. 431]. Назву мотивовано прізвищем Сергія *Скадовського*, засновника пристані, а згодом й портового міста: *Скадовський* → м. *Скадовськ.*

Сергій Скадовський (1863–1918) – громадський діяч, благодійник, нащадок польського шляхетського роду гербу Доленга, почесний член «Херсонського губернського піклування дитячих притулків», голова повітових та губернських Земських зборів, будівничий пристані, містечка, курорту, порту, міста *Скадовськ*.

Назву обласного центра ***Хмельницький*** (обл. центр, Хм.) мотивовано прізвищем *Богдана Хмельницького*: *Хмельницький* → м. *Хмельницький*. Місто поіменовано 1954 р. для увічнення пам'яті про українського гетьмана *Богдана Хмельницького*. До того часу поселення іменувалося *Проскурів*, а в найдавніших писемних документах засвідчене як *villa Ploskirowcze*, 1431 р., *Ploskirow*, 1434–1444 рр. а далі *Proskurow*, 1789 р. [Торчинська-Торчинський, с. 479].

Богдан Хмельницький (1595–1657) – гетьман Запорозького війська, провідник Національно-визвольної війни 1648–1657 рр., творець Української козацької держави. *Хмельницький* – відважний воїн шляхетського роду, талановитий воєнначальник і полководець, який отримав цілу низку історичних перемог і одну величезну поразку: підписання союзу з Москвою, що принесло в Україну 30-річну Руїну (1657–1687), а далі – цілі століття поневолення.

Назву поселення ***Щолкіне*** (АРК) мотивовано прізвищем *Кирила Щолкіна*: *Щолкін* → м. *Щолкіне*. Місто засноване 1978 р. (ГЕУ ІІІ, с. 454) на місці потенційної Кримської АЕС. У зв'язку з катастрофою на Чорнобильській АЕС та небезпекою будівництва атомної електростанції в сейсмічній зоні Кримського півострова роботи щодо спорудження станції припинено.

Кирило Щолкін (1911–1968) – фізик, учений-ядерник, член-кореспондент АН СРСР, автор ядерного проекту СРСР.

2013 р. обговорювалося питання про перейменування міста на *Казантип* за його розташуванням біля відомого мису.

На периферії мікрококу МА перебуває астіокультуронім ***Євпаторія*** (АРК).

Назву поселення мотивовано іменем боспорського царя *Мітридата Євпадора*: *Євпадор* → м. *Євпаторія*. Засноване античне місто *Керкенитида* в VI ст. до н.е. (ГЕУ І, с. 397); у І ст. до н. е.

давньогрецькі колоністи дали йому назву *Ενπατορια* [Бушаков, с. 64]; з турецьким завоюванням у XIV ст. поселення перейменовано на *Гьозльов* [Никонов, с. 133]; після захоплення Росією 1783 р. назву переосмислено як *Козлов*, а через рік офіційно відновлено як *Євпаторія* [Лучик, с. 204].

Митридат Євпадор (123 р. до н. е. – 63 р. до н. е.) – Понтійський і Боспорський цар, «цар Азії», правитель, який був на троні 44 роки. Воював проти Риму; всі свої дії підпорядковував основному життєвому креду – створення сильної еллінської держави. Його іменем мотивовано назву античного міста.

Отже, національна ідентичність проявляється, зосібно, і в меморіальних астіокультуронімах. На жаль, сьогодні не можемо стверджувати, що назви усіх міст, мотивованих меморіальними антропонімами, відповідають патріотичним запитам українського суспільства. Поверненням в ойконімний простір *Алчевська* замість *Комунарська*, поіменуванням *Івано-Франківськом* колишнього *Станіславова*, *Кропивницьким – Кіровограда*, мабуть, і вичерпується перелік позитивних змін у нині чинному меморіальному астіоніміконі.

2.3.2. Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами, агіонімами, хрононімами (мікрокод МО/Аг/Хр)

У назвах багатьох поселень збережено інші групи онімів: ойконіми, агіоніми, хрононіми тощо, тобто назви відомих або важливих об'єктів, подій світського чи релігійного характеру та ін.

Назви мікрокоду «Меморіальні ойконіми, агіоніми, хрононіми» об'єднано в три групи: 1) меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами (назвами інших поселень, фортець): *Арциз, Бар, Новомосковськ, Одеса, Херсон*; 2) меморіальні астіокультуроніми, мотивовані агіонімами (назвами християнських свят, культових споруд): *Благовіщенське, Богодухів, Вознесенівка, Вознесенськ, Покров, Покровськ*; 3) меморіальні астіокультуроніми, мотивовані хрононімами (назвами історичних дат, свят), символічними назвами: *Первомайск (2), Першотравенськ, Дружба.*

1) Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані ойконімами (назвами інших поселень, фортець)

Місто ***Арциз*** (Од.) засноване 1816 р. (ГЕУ І, с. 53) у час заселення Південної Бессарабії німецькими колоністами. Поіменоване первісно як *Johanneshort* (*Фортеця Іоанна*), а 1819 р. перейменоване на *Арцис*. Інші назви поселення: *Альт-Арциз, Арсис Перший, Старо-Арцис, Старий Арсис, Іванівська колонія № 11*.

Arcis-sur-Aube (*Арсі-сюр-Об*) – французьке місто, де 20–21 березня 1814 р. відбувся бій між французькими і коаліційними (російськими, австрійськими, баварськими) військами. Присвоєння містові імені *Арцис* відбулося за наказом російського царя Олесандра І в пам'ять про перемогу над армією Наполеона І Бонапарта під м. *Арсі* [Лучик, с. 25; Янко, с. 28]. Неофіційна, зрідка вживана назва *Арциз-на-Чазі* вказує на розташування поселення (на річці *Чага*) та проводить паралелі між містами українським та французьким (на річці *Об*).

Місто ***Бар*** (Вн.) засноване на місці колишнього поселення *Рів*. Відомості про попередника *Бара* маємо від 1405 р. (*Рів* (Грушевський, с. 45) [Дика, с. 136]), а населений пункт з теперішньою назвою відомий у документах із 1539 р. (*Бар* (Грушевський, с. 85) [Дика, с. 9]).

Формально назву міста можна розглядати, як мотивовану географічним терміном *бар* 'мокре місце між пагорбами' (Гр. І, с. 27); 'глибокий обривистий яр' (Марусенко, с. 215); 'мокре місце між горбами' (ЕСУМ І, с. 136). Однак у XVI ст. містом володіла королева Бона Сфорца, тож дослідники, першочергово історики, пов'язують його назву з італійським містом *Барі*, де польська королева певний час мешкала, вчилася і звідки проліг її шлях на королівський трон (Фасмер І, с. 122) [Лучик, с. 33].

Інші українські ойконіми *Бар* з італійським містом не пов'язані: назва селища *Бар* (Вн.) утворена внаслідок перенесення назви залізничної станції на пристанційне поселення, а назва села *Бар* (Лв.) – репрезентант мікротопонімного, або гідронімного коду.

1784 року шляхом об'єднання поселень *Самарчик* та *Новоселиця*, відомих принаймні з 1650 р., створено новий населений

пункт ***Новомосковськ*** (Днп.) (ГЕУ ІІ, с. 429). Дещо згодом його локацію видозмінено: поселення перенесено спочатку на місце колишнього *Катеринослава І*, а далі – вниз по *Самарі* до *Богородицького укріплення*. Астіонім утворено від прикметника *нова* та назви *Москва* як утвердження слави міста-мотиватора.

Поіменування м. ***Одеси*** (обл. центр Од.) сучасною назвою сягає 1795 р., а попередник міста – поселення *Качибей, Кучубей, Куджабей, Хаджибей, Хаджи-бей* – відоме з 1415р. (ГЕУ ІІ, с. 442). Теперішній астіонім мотивовано назвою давньогрецької колонії *Одессос*, античного міста *Ὀδησσός*, розташованого в околицях теперішньої *Варни* [Лучик, с. 358; Никонов, с. 304; Фасмер ІІІ, 121]. Меморіальна назва продиктована, очевидно, не тільки модою на античні назви, але й якимось іншим, не зафіксованим в історичних джерелах мотивом (та й авторство самої назви приписують то Катерині ІІ, то Російській академії наук, то статс-секретареві Адріанові Грибовському).

Крім офіційної назви, сьогодні відомі також дескрипції *перлина Чорного моря, південна Пальміра, південна столиця, столиця гумору, Одеса-мама.*

Давній *Херсонес Таврійський* у Криму (*Χερσόνησος η Ταυρική*) – прототип теперішнього м. ***Херсон*** (обл. центр Хрс.), уперше згаданого в історичних джерелах 1778 р. (ГЕУ ІІІ, с. 360). Цю античну назву мотивовано давньогр. діал. апелятивом *χερσόνησος* ‘півострів’ [Білецький 2012, с. 43; Бушаков, с. 75; Никонов, с. 454; Лучик, с. 492].

2) Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані агіонімами (назвами християнських свят, культових споруд)

Поселення ***Благовіщенське*** (Крв.) засноване на початку 80-х років ХІХ ст. (ГЕУ І, с. 331) у зв’язку зі спорудженням цукроварні біля села *Грушки* та поіменоване як висілок *Грушківського цукрового заводу* або *Грушівський висілок*. У 20-х роках ХХ ст. призаводські забудови об’єднано в робітниче селище *Благовіщенське*, до якого згодом приєднано й навколишні села *Грушки, Тарасівку, Шамраївку*. 1924 р. об’єднане поселення перейменовано на *Ульяновку*. 2016 р. містові відновлено назву *Благовіщенське*. Первісне іменування поселення могло бути пов’язаним з освяче-

ною *Благовіщенською* церквою, хоча й не маємо відомостей про зведення такої церкви в колишньому *Благовіщенському.*

У християнській традиції апелятив *благовіщення* пов'язаний із благою вістю, яку повідомив Архангел Гавриїл Діві Марії про непорочне зачаття від Святого Духа й народження Божого Сина – Ісуса Христа, та символізує християнське свято *Благовіщення*, яким ушановують цю подію.

Формально близькі ойконіми *Благовіщенка* (Днп., Днц., Зп., (2), Лг., Хрс.), *Благовіщенське* (Зп., Хрс.) можна розглядати і як відергонімні утворення (від назви церкви – *Благовіщенська*), і як релігійно-меморіальні з первісним мотивом: *блага вість зійде на поселення*.

На землях відомого з 1571 р. поселення *Дяків Острог* (1717 р. – *Дякове Городище*) майже через сто років виросло укріплення *Богодухівська Гать* [Янко, с. 54], зафіксоване в «Историко-статистическом описании Харьковской епархии» уже як *Богодухів*, сьогоднішнє м. ***Богодухів*** (Хрк.). 1662 р. у *Богодухів* прибули переселенці з Правобережної України на чолі з отаманом Тимофієм Крисою (засновником села *Крисине*, колишнього *Крисиного Яру*), тож роком постання поселення вважають то 1662 р., то 1571 р. – час заснування *Дякового Острога*.

Юлія Абдула вслід за Філаретом Гумілевським пов'язує походження назви населеного пункту з *церквою Бога Духа Святого* [Абдула 2007, с. 92]. Документи не фіксують такої церкви в давньому *Богодухові*, однак дослідники припускають вірогідність її спорудження ще в *Дяковому Острозі* й присвоєння навколишній болотистій місцевості назви *Богодухівська гать*. Зважаючи на структуру ойконіма, вчені допускають імовірність його утворення також від антропоніма **Богодух* [Лучик, с. 57].

Цікаво, що в часи активних радянських перейменувань, коли майже всі назви релігійного походження стиралися з географічної карти країни, *Богодухів* від 1662 р. жодного разу не перейменовували. Можливо, з огляду на народноетимологічні легенди про тутешніх розбійників, або болотисті місця, які змушували «віддавати *Богу душу*», чи, навпаки, про чисте, одухотворене повітря *Богодухова.*

Поселення, засноване 1956 р. (ГЕУ III, с. 396) на землях хуторів *Вознесенівка, Новомиколаївка, Василівка*, селища залізничної станції *Красна Могила* (до 1920 р. – *Провалля*), селища шахти «*Червоний партизан*», до 2016 р. іменувалося *Червонопартизанськом* (за назвою шахти «*Червоний партизан*»). 2016 р. місто перейменовано за назвою одного з колишніх хуторів на ***Вознесенівку*** (Лг.).

Ойконім увіковічнює важливу християнську подію та велике свято – *Вознесіння* Ісуса Христа, яке відбулося через 40 днів після Господнього Воскресіння.

Крім м. *Вознесенівки*, в Україні сьогодні побутує ще місто *Вознесенськ* (Мк.) та села *Вознесенка* (Днц. (2), Зп., См., Хрс.), *Вознесенка Перша*, *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (Днп., Мк., См., Хрк., Чрк.).

Теперішнє м. ***Вознесенськ*** (Мк.) засноване 1795 р. (ГЕУ I, с. 207) на місці зведеної за литовського князя Вітовта фортеці *Соколи*, відомої ще з 1430 р., запорозького зимівника й козацької переправи *Соколець,* козацької слободи Соколи початку XVIII ст.

Свято-Вознесенську церкву у *Вознесенську* освячено 1846 р., а споруджувати її розпочали 1795 р., у час заснування та поіменування поселення. 1936 р. кафедральний собор зруйнували, і відродили його трохи більше десятка років тому.

На прадавніх українських землях, оповитих звитягою запорожців, наприкінці XIX ст. виявили багаті родовища марганцевої руди, що спричинило заснування низки робітничих поселень (*Олександрівка, Перевізькі Хутори, Підгірна, Причепилівка* (*Покровські копальні, Гірницьке*), *Рудник, Червоний Гірник, Чортомлик*), об'єднаних 1934 р. у м. *Орджонікідзе* (ГЕУ II, с. 464). 2016 р. місто перейменовано на ***Покров*** (Днп.).

Свято *Покрови*, з яким пов'язанаі давня й теперішня, назви міста, сягає X ст. і спирається на подію, що, за відомою легендою, відбулася в Константинополі. Місто оточили чужинці, Божа Мати, щоб урятувати християн, які молилися на всеношній у Влахерській церкві, покрила їх своїм омофором. Це був знак перемоги. Невдовзі поспіли воїни-захисники і звільнили населення від нападників.

Назва сьогоднішнього міста пройшла шлях: *Рудник «Покровські копальні»* (1886 р.) → *рудник ім. Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Покров* (2016 р.).

Споруджену в другій половині XIX ст. станцію *Гришине* (ГЕУ II, с. 211) поіменовано за назвою найближчого до неї на той час села. Від 1875 р. цю назву перейняло на себе пристанційне поселення *Гришине*. Протягом 1934–1938 рр. – *Постишеве*, далі – *Красноармійське, Красноармійськ*. Теперішню назву ***Покровськ*** (Днц.) поселення отримало 2016 р.

Свято *Покрова Святої Богородиці* відмічається ще з давньоукраїнських часів і возвеличує святий омофор Богоматері, яким вона намагається покрити і захистити людей. Водночас це й народне торжество. Від 1999 р. воно відзначається як свято українського козацтва, День створення Української Повстанської Армії, від 2014 р. – День захисника України.

Крім народженого 2016 р. *Покровська*, сьогодні побутує ціла низка подібних до цієї назв: *Верхня Покровка*, *Новопокровка* (12), *Новопокровське*, *Першопокровка*, *Покрівка*, *Покрівці*, *Покров*, *Покровка* (18), *Покровська Багачка*, *Покровське* (10), *Покровщина*, *Свято-Покровське*.

Місто розташоване в західній частині Донецької обл., що спричинило дескрипцію *західні ворота Донбасу*.

3) Меморіальні астіокультуроніми, мотивовані хрононімами (назвами історичних дат, свят), символічними назвами

Теперішнє м. ***Первомайськ*** (Лг.), відоме з 1765 р. (ГЕУ III, с. 15), до 1920 р. іменувалося як *Петро-Мар'ївка*. На початку XIX ст. на його околицях засновано висілки *Четчиківку*, а згодом *Олександрівку* та *Сокологорівку*. Загалом сьогоднішнє місто об'єднало шість невеликих сільських поселень, розташованих на відстані 3–5 км. одне від одного. 1920 р. його перейменовано на *Первомайськ*.

Первое мая (укр. *Перше травня*) – Міжнародний день праці, який святкують у 143 країнах світу. Попри суттєве наповнення свята комуністичною ідеологією, з 1890 р. його відзначають в Україні як День робітничої солідарності, а з 2017 р. – День праці.

Якщо на назву міста не поширилася дія Закону про декомунізацію, то під дію «закону про дерусифікацію» *Первомайськ*, як і

десятки інших таких ойконімів (*Первомаївка* (Хрс.), *Первомайське* (27 назв), *Первомайський* (Днц., Хрк.) тощо), повинен потрапити.

Ще один ***Первомайськ*** (Мк.) був поіменований 1919 р. (ГЕУ III, с. 15) та споруджений на місці *Ольвіополя, Голти* та *Богополя*. Його попередники, засновані в різний історичний період, змінювали свої назви: *Орлик, Орликівський шанець, Єкатериношанець, Орель, Орлополь, Ольвіополь; Голта; Богополь, Бугополь* та ін., а від початку XX ст. об'єдналися та отримали спільну меморіальну назву.

За офіційною версією, рішення назвати місто *Первомайськом* прийняте на мітингу 1 Травня.

Поселення ***Першотравенськ*** (Днп.) засноване 1954 р. (ГЕУ III, с. 25) як робітниче шахтарське селище, що до 1960 р. іменувалося *Шахтарським*. Від 1960 р. – *Першотравневе*, від 1966 р. з отриманням статусу міста – *Першотравенськ*. Назву поселення мотивовано хрононімом *Перше Травня*.

До периферії аналізованої зони відносимо назву м. ***Дружба*** (См.), заснованого 1962 р. на теренах трьох населених пунктів: *Журавлиха, Юрасівка* та *Хутір-Михайлівський*. До 1962 р. поселення іменувалося *Хутір-Михайлівський* [Іваненко, с. 93]. Теперішню назву українського міста, розташованого недалеко від Білорусі та Росії, утворено як меморіальну, що мала символізувати *дружбу* між народами тодішніх республік.

Залізнична станція *Хутір-Михайлівський* у місті *Дружба* перейменованою не була. *Хутір-Михайлівський* – вузлова залізнична станція Південно-Західної залізниці, остання залізнична станція в Сумській обл. перед російським кордоном відома як конотативний астіонім зі значенням: *прикордонна місцевість* («демаркаційна лінія між Україною і Росією» (несхвальна конотація) – Олександр Тараненко) [Лукаш 2018, с. 249].

Отже, астіокультуроніми меморіального коду здебільшого ідеологічно марковані. Вони зберігають пам'ять не тільки про відомих осіб, але й про позначені певними подіями близькі та далекі міста, церковно-християнські факти, історичні дати тощо. Зазвичай це штучноспродуковані назви, які демонструють певний тип мислення та суб'єктивний підхід до вибору мотивів іменування. Меморіальна назва може бути об'єктом несприйняття, що приво-

дить до перейменування поселення, і стає тією об'єднувальною силою, яка здатна змінити назви тоталітарного минулого (напр.: *Покров* замість *Орджонікідзе, Покровськ* замість *Красноармійськ*).

2.4. Гідронімний код (ГК)

Гідронімія вважається найдавнішим і відносно стабільним шаром онімної лексики. Формуючись від часів індоєвропейської спільності до сьогодення, вона нерідко залишається без істотних змін протягом багатьох століть, а то й кількох тисячоліть [Лучик 1998, с. 189]. Не випадково дослідники гідронімії наголошують: «Змінюється людність, зазнає змін її мова, а назви річок, озер тощо залишаються тими ж. Вони є правдивими залишками мови древнього місцевого населення, давніми мовними реліктами» [Петров 1972, с. 57]. Експлікація гідронімного коду в широкому розумінні цього поняття передбачає аналіз лексики багатьох мов – як сучасних, так і давніх, дослідження мови тих народів, для яких означена територія була місцем постійного або тимчасового перебування. «В гідронімії відбито мовну ретроспекцію певного ареалу на різних етапах його історії: від найдавнішого (доісторичного) до пізніших (історичних) часів» [Вербич 2017, с. 6].

Важко переоцінити значення води в процесі освоєння території. Зазвичай вона була основним чинником виникнення людських поселень. Тим-то річки й озера, джерела й струмки, стави й болота, їхнє розташування, розміри, форми, якісні ознаки (колір, температура, смак), зв'язки з іншими елементами природного середовища – гірськими породами, ґрунтами, рослинністю, рельєфом тощо відбито в цілій низці назв поселень. Гідронімний код астіоніма – це збереження назви водного об'єкта у назві поселення. Зауважено, що «збіг назви річки і населеного пункту становить закономірність» [Петров 2013, с. 115], однак важливою постає проблема визначення первинності іменування об'єкта: чи місто названо внаслідок закріплення за ним імені ріки, чи, навпаки, ріка отримала свою назву від імення міста.

На первинність гідронімів щодо ойконімів неодноразово вказували ще лінгвісти XIX ст. Однак з часом дослідники гідронімії уточнили цю думку: якщо йдеться про назву великої й відомої ріки,

то поселення, засноване на її березі, часто могло іменуватися за назвою водної артерії. Малі ж потоки переважно прибрали свої імена від населених пунктів або їх частин [Карпенко 1964, с. 185].

Від часу зародження в Україні ономастичних студій гідронімія не перестає бути в центрі уваги вітчизняних дослідників. Ідеться передусім про праці Святослава Вербича [Вербич 2007; Вербич 2009; Вербич 2013; Вербич 2017], Мирослава Габорака [Габорак 2003], Ірини Желєзняк [Желєзняк 1987], Ольги Карпенко [Карпенко О. П. 1989; Карпенко О. П. 2003], Алли Корепанової [Корепанова], Василя Лучика [Лучик 1996; Лучик 1999], Лариси Масенко [Масенко 1977 с. 138–191; Масенко 1979], Миколи Матіїва [Матіїв], Ігоря Муромцева [Муромцев], Євгена Отіна [Отін 1977], Ярослава Редькви [Редьква 1998], Олексія Стрижака [Стрижак 1967], Віктора Шульгача [Шульгач 1993; Шульгач 1998], Мирослава Юрківа [Юрків 1999] та ін. Власне, останній із названих дослідників здійснив різноаспектне вивчення явищ гідронімно-ойконімного паралелізму, проаналізував ойко-гідролексеми Західної України, а також частково інших регіонів нашої держави [Юрків, с. 5].

Люди селилися біля річки чи потоку, які вже мали своє найменування. Про назви таких поселень кажемо, що це оніми дооойконімного рівня деривації, а процес перенесення назви гідрооб'єкта на назву об'єкта, заселеного людиною, в ономастиці прийнято називати трансонімізацією. Іноді гідронім ставав назвою поселення без будь-яких структурних змін базового слова, в інший раз процес трансонімізації супроводжувався дериваційними процесами: додавався чи змінювався суфікс, рідше – ойконім утворювався конфіксальним способом, ще рідше – префіксальним.

Моделювання лінгвокультурологічного портрета астіонімів, які є експлікаторами гідронімного коду, передбачає характеристику етимона-гідроніма, позаяк нерідко утворені засобами різних, навіть неслов'янських мов, такі баземи стають об'єктом народноетимологічних фантазій та народження нових легенд.

Під *гідронімним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий гідронім як ключ до її декодування, до вияву того гідроніма, який мотивував назву заселеного людиною об'єкта.

Назви міст гідронімного коду: *Балаклія*, *Бахмут*, *Бердянськ*, *Бершадь*, *Бібрка*, *Бобринець*, *Бобровиця*, *Борзна*, *Буськ*, *Буча*, *Вільнянськ*, *Вовчанськ*, *Волноваха*, *Ворожба*, *Геніческ*, *Гнівань*, *Дніпро*, *Довжанськ*, *Жовті Води*, *Залізне*, *Золотоноша*, *Ірпінь*, *Іршава*, *Ічня*, *Кагарлик*, *Кальміуське*, *Кам'янка-Бузька*, *Кобеляки*, *Кодима*, *Конотоп*, *Куп'янськ*, *Лиман*, *Лисичанськ*, *Лозова*, *Лохвиця*, *Луганськ*, *Мала Виска*, *Мена*, *Мерефа*, *Міусинськ*, *Молочанськ*, *Остер*, *Полтава*, *Помічна*, *Прип'ять*, *Рава-Руська*, *Ромни*, *Саки*, *Сіверськ*, *Сквира*, *Судак*, *Суми*, *Сновськ*, *Стрий*, *Тальне*, *Тисмениця*, *Тернівка*, *Токмак*, *Торецьк*, *Ужгород*, *Умань*, *Устилуг*, *Хорол Хрустальний*, *Шостка*.

Колишню козацьку слободу *Балаклея*, відому з другої половини XVI ст. як *Новосерпухів* (*Новий Серпухів*) [Абдула 2007, 92], теперішнє м. ***Балаклія*** (Хрк.), засновано Яковом Чернігівцем 1663 р. (ГЕУ І, с. 67) та поіменовано за назвою р. *Балаклея*, л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 31): р. *Балаклея* (теп. р. *Балаклійка*) → м. *Балаклія*. Гідронім засвідчено в історичних джерелах у різному фонетичному вияві: *Балаклійка, Балаклейка, Балаклея, Балыклейка, Балыклея, Булуклея, Буликлея, Болыклей, Болоклей, Болаклейка, Велоклея, Пелоклея* та ін. (СГУ, с. 31). Дослідники вважають назву ріки тюрк. за походженням і вбачають у ній апелятив *balaq, balïq* 'риба' [Вербич 2017, с. 393]. Форми на *-лей /-лея*, могли виникнути під впливом географічного терміна *лей, ляй* 'ріка, річка, яр' (Мурзаев, с. 339), який унаслідок народної етимології часто заступає в гідронімах давній тюрк. суфікс *-ли* [Лучик, с. 32].

Місто, засноване на місці злиття річок *Крайня Балаклійка, Середня Балаклійка, Волоська Балаклійка* в р. *Балаклійку* і впадання останньої в р. Сіверський Донець логічно перейняло на себе назву *Балаклія*. З'єднання річок сьогодні символізують три хвилі на гербі міста.

З 1571 р. (ГЕУ І, с. 52) відоме поселення *Бахмут* (у радянські часи *Артемівськ*, від 2016 р. – знову м. ***Бахмут*** (Днц.). Назву *Бахмутської сторожі*, а далі поселення та міста мотивовано назвою р. *Бахмут*, п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 35): р. *Бахмут* → м. *Бахмут*.

Гідронім *Бахмут*, очевидно, іран. за походженням, закріплений за назвою річки через тюрк. посередництво. У його основі, як стверджує Ірина Желєзняк, – перс. *pehn* ‘широкий, великий’, що в слов’янському мовленні зазнало чергування *-p- / -b-, -n- / -m-*, та індоєв. **ued- / *ud- / *ut-* ‘вода’ [Желєзняк 1987, с. 129–131].

Розвиток соляного промислу в *Бахмуті* покликав до життя новотвір *бахмутка* ‘кухонна сіль, яку добувають в копальнях *Бахмутського* повіту’ (Гр. І, с. 24). Едуард Мурзаєв зазначає, що від назви міста утворено ще й географічний термін *бахмут* ‘холодний північно-західний вітер у нижній течії Дону’ (Мурзаев, с. 76) [Лучик, с. 35]. Майже 450-річний *Бахмут* називають сьогодні – *місто, з якого починався Донбас*.

Теперішнє м. ***Бердянськ*** (Зп.) засноване 1827 р. (ГЕУ І, с. 80) на місці давніх козацьких та рибальських осель і морської пристані, зведеної 1673 р. запорізькими й азовськими козаками. Колишню назву селища *Берди* (до 1841 р.) мотивовано назвою р. *Берда*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 39), а далі за посередництвом згаданого комоніма поіменовано м. *Бердянськ*: р. *Берда* → с. *Берди* → м. *Бердянськ* (упродовж 1939–1958 рр. – м. *Осипенко* на честь льотчиці Поліни *Осипенко*). Цілком вірогідною є мотивація назви колишнього козацького поселення *Берди* не гідронімом, а оронімом чи мікротопонімом (назвою урочища) *Берда*; див. також: [Габорак 2005, с. 20; Лучик, с. 38].

Гідронім (оронім, мікротопонім) *Берда* утворено внаслідок онімізації географічного терміна *бердо* ‘пагорб, височина, скеля, обрив, прірва’ (Мурзаев, с. 81); *бердя* ‘велике каміння’, ‘скалистий обрив’ (Марусенко, с. 216); діал. *бердя* (< прасл. **bьrdo* ‘вістря, гребінь’) (ЕСУМ І, с. 169).

Сьогодні місто-курорт *Бердянськ* відоме ще як *перлина Північного Приазов’я*; *столиця Азовських оздоровниць* (дескрипції).

Давнє поселення, теперішнє м. ***Бершадь*** (Вн.) відоме з 1459 р. (ГЕУ І, с. 90). Астіонім мотивовано назвою р. *Бершадь*, тепер *Бершадка*, л. Дохни п. Південного Бугу (СГУ, с. 46): р. *Бершадь* (теп. р. *Бершадка*) → м. *Бершадь*. В історико-географічних документах від витоку до місця впадання ця річка фіксувалася по-різному: *Бершада, Берладинка, Бернадинка*; у верхів’ях – *Бережанка*; *Bersad-*

am (1579 р.); *Bercad* (перша пол. XVII ст.), *Бершедка* (XVII – поч. XVIII ст.); *Бершадки*; *Бернардынка, Бершадка* (1849 р.); *Бернардинка* (1875 р.), *Bernadynka, Bernardynka, Berszadka* (1880 р.), *Бершадка* або *Дохна*; *Бершадка, Бритавка* та ін. (СГУ, с. 46).

Гідронім *Бершадь* дослідники пов'язують із запозиченою з германських мов назвою риби *берш* 'вид судака, окуня' (Фасмер I, с. 159–160), дооформленою суфіксом *-адь / -ядь* у збірній функції [Лучик, с. 43].

Певні сумніви щодо достовірності мотивації гідроніма апелятивом *берш*, а також сучасна назва р. *Бершадка*, що за структурою швидше могла би бути похідною від назви поселення, а не навпаки, дозволили Любові Дикій припустити ймовірність утворення астіоніма від гіпотетичного антропоніма **Бершад* за допомогою суфікса ***-*jь*** [Дика, с. 12], щоправда Зоряна Купчинська ойконім *Бершадь* серед посесивів на ***-*jь*** не розглядає [Купчинська, с. 723–768].

Народна етимологія пов'язує назву міста з тюрк. гіпотетичними апелятивами зі знач. 'охорона', 'бій; битва'; з іменами німця *Берншa*, дочки воєводи *Берншu* тощо.

Базовою для творення назви поселення *Bobrka* (від XV ст. у зв'язку з отриманням маґдебурзького права – *Novabobrka* [Котович 2000, с. 53]), теперішнього м. ***Бібрка*** (Лв.), стала назва літописної ріки *Бобрка*, зафіксованої в документах 1211 р.: *на рѣкоу Бобрѣкоу* (ПСРЛ II, с. 730) [ЕСЛГНПР, с. 20]: р. *Бобрѣка → Бобрка →* м. *Бібрка*.

Гідронім *Бібрка*, л. Дністра (СГУ, с. 52), утворено від апелятива *бобръ* 'річковий бобер' [ЕСЛГНПР, с. 20]. Олексій Стрижак припускав, що назва *Бібрка* могла постати на базі кельт. етимона і зближував її з кельт. етнонімом *Bibroci* 'боброві' (ЭССЯ, с. 82). Однак Святослав Вербич кельтську етимологію гідроніма *Бібрка* вважає хибною і доводить, що в основу історичної назви *Бобрѣка* покладено праслов. **bobrъkъ* 'бобер' з подальшою зміною граматичної форми чол. р. на жін. р. у результаті узгодження з лексемою *річка* [Вербич 2017, с. 93–94]. «Боброва тема» збережена в назвах більше 30-ти ойконімів України, серед яких не тільки відгідронімні, але й відмікротопонімні, відойконімні та відантропонімні ойконіми. На гербі *Бібрки* зображення *бобра* збережено ще від 1569 р.

Поселення ***Бобринець*** (Крв.) уперше засвідчено в писемних документах 1767 р. (ГЕУ І, с. 109). Річка *Бобринка*, п. Сугоклії п. Інгулу л. Південного Бугу в документах XIX ст. названа *Бобринецъ* (СГУ, с. 59), а за експедиційними матеріалами Лариси Масенко ще, можливо, і *Дрюкова* (*Дрюківка*) [Масенко 1977, с. 146]. Очевидно, назва річки стала етимоном астіоніма: р. *Бобринецъ*(*ь*) (теп. р. *Бобринка*) → м. *Бобринець*.

Гідронім *Бобринецъ*, найімовірніше, теж мотивовано апелятивом *бобер*. Однак колишні іменування поселення як слобода *Бобринець, Бобринцово, Бобринцева* дають підстави дослідникам висувати припущення про відантропонімне походження назви. Є судження про заснування поселення конкретними особами: козаком Хомою *Бобриком*, графом Олексієм *Бобринським*, вихідцями з села *Великий Бобрик* на р. Кодимі чи *Старий Бобрик* на Житомирщині тощо [Голінатий 2014, с. 11–13].

Час заснування поселення ***Бобровиця*** (Чрн.) – XII ст. (ГЕУ І, с. 110). Назву давнього містечка мотивовано гідронімом *Бобровиця*, л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, с. 60). Її зафіксовано в документах XVII–XIX ст., а вже на картах кінця XIX ст., як і сьогодні, ріка поіменована *Бистрицею*: р. *Бобровиця* (теп. р. *Бистриця*) → м. *Бобровиця*.

Назву р. *Бобровиця* мотивовано апелятивом *бобер*, проте причина перейменування річки з *Бобровиці* на *Бистрицю* залишається невідомою. Василь Лучик не ототожнює теперішню *Бистрицю* з колишньою *Бобровицею*, тож допускає утворення назви поселення безпосередньо від прикметника *бобровий* або від назви місцевості (мікротопоніма) *Бобровиця* в басейні р. *Бистриці* [Лучик, с. 55].

Місто ***Борзна*** (Чрн.) засноване в XVI ст. (ГЕУ І, с. 118), за іншими даними – у XV ст. на теренах давнього городища. Назва р. *Борзна*, п. Дочі п. Дівиці л. Лошу л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 64) стала мотивом для поіменування міста: р. *Борзна* → м. *Борзна*.

Гідронім походить від прикметника *борзий* ‘прудкий, швидкий’ (Гр. І, с. 86), пор. *борзина* ‘бистрина на ріці, ділянка стрімкої течії; швидка течія, поріг тощо’ (Мурзаев, с. 93). Близькі за структурою ойконіми *Борзівщина* (См.) та *Борзова* (Вл.), на думку дослідників,

мотивовані не гідронімом, а похідним відантропонімним мікротопонімом (с. *Борзівщина* < мікротопонім **Борзівщина* < особова назва *Борз*(*ов*) [Іваненко, с. 37]) чи безпосередньо антропонімом (с. *Борзова* < особова назва *Борз*(*ий*) [Шульгач, с. 15]).

Народноетимологічні версії пов'язують назву міста з лексемами *борозна, борона, борть* тощо.

Є припущення, що літописна згадка 1097 р.: *и оусрѣте и Володарь брат̃ Василковъ. оу Божьска (бужска)* (ПСРЛ І, с. 267) [ЕСЛГНПР, с. 21] стосується теперішнього м. ***Буськ*** (Лв.), хоч достовірно не відомо, чи в історичних документах йдеться про поселення, розташоване на р. *Південний Буг*, чи на р. *Західний Буг*: р. *Буг* → м. *Буськ*.

Гідронім *Буг* пов'язують: 1) з адаптованим східними слов'янами герман. географічним терміном **baki-* 'потік, ручай' або індоєв. **bhog- / *bheg-* 'рухаюсь, пливу' (Ян Розвадовський); зі спорідненим з ним. *Bach* 'потік' (Володимир Георгієв); 2) з іран., відбитим у назві р. Богучар п. Дону, де *-чар* з іран. *čar* 'рухаюсь' (Олег Трубачов); 3) з праслов. **bugъ* 'вигин, закрут', що пов'язане з індоєв. **bheug(h)- / *bheug(h)-* 'гнути, згинати' (Григорій Ільїнський); 4) з праслов. **bogъ* 'річка; вода-бог', що під впливом пол. мовлення набуло форми *Буг* < *Bóg* та ін. [ЕСЛГНПР, с. 20–21; Лучик, с. 85]. Ріка *Західний Буг* розглядалася ще як похідне утворення від: 1) лит. *baugus* 'страшний' (Олексій Соболевський); 2) балто-слов. **baug-* < індоєв. **bheug-* 'відхиляюсь, вигинаюсь, звертаю, нахиляюсь' (Тадеуш Лер-Сплавінський) [Масенко 1977, с. 177]. Узагальнивши попередній досвід етимологізування гідроніма *Буг* та його слов'янських відповідників Святослав Вербич доходить переконливих висновків про його праслов'янське походження (первісне знач. 'згин, вигин; предмет (об'єкт) вигнутої (викривленої) форми' [Вербич 2017, с. 138]).

Дескрипція *лелече місто* побутує у зв'язку з народноетимологічним уподібненням назви міста та апелятива *бузько* 'діал. лелека' (СУМ І, с. 251). Птах *лелека* (*бузько*) навіть зображений на гербі *Буська*.

1630 р. побутувало поселення *Буча*, хоч у давніх документах зафіксовано не воно, а село *Яблунька* (1397 р. [Янко, с. 63]) як ча-

стина майбутнього містечка. Від 1898 р. відома залізнична станція *Буча*. 1900 р. офіційно вважається часом заснування теперішнього м. ***Буча*** (Кв.) (ГЕУ І, с. 141). Астіонім мотивовано назвою р. *Буча*, л. Ірпеня п. Дніпра (СГУ, с. 79): р. *Буча* → м. *Буча*.

Творення гідроніма вчені пов'язують з онімізацією географічного терміна *буча* 'глибока яма в річці' з покликанням на рос. *буча* 'глибоке місце в річці, водоверть', блр. *бучка* 'глибоке місце в річці, затока' [Карпенко О. П. 2003, с. 31], основа яких зводиться до праслов. **buk- / *buč-* 'ричати, ревіти, гудіти, дзижчати' (ЕСУМ І, с. 285) (для поширених в гірській місцевості назв річок і потоків з відбиттям «шумової» ознаки водних об'єктів з вибитими глибокими ямами на дні), або ж до індоєв. **bheu / *bhou* 'пухнути, здійматися, набухати, прибувати (про воду)' [Карпенко О. П. 2003, с. 28–33] (для поліських та лісостепових гідронімів із вказівкою на їхню роздутість, розливи, прибування води) [Лучик, с. 86].

Назву *зелене місто* отримала *Буча* через розташування в зоні лісових насаджень та чистого повітря.

Засноване 1840 р. (ГЕУ І, с. 184), м. ***Вільнянськ*** (Зп.) іменувалося *Софіївкою, Красноармійським, Червоноармійським*, з 1966 р. за назвою р. *Вільнянки*, л. Дніпра; між рр. Таволжана і Кічкас (СГУ, с. 108) – *Вільнянськом*.

Гідронім пов'язують з топоосновою *Вільн- / Вольн-*, тобто на українському мовному ґрунті *Вільнянка* та варіанти назви *Вольная, Вильна*, назви порогів *Вільний, Вольний* [Лучик, с. 127] інтерпретуються як 'вільне русло', де *вільне / вільний* ужито в одному зі значень 'який нічим не обмежується, якому ніхто, ніщо не заважає'; 'якому ніщо не стоїть на перешкоді, якого ніщо не стримує'; 'який здійснюється легко, без труднощів'; 'такий, де немає тісноти; широкий, просторий'; 'який здійснюється за природних умов; протилежне штучний' (СУМ І, с. 673): р. *Вільнянка* → м. *Вільнянськ*. Колишнє селище при залізничній станції *Софіївка* та й сама станція були названі від раніше осілого в північній частині Таврійського степу села.

Поселення ***Вовчанськ*** (Хрк.) уперше засвідчено відомими історичними джерелами 1674 р. як *Вовчі Води* [Абдула 2007, с. 93]. Так тоді називалася і теперішня р. *Вовча*, л. Айдару л. Сіверського

Дінця (СГУ, с. 113), яка протікає через місто: р. *Вовча* (кол. *Вовчі Води*) → м. *Вовчанськ* (кол. *Вовчі Води*).

Гідронім *Вовчі Води / Вовча* найчастіше асоціюється з апелятивом *вовк*. Проте вважаємо слушною думку Святослава Вербича, який не пов'язує з зоономеном *вовк* («оскільки *вовк* – це не водяна тварина»), а розглядає інші значення апелятива *вовк*, як-от: українське діалектне (бойк.) 'гілка ялини, що росте вниз або збивається вкупу', 'рівний відросток що відгалужується вбік від стовбура дерева' (Матвіїв, с. 85), 'різновид орнаменту на вишивці' (Онишкевич І, с. 138), гуцул. *вовк* 'деталь ткацького верстата' (Гуцульські с. 40), наддністр. *вовк* 'отвір у даху, через який проходить дим', поліськ. *вовк* 'жердина, прибита по діагоналі дахового схилу' (Никончук 1990, с. 246) тощо. У зв'язку з зазначеним учений з'ясовує семантику гідронімооснови *Вовк* – *'річка з вигнутою (покрученою) течією' [Вербич 2017, с. 296–299].

Василь Лучик припускає, що твірне для складеного гідроніма словосполучення *вовчі води* могло мати як пряме, так і переносне значення 'погані води' [Лучик, с. 132].

Срібний вовк на гербі та прапорі *Вовчанська* символізує народноетимологічну мотивацію назви міста апелятивом *вовк*.

Місто ***Волноваха*** (Днц.) засноване 1881 р. (ГЕУ І, с. 216). Упродовж XVIII–XIX ст. землі теперішньої *Волновахи* іменувалися ще *Волноваха-Бугас, Бугас-Волноваха* (за назвою сусіднього села), навколишні села – *Холодні Терни*, *Платонівка, Карлівка*. Астіонім мотивовано гідронімом *Мокра Волноваха*, п. Кальміусу (СГУ, с. 370): р. *Мокра Волноваха* → м. *Волноваха*.

Опорний компонент *Волноваха* гідроніма *Мокра Волноваха*, який спричинився до творення назви міста, мотивовано рос. прикметником *волновой* 'який створює хвилі, хвилястий' або *волноватый* 'дещо хвилястий' [Лучик, с. 135]. Гідронім уперше зафіксовано в документах початку XVIII ст.; у записах Дмитра Яворницького (Эварницкий, с. 144) під 1745 р. позначений, окрім того, як *Волненська річка*. Такий варіант назви дав підстави Євгенові Отіну не тільки вести мову про мотивацію гідроніма рос. лексемою *волна, волнистая*, але також припустити, що слово *волна* у XVIII ст. могло бути поширеним і в степових діалектах

української мови, а за ознакою ‘колихання водяною поверхнею’ поставити аналізований гідронім в один ряд із назвою р. *Філева* < **Хвильова*, п. Псла л. Дніпра [Отин, с. 39–40].

Нинішнє м. ***Ворожба*** (См.), розташоване на р. *Вир*, л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 103), відоме з 1653 р. [ГЕУ І, с. 222]. У документах 1672 р. воно згадується як «*Ворожба бѣлопольская на р. Ворожбѣ сум. у.*» (Щелков, с. 18), тобто річка на час перших джерельних згадок про місто називалася *Ворожбою*: р. *Ворожба* (теп. р. *Вир*) → м. *Ворожба*. Поселення якийсь час іменувалося як *Підгорна Слобода* [ІМС См., с. 138], згодом – *Слобода Білопільська* (Щелков, 37) [Іваненко, с. 64].

Олег Трубачов уважає гідронім *Ворожба* варіантом «явно дослов’янського» *Воробжа* [Трубачев 1968, с. 83]. Василь Лучик найперше схильний убачати в назві ріки семантичне утворенням від праслов. **voržьba* ‘щось пов’язане з ворожінням, чаклунством’, похідним від **voržiti* < **vorgitei* ‘кидати жереб’ < **vergti* ‘схиляти, повертати’ (ЕСУМ І, с. 352, с. 427), постале за стосунком до місця проведення язичницького культу ворожіння, чаклунства та ін. [Лучик, с. 139].

Річка *Ворожба* дала назву двом поселенням Сумщини – селу та місту, а річка *Вир*, яка протікає через містечко *Ворожбу*, стала причиною поіменування назв сіл *Вири, Вирівка, Нові Вирки, Старі Вирки*.

Поселення ***Генічеськ*** (Хрс.) засновано 1784 р. (ГЕУ І, с. 242). На той час тут уже був населений пункт, відомий під назвами *Генічі, Єнічі,* згодом – *Усть-Азовськ* [Янко, с. 95]*, Геническе*. У найменуванні історичної фортеці *Генічі* збережено гідронім **Геніч(е)*; на ґрунті *Генічі* постав сьогоднішній астіонім *Генічеськ*: р. **Геніч(е)* → **Генічі* → м. *Генічеськ.*

Етимологія гідроніма, як наголошує Василь Лучик, – затемнена. Її пов’язують із незасвідченим тат. **dženiče*, реконструйованим з давньотюрк. *jinčkä* ‘тонкий, вузький’ [Лучик, с. 149].

Валерій Бушаков розглядає тюрк. *cepiçe,* відбите в назві фортеці *Генічі*, з якої починався *Генічеськ* [Бушаков, с. 93], а Василь Лучик розмірковує про зв’язок давньої назви з тур. *геніше*, кримськотат. *кеніше*, похідні від дієприкметника *гениш / кениш* ‘розширений’ [Лучик, с. 149].

Відомою є (особливо серед туристів) дескрипція *Арбатська стрілка*, якою іменують *Генічеськ* за назвою суміжної з ним унікальної піщаної коси.

Поселення ***Гнівань*** (Вн.) відоме з 1629 р. (ГЕУ І, с. 279). Його назву, імовірно, мотивовано гідронімом *Гнівань*, засвідченим на «Подробной карте Подольской губернии…», виданій у Тульчині 1825 р. (СГУ, с. 657): р. *Гнівань* → м. *Гнівань*.

Утворено назву р. *Гнівань* від апелятива *гнѣвъ* ‘гниль, гнів’, похідного від праслов. **gnĕvъ* ‘гниль, гній, отрута’ (ЕСУМ І, с. 537).

Сьогодні *Південний Буг* не має р. *Гнівань* як лівої своєї притоки, а це дає підстави дослідникам припускати можливість мотивації назви поселення не гідронімом, а: 1) втраченим географічним терміном **gnĕvanь* ‘гниле місце’ [Шульгач, с. 142; Лучик, с. 156]; 2) особовою назвою **Гневанъ* < *Гневомиръ* (Мор., с. 59) (первісно посесив на ****-jь***) [Дика, с. 38]. Зоряна Купчинська розглядає назву поселення *Гнівань* серед ойконімів на ****-jь*** [Купчинська, с. 731].

Народні легенди пов’язують генезу назви з *гнівом* перших мешканців поселення, що необґрунтовано.

Довгу історію становлення пройшла назва м. ***Дніпро*** (обл. центр Днп.), мотивована сьогодні гідронімом *Дніпро* (СГУ, с. 173): р. *Дніпро* → м. *Дніпро*. Збереглися свідчення про іменування прадавніх козацьких зимівників, сіл, слобід, містечок: *Старі Чаплі, Сухачівка, Стара Ігрень* (*Огрінь*)*, Мануйлівка, Одинківка, Обухівка, Новобогородицьк, Кодак* (*Старий Кодак*), які є тепер складовими частинами обласного центру. Найдавнішими поселеннями на території сьогоднішнього міста було прадавнє містечко *Стара Самарь*, козацькі займища *Таромське, Діївка,* паланкове місто *Новий Кодак, слободи Половиця, Мандриківка, Лоцманська Кам’янка* тощо. *Катеринославом* місто було упродовж 1776–1779 рр., 1802–1926 рр.; з 1797 р. до 1802 р. – *Новоросійськом*; з 1926 р. *Катеринослав* перейменовано на *Дніпро-Петровське*, *Дніпропетровське*, а від початку 30-х років XX ст. – *Дніпропетровськ*. З 1917 р. майже на десять років за містом неофіційно закріпилася назва *Січеслав*. Від 2016 р. офіційна назва – м. *Дніпро*.

Походження гідроніма *Дніпро*, назви найбільшої й головної ріки України, відомої щонайменше з IV ст., має декілька тлумачень.

Учені вказують на відображення в ній сармат. форми *dana* + *-ipr* (Олексій Соболевський); фрак. **dana-* + **ip-ro* (Тадеуш Лер-Сплавінський); зіставляють компоненти *in-p, in-po* з гідронімом *Ina*, л. Прип'яті (коло Мозиря) та з гідронімом *Inyть*, л. Сожу (коло Гомеля) (Казимир Мошинський), з чим не погоджувалися Ян Розвадовський та Макс Фасмер. Інші дослідники вбачали в гідронімі балкано-скіфське словосполучення *Dana-apara* в значенні 'задня ріка', відповідно до давньоінд. *aparas*, авест. *apara-* 'задній, більш віддалений' (Пауль Кречмер), або *dan* + *apr*, де скіф. *arp* відповідало осет. *arf* 'глибокий', тобто 'глибока ріка' (Василь Абаєв) [Лучик, с. 185]. Двочленною назвою вважав *Дніпро* Віктор Петров, розглядаючи компоненти *Дана-* та *-пар-, -пор-, пр-* в контексті інших відомих гідронімів: *Дон, Донець, Дністер, Дунай*, а також *Поріт, Пората – Піретос – Прут, Напаріс* [Петров 2013, с. 61–64]. У багатьох дослідженнях йдеться про мотивацію першого компонента *Дон-, Дн-, Дун-* іран., авест. **dana, danu* 'річка', давньоінд. *danu* 'краплі води, роса' (Едуард Мурзаєв), а другого – індоєв. **jebhros / *jephros* 'запліднювач' (Олег Трубачов), тоді *Дънѣпрь*, очевидно, – 'ріка-зволожувач' (Олексій Стрижак), 'ріка, яка зволожує, запліднює, дає життя' [Лучик, с. 185].

Місто *Дніпро*, крім колишніх та теперішньої назви, позначається ще дескрипціями: *місто на трьох пагорбах; ділова столиця України; космічна столиця України* та ін.

Сучасне м. ***Довжанськ*** (Лг.) засноване в кінці XVIII ст. як селище *Довжик-Орловський*, пізніше – *Шарапкине*, від 1938 р. – *Свердловськ* (ГЕУ III, с. 165), від 2016 р. – *Довжанськ*. Назву поселення мотивовано гідронімом *Довжик*, п. Великої Кам'янки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 179): р. *Довжик* → м. *Довжанськ*.

Гідронім утворено від прикметника *довгий* 'який має велику довжину; протилежне короткий' (СУМ II, с. 330). Довжина р. *Довжик* – 26 км.

Місто ***Жовті Води*** (Днп.), засноване наприкінці XIX ст., до 1957 р. було поіменоване як селище *Жовта Річка* (ГЕУ I, с. 412). Назва міста утворена від гідроніма *Жовті Води* (СГУ, с. 197), якому передувала назва р. *Жовта*: (р. *Жовта* → р. *Жовті Води*) → (с-ще *Жовта Річка* → м. *Жовті Води*).

Колишня назва р. *Жовта*, теперішня *Жовті Води* мотивована ознакою жовтого кольору води в річці. Поселення засноване на місці мисливських угідь Київських князів, уславлене блискучою перемогою козацького війська Богдана Хмельницького 1648 р. (як стверджують сучасні дослідники, на середину XV ст. поселення *Жовті Води* ще не було, а історична битва, яка могла розпочатися в урочищі *Жовті Води*, завершилася біля села *Жовтоолександрівка*, Днп.) та утвердилося завдяки відкриттю та освоєнню залізорудних родовищ на р. *Жовтій*, а від 50-х років XX ст. – також виявленню й видобутку урану.

На гербі та прапорі міста символічно переважає жовтий колір.

Теперішнє м. ***Залізне*** (Днц.) засновано 1894 р. (ГЕУ І, с. 53) як хутір *Неліпівський*; з 1938 р. – м. *Артема*; з 1965 р. до 2016 р. – м. *Артемове*. Сучасне ймення місто отримало 2016 р. за назвою р. *Залізна*, п. Кривого Торця п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 204): р. *Залізна* → м. *Залізне*.

Гідронім мотивовано формою сер. р. прикметника *залізний* ‘який містить у собі залізо, багатий на залізо’ (СУМ ІІІ, с. 189), вказує на наявність залізної руди в береговому ґрунті або річковому дні [Вербич 2017, с. 151].

Місто ***Золотоноша*** (Чрк.) вперше згадане в історичних документах 1576 р. (ГЕУ ІІ, с. 56). Його назва утворена від однойменної р. *Золотоноша*, л. Дніпра (СГУ, с. 216): р. *Золотоноша* (теп. *Золотоношка*) → м. *Золотоноша*.

Гідронім мотивовано сполученням слів *золото* і *носити*, тобто ‘*золотоносна* ріка’, водна артерія, дно якої покрите піском із домішкою слюди золотистого кольору.

«Золоті легенди» пов’язують астіонім із золотом Яреми Вишневецького, черкаських козаків, татарської флотилії тощо, а народне прислів’я «*Золотоноша кругом хороша*» проголошує не тільки славу містові, але і його назві.

Місто ***Ірпінь*** (Кв.) засноване з початком XIX ст. на теренах давніх послень на межі розселення полян та древлян; на кордоні між московським та польським впливами. Початок теперішньому поселенню дала станція *Ірпінь*, споруджена 1898 р. біля залізничного моста через р. *Ірпінь*, п. Дніпра (СГУ, с. 224) у зв’язку з будів-

ництвом залізниці Київ–Ковель. Астіонім утворено від однойменної р. *Ірпінь*: р. *Ірпінь* → м. *Ірпінь*.

Назву річки, як уважають дослідники, мотивовано праслов. апелятивом **rъp- / *ryp-* ‘яма’ (Moszyński, с. 176–177) [Трубачев 1968, с. 209, с. 254], рефлексами якого є староукр. *рипъ* ‘обрив, провалля’, ‘рівчак’, *рипа* ‘промоїна, ритвина’, ‘берег річки’, діал. ‘яр; заглиблення в ґрунті’ (ССУМ ІІ, с. 293) [Желєзняк, с. 38; Лучик, с. 236].

Численні зелені насадження покликали до життя дескрипції *місто парків; місто здоров’я.*

Місто ***Іршава*** (Зк.) відоме з 1341 р. (ГЕУ ІІ, с. 83). Астіонім мотивовано назвою р. *Іршава*, п. Боржави п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 224): р. *Іршава* (теп. *Іршавка*) → м. *Іршава*.

Походження гідроніма здебільшого пов’язують зі слвц. *jelša* ‘вільха’, пор. слов. *jelša, jerša* [Галас 1958, с. 68–69], зі знач. ‘місцевість, де ростуть такі дерева’; див. ще про рр. *Ірша, Іршава* [Лучик, с. 236–237].

Народні версії походження назви міста пояснюють твірний гідронім прикметником *іржавий*.

Поселення ***Ічня*** (Чрн.) засноване в XIV ст. (ГЕУ ІІ, с. 85). Наймення теперішньої р. *Іченька*, л. Удаю п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 224), що стала мотивом для номінації міста, в історичних джерелах засвідчено як *Ічня, Іченька, Ичня, Ичень, Иченка* (СГУ, с. 224): р. *Ічня* (теп. *Іченька*) → м. *Ічня.*

Гідронім пов’язують з давньотюрк. дієслівною основою *іč-* ‘пити’, тобто ‘придатна для пиття вода’ [Лучик, с. 237].

Давнє м. ***Кагарлик*** (Кв.) засвідчене в джерелах 1142 р. (ГЕУ ІІ, с. 86), з теперішньою назвою відоме, очевидно, від 1590 р. [Янко, с. 157]. Основою для астіоніма став гідронім *Кагарлик*, п. Дніпра (СГУ, с. 226): р. *Кагарлик* → м. *Кагарлик*.

В основі гідроніма *Кагарлик* дослідники найчастіше прочитують тюрк. *qarğaliq* ‘місцина, де багато ворон або круків’ [Вербич 2017, с. 394] або, з певним застереженням, тюрк. *kögär* + суф. *-lyk* ‘робитися синім, блакитним’ [Лучик, с. 238]. Лариса Масенко з покликанням на Едуарда Мурзаєва, Валентину Мурзаєву пише про надзвичайну поширеність на території Євразії, зосібна на тюрко-

мовних теренах, географічного терміна *карга, корга* з багатьма значеннями, які об'єднаються одним основним – вказівкою на кам'янистість річки чи іншого гідрооб'єкта [Масенко 1977, с. 161].

Заснування м. ***Кальміуське*** (Днц.), первісно *Каракуббуд*, згодом – *Комсомольське*, припадає на 30-ті роки XX ст. (ГЕУ II, с. 190), а сучасну назву воно отримало 2016 р.: р. *Кальміус* → м. *Кальміуське*.

Річка *Кальміус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 232), зафіксована ще Геродотом в античних джерелах V ст. до н. е. (*λυκος*). Проте сучасна її назва сформувалася доволі пізно – під кінець XVI ст. У гідронімі *Кальміус* Євген Отін бачить поєднання давньослов. основи *Кал-* (< давньоукр. *калъ* < праслов. **kalъ* 'бруд, болото'), відбитої у назвах *Калка, Калъкъ, Калы* і тюрк. за походженням гідроніма *Міус* (див. далі) [Отін 1977, с. 46; Лучик, с. 242–243].

Теперішнє м. ***Кам'янка-Бузька*** (Лв.) відоме з 1441 р. як *Кам'янка*: *Camyonka* (AGZ XIV, с. 310). Його назву спочатку мотивовано гідронімом *Кам'янка* (СГУ, с. 235–237), а згодом ще й власною особовою назвою засновника *Кам'янки* – Георгія *Струмила* (*Strumilo*, tenutarium in *Camyonka* (AGZ XIV, с. 310) – *Кам'янка Струмилівська* або *Кам'янка-Струмилова*: *Strumilowa Kamionka* (ŹDź. XVIII/1, с. 63). Поселення розташоване на р. *Кам'янці*, яка тут протікає та впадає в р. *Західний Буг* (СГУ, с. 208), що й стало причиною зміни назви *Кам'янки-Струмилової* на *Кам'янку-Бузьку* [Худаш-Демчук, с. 128]: р. *Кам'янка* + р. *Буг* → м. *Кам'янка-Бузька*.

Назву р. *Кам'янка* мотивовано апелятивом / географічним терміном *каменка* 'річка або ручай, які течуть у кам'янистому ложі' (Мурзаев, с. 248); *кам'янка* 'кам'яниста місцевість (русло ріки, потоку)' [Вербич 2017, с. 158]; відносним прикметником *кам'яний* [Шульгач, с. 60; Лучик, с. 246].

Поселення ***Кобеляки*** (Пл.) відоме з XVII ст. (ГЕУ II, с. 172). Ріка *Кобиляк* (теп. р. *Великий Кобилячок*), п. Ворскли л. Дніпра (СГУ, с. 91) стала мотивом для іменування міста: р. *Кобиляк* → м. *Кобеляки*.

Гідронім мотивовано географічним терміном *кобила /*кобиляка*, уживаним переважно в оронімії. Однак численні гідроніми, як-от: *Кобила, Кобилець, Кобилина, Кобилиця, Кобилій, Кобилка,*

Кобилля, Кобилора, Кобилора-Мелеш, Кобилорка, Кобилчина, Кобилянка, Кобиляцька, Кобиляча, Кобилячий, Кобилячок, Кобильна, Кобильниця, Кобильня, Кобильська, Кобильський, Кобильчик та ін. (СГУ, с. 256–257) свідчать про часту мотивацію гідроніма терміном *кобила*, уживаним у значеннях: ‘круглий або кубічний шматок глини’ (Гр. II, с. 259); ‘яр з переломом рельєфу в руслі’ (Мурзаев, с. 281); ‘щось зігнуте, гак, гакоподібне з’єднання’ [Лучик 1996, с. 130–131]; ‘те, що має вигнуту, гачкоподібну форму’ [Вербич 2006, с. 9–10] тощо.

Структура астіоніма дозволяє припустити його утворення від родинної назви *Кобеляки* зі знач. ‘поселення, заселене родом (родиною) *Кобеляків*’.

Поселення ***Кодима*** (Од.) засноване 1754 р. (ГЕУ II, с. 175). Мотивом для іменування міста послугувала назва р. *Кодима*, п. Південного Бугу: р. *Кодима* → м. *Кодима*.

Походження гідроніма етимологічно затемнене. Василь Лучик [Лучик, с. 270] наводить припущення учених – Олександра Мельничука про зв’язок основи *Кодим-* з удм. діал. *куд* ‘болото; річка, що протікає болотистою місцевістю’, тобто про фінно-угорське коріння назви [Мельничук, с. 55] (Лариса Масенко спостергла, що *Кодима* – це справді дуже заболочена річка [Масенко 1977, с. 164]) і Макса Фасмера – про тюрк. походження цього гідроніма, як і назви ріки *Катунь, Kadyn* (Фасмер II, с. 276). Про тюрк. слід у гідронімі розмірковували Олексій Шахматов [Шахматов, с. 36] і Олег Трубачов [Трубачов 1968, с. 140].

Від 1638 р. відома фортеця (ГЕУ II, с. 91), а від 1649 р. м. ***Конотоп*** (См.): *изъ города Конотопа* [Іваненко, с. 130], мотивом для іменування якого послугувала р. *Конотоп*, п. Єзусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 268): р. *Конотоп* → м. *Конотоп.*

Гідронім утворено від географічного терміна *конотоп* ‘болотисте, грузьке, непроїзне місце’ (Мурзаев, с. 288); див. також: [Іваненко, с. 130; Лучик, с. 277; Шульгач 1998, с. 123].

Місто ***Куп’янськ*** (Хрк.), відоме з 1655 р. (ГЕУ II, с. 251) до 1765 р. як слобода *Купенка* [Абдула 2007, с. 94], отримало назву від р. *Куп’янка*, п. Осколу л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 303): р. *Куп’янка* → м. *Куп’янськ*. Гідронім зафіксовано в історичних

джерелах у різному фонетичному оформленні: *Купянка* (1773 р.), *Купенка* (1782 р.), *Купяваха* (1864 р.), *Купянскъ* (1864 р.), *Купеньская* (1863 р.), *Курпянка* (1850 р.), *Купянскъ* (1786 р.) тощо (СГУ, с. 303).

Етимоном гідроніма став географічний термін *купина* ‘острів на річці’ (Громко та ін., с. 106); ‘підвищене сухе місце серед болота; мокра, заболочена низина; ‘ділянка землі серед озера; болото в лісі; мохове болото; випалене місце в болоті; низина, поросла травою’ (Данилюк, с. 51); ‘невеликий земляний насип; штучно насипана гірка’ (Марусенко, с. 234); ‘купина, горбик на болоті’ (Черепанова, с. 116) тощо.

Історичні джерела фіксують назву урочища *Купенка* [Янко, с. 201], що також могла стати мотивом іменування поселення. Версія про утворення астіоніма від дієслова *купувати* чи іменника *купець* – народноетимологічна.

Слобода *Лиман* заснована 1667 р. козаками Ізюмського слобідського полку як поселення при сторожових вежах поблизу Торської фортеці (ГЕУ ІІ, с. 211). Сучасні історики, щоправда, стверджують, що в документі, уведеному в науковий обіг Дмитром Багалієм ідеться про інший *Лиман* – теперішнє село Зміївського р-ну Харківської обл. (сьогодні в Україні є одне місто і вісім сіл із такою назвою), а *Лиман* Донеччини (первісно теж військова слобода), засновано пізніше – наприкінці 60-х років XVIII ст. Упродовж 1925–2016 рр. поселення іменувалося *Красний Лиман* і тільки 2016 р. місто позбулося ідеологізованого атрибутивного компонента та повернулося до свого первісного імені. Твірною для назви м. ***Лиман*** (Днц.) стала назва оз. *Лиман*, на берегах якого поселення розкинулося: оз. *Лиман* → м. *Лиман*.

Лімнонім утворено від географічного терміна *лиман* ‘затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями’ (СУМ IV, с. 485); ‘розширене гирло ріки; велике і глибоке озеро, не заросле очеретом’ (Гр. ІІ, с. 359). Лиманами у лімнонімії східної України поіменовані озера, розташовані як у річкових долинах, так і на значній відстані від рік. Широко відомими стали лимани на позначення заповнених морською водою розширених гирл та балок на побережжі Чорно-

го й Азовського морів (найбільшим лиманом давнини було саме Азовське море, яке вважалося затокою Дону) [Отин, с. 58]. «Термін *лиман*, – наголошує Євген Отін, – з розселенням українців у басейні Дону, широко відбився в його топонімії – лімноніамах, потамонімах, а вторинно – і в ойконімах, зіткнувшись з терміном *ільмень*. Назв із терміном *лиман* у гідронімії Подоння в півтора рази більше, ніж із лексемою *ільмень*» [Отін 1994, с. 61]. А це ще раз переконливо свідчить про первісну українськість міста Донеччини.

Географічне розташування населеного пункту зумовило виникнення дескрипції *північні ворота Донбасу*.

Одним із найдавніших міст Луганщини є ***Лисичанськ*** (Лг.). Офіційною датою заснування поселення вважається 1710 р., хоч у документах теперішня назва відома з 1795 р. (ГЕУ II, с. 268), від часу відкриття першої кам'яновугільної шахти Донбасу. Мотивовано астіонім назвою б. *Лисича*. Однойменних балок у басейні Сіверського Дінця укладачі СГУ відшукали декілька (СГУ, с. 316–317). Сама ж назва балки мотивована назвою урочища *Лисича Балка* чи *Лисичий Байрак*; первісно так іменувалася локалізована тут слобода.

Дескрипція *колиска Донбасу* утвердилася на пам'ять про те, що з *Лисичанська* розпочиналася кам'яновугільна промисловість краю.

Місто ***Лозова*** (Хрк.) засноване наприкінці XIX ст. (ГЕУ II, с. 288). Його назву мотивовано назвою б. *Лозова*, л. Британ п. Береки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 322): б. *Лозова* → м. *Лозова*.

Гідронім утворено від форми жін. р. прикметника *лозовий* < *лоза* 'народна назва деяких кущових порід верби', 'те саме, що лозняк' (СУМ IV, с. 541).

Поселення *Лохвиця* відоме з 1320 р. (ГЕУ II, с. 290). Через м. ***Лохвиця*** (Пл.) протікає р. *Лохвиця*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 327), назва якої була мотивом номінації астіоніма: р. *Лохвиця* → м. *Лохвиця.*

Гідронім утворено від застарілого географічного терміна *локва* 'невелике болото, калюжа' (Мурзаев, с. 346). Василь Лучик припускає, що мотивом для творення і назви міста, і назви річки одночасно міг бути мікротопонім *Лохвиця* [Лучик, с. 308].

Поблизу с. *Кам'яний Брід* у зв'язку зі спорудженням Катеринославського (з 1797 р. – *Луганського*) чавуноливарного

заводу в 1795–1796 рр. засновано м. *Луганськ* (ГЕУ ІІ, с. 292); упродовж 1935–1958 рр. та 1970–1991 рр. – *Ворошиловоград*. Назву м. ***Луганськ*** (обл. центр Лг.) утворено від гідроніма *Луганъ*, п. Сверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 328): р. *Луганъ* → м. *Луганськ.*

Назву ріки мотивовано географічним терміном *луг* ‘поросла травою та кущами рівна місцевість’, ‘пасовище’, ‘рівнина, вкрита травою’, ‘рівнина, поросла лісом’, ‘луг заливний’, ‘низина біля річки’ тощо (Громко та ін., с. 115–116).

Місто ***Мала Виска*** (Крв.) засноване в першій половині XVIII ст. (ГЕУ ІІ, с. 317). Його назва походить від гідроніма *Мала Висъ*, л. Великої Висі л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 339): р. *Мала Висъ* → м. *Мала Виска.*

Генеза опорного компонента *Висъ* не має загальноприйнятого пояснення. Учені розглядають зв’язок цієї основи з праслов. **vis-* ‘рідина; розливатися, текти’ < індоєв. **ueis- / *uis* ‘мокрий, рідкий; плисти, текти і т. ін.’ [Лучик, с. 94], або **viséti* ‘висіти’ [Карпенко О. П. 1973, с. 44–45].

Прадавнє поселення *Мена* відоме з 1066 р. (ГЕУ ІІ, с. 342). Назву м. ***Мена*** (Чрн.) мотивовано назвою р. *Мена*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 359): р. *Мена* → м. *Мена.*

Гідронім *Мена* вчені пов’язують із праслов. **mĕn- / *min-* ‘зміна; те, що міняється’ < індоєв. **moi-n- / *mei-n- / *mi-n-* ‘міняти(ся)’ [Лучик, с. 324].

Про побутування поселення на місці м. ***Мерефа*** (Хрк.) свідчать історичні джерела 1595 р., а від XVII ст. відомо, що воно було поіменоване, як і тепер, *Мерефа* (ГЕУ ІІ, с. 343). Базовим для астіоніма став гідронім *Мерефа*, п. Можу п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 360): р. *Мерефа* → м. *Мерефа.*

Етимологія назви р. *Мерефа* не цілком прозора. Дослідники схильні зіставляти її з праслов. **mьrks-* ‘меркнути’, пор. укр. *мерехтіти* ‘світити тремтливо, миготіти; ледь виднітися’, діал. *мерхоть* ‘брижі на воді від бистрої течії’ (ЕСУМ ІІІ, с. 445, с. 440–441) [Лучик, с. 325].

Місто ***Міусинськ*** (Лг.) засновано на початку XX ст. як селище *Штерґрес* (ГЕУ ІІ, 376), а з 1965 р. перейменоване на *Міусинськ*.

Теперішня назва міста утворена від назви р. *Міус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 366): р. *Міус* → м. *Міусинськ*.

Гідронім *Міус* утворено від тюрк. географічного терміна **müjüz / *münüz* ‘ріг’; **mujuš / *muńus* ‘кут’, що вказує на відповідну ознаку русла ріки [Отин, с. 41; Лучик, с. 329].

Колишню німецьку колонію Гальбштадт, теперішнє м. ***Молочанськ*** (Зп.) засновано 1803 р. (ГЕУ ІІ, с. 383) в районі впадання річок Токмак і Чингул у р. *Молочну*, а далі – в оз. *Молочне* на північному узбережжі Азовського моря (СГУ, с. 373). Астіонім мотивовано гідронімом *Молочна*: р. *Молочна* → м. *Молочанськ*.

Гідронім має виразну апелятивну семантику: *молочна* ‘мутна, непрозора (молочна) вода’, що сягає своїм корінням праслов. **molk- / *molka* ‘грузьке місце на лузі, в болоті’ [Шульгач, с. 172].

Поселення ***Олевськ*** (Жт.) уважають давнім деревлянським містом, а назву місцевого городища пов’язують з іменем князя Олега Святославича (Х ст.). Генеза ж самого астіоніма не має переконливої аргументації. Василь Лучик з покликанням на Ольгу Карпенко виводить назву поселення від географічного терміна **олева* ‘потік, злива’ [Лучик, с. 359], а сама дослідниця припускає зв’язок між назвою поселення й контактним гідронімом *Олева* (бас. Случі) < **oblěva*, пор. діал. рос. *облева* ‘заливний дощ’ (СРНГ, с. 22, с. 89), *олеватий* ‘порослий невисоким рідким лісом (звичайно чорноліссям) на низьких вологих місцях’ (СРНГ, с. 23, с. 183). Учена зазначає, що р. Олева обмежовувала із заходу Олевську волость (звідси назва волості), а теперішнє місто, розташоване на р. Уборть, отримало свою назву не безпосередньо від гідроніма, а якраз від назви волості [Карпенко О. П. 2010, с. 42].

Теперішнє м. ***Остер*** (Чрг.) – колишнє літописне поселення, закладене Володимиром Мономахом 1098 р. як *городъ на Въстри* (ПСРЛ ІІ, с. 106) [ЕСЛГНПР, с. 36], поіменоване за назвою ріки *Въстрь* > *Остер*: р. *Въстрь* → р. *Острь* → р. *Остер* → м. *Остер.*

Гідронім *Остер*, л. Десни л. Дніпра (*Вострь, Въстрь, Острь*) (СГУ, с. 406) мотивовано давньоукр. прикметником *остръ* ‘гострий’ (< праслов. **ostrъ*), що характеризував річку або клин землі в її басейні за ознакою звуження, витягнутості на кінці, наявності гострого кута [Лучик, с. 366].

Літописну *Л(ъ)таву* в Переяславській землі, згадану 1174 р.: *и переѣха Вьросколъ оу Лтавы* (ПСРЛ ІІ, с. 568–569), дослідники розглядають переважно як поселення, на теренах якого засноване теперішня *Полтава* [ЕСЛГНПР, с. 83; Никонов, с. 337], або ж як утрачений гідронім **Лътава* [Лучик, с. 384]. Сучасна назва м. ***Полтава*** (обл. центр Пл.) утворилася, очевидно, за схемою: *По* + р. *Лтава* → м. *Полтава* та вперше зафіксована історичними джерелами 1618 р. [Лучик, с. 384; Никонов, с. 337].

У гідронімі *Л(ъ)тава* – балто-слов'яно-германський корінь **lĭt-* на позначення заболоченості. Олексій Стрижак веде мову про лат. *lĭtum* 'болото, грязь, грузь, глина', *lĭteus* 'глинястий, глиняний, кальний, заболочений, пустий'; лит. *liutýnas* 'калюжа'; індоєв. **lat* 'вологий (ґрунт)' [ЕСЛГНПР, с. 83]. Віктор Петров уважав назву поселення *Полтава* похідною від назви невеликої річки *Полтавки*, притоки Ворскли, при гирлі якої засновано місто [Петров 2013, с. 115], а не навпаки, як переконана більшість дослідників.

Місто ***Помічна*** (Крв.), засноване 1868 р. (ГЕУ ІІІ, с. 69), перейняло на себе назву пристанційного селища *Помічна*. Етимон назви поселення – гідронім *Помічна*, л. Чорного Ташлика л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 437): р. *Помічна* → м. *Помічна*.

Генезу гідроніма вчені пояснюють за посередництва укр. діал. *помок* 'скріплені між собою в'язки горсток конопель, прикладених дерном і занурених у воду річки чи ставка для вимочування' < *мочити, мокнути*, або рос. географічним терміном *помош* 'низовинне болотисте місце' < *мох* [Лучик, с. 386]. Лариса Масенко, розглядаючи варіанти гідроніма *Помічна / Помошна / Помішна*, розмірковує про імовірність мотивації назви річки рос. апелятивом *помошь, помошье* 'широке мохове болото' (Даль ІІІ, с. 273) або укр. прикметником *помічний* 'який допомагає при хворобах, цілющий' (Гр. ІІІ, с. 298) [Масенко 1977, с. 179].

Засноване 1970 р. у зв'язку з будівництвом Чорнобильської АЕС (ГЕУ ІІІ, с. 86) і відселене 1986 р. у зв'язку з вибухом 4 блоку АЕС, м. ***Прип'ять*** (Кв.) було поіменоавано за назвою р. *Прип'ять* (СГУ, с. 446–447).

Гідронім *Прип'ять* має декілька тлумачень, з-поміж яких Василь Лучик [Лучик, с. 391] найобґрунтованішою вважає мотивацію

назви ріки праслов. **pri-pętь* (<**pri-pę-tь*) ‘припинати, прив’язувати’, пор. праслов. *pętь* ‘напинати’ < індоєв. **(s)pen-* ‘натягувати, прясти’; укр. діал. *припʼять* ‘прив’язь’ (ЕСУМ IV, с. 651) [ЕСЛГНПР, с. 11; Карпенко О. П. 2003, с. 172; Шульгач, с. 224].

Трагічні події Чорнобильської катастрофи стали причиною іменування *Припʼяті – покинуте місто, мертве місто, місто-привид*.

Назва теперішнього поселення ***Рава-Руська*** (Лв.) відома з 1455 р. (ГЕУ ІІІ, с. 109). Опорний компонент астіоніма мотивовано гідронімом *Рава*: р. *Рава → Рава-Мазовецька* (*Rawa Mazowiecka*) → м. *Рава-Руська*.

Гідроніми *Рава* учені пов’язують з лат. *rava* ‘болотна вода’; слвц. *riava, rava* ‘гірський потік’ з покликанням на індоєв. **rōu* ‘спокійний’ [Лучик, с. 396]. Про гідроніми з компонентом *Рав- / Ров-* розмірковував і Віктор Петров: до річкових назв, які знаходять собі пояснення в балтійських мовах, належить р. *Рава* (басейн р. Вісли); р. Равка, притока р. Бзури, з містом на ній *Рава* <…>. Цим назвам відповідає в балтійських мовах лит. *rova* ‘вода, яка лишається на полях і після водопілля’, лат. *rāwa* ‘болото, калюжа, стояча іржава вода’, *rāws* ‘болотяний’, *rāwene* ‘болото’ [Петров 2013, с. 118].

Літописний *градъ*, теперішнє м. ***Ромни*** (См.), уперше з’явився на сторінках давніх документів 1096 р.: *ко Ромну* (ПСРЛ І, с. 250) [ЕСЛГНПР, с. 116]. На початку XVIII ст. (з 1708 р.) засвідчена сучасна форма: *въ Ромнахъ, изъ Роменъ* [Іваненко, с. 237]. Дослідники найвірогіднішою вважають мотивацію астіоніма гідронімом *Ромен*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 474): р. *Ромен → Ромен →* м. *Ромни*.

Гідронім *Ромен* пов’язують з балт. *ramus, romus* ‘тихий, спокійний’ < індоєв. **orm* [Лучик, с. 406], пор. блр. *ром* ‘простір, вільне місце, обшир’ [ЕСЛГНПР, с. 117].

Поселення ***Саки*** (АРК) відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ ІІІ, с. 156), засноване біля *Сакського озера* (ГЕУ ІІІ, с. 157). Назву міста мотивовано однойменним лімнонімом: оз. *Саки →* м. *Саки*.

В основі назви озера, очевидно, тюрк. апелятив / географічний термін *сака* ‘головна споруда каналу, водозабірна гребля, початок магістрального каналу; розподільний вузол води для зрошення’ (Мурзаев, с. 493), кримськотат., тур. *saka* ‘водонос, водовоз’ (ЕСУМ V, с. 165).

Селище, засноване на відомих з 1571 р. землях козацьких зимівників, 1913 р. було назване *Ямою*, а 1973 р. перейменоване на *Сіверськ* (ГЕУ ІІІ, с. 187). Сучасну назву м. ***Сіверськ*** (Днц.) мотивовано назвою р. *Сіверський Донець*, п. Дону (СГУ, с. 503): р. *Сіверський Донець* → м. *Сіверськ.*

Гідронімом *Сіверський Донець* мотивовано й ойконім ***Сєвєродонецьк*** (Днц.). Первісною назвою заснованого 1934 р. міста була *Лисхімбуд*. З перейменуванням поселення 1950 р. в офіційних документах астіонім фігурує як *Сіверськодонецьк, Сєвєродонецьк, Сєвєродонецьк*. Як зазначає Євген Ткаченко, перший варіант є природним (і абсолютно правильним), хоч і був найменш уживаним в офіційних документах та науковій літературі [Ткаченко 2011, с. 472]. Далі вчений висновкує, що «упорядкувати написання назви міста згідно з нормами українського правопису та правилами передачі власних назв, що перейшли у спадок ще з попередніх часів, коли українські найменування створювалися у російськомовному середовищі і передавалися з орфографічними помилками в українських виданнях – основне завдання, яке потребує негайного вирішення з боку місцевої влади та місцевої громади» [Ibid. 473].

Гідронім *Сіверський Донець* – поєднання опорного компонента *Донець* (демінутив до назви р. *Дон*: *пєрєбрєдє донѣць* (ПСРЛ ІІ, с. 638) з індоєв. основою **dānu* ‘вода, річка’ [ЕСЛГНПР, с. 52] та атрибутивного компонента *Сіверський*, похідного від етноніма *сѣвер*(*яне*) або хороніма *Сѣверъ* ‘земля *сіверян, сіверяни*’ [Лучик, с. 429].

Теперішнє м. ***Сквира*** (Кв.) засноване наприкінці XIV ст. Назву мотивовано гідронімом *Сквирка*, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Сквира-руда* (1597), *Сквира* (1594; 1789) (СГУ, 506): р. *Сквира* (тепер р. *Сквирка*) → м. *Сквира.*

Гідронім належить до утворень з основою лит. s*kvirbinti* ‘проймати, стромляти, проколювати’, тобто ‘та, що проймає підвищений або кам’янистий ґрунт’ [Желєзняк 1987, с. 101–102; Лучик, с. 432].

Теперішнє м. ***Судак*** (АРК) утворено від однойменного гідроніма *Судак* у басейні Чорного моря (СГУ, с. 539): р. *Судак* → м. *Судак.*

Історичні документи зберегли відомості про фортецю *Сугдея*, збережену в давніх джерелах як *Сурож* (ГЕУ ІІІ, с. 243), араб.

Sūdāk, гр. *Σουδαία* (Фасмер ІІІ, с. 795) та з імовірною мотивацією давньоіран. із збереженим в осет. мові *suğdæg* ‘чистий, святий’; гр. *σούδα* ‘стічна канава; вузький проїзд’, лат. *sulius* ‘борозна, рів, колія’. Сучасна назва асоціюється з назвою риби *судак* [ЕСЛГНПР, с. 149; Бушаков, с. 60, с. 73, с. 163; Радлов І/1, с. 778; Лучик, с. 455].

Літописне поселення *Вишьнѧ* засвідчене в давніх джерелах від 1230 р.: во *Вишьню* (*в вишню*) (ПСРЛ ІІ, с. 762) [ЕСЛГНПР, с. 32]. Так воно іменувалося до 1545 р. Позаяк *Вишня* з 1443 р. стала місцем, де «відбувалися з’їзди (сеймики) шляхти земель Руського воєводства; вирішувалися політичні питання, відбувалися шляхетські суди», її почали іменувати, як і тепер, – ***Судовою Вишнею*** (Лв.). Василь Лучик розмірковує, що означення *Судова* могло бути відантропонімним, пор. пол. *Sąd, Sud* [Лучик, с. 456], *Судъ* < *Судивой, Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189). Опорний компонент – відгідронімне утворення [Худаш 2006, с. 353], поселення засноване на березі р. *Вишня*, п. Сяну п. Вісли; гирло між рр. В’яр і Шкло (СГУ, с. 105). Гідронім мотивовано давньоукр. *вышьнии* ‘верхній’ (Срезневський І, с. 458). Лариса Масенко припускає, що назву поселення міг мотивувати як безпосередньо *вышьнии*, так і похідний від нього гідронім [ЕСЛГНПР, с. 32].

Існує припущення, що літописний (1283 р.) *Липецьк* (*Липовицьк*), центр Липовецького князівства – це попередник заснованої 1651 р. слободи *Суми*; города *Сумин*, 1652 р.; теперішнього м. ***Суми*** (См.) [Іваненко, с. 268]. Назву поселення, очевидно, мотивовано гідронімом *Сума*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 539): р. *Сума* → м. *Суми.*

У твірному гідронімі дослідники вбачають рефлекси індоєв. **seu* / **sou* ‘волога, сік’ [Лучик, с. 457].

Більшість дослідників погоджується з відгідронімним походженням назви м. ***Суми*** (Тетяна Беценко, Філарет Гумілевський, Олександр Іваненко, Тамара Поляруш, Павло Сапухін, Микола Янко та ін.). Олексій Стрижак, не заперечуючи цієї версії, допускає імовірність побутування первісної назви *Сумине городище*, сформованої на базі власного імені *Сума*, пор. староукр. *Сума Ярош*, староблр. *Гедеон Сума* [Стрижак 1967, с. 81; Іваненко, с. 267–269].

Три суми (сумки, які носили козаки Сумського полку) на гербі міста відтворюють народноетимологічне потрактування астіоніма.

Сновськ, місто в Чернігівській землі на р. *Снов* п. Десни, вперше згадується 1068 р. в контексті літописного повідомлення про переможну битву чернігівського князя Святослава Ярославича з половцями: *Святославъ же собравъ дружины нѣколико. изиде на нь ко Сновьску*» (ПСРЛ І, с. 172) [ЕСЛГНПР, с. 144]. Ономасти ідентифікували давнє поселення то з сучасним смт *Седнів* Чернігівського р-ну, то з районним центром – м. ***Сновськ*** (Чрн.), хоч історики переконані, що сучасний *Седнів* – це літописний *Сновськ* [Горобець, с. 157], а теперішній *Сновськ* – це колишня *Коржівка*, заснована 1861 р., а наприкінці XIX ст. перейменована в *Сновськ*, 1935 р. – у *Щорс*, а 2016 р. – знову в *Сновськ.* Астіонім мотивовано назвою р. *Снов*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 511): р. *Снов* → м. *Сновськ*.

Гідронім учені пояснюють через віднесення до індоєв. основи **(s)nāu- / nāu-* ‘пливти, текти’; давньоінд. *snāuti-* ‘текти, сочитися, омиватися’; *snāpáyati-* ‘крапати, плавати’; авест. *snaδa-* ‘лити’ тощо [ЕСЛГНПР, с. 144].

Перша документальна згадка про теперішнє м. ***Стрий*** (Лв.) відома з 1385 р. (ГЕУ ІІІ, с. 239). Місто отримало своє ймення від назви р. *Стрий*, п. Дністра (СГУ, с. 533), на березі якої розкинулося: р. *Стрий* → м. *Стрий.*

Учені зіставляють гідронім з індоєв. основою **srou- / *sreu- / *sru-* ‘текти’ [Лучик, с. 452]. Міркування щодо назви ріки є й у Віктора Петрова: «Річковій назві *Стрий*, л. Дністра, як і р. Стир п. Прип’яті в балт. мовах відповідають лат. *strava* ‘течія’, *strave, straume* ‘потік’, *strauts* ‘ручай’, *straujš* ‘бистрий, швидкий’, лит. *srovė* ‘течія, потік, ручай’, *sterna, stirne* ‘річка’. У цьому зв’язку варто згадати укр. *струмінь, струмок*, старослов. *струя* [Петров 2013, с. 118]. Святослав Вербич услід за Віктором Шульгачем, який реконструював прагідронім **Stryjь* (**Strūjь*) як форму з асемантичним розширювачем ***-j-*** від індоєв. **srū* ‘текти’ [Шульгач 1998, с. 262], також переконаний, що в основі гідроніма *Стрий* відбито праслов. гідрографічний апелятив **stryjь* (ранньопраслов’янське **srūĭos*) і немає підстав етимологізувати цей гідронім як іллірійський (Олег Трубачов), як слов’янізовану форму фракійського *Істр* (Ева Вольнич-Павловська) тощо [Вербич 2017, с. 74–75].

Місто ***Тальне*** (Чрк.) відоме з 1664 р. (ГЕУ ІІІ, с. 260). Назву мотивовано гідронімом *Тальянка*, п. Гірського Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Тальна* (1593 р.) (СГУ, с. 553): р. *Тальна* (тепер р. *Тальянка*) → м. *Тальне.*

Баземою для гідроніма стала лексема *талий* ‘такий, який буває під час танення снігу, льоду; насичений вологою’ (СУМ Х, с. 27); ‘той, що збільшується; «виростає» з інших’ [Желєзняк 1987, с. 147–148; Лучик, с. 463].

На думку Леонтія Похилевича, слово *таль* у давніх літописців означало *заручник*, отже *Тальне, Тальянка* – давні слов’янські назви, мотивовані таким апелятивом [Похилевич, с. 355].

Літописну *Тисменицю* засвідчено в історичних джерелах 1144 р.: *в Тисмѧничю (тисмяницю) на ловы* (ПСРЛ ІІ, с. 316) [ЕСЛГНПР, с. 158]. Назву м. ***Тисмениця*** (ІФ) мотивовано назвою потоку *Тисмениця*, п. Ворони, який в атласі Карла Куммерсберґа позначено то як *Тисмениця*, то як *Мельницький* [Бучко, с. 114]: пот. *Тисмениця* → м. *Тисмениця*, пор. також: *Тисьмениця*, п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра (СГУ, с. 565).

Базовий гідронім міг бути мотивованим давньослов. ***tbsmen* ‘болотяна тиха річка’, пор. полаб. *tsmeń* ‘болотисте місце’ [Бучко, с. 114] або апелятивом ***тесмень* < ***těs(k)mень* ‘вузька річка, стиснута (берегами) водна артерія’ [Карпенко О. П. 1999, с. 58], щоправда, обидва твірні апелятиви реконструйовані; див. ще [Вербич 2017, с. 261–262].

Заснована на землях козацьких зимівників біля витоку р. *Велика Тернівка*, слобода *Тернівська* остаточно оформилася в одне велике поселення 1775 р. (ГЕУ ІІІ, с. 283). Назву м. ***Тернівка*** (Днп.) мотивовано гідронімом *Тернівка* (*Велика Тернівка*), п. Самари л. Дніпра (СГУ, с. 560): р. *Велика Тернівка* → м. *Тернівка*.

Семантика гідроніма цілком прозора: водойма поіменована за назвою місцевості, порослої *терном*, де *терн*, т.с., що *терен* ‘колючий кущ родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди з терпким кисло-солодким присмаком’ (СУМ Х, с. 85). Щоправда, аналізуючи подібну за структурою назву б. *Терновата*, можна розмірковувати про слов’янську словотвірну адаптацію генетично

тюркського гідроніма, мотивованого апелятивом *терен* ‘глибокий’ [Зеленко-Касім, с. 100]; див. про це: [Вербич 2017, с. 315].

Теперішнє м. ***Токмак*** (Зп.) засноване 1794 р. та іменувалося до 1962 р. *Великий Токмак* (ГЕУ ІІІ, с. 296). Астіонім мотивовано гідронімом *Токмак*, л. Молочної (СГУ, 568): р. *Токмак* → *Великий Токмак* → м. *Токмак*.

Сам гідронім дослідники називають тюркським за походженням: Олексій Стрижак бачить у ньому тюрк. **tökmäk* ‘лити’ [Стрижак 1967, с. 15]. Василь Лучик [Лучик, с. 475] імовірнішим уважає метафоричне утворення назви ріки від тур. *tokmak* ‘дерев’яний молоток, колотівка’, ‘гирі, які звисають на мотузці у дверях; блок’ (Радлов ІІІ/1, с. 1242); ‘товкач; киянка, довбенька’ [Бушаков, 152].

Колишню *Щербинівку*, згодом *Дзержинськ*, від 2016 р. м. ***Торецьк*** (Днц.) засновано на землях козацьких займищ в середині XVIII ст. (ГЕУ І, с. 320). Теперішню назву мотивовано гідронімом *Кривий Торець*, п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 287): р. *Кривий Торець* → м. *Торецьк*.

Гідронім утворено поєднанням атрибутивного компонента *Кривий*, що вказував на форму водойми та опорним давньоукр. демінутивом *Торець* < *Торъ* < *торъ* ‘шлях, дорога, слід, колія’, чи (за Євгеном Отіним) тюрк. *тор* ‘джерело’ [ЕСЛГНПР, с. 163].

Місто ***Тростянець*** (См.) відоме з 1660 р. (ГЕУ ІІІ, с. 306). Його назву мотивовано гідронімом *Тростянець* (СГУ, с. 572): р. *Тростянець* → м. *Тростянець*.

Твірним для назви річки послугував апелятив **тростянець* ‘потік, на березі якого росте очерет’ [Вербич 2009, с. 166]. Олександр Іваненко вважає, що назва міста (колишнього села) може бути як відгідронімною, так і посталою внаслідок міграційних процесів (поіменування поселення за назвою населеного пункту Вінничини) [Іваненко, с. 276–277].

Перша відома писемна згадка про поселення ***Трускавець*** (Лв.) припадає на 1462 р.: *Truszkauecz* (AGZ XIII, с. 472); 1471 р.: *Truschkowyecz* (AGZ XVIII, с. 132); 1472 р.: *Truskawyecz* (AGZ XVIII, с. 288) та ін. Найімовірніше назву міста мотивовано гідронімом, пор. пот. *Трускавець*, л. Стрия п. Дністра; між рр. Бутельський і Лазок (СГУ, с. 574): р. *Трускавець* → м. *Трускавець*.

Святослав Вербич уважає, що генезу гідроніма *Трускавець* можна виводити від архаїчного **truskavьcь* < *truskavъjь* < **truskati*, пор. чес. *truskati* ‘текти стрімко (про струмінь води)’ [Куркина, с. 50–51]: **truskavьcь* ‘потік зі стрімкою течією’ або ‘потік, де є джерело’ [Вербич 2017, с. 264].

Фіксації ойконіма в давніх документах у вигляді *Truszkauecz*, *Truschkowyecz* уможливлюють думку, що первісною назвою поселення могла бути і *Трушкович*, і **Трушковичі.* За останньою версією, в первісній назві поселення відображено назву *Трушковичі* ‘рід чи піддані **Трушка*’, утворену від власної особової назви **Трушко.* Владислав Макарський пов’язує назву поселення з прикметником *трусковий* (від *труск* або й *трускавка*) [Makarski, с. 277].

Місто ***Турка*** (Лв.) відоме з 1431 р (ГЕУ ІІІ, с. 315): *Turka*, 1444 р. (AGZ V, с. 130). Астіонім мотивовано гідронімом *Турка*, л. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 575): р. *Турка* → м. *Турка*. Гідронім *Турка* вчені зіставляють з апелятивом *турка*, рос. діал. *турка* ‘гирло річки’ [Шульгач, с. 301–302]; *турок* ‘затока на річці’ (Черепанова, с. 224) [Яцій, с. 319–320]. Дослідники припускають, що назва поселення могла бути перенесенням із с. *Турка* Івано-Франківщини, або й походити від антропоніма *Турок* чи пол. *Turek* (родовий належності) [Худаш 2006, с. 356–357]. Щодо с. *Турка* (ІФ), Дмитро Бучко припускає відгідронімне або відергонімне походження ойконіма та наводить припущення Мирона Кордуби про можливість пояснення цієї назви етнонімом *торки*, яких 1060 р. розгромив Ярослав Мудрий [Бучко, с. 117].

Версії про походження назви міста від диких биків *турів*, які водилися у навколишніх лісах, від назви воріт-веж *турія, тур’я, турня*, від етноніма *турки* – народноетимологічні. Нині відомі дескрипції: *столиця Бойківщини, серце Бойківського краю*.

Місто ***Ужгород*** (Зк.) засновано у ІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 319). Астіонім мотивовано назвою р. *Уж*, л. Лабірця п. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 578) та утворено за схемою: р. *Уж* + *-город* → м. *Ужгород.* Колишні назви міста (*Унгвар* та варіанти *Гункбар, Гунгвар, Онгвар*) – кальки первісної: назва р. *Уж*, слвц. *Uh*, угор. *Ung* + *var* ‘укріплене село, замок, фортеця’ (Мурзаев, с. 113).

Гідронім *Уж* пов’язують з давньоукр. *ужъ* ‘вид змії, мотузка’ або індоєв. **an-g* ‘гнути, кривити; гак’ [Лучик, с. 484], пор. *Ужа,*

Ужица з первісною семантикою ‘об’єкт вигнутої, викривленої форми’ [Карпенко О. П. 2003, с. 192–193].

Ужгород можна впізнати сьогодні за дескрипціями *місто кави, місто сакури.*

Поселення ***Уманьь*** (Чрк.) відоме з 1616 р. (ГЕУ ІІІ, с. 332), хоч у документах 1609 р. вже було засвідчене як *pustynia Umań* (АЮЗР VII/1, с. 205). Астіонім мотивовано гідронімом. Сьогодні це р. *Уманка*, л. Ятрані п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 485). Однак дослідники сходяться на думці, що розвиток гідронімно-ойконімної пари *Уманка / Умань* відбувався таким шляхом: р. *Ума* → м. *Умань* → р. *Уманка* [Гонца, с. 90; Пономаренко, с. 176; Янко, 365]. Мотиваційна ознака найдавнішої індоєв. форми *Uma* – ‘віддалена (місцевість, річка)’ [Лучик, с. 486] або ж, якщо зблизити її з лит. *ūmas* ‘наглий, поривчастий, раптовий’, *úmaras* ‘вихор’, *umarýs* ‘бурхливий, буйний’, *úmus* ‘раптовий, швидкий’, ‘бурхлива, швидка ріка’ [Пономаренко, с. 176–177]. Ірина Гонца веде мову про побутування 1629 р. варіанта назви поселення – *Калинград*, у якому збережено вказівку на належність поселення графові *Калиновському* [Гонца, с. 90].

Сьогодні відомі дві дескрипції: *місто хасидів* і *місто Софіївки*, перша з них указує на *Умань* як на центр хасидизму (тут похований рабин Нахман, правнук фундатора юдейського релігійного руху Баал Шем Това), друга пов’язана з парком *Софіївка* (1796 р. в *Умані* закладено один з найбільших в Європі садово-ландшафтний парк «Софіївка», назва якого нерідко вживається замість назви міста).

Літописний *Устилуг* засвідчено в історичних джерелах 1150 р.: *на покормъ Оустилогъ* [ЕСЛГНПР, с. 168]. Складна назва, утворена поєднанням географічного терміна *устя* та гідроніма *Луг*, п. Західного Бугу п. Вісли (СГУ, с. 328). Місто ***Устилуг*** (Вл.) розміщене біля впадіння р. *Луг* (*Луга*) до Західного Бугу. Звідси, як уважає Віктор Шульгач, і безпосередня мотивація назви: ‘поселення біля *устя* р. *Луг*’ [Шульгач, с. 141]: *устя* + р. *Луг* → м. *Устилуг.*

Гідронім *Луг* мотивовано апелятивом *луг* ‘ліс на низовині; низовина, поросла лісом’ (Гр. ІІ, с. 379); ‘поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать’ (СУМ ІV, с. 552) або укр. діал. *лог* ‘заглиблення в рельєфі; яр з пологими за-

рослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти’ (ЕСУМ III, с. 278).

Назву теперішнього поселення ***Хорол*** (Пл.) засвідчено в історичних документах 1111 р.: *на Хоролѣ* [ЕСЛГНПР, с. 171]. Астіонім *Хорол* мотивовано назвою р. *Хорол*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 593): р. *Хорол* → м. *Хорол.*

Дослідники наводять низку апелятивів, що могли слугувати мотивом для творення гідроніма: іран. ‘*ко-роль*’ ‘краснокутний’; староперс. *Haraiva-*, новоперс. *Harē-*, похідні від **ser* ‘пливти, текти’; давньосерб. *хрълъ* ‘швидкий’; іран. *har-* ‘текти’; тюрко-монг. *qara / xara* ‘чорний’; хакас. *харал* ‘чорніти’, тюрк. *карол* ‘чорний (хлопчик)’ та ін. [ЕСЛГНПР, с. 171].

Одним із найневдаліших перейменувань 2016 р. стала заміна ідеологізованої назви *Красний Луч* на русифіковану – *Хрустальний*. Формально місто почало іменуватися за назвою р. *Хрустальна*, л. Жолобків л. Міусу, вп. в Азовське море (СГУ, с. 595). Засноване у 80-х рр. XIX ст. поселення *Криндачівка*, перейменоване 1920 р. в *Красний Луч*, сьогодні стало м. ***Хрустальний*** (Лг.): р. *Хрустальна* → м. *Хрустальний*. При цьому знехтувано лінгвістичні закони на рівні лексики (рос. прикм. *хрустальний* – укр. *кришталевий*; якщо назва ріки має залишатися незмінною, то назву міста слід утворювати за нормами української мови) та граматики (закономірним є узгодження в середньому, а не в чоловічому роді – укр. *місто*, рос. *город*) і спровоковано географічну плутанину: приблизно на відстані 7 км. одне від одного тепер опинилися смт *Хрустальне* і м. *Хрустальний*.

Гідронім *Хрустальна* мотивовано рос. прикметником *хрустальний*, укр. *кришталевий* ‘який прозорістю, грою барв і т. ін. нагадує кришталь; прозорий, ясний, блискотливий’ (СУМ IV, с. 355).

Місто ***Хуст*** відоме з X ст. (ГЕУ III, с. 381), писемне свідчення – з XIII ст.: *Huszt* (Дэже, с. 254); 1351 р.: *Huzthy*; 1387 р.: *Huzth* (СГУ, с. 595). Астіонім не має переконливої етимології. Василь Лучик припускає, що назву поселення мотивовано короткою формою прикметника *густъ* < *густий* ‘густий (ліс)’ [Лучик, с. 497]. Михайло Худаш розглядає творення ойконіма як усічення назви р. *Хустець*, п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 595), а походження самого гідроніма не коментує [Худаш 2006, с. 359]: р. *Хустець* → м. *Хруст*.

1737 р. на землях селища *Локотки*, заснованого у другій половині XVI ст., виник посад *Шостка* (ГЕУ III, с. 450). Місто ***Шостка*** (См.) мотивовано назвою р. *Шостка*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 626): р. *Шостка* → м. *Шостка.*

Гідронім мотивовано укр. діал. *шост* ‘жердина’, пол. *szost* ‘довга окута жердина для відштовхування човнів або плотів; жердина в хаті для одягу’ (ЕСУМ VI, с. 454) [Лучик, с. 522] або мікротопонімом **Ше*(*о*)*стка*, похідним від географічного терміна *шостка* ‘міра землі в 11–13 десятин (12–14 га)’ [Іваненко, с. 306].

Отже, аналіз астіокультуронімів як репрезентантів гідронімного коду демонструє пряму відповідність між прозорістю / затемненістю гідронімів-етимонів та назв поселень. Назви рік частіше, ніж інші оніми, зберігають у собі не тільки питому, але й іншомовну лексику, демонструючи сліди тих народів, які колись жили на території сучасної України. Тож не випадковими є рефлекси тюкізмів чи реконструкцій із давньотюркських мов у назвах міст *Балаклія, Генічеськ, Ічня, Міусинськ, Токмак*, можливо, *Кагарлик*, *Кодима, Саки, Хорол* тощо. Однак важливо усвідомлювати й таке: мотивація базового гідроніма іншомовною лексикою не є свідченям «неукраїнськості» назви міста – часто астіонім просто дублює гідронім, який стає українським не за походженням, а «за духом».

Уваги до здобутків сучасної гідроніміки разом з аналізом лінгвокультурних фактів виникнення назви дають можливість прочитувати посередництво зоономена у відгідронімних назвах міст *Бібрка, Бобринець, Бобровиця, Лисичанськ* і не розглядати таких зв’язків за дослідження астіонімів *Буськ, Вовчанськ, Турка;* аналізуючи назви міст *Іршава, Лозова, Тернівка, Тростянець,* вести мову про мотивацію базових гідронімів дендролексемами і вважати неможливою таку мотивацію за розгляду астіонімів *Судова Вишня, Трускавець.*

Іменування поселення за назвою водного об’єкта – завжди природний процес номінації, тож відновлення або з’ява 2016 р. на географічній карті України астіонімів *Бахмут, Довжанськ, Залізне, Кальміуське, Сновськ, Торецьк* – повернення до давніх традицій нашого назовництва.

2.5. Мікротопонімний код (МтК)

Мікротопонім – власна назва невеликого (найчастіше природного фізико-географічного, рідше створеного людиною) об'єкта, земельної ділянки господарського призначення з вузькою сферою застосування: функціонує в межах лише певної мікротериторії, відома вузькому колу людей, що живуть поблизу названого мікрооб'єкта. Мікротопоніми – це назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо) [Бучко-Ткачова, с. 122]. Назви невеликих територій завжди слугували цінним джерелом не лише мовної, але й позамовної інформації. Утворившись в унікальних географічних, історичних і лінгвальних умовах, вони закодовували відповідні знання й уявлення народу про навколишню дійсність, відображали розуміння людиною власного місця у світі. Актуальним є питання про механізм накопичення і збереження в мікротопонімії культурної інформації, позаяк мікротопоніми стали справжніми історичними пам'ятками, здатними концентрувати в собі минуле [Баньоі, с. 16].

Мікротопонімія – це здебільшого сфера живого мовлення, тож часто назви мають значно коротшу екзистенцію, ніж відповідні їм об'єкти [Сокіл, с. 3]. Однак є й такі оніми, яким «поталанило» бути збереженими не тільки в людській пам'яті, але й стати назвою села, чи навіть міста.

Про мікротопоніми як базу для формування назви поселень учені заговорили відносно недавно. Важко встановити надійні критерії розмежування відапелятивних та відмікротопонімних ойконімів, ще важче – відмікротопонімних та відантропонімних. Щодо цього Михайло Худаш пише: «… непросто, або й неможливо, зараз безпомилково точно встановити, чи етимоном того або того досліджуваного конкретного ойконіма був уже мікротопонім, чи, може, це звичайна ландшафтна апелятивна назва» [Худаш 2006, с. 5]. У трактуванні цього питання з ним погоджується і Дмитро Бучко: «…ойконіми, однойменні з назвами просторових одиниць, тобто з назвами місцевостей, виникали не безпосередньо від однойменних апелятивів, а від омонімних власних назв цих місцевостей, тобто шляхом трансонімізації мікротопонімів» [Бучко-Бучко, с. 403].

Під *мікротопонімним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий мікротопонім як ключ до її декодування, до вияву ймення місцевості, яке мотивувало назву заселеного людиною об'єкта. Виокремлюючи мікротопонімний код у сфері назвотворення, спираємося передусім на екстралінгвальні чинники. Найменша інформація про побутування назви природного фізико-географічного мікрооб'єкта певної території та про її трансформацію у найменування об'єкта, заселеного людиною, дає підстави виділяти мікротопонімний код. Аналіз таких астіонімів переконує, що мікротопоніми так тісно зживалися з територією, яку позначали, що жодна інша назва уже «не личила» заснованому на тих теренах населеному пунктові. Назви мікротопонімного коду об'єднують міста, посталі в різні історичні періоди: *Баштанка, Біла Церква, Білицьке, Білозерське, Буринь, Волочиськ, Гайворон, Гола Пристань, Городенка, Деражня, Зеленодольськ, Зимогір'я, Ізюм, Комарно, Корець, Краматорськ, Лубни, Олешки, Погребище, Попасна, Пустомити, Рожище, Свалява, Сніжне, Тараща, Харцизьк, Часів Яр, Шпола.*

Теперішнє м. ***Баштанка*** (Мк.) засноване 1806 р. (ГЕУ І, с. 76) головно вихідцями з Полтавщини, тож і поіменованим було за назвою їхньої малої батьківщини *Полтавкою*. Події початку ХХ ст., за яких *Полтавка* опинилася в центрі боїв із німецько-австрійськими, англо-французькими та білогвардійськими військами, спричинилися до того, що поселення почало іменуватися *Полтавка-Баштанка*, позаяк найкривавіші сутички проходили якраз біля балки та в урочищі *Баштанка*. Назву балки *Баштанка*, п. Інгульця п. Дніпра (СГУ, с. 36) та однойменного урочища утворено від апелятива *баштан* 'ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині і т. ін.' (СУМ І, с. 116): мт. (ур., б.) *Баштанка* → м. *Баштанка.*

Остаточне перейменування поселення з *Полтавки-Баштанки* на *Баштанку* відбулося з метою збереження пам'яті про *Баштанську республіку* 1919 р. – епогей антиденікінського повстанського руху селянства Півдня України.

Попередником теперішнього м. ***Біла Церква*** (Кв.) був літописний *городъ Гюргєвъ* / *Юрьгевъ*, засвідчений в історичних

джерелах 1095 р.: *к Гургеву* (ПСРЛ І, с. 229) [ЕСЛГНПР, с. 48]. Сучасний астіонім виник наприкінці XIV ст. [Похилевич, с. 491]. Залишки білої будівлі церкви, спорудженої в заснованому Ярославом Мудрим *го́роді* та поіменованому за його хресним іменем *Гюргии* < *Георгии* [ЕСЛГНПР, с. 48], були після чергового ворожого спустошення найпомітнішою спорудою, навколо якої виросло нове поселення: мт. *Біла церква* → м. *Біла Церква*.

Лаврентій Похилевич наголошує, що будівля *білої церкви*, яка послугувала мотивом для іменування навколишньої території, а далі й поселення, була не «білоберезовою», а «білокам'яною», та заперечує припущення окремих дослідників про розбійника *Білого*, його вдову *Білу*, власні ймення яких нібито засвідчено в назві міста [Похилевич, с. 490–491].

Часом постання м. ***Білицьке*** (Днц.) називають початок XX ст. – 1909 р. (ГЕУ І, с. 96). Однак, попри недавній період заснування поселення, не збережено відомостей про первісну його назву.

1909 р. територію майбутнього міста було дозаселено вихідцями з села **Більчани* [Державна] чи **Білиця*. Місцевість, де замешкали *більчанці* / *білинці* поіменували **Білики, *Білиця, *Білич* [Лучик, с. 48] або **Більчанські, *Білицькі* тощо. Теперішній астіонім, очевидно, мотивовано цим мікротопонімом: мт. **Білицькі* → м. *Білицьке*.

Назву поселення ***Білозерське*** (Днц.), заснованого 1913 р. (ГЕУ І, с. 99) та первісно поіменованого *Білозеркою*, мотивовано мікротопонімом *Білозерка* на позначення місцевості з характерним вапняковим (білим) ґрунтом (пор. неподалік балка *Крейдяна*): мт. *Білозерка* → пос. *Білозерка* → м. *Білозерське*. Василь Лучик висуває припущення про зв'язок астіоніма з не зафіксованим тут лімнонімом **Біле озеро* [Лучик, с. 50].

Тривалий час у *Білозерському* висаджували багато квітів, що спричинило дескрипцію *місто троянд*.

Поселення ***Буринь*** (См.) уперше засвідчено в історичних документах 1688 р. (ГЕУ І, с. 137). Назву теперішнього міста мотивовано незасвідченим мікротопонімом **Буринь* з основою апелятива **буринь* 'бура земля, болото, ліс', похідною від прикметника *бурий*

‘бурий, сірий’ (Гр. І, с. 112), ‘темно-коричневий із сіруватим або червонуватим відтінком’ (СУМ І, с. 258); див. також: [Лучик, с. 83].

На думку Олександра Іваненка, зважаючи на фіксацію назви на карті путивльських околиць наприкінці XVII ст. у формі: *в деревнях Борынях* (Пономаренко, с. 278), мотиватором астіоніма міг бути гідронім **Боринь*, похідний від однойменного мікротопоніма **Боринь* з переходом *о* > *у* в позиції після губного, пор. укр. діал. *боринння* ‘рідкий ліс у низовині’, ‘невелика площа лісної парості’ (Черепанова, с. 34). Припущення про походження назви поселення від тюрк. лексеми *бурун* ‘мис’, ‘ніс’ учений уважає сумнівним [Іваненко, с. 44–45].

Місто ***Волочиськ*** (Хм.) уперше згадане в історичних документах 1463 р. як *Волочища* [Торчинська-Торчинський, с. 119]. Мікротопонім **Волочище* міг утворитися від дієслова *волочити*, в основі якого – географічний термін *волок* ‘назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, яким у давнину перетягали від однієї до другої човни та вантажі’ (СУМ І, с. 729) [Торчинська-Торчинський, с. 120], або від терміна *волока* ‘в Україні, Польщі, Литві, Білорусії з середини XV по XVII ст. – ділянка землі площею близько 16,8 га.’ (СУМ І, с. 729): мт. *Волочище* → пос. *Волочища* → м. *Волочиськ.*

Мотивацію мікротопоніма *Волочище* Микола Теодорович пов’язує з цілком імовірним фактом: «човни *волочили* зі Збруча у Случ і з неї у Бужок» (цит. за: [Торчинська-Торчинський, с. 121]).

Святослав Вербич зазначає, що топоніми на *Волок-/ Волоч-* широко засвідчені в Україні та поза її межами, а це вказує на спільнослов’янський ареал основи **volk-*, продуктивної насамперед у сфері апелятивної лексики (пор. також: *волока* ‘вузька смужка землі’, *волочини* ‘залишки бур’яну в бороні’, *волочка* ‘боронування’, *зволок* ‘спуск з гори’, *переволока* ‘низовина, по якій тече вода, що з’єднує дві річки’ тощо) [Вербич 2002, с. 31–32].

За посередництва мікротопоніма *Гайворон* отримав свою назву колишній козацький зимівник, заснований у першій половині XVIII ст. (ГЕУ І, с. 236), теперішнє м. ***Гайворон*** (Крв.). Мікротопонім *Гайворон* (назва урочища, місця скупчення птахів) мотивовано апелятивом *гайворон* ‘вороногрій’ < праслов. **gajvoronъ, *gajvornъ*

< **ga(j)- гаяти* ‘каркати’ + **vornъ* ‘ворон’ (ЕСУМ I, с. 451–452): мт. (ур.) *Гайворон* → пос. *Гайворон* → м. *Гайворон.*

Дескрипція *місто найдовшої вузькоколійки* зберігає залізничну славу за *Гайвороном* ще з XIX ст. В Україні відомі ще два села *Гайворон* (Кв., Чрн.), останнє з яких було засноване на річці *Гайворонці*.

Теперішнє м. ***Гола Пристань*** (Хрс.) відоме з 1709 р., за іншими джерелами – з 1786 р. (ГЕУ I, с. 280) як *Голий Перевіз* [Янко, с. 101]. Колишній мікротопонім **Голий Перевіз*, утворений унаслідок лексикалізації та омонімізації словосполучення *голий перевіз* (*голий* ‘який не має рослин, не вкритий рослинами’ (СУМ II, с. 106) + *перевіз* ‘місце, де переправляються через водну перепону (часто відповідно обладнане)’ (СУМ VI, с. 141), мотивував поіменування заснованого на порожньому піщаному березі р. Конки козацького поселення. У сучасній назві опорний компонент «модернізувався»: слово *перевіз* замінене лексемою *пристань* ‘спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання і стоянки суден, їх навантажування й розвантажування, посадки й висадки пасажирів’; ‘вулиця міста або населений пункт, розташований на березі моря або річки’ (СУМ VII, с. 38): мт. *Голий Перевіз* → пос. *Голий Перевіз* → м. *Гола Пристань.*

Назва м. ***Городенка*** (ІФ) була відома вже в кінці XII ст. (ГЕУ I, с. 287), хоч тільки 1524 р. [Сіреджук 2003, с. 45; Яцій, с. 89] чи 1578 р.: *Horodenica* (ŹDź. XVIII/1, с. 87) зафіксована в історичних документах, до того ж у дещо відмінному від сьогоднішнього варіанті.

На перший погляд прозорий астіонім досі не має однозначного потрактування. Василь Лучик схильний виводити його з документально не підтвердженої давньоукр. назви цього населеного пункту **Городьне* < *Городьнъ* < *городьнъ* ‘городний; пов’язаний з *городъ*’ або староукр. *городньи* ‘міський, городський’(ССУМ I, с. 252) [Лучик, с. 162]. Дмитро Бучко вважає основною версію, що первісно *Городенка* – це посесив на ***-ка*** від особової назви **Городень* < *Городиславъ* (Мор., с. 62) [Бучко, с. 65]. Василь Яцій зараховує назву поселення до утворень із суф. ***-к-а*** від імовірного (контактного) (мікро)топоніма *Городний* (*-а, -е*), на вірогідність якого вказує д.-р. *Городьно*, назва поселення (ЭССЯ VII, с. 39–40) [Яцій, с. 89].

Остання версія видається нам найбільш прийнятною: мт. *Городний* → пос. *Городенка* → м. *Городенка.*

Теперішнє м. ***Деражня*** (Хм.) відоме з XV ст., за іншими джерелами – з початку XVI ст. (ГЕУ І, с. 312). Астіонім мотивовано мікротопонімом *Деражня*, похідним від апелятива *деражня* ‘місце первинного обробітку деревини’ [Торчинська-Торчинський, с. 159]; ‘виробництво дранки, гонти, щепи, видовблених виробів’ [Жучкевич 1974, с. 96]: мт. *Деражня* → м. *Деражня.* Назву с. *Деражня* Сумщини Олександр Іваненко пов’язує з р. *Деряжна*, п. Івоту л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 168) [Іваненко, с. 87]. Гіпотеза про походження астіоніма *Деражня* від дієслова *дарувати* – безпідставна [Торчинська-Торчинський, с. 159].

Місто ***Зеленодольськ*** (Днп.) засноване 1961 р. у зв’язку з будівництвом Криворізької ДРЕС-2 (ГЕУ ІІ, с. 44) та зберігає в собі назву колишньої природної западини *Зелена Долина*, або *Зелений Діл*. На картах початку XX ст. зафіксовано колишнє село *Зелена Долина*, затоплене внаслідок будівництва водосховища. Назву теперішнього міста утворено від мікротопоніма *Зелений Діл*, мотивованого словосполукою *зелений діл*, де *зелений* ‘який має колір трави, листя, зелені’ (СУМ ІІІ, с. 553), *діл* ‘те саме, що долина’ (СУМ ІІ, с. 303): мт. *Зелений Діл* → м. *Зеленодільськ*.

Посередництво мікротопоніма простежуємо у назві теперішнього м. ***Зимогір’я*** (Лг.). Поселення засноване 1654 р. на місці запорозьких зимівників та поіменоване *Черкаський Брід*, а з 1764 р. стало називатися *Черкаське* (ГЕУ ІІ, с. 50). 1911 р. в *Черкаському* споруджено однойменну залізничну станцію, яку 1915 р., щоб, очевидно, не сплутувати зі ст. *Черкаси*, перейменовано на *Зимогір’я*. Від 1961 р. місто отримало ту саму назву, що й станція – *Зимогір’я*. Назву залізничної станції мотивовано мікротопонімом *Зимогір’я*: мт. *Зимогір’я* → ст. *Зимогір’я* → м. *Зимогір’я.* Дослідники припускають, що (мікро)топонім *Зимогір’я* міг утворитися від апелятива **зимогір’я* ‘місце поселення незабезпечених людей, сезонних робітників’, де давнє *зимогор* ‘бродяга; босяк; людина без певних занять і постійного заробітку’; за Володимиром Гіляровським, *зимогорами* називали тих, кому «зимою горе», бо вантажники працюють тільки літом [Мурзаев, с. 225; Отин,

с. 178–179]. Очевидно, перейменовуючи 1961 р. назву міста за назвою станції, чиновники вважали, що в її основі лежить словосполука ‘зимові гори’, однак Едуард Мурзаєв небезпідставно зазначає, що при творенні астіоніма *Зимогір’я* «словоскладання *зима* + *гори* не має жодного сенсу» [Мурзаев, с. 225].

Лексикографічні джерела подають різні дати найдавнішої згадки про теперішнє м. ***Ізюм*** (Хрк.): 1571 р. (СЭС, с. 487); 1639 р. (ГЕУ II, с. 74); 1681 р. (ЕУ III, с. 858). За назвою урочища *Изюмъ-Курган*, 1571 р. (СГУ, с. 220) названо зведену тут у XVI ст. фортецю *Гузун-Курган*, а згодом і поселення, місто: мт. (ур.) *Ізюм-Курган* → м. *Ізюм.*

Базовий мікротопонім *Ізюм-Курган* складається з двох компонентів: *Ізюм* < *ізюм* ‘виноград’ (< тур. *üzüm*, аз., чаг. *üzüm*, кримськотат. *jüzüm*, уйг. *özüm* ‘виноград’, монг. *uzum* ‘смородина, виноград; ізюм’ (ЕСУМ II, с. 293) та географічного терміна *курган* ‘горб, гірка, що нагадують насип’ (СУМ IV, с. 407). Василь Лучик наводить й інші можливі версії генези астіоніма: від давньотюрк. *köz-ün-* ‘показуватися, виднітися, здаватися’ або тур. діал. *güzem, güsüm* ‘милий, красивий’, *gözen* ‘миловидний’ [Лучик, с. 232].

Щонайменше XII–XIII ст. вважають часом заснування теперішнього м. ***Комарно*** (Лв.) (ГЕУ II, с. 184): *Komarno*, 1427 р. (Proch., с. 51) [Купчинська, с. 53]. Назву поселення мотивовано мікротопонімом *Комарне* (місце, поле, болото чи ін), утвореним від прикметника **комарне* ‘комарине; насичене комарями’: болотиста місцевість, на якій розташоване поселення була сприятливим середовищем для швидкого розмноження комарів і високої їх тут концентрації: мт. *Комарне* → м. *Комарно.*

Астіонім міг утворитися і шляхом трансонімізації (перенесення на назву населеного пункту назви оз. *Комарне* [Янко, с. 183; Лучик, с. 275]. Не можемо цілком відкинути й версію про утворення назви міста від антропоніма *Комаръ* (Демч., с. 126) [Худаш 2006, с. 123–124].

Сучасний ***Корець*** (Рв.), літописний *Корчевъ, Корьчьскъ, Корческъ*: *оу Корчева*, 1151 р. (ПСРЛ I, с. 336); *до Коречьска <...> за Корческъ*, 1150 р. (ПСРЛ II, с. 335–396), закодував у своїй назві давній мікротопонім **Корчъ* [Пура, с. 99]: мт. (ур.) **Корчъ*

→ пос. *Корчевъ* (*Корьчьскъ, Корческъ*) → м. *Корець*. Щоправда, вчені не одностайні в здогадках, яким саме апелятивом мотивовано базову назву місцевості. Це міг бути *корч* ‘пень, викорчуваний з корінням’, ‘кущ’ (СУМ IV, с. 302), блр. *корч* ‘нова земля на місці розкорчованого лісу’, ‘пень від спиленого чи зломаного дерева, куща’ (Яшкін, с. 95), але також і *къркъ* ‘горло, шия’ (Олексій Соболевський); *kor-* ‘рубати’ > *krčь* ‘розчищене, викорчуване місце’ (Станіслав Роспонд, Макс Фасмер); *корь* ‘річище’ (Едуард Мурзаєв); *корь / корекъ* ‘корчів’я, розчисть, розчищене під ріллю місце’ (Галина Смолицька) [ЕСЛГНПР, с. 72]; *корець* ‘кухоль чи ківш із держаком’ (< праслов. **korьcь* ‘посудина з кори (для черпання, міряння)’ (ЕСУМ ІІІ, с. 16) > *‘заглибина, западина, яма’) [Лучик, с. 279] тощо.

Вірогідним є відгідронімне (від утраченого мікрогідроніма, див. лімнонім *Корець* [Шульгач 1998, с. 127–128; Лучик, с. 279]) і навіть первісно відантропонімне походження астіоніма (**Корчъ* + ***-евъ*** → *Корчевъ*, пор. особові назви *Корчук*, пол. *Karsz* [Пура, с. 99]).

Десять храмів у майже восьмитисячному *Корці* спричинили народження дескрипції *християнська Мекка.*

1868 р. засноване м. ***Краматорськ*** (ГЕУ ІІ, с. 209), іменування якого не цілком ясне. Євген Отін зазначає, що назва селища, яке передувало теперішньому містові – *Краматоровський* (*Краматорський*). Ойконім мотивовано мікротопонімом, назвою урочища **Крома Торова*, або **Крома Торська* у знач. ‘кордон вздовж ріки *Тор*’, ‘*торський* кордон’ (пор.: рос. діал. *крома* ‘край, рубіж, кордон’, ‘околиця лісу на кордоні болота’, *кром* ‘кінець вулиці’; укр. *крома* ‘перегородка’ тощо + р. *Тор*, тепер р. *Казенний Торець*) [Отин, с. 169]: мт. (ур.) *Крома Торова* (*Крома Торська*) → пос. *Краматоровський* (*Краматорський*) → м. *Краматорськ.*

Версія утворення астіоніма від ергоніма *Краматорський завод* (< фр. *crematoire* ‘велика піч’) [Лучик, с. 285; Никонов, с. 212] помилкова, позаяк завод споруджено 1887 р. у поселенні, яке уже на той час іменувалося *Краматорівка* [Отин, с. 168].

Назву теперішнього міста ***Лубни*** (Пл.) мотивовано мікротопонімом (вірогідно, назвою урочища) *Лубно*, зафіксованим у давніх

літописах 1096 р.: *к Лубьну*, 1096 р. (ПСРЛ І, с. 250) [ЕСЛГНПР, с. 82]. В основі мікротопоніма – прикметник з давньоукр. основою *лꙋбъ* (< праслов. **lub- / *ljub-*) зі знач. ‘«кора деревини» (або волокно льону, конопель, кропиви)’ [Никонов, с. 242]; ‘луб’яне, дощане, дерев’яне’, ‘крите гонтом (?)’ [ЕСЛГНПР, с. 82]; ‘місце відповідного обробітку дерев’ [Лучик, с. 308]: мт. *Лꙋбьно* → м. *Лубни*.

Часом заснування та першої писемної згадки про поселення зумовлено з’яву дескрипції *найдавніше місто Полтавщини*.

Назва м. ***Олешки*** (Хрс.) пройшла довгий шлях становлення і сьогодні лексично близька до первісної (*Олешшя*), а в контексті генетично-інтерпретаційному не має нічого спільного з родом чи родиною *Олешка*, а тим більше з родиною *Алёшка* (*Алёшки* – так, на жаль, офіційно перекладають сьогодні астіонім рос. мовою). Літописна згадка 1084 р.: *въ ѠЛешьи* (ПСРЛ І, с. 205) [ЕСЛГНПР, с. 95]) стосується давньоукраїнського міста *Олѣшьє*, згодом – поселення *Олешки*, а у XVIII ст. – території *Олешківської Січ*. Пізніше розпочалися перейменування: на *Дніпровськ* – щоб знищити пам’ять про майже двадцятирічний політичний центр Козацької держави чи *Цюрупинськ* (1928 р.) – щоб увіковічнити в назві уродженця міста, радянського наркома продовольства Олександра Цюрупу. 2016 р. місту повернули його історичну назву, яка, як стверджкє Ірина Єфименко, зберігає залишки контакту з геродотівським *αὐλαίος* ‘лісна країна’ [Єфименко 2011, с. 13].

Давньоукраїнську назву *Олѣшьє* пов’язуємо з однойменним мікротопонімом (з назвою урочища, зафіксованого на картах «Українські князівства в XI–XIII ст.», «Україна в половині XVII ст.», «Українські землі у XVIII ст.» тощо), мотивованим апелятивом *ольха* (< праслов. **olьcha / *jelьcha*) ‘вільха’ [ЕСЛГНПР, с. 95], *олѣшьє (< праслов. **olьšьje* ‘вільховий ліс’ [ЭССЯ XXXII, с. 83]), а шлях від *Олѣшьє* до *Олешки* – з фонетичними змінами та народноетимологічним переосмисленням: мт. (ур.) *Олѣшьє* → пос. *Олѣшьє* → м. *Олешки*.

Вільха (*‘ольхá’*) – дерево, яке найкраще росте поруч з водою, переважно вздовж берегів рік та потоків, на багатих вологою ґрунтах, тож у таких місцях здавен селилися люди [Жайворонок, с. 96]. Крім апелятивів *вільха*; *вільшаник* ‘= *вільшняк, вільшник*, зарості

вільхи’ (СУМ І, с. 676); *вільшина* ‘вільховий гай’ (Гр. І, с. 238) побутують народні географічні терміни *ольшанка* ‘= *ольшина, ольшинник* вільховий ліс’ (Данилюк, с. 64); *ольшини* ‘зарослі вільхи’ (Громко та ін., с. 134); *олєшняк* ‘= *ольошник, ольох, ольси, ольсина, ольсняк, ольшняк* вільховий ліс’ (Черепанова, с. 149–150); *ольховище* ‘низина, заросла вільхою’ (Черепанова, с. 150) тощо, збережені в низці ойконімів сучасної України.

Є припущення, що теперішнє м. ***Погребище*** (Вн.) засновано на місці відомого з XII ст. поселення *Рокитня* (ГЕУ ІІІ, с. 51). *Погребище* вперше згадується в писемних джерелах 1545 р. (Отаман., с. 32) [Дика, с. 129]. Астіонім мотивовано мікротопонімом *Погребище*, утвореним від апелятива **погребище* ‘місце, де були погреби (землянки)’ [Лучик, с. 382], похідного від *погріб* ‘погріб’ (Гр. ІІІ, с. 235); ‘т. с., що льох’ (СУМ VI, с. 723), де *льох* ‘*іст.* підземні сховища чого-небудь’ (СУМ IV, с. 587): мт. (ур.) *Погребище* → м. *Погребище*. Зарахування назви терішнього міста до астіонімів-репрезентантів мікротопонімного коду підтверджено фактом побутування тут відомого з середини XVI ст. урочища *Погребище* [ЕІУ], хоч Василь Лучик схильний виводити походження назви поселення безпосередньо від утраченого апелятива **погребище* [Лучик, с. 382].

Хутір *Кленовий* був попередником теперішнього м. ***Попасна*** (Лг.). Поселення засноване 1878 р. (ГЕУ ІІІ, с. 70), а його назву мотивовано мікротопонімом (назвою місцевості) *Попасна* (сам хутір поперемінно теж іменувався то *Кленовий*, то *Попасний*), утвореним від апелятива *попас* ‘місце для випасання худоби; пасовисько, випас’ (СУМ VII, с. 183), пор. *попасок* ‘місце, де випасають корів’ (Данилюк, с. 75). *Попасною* почала іменуватися станція Донецької Кам’яновугільної залізниці, прокладеної на землях х. *Кленового* та місцевості, відомої ще 1795 р. як «*пустка Попасна*», а також пристанційне поселення, теперішнє місто: мт. *Попасна* → ст. *Попасна* → м. *Попасна*.

Посередництво мікротопоніма простежується і в назві м. ***Пустомити*** (Лв.): 1441 р., *Pustomita* (AGZ XIV, с. 31), 1785-1788 рр., *Pustomyty* (ЙМ, с. 51). Микола Янко припускає, що засноване в середині XV ст. (ГЕУ ІІІ, с. 105) поселення *Пустомити* свого часу іменувалося *Мито* як місце давньої *митниці* [Янко, с. 292]. На

думку Василя Лучика, астіонім мотивовано географічним терміном **пустомит* ‘місце, митниця, де не збирали мито або воно було мізерним’ чи незафіксованим прізвиськом **Пустомит* [Лучик, с. 394]. Віктор Шульгач, аналізуючи ойконіми Волині *Пустомити* та *Пустомитів*, веде мову про назви з другим компонентом *мито* ‘місце, де збирали мито’ [Шульгач, с. 114]. Михайло Худаш розмірковує про перенесення на назву міста якогось із мікротопонімів *Пустомита* або *Пустомити*, утворених від апелятивної словосполуки *пусто(є) + мито > пустомито* зі знач. ‘місце, де колись збирали королівське мито’ [Худаш 2006, с. 214]: мт. *Пустомити* → м. *Пустомити*. Тож дослідники, загалом погоджуючись, що в назві теперішнього міста збережено колишній мікротопонім, не доходять спільної думки, чому насправді «*мито було пусте*».

Волинське м. ***Рожище*** (Вл.) відоме з XIV ст.: *Рожище*, 1322 р. [Шульгач, с. 118]. Віктор Шульгач уважає, що найвірогідніше астіонім мотивовано мікротопонімом *Рожище*, похідним від географічного терміна *рожище* ‘житня нива’, бол. *ръжище* ‘місце, де сіяли жито’ [Ibid.], пор. *ржище* ‘т.с., що *ржисько*’, ‘вижате житнє поле’ [Аркушин II, 118; Лучик, с. 404]: мт. *Рожище* → м. *Рожище*.

За народною етимологією назва міста пов’язана з *рожами*, з розташуванням *на розі*, з *ровищами* тощо.

Давнє закарпатське поселення ***Свалява*** (Зк.), відоме з XII ст. (ГЕУ III, с. 163), у документах 1561 р. зафіксоване як *Szvalyavka* (Дэже, с. 271). Його назву, на думку Василя Лучика, мотивовано втраченим апелятивом **свалява*, ‘нагромадження зваленого хмизу, дерев, каміння тощо’ як суфіксальним віріантом діал. *валява* ‘велика кількість; купи; руїни’ [Лучик, с. 416–417]. Вважаємо, що первісно це міг бути мікротопонім **Свалява* – назва «долини при злитті р. *Свалявка* й Латориця, де накопичувалися знесені з гірських хребтів різні предмети, сміття і т. ін.» [Ibid.]: мт. (дол.) *Свалява* → м. *Свалява*. Варіант *Свалявка* уможливлює версію як відмікротопонімного, так і відгідронімного утворення назви поселення, пор. ур. *Свалявка* (Петров 1929, с. 52) та р. *Свалявка*, л. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 488).

Версії про зв’язок назви з гот. **swaljawa* ‘ластівка’ або зі сольовим промислом уважаються народноетимологічними.

Місто ***Сніжне*** (Днц.) засноване 1784 р. (ГЕУ ІІІ, с. 207) в урочищі *Сніжне* старшиною Іваном Васильєвим як заїжджий двір на поштовому тракті й до 1864 р. іменувалося *Василівкою*. Теперішню назву мотивовано назвою урочища, яке в зимовий період через снігові кучугури було непроїзним. Колишній мікротопонім витіснив первісне присвійне іменування та став назвою цілого міста [Отин, с. 157]: мт. (ур.) *Сніжне* → м. *Сніжне*.

Згадка про теперішнє м. ***Тараща*** (Кв.) як про урочище *Тараща*, подароване боярам Білоцерківського замку Лісовичам, датується 1611 р. [Похилевич, с. 417]. А вже 1709 р. на місці порожнього урочища *Тараща* фіксують містечко (ГЕУ ІІІ, с. 262): мт. (ур.) *Тараща* → м. *Тараща*. Базовий мікротопонім міг бути мотивованим утраченим апелятивом ***тараща* ‘хворост для гатей; пруття, яким мостять дороги’ [Лучик, с. 464] (пор. діал. *тарасяки* ‘хмиз, гілля’ [Аркушин ІІ, с. 192]). Василь Лучик припускає можливість як відапелятивного, так і відантропонімного (від демінутива *Тараско* < *Тарас* за допомогою суф. ***-j-а***) утворення ойконіма [Лучик, с. 464].

Часом заснування теперішнього м. ***Харцизьк*** (Днц.) називають другу половину ХІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 358). Процес постання астіоніма схарактеризував Євген Отін: заснована у 80-х роках XVIII ст. слобода *Харцизька* була поіменована за назвою балки, яка, як і десятки інших на Донеччині, називалася *Харцизькою*. З прокладенням на цих землях залізниці *Харцизькою* назвали станцію, а згодом – пристанційне поселення, що переросло в теперішнє місто: мт. (б.) *Харцизька* → сл. *Харцизька* (сл. *Кринсько-Троїцька*) → ст. *Харцизька* → м. *Харцизьк*. Отже, вчений висновує, що прямого зв’язку між назвою міста і *харцизами*, як колись називали розбійників, немає (пор. *харциз* ‘розбійник, грабіжник’ (Гр. IV, с. 388). Натомість мікротопоніми (тутешні балки) могли називатися *Харцизькими* із вкзівкою на те, що там селилися або переховувалися *харцизи* [Отин, с. 177–178].

До відмікротопонімних астіонімів зараховуємо і назву теперішнього м. ***Часів Яр*** (Днц.). Поселення засноване наприкінці ХІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 392). Його назву мотивовано назвою урочища *Часів Яр*, пор. *Часів*, яр, л. Казенного Торця п. Сіверського Дін-

ця п. Дону (СГУ, с. 601). Яр, а разом з ним і урочище утворено від апелятива / географічного терміна *яр* ‘глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками’ (СУМ XI, с. 647). Атрибутивний компонент *Часів* Євген Отін пов’язує з апелятивом *час* ‘давня шляхова міра’, яка була маркуванням російсько-турецького кордону в Північному Приазов’ї; див. також: [Отин, с. 182–183]. Василь Лучик уважає, що *Часів* у назві урочища вказує на належність об’єкта землевласникові на прізвище *Час*, пор. пол. *Czas* (< *czas*) (Rymut II, с. 110), буковинське прізвище *Часов* тощо [Лучик, с. 502]. В обох випадках ідеться про мікротопонім як мотиватор назви поселення: мт. (ур.) *Часів Яр* → м. *Часів Яр.*

Назва міста ***Шпола*** (Чрк.), уперше згаданого в документах 1594 р., спустошеного та відродженого у XVIII ст. (1765 р.) (ГЕУ III, с. 451), – також один із прикладів астіоніма як репрезентанта мікротопонімного коду. Первісно *Шпола* – це, очевидно, метафорична назва місцевості (долини, яру, балки) мотивована апелятивом *шпол* [*шпола, шполик*] ‘совок, яким виливають воду з човна’ < давньоукр. *съполъ* ‘полоник, посудина для черпання, глечик’ (ЕСУМ VI, с. 465): мт. *Шпола* → м. *Шпола*; див. також: [Лучик, с. 242]. Цей мікротопонім спричинив назву містечка, а прямо чи опосередковано (через астіонім) – назву річки *Шполка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 627).

Географічне розташування міста уможливило дескрипцію *географічний центр України.*

Насамкінець наголосимо на такому: мікротопонімний код не вичерпується проаналізованими одиницями. Сюди можна віднести більшість із тих, які розглядаємо серед експлікаторів апелятивного коду, але незафіксованість того чи того мікротопоніма в історичних джерелах чи лексикографічних працях унеможливлює аналіз низки астіокультуронімів як відмікротопонімних утворень. Проаналізовані ж тут демонструють глибинний зв’язок народної назви з назвою адміністративно-територіальної одиниці.

2.6. Оронімний код (ОК)

Назви гір, або ороніми, – чи не найменш опрацьований клас онімів в українській ономастиці. Спроби схарактеризувати окремі з них здійснили ще Стефан Грабець [Hrabec 1950] та Ярослав Рудницький [Rudnyckyj 1939]. З-поміж новіших досліджень – роботи Дмитра Бучка [Бучко-Бучко, с. 242–248], Мирослава Габорака [Габорак, 2005], Петра Зборовського [Топоніміка], низка статей Юрія Карпенка [Карпенко 1999, с. 1–7; Карпенко 1999 а), с. 17–26; Карпенко 1999 б), с. 75–79; Карпенко 2001, с. 43–52; Карпенко 2002, с. 278–282 та ін.], Раїси Козлової [Козлова 1987, с. 57–61], Євгена Отіна [Отін 1991, с. 34–43] та ін. 2010 р. цій темі була приурочена Всеукраїнська наукова конференція «Оронімія Українських Карпат: дослідження, упорядкування, збереження» (Чернівці, 18–19 березня 2010 р.). Сьогодні ці одиниці, як слушно наголошує Святослав Вербич, стали сферою зацікавлення не тільки лінгвістів, але й географів, оскільки назріла необхідність «збереження та впорядкування назв об'єктів гірського ландшафту з метою їх систематизації (створення інформаційної бази відповідних об'єктів) та правильного передавання оронімів на різних типах карт (топографічних, туристичних тощо)» [Вербич 2010, с. 135].

Оронімний код – закодована в назві міста інформація про базовий оронім, який слугує водночас ключем до її прочитання. В українському ойконімному просторі його репрезентують астіокультуроніми *Білогірськ, Охтирка, Святогірськ,* процес утворення коженого із яких здійснювався цілком по-різному.

Назву поселення ***Білогірськ*** (АРК) мотивовано оронімом *Біла Гора*. До 1944 р. поселення відоме як *Карасу-Базар* (ГЕУ І, с. 97). У час масового перейменування кримських поселень назву населеного пункту не просто змінено, але й закладено в ній протилежну ознаку. Первісному *Карасу-базар* (до перейменування неофіційно поселення називали *Карасьовим*), у якому відомий географічний термін *базар* поєднано з гідронімом *Карасу* (*кара* 'чорний' + *су* 'вода', буквально – 'чорна вода'), протиставлено оронім *Ак-Кая* – 'біла гора'. Мотивом для перейменування послугувала назва суміжної гори *Ак-Кая* ('біла скеля') [Лучик, с. 49]. Теперішня назва міста – оформлена за допомогою суфікса ***-ськ*** калька кримськотат. ороніма *Ак-Кая*.

Ознака *білої гори* закладена ще в назвах українських поселень: *Білогірка* (Хрс.), *Білогір'я* (Зп., Хм.), *Білогорівка* (Днц., Лг., Рв.).

Поселення ***Охтирка*** (См.) засноване 1641 р. (ИСО III, с. 9–10) [Іваненко, с. 198]. Розташування населеного пункту біля оз. *Білого* та *Чикалова*, р. *Гусинка* та р. *Охтирка* спричинилося до з'яви версії про мотивацію астіоніма гідронімом *Охтирка*. Олександр Іваненко з покликанням на Олексія Стрижака доводить, що твірною і для назви містечка, і для назви ріки стала назва гори *Ахтыр*, позаяк саме гора – домінантний елемент місцевого рельєфу. Учений наводить різні версії стосовно генези ороніма, гідроніма, а також народних етимологій самого астіоніма. Серед тюркських версій походження ороніма *А(О)хтир* найбільш переконливими є судження Дмитра Гумілевського, Миколи Сумцова, Володимира Антоновича, Олексія Стрижака про 'білу гору', 'білий яр' та Володимира Никонова про витворення назви *Ахтар* від апелятива **актура* 'біла фортеця'. Серед литовських версій дослідник виокремює версію про співзвучність ороніма *Ахтир* із пруськ. *Auctigirgen* ~ пруськ. **aukta* + **gire* (= лит. *giria*) 'високий горб', 'ліс на узвишші'.

Слов'янську етимологію гідроніма *Ахтирка / Охтирка* обґрунтовано Олегом Трубачовим, який уважав назву фонетичним і словотвірним продовженням початкової форми **Хтырь, *Ктырь* і праслов. **kъtyrъ*, яке семантично співвідносив із **potvora* 'чудовисько'. Олександр Іваненко розвинув також іранську або індоарійську етимологію назви: *Ахтирь* – це занесений ще скіфськими племенами північночорноморськуий онім *Ахтіар* у значенні *'оселя, поселення (або ширше – укріплення?) на горі'; усе за: [Іваненко, с. 198–203].

Василь Лучик надає перевагу версії про відгідронімне походження астіоніма [Лучик, с. 367].

Теперішнє м. ***Святогірськ*** (Днц.), історична назва якого – *Святі гори*, 1526 р. [Янко, с. 325], іменувалося ще як *Банне, Тетяно-Баннівський, Баннівське*, упродовж 1964–2003 рр. – *Слов'яногірськ*. Заснований у XVII ст. *Святогірський* Успенський чоловічий монастир, вибитий у крейдяних скелях правого берега Сіверського Дінця, з одного боку, додав святості *Святим горам*, а з другого –

сам освятився величчю нерукотворної природи. Крейдяні виступи правобережжя Сіверського Дінця, поіменовані *Святими горами*, зарахувати до розряду оронімів можна тільки умовно, однак розглядаємо *Святогірськ* як репрезентанта оронімного коду з огляду саме на таке сприйняття цього астіокультуроніма.

Крім потужної сакральної енергетики, *Святогірськ* наділений номеном *найзеленіше місто України*.

Отже, ороніми, мабуть, як і гідроніми, формувалися впродовж тривалого періоду й зберегли в собі сліди контактів місцевого населення з іншими етносами. Однак якщо останні стали етимонами багатьох назв поселень, то назви гір перебували здебільшого на узбіччі процесу трансонімізації. Аналізовані астіокультуроніми якраз і цінні своєю унікальністю.

2.7. Хоронімний код (ХК)

Хороні́м – вид топоніма, власна назва будь-якої території, області, району, краю; хороніми бувають адміністративні (власні назви адміністративно-територіальних одиниць, які мають визначені кордони, у тому числі назви держав, республік, країв, областей, штатів), міські (назви мікрорайонів, кварталів), природні (власні назви природно-ландшафтних областей) (Бучко-Ткачова, с. 188). Мотивація хоронімом ойконіма – явище штучне, однак часте в ойконімному просторі України, тому ведемо мову і про хоронімний код астіоніма, репрезентантами якого є назви міст *Донецьк, Запоріжжя, Таврійськ, Українка*.

Попередник теперішнього *Донецька* – козацька слобода, згодом село *Олександрівка*. Започатковане 1869 р., м. ***Донецьк*** (обл. центр, Днц.) до 1924 р. іменувалося *Юзівка* (рідше *Юзово*) на честь засновника місцевого кам'яновугільного промислового підприємства *Джона Юза*; упродовж 1924–1961 рр. – *Сталін, Сталіно*; з листопада 1961 р. – сьогоднішня назва (ГЕУ І, 356). Євген Отін простежує шлях становлення астіоніма *Донецьк* від хороніма *Донецька область* (відома упродовж 1932–1938 рр. з центром у м. Бахмуті). Саму ж назву області мотивовано топонімом *Донецький басейн* (кам'яновугільний басейн ріки Сіверський Донець) [Отин, с. 53–58].

Одне з найбільших українських міст – ***Донецьк*** – тривалий час відоме як *шахтарська столиця України.* Сьогодні вчені ведуть мову про «соціальну конотацію», за якої *Донецьк* набув співзначення з «неприховуваними або й принципово підкреслюваними російською культурно-мовною й проросійською політичною орієнтацією, а також «прорадянською» симпатією» [Лукаш 2014, с. 94; Тараненко 2010, с. 19].

Хоронім *Запоріжжя* – назва території військово-політичної організації українського козацтва Запорозької Січі – став мотиватором перейменування 1921 р. м. *Олександрівська* на м. ***Запоріжжя*** (обл. центр, Зп.). Щоправда, можна припустити, що *Запоріжжя* поіменоване так тому що засноване за порогами Дніпра. Однак звитяга і слава Запорозької Січі наповнюють астіонім лінгвокультурною феноменальністю. Поселення засноване 1770 р. (ГЕУ ІІ, с. 749) на місці давньоукраїнської переправи через Дніпро, історичного *града Протолча*, козацьких укріплень, Хортицької Січі та іменувалося *Олександрівською фортецею, Олександрівським*. Історики стверджують, що предтечею *Запоріжжя* були давні городища, згадані в джерелах Костянтина VII Багрянородного 952 р.

Місто свято береже й козацку, й економічну славу, тому нині відомі дескрипції *колиска козацтва, місто металургів*.

Наймолодше місто Херсонщини ***Таврійськ*** (Хрс.) засноване 1983 р. (ГЕУ ІІІ, с. 259) на місці посталих у зв'язку зі спорудженням Каховської ГЕС поселень, мікрорайонів *Нової Каховки*, *– Плодове, БМУ-5, Східне, Залізничників*. Астіонім мотивовано хоронімом *Таврія* – історичною назвою Кримського півострова, поширеною на причорноморські землі Південної України.

Теперішню назву м. ***Українка*** (Кв.) мотивовано назвою нашої держави, хоронімом *Україна.* Так місто поіменовано з 1921 р. До того часу відоме з XV ст. поселення (ГЕУ ІІІ, с. 323) називалося *Ігнатівці, Ігнатівка, Злодіївка, Столипинці, Столопіно*.

Отже, хоронімний код астіоніма – це мотивація назв українських міст назвами адміністративно-територіальних одиниць. Попри очевидну штучність таких найменувань, вони демонструють національний характер назв, історичну та географічну зумовленість, етнічну та топографічну умотивованість.

2.8. Ергонімний код (ЕК)

Експлікація ергонімного коду астіонімікону пов'язана з тлумаченням назв наймолодших українських міст. Ергонім – власна назва певного об'єднання людей: організації, партії, установи, закладу тощо (Бучко-Ткачова, с. 85). Олег Белей виділяє п'ять ергонімніих класів: 1) власні назви комерційно-виробничих підприємств; 2) власні назви політико-ідеологічних інституцій; 3) власні назви державно-адміністративних установ; 4) власні назви релігійних об'єднань; 4) власні назви мистецько-інтелектуальних клубів, товариств та об'єднань за інтересами [Белей 1999, с. 5]. Якщо розглядати ергоніми як різновид хрематонімів, як це робить у словацькій ономастиці Мілан Майтан [Majtán 1994, с. 7–13], то до аналізованого класу онімів слід додати власні назви історичних акцій, вчинків; окремих, в т.ч. унікальних предметів, виробів, творів, наукових праць, фільмів, художніх картин, різноманітних серійних виробів, промислових товарів, харчових продуктів, косметичних препаратів, транспортних засобів тощо (Бучко-Ткачова, с. 189). Кожен онім із цього «всесвіту власних назв» може, за певних обставин, стати назвою населеного пункту.

Ергонімний код – це закодована в назві міста інформація про базовий ергонім як ключ до декодування астіокультуроніма. Дмитро Бучко встановив п'ять критеріїв, якими керуються номінатори при називанні об'єктів, тобто створюючи ергонім: 1) номінація об'єкта шляхом прямого називання реалізованої ним продукції чи послуги; 2) номінація об'єкта з використанням метафорично-асоціативних і символічних критеріїв вираження характеру реалізованої ним продукції чи послуги; 3) номінація об'єкта з використанням символічно-рекламних засобів вираження характеру реалізованої ним продукції чи послуги; 4) номінація об'єкта з урахуванням його належності конкретній особі; 5) номінація об'єкта через означення місця його розташування стосовно інших примітних об'єктів [Бучко-Бучко, с. 395].

Ергонімія – завжди відкритий клас онімів. Практично щодня засновуються нові організації, підприємства, установи, заклади, інституції тощо. Усі вони отримують якусь назву – часом відому,

свідомо або ж несвідомо позичену, частіше нову. Надзвичайно важливим є аналіз ергонімів у лінгвокультурологічному аспекті, позаяк дуже високою виявляється культуроємність цієї тепер найактивнішої зони онімного простору мови.

У сучасному українському астіоніміконі експлікаторами ергонімного коду є назви міст: *Антрацит, Брянка, Бунге, Золоте, Зугрес, Молодогвардійськ, Первомайский, Родинське, Українськ, Южноукраїнськ*. Поселення зазвичай отримує назву ще до того, як на його теренах засновують та іменують якесь підприємство, установу, культову споруду тощо. Виняток становлять ті населені пункти, які поставали біля важливих підприємств для обслуговування останніх.

Заснуванню теперішнього м. ***Антрацит*** (Лг.) передувало спорудження 1895 р. шахти *Гаєвського*, 1896 р. – акціонерного Товариства Боковських антрацитівських рудників Красильщикова і Шарапова, 1904 р. – рудника *«Боківський антрацит»*, 1912 р. – рудника *Кольберга*. На початку ХХ ст., з 1920 р., за шахтарським селищем офіційно закріплено назву *Боково-Антрацит*, а з 1962 р. – *Антрацит* (ГЕУ І, с. 44): ер. *Боківський антрацит* → пос. *Боково-Антрацит* → м. *Антрацит*.

Отже, астіонім *Антрацит* мотивовано ергонімом, що вказує на провідну сферу діяльності підприємств (шахт) міста – видобуток антрациту, одного з найкращих сортів кам'яного вугілля, 'що характеризується великою щільністю, блискучо-чорним кольором і має високу калорійність' (СУМ І, с. 51). Подібно ж ергонім «*Антрацитівські копальні*» послугував на початку ХХ ст. мотивом іменування хутора (тепер – села) *Антракоп* (Лг.).

Таким самим є шлях утворення астіоніма ***Брянка*** (Лг.). На теренах, які займає теперішнє місто, 1696 р. з'явилося козацьке поселення *Яр Кам'яний*, а далі 1907 р. – *Потік Гриценків*. Згодом тут засновані села *Лозова, Павлівка* (*Лозово-Павлівка*)*, Сабівка, Краснопілля, Замківка*. 1889 р. зі спорудженням шахти № 6 на цих землях виросло шахтарське поселення *Брянка* (ГЕУ І, с. 130). Місто було поіменоване за назвою шахти *№ 6* «*Брянка»*: ер. шахта *№ 6* «*Брянка»* → пос. *Брянський рудник* → м. *Брянка.* Шахта отримала таку назву від *Брянського металургійного заводу* (завод споруджений у

м. Катеринославі (теперішня назва якого – *Дніпро*), а металургійне обладнання для нього виготовлялося у Брянську (перша писемна згадка про це поселення – в Іпатіївському літописі 1146 р.).

Припущення Василя Лучика про утворення сучасного ойконіма за допомогою суфікса ***-янк(а)*** в релятивній функції від усіченої основи географічного терміна *дебра* ‘яр, улоговина’, діал. ‘лісові хащі’, *дебрі* ‘хащі, непрохідний ліс’ < давньоукр. *дьбръ / дъбрь* ‘долина, що поросла лісом’ (ЕСУМ ІІ, с. 20) [Лучик, с. 74] перегукується з міркуванням Володимира Нерознака [Нерознак, с. 28–29] і стосуються, очевидно, походження назви м. *Брянськ* (тепер РФ), а не української *Брянки*.

Назву теперішньому м. ***Бунге*** (Днц.), заснованому 1908 р. (ГЕУ ІІІ, с. 456), дала шахта «*Бунге*», поіменована за прізвищем підприємця, голови правління Російсько-Бельгійської металургійної спілки Андрія *Бунге*: ер. «*Бунге»* → пос. *Бунге* → м. *Бунге.*

Перейменування рудника у 20-х роках ХХ ст. на шахту *Юних комунарів* змінило й назву містечка – *Юнокомунарівськ*. Від 2016 р. містові Єнакієвської міськради відновлено історичну назву – *Бунге*. У розмовному мовленні місто найчастіше називали *Юнком*.

Місто *Золоте* засноване 1878 р. (ГЕУ ІІ, с. 55). До його складу входить п’ять поселень, об’єднаних назвою найдавнішої на цих теренах шахти «Золота»: ер. «*Золота»* → пос. *Золоте-1, Золоте-2, Золоте-3, Золоте-4, Золоте-5* → м. *Золоте.*

Назву м. ***Золоте*** (Лг.) утворено від ергоніма з асоціативною мотивацією ‘місце видобутку *золотого* вугілля’, де *золоте* – форма сер. р. прикметника *золотий* ‘*перен.* дуже цінний’ (СУМ ІІІ, с. 680).

Назва-абревіатура присвоєна містові ***Зугрес*** (Днц.) 1929–1932 рр. (ГЕУ ІІ, с. 63) у зв’язку з будівництвом ***Зу**їв**ської гідро**електро**станції.* Мотиваційною ознакою ергоніма *Зугрес* слугують просторові відношення, тобто місце розташування підприємства (біля селища *Зуївка*) та сфера його діяльності (гідроелектростанція): ер. *Зугрес* → м. *Зугрес.*

Спорудження шахтарського м. ***Молодогвардійськ*** (Лг.) розпочалося 1954 р. (ГЕУ ІІ, с. 382). Його поіменування відбулося 1959 р. та походить від ідеологічно мотивованого ергоніма «Молода гвардія» – назви молодіжної антинацистської підпільної ор-

ганізації періоду Другої світової війни: ер. «*Молода гвардія*» → м. *Молодогвардійськ.*

Теперішнє м. ***Первомайский*** (Хрк.) засноване 1924 р. на місці колишньої поміщицької садиби та іменувалося до 1952 р. як *Лихачеве* (ГЕУ II, с. 15). Створена 1929 р. *Лихачевська* артіль (машино-тракторна станція) отримала назву «*Первое мая*». 1945 р. залізничне селище *Лихачеве*, хутір *Наш Путь*, приартільний хутір *Первомайський* та селище *20-річчя Жовтня* було об'єднані в одне поселення *Лихачеве*, перейменоване 1952 р. в *Первомайський*. Отже, назву поселення мотивовано колишнім ергонімом, зафіксованим російською мовою, «*Первое мая*»: ер. «*Первое мая*» → х. *Первомайський* → м. *Первомайський.*

2009 року на державному рівні постало питання про перейменування *Первомайського* на *Лихачеве*. Сумніви у його вирішення вносить припущення про імовірність поіменування колишнього селища в пам'ять про радянського партійного діяча *Василя Лихачева*.

Місто ***Родинське*** (Днц.), вік якого – 70 років (засноване 1950 р. (ГЕУ III, с. 138), – також також експлікатор ергонімного коду. Мотивом для його поіменування стала шахта «*Родинська*» № 2, споруджена на *Родинській* вугільній ділянці: ер. «*Родинська*» → м. *Родинське.*

Крім шахти «*Родинська*», місто об'єднало робітничі поселення шахт «Краснолиманська» та «Запорізька». *Родинська* вугільна дільниця була поіменована за назвою х. *Родіна* (рос. *Родіна* 'Батьківщина').

Назвою шахти «*Україна*» мотивовано назву заснованого 1952 р. м. *Українськ* (Днц.) (ГЕУ III, с. 323). Поселення іменувалося спочатку *Лісівка* (до 1963 р. [Отин, с. 171]), так само, як і слобода, на землях якої було закладено шахту та шахтарське містечко.

Російсько-українською за своєю суттю є назва м. ***Южноукраїнськ*** (Мк.). Поселення засновано 1975 р. у зв'язку з будівництвом *Південно-Української АЕС* (ГЕУ III, с. 455). До 1987 р. воно іменувалося *Костянтинівка-2*. Теперішню назву мотивовано ергонімом *Южно-Українська АЕС*: ер. «*Южно-Українська АЕС*» → м. *Южноукраїнськ*. Сам ергонім в офіційних документах засвідчено то як

Южно-Українська АЕС, то як *Південно-Українська АЕС*, а місто досі живе з назвою-покручем.

Отже, ергонімний код астіоніма – це не тільки свідчення новітньої доби в українському назвотворенні, але часто, на жаль, і непрофесійності людини-номінатора. І якщо невдало дібраний ергонім ще можна виправдати некомпетентністю власника підприємства чи організації, то «інтерферований та суржикований» астіонім жодній із мов не робить честі.

Висновки до розділу 2

Моделювання лінгвокультурологічних портретів астіонімів онімного коду дало змогу простежити генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість кожної з назв міст.

Антропонімний індивідуальний код включає чотири мікрокоди (ДСІК; ВКА / НК; ВАА; Х / НХІ), представлені астіокультуронімами, мотивованими давньослов'янськими іменами-композитами; відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами»; відапелятивними антропонімами; християнськими та нехристиянськими іменами.

Астіокультуроніми, мотивовані відомими або реконструйованими давньослов'янськими іменами-композитами, – це збережена з києво-руського періоду праукраїнська ойконімна архаїка. Утворені за допомогою суфікса ***-jь***, вони не тільки свідчать про давній композитний іменни́к (*Богуславъ, Бориславъ, Володимиръ, Добромилъ, Житомиръ, Переѧславъ, Самборъ*), але й уможливлюють реконструкцію антропонімів **Дорогобытъ, *Збирадъ, *Радомыслъ, *Чьрнобылъ*.

Омонімність відкомпозитних дериватів, відапелятивних імен та апелятивів, втрата сучасною українською антропонімною системою багатьох давніх відкомпозитних власних особових назв, фонетичні зміни, які відбулися в структурі астіонімів, нерідко спричиняють контроверсійні тлумаченням як генези астіоніма, мотивованого відкомпозитним дериватом (*Тлумач*: АІК / ГК; *Теребовля*: АІК / АГК), так і походження твірного антропоніма (**Снята* – відкомпозиний або відапелятивний антропонім; **Галикъ* – відкомпозит-

ний чи *Галица* – відкомпозитний або відапелятивний антропонім). Антропоцентричний підхід до аналізу назв поселень уможливив виявлення в їхніх основах не зафіксованих у відомих ономастиконах імен засновників чи власників (**Бучакъ, *Пирѧта, *Удькъ, *Чьрнѣгъ*), а культуроцентрична зумовленість антропонімів продемонструвала потенції багатьох з них побутувати як антропонімні одиниці не тільки в приватному, але й у офіційному вжиткові (*Болехъ, Радех, Славута*).

Чи не найповніше антропонімний індивідуальний код репрезентовано астіокультуронімами, мотивованими відапелятивними антропонімами. Ці назви різняться своїми темпоральними та локативними ознаками, засобами та способами деривації, характером етимонів, однак усі вони демонструють багатство відапелятивного антропонімікону та прив'язаність здебільшого до українського мовного ґрунту.

У назвах багатьох міст збережено християнські імена засновників, що засвідчує активність в українському вжиткові церковно-християнського іменника́ з рідкісними іменами чи їхніми варіантами включно (*Авдій, Гадяк* < *Гаад* / *Гад, Харко* < *Харитон, Яремко* / **Яремец* < *Ярема* тощо). Звернення до церковно-християнського іменослова як до джерела канонічного імені підтверджує культурологічну значущість імен-мотиваторів та уможливлює запровадження традиційних Днів міста суголосно з відповідними Днями пам'яті святих.

Родові та родинні назви як репрезентанти антропонімного групового коду, що переважно ставали мотивом для поіменування сіл та хуторів, в астіонімах збережені рідко; синхронно-діахронний аналіз назв таких міст засвідчив фонетичну модифікацію багатьох (теперішні *Вашківці* замість колишнього *Васківці*, *Герца* замість *Герци*, *Дергачі* замість *Деркачі*, *Ківерці* замість *Киверці* тощо).

Національний дух українського астіоніма часто є передумовою національного буття самого міста. У меморіальних назвах, у яких таку зумовленість можна задіяти якнайповніше, не завжди закодовано патріотичні цінності українців: назви частини таких міст є національно окресленими (*Івано-Франківськ, Кропивницький, Хмельницький*), іншої частини – продиктованими обставинами та часом (*Верхівцеве, Горлівка, Єнакієве*), а ще іншої – викликають застереження чи навіть несприйняття (*Ватутіне, Олександрія, Пав-*

лоград). Чи не найвагомішим чинником лінгвокультурологічного портрета таких астіонімів стає інтерпретаційна зона, яка об'єктивно інформує про осіб, на чию честь поіменовані міста, або дає уявлення про ойконіми, агіоніми, хрононіми як мотиватори меморіальних назв поселень.

Ойконімно-гідронімні паралелі цінні насамперед тим, що зберігають одиниці, які своїм корінням можуть сягати часів індоєвропейської мовної єдності. Творення гідронімів-базем відбувалося як на слов'янському, так і на інослов'янському мовному ґрунті, тож моделювання лінгвокультурологічних портретів відгідронімних астіонімів допомогло простежити явище т. зв. подвійного закодування назви (м. *Балаклія* < р. *Балаклея* < тюрк. *balaq, balïq* 'риба').

Незафіксованість мікротопонімів у архівних документах унеможливила розгляд низки астіонімів як репрезентантів мікротопонімного коду. Однак збереження серед етимонів низки астіокультуронімів назв невеликих територіальних об'єктів демонструє ще й давні говіркові ознаки регіону (**буринь* 'бура земля, болото, ліс', **деражня* 'місце первинного обробітку деревини').

Оронімний код астіоніма репрезентовано як давніми онімами, так і новотворами; хоронімний – назвами, які з'явилися на карті України у XX ст. Безаперечною є культуроємність астіокультуронімів хоронімного коду: назва міста стає візитівкою всього краю або й країни.

Специфіка промислового розвитку регіонів спричинилася до формування ергонімного коду астіоніма.

Низку астіонімів онімного коду можна впізнати сьогодні за дескрипціями, які часто стають неофіційними назвами міст: *місто Франка, місто з ідеальним замком, повітряні ворота України, духовна святиня українців, музей просто неба, град Ярославни, центр Європи, місто Роксолани, гетьманська столиця, місто одного вокзалу, гранітне місто, український П'ємонт, файне місто, місто з двома ратушами, місто можливостей, студентська столиця, південна Пальміра, столиця Азовських оздоровниць, лелече місто, зелене місто, ділова столиця України, колиска Донбасу, столиця Бойківщини, колиска козацтва, географічний центр України* та ін.

РОЗДІЛ 3 ТИПОЛОГІЯ АПЕЛЯТИВНОГО КОДУ АСТІОНІМА

Усяка загальна назва може стати назвою власною. Сьогодні це найяскравіше демонструють ергоніми, однак відомо, що й антропоніми, гідроніми, мікротопоніми – переважно відапелятивні утворення. Чимало астіонімів теж постало з обширу апелятивів, хоч численність їх, услід за Наталією Подольською, можна пояснити і фактом повторюваності типових східнослов'янських апелятивних топооснов [Подольская, с. 151–154].

У слов'янській ономастиці довго домінувала думка, що найдавнішими є топоніми, утворені від загальних назв. Дмитро Бучко вважає, що це твердження цілком прийнятне і правильне, якщо йдеться про топоніми-гідроніми. Однак не такий характер мають денотати ойконімів: вони – витвір людських рук, а тому іншими є критерії та принципи їхньої номінації [Бучко-Бучко, с. 363]. Назви поселень первісно виражали стосунок цих об'єктів до їх засновників, першопоселенців, власників або ж стосунок їхніх жителів, до цих же власників чи першопоселенців, а не характер самих іменованих об'єктів [Ibid., 357]. Свої міркування учений підтверджує фактом, що з 620-ти літописних ойконімів, проаналізованих у «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі», лише 22 ойконіми відапелятивні.

Закодування у власній назві поселення апелятива – явище, що характеризує культуру іменування всіх суспільних епох: від тієї, коли людина виокремила в довкіллі якийсь примітний об'єкт і скористалася його назвою на позначення свого поселення (*долина* → м. *Долина*), коли визначила характерну прикмету місця свого майбутнього осідку й закріпила її за ним (*рівне* (поле) → м. *Рівне*) – до тієї, коли жителі поселення або уповноважені особи приймали рішення щодо засвідчення в назві населеного пункту якогось природного, політичного, суспільного, економічного, культурного тощо факту (*марганець* → м. *Марганець*).

Мотиваторами апелятивного коду астіоніма були: 1) ландшафтні назви; 2) назви артефактів; 3) локально-етнічні та етнічні назви; 4) службові або професійні назви. Етимонами назв поселень ставали безпосередньо окреслені апелятиви або утворені на їхній базі *географічні терміни* («слова, що означають визначені географічні реалії, географічні поняття» [Бучко-Ткачова, с. 68]), також *народні географічні терміни* (одиниці «діалектної лексики, що є назвами конкретних географічних реалей на певній території» [Ibid., 68]) – витвір народного генія, результат багатовікових спостережень наших пращурів за довкіллям [Беценко, с. 42].

Досліджено, що з-поміж апелятивів найчастіше функцію географічного терміна-мотиватора ойконіма переймають на себе ландшафтні та артефактні назви.

3.1. Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

«В основі процесу виділення кодів лежить ментальна операція <…>. Дослідники виділяють два типи кодів: субстанціональні й концептуальні. Субстанціональна група кодів базується на основі знаків матеріальної природи» [Савченко, с. 65]. В обширі українського астіонімікону до них належить ландшафтно-артефактний код. *Ландшафт* – 'загальний вигляд місцевості; пейзаж; частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу' (СУМ IV, с. 444). Первісне закодування ландшафтної назви у власній назві поселення могло відбутися на тій стадії розвитку суспільства, коли людина: 1) заселила, обжила та назвала

конкретну територію завдяки її зручним, як правило, захисним характеристикам; 2) усвідомила та виокремила характерний об'єкт чи ознаку довкілля, назвою того об'єкта поіменувала засновану оселю з метою орієнтації у просторі. Так виникли назви поселень *Безодня, Болотня* і друга група – *Долина, Потік* тощо. З часом важливішою ознакою, за якою іменувалося поселення, стає назва артефакту. *Артефакт* – 'будь-який об'єкт, створений або модифікований людьми' (СТСУМ, с. 36). Назва такого об'єкта супроводжувала колонізацію території, вказувала на результати господарювання і навіть, як би ми сказали сьогодні, слугувала рекламою поселення. Артефактом у нашому розумінні є й саме *поселення, місто* (*го́род, град*), *село*, тож наявність у структурі астіоніма цих лексем дає можливість вести мову про артефактний мікрокод (АпАр).

Ландшафтно-аретфактний код астіоніма об'єднує в собі одиниці різного плану, що уможливлює виокремлення двох мікрокодів: 1) «Назви ландшафтів» (АпЛ) (сюди належать астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів; 2) «Назви артефактів» (АпАр) (група астіокультуронімів, мотивованих апелятивами на позначення назв артефактів). Схарактеризуємо їх докладніше.

3.1.1. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів (мікрокод АпЛн)

Астіоніми, мотивовані апелятивами, що відображають назви ландшафтів або природні особливості місцевості, становлять великий інтерес, позаяк у їхніх основах збережено чимало мовних реліктів, які слугують ключем до пізнання специфіки менталітету людини-назвотворця. Національно-культурна інформація, почерпнута з таких назв, не тільки виокремлює ті об'єкти довкілля, які здавен були визначальними для вибору місця осідку, але й може прояснити причину закладень поселення та їх поіменування.

Астіокультуроніми-репрезентанти аналізованого мікрокоду: *Балта, Белз, Берегове, Білопілля, Броди, Валки, Вилкове, Гірське, Горішні Плавні, Гуляйполе, Долина, Калуш, Камінь-Каширський, Кам'янець-Подільський, Кам'янка, Кам'янка-Дніпровська,*

Кам'янське, Кілія, Коломия, Коростень, Кременець, Кременчук, Кремінна, Кривий Ріг, Луцьк, Овруч, Пологи, Полонне, Прилуки, Рені, Рівне, Ровеньки, Рудки, Скалат, Сколе, Суходільськ, Чоп, а також *Березань, Березне, Берестечко, Виноградів, Вишневе, Дубно, Дубровиця, Липовець, Соснівка, Хмельник, Ясинувата* та назви міст *Алупка, Ялта*.

Назву міста ***Балта*** (Од.), заснованого на р. Кодимі не пізніше XVI ст. (ГЕУ І, с. 68), мотивовано апелятивом *балта. Балта* – багатозначне слово, вживане у знач.: '1) сокира; 2) рідкий бруд' (Гр. І, с. 25). Гадаємо, що номінування колишньої фортеці *Балта* було здійснено з опорою на друге з наведених значень, пор. діал. *балта* 'річка, джерело, струмок; розлив річки', *балто* 'болото' (Громко та ін., с. 18). Апелятив *балта* – запозичення зі східнороманських мов; рум. *baltă* 'болото; озеро; став', молд. *балтэ* 'болото' споріднені з праслов. **bolto* 'болото' (ЕСУМ І, с. 130). Такий географічний термін побутує в багатьох мовах: молд. *балтэ* 'болото'; рум. *baltă* 'болото; озеро; став'; алб. *balte* 'багно; болото'; італ. діал. *balta* 'бруд'; гр. *валтос* 'болото'; гаг. *балта* 'болото; низина, незручна для землеробства'; бол. *балта* 'болото'; лит. *bala* 'бруд; калюжа; болото'; латв. *bala* 'болото, мокре, гнилисте місце' (Мурзаев, с. 70). Народний географічний термін *балта* вживається, за Едуардом Мурзаєвим, у різних регіонах України: у знач. 'нижня частина річкової пройми переважно залита водою, яка не висихає навіть всередині літа' – на теренах Нижнього Дунаю, 'заболочена долина, болото' – у Карпатах (Мурзаев, с. 70).

Сьогоднішнє м. *Балта* об'єднало в собі колишнє *Палієве Озеро* (найдавніше поселення), *Jozefgród* (*Юзефград*, названий за іменем засновника Йозефа Любомирського [Лучик, с. 32], короткочасно перейменований на *Єленськ*) і власне прикордонний форпост *Балту*.

Літописний *град Белз*, колишня столиця *Белзького князівства*, відома з 1030 р.: *Б[ел]зы взѧлъ* (*белзъ, -ы*) (ПСРЛ І, с. 149) [ЕСЛГНПР, с. 26]. Назву м. ***Белз*** (Лв.) мотивовано незасвідченим апелятивом **бьлзъ*, значення якого дослідники схильні ототожнювати зі значенням апелятива (географічного терміна) *беўз* 'глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище;

крутий схил гори'; *беўза* 'глибоке провалля, глибока вода'; *бевз*(*а*) 'болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині' [ЕСЛГНПР, с. 27]; 'глибока поточина, позаростана, темна, зі стрімким узбіччям' (Марусенко, с. 215). Станіслав Роспонд, покликуючись на Ярослава Рудницького, веде мову про мотивацію назви поселення бойк. діал. *беӌза* 'глибока пропасть, вода'; *беӌz* 'глибоке, зарослe травою русло потоку' [Роспонд 1972, с. 15–16].

Лариса Масенко розглядає як варіанти такі інтерпретації: іллір. **bulz / *buls* 'брус, балка' (Олег Трубачов); пол. діал. *bełzy* (*bełży*) *się* 'білитися' (Олександр Брюкнер); ятвязьк. *bilsas* 'білий' з відповідною полонізацією (Олег Трубачов). Безпідставним, на думку вченої, є твердження Юзефа Відаєвича про наявність окремого племені *белзів* чи *белжан* [Widajewicz, с. 55–65] і мотивацію цим етнонімом назви поселення [ЕСЛГНПР, с. 27].

Зведений над урвищем, глибокою прірвою, недоступний для ворога *Белз* уже в XI ст. став столицею *Белзького князівства.* І ці характеристики міста відбиті в його назві.

Місто ***Берегове*** (Зк.) уперше зафіксоване у відомих історичних джерелах 1247 р. Протягом своєї доволі тривалої історії воно іменувалося: *Luprechtszasza, Lamprechszásza, Szász, Lompertháza, Beregszász, Берегово, Берегове, Берегів* (Дэже, с. 246). Мотивовано теперішній астіонім прикметником *береговий* 'прибережний' (Гр. I, с. 51), 'розміщений, розташований на прибережних ділянках' (СУМ I, с. 158), що походить від апелятива *берег* 'межа між сушею і водою, вузька смуга суші, яка прилягає до річки, озера, моря; схил, що спускається до водного басейну' (Мурзаев, с. 82), 'край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.; суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін.' (СУМ I, с. 158). Як слушно наголошує Василь Лучик, на Закарпатті географічний термін *берег* міг уживатися також у значенні 'гора' [Лучик, с. 38], пор. у Тетяни Марусенко з покликанням на дослідження географічних термінів Гуцульщини та Закарпаття Стефана Грабця, Миколи Грицака, Йосипа Дзендзелівського *берег* 'підвищення, пагорб', 'гора, схил гори' (Марусенко, с. 216).

Місто ***Білопілля*** (См.) засноване 1659 р. на місці стародавнього поселення *Вир*, біля фортеці *Крига* та поіменоване сотни-

ком Степаном Фоменком і його козацькою сотнею за назвою їхньої малої батьківщини – *Білопілля* на Брацлавщині (теперішнє с. *Білопілля* Вінничини) [Іваненко, с. 34]. Отже, можемо вести мову про міграційний субкод, коли мешканці приносять з собою «готову» власну назву поселення. Первісний астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) **білопілля* ‘чисте, незасіяне поле’, ‘необжита земля’. Попередні назви (*Вир, Кригa*) утворені від однойменних гідронімів. Можливо, астіокультуронім мотивовано мікротопонімом **Білопілля*. До того ж цілком імовірно, що назва поселення *Білопілля* постала не на базі зазначеного апелятива чи мікротопоніма, а сформувалася як ойконім на *-пілля* від прикметника *білий* («утворення на *-пілля* є новітніми, власне українськими за формою» [Буч.-Буч., 282]).

Теперішнє м. ***Броди*** (Лв.) вперше засвідчено в літописних джерелах кінця XI ст.: *на Броды* (ПСРЛ I, 248) [ЕСЛГНПР, с. 24]. Назву поселення мотивовано апелятивом (географічним терміном) *броди*, давньоукр. *броды* ‘броди, шляхи, проходи’ (Срезневський I, с. 180) [ЕСЛГНПР, с. 24], пор. *брід* ‘струмок’ (Гр. I, с. 100), ‘мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік’ (СУМ I, с. 237).

Михайло Худаш висуває припущення про ймовірність утворення назви поселення від родової назви *Броди* ‘рід (або піддані) *Брода*’, позаяк антропонім *Брід / Бродъ* широко засвідчений у слов’янських ономастиконах (*Бродъ* (Мор., с. 27), пол. *Brod* (SSNO I, с. 246), чес. *Brod* (Sv., с. 260). Він міг бути навіть не відапелятивним, а відкомпозитним дериватом, пор. *Бродиславъ* (Мор., с. 27) [Худаш-Демчук, с. 7–8; Худаш 1995, с. 246–247].

Протягом XVIII–XIX ст. 75% населення міста були євреї, що породило дескрипцію *Галицький Єрусалим*, а визнання *Бродів* одним із найбільших торгових осередків Австро-Угорщини, розташованим на кордоні між двома колишніми імперіями – Австро-Угорською та Російською, уможливило поіменування міста *Трієстом на континенті*. В Україні сьогодні побутують чотири однойменні поселення *Броди* (Вл., Жт., См.).

Не пізніше XVI ст. засноване поселення ***Валки*** (Хрк.): *къ Валкамъ… отъ Валокъ*, 1571 р. [Абдула 2007, с. 92]. Джерельні

матеріали дозволяють простежити процес заснування поселення та становлення його назви. Первісно її мотивовано апелятивом (географічним терміном) *валки* < *валок* ‘продовгувате підвищення’, ‘насип понад канавою’ (Данилюк, с. 16), ‘група горбів’, ‘гребінь, невелике продовгувате підвищення’, ‘купа’ (Громко та ін., с. 24, с. 35), ‘верхні схили ярів’, ‘невеликі подовгасті підвищення’ (Черепанова, с. 39), ‘горбиста місцевість’ (Мурзаев, с. 111) тощо. 1645 р. місто згадується як *Можевский острог, Можевский город* [Абдула 2007, с. 92] (за назвою р. *Мжа*), а далі – *Можевский город на Валках* і знову *Валки.* Тож вали та штучні насипи оборонного призначення, якими пізніше було обведено поселення, послугували утвердженню первісної назви *Валки*.

Поселення ***Вилкове*** (Од.), засноване 1746 р., найвірогідніше, старовірами-липованами як *Посад Липованське*, пізніше, з 1762 р., почало іменуватися *Вилків, Вилкове* (ГЕУ І, с. 173). Мотивом для творення теперішнього астіоніма став апелятив (географічний термін) *вилка* ‘розгалуження русла ріки’, ‘місце злиття двох рік’ (Черепанова, с. 45), пор. укр. *вила* ‘підвищення, що має три кінці, з яких один довший від двох інших’ (Мурзаев, с. 122), ‘місце, де розходяться дві річки’, ‘місце, де сходяться дві річки’ (Данилюк, с. 18). Поселення розташоване в дельті Дунаю, в місці розгалуження річкових русел.

Структура назви допускає вбачати в ній не тільки релятив від демінутива *вилка, вилки* в географічному значенні, але й посесив на ***-ов-е*** від антропоніма **Вилко* < *Виличко* (Грк., с. 53; Чучка 2005, с. 117), **Вилок* чи ін. [Лучик, с. 119]. Однак географічне розташування міста та природні умови переконали в тому, що астіокультуронім є експлікатором апелятивного (ландшафтно-артефактного) коду, та покликали до життя дескрипцію *українська Венеція*.

1898 року засновано теперішнє м. ***Гірське*** (Лг.) (ГЕУ І, с. 271), яке до 1938 р. іменувалося *Гірсько-Іванівськ* за розташуванням шахтарського селища на пагорбах між селами *Гірське* та *Іванівка*. Сьогоднішню назву, мотивовану похідним від апелятива *гора* ‘значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень’ (СУМ ІІ, с. 124) прикметником *гірський* ‘вкритий горами, пагорбами; гористий’ (СУМ ІІ, с. 76), місто «позичило» в однойменно-

го села. Історичні факти заснування міста свідчать, що початково дві шахти («Григорій» та «Марія») було закладено на пагорбах, які на рівнинній місцевості Луганщини сприймаються як гори.

Теперішнє м. ***Горішні Плавні*** (Пл.), засноване 1960 р. (ГЕУ II, с. 190) на берегах Дніпра біля Кам'янського водосховища у зв'язку з відкриттям Кременчуцької магнітної аномалії та спорудженням Дніпровського (Полтавського) гірничо-збагачувального комбінату, первісно іменувалося *Комсомольське, Комсомольськ*. Поселення виросло на місці колишніх хуторів та сіл *Горішні Плавні* або *Горишняки, Пашки, Тищенки, Іскра*. 2016 р. *Комсомольськ* перейменовано за назвою одного з сіл на *Горішні Плавні*.

Назву колишнього села мотивовано апелятивом (географічним терміном) *плавні* 'заливний луг; заболочена низовина' (Громко та ін., с. 150), 'місце в озері, поросле очеретом; тиха течія ріки; низина, залита водою' (Данилюк, с. 72), 'заболочена низовина' (Марусенко, с. 242), 'болото біля ріки з підґрунтовими джерельними водами; болото біля ріки, поросле чагарником; мокра заболочена низовина біля ріки' (Черепанова, с. 166–167), 'заболочені, порослі вологолюбною рослинністю низькі береги річок, що затоплюються під час повені' (СУМ VI, с. 557) у поєднанні з атрибутивним компонентом – прикметником *горішні* < *горішній* 'який розташований, міститься зверху; верхній; розташований на високому місці або на горі' (СУМ II, с. 131).

Штучно створений ажіотаж навколо історичної назви *Горішні Плавні* (назва *Горішні Плавні*, мовляв, «сільська, а не міська») не дає, як видається, жодних шансів на повернення містові заідеологізованої назви *Комсомольськ*.

На землях Кальміуської Паланки Війська Запорозького Низового в 70-х роках XVIII ст. почали відновлюватися козацькі поселення. Одне з них – теперішнє м. ***Гуляйполе*** (Зп.) – засноване 1785 р. (ГЕУ I, с. 304) в балці Калмичці на р. Гайчур як військова слобода Ново-Дніпровської укріпленої лінії фортець. Назву поселення мотивовано географічним терміном *гуляйполе* 'незаселене, пустинне, вільне поле' (Чабаненко 1992 I, с. 267); *гуляй-поле* 'піщаний горб, вільний від рослинності; необроблене поле' (Громко та ін., с. 65), 'голе підвищення, пагорб' (Черепанова, с. 68).

Є припущення, що слободу поіменували вихідці з містечка *Гуляйполя*, яке пізніше було назване *Златополем* та приєднаним до м. *Новомиргорода* сучасної Кіровоградщини, тобто можна вести мову про трансонімізацію. Сьогодні астіокультуронім *Гуляйполе* відомий ще як *вільна держава батька Махна* або *Махноград*.

Другу половину X ст. вважають часом заснування теперішнього м. ***Долина*** (ІФ) (ГЕУ I, с. 351). Щоправда, перші фіксації назви поселення знаходимо в документах значно пізніше, 1413 р.: *до лѣсоцкои дороги котрая идѣть и зоудєчова до долины*. У джерелах XV ст. засвідчено як апелятив *долина*, так і однойменні місцевості та поіменовані *Долинами* села (ССУМ I, с. 315). Астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) *долина* ‘долина’ (Гр. I, с. 416), ‘долина; низина, поросла травою; низина біля річки; рівнинна місцевість; мокра заболочена низина; ділянка, що заповнюється водою під час повені; луг, де косять сіно’ (Данилюк, с. 33), ‘рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами’ (СУМ II, с. 358).

Поділ поселення на давньо- та новозаселену територію традиційно зберігає неофіційні назви частин міста *Стара Долина / Нова Долина*.

Теперішнє м. ***Калуш*** (ІФ) відоме з 1241 р. (ГЕУ II, с. 91) (хоч історики вважають, що 1242 р. в Галицько-Волинському літописі позначено подільський *Каліус*, а не прикарпатський *Калуш* (ЛР, с. 400); у документах XV–XVI ст. поселення засвідчено попеременно то як *Калуша*, то як *Калуш*: *Kaluscha*, 1435 р. (AGZ XII, с. 213); *Kalusza / Kalusz*, 1440 р. (MRPS I, с. 69); *Kalusza*, 1515 р. (ŹDz. XVIII/1, с. 171), а у XVIII ст. (1785–1788 рр.) – тільки як *Kalusz* (ЙМ, с. 138) [Худаш 1995, с. 117]. Василь Лучик припускає, що астіонім мотивовано незасвідченим географічним терміном **kaluхъ* / **kalušь* або він міг утворитися за допомогою суф. *-уш* від загальнослов. географічного терміна *кал* ‘бруд’ (< праслов. **kalъ* < індоєв. **kʷalos* ‘глина, болото, бруд, багно’ (ЕСУМ II, с. 345) [Лучик, с. 242], пор. також термін *калій* із старолат. *calium*, що походить від араб. (*al-*)*kalī* ‘поташ’ (ЕСУМ II, с. 352) та значні поклади калійних солей і подальший їх видобуток на теренах теперішнього міста та його околиць.

Михайло Худаш припускає відантропонімне походження назви поселення: **Калушъ / *Калусъ / *Калухъ* – посесив на ****-ьja***

[Худаш 1995, с. 118]. Такий погляд підтримує і Василь Яцій (антропонім *Калуш* + ***-j-***), спираючись на сучасні укр. прізвища *Калуш, Калушка*, старопол. *Kalusz*, 1497 р. (SSNO II, с. 524) [Яцій, с. 138].

Дескрипція *місто солеварів* характеризує давні промисли поселення.

Дослідники зазначають, що теперішнє м. ***Камінь-Каширський*** (Вл.) (колишній *Камєнь*, а літописний, вірогідно, *Камєнець Изѧславль*, 1240 р. [ЕСЛГНПР, с. 66]), не пізніше 1537 р. стало власністю князя *Коширського*, якому належало село *Кошер* (тепер *Старі* та *Нові Кошари*): «*до именьѧ кнѧзѧ Коширского, Камєнѧ*» [Шульгач, с. 60], звідки другий компонент його назви (тепер зрусифікований: в офіційних документах до 1921 р. – і *Коширський*, і *Каширський*; упродовж 1921–1940 рр. – *Коширський*; з 1940 р. до сьогодні – *Каширський*). Стрижневий компонент *Камінь* мотивовано апелятивом *камінь* в одному із значень: ‘окремий камінь; кам’янистий берег; дорога, вимощена каменем’ (Громко та ін., с. 89), ‘окремий великий камінь’ (Черепанова, с. 94).

Літописний *градъ Каменѣць*, теперішній ***Кам’янець-Подільський*** (Хм.), відомий з 1062 р. [Торчинська-Торчинський, с. 218]; 1210 р.: *в Каменѣць* (ПСРЛ II, с. 728–729) [ЕСЛГНПР, с. 66]. Назву мотивовано ‘демінутивом від д.-р. *камінь*’ [ЕСЛГНПР, с. 66]; апелятивом *каменець* ‘кам’янисте місце’ [Лучик, с. 245]; апелятивом *камінь* [каменець] ‘щебінь’ (ЕСУМ II, с. 359). Означення *Подільський* додано до астіоніма *Каменѣць* в XIII ст.: *въ Каменци Подолскомъ* 1226 р. (ПСРЛ II, с. 336) як стратиграфічна характеристика поселення (*на Поділлі*) та задля відмежування його від інших однойменних поселень.

Відома з XIV ст. та добре збережена фортеця у *Кам’янці-Подільському* зумовила теперішнє часте його іменування як *місто-фортеця*.

Часом заснування м. ***Кам’янка*** (Чрк.) вважають початок XVII ст. (ГЕУ II, с. 96), але довколишні кургани-могили – знаки того, що українці поселилися на кам’янистих узбережжях р. Тясьмин набагато раніше, ніж у часі, коли *Кам’янка* була славним сотенним містечком Чигиринського полку. Назву мотивовано апе-

лятивом *каменка* ‘брукований шлях’ (ЕСУМ ІІ, с. 359); *кам’янка* ‘кам’янистий берег; дорога, вимощена каменем’ (Громко та ін., с. 90), ‘т. с., що *камінка* кам’яниста гора’ (Марусенко, с. 230) або й безпосередньо прикметником *кам’яний* [Шульгач, с. 60].

Неперервність заселення теперішнього м. ***Кам’янка-Дніпровська*** (Зп.) (1786 р. – ГЕУ ІІ, с. 97) тягнеться, очевидно, з доісторичних часів, а його назва від *Кам’янського городища, Кам’яного Затону, Кам’янозатонської фортеці, Кам’янки, Малої Знам’янки* (за назвою переселенців із с. *Знам’янка*), *Кам’янки-на-Дніпрі* – до сьогоднішньої.

Стрижневий компонент астіоніма мотивовано прикметником *кам’яний* або похідним від нього географічним терміном *каменка / кам’янка*; атрибутивний компонент пов’язує назву з гідронімом *Дніпро*. Неподалік від сучасного міста відома не тільки колишня фортеця *Кам’яний Затон*, але й однойменна затока та урочище. Це дає змогу говорити про тяглість поіменування теперішнього поселення від козацької і навіть докозацької доби, а також про вірогідність гідронімного, мікротопонімного коду назовництва.

Засноване на кам’янистих берегах Дніпра козацьке поселення, теперішнє м. ***Кам’янське*** (Днп.), фіксується в історичних джерелах із 1750 р. (ГЕУ ІІІ, с. 335) (упродовж 1936–2016 рр. – *Дніпродзержинськ*). Назву поселення мотивовано прикметником, похідним від апелятива *камінь* із вказівкою на характерну ознаку тутешньої місцевості. Вона постала внаслідок субстантивації та онімізації форми сер. р. відносного прикметника на ***-ський*** з топоосновою *Кам’ян-* [Лучик, с. 187].

Кам’янське – історична назва. Вона пов’язана з назвою с. *Кам’янське*, на місці якого тепер споруджено місто, що іменувалося ще як *Вища Кам’янка, Тритузнева Кам’янка* (пор. р. *Тритузна*, п. Мокрої Сури п. Дніпра (СГУ, с. 571); с. *Тритузне* (Днп.); ст. *Тритузна* – вантажна залізнична станція у *Кам’янському*), *Кам’янка Дніпрова*. Міркування про заснування *Кам’янського* козаком *Камеоном* – народноетимологічне.

Одне з найдавніших міст України, м. ***Кілія*** (Од.), відоме під різними праназвами. Його попередниками називають *Ахілію, Лікостому*, пов’язують з рум. *Старою Кілією* (*Кілія Векіа*) (ЕІУ), із засвід-

ченим у літописних джерелах X ст. *Старим Селом* (ГЕУ II, с. 154); сучасна назва зафіксована в документах від XIV ст. (СЭС, с. 581).

Астіокультуронім, найвірогідніше, мотивовано тюрк. апелятивом (географічним терміном) *кил, кіл* ‘гірська порода, різновид вибільних глин у Криму і на Кавказі’ < тур. *kil* ‘кил’ < перс. *gel* ‘глина, болото, багнюка’ (ЕСУМ II, с. 432) [Лучик, с. 262], пор. *кил* ‘різновид глини, що містить багато лугів; уживається як мило для миття й прання в морській воді’ (СУМ IV, с. 149). Відомі й інші версії походження назви міста: засновником поселення (*Ахіллії*) був Олекандр Македонський; в астіонімі збережено гр. апелятив *κελλιου* ‘склад, амбар’ (ЕІУ) тощо.

Назву теперішнього м. ***Коломия*** (ІФ) засвідчено в історичних джерелах 1240 р.: *держать сию Коломыю* (ПСРЛ II, с. 790) [ЕСЛГНПР, с. 69]. Астіонім мотивовано апелятивом (народним географічним терміном) *коломия* ‘глибока вибоїна, наповнена водою’ (Гр. II, с. 272) [Бучко, с. 79; Гумецька, с. 39; ЕСЛГНПР, с. 69; Лучик, с. 274; Яцій, с. 151].

Версії утворення назви міста від словосполучення «*коло + Мия*», де **Мия* – друга назва р. Прут [ЕСЛГНПР, с. 69], чи від контактного гідроніма *Коломийка* або ж від імені угорського князя *Коломана* дослідники називають щонайменше сумнівними [Яцій, с. 151], народноетимологічними. *Коломия* – відомий центр українського народного мистецтва (різьблення по дереву, художня обробка металу, ткацтво, килимарство, вишивка), останній промисел спричинив постання дескрипції *місто української вишиванки*.

Літописний *Изъкоръстѣень / Коростьнь*, теперішнє м. ***Коростень*** (Жт.), зафіксований під 945 р. у Лаврентіївському літописі: *изъ града Изъкоръстѣнѧ* (ПСРЛ II, с. 55) та в Московському літописному зводі під тим же 945 р.: *из града ис Коростеня* (ПСРЛ XXV, с. 351) [ЕСЛГНПР, с. 70]. Мотивом для номінації цього древнього міста послугував незасвідчений географічний термін **коростень* ‘болотне купиння’, пор. *короста* ‘кірка на сухих, глиняних ґрунтах’ (Мурзаев, с. 291); ‘нерівна місцевість або купиння та ряска на воді’ [Лучик, с. 280].

Алла Корепанова подає, з покликанням на Олексія Соболевського, Макса Фасмера й інші версії генези астіоніма (від сканд.

імені **Искоростѣнъ*; від давньосканд. апелятива *skarfr* ‘скеля’; від д.-р. *корост* < праслов. **korst-* з префіксом *Изъ-* (*Исъ-*), пор. пол. *krosta, chrosta* < **chvorstъ*, чес. *krásta, chrásta* ‘нерівна місцевість’) та висновує, що найімовірнішим є утворення давньої назви від *корост* + *ьнь* без т. зв. префікса, який насправді був прийменником і двічі повторювався, що становило характерну ознаку д.-р. синтаксису [ЕСЛГНПР, с. 70].

Народна етимологія нерідко пов’язує генезу назви з міськими стінами *із кори* чи з язичницьким богом сонця – *Корсом* (Хорсом). Літописний *Изъкоръстѣень* – центр племені древлян, що до сьогодні зберігає за ним назву *древлянська столиця.*

Назву теперішнього м. ***Кременець*** (Тр.) зафіксовано у джерелах 1226 р.: *приде* [*Мстиславъ*] *ко Кремянцю и бися подъ Кремянце*(*м*) (ПСРЛ II, с. 749). Астіонім мотивовано прикметником *крем’яний* < *кремінь* ‘галька’ [Шульгач, с. 71]; апелятивом (географічним терміном) *кременець* ‘кременистий ґрунт’ [Теодорович, с. 6], ‘площа, всіяна кременем’ [Худаш 2006, с. 128] < давньоукр. **кремѧньць* ‘кремінь, дрібний кремінь’ [Лучик, с. 288], що є дериватом на *-ець* від *кремѧнь*, *кремень* ‘твердий (камінь)’ [Никонов, с. 215]. Цілком вірогідним уважаємо походження назви міста від мікротопоніма *Кременець* – назви місцевості [Бучко-Котович, с. 150–151]. Є гіпотези, що *Кременецький замок* збудовано ще у VIII–IX ст., а про сам *Кременець* згадують польські джерела 1064 р.

Щодо заснованого 1571 р. (ГЕУ II, с. 220) м. ***Кременчук*** (Пл.), вчені схиляються до думки як про слов’янське, так і про тюркськомовне походження його назви. Мотивованість теперішнього астіоніма чужомовним терміном *кермен* (*керман, кетмень, карман, курман, кырман*) ‘фортеця, місто’ [Лучик, с. 289] із закономірною фонетичною метатезою *керм-* > *крем-* [Никонов, с. 215] цілком вірогідна. Проте ми схильні вбачати в основі назви поселення апелятив *кремінь*, а фіксація в довіднику адміністративно-територіального поділу України станом на 1 вересня 1946 р. ойконімів *Балайчук* (Од.), *Боянчук* (Чрн.), *Гринчук* (теп. Хм.), *Зеленчук* (Зп.), *Кременчук* (Зп., Мк.), *Лиманчук* (Днц.), *Таранчук* (Днц.) (Бучко 2001, с. 278) ставить з ними в один ряд астіонім *Кременчук* як первісно демінутивне утворення.

Сьогодні побутує народна назва *Кременчука* (зосібна, в молодіжному середовищі) – *Кремінь*.

Теперішнє м. ***Кремінна*** (Лг.) – це відома з XVII ст. слобода *Кремінна* (від першої чверті XIX до початку XX ст. – *Новоглухів*) (ГЕУ II, с. 222). Назву мотивовано прикметником *кремінний* у знач. ‘кремневий’ (Гр. II, с. 302), ‘який утворився з кременю завдяки природним умовам; кам’яний; т. с., що кременистий’ (СУМ IV, с. 334), що відображає найважливішу ознаку місцевості – її насиченість кременем.

Сьогодні *Кремінну*, зважаючи на високі рекреаційні можливості міста, називають *легенями Донбасу*.

Давнє козацьке поселення, теперішнє м. ***Кривий Ріг*** (Днп.), уперше згадане в історичних джерелах 1775 р. (ГЕУ II, с. 224). Воно отримало назву від географічного терміна *ріг* ‘клин поля’ (Громко та ін., с. 173), ‘край лісу, клин лісу’ (Данилюк, с. 82), ‘мис’ (Гр. IV, с. 20), ‘т. с., що мис’ (СУМ VIII, с. 554). Указівку на місце заснування поселення (на мисі між ріками Інгулець та Саксагань) підсилено атрибутивним компонентом *кривий* ‘кривий, викривлений’ (Гр. II, с. 303), ‘непрямий, вигнутий, покручений’ (СУМ IV, с. 339).

Заснування козацького зимівника часто пов’язують з назвою урочища *Кривий Ріг*. За переказами, будівничим міста був запорозький козак Ріг, який у 60–70 рр. XVII ст. обирався кошовим отаманом Запорозької Січі й через утрачене в бою око отримав прізвисько *Кривий* (чомусь не *Сліпий*). Легенда про заснування міста козаком *Кривим Рогом* отримала своє скульптурне втілення: 2011 р. у місті споруджено пам’ятник *козакові Кривому Рогу*.

Місто ***Луцьк*** (Вл.) відоме з літописних джерел XI ст.: *Лучьскъ*, 1085 р. (ПСРЛ II, с. 492) [ЕСЛГНПР, с. 82]. Первісна назва поселення *Лучьскъ* мотивована прикметником на ***-ськъ***, похідним від давньоукр. *лука* ‘кривизна, вигин, затока’ (Срезневський II, с. 50) < праслов. **lǫka* ‘кривизна, вигин’ (ЕСУМ III, с. 302), пор. *лука* ‘рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; заплавний луг у вигині річки’ (Ibid., с. 301), ‘вигин, утворений річкою’, ‘заплавна лука’, ‘великий, довгий вигин річки’, ‘дуга; крута, довга меандра’, ‘мис, затока’, ‘вигин’, ‘лучний або

лісовий простір у річковій дузі' [ЕСЛГНПР, с. 83; Лучик, с. 311; Шульгач, с. 80].

Давні легенди пов'язують назву міста з племенем *лучан*, з іменем вождя дулібів *Луки*, з пастухом *Луцьком* тощо.

Одним із символів сучасного *Луцька* став кликун (*кликун* 'той, хто прилюдно оголошував що-небудь' (СУМ IV, с. 182). Встановлення з 2015 р. міні-скульптур кликуна в різних мікрорайонах міста породило дескрипцію *місто кликунів*.

Літописи зафіксували назву сучасного м. ***Овруч*** (Жт.) як *Вьручии*: *въ градъ рекомыи Вручии*, 976 р. (ПСРЛ I, с. 74) [ЕСЛГНПР, с. 39]. Первісну назву поселення *Вручий* мотивовано дієприкметником *вьручии*, дериватом від давньоукр. *вьрѣти* 'бити ключем, кипіти' [Никонов, с. 303], пор. **vьrǫt* (< праслов. **vьrěti*) 'кипіти, пінитися, клекотіти', *в*(ъ)*рутьць* 'джерело' [ЕСЛГНПР, с. 39; Лучик, с. 358], хоч Лукія Гумецька, авторка цієї інтерпретаційної схеми, відносить аналізований астіонім до «місцевих назв непевного значення» [Гумецька, с. 46] та додає, що «пізніша назва *Овруч* виникла шляхом перерозкладу прийменникової конструкції *во Вручъ* > *в Овручь*» [Ibid., с. 47]. Очевидно, поселення засноване біля бурхливої води, джерела тощо.

Історики та краєзнавці іноді *Овруч* називають *столицею древлянської землі* (після спалення Коростеня *Овруч* став головним *городом* древлян). Одна з народноетимологічних версій розповідає, що в давнину місто було оточене земляним валом, мовби затиснене *обручем*.

На лівому березі р. Кінська у зв'язку зі спорудженням наприкінці XIX ст. (1887 р.) залізниці та залізничної станції засноване пристанційне поселення, яке переросло в теперішнє м. ***Пологи*** (Зп.) (упродовж 1933–1937 рр. – *Чубарівка*) (ГЕУ III, с. 60). Астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) *пологи* 'рівнина на підвищенні; пологий берег річки; низовина' (Громко та ін., с. 156), 'рівнина на схилі гори' (Черепанова, с. 175), 'низинна рівнина на лівих берегах рік', 'степова рівнина, низовина, що полого, поступово спускається до берега річки' (СУМ VII, с. 90), пор. *поліг* 'низинна місцевість біля ріки; рівнина' (Марусенко, с. 243). Є версія, що назва трансонімізаційна: місто поіменоване

його будівничими, вихідцями із сіл *Пологи-Вергуни* та *Пологи-Яненки* Київщини, в пам'ять про їхню малу батьківщину.

Теперішнє м. ***Полонне*** (Хм.) 1149 р. уже було містечком [Торчинська-Торчинський, с. 376], 1169 р. засвідчене в Лаврентіївському літописі: *и приѣхаша к Полному* (ПСРЛ І, с. 358), 1172 р. – в Іпатіївському літописі: *приѣхаша к Полоному* (ПСРЛ І, с. 556), в інших джерелах фіксувалося як *Полони, Полъный, Полонная, Полонное Великое, Полонное Новое, Полонный градъ Десятинной Богородицы, Полоная, Полонное, Polonne, Polonnaja, Polemno* або *Polone, Полонне* [Торчинська-Торчинський, с. 376], археологи ведуть мову про 998 р. як про час імовірного побутування *Полонного*. Алла Корепанова перераховує припущення дослідників про те, якими апелятивами (географічними термінами) міг бути мотивований астіонім, зокрема: *полонина* 'лука, луг', 'гірська рівнина' (Володимир Никонов, Станіслав Роспонд, Олексій Стрижак) та *полоня* 'відкритий простір, який не поріс деревами й кущами' (Микита Толстой) [ЕСЛГНПР, с. 107]. Версію мотивації назви поселення народним географічним терміном *полонь* 'чисте безлісе місце, луг, сіножать, пасовисько' з покликанням на Миколу Янка як одну з найбільш імовірних подають Наталія Торчинська, Михайло Торчинський [Торчинська-Торчинський, с. 376]. Народна етимологія ще пов'язує назву міста з *полянами* або з *полоненими*.

Місто ***Прилуки*** (Чрн.) – давній літописний город, уперше засвідчений у джерелах 1092 р.: *Прилукъ* (ПСРЛ І, с. 248) [ЕСЛГНПР, с. 110]. Астіонім мотивовано давньоукр. *прилѫкъ* (< спільнослов. **priląk / *priluk*) 'край закруту, луки, урвища', 'місце, протилежне мисові' (Мурзаев, с. 459). Саме таку версію номінації об'єкта Олексій Стрижак уважає найімовірнішою, постулюючи деривaційний ряд: *прилѫкъ* > *Прилѫкъ* > *Прилука* (*Стара й Нова*) > *Прилуки* [ЕСЛГНПР, с. 111], пор. з *прилука* 'місце, поросле травою та кущами або очеретом, що трапляється по берегах річок, озер' (СУМ VIII, с. 661). Можна розмірковувати і про прийменниково-іменникову конструкцію *при луці* як етимон цієї власної назви у знач. 'поселення, засноване при луці', 'поселення біля луки', де *лука* 'річкова дуга' [Никонов, с. 341].

Давнє поселення, м. ***Рені*** (Од.), відоме в історичних джерелах з XVI ст. (1548 р.) (ГЕУ III, с. 123), хоча краєзнавці ведуть мову про побутування тут річкової пристані ще в києво-руський період. Микола Янко зазначає, що якийсь час *Рені* іменувалося *Тамаров* [Янко, с. 297] чи *Томаров*, вірогідно, в часи захоплення міста Османською імперією. Астіонім мотивовано географічним терміном *рень* < д.-р. *рѣнь,* значення якого Василь Лучик визначає як ‘гравій; пристань’ (услід за Юрієм Карпенком та ін.) або як ‘мілина, низький берег’ (слідом за Святославом Вербичем [Вербич 2013, с. 93]) [Лучик, с. 400], пор. також: *ринь* ‘насип – «odsypisko» – на ріці Дністрі, принесений водою з яру, який має вихід у русло ріки; складається переважно з піску і каміння завбільшки з кулак’; *рінь* ‘височина з білого каміння – опоки’; ‘берег, накритий галькою’; ‘відклади гальки’; ‘дрібні камінці’ (Марусенко, с. 246, с. 247). Очевидно, засноване на лівому березі Дунаю, між гирлом р. Прут і оз. Кагул, поселення приховує у своїй назві природну специфіку своєї території.

Місто ***Рівне*** (обл. центр Рв.) відоме щонайменше з XIII ст.: *Ровно*, 1282 р. (Семенов IV, с. 300); *in Rowne*, 1283 р. (МРН I, с. 815) [Пура, с. 81]. Упродовж 1939-1991 рр. уживався русифікований варіант назви – *Ровно*.

Астіонім мотивовано давньоукр. прикметником *ровьный* > *рівний* ‘який не має западин і підвищень; який не має викривлень, закрутів; прямий; який не має нахилу; стрімкий’ (СУМ VIII, с. 548). Ярослав Пура допускає при творенні астіоніма посередництво мікротопоніма (урочище *Рівне*) або, що менш імовірно, якогось із антропонімів – *Рівний, Рівнюк, Рівник* тощо [Пура, с. 81]. Володимир Никонов пише про можливість утворення астіоніма від апелятива *рів* (як *Дубно, Ратно, Березно* тощо) [Никонов, с. 354], де *рів* ‘довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі’ (СУМ VIII, с. 547).

В молодіжному середовищі побутує дескрипція-антонім *криве місто.*

Місто ***Ровеньки*** (Лг.) відоме з 1705 р. (ГЕУ III, с. 137) як *Осиновий Ровеньок, городок Ровеньок* [Янко, с. 299], *слобода Ровенецкая.* Мотивовано астіонім формою множини демінутивно-

го варіанта апелятива *ровень* ‘рівнина (в загальному значенні)’ (Громко та ін., с. 175; Марусенко, с. 247), ‘рівне поле, невелика рівнина’ (Черепанова, с. 195); *ровінь* ‘рівнинна місцевість’ (Данилюк, с. 83) або й безпосередньо гіпотетичним географічним терміном **ровеньки* ‘невеличкі рівнинні ділянки’ [Лучик, с. 402].

Є припущенння про утворення астіоніма від назви р. *Ровеньок*, п. Нагольної л. Міусу (СГУ, с. 465) [Янко, с. 299]. Версія про заснування поселення розбійниками, злодіями, які живуть у ровах (підтримана свого часу Григорієм Сковородою) – народноетимологічна.

З 1472 р. відоме м. ***Рудки*** (Лв.) (ГЕУ ІІІ, с. 152): *Rudki* (AGZ XV, с. 139). Його назву мотивовано апелятивом *рудка* ‘колишнє русло ріки’ (Никончук, с. 44), ‘мокра заболочена низина; іржаве болото’ (Марусенко, с. 248); ‘болото в лісі’ (Черепанова, с. 200); ‘т. с., що *руда* ‘місцевість з болотною рудою’ [Худаш 2006, с. 220]. Термін *руда / рудка* зі значеннями ‘іржаве болото’, ‘іржаве болото на березі’, ‘болотистий луг або берег’, ‘заболочена низина’ Микита Толстой фіксує в усіх регіонах України, а в Станіславській зоні (на Івано-Франківщині) – з характерним оглушенням *рутка* ‘вибоїна, наповнена водою’ [Толстой 1969, с. 188].

У давніх джерелах початку XVI ст. виявляємо назву теперішнього м. ***Скалат*** (Тр.): *Scalath*, 1503 р. (MRPS IV, с. 49). Утворено астіонім від незасвідченого апелятива (географічного терміна) **скалат*, очевидно, т. с., що *скала* ‘скеля’ (Гр. IV, с. 130) або прикметника *скальний* ‘скалистий’ (Гр. IV, с. 131) (пор. наявні тут *скалисті* Подільські Товтри). Цілком достовірною видається версія творення назви поселення за посередництва мікротопоніма *Скалат* (три скелі неподалік пасма Медоборів – надійне підтвердження цієї версії).

Однак Михайло Худаш відапелятивне походження назви міста вважає неприйнятним, як і малоймовірною версію Олексія Стрижака про мотивацію астіоніма етнонімом *сколоти* (самоназва скіфів). Натомість допускає антропонімну мотивацію (від особової назви **Скалатъ*) [Худаш 1995, с. 183–184]. Затемненою вважає генезу астіоніма Василь Лучик [Лучик, с. 431].

Найдавнішу згадку про назву м. ***Сколе*** (Лв.) удалося відшукати в джерелах 1397 р.: *Skola* (Zb. VI, с. 161), хоч поселення,

гадаємо, засноване ще раніше. Дослідники, переважно пов'язуючи походження астіоніма з давньоукр. **сколия* < праслов. **skolьja*, похідним від *скала* 'скеля', **sčelь* 'щілина, розколина' (ЕСУМ V, с. 278), не мають твердої впевненості у правомірності цієї думки [Лучик, с. 433]. Ярослав Рудницький дотримується версії про утворення первісно засвідченої назви *Сколя, Сколє* від гіпотетичного апелятива **съкольє* (**sъ-kol-ьje*) в знач. 'витереблене, розчищене від лісу місце' [Rudnyckyj 1939, с. 108]. Михайло Худаш варіант назви поселення *Сколя* вважає посесивом на ****-ьja*** від антропоніма *Сколъ*, пор. хвр. *Skol* (Leks., с. 295) [Худаш 1995, с. 184].

Назва поселення обросла легендами про замешкані тут племена *сколотів* та про братовбивчі війни, де воїни-захисники *скололи* нападників («скололи мечами князя Святослава») тощо.

Колишнє м. *Верхньодуванне*, засноване у 50-х рр. XX ст., з 1972 р. почало іменуватися *Суходільськом* (ГЕУ III, с. 255). Назву м. ***Суходільськ*** (Лг.) мотивовано апелятивом (географічним терміном) *суходіл* 'безводна долина, яку зволожують тільки дощові та снігові води' (СУМ IX, с. 868), 'земля, суша, материк' (Гр. IV, с. 233), 'висохле русло' (Данилюк, с. 93), пор. *суходілля* 'долина' (Громко та ін., с. 189). Колишня назва *Верхньодуванне* (чи *Дуванка*, як досі побутує серед місцевого населення) обросла легендами, а сьогоднішня, яка вказує на характерні природні особливості довкілля, корелює з низкою українських ойконімів: *Суходіл* (ІФ, 2, Лв., Лг., 2, Мк., См., Тр.), *Суходілля* (Мк.), *Суходільське* (Крв.), *Суходоли* (Вл., Лв.).

Найзахідніше місто нашої держави, розташоване на стикові кордонів України, Словаччини та Угорщини, – м. ***Чоп*** (Зк.), відоме з 1281 р. (ГЕУ III, с. 421), у документах, зібраних Ласло Деже, засвідчене під 1346 р. як *Chop, Chap* (Дэже, с. 248). Павло Чучка апелятив **чоп* уважає місцевим [закарпатським] діалектизмом із знач.: 'чіп'; 'затичка для бочки'; 'кілок'; 'клин' [Чучка 2005, с. 610]. Це дало підстави Василю Лучику припустити можливість вживання лексеми в географічному значенні: '1) природні або спеціально виготовлені кілки, що використовувалися як межові знаки; 2) заглиблення від кілків; 3) клиноподібна місцевість у до-

лині річки' [Лучик, с. 510]. Останнє зі значень, на нашу думку, найбільше підходить на роль мотиватора астіоніма.

Михайло Худаш уважає, що назву теперішнього міста утворено від антропоніма *Чоп*, наводячи, крім сучасного прізвища, ще особові імена блр. *Чоп* (Бір., с. 450), пол. *Czop* (SSMO I, с. 429), хрв. *Čop* (Leks., с. 113) [Худаш 2004, с. 384]. Засновниками поселення могли бути представники роду *Чапі* (*Chapy, Csapy*), хоч прямих свідчень на користь цієї думки немає. Юрій Карпенко розглядає ойконім *Чоп* як варіант ороніма *Щовб* [Карпенко 2005 а), с. 64]. Зважаючи на ландшафт місцевості, можемо вести мову про назву поселення як реперезентанта оронімного коду.

Одиницями мікрокоду АпЛн, куди входять астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів, уважаємо також назви теперішніх міст, утворені від флоролексем.

Традиція іменування поселення за назвою різних видів дерев та кущів дуже давня і сягає, очевидно, часів культу дерева: Дерево пізнання, Дерево життя, Світове дерево. Літописні *Бєрєзыи, Бєрєстовоє* [ЕСЛГНПР, с. 19], *Дубьнъ* [Ibid., 53], *Сосъницѧ* [Ibid., 145] та ін. слугують не тільки взірцем переходу загальної назви у власну, але й виокремлюють *березу, берест, дуб, сосну* як дерева-орієнтири, а місцевість, порослу ними, позначають як придатну для освоєння й заселення людиною.

Дендрологічні ойконіми не раз ставали об'єктом ономастичного дослідження, головно за лексико-семантичного їхнього розгляду. Щоправда, відапелятивні ойконіми в працях багатьох сучасних дослідників – це об'єкт активних дискусій, позаяк, по-перше, часто не сам апелятив, а однойменний мікротопонім слугував базою поіменування заселеного людиною об'єкта, по-друге, в основах багатьох астіокультуронімів закодовано відапелятивний антропонім. Однак через відсутність повного словника народних географічних термінів провести чітку межу між назвою місцевості й однойменним апелятивом украй важко, а часто навіть неможливо. Аналіз того, чи посесивний суфікс у назві поселення – дія аналогії, чи об'єктивних ойконімотвірних процесів, виводить дослідників з «полону» народної етимоло-

гії. Лінгвокультурологічне опрацювання цих назв передбачає вивчення культури іменотворення та простеження його лінгвістичних механізмів.

Дерево *береза* – символ весни й ніжного душевного смутку; уособлює дівочу чистоту, кохання, шлюбне з'єднання, а також (своїми похилими вітами) – тугу, горе, печаль [Жайворонок, с. 34–35]. Топооснова *берез-*, народні географічні терміни: *березинка, березиця, березінка* 'молодий березовий ліс; березовий ліс' (Данилюк, с. 10); *березівка, березовка* 'березовий ліс' (Громко та ін., с. 24); *березник* '= *березняк* березовий гай, ліс' (СУМ ІІ, с. 430); *березниця* '= *березник* березовий ліс, гай' (Гр. І, с. 51–52) та ін. стали етимонами багатьох ойконімів, а серед них і назв двох теперішніх міст України: *Березань* та *Березне*.

Місто ***Березань*** (Кв.) засноване не пізніше 1616 р. (ГЕУ І, с. 86). Його назву мотивовано незасвідченим апелятивом **березань*. Апелятив **березань* *'білий, світлий' (індоєв. **bhereg* 'блищати; світлий' (ЕСУМ І, с. 171), який, за Святославом Вербичем, став мотивом для назви р. *Березань* *'біла, прозора (чиста) річка' [Вербич 2013, с. 18], для іменування поселення міг бути вживаним зі знач. *'територія, поросла березами'.

Василь Лучик допускає можливість утворення астіоніма безпосередньо від апелятива *береза* [Лучик, с. 40]. Зоряна Купчинська зараховує назву містечка *Березань* (як і колишнього села *Березань Малая* Переяславського пов.) до утворень на ***-jь*** [Купчинська, с. 724], що, зважаючи на ойконіми *Атаманъ, Стенань, Урманъ* та ін., – теж цілком умотивовано. Вірогідним є походження назви м. *Березань* від назви р. *Березанка,* п. Недри л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, 40), або й сама Недра, на якій споруджено місто, колись іменувалася *Березанкою.*

Зображенням, яке нагадує стовбур *берези*, декоровано герб *Березані*. Сьогодні в Україні відомі ще два поселення *Березань* (Мк., Од.).

Формою сер. р. відносного прикметника *березний* (< *береза*) – очевидно, т.с., що *березовий* 'прикметник до *береза*' (Гр. І, с. 52; СУМ І, с. 160) мотивовано астіонім ***Березне*** (Рв.). Назву поселення вперше засвідчено у писемних джерелах 1445 р.: *у Бєрєзномъ*

(Archiwum I, с. 137) [Пура, с. 77]. Літописний ойконім *Бєрєзныи* [ЕСЛГНПР, с. 19] (тепер *Березна*, Чрн.) підтверджує давність творення ойконімів такого типу від апелятивів; пор. також: *Вербна, Вересна, Дубно, Колодне, Кремне, Липне* та ін.

Ярослав Пура припускає можливість утворення назви поселення *Березне* від особової назви **Березний*, відтопонімного антропоніма, похідного від назв населених пунктів *Березна, Березно* [Пура, с. 78]. Історики зазначають, що якийсь час поселення іменувалося *Андріїв*, тож на гербі *Березного* зображено і Андріївський хрест, і два листки *берези*. На території України засвідчено ще ойконіми *Березна* (Вн., Чрн.), *Березне* (Хм., 2), *Березна Воля* (Вл.), *Велика Березна* (Хм.).

Апелятив *берест* ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень’ (СУМ I, с. 160) послуговував для творення географічного терміна **берестець* ‘зарості молодого бересту’, а останній спричинився до постання ойконіма ***Берестечко*** (Вл.).

Найдавніші фіксації назви поселення припадають на першу половину XVI ст., приблизно на 1516 р.: *Бєрєстечко* [Шульгач, с. 12] (якщо топонім *Берестки*, засвідчений під 1445 р. (ГЕУ I, с. 88) уважати таким, що не стосується теперішнього *Берестечка*).

Віктор Шульгач уважає, що назва поселення могла походити безпосередньо від апелятива *берестець* або опосередковано від однойменного мікротопоніма [Шульгач, с. 12]. До того ж ойконіми-демінутиви нерідко вказують на міграційні процеси, тож і жителі *Берестків,* (пор. літописне *Бєрєстовоє* [ЕСЛГНПР, с. 19]) *Берестя* тощо після знищення чи розорення їхньої оселі могли заснувати нове поселення та поіменувати його *Берестечком*.

Місто ввійшло в історію України як місце безмежної звитяги, мужності та водночас трагедії й поразки запорозького козацтва; битва під *Берестечком* між Військом Запорозьким під проводом Богдана Хмельницького та польською армією зумовила народження геніальної Шевченкової метафори «*нас тут триста як скло товариства лягло...*». Конотативні значення астіокультуроніма *Берестечко*: 1) трагічна подія в українській історії; 2) людсь-

ка трагедія; 3) поразка [Лукаш 2018, с. 59]. Сьогодні аналізований астіокультуронім – це ще й структурний елемент ергоніма – заповідника «Поле *Берестецької* битви». На Рівненщині побутує село *Берестечко*, колишнє *Русно-Берестечко*.

Теперішнє м. ***Виноградів*** (Зк.), засноване у IX ст. (ГЕУ I, с. 113), вперше засвідчене відомими історичними джерелами під 1262 р.: *Szőlős* (Дэже, с. 270), до 1946 р. іменувалося *Севлюш* (< угор. *szőlő* ‘виноград’; *szőlős* ‘виноградник’). *Виноградів* – калька угор. назви *Szőlős*, на укр. мовному ґрунті формально дооформлена суфіксом ***-ів***.

Кирило Галас зазначає, що *Виноградів* називали ще *Nugacha, Vgosa, Угоча, Ugocsa* [Галас 1957, с. 205; Лучик, с. 120]. Натомість Ласло Деже зауважує, що про *Ugocsa* вперше згадано в другій пол. XII ст. як про опустіле біля *Виноградова* (біля *Szőlős*) поселення (Дэже, с. 272). У народній культурі *виноград* наділений ознаками святості; це перша культивована рослина, згадувана в Біблії; символ щастя, веселощів, життєвої ниви й краси новоствореної родини [Жайворонок, с. 86]. Для *Виноградова*, який упродовж віків потопає у *виноградниках*, назва поселення є символічною.

Місто ***Вишневе*** (Кв.) засновано 1960 р. (ГЕУ I, с. 180), хоч історію його становлення пов’язують із затвердженням проекту будівництва Південно-Західної залізниці 1886 р. та спорудженням 1887 р. залізничної станції *Жуляни.* Населений пункт при станції *Жуляни* поіменований *Вишневим* у березні 1960 р. Астіонім мотивовано апелятивом *вишня* / прикметником *вишневий* ‘прикм. до вишня; стос. до вишні’ (СУМ I, с. 543).

Вишня – плодове дерево, звичайно з довгим тонким гіллям, на якому визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям; типове дерево українських садків; символ дівочої і молодечої краси, веселощів, кохання; вишневий сад у піснях – символ батьківського дому, господи, родини [Жайворонок, с. 89]. Для українських поселень *вишня* – глибоко символічний образ, до того ж опоетизований Тарасом Шевченком, тож не випадково сьогодні у всіх регіонах побутує 64 ойконіми *Вишневе* (АРК, Вн., Днп., Днц. та ін.), а також села *Вишенька* (Вн., Лв.)*, Вишеньки* (Рв., Тр., Чрн. та

ін.), *Вишневий Діл* (Лг.), *Вишневий Яр* (См.), *Вишнівка* (Зп., ІФ., Чрк. та ін.) тощо.

Частотними є дендрологічні українські ойконіми, мотивовані апелятивом *дуб* та географічними термінами, похідними від топооснови *дуб-*: *дубина, дубник, дубняк* ‘дубовий ліс, гай; дубова памолодь’ (СУМ ІІ, с. 428, 430); *дубки* ‘невеликий дубовий ліс’, *дубовик* ‘дубовий ліс’, *дубок* ‘невеликий дубовий ліс’ (Громко та ін., с. 73); *дубівець, дубове, дубовина, дубовщина* ‘дубовий ліс’ (Данилюк, с. 34–35); *дубня* ‘молодий дубовий ліс’ (Черепанова, с. 73) тощо, а також *діброва* ‘листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб’ (СУМ ІІ, с. 294) та ін.

У переліку сучасних українських міст – м. ***Дубно*** (Рв.), колишній літописний *град Дубенъ*. Поселення засвідчено в давніх літописах під 1100 р.: *Дубенъ* (ПСРЛ І, с. 274) [ЕСЛГНПР, с. 53]. Назву мотивовано прикметником *дубовий* (< д.-р. *дубьнъ* < прасл. **dǫbъ* ‘дубовий’ [ЕСЛГНПР, с. 53]. Зоряна Купчинська стверджує, що найпершими з відносних прикметників, від яких творилися оніми, були ті, що мали суфікс ***-ьп*** [Купчинська, с. 51]. Астіокультуронім *Дубно* – яскравий приклад цієї моделі. Ярослав Пура вважає менш імовірною версію про відантропонімне творення назви поселення [Пура, с. 79].

Географічне розташування міста породило дескрипцію *місто над Іквою.*

Теперішнє м**.** ***Дубровиця*** (Рв.) також відоме з княжого періоду, з 1005 р. (ГЕУ І, с. 373), а в найдавніших літописних джерелах під 1183 р. зафіксовано повідомлення про *Дубровицького князя*: *кънзѧ Доубровицьского* (ПСРЛ ІІ, с. 631) [ЕСЛГНПР, с. 53]. Приблизно від середини до кінця ХІІ ст. *Дубровиця* була центром удільного Дубровицького князівства у складі Турово-Пінської землі [Гром, с. 7]. Мотивовано назву поселення апелятивом (географічним терміном) *дубровиця* (**доубровицѧ*, староукр. *доубровица*) ‘невеликий дубовий ліс; гай’ [Лучик, с. 198; Шульгач, с. 46].

Місцеві історики-краєзнавці знаходять паралелі між астіонімом та назвами урочищ *Дуби* в Більському та *Поліська діброва* в Літвицькому лісництвах [Алексієвець, с. 23]. Дескрипцією

найдревніше місто Рівненської обл. підкреслено києво-руський період заснування міста.

Липа – священне дерево давніх слов'ян, покровителькою якого в язичництві вважалася богиня Лада, а в християнстві Богородиця, її деревина використовувалася як матеріал для іконостасів, музичних інструментів та предметів побутового вжитку, а цілющі властивості цвіту – в народній медицині. Липу використовували як особливий оберіг: уважалося, що в неї не б'є блискавка, тому її садили біля будинків і не боялися ховатися під неї під час грози. Повсюдне поширення цього дерева посприяло активному поширенню народних географічних термінів: *липина* 'липове дерево; липовий ліс' (Гр. II, с. 360); *липняк* 'липовий ліс' (СУМ IV, с. 488); *липники* 'ліс, де ростуть липи' (Данилюк, с. 53) тощо та поіменуванню багатьох поселень.

Географічним терміном *липовець* 'липовий гай, ліс' [Лучик, с. 303], 'ліс, де ростуть липи' (Данилюк, с. 53) мотивовано назву м. ***Липовець*** (Вн.), згаданого в документах 1545 р. (ГЕУ II, с. 267). З 1629 р. відомі *Старий* та *Новий Липовець* (Отам., с. 251), у цьому ж столітті йдеться про *Липовець* як про «пусте село» [Дика, с. 90]. Імовірним є поіменування поселення за посередництва гідроніма *Липовець* (СГУ, с. 315) або однойменного мікротопоніма.

Відома легенда про збірний пункт татарської орди під назвою *татарських липанів*, від якого нібито походить астіонім.

Одне з наймолодших міст Львівщини, засноване 1955 р. як *Кірове*, 1957 р. було перейменоване на м. ***Соснівку*** (Лв.) (ГЕУ II, с. 155). Тепрішній астіонім мотивовано апелятивом *сосна* (поселення зведене у сосновому лісі).

Сосна – 'вічнозелене хвойне дерево, перев. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукупності; сосновий гай, ліс; сосняк' (СУМ IX, с. 469). З-поміж назв хвойних дерев *сосна* найчастіше є етимоном ойконімів. 35 теперішніх назв поселень мотивовано апелятивами *сосна*; *соснина* 'сосновий гай, ліс; сосняк' (Inid.); *сосонка* '*зменш.-пест.* до сосна' (СУМ IX, с. 470) та похідними від них дериватами.

З 1362 р. відоме м. ***Хмільник*** (Вн.) (ГЕУ III, с. 375): *Хмельникъ* (Подолия, с. 39) [Дика, с. 171]. Первісну назву поселення

Хмельникъ мотивовано діал. апелятивом *хмельник* ‘хмільник’ (ЕСУМ VI, с. 188), ‘місце, де росте хміль’ (Гр. IV, с. 405), теперішня назва *Хмільник* – закономірно узгоджена з фонетичними нормами української мови.

Народні перекази розповідають про *зарості хмелю*, які допомагали першим поселенцям ховатися від нападників. *Хміль* – однорічна або багаторічна витка рослина, деякі види якої використовують у пивоварінні; здавна символ родючості, молодого буяння; фразеологізм *хмелем зарости* – народнопісенний образ *бути занедбаним* [Жайворонок, с. 620].

Назву колишнього пристанційного поселення, теперішнього м. ***Ясинувата*** (Днц.), заснованого 1872 р. (ГЕУ III, с. 467), мотивовано прикметником *ясинуватий* ‘насичений до певної міри *ясенами* (про місцевість)’ [Лучик, с. 531]. Щоправда, назва набагато старша від самого міста, позаяк воно «позичило» собі питоме українське ймення із суф. ***-увати*** у відомого ще з 1690 р. козацького поселення *Ясинувате*. На землях цього давнього зимівника запорозьких козаків у 70-х роках XIX ст. прокладено Костянтинівсько-Оленівську лінію залізниці, споруджено станцію та засновано нинішній населений пункт.

Ясен – ‘дерево родини маслинових з перистим листям і міцною деревиною, яку використовують на різні вироби’ (СУМ XI, с. 652); в українській етнокультурі «символізує стрункого козака, хлопця, парубка» [Жайворонок, с. 665], ясени висаджували біля осель для захисту від вітрів тощо.

На периферії мікрокоду АпЛн перебувають астіокультуроніми *Алупка* та *Ялта* – назви поселень з давньогрецькими основами.

Місто ***Алупка*** (АРК) уперше згадане в давніх джерелах X ст. як *Аубіка* (ГЕУ I, с. 35). Поряд із сучасним варіантом назви, історичні документи фіксують також форму *Лупіко* (*Lupico*) [Лучик, с. 19].

Значення твірного апелятива *»αλεπού / »αλουπού* < давньогр. *»αλωπηξ* ‘лисиця’ [Бушаков, с. 61], тобто в первісній назві закладено вказівку на місцевість, де водяться *лисиці*. «Закінчення ***-ка*** в назві поселення є закінченням грецьких топонімів середнього роду, що вживаються в множині (*Αλούπκα* < **Αλούπικα*)» [Білецький 2012, с. 44]. Олександра Суперанська висуває припущення про мотивацію назви

поселення не апелятивом, а відапелятивним антропонімом *Αλωπηξ* [Суперанская 1995, с. 44]: засновником поселення була особа на ім'я *Αλωπηξ*. Таємниця первісного поіменування прадавнього міста дає змогу з однаковою вірогідністю вести мову про апелятивний та антропонімний тип закодування астіокультуроніма.

Поселення на березі Чорного моря, теперішнє місто-курорт ***Ялта*** (АРК) відоме з 1145 р. (ГЕУ ІІІ, с. 461–462) як *Джаліта, Галіта, Кауліта, Геаліта, Еталіта, Ялита* (*Γιάλτα* < *Γιάλίτα* < **Αιγιαλιτών κάστρο*). Етимологія назви пов'язана з давньогр. *γιαλος / γιαλός* (*ялос*) 'берег', 'морський берег, узбережжя' [Білецький 2012, с. 42; Лучик, с. 529; Никонов, с. 491; Отин, с. 190].

Ялту називають ще *Українською Рив'єрою* та *містом щастя*. Адміністративна одиниця *Велика Ялта* об'єднує більше 30-ти поселень (Алупку, Гаспру, Гурзуф, Кореїз, Лівадію, Мисхор, Массандру, Сімеїз, Форос та ін.).

Отже, апелятиви, якими мотивовано низку українських астіонімів, відображають особливості довкілля, демонструють спорудження давніх поселень у важкодоступних місцях (очевидно, з метою захисту від ворога), або, навпаки, на просторих, необжитих місцевостях; частина етимонів утрачена сучасною українською літературною мовою (**белз, *kalихъ* / **kalušь* та ін.), інші не зафіксовані навіть у словниках народних географічних термінів (**білопілля, *гуляйполе, *кремѧньць, *скалат* та ін.) і продовжують жити тільки в назвах поселень.

3.1.2. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів (мікрокод АпАр)

Мотиваторами назв населених пунктів нерідко ставали апелятиви на позначення об'єктів чи предметів, створених людиною, або артефактів. Серед сучасних астіонімів – низка онімів з компонентом *-город, -град.* Такі назви «активно фіксувалися вже літописами Київської Русі, починаючи з ІХ ст. <…>, і значна продуктивність їх є свідченням високого ступеня «адміністративного та організаційного розвитку» (Станіслав Роспонд) тодішньої державності русичів» [Бучко-Бучко, с. 280–281]. Ойконіми з компо-

нентами *-город, -городка, -град, -селиця, село*, а також назви поселень, мотивовані іншими апелятивами на позначення об'єктів, створених людиною, засвідчують і документи пізніших часів аж до найновіших іменувань чи перейменувань XXI ст. Одиницями досліджуваного мікрокоду є: *Білгород-Дністровський, Вишгород, Звенигородка, Новгород-Сіверський, Новоград-Волинський, Новоселиця, Городище, Городня, Городок* (2)*, Великі Мости, Вінниця, Заводське, Кроловець, Мостиська, Острог, П'ятихатки, Середина-Буда, Стебник, Строжинець.*

Білгород-Дністровський (Од.), одне з найдавніших міст світу, відоме щонайменше з VI ст. до н. е. (ГЕУ І, с. 94), іменувалося по-різному автохтонами та мандрівниками: *Тіра, Оксія, Аспрон, Маврокастрон, Четата-Албе, Адиба, Аккерман, Бѣлъгородъ, Білгород-Дністровський* та ін. У грамотах XV ст. згадується як *Белогород*; у літописах 1482 р. – *Бѣлиградъ*, *Бѣлъгород* [Нерознак, с. 34].

Провідна характеристика усіх (за незначним винятком) згаданих назв зводиться до вказівки на *біле місто.* Дослідники стверджують, що прикметник *бѣл*(*ыи*) в астіонімі вживався первісно у значенні 'гарний, красивий', а *городъ* – 'укріплене поселення; фортеця' [ЕСЛГНПР, с. 28].

Давньоукр. назва *Бѣлъгородъ* скалькована наприкінці XV ст. турками як *Ак-Керман* ('*біла фортеця / біле місто*'). *Аккерманом* поселення називалося до 1944 р., опісля ж йому повернули історичну українську назву та додали атрибутивний компонент *Дністровський* для відмежування від *Бєлгорода* слобожанського, що нині належить РФ.

Теперішнє м. ***Вишгород*** (Кв.) зберегло свою назву з 946 р.: *Вышегородъ* (ПСРЛ І, с. 60) [ЕСЛГНПР, с. 38]. Астіонім мотивовано апелятивом *вышгородъ,* утвореним від словосполуки *вишнии город* (*верхнє місто*), тобто поселення, розташоване на підвищеному місці (за формою – це первісно складна назва, утворена з порівняльного ступеня прислівника *выше* (від *високо*) і *город* [Нерознак, с. 54]). Дослідники з огляду на поширеність такої назви в різних слов'янських землях (пол. *Wyszogród*, чес. *Vyšehrad*, блр. *Высокий Город* (відомий з XIV ст.) [Нерознак, с. 54]) вважають *Вишгород* семантичним утворенням від *вышьгородъ* 'акро-

поль, верхній замок, кремль, детинець’, ‘місто на згірку, частіше над річкою’, ‘високе місто, замок, укріплення на високому місці’, ‘місце влади (замок) феодала’ [ЕСЛГНПР, с. 39; Лучик, с. 123]. Цікавим є міркування Станіслава Роспонда про давньоукраїнські назви такого типу. Вчений зазначає, що компонент *-город* вказує на функцію цих давніх назв як назв культурних [Роспонд 1972, с. 52], тобто з погляду лінгвокультурології більш знаковим є постпозиційний компонент астіоніма.

Сьогодні в Україні збереглися назви поселень *Звенигород* (Лв., Тр.), *Звенигородка* (Крв., Мк., Чрк.), *Дзвенигород* (Тр.). Назва теперішнього м. ***Звенигородка*** (Чрк.) відома з 1394 р. (ГЕУ II, с. 41) спочатку як *Звенигородъ, Swinigrod*, а від XVI–XVII ст. – *Звенигородка, Zwienogrodka* [Гонца, с. 93; Лучик, с. 220]. Астіонім мотивовано апелятивом *звенигород* ‘укріплене місце, з якого дзвонили, попереджаючи про наближення ворога’ [ЕСЛГНПР, с. 62]. Такі назви відомі багатьом країнам Славії і первісно вони вказували на засноване людиною поселення та його тип.

Михайло Худаш піддає сумніву виведення генези цих ойконімів від апелятива *звенигород* із згаданим значенням, чи від гідроніма з компонентом **звънъ*, як про це пише Володимир Нерознак [Нерознак, с. 76]. Учений припускає, що препозиційний компонент ойконіма *Звени-* – це, можливо, імперативна форма дієслова з коренем *звонъ* ‘звук’ (Срезневський I, с. 964), вжита у значенні ‘звучи’, ‘слався’, ‘будь славний’. Тобто цьому містові (*го́родові*) вже при його заснуванні бажали слави [Худаш 2006, с. 108–109]. Компонент *-город, -городка* у назві поселення вказує на об’єкт, створений людиною.

У назві літописного *Новъгорода Сѣвєрьского*, теперішнього міста ***Новгород-Сіверський*** (Чрн.) закодовано і вказівку на об’єкт, заснований людиною (*-городъ*), і на час його заснування (*новъ-*), і на належність жителів до племені *сіверян* (1096 р.: *на Деснѣ… за Новымъ Городом* (ПСРЛ I, с. 248); 1146 р.: *поидоша к Новугороду* (ПСРЛ I, с. 314); 1152 р.: *к Новугороду Сѣверьскому* (ПСРЛ I, с. 339) [ЕСЛГНПР, с. 92]. Твірий апелятив *новъгородъ* був активним не тільки в києво-руський період, ним послуговувалися при іменуванні та перейменуванні поселень навіть на початку XX ст. (див.: *Новгород*, Зп.).

Новгород Сіверський зажив собі слави столиці Новгород-Сіверського князівства (≈ 1097 р. – кінець XII ст.). Знаменитий твір давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім» посприяв тому, що нині побутують дескрипції, які успішно конкурують з офіційною назвою: *місто Ігоря Святославича, місто «Слова…»*.

Теперішнє м. ***Новоград-Волинський*** (Жт.) у давніх джерелах 1257 р. зафіксовано як *Въз*(*ъ*)*вѧгль*: *пошелъ ко Возвѧглю* (ПСРЛ II, с. 838) [ЕСЛГНПР, с. 36]. Як *Звягель* (первісно посесив на ****-jь*** від антропоніма **Звѧголъ* [Лучик, с. 353] або **Въз(ъ)вѧгълъ*? [ЕСЛГНПР, с. 36]) поселення було відоме до кінця XVIII ст. (ГЕУ II, с. 426), а 1793 р. його перейменували і визначили адміністративним центром новоствореної Волинської губернії. Однак стати губернським містом *Звягелю* так і не судилося, а перейменування на *Новоград-Волинський* за поселенням закріпилося донині. Астіонім утворено, очевидно, як прототип *Новгороду-Сіверському* з акцентом на нове, перебудоване (реконструйоване) місто.

У *Новограді-Волинському* народилася Леся Українка, що спричинило постання дескрипції *місто Лесі* або *Батьківщина Лесі Українки*.

Новоселиця (Чрн.) – давнє місто відоме з 1455 р. (ГЕУ II, с. 432). Спочатку поселення іменувалося *Шишківці*: *Шизкоуци, где был Юріева двора, на Пруте,* 1456 р. (Costachescu II, 577); 1617 р.: *Шишкоэць біля Пруту, що тепер називається Новоселица, ... в Хотинській волості* (Balan I, 169). Нова назва свідчить не просто про заміну найменування, а про з'яву нового поселення на місці запустілого [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 40]. Астіонім мотивовано апелятивом *новоселиця* 'нове поселення' [Лучик, с. 355], 'новозаселене поселення' [Бучко, с. 94].

Україна нині буквально рясніє *Новоселицями* (27 ойконімів), *Новоселівками* (78 ойконімів), назвами поселень *Новосілка* (25 ойконімів), *Новосілки* (17 ойконімів) тощо.

Поселення ***Городище*** (Чрк.) відоме з XVI ст. (ГЕУ I, с. 288), хоч засноване воно, очевидно, ще раніше. Назва теперішнього міста мотивована апелятивом (географічним терміном) *городище* 'давнє земляне укріплення' (Гр. I, с. 315), 'поселення, укріплене валами й ровами; місце, де збереглися рештки укріпленого по-

селення’ (СУМ ІІ, с. 136). Елементи укріплених городищ (*Жабокрич, Теличівка, Бугаївка*) виявляли на території теперішнього міста аж до кінця XIX ст., а назві, яку в 40-х роках XX ст. була спроба змінити на *селище ім. Г. І. Петровського*, судилося ще довше життя.

Сьогодні в різних куточках України побутують 34 однойменні населені пункти.

З кінця XVI ст. відоме поселення ***Городня*** (Чрн.) (ГЕУ І, с. 288). Його назву мотивовано народним географічним терміном **городня* ‘система дерев’яних зрубів, заповнених землею або камінням, яка укріплювалася навколо міста або двору феодала’ (імовірність функціонування цього терміна припускають Наталія Торчинська і Михайло Торчинський із покликанням на історика Степана Бабишина [Торчинська-Торчинський, с. 141]). Астіонім міг виникнути внаслідок субстантивації та онімізації форми жін. р. староукр. прикметника *городныи* ‘міський, городський’ (ССУМ І, с. 252), ‘городний’ [Лучик, с. 162]. Обидві версії дозволяють бачити в основі теперішнього астіоніма артефакт, об’єкт, породжений життєдіяльністю людини, назва якого і стала іменем поселення.

Розташування міста біля перетину кордонів України, Білорусі та РФ зумовило народження дескрипції *прикордонне місто*.

Назви двох однойменних міст ***Городок*** (Лв. та Хм.) мотивовано географічним терміном *городок* ‘невелике укріплене поселення; укріплення з частоколу або із зрубів; укріплене тином поселення; населений пункт; велике село’ [Торчинська-Торчинський, с. 142]; ‘малий, невеличкий город-місто’ [Худаш 2006, с. 61] < д.-р. *городъкъ* ‘(невелике) укріплене поселення’ [ЕСЛГНПР, с. 45].

Літописну згадку з 1213 р. (*у Городкоу* (ПСРЛ ІІ, с. 733) [ЕСЛГНПР, с. 44]) дослідники пов’язують з сучасним містечком *Городок*, що на Львівщині, а пам’ятку про поселення, відоме з XIII ст., в історичних джерелах засвідчене 1392 р., з кінця XV ст. належне магнатам Новодворським і назване тоді *Новодвором* [Торчинська-Торчинський, с. 141], – з *Городком*, що на Хмельниччині.

Городок Львівщини зажив собі доброї слави ще в галицько-волинський період, отож з того часу відомі описові конструкції

Городок сольний, соляний Городок, а згодом – *Городок Галицький, Городок під Львовом, Городок Ягеллонський. Городок* Хмельниччини у XIV ст. іменувався, вірогідно, *Бедрихів Городок* (за належністю шляхтичу Бедриху).

Поселення ***Великі Мости*** (Лв.) відоме з 1472 р. (ГЕУ І, с. 154). В історичних документах воно засвідчене як *Містки, Мости, Августів, Великі Мости*.

Астіонім мотивовано множинною формою апелятива *міст* ‘міст’ (Гр. ІІ, с. 432), д.-р. *мостъ* ‘міст; гребля; бруківка’ < праслов. **mostъ* ‘міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу’ (ЕСУМ ІІІ, с. 482–483) [Лучик, с. 108].

Атрибутивний компонент *Великі* з’явився у назві десь наприкінці XVIII ст. і міг указувати на розмір споруджених тут *мостів* (*великі мости* через р. Рату або через р. Болотню), протиставляти це поселення іншому з такою ж назвою, акцентувати на розмірі самого поселення, порівнюючи з колишнім, поіменованим *Містками*.

Відоме припущення, що колишні *Містки*, а далі – *Августів* перейменовано на *Великі Мости* у зв’язку зі спорудженням т. зв. *митних мостів* через Рату і Болотню.

Місто ***Вінниця*** (Вн.) уперше згадане в історичних документах 1360 р.: *Вінниця* (Отаман., с. 41) [Дика, с. 30]. Назву поселення мотивовано апелятивом *винниця* ‘винокурня’, ‘виноградник’ (Гр. І, с. 173), ‘місце, де росте або ріс виноград’ [Дика, с. 30], ‘підприємство, де виготовляли горілку і спирт; ґуральня’, ‘*діал.* виноградник’ (СУМ І, с. 441).

Краєзнавці найчастіше висувають припущення про мотивацію назви міста назвою ріки *Вінничка* (СГУ, с. 112), яка, очевидно, сама є похідною від ойконіма (щоправда, за Валентином Отамановським, річка *Вінничка* раніше називалася *Вінниця*). Відомі й інші народні версії щодо генези астіоніма: від старослов. *вѣно* ‘придане; посаг’; від апелятива *віночок*; від імені язичницького бога *Вєнич* тощо, породжені, очевидно, різночитанням назви міста в давніх документах. Між тим варіанти назви, засвідчені «Словником староукраїнської мови XIV–XV ст.»: *при вѣнницикои*

волость... (1434 р.); *намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ* (1499 р.); *гостынець Винницкии* (ССУМ І, 229) та ін. переконують у потребі сполонізовану та зрусифіковану форму *Вінниця* узгодити з нормами сучасної української мови та закріпити назву міста як *Винниця*.

Від 2011 р. *Вінницю* ще називають *містом фонтанів*.

Сьогоднішнє м. ***Заводське*** (Пл.) засноване 1928 р. (ГЕУ ІІІ, с. 396) як селище *Сталінка*, з 1961 р. до 2016 р. іменувалося *Червонозаводське*. Місто виникло у зв'язку з будівництвом цукрового заводу, тож зміну назви 2016 р. на *Заводське* (астіонім мотивований прикметником *заводський* у знач. 'прикм. до завод' (СУМ ІІІ, с. 57) визначено як історично виправдану. Відома ще одна колишня назва поселення – *Піскобуд*. Вона постала у зв'язку з початком будівництва заводу, а відтак і міста недалеко від с. Піски.

Місто ***Кролевець*** (См.) засноване на берегах р. Свидні 1601 р. (ГЕУ ІІ, с. 246). Його назву мотивовано пол. апелятивом ***królewiec*** 'резеденція / маєтність короля; королівщина тощо'. Імовірно, поселення було однією з резиденцій польського короля [Іваненко, с. 139]. Така версія генези астіоніма найвірогідніша, але не єдина. Назва поселення могла бути: 1) посесивом на ***-ець*** від пол. апелятива *król* 'король'; 2) посесивом на ***-ець*** від антропоніма ***Król**, пор. прізвища: *Крольович* < фонет. видозміненого пол. апелятива ***królewic** 'королевич', *Круль* < пол. особової назви *król* < 'король', *Крулько* < пол. особової назви *król* чи *krul* 'король' + укр. суф. ***-ко*** [Чучка 2005, с. 307]; старопол. *Królewic* [Rymut I, с. 468]); 3) утворенням, спричиненим трансонімізаційними процесами: назву принесли вихідці з Правобережжя [Іваненко, с. 139] або з польських земель у Східне Полісся [Лучик, с. 292].

Існує припущення про заснування *Кролевця* на місці літописного *града Зартий*.

Дослідники наводять різні дати першої вірогідної згадки про теперішнє місто ***Мостиська*** (Лв.): 1244 р. (ГЕУ ІІ, с. 391); 1392 р.: *Мостич* [Янко, с. 236]; 1404 р. (ІМС Лв., с. 474); 1423 р.: *Mosciska* (AGZ III, с. 184). Мотивовано астіонім апелятивом (географічним терміном) *мостисько / мостиська* 'місце, де був міст' [Худаш 2006, с. 159], пор. *мостище* 'місце, де був міст' (ЕСУМ

III, с. 482). Очевидно, первісно поселення іменувалося *Мостища*, а *Мостиська* – результат польськомовного впливу.

У давніх літописах 1099 р. засвідчено назву м. ***Острог*** (Рв.): *во Ѳстрозѣ* (ПСРЛ II, с. 249) [ЕСЛГНПР, с. 96]. Астіонім мотивовано апелятивом давньоукр. *острогъ* (< праслов. **ostrogъ* / **ostrъ* 'гострий') 'огороджене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу з закопаних упритул у землю й загострених угорі стволів' (ЕСУМ IV, с. 228), 'місце, обгороджене гострими кілками' [ЕСЛГНПР, с. 96], 'огорожа з гострих колів і плоту, споруджена в час осади ворожих міст', 'населений пункт' (Даль II, с. 707), 'невисокий земляний виступ в оточенні вод, боліт (часто використовувався для фортечних потреб)' [Пура, с. 100]. Володимир Никонов стверджує, що після XVII ст. слово *острог* набуло значення 'тюрма' і повністю втратило продуктивність у топонімії [Никонов, с. 315].

Сьогодні острогівці гордо називають своє місто *містом-історією*. Для цього є багато підстав, найвагоміші із яких – *Острозька Біблія* 1581 р. та перший вищий навчальний заклад Східної Європи – *Острозька академія*.

Місто ***П'ятихатки*** (Днп.) засноване 1886 р. (ГЕУ III, с. 108) як пристанційне поселення Придніпровської залізниці. Його назву мотивовано словосполукою 'п'ять хаток'. Василь Лучик розмірковує про сакральність у тюркській культурно-історичній традиції числа 'п'ять' та її вплив на творення ойконімів на сході, півдні та в центрі України [Лучик, с. 396]. Версія про *п'ять перших побудованих хат* видається вмотивованою, однак кожне із теперішніх чотирьох поселень *П'ятихатка* й одинадцятьох *П'ятихатки* мають таку ж інтерпретацію. Гадаємо, що творення багатьох *П'ятихаток* відбулося не тільки внаслідок відбиття в назві кількісної ознаки 'поселення з малою кількістю (п'ять) хат', але й у результаті міграційних процесів – іменування осель за аналогією до відомих.

Зображенням *п'яти хат* на гербі *П'ятихаток* упевнено підтримується традиційна версія постання міста та його назви.

Місто ***Середина-Буда*** (См.) засноване у XVII ст. (ГЕУ III, с. 176). Назву мотивовано алятивом *буда* 'будка, шалаш; поташ-

ний завод’ (Гр. І, с. 105); ‘поташний завод’ (СУМ І, с. 246). Писемна фіксація 1731 р. як *Серединой Буды* (Ханенко, с. 28) [Іваненко, с. 249] дає підстави припустити, що первісно атрибутивний компонент назви вказував на належність підприємства *буда* чи вже й самого поселення *Буда Середі* (пор. антропонім *Середа* [Чучка, 2005, с. 510]). Олександр Іваненко вважає таку версію цілком вірогідною, однак ще зазначає, що теперішня назва, можливо, – покруч первісної *Серединна Буда*, де перший компонент мотивований прикметником *серединний, -а* і вказував на місце розташування географічного об’єкта [Іваненко, с. 250].

Географічне розташування поселення стало причиною народження дескрипцій *найпівнічніше місто України* та *місто на кордоні*.

Перша відома писемна згадка про теперішнє м. ***Стебник*** (Лв.) припадає на 1433 р.: *Isdebnik* (AGZ V, с. 80), а через декілька років, 1440 р.: *Stebnik* (MRPS V, с. 101). Можна припустити первісну мотивацію теперішнього астіоніма незасвідченим апелятивом **іздебник* < давньоукр. **издебникъ* < праслов. **jьstъbьnikъ*, похідним від давньоукр. **истьба* < праслов. **jьstъba* ‘дім, господарство’. Думку про походження однойменного гідроніма від праслов. **jьstъbьnikъ* наводить Олег Трубачов [Трубачев 1968, с. 263], її підтримує Святослав Вербич [Вербич 2017, с. 210], Василь Лучик [Лучик, с. 449]. Водночас розглядаємо й вірогідність мотивації назви поселеня апелятивом *стебник* ‘приміщення для збереження вуликів з бджолами в зимовий період’ (Гр. ІІІ, с. 54). Михайло Худаш вважає, що назва міста могла утворитися від назви потоку *Стебник* (СГУ, с. 529) [Худ. 2006, с. 352].

Масштабні кастрові провалля, які утворилися після закриття гірничо-хімічного підприємства, загрожують безпеці життєдіяльності *Стебника* і породили «сумну дескрипцію» *місто, що йде під землю*.

Щонайменше з XV ст. є відомості про заснування поселення ***Сторожинець*** (Чрн.): *Стороженець на Серетъ*, 1448 р. (Cost. II, с. 300) [Карпенко 1964, с. 71]. Його назву мотивовано апелятивом **сторожинець* ‘сторожове укріплення’, похідним від *сторожа* «варта, охорона» [Карпенко 1964, с. 71]. Юрій Карпенко припу-

скає, що спочатку споруджено, очевидно, сторожове укріплення, а поселення так почало іменуватися лише згодом [Ibid.].

Сьогодні *Сторожинець*, один з найкращих населених пунктів Чернівеччини, називають ще *містом-садом*.

Аналіз одиниць мікрокоду АпАр виявив генетичну неоднорідність їхніх етимонів, а відтак серед астіокультуронімів, мотивованих назвами артефактів, доцільно виокремити астіокультуроніми, мотивовані іншомовними апелятивами. Сюди зараховуємо такі астіокультуроніми: *Алушта, Бахчисарай, Вараш, Джанкой, Інкерман, Керч, Очаків*.

Візантійську фортецю *Алустон*, теперішнє м. ***Алушта*** (АРК) засновано в VI ст. (ГЕУ І, с. 35), а в різномовних середовищах назва поселення засвідчена ще як *Луста, Луска, Луске, Лустіа, Шалушта* [Янко, с. 23].

Назва поселення грецького походження, у якій дослідники вбачають первісне *Αλουστου φρούριον* ‘невмивана фортеця’ [Бушаков, с. 61], що вказувало на брудний, сірий вигляд укріплення [Лучик, с. 19]. Така версія не єдина, але, принаймні, найпереконливіша. Фрагмент давньої фортеці *Алустон*, зведеної за наказом візантійського імператора Юстиніана І, зображено і на гербі *Алушти*.

Поселення ***Бахчисарай*** (АРК) засновано 1502 р. (ГЕУ І, с. 74) або й раніше, наприкінці XV ст., коли стало столицею кримських ханів [Никонов, с. 45]. Назва постала шляхом складання апелятивів *бахча* ‘город, плантація під кавунами, динями, гарбузами, тобто баштанними культурами’ (Мурзаев, с. 76) чи *бахчи* ‘сад, город’ [Никонов, с. 45] та *сарай* тюрк. ‘будинок, палац, караван-сарай, господарська будівля’ (Мурзаев, с. 496); ‘палац’ [Никонов, с. 45].

Едуард Мурзаєв наголошує, що географічні терміни *бахча, бакча* відомі не тільки тюркським мовам (звідки запозичені східнослов’янськими), а й багатьом іншим: перс. *багче* ‘сад; садок’; тадж. *богча* ‘сад; садок’, *богистан* ‘місто (країна) садів’, *бог* ‘сад, парк’; груз. *баги* ‘сад’; вірм. *баг* ‘сад’, а *сарай* – термін загалом широкого ареалу і багатої полісемії (Мурзаев, с. 76; с. 496).

Історичні пам’ятки міста, його краєвиди пояснюють, чому бахчисарайці називають своє місто *сад-палац*.

У зв'язку зі спорудженням Рівненської АЕС 1977 р. на околиці села *Вараш* побудоване місто, яке упродовж 1977–2016 рр. іменувалося *Кузнецовськ*. Нині воно носить назву давнього поселення – м. ***Вараш*** (Рв.).

Генеза астіоніма *Вараш* не вповні ясна. Перші відомі писемні свідчення про нього сягають 1577 р.: *Hwarąsz* (*Гварош*) [Вараш]. Василь Лучик припускає, що назва поселення є семантичним дериватом від укр. діалекта *варош* 'місто', запозиченого з угор. мови, можливо, через посередництво антропоніма (пор. сучасне прізвище *Вараш* на Буковині та назву кутка с. *Хімчин – Варашівка* на Івано-Франківщині [Лучик, с. 294]. Ярослав Пура, аналізуючи астіонім *Кузнецовськ*, зазначає, що засновано його на околиці колишнього *Вараша*, початково пойменовано *Атомбуд*, а походження самої назви *Вараш* не розглядає [Пура, с. 94]. Назви *Вараж* і *Гвараж* Олександр Цинкаловський уважає варіантами *Вараша* [Цинкаловський І, с. 61], однак теж нічого не говорить про генезу ойконіма. Формально подібний онім – назву села *Варяж* (*Wareź, Варяжь*) (Лв.) Зоряна Купчинська розглядає серед ойконімів на ****-jь*** [Купчинська, с. 728]. Це дає змогу і в астіонімі *Вараш* бачити первісний посесив на ****-jь*** від імовірної особової назви **Варахъ*.

Народні інтерпретації пов'язують назву міста з *волохами, волхвами* (діал. *варажб*), *варягами* тощо.

Поселення ***Джанкой*** відоме з 1855 р. (АРК) (ГЕУ І, с. 318). Його назву співвідносять з тур. *джан <jні* 'новий, молодий' і кримськотат. *кой* 'село, поселення' [Лучик, с. 178], букв. 'нове село'. В Україні сьогодні побутує низка поселень *Нове Село* з аналогічним мотиваційним значенням (Зк., Лв., Тр., Хм.), а в мовленні ще залишилися однотипні назви колишніх німецьких колоній *Нойдорф* (*Neues Dorf*).

Дескрипція *ворота Криму* вказує на специфіку розташування міста: саме звідси пролягають шляхи до всіх куточків півострова.

Назву теперішнього м. ***Інкеман*** (АРК) уперше згадано в пам'ятках VI ст. (ГЕУ І, с. 99). У XV ст. тут містилася фортеця *Каламіта* (ГЕУ І, с. 100) – морський форпост середньовічного князівства *Феодоро*. 1475 р. турки реконструювали фортецю і почали називати її *Інкерман*. Упродовж 1976–1991 рр. місто іменувалося *Білокам'янськ*.

Інкерман – назва тюркського походження, сформована з кримськотат., тур., ног. *in* ‘печера’ і *kermen* ‘фортеця, укріплення’ [Бушаков, с. 108, с. 65; Лучик, с. 50], букв. ‘печерна фортеця’.

Нині *Інкерман*, місто давньої історичної слави, відоме ще й підвалами винного заводу, що спричинило дескрипцію *підземне місто*.

За довгу історію свого побутування м. ***Керч*** (АРК) відоме під різними назвами: *Пантіпакей, Боспор, Корчев* та ін. Слов’янський (давньоукр.) варіант назви, засвідчений на Тмутарканському камені 1068 р., а далі й у Лаврентіївському літописі: *оу Корчева* (ПСРЛ І, с. 336) [ЕСЛІГНПР, с. 76], дає підстави припускати мотивацію астіоніма апелятивом *кърчевъ* ‘такий, що характеризується корчами; розкорчований’ [Лучик, с. 258], де *кърчъ* < праслов. **kъrčь* ‘корч; викорчуване дерево або пень’ (ЕСУМ ІІІ, с. 76).

Однак нині така етимологія астіоніма вважається спірною і розглядаються ще й інші вірогідні етимони: давньоукр. *кръкъ* ‘горло’, *кърчии* ‘коваль’ (Фасмер ІІ, с. 226), адиг. **керк-jь* ‘черкеське’ (ЕСУМ ІІІ, с. 76) тощо. Віталій Бушаков уважає, що місто засноване не раніше XIII ст. і висуває італійсько-тюркську версію постання теперішньої назви, в основі якої італ. термін *cerchio* ‘місце, обнесене фортечною стіною’, можливо, – калька арабсько-турецького *hisar* ‘фортеця’ [Бушаков 1991, с. 141].

Розташування *Керчі* між Чорним і Азовським морями породило дескрипцію *місто біля двох морів*.

Місто ***Очаків*** (Мк.) відоме з першої половини XIV ст. та засвідчене в писемних джерелах як місто-фортеця *Дашів,* засноване литовським князем Вітовтом, також *Чорний город, Кара-Кармен, Узу-Кале, Ачи-Кале* (ГЕУ ІІ, с. 478). Теперішня його назва – це адаптований до вимог української мови турецький онім *Ачи-Кале* з доданим суфіксом ***-ів*** (<***-овъ***). Щодо тюрк. *Ачи-Кале*, то вчені висувають різні припущення. Василь Лобода вважає (з покликанням на [ІМС Мк., с. 615]), що назва *Ачи-Кале* вказувала на місце заснування фортеці біля виходу у відкрите море [Лобода, с. 122]. Цього ж погляду дотримується Ірина Єфименко, спираючись на запропонований Велерієм Бушаковим етимологічний ряд: *Очак* <

Ачак < *Ачи-Кале* < тур. **Ачі-kale* < тюрк. *açiq* ‘відкритий’ + *qala* ‘фортеця’ [Бушаков, с. 109, 183; Єфименко 2017, с. 128]. Василь Лучик розглядає назву *Ачі-Кале* як симбіоз кримськотат. і тур. *ачы* ‘кислий, гіркий, солоний і т. ін.’ (Радлов I/1, с. 503) та кримськотат. і тур. (< араб.) *kalä* ‘фортеця, укріплення’ (Радлов II/1, с. 235), букв. – ‘погана, неприємна фортеця (укріплення)’ [Лучик, с. 367].

Дескрипція *місто, де Дніпро зливається з морем* майже не використовується через свою громіздкість, але дуже точно вказує на географічне розташування *Очакова*.

Отже, апелятиви на позначення назв артефактів – це значною мірою лексичні релікти, нерідко успадковані з глибокої давнини. Номінатори закодували в них колоративну (*біл-*), локативну (*виш-*), імперативну (*звени-*), темпоральну (*нов-*) тощо характеристику зведеного та заселеного людиною об’єкта (*го́рода, града*). Вказівка на об’єкт, важливий для поселення, характерна як для назв найдавніших міст (*Вінниця, Острог, Сторожинець*), так і для новіших (*Заводське*). Зашифровані в назвах поселень апелятиви іншомовного походження – це здебільшого сліди дослов’янської колонізації краю, прочитання яких теж відтворює специфіку апелятивного типу закодування астіоніма.

3.2. Локально-етнічний код (ЛЕтК)

Локально-етнічний код – це збереження у власній назві поселення загальної назви, вживаної на позначення певної групи осіб, об’єднаних спільністю території проживання; етнічною належністю тощо. На його позначення дослідники ще вживають терміни *антропонімний, антропоморфний, антропогенний код*, на нашу думку, не вповні коректні. Обґрунтуємо слушність такої оцінки.

Щодо *антропонімного коду* як центральної ланки коду онімного, то тут учені одностайні: ідеться про систему закодування у власній назві поселення антропоніма – власної назви людини. Такі астіоніми ми розглянули у третьому розділі нашого дослідження і переконалися, що вони становлять собою численну й культуроємну групу назв.

Антропогенний код разом із гідронімним, комонімним, оронімним, дримонімним, агроонімним, дромонімним, некронімним виділяє Олена Сьянова в рамках мікротопонімного [Сьянова, с. 5–6]. *Антропогенний*, за словником, – це ‘зумовлений діяльністю людини’ (СТСУМ, с. 32). Звідси – *антропогенний ландшафт* ‘місцевість, змінена діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій та використання певних технологій природокористування’ (ЕСУ); *антропогенні зміни* – ‘зміни клімату, ґрунту, водойм, тваринного та рослинного світу, спричинені господарською діяльністю людини; прямі й побічні впливи людини на природу’ (ЕСУ) тощо. Як бачимо, виділення антропогенного коду є цілком умотивованим, але саме в розрізі аналізу мікротопоніміки.

Тетяна Васильева, окресливши комплекс кодів, об’єктивації яких слугують ойконіми досліджуваної нею території (Білоруського Поозер’я), першим серед них називає *антропоморфний* [Васильева, с. 11–13]. *Антропоморфний*, за тлумаченнями словників, це – ‘людиноподібний’ (СУМ І, с. 52), а *антропоморфізм* – ‘уподібнення будь-чого до людини або перенесення властивих людині фізичних і психічних ознак на тварин, явища природи, предмети; уособлення; у багатьох релігіях – уявлення бога в образі людини (СУМ І, с. 52), ‘уособлення істот і явищ природи (теорія, за якою вони можуть думати й відчувати, як люди)’ (СТСУМ, с. 32). У розділі «Ойконіми, які експлікують інформацію антропоморфного коду культури» дослідниця розглядає відантропонімні ойконіми, сформовані на базі давніх слов’янських імен, канонічних православних і католицьких імен та назви-посвяти [Васильева, с. 11]. Вочевидь ідеться не про антропоморфний, а про антропонімний код, однак авторка, очевидно, розглядає ці терміни як синоніми.

У нашому дослідженні спосіб закодування у власній назві групового поіменування осіб, отриманого ними за місцем поселення; за етнічною (національною) належністю тощо називаємо *локально-етнічним кодом* астіоніма та виокремлюємо в його межах такі мікрокоди: 1) «Локально-етнічні назви» (ЛЕтН) (реперезентантами мікрокоду є астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами); 2) «Етнічні назви» (ЕтН) (сюди належать астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами).

3.2.1. Астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами (мікрокод ЛЕтН)

Локально-етнічна назва – це найменування людей, які отримали свою назву за характером місцевості, на якій вони первісно оселилися чи проживають; ойконіми, які утворені від таких найменувань людей, прийнято номінувати відлокально-етнічними (Бучко-Ткачова, с. 114). Назви міст мікрокоду «Локально-етнічні назви» (ЛЕтН): *Бережани, Глиняни, Дубляни, Заліщики, Ланівці, Підгайці*. Периферійними одиницями аналізованого мікрокоду вважаємо *Дунаївці, Перемишляни* – астіокультуроніми, мотивовані катойконімами, тобто «загальною назвою мешканців за назвою поселення, території їх проживання» (Бучко-Ткачова, с. 103).

Місто ***Бережани*** (Тр.), засноване на берегах р. Золота Липа, відоме з 1375 р. (ГЕУ І, с. 84), а 1416 р. зафіксоване в писемному джерелі як *Brzeszany* (AGZ V, с. 39). Найімовірнішим є його утворення від назви людей за місцем поселення (проживання): *бережани* – це ‘ті, що поселилися (живуть) *на берегах*’, пор. діал. *бережан* ‘прибережний житель’ (ЕСУМ І, с. 170).

Вірогідною є мотивація астіоніма катойконімом *бережани* ‘вихідці з населеного пункту *Берег, Береги* тощо’ або родинною назвою *Бережани* ‘родина *Бережана*’, пор. антропонім *Бережан* (Богдан, с. 11; Редько, с. 53) [Бучко, с. 52; Бучко-Котович, с. 32; Котович 2000, с. 51; Лучик, с. 39; Худаш 2006, с. 21]. Юліан Редько прізвище *Бережан* уважає похідним від топоніма (Редько, с. 111). Натомість Інна Царалунга переконана, що таке твердження потребує детальнішого опрацювання ойконімного матеріалу, бо нерідко складно встановити, що було первинним: прізвище *Бережан*, від якого утворився ойконім *Бережани*, чи навпаки [Царалунга, с. 35].

Місто багате численними пам’ятками сакральної та фортифікаційної архітектури, мальовничими краєвидами побережжя р. Золота Липа, за що отримало назву *маленька Швейцарія*.

З 1379 р. відоме м. ***Глиняни*** (Лв.) (ГЕУ І, с. 275), *Gliniany* (AGZ X, с. 2), яке з отриманням магдебурзького права 1395 р. зафіксоване в писемному документі як *Hlynieni* (ССМ І, с. 243).

Його назву мотивовано найменуванням людей за місцем поселення (проживання) *глиняни* ‘ті, що поселилися (живуть) на *глині* (*глинах, глинистому* місці)’. Михайло Худаш пише про посередництво мікротопоніма *Глина* або *Глини* та про імовірність утворення назви поселення від катойконіма *глиняни* ‘вихідці з населеного пункту *Глинна* [Худаш 2006, с. 56–57]. Назву поселення можна пов’язувати з родинною назвою *Глиняни* ‘родина **Глиняна*’, пор. антропоніми *Глина, Глинка, Глинів* (Бір. II, с. 111) [Царалунга, с. 47].

Народноетимологічною є версія про іменування населеного пункту за ознакою будівель, у яких селилися його мешканці, – ‘ті, що проживали в *глиняних* хатах’.

Із відродженням колишньої слави килимарства (Товариство ткацьке зародилося у *Глинянах* 1885 р.) вживається (принаймні, на місцевому рівні) дескрипція *місто килимарів*. Завдяки паломництву до Чудотворної ікони Розп’яття Христового (XVIII ст.), збереженої у місцевому храмі Успіння Пресвятої Богородиці, місто ще називають *Галицький Люрд*.

Поселення ***Дубляни*** (Лв.) відоме з 1440 р. (ГЕУ I, с. 372); 1466 р.: *Dublany* (AGZ XV с. 144). Назву теперішнього міста утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *дубляни* ‘ті, що поселилися (живуть) *у дубовому лісі*’.

Михайло Худаш припускає, що первісною назвою міста була не *Дубляни*, а **Дуб’яни* або **Дубняни* і утворена вона від катойконіма **дуб’яни* ‘вихідці з *Дуб’я*’ чи *дубняни* ‘вихідці з *Дубна*’, де *Дуб’я* / *Дубно* – мікротопоніми [Худаш 2006, с. 80]. Вірогідним є походження астіоніма від родинної назви *Дубляни* ‘родина **Дубляна*’, пор. антропонім *Дуб, Дубок* (Бір. II, с. 138) [Царалунга, с. 55].

Сьогодні місто відоме своїм вищим навчальним закладом – Львівським національним аграрним університетом, який у час заснування (1856 р.) іменувався Рільничою (сільськогосподарською) школою. Завдяки вишу місто називають (особливо у молодіжному середовищі) *с/г* (‘*се-га*’).

Місто ***Заліщики*** (Тр.) відоме з 1340 р. (ГЕУ II, с. 20); *Zaleszczhyki*, 1340 р. [Zaleski, с. 189]; *Zaleszczhyky*, 1482 р. (AGZ XIX,

с. 235). Астіонім мотивовано назвою людей за місцем поселення (проживання): *заліщики* ‘ті, що поселилися (живуть) *за ліском*’. Імовірним є його утворення від катойконіма **заліщики* ‘вихідці, переселенці із поселення *Залісці, Заліски, Заліське* тощо’ або від родинної назви *Заліщики* ‘родина *Заліщика*’, де **Заліщик* – прізвисько людини, яка поселилася ‘за ліском’, або патронім із суф. ***-ик*** від антропоніма *Заліско*, мотивованого діал. *залізко* ‘праска’ (ЕСУМ ІІ, с. 228). Михайло Худаш уважає можливим виводити назву міста із катойконіма на ***-(щ)ики*** – деривата мікротопоніма **Залісок* < *залісок* ‘узлісся’ (Гр. ІІ, с. 60) чи апелятивної словосполуки *за ліском*, лексикалізованої у новотвір *Залісок* ‘місцевість за ліском’ [Худаш 2006, с. 97]; див. також: [Бучко-Котович, с. 112; Лучик, с. 216].

У 30-х роках ХХ ст. *Заліщики* з дністровськими пляжами та облаштованими місцями відпочинку активно іменували *Українська* (*Польська*) *Рив’єра*. Географічне розташування міста, омиваного з трьох боків водами Дністра, спричинило дескрипцію *місто-півострів*.

З 1444 р. відоме поселення ***Ланівці*** (Тр.): *Lanowcze* (Archiwum III, с. 158). Астіонім утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *ланівці* ‘ті, що поселилися (живуть) *на ланах*’. Можливою є мотивація назви поселення катойконімом *ланівці* ‘вихідці, переселенці із поселення *Лани*’, родинною назвою *Ланівці* ‘родина *Ланівця*’, патронімною назвою *Ланівці* ‘нащадки чи піддані *Ланя*’, де *Лань*(*о*) – варіант якогось християнського імені з початковим *Ла-* (*Лаврін, Лазар*) або давнє слов’янське відапелятивне ім’я [Демчук, с. 122]; див. також: [Бучко-Котович, с. 161; Лучик, с. 299; Худаш 2004, с. 198–200].

За народними переказами назва поселення змінювалася: *Млинівці / Линівці / Ланівці*, що документально не підтверджено.

Назву теперішнього м. ***Підгайці*** (Тр.) зафіксовано в джерелах 1397 р.: *Podhaycе* (AGZ I, с. 13); 1444 р.: *Podhajce* (ZDM VIII, с. 297). Її утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *підгайці* ‘ті, що поселилися (живуть) *під гаєм*’. Михайло Худаш зазначає, що первісно катойконім міг постати шляхом

лексикалізації апелятивної прийменникової словосполуки *під + гай* за допомогою суфікса ***-ці*** (*підгайці* ‘люди, що поселилися під гаєм’) або від ойконіма *Підгай* (*підгайці* ‘вихідці, переселенці з *Підгаю*’) [Худаш 2006, с. 184]. Віктор Шульгач, аналізуючи назву с. *Підгайці* (Вл.), теж веде мову про апелятив *підгайці*, який вказував на місце проживання першопоселенців та наводить діал. *підгайці* ‘місце біля гаю’ [Шульгач, с. 107]. В ЕІУ виявляємо не підтверджене джерельними матеріалами повідомлення про те, що первісною назвою *Підгаєць* (до 1397 р.) була *Тудинха* (ЕІУ). Гадаємо, що йдеться про частину *Старого міста* (*Tudynka*, część *Staregomiasta w pow. podhajeckim* (SG XII, s. 608), а не про колишню назву поселення.

Сьогодні *Підгайці* ще іменують *найменшим містом Тернопільщини*. У Тернопільській обл. є ще одні *Підгайці* – село в Шумському р-ні: *s Podhajec*, 1545 р. (Пам. IV, с. 200), а також два села *Підгайці* на Волині, одне з яких ідентифікують з літописним *Гаи* (1287 р.: *из Лоуцка в Гаи* [Шульгач, с. 107]) та *Підгайці* (Крв.), колишнє *Мамайка*, Лв., Рв.

Назви поселень *Дунаївці* та *Перемишляни* – одиниці периферії аналізованого мікрокоду. Їх мотивовано катойконімами – *дунаївці* та *перемишляни*.

Груповою назвою людей *дунаївці* ‘ті, що переселилися з-над *Дунаю*’ мотивовано астіонім ***Дунаївці*** (Хм.), відомий з 1403 р. (ГЕУ І, с. 375), 1493 р.: *Dunayowcze* [Торчинська-Торчинський, с. 174].

Повідомлення Миколи Янка про колишню назву *Дунай-город* Наталія Торчинська, Михайло Торчинський підтверджують фіксацією від 1865 р.: *Дунай-город*. Учені наводять також інші версії походження астіоніма: 1) від назви торговельного шляху, що проходив через поселення і вів до країн *Дунайського басейну*; 2) від особової назви *Дунай*, відомої ще з 1115 р.; 3) від географічного терміна *дунай* ‘став, розлив води, водозбір, потік’ [Торчинська-Торчинський, с. 174]. Кожна з версій є цілком прийнятною, і за кожною приховане спільне іменування перших мешканців (*дунаївці*), що згодом стало назвою зведеного ними поселення.

Дескрипція *місто сукнарів* сьогодні не актуальна, однак відома від 20-х років XIX ст., коли цей промисел у *Дунаївцях* був дуже популярним.

Теперішнє м. ***Перемишляни*** (Лв.), відоме з 1473 р. (ГЕУ III, с. 20), 1481–1499 рр.: *Przemyslany* (AGZ–ЦДІА ф. 10, оп. 4, спр. 2, с. 116), Інна Царалунга вслід за Дмитром Бучком називає «переселенським» [Бучко 1997, с. 83–86; Царалунга, с. 72]. За походженням це катойконім у плюральній формі від назви поселення *Перемишль – перемишляни* ‘вихідці, переселенці з *Перемишля*’ [Котович 2009, с. 56]. *Перемышль*, як припускають історики, вперше згаданий у джерелах 981 р. [Барсов, с. 157]. У давніх джерелах зафіксовано також катойконім *przemyślany*, 1656 р. (AGZ XXI, с. 202) та антропонім Федор *Перемышленин*, 1641 р. (ПЮН, с. 30) [Царалунга, с. 74].

Відома ще народноетимологічна версія мотивації астіоніма польськими лексемами *slawa* і *promysl / przemysl* ‘слава промислу’.

Отже, астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами, – це географія, історія, мова й культура в одній назві. Іменування таких поселень насамперед характеризує мешканців за ознакою освоєного й заселеного простору та вказівкою на малу батьківщину мігрантів.

3.2.2. Астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами (мікрокод EtH)

Ойконімному простору України властиво не так розширюватися (з заснуванням нових поселень) чи звужуватися (з занепадом поселення та вилученням його назви з облікових даних), як змінюватися. Зміни відбуваються двома шляхами: а) природним, коли ойконім набуває нових обрисів (іноді аж до невпізнання) внаслідок фонетичних, морфемних, граматичних модифікацій; б) штучним, коли поселення перейменовували. Одне з наймасштабніших перейменувань відбулося 1946 р., коли тисячі хуторів, селищ, сіл ліквідовували або об’єднували з іншими населеними пунктами, а тим, що залишалися, змінювали назву, пристосовували її до «радянської системи назовництва». Тож у

довіднику адміністративно-територіального поділу 1947 р. не виявляємо сотень назв поселень з етнонімами в основах. «Якщо до того часу, – зазначає Дмитро Бучко, – в ойконімії України було відображено більше 30-ти назв народностей і націй, на зразок, баскаки, болгари, вірмени, волохи, греки, киргизи, китайці, молдавани, мордва, німці, поляки, пруси, серби, татри, турки, угорці, французи, хорвати, цигани, чехи, шваби, шведи, явтяги, то після 1946 р. усі назви поселень з цими етнонімами в основах були перейменовані» [Бучко-Бучко, с. 228]. Не дивно, отже, що серед сучасних міст маємо сьогодні тільки чотири астіоніми, етимонами для яких послугували етноніми: *Армянськ, Болград, Слов'янськ, Татарбунари.*

Історія заснування м. ***Армянська*** (АРК) пов'язана з засвідченим у писемних джерелах I ст. містом *Тафгрос*, теперішнім с. *Перекоп*. Вихідці із *Перекопа*, переважно вірмени та греки, у 30-х роках XVIII ст. переселилися ближче до т. зв. Чумацького шляху й заснували 1736 р. поселення *Армянський Базар* (ГЕУ I, с. 51) [Лучик, с. 24; Янко, с. 27]. Принаймні, так колишній *Ермени-Базар* почав іменуватися з 1783 р., тобто з часу завоювання Криму Російською імперією по 1921 р.

Сучасна назва оформлена за нормами російської мови. За час побутування поселення в складі УРСР, а потім у складі України не було жодної спроби узгодити вірменську етноназву (Հայկական շուկա / Հայերեն) з нормами української мови (*Вірменський базар / Вірменськ*). 2014 р. із 22 286-ти мешканців *Армянська* вірменів зареєстровано 69 осіб або 0,3% від загальної кількості жителів, тож назва *Армянськ* сьогодні більш символічна, ніж насправді відбиває етнічний склад населення міста.

Місто ***Болград*** (Од.) (ГЕУ I, с. 113) теж має свою передісторію. Попередником *Болграда* вважають *Табаки*, поселення, на околиці якого 1812 р. замешкали болгари-втікачі з Османської імперії. *Болград* став основною колонією переселенців (сьогодні в Одеській обл. близько 50-ти болгарських сіл, тобто поселень, у яких постійно проживає значна кількість болгар і звучить болгарська мова) і єдиним містом, назва якому 1819 р. офіційно присвоєна царським указом.

Отож припущення Бориса Унбеґауна, Володимира Никонова, Миколи Шанського про мотивацію першої частини астіоніма болгарським діал. *бол* ‘великий’ Юрій Карпенко вважає неприйнятним з огляду на історичні умови та конкретну ситуацію з’яви ойконіма: *Болгарське місто / Болгарський град → Болгар-град / Бол-град* [Карпенко 1977, с. 199]. Сьогодні в *Болграді* майже 48 % мешканців – болгари.

Відома з 1676 р. фортеця *Тор* – попередник перейменованого 1794 р. м. ***Слов’янська*** (Днц.) (ГЕУ ІІІ, с. 202). Місто-фортеця *Тор* (*Соляний*) було не єдиним топонімом з такою назвою на півночі теперішньої Донецької обл.: урочище *Тор*, ріка *Тор*, яку згодом поіменували *Торцем* [Отин, с. 139], мотивовані апелятивом *тор* ‘пожвавлення, велика дорога, шлях’, ‘озеро’, ‘джерело’ тощо [Мурзаев, с. 558, с. 553]. Теперішню назву утворено від етноніма *слов’яни* – «велика група споріднених мовою та культурою народів, що живуть у Східній і Центральній Європі та азіатській частині Росії, утворюючи три народності: східнослов’янську (українці, росіяни, білоруси), західнослов’янську (поляки, чехи, словаки, лужичани), південнослов’янську (серби, болгари, хорвати, словенці, македонці)» [Жайворонок, с. 552]. Перейменування кінця XVIII ст. мало не тільки демонструвати наявність у місті *Тор* слов’ян, а й символізувати історичну слов’янізацію кримськотатарських та турецьких приазовських земель.

Місто ***Татарбунари*** (*Татар-Бунар*) (Од.) відоме з XVI ст. (ГЕУ ІІІ, с. 265), хоч історики стверджують, що кримські татари (чи, як звано їх у цьому регіоні, буджацькі ногайці) заснували поселення на місці колишньої резиденції кипчацьких ханів ще в XV ст. [Татарбунари]. Назву поселення мотивовано тюрк. етнонімом *татар* (Радлов ІІІ/1, с. 901-903) та кримськотат., тур. географічним терміном *бунар* ‘джерело, колодязь, фонтан’ (Мурзаев, с. 102) або гідронімом *Бунар* (СГУ, с. 76) у знач. ‘татарське джерело (колодязь, фонтан)’, ‘татарська *Бунар* (річка)’ [Лучик, с. 465]. Сьогодні *кримські татари* ‘тюркський етнос, батьківщиною якого є земля Кримського півострова [ЕІУ], покинули *Татарбунари*, а ті, що залишилися, не зареєстровані в місті як етнічна спільнота.

Отже, в українському назовництві шлях від етноніма до астіоніма виявився не надто продуктивним і не завжди підкріпленим лексичними можливостями української мови. Різними були мотиви іменування астіокультуронімів: заснування поселення вірменами (*Армянськ*), татарами (*Татарбунари*), перейменування поселення *Табаки* на *Болград* внаслідок заселення його болгарами, міста *Тор* на *Слов'янськ* – як символ утвердження слов'ян на приазовських землях.

3.3. Службовий код (СК)

Кожен період у суспільному розвитку пов'язаний із з'явою нових професій: продуктивні сили суспільства стимулюють виникнення галузей виробництва, які мають обслуговуватися людьми з певним набором кваліфікаційних умінь і навичок. Слова, що первісно іменували мешканців за характером виконуваної роботи, службовим становищем, професією, ставали ойконімами, якщо представники певного фаху селилися на ще не поіменованій території, або ж у місці їхнього поселення відповідна службова чи виробнича діяльність набувала такої суспільної ваги, що первісна назва переставала бути актуальною й поселення далі іменували за фахом його мешканців. Так з'явилися ойконіми, які в сучасній науковій літературі називають утвореннями від службових чи професійних назв – репрезентанти *службового коду*. За структурою – це множинні деривати на ***-и/-і***.

Засвідчені в писемних джерелах різних століть, такі поселення засновувалися не одночасно. До того ж сьогодні не можемо бути переконаними, чи назва поселення, скажімо, *Мельники*, утворилася від назви професійної зайнятості його жителів (*мельники* – робітники *млина*) чи за іменуванням родини, замешканої в поселенні (*Мельник* та його родина). Однак і перше, і друге є свідченням того, що на час заснування поселення такий фах тут побутував: або вся громада (велика чи мала) займалася означеним ремеслом, або родоначальник мав таку професію, або ж він був носієм службового (професійного) прізвиська чи (вже пізніше) прізвища. За нашими спостереженнями, тільки на теренах сучасної Галичини таких ой-

конімів збережено, принаймні, 29: *Блюдники* (ІФ), *Бертники* (раніше *Бердники*) (Тр.), *Бобрівники* (Тр.), *Бортники* (ІФ, Лв.), *Броварі* (Тр.), *Винники* (Лв., 2), *Золотники* (Тр.), *Колодруби* (Лв.), *Конюхи* (Тр.), *Кропильники* (Лв.), *Лісники* (Тр.), *Мельники* (ІФ, Лв.), *Перепільники* (Тр.), *Поплавники* (ІФ), *Рудники* (ІФ, Лв., Тр.), *Санники* (Лв.), *Скоморохи* (Лв., Тр., 2), *Сокільники* (Лв.), *Стадники* (Лв.), *Стрілки* (Лв., 2), *Тенетники* (ІФ). Характерно, що ці та інші аналогічні українські поселення – це здебільшого назви приміських сіл, а *Бровари* та *Винники* – міста, засновані поблизу Києва та Львова.

Перше документальне свідчення про м. ***Бровари*** (Кв.) відоме з 1628 р. (ГЕУ І, с. 128). Поселення, засноване, очевидно, до того часу, однак тільки на початок XVII ст. потрапило до писемних джерел як маєтність Остерського староства. В офіційних джерелах до 1969 р. місто іменувалося, як і теперішні села на Тернопільщині та Хмельниччині, *Броварі*. Генезу астіоніма найчастіше пов'язують з найменуванням осіб за родом заняття (*броварі* 'робітники пивоварні'), рідше – з плюралізацією апелятива *броварь* 'пивоварня' (Гр. І, 100), **броваръ* 'торгівля пивом' (ССУМ І, с. 124). Мотивом для поіменування населеного пункту могла також стати групова назва людей (сім'ї, родини, роду), утворена за власною особовою назвою (очевидно, прізвиськом) *Бровар* (Редько, с. 101). Антропонім *Бровар* міг походити від апелятива зі значенням *бровар* 'робітник пивоварні' (ЕСУМ І, с. 261), 'власник пивоварні' або й із цілком іншим значенням *бровар* *'людина з великими (густими) бровами', пор. *бровань, броватий* 'який має великі *брови*' (Гр. І, с. 100).

Побутує народна легенда про те, що первісно тут мешкали *браві вори* (сміливі розбійники).

Дескрипції *пристоличне місто*; *взуттєва столиця України* функціонують: а) з огляду на те, що населений пункт практично межує з Києвом; б) у зв'язку з заснуванням у місті багатьох взуттєвих підприємств (пор. із місцевим жартом-пропозицією перейменувати *Бровари* на *Шевці*).

Перше документальне свідчення про м. ***Винники*** (Лв.) – із 1444 р.: *Winniki* (AGZ–ЦДІА ф. 9, оп. 4, спр. 1, с. 4) [Худаш 2006, с. 36], хоч в офіційних документах виявляємо інформацію про іншу дату заснування поселення – другу половину XIII ст. (ГЕУ І, с. 173).

Мотивом для іменування астіоніма послугувала службова (професійна) назва *винники* ‘люди, які займаються виготовленням і продажем вина; люди, які працюють на винниці’ [Худаш 2006, с. 36], пор.: *винник* ‘винокур’, *винниця* ‘винокурня; виноградник’ (Гр. І, с. 173). Виноградарство має прадавню історію, і в окремі періоди свого розвитку ця галузь займала значну частку в структурі місцевого господарювання.

Можливо, в основу ойконіма покладено групову назву людей (сім’ї, родини, роду), утворену за власною особовою назвою (очевидно, прізвиськом) *Винник*. Цей антропонім, крім укр. мови засвідчений у блр. (Бір., с. 334), пол. (SSNO IV, с. 352) та походить від апелятива *винник* ‘той, хто виготовляв горілку і спирт’ (СУМ І, с. 441).

1785 р. на землях поселення *Винники* закладено німецьку колонію, яку поіменовано *Вайнбергеном* (*Weinbergen* < *Wein* ‘вино’ + *Berg* ‘гора’ – ‘Винна гора’; *Weinberg* ‘виноградник’). Німці у *Винниках* освоювали значні площі невживаних земельних угідь, вирощували конюшину, ріпак, хміль, ревінь, займалися садівництвом, упорядковували лісове господарство, працювали на тютюновій фабриці [Байцар, с. 14]. Тож вони назвали поселення *Вайнберген* не за ознакою своєї діяльності, а за прагненням відтворити в назві поселення первісну семантику оніма *Винники* [Котович 2017 а), с. 114].

Отже, всяка номінація – як поселення, так і особи – завжди є результатом людського досвіду, дуже часто залежить від характеру виробництва й неодмінно свідчить про рівень культурного розвитку суспільства.

3.4. Символіко-світоглядний код (СмСвК)

Від 1991 р. в Україні засвідчено дві хвилі перейменувань: перша – упродовж 1991–2013 рр., друга – 2014–2016 рр. Після прийняття Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні» назви міст, які в сучасній ономастиці прийнято називати штучними, майже позбулися ідеологічного маркування, а ті поодинокі комуністичні (радянські) астіоніми, які ще залишилися, очікують прийняття розумних рішень щодо перейменування.

Штучноспродуковані назви апелятивного типу – це в основному «кабінетні» назви, створені вольовим рішенням уповноважених осіб. Однак не слід цілковито заперечувати їхню культуроємність. Вони, як і всякі інші назви, є продуктом певної епохи, виявом культури номінування споруджених та заселених людиною об'єктів саме в цей час і в цьому місці. Посталі в різні історичні періоди, такі астіоніми часто містять у собі символічне, образне, метафоричне значення, підпорядковуються «модним» тенденціям, демонструють світоглядні або й виразно ідеологічні настанови своїх номінаторів і є репрезентантами *символіко-світоглядного коду*. Доречно, на наш погляд, виокремити такі групи цих астіонімів: 1) штучні назви на позначення промислово-економічних реалій; 2) штучні назви з образним значенням; 3) штучні назви з ідеологічним маркуванням; 4) штучні назви з давньогрецькими компонентами.

1) Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій (*Вуглегірськ, Вугледар, Енергодар, Соледар, Теплодар, Світлодарськ, Гірник, Шахтарськ, Марганець; Дніпрорудне*).

Місто ***Вуглегірськ*** (Днп.) засноване як залізнична станція та пристанційне поселення на землях давньої слободи 1879 р. та до 1957 р. іменувалося *Хацепетівкою* (ГЕУ І, с. 232). Колишня назва *Хацепетівка* (посесив на ***-івк-а*** від антропоніма *Хацепет*; поселення заснували Петро та Тимофій *Хацепети*) побутує в мовленні ще як *Хацапетівка, Кацепетівка, Кацапетівка* з конотаціями 'глухе місце, закамарок, місце без цивілізації, забите провінційне поселення'; 'околиця, задвірки' [Лукаш 2018, с. 246] тощо. Євген Отін виводить назву *Хацепетівка* із *Кацапетівки*, зазначаючи, що так називалися раніше поселення або їхні частини на півдні Росії зі змішаним українсько-російським населенням. Теперішню назву мотивовано поєднанням іменників *вугілля та гора* – 'поселення, де накопичено гори вугілля' [Лучик, с. 143–144]. Штучне творення назви дає змогу розмірковувати про мотивацію другого компонента астіоніма якимось з апелятивів *го́род* (місто) – 'місто вугілля' [Отин, с. 179], *гірник* [Янко, 92], *гірнича* [промисловість].

Конотонім *Хацепетівка*, який досі активно побутує в мовленні, став складником назви серіалу «*Доярка з Хацепетівки*» (2007 р.).

У зв'язку з освоєнням Південнодонбаського вугільного регіону 1966 р. постало селище *Південний Донецьк*, перейменоване 1968 р. на ***Вугледар*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 232). 1991 р. йому надано статус міста. Астіонім мотивовано апелятивами *вугілля* та *дар* зі знач. 'місце, яке дарує вугілля'. Загалом компонент *-дар* – «топонімна мода» середини ХХ ст., своєрідний «топонімний афіксоїд» [Лучик, с. 144]. Так утворені назви *Енергодар, Соледар, Теплодар*, а з додаванням суф. ***-ськ*** – також *Світлодарськ*.

Місто ***Енергодар*** (Зп.) засноване 1970 р. на лівому березі Каховського водосховища (ГЕУ І, с. 390). 1972 р. йому присвоєно сучасну назву. Життя поселення розпочалося з будівництва Запорізької ДРЕС. 1980 р. в *Енергодарі* побудовано атомну електростанцію. У назві закладено базову для міста подію – спорудження підприємства з виробництва *енергії* – 'місто, яке дарує енергію', де *енергія* 'одна з основних властивостей матерії, загальна міра всіх форм її руху; те саме, що електроенергія' (СУМ ІІ, с. 480). Розташоване за 120 км. від Запоріжжя м. *Енергодар* називають ще його *сателітом*.

Відоме з XVII ст. село *Брянцівка*, що 1924 р. стало селищем, а 1965 р. – містом *Карло-Лібкнехтівськ*, було об'єднане з *Білокам'янкою*, а 1991 р. перейменоване на м. ***Соледар*** (Днц.) (ГЕУ ІІІ, с. 212; ГЕУ ІІ, с. 109). Згодом в його межі включено смт *Дворіччя* та *Сіль*. Отже, теперішнє місто формувалося з окремих сіл та селищ і в його назві закладено вказівку на основну промислову функцію поселення – видобутук солі, тобто нині – це 'місто, яке дарує сіль' (сіль тут добувають з 1881 р.).

Соледар можна впізнати за дескрипцією – *найбільш солене місто України*.

Місто ***Теплодар*** (Од.) засноване 1981 р. (ГЕУ ІІІ, с. 275) та поіменоване 1983 р. на честь майбутньої Одеської атомної теплоелектроцентралі ('місто, яке дарує тепло'). Через аварію на Чорнобильській АЕС роботи зі спорудження підприємства припинено, але назву збережено. Полишене основного містобудівного комплексу, *Теплодар* сьогодні іменується *найсумнішим містом Одещини*. Однак всупереч песимістичним прогнозам теплодарці стверджують, що *Теплодар – місто тепла.*

Поселення ***Світлодарськ*** (Днц.) засноване 1970 р. (ГЕУ III, с. 168) у зв'язку з будівництвом Вуглегірської ДРЕС, а його назву змодельовано на основі словосполуки 'світло дарувати'. До 1992 р. це було смт *Світлодарське*, а від червня того року – м. *Світлодарськ*. Світлодарці називають своє місто *Світлик*, а, крім того, поселення, що зростало поряд з Вуглегірською ТЕС, на берегах р. Лугань, іменують *перлиною Донбасу*.

Ще одне «світле» місто – ***Світловодськ*** (Крв.). Воно засноване 1961 р. для гідробудівельників Кременчукгесбуду, а також для мешканців затоплених *Новогеоргіївська* (упродовж 1615–1822 рр.– *Крилова*), *Табурища*. Колишні назви міста – *Хрущов*, згодом – *Кремгес*, від 1969 р. – *Світловодськ* (ГЕУ III, с. 167). В астіонімі закладено ідею прославлення води, яка дає світло: воно споруджено на березі Кременчуцького водосховища у зв'язку з уведенням у дію Кременчуцької ГЕС.

Світловодськ – місто з давньою і непростою історією водночас сьогодні є *наймолодшим містом Кіровоградщини*.

Місто ***Гірник*** (Днц.), засноване 1938 р., до 1958 р. носило назву *Соцгородок* (ГЕУ I, с. 271). Того року *Соцмістечко* (в окремих документах воно фігурувало саме так) об'єднано з селищами *Комсомольський, Жовтневий, Первомайський, Перемога, Промайданчик* та поіменовано *Гірником*. На території теперішнього міста в середині XIX ст. були виявлені поклади вугілля, облаштовані перші копальні – попередники нинішніх шахт. Назву поселення мотивовано апелятивом *гірник* 'робітник гірничої промисловості' (СУМ II, с. 75). У 50-ті роки XX с. назву *Гірник* отримали ще два шахтарські поселення – смт на Луганщині та Львівщині.

Від 1953 р. веде свій відлік м. ***Шахтарськ*** (Днц.) (ГЕУ III, с. 440), що об'єднало в собі низку колишніх сіл та селищ: *Катик* (поіменоване на честь першого засновника місцевої шахти Абрама *Катика*), *Постникове, Північне, Шевченкове*, відомі з XVIII ст. *Олексієво-Орлівку, Вільхівське* та ін. Теперішня назва *Шахтарськ* вказує на основний вид діяльності його мешканців – видобуток вугілля, спорудження та обслуговування шахт.

Поселення ***Марганець*** (Днп.) постало наприкінці XIX ст. (ГЕУ II, с. 323) у зв'язку з розробкою родовищ марганцевих руд Ніко-

польського басейну. Залізнична станція *Марганець* (1904 р.), *Городищенський рудник імені Коміntрену,* робітничі селища *ім. Ворошилова* та *ім. Максимова*, інші невеликі поселення послугували базою для заснування 1938 р. навколо рудників міста, названого *Марганцем*. Сьогодні побутує «наукова дескрипція» *25-ий елемент* (за розташуванням *марганцю* в періодичній системі хімічних елементів) та «патріотична дескрипція» *місто козаків і шахтарів* (за географічним розташуванням міста на місці легендарного Великого Лугу та теперішнього видобутку марганцевих руд).

Місто ***Дніпрорудне*** (Зп.), засноване 1961 р. (ГЕУ І, с. 344) як центр промислового видобутку залізної руди, спочатку називалося *Дружба*, далі – *Дніпроград*, з 1964 р. – теперішня назва. Зараховуємо астіонім до периферії аналізованої зони, позаяк його препозиційний компонент мотивовано не апелятивом, а онімом (*Дніпро-*); постпозиційний зберігає вказівку на характер промислового виробництва в регіоні – освоєння Південно-Білозерського родовища з видобутку та переробки залізної *руди*. Гірнича слава *Дніпрорудного* стала причиною народження дескрипції *єдине гірниче місто Запоріжжя*.

2) Штучні назви з образним значенням (*Алмазна, Добропілля, Кипуче, Мирноград, Щастя; Берислав, Сміла; Феодосія*).

Метафоричний ономастичний мікрокод астіоніма – явище специфічне. «Ономастична метафора – пропріальне переосмислення апелятивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну або уявну) з іншим об'єктом, якому присвоюється ця апелятивна лексема як власна назва» [Скляренко-Скляренко, с. 166]. Таких назв міст в Україні небагато, до того ж дослідники наголошують, що «метафоричність – це завжди контекстне явище, якщо мати на увазі широке розуміння контексту» [Ibid.].

Теперішню назву м. ***Алмазна*** (Лг.) отримало за посередництва залізничної станції *Алмазна* (звідси – узгодження у жін. р.) 1898 р. (ГЕУ І, с. 35). До цього часу поселення іменувалося *Беззаботівка, Ізюмчик, Ізюм*. Заснуванню станції передувало виявлення геологом Леонідом Лутугіним 1895 р. вугільного пласту, названого *алмазним*, де *алмаз* – 'прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали' (СУМ І, с. 34). Саме на цьому етапі творення

астіоніма й закодовано метафору: вугілля порівняно з алмазом; місто, в якому добувають вугілля, названо *Алмазна*.

Перейменування станції *Ізюм* на *Алмазну* було технічною необхідністю: дві однойменні станції *Ізюм* Харківської і Катеринославської губерній уносили плутанину в роботу залізниці. З перших днів нова назва сприйнялася дуже оптимістично: «Станція *Алмазна – алмаз* величезного розміру Південно-Східної залізниці!» – красномовна цитата з перідики 1900 р.

Доречно було б перейменувати м. *Алмазна* на м. *Алмазне*. Тепер відомі назви ще двох таких поселень: с. *Алмазне* (АРК, колишні назви *Ескі-Керлеут, Старий Керлеут, Керлеут, Альт-Вассеррайх, Вассеррайх*) та с-ще *Алмазне* (Днц.).

Метафору закодовано і в назві заснованого 1953 р. м. ***Добропілля*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 348). Поселення об'єднало землі колишніх запорозьких зимівників та укріплених сторожових веж, а згодом – хуторів, рудників, шахт, центром яких був хутір *Парасковіївка* (відомий з 1859 р.). Астіонім мотивовано словосполукою *добре поле*, тобто багате «чорним золотом». Досі славляться природні багатства добропільської землі, за що місто ще називають *перлиною Донбасу*.

Засноване на початку ХХ ст. (ГЕУ І, с. 52) селище *Катеринівка* (*Новокатеринівка*) та пристанційне поселення *Кипуча* були об'єднані в селище імені *Артема, Артемівськ*.

Теперішню назву – ***Кипуче*** (Лг.) – містові відновлено 2016 р. Вона мотивована прикметником *кипучий* 'який піниться, шумує' (СУМ IV, с. 151) з метафоричним значенням 'поселення, в якому *кипить* робота, життя'. Щоправда, можна припустити, що свою первісну назву станція *Кипуча* отримала від природних особливостей довкілля, де джерела *кипіли*, били ключем, або від утраченого тепер однойменного гідроніма; пор. назви рік, балок, ярів *Кипуча Криниця, Кип'яча, Кип'ячий, Кип'ячка* (СГУ, с. 246).

Попередниками теперішнього м. ***Мирноград*** (Днц.). були шахтарські селища *Новоекономічне* та *Гродівське*, об'єднані 1965 р. у місто *Димитров*. Ім'я першого президента Болгарії, комуніста Георгія Димитрова присвоєно Гродівському руднику ще 1934 р., а майже через тридцять років на його честь було названо

місто. Назріла потреба перейменування поселення реалізована 2016 р. Метафора, закладена в назві міста, – глибоко символічна. *Мирноград* сьогодні – справді мирне українське місто Донеччини.

Місто ***Щастя*** (Лг.) засноване у XVIII ст. (ГЕУ III, с. 453). Назву мотивовано абстрактним іменником *щастя* ‘стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; досягнення, успіх, удача’ (СУМ XI, с. 573), ужитим у значенні ‘місцевість, де людина почуватиметься *щасливою*, успішною, захищеною’. Сьогодні *Щастя* – прифронтове українське місто, і це його розташування породило до життя дескрипцію *крихке щастя*.

До штучних назв-метафор зараховуємо також астіокультуроніми *Берислав* (Хрс.) та *Сміла* (Чрк.).

Теперішнє м. ***Берислав*** (Хрс.) виникло наприкінці XVIII ст. (ГЕУ I, с. 89). До того часу, як припускають історики, тут була столиця Остготського королівства *Данпарштадт* (III–IV ст.), резиденція хана Тохтамиша – *Догангечіт*, на початку XV ст. – литовська фортеця *Вітовта* (*Вітовтова*) *митниця*, а згодом захоплена та перейменована турецька твердиня *Кизикермен, Кизькермен*. 1695 р. полки Івана Мазепи відвоювали фортецю, а 1784 р. на її місці відновлено місто, назване *Берислав.*

Формально *Берислав* поіменовано за слов’янською посесивною моделлю (**Берислав* + ****jь*** → **Берославль*), однак фактично в назві закодовано словосполуку *брати славу* з нагоди підкорення Кримського ханства Російською імперією та заснування на руїнах фортеці *Кизикермен* міста [Лучик, с. 42].

Берислав – найдавніше поселення Херсонської області, що й спричинило утворення такої його описової назви.

Ірина Гонца простежила шлях становлення назви м. ***Сміла*** (Чрк.): від хутора *Яцькового* (1536 р.), слободи *Тясмин* (кін. XVI ст.), *Tasmina* (1640 р.) до містечка *Смѣлая* (1654 р.), міста *Smiala* (1764 р.), *Smila* (1786 р.), *Смѣла, Смила, Смѣлая, Смяла, Смѣло* (XIX ст.), *Смѣла* (1895 р.) [Гонца, с. 239; Лучик, с. 437]. Це дає підстави розглядати декілька версій постання назви поселення: 1) від лит. *smill* ‘пісок’ [Янко, с. 327; Гонца, с. 239], пор. з лит., лат. *smélys* ‘пісок; піщані наноси на поле; осадок

глини на дні водойми’ (Мурзаев, с. 509); 2) від гідроніма *Сміла*, л. Случі п. Горині п. Прип’яті п. Дніпра (СГУ, с. 512); 3) від форми жін. р. прикметника *смілий* ‘т. с., що сміливий’ (СУМ ІХ, с. 407), ‘який не знає страху, не боїться небезпеки; відважний, хоробрий’ (СУМ ІХ, с. 406) за відповідною ознакою жителів поселення [Лучик, с. 437]. Уважаємо, що закодування ознаки *сміла / смілива* (осада, слобода тощо) відбулося не на первісному етапі поіменування поселення, а внаслідок тривалого процесу народного переосмислення назви *Тясмина / Тясміна*.

Місто ***Феодосія*** (АРК), антична назва якого утворена від давньогр. *θεός* ‘бог’ і *δόσις* ‘дар, дарунок’, букв. ‘божий дар; богом дана’, від часу першої відомої згадки, датованої другою половиною VI ст. до н. е. (ГЕУ ІІІ, с. 338), тобто від періоду заснування вихідцями з Мілети на чорноморському узбережжі грецької колонії, засвідчена в різних джерелах неоднаково: як давньогр. *Феодосія* (*θεοδοσία, θεοδοσίη*) (Фасмер IV, с. 189), як давньоіран. (скіфське або аланське) *Ардабда* (*’Αβδαδα*), як споруджена генуезцями на цьому місці у XIII ст. фортеця *Кафа* (*Καφᾶς*, *Caffa*) [Лучик, с. 489–490; Никонов, с. 442–443]. Давньогрецька назва *Феодосія* була поновлена 1783 р. і сприймається сьогодні як антична метафора; пор. антропоніми *Феодосій, Феодосія* (ВІЛ, с. 106, с. 188; Тр., с. 381–383).

3) Штучні назви з ідеологічним маркуванням (*Зоринськ, Красноград, Краснoперекопськ, Червоноград*).

Місто ***Зоринськ*** (Лг.) утворене шляхом об’єднання селищ при шахті *Никанор* (шахта № 24 та № 26) та залізничної станції *Мануїлівка*. До 1963 р. іменувалося *Оленівкою* (ГЕУ ІІ, с. 60). Побутує припущення, що назва *Зоринськ* мала символізувати підкорення зоряних просторів радянськими космонавтами. За іншою версією зазначений астіонім – це відергонімне утворення [Лучик, с. 228]. Однак у *Зоринську* не було шахти «*Зоря*», тому найвірогідніше, в назві поселення втілено ідею *комуністичної зорі*, зрештою, як і в назвах однойменних шахт. Щоправда, для самих *зоринців зоря* і *зірка* (рос. *зоря* і *звезда*) – цілком різні поняття і вони не ототожнюють назву свого міста з комуністичною символікою.

Колишні назви м. ***Красноград*** (Хрк.) – *Бєльовськ* (поіменоване 1731 р. за назвою *Бєльовської* фортеці Української оборонної лінії), *Костянтиноград* (перейменоване 1781 р. за іменем імператорського внука), *Конград* (скорочений, розмовний варіант *Костянтинограда*), з 1922 р. – і *Красноград,* і *Червоноград* (назва присвоєна місту з нагоди нагородження Трудовим Червоним Прапором), з 1932 р. – тільки *Красноград* (ГЕУ II, с. 212). Мотиваційна ознака препозитивного компонента назви міста – *красний* (червоний) – ‘*революційний, радянський*’, тому цілком умотивованим є клопотання громадських організацій та мешканців міста про перейменування поселення.

Місто ***Краснoперекопськ*** (АРК) засноване 1932 р. (ГЕУ II, с. 216). Поселення закладене у зв’язку зі спорудженням бромового заводу та назване спочатку *Бромзавод*. Далі місто прибрало собі назву зруйнованого 1920 р. *Перекопа* з означенням *Красно-* в пам’ять про штурм Червоною (*Красною*) армією *Перекопського перешийку* та іменувалося по 1964 р. *Красно-Перекопськом.*

2016 р. м. *Краснoперекопськ* перейменовано на *Яни Капу*, що в перекладі з кримськотат. – *Нові Ворота*. Постанова набере чинності з поверненням тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь під загальну юрисдикцію України.

Червоноград (Лв.) – місто, у якому вперше в УРСР було демонтовано пам’ятник Леніну і єдине місто у Львівській обл., яке залишилося з радянською ідеологічно маркованою назвою. Засноване поселення 1692 р. (ГЕУ III, с. 395) на землях села *Новий Двір* та поіменоване Феліксом Потоцьким на честь його дружини Кристини Любомирської *Кристинополем*. Перейменовано місто 1951 р. Астіонім мотивовано прикметником *червоний* у знач. ‘*революційний, радянський*’, тож розповіді про *червінський город, червінці, багатство* – домисли та народна етимологія. За інформацією Інституту національної пам’яті, ойконіми з компонентом *червоно- / красно-* під дію Закону про декомунізацію не підпадають. Однак *Червоноград* – «червона пляма на обличчі Львівщини», його теперішня назва породила дескрипцію *радянське місто*, тому перейменування населеного пункту – справа часу.

4) Штучні назви з давньогрецькими компонентами (*Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь*).

Мода на античні топоніми, запроваджена у XVIII ст., або, як про це пише Андрій Білецький, «характерна для епохи правління імператриці Катерини II, «мода на грецьке», яка виникла в контексті планів часткового відновлення візантійської держави під протекторатом Російської імперії» [Білецький 2012, с. 42], збережена в назвах теперішніх міст ***Мелітополь*** (Зп.), ***Нікополь*** (Днп.), ***Севастополь*** (АРК), ***Сімферополь*** (АРК).

Поселення *Мелітополь*, засноване 1784 р. (ГЕУ II, с. 340), початково іменувалося *Кизил-Яр* (із тюрк. *Червоний Берег*), паралельно з тим *Олександрівкою*, *Ново-Олександрівкою*, *Новоолександрівською Слободою*, теперішню назву отримало 1814 р. Нині *Кизияр* – історичний район *Мелітополя*.

Поселення, на місці якого зведений сучасний *Нікополь*, до 1594 р. згадується як *Микитин Ріг*, до середини XVII ст. – *Микитин Перевіз*, центр Микитинської Запорозької Січі (1639–1652 рр.), до 1774 р. – *Микитине* (ГЕУ II, с. 418). Є припущення про короткочасне перейменування поселення 1765 р. на *Слов'янське*, а вже від 1791 р. місто отримало сучасну назву [Янко, с. 245].

Заснований 1783 р. на березі Чорного моря, в районі античного *Херсонесу* (529–528 р. до н. е.) (ГЕУ III, с. 192), *Севастополь* виріс на землях кримськотат. села *Ахтіар* (*Ак-Яр – Білий Берег*), прибравши собі теперішню назву.

На землях античного *Неаполя Скіфського* (II ст. до н. е.), фортеці *Керменчик*, татарського поселення кінця XV – початку XVI ст. *Акмечет* (*Ак-Мечеть – Біла Мечеть*) 1784 р. було засновано м. *Сімферополь*.

Другий компонент усіх названих міст – *πόλις* 'місто-держава'. Препозиційну частину астіоніма *Мелітополь* мотивовано давньогр. *μέλι* (род. відмінок – *μέλιτος*) 'мед' (ЕСУМ III, с. 433) (*Μελιτόπολ* < *Μελιτόπολις* – 'місто бджіл' [Білецький 2012, с. 42]); *Нікополя* – давньогр. *Νίκη*; 'в античній міфології *Ніка* – богиня перемоги' (ВІЛ, с. 166); *Севастополя* – давньогр. *σεβαστός* 'славний' (Фасмер III, с. 588) (*Σεβαστόπολ* < *Σεβαστούπολις* – 'місто преславних' [Білецький 2012, с. 42]); *Сімферополя* – давньогр.

συμφέρων ‘бути корисним, приносити вигоду’ або ‘збирати разом, об’єднувати’ [Никонов, с. 382].

Тож «мода на грецьке» подарувала Україні назви міст *Мелітополь, Нікополь, Сімферополь, Севастополь*, які сьогодні структурно перебувають в одному ряді з ойконімами *Овідіополь* (Од.), *Теофіполь* (Хм.) та ін., а мотиваційно – щонайменше з назвами сіл *Медове* (Крв.), *Переможне* (Зп., Крв., Лв., Лг., Од.), *Славне* (АРК, Вл., Вн., Днп., Днц., Зп., Крв., Хрс.), *Вигода* (Вн., Жт., ІФ, Од., Тр., Хм.) тощо.

Отже, астіокультуроніми-репрезентанти символіко-світоглядного коду – це переважно назви, які зберігають у собі бажання номінаторів позитивно окреслити заснований та заселений людиною об’єкт. Попри всю їхню штучність та суб’єктивний характер, імена цих міст яскраво засвідчують культуру назовництва своєї епохи.

Висновки до розділу 3

Астіокультуроніми апелятивного коду зберігають у своїх основах лексеми, які визначають смисловий зміст назви поселення, демонструють багату історичну, географічну, світоглядну інформацію, нерідко є мовними реліктами, реконструкція яких уможливлена саме побутуванням тої чи тої назви міста. Такі баземи, експлікуючи відомості про природні особливості місцевості, про об’єкти, створені людиною, містять давній пласт лексики, рідко коли вживаний (а то й не вживаний) сьогодні, – народну географічну термінологію: *гуляйполе, *kalixъ* / **kalušь* / **калуш, кіл* / *кил, коломия, *коростень, полонь, прилука, рень, ровень, *скалат, *сколия* (**skolьja*) / **съкольє* (**sъkolьje*), **чоп* та ін.

Контроверсійне тлумачення походження низки астіокультуронімів-реперезентантів ландшафтно-артефактного коду зумовлене: а) втратою апелятива-етимона на позначення назв ландшафтів у сучасній українській мові та незасвідченістю його серед зафіксованих народних географічних термінів; б) вірогідністю творення такого астіокультуроніма за іншою назвотвірною схемою (*Калуш*: ЛнАрК / АІК; *Скалат*: ЛнАрК / АІК; *Сколе*: ЛнАрК

/ АІК; *Чоп*: ЛнАрК / АІК / ОК) тощо. Однак кореляція назви з характерними ознаками місцевості промовляє на користь апелятивного коду астіоніма.

Вирізнення окремих дерев або, навпаки, вказівка на велику кількість однорідних дерев на певній території детермінували постання астіокультуронімів, мотивованих флоролексемами.

Орієнтація на назву артефакту – вищий тип культури апелятивної номінації. Вирізняльною ознакою для поселення ставав створений людиною об'єкт. Апелятиви, нерідко успадковані з глибокої давнини, часто слугували баземи тільки для ойконімів (**білгород, *вишгород, *звенигород, *новгород* тощо) і не були задіяні при творенні інших видів онімів. Низка географічних термінів демонструє традицію використання в ролі етимона назви об'єкта найбільш примітного на території: *винниця, городище, *городня, *królewiec, міст, мостисько / мостище, острогъ, стебник / *іздебник* < **jьstъba, *сторожинець* тощо.

Закодовані в назвах українських поселень апелятиви іншомовного походження репрезентують контакти українців з іншими етносами, є прямими свідками здатності мови творчо використовувати елементи інших топонімотвірних систем для свого розвитку.

Часто оселі іменували за груповими назвами осіб, отриманими мешканцями за характерною прикметою місця їхнього поселення, етнічною належністю, службовим становищем (професією), а також у знак пам'яті про малу батьківщину. Ці одиниці презентують культуру іменування обжитого українцями простору, прагнення зберегти в назві етнічні та професійні ознаки першопоселенців.

Локально-етнічні назви та катойконіми (*бережани, глиняни, дубляни, заліщики, ланівці, підгайці, дунаївці, перемишляни* тощо) пройшли через етап тривалої мовної адаптації, перш ніж утвердилися як офіційні назви населених пунктів.

Вірмени, болгари, татари – народи, етноназви яких збережено у відповідних назвах міст України, а факт утвердження слов'янства на приазовських просторах відбито у перейменованому 1794 р. *Торі*.

Аналіз назв міст-реперезентантів символіко-світоглядного коду (штучноспродукованих назв) дає можливість дійти висновків, що навіть такі астіоніми містять у собі цікавий культурологічний елемент: назва здебільшого добиралася у такий спосіб, щоб розповісти, чим живе і житиме місто та які в нього пріоритети. Так народилися штучні назви на позначення промислово-економічних реалій, астікультуроніми з образним значенням, поодиноко збереглися назви міст з ідеологічним забарвленням, продовжили побутувати на українських землях назви поселень з давньогрецькими компонентами.

Лінгвокультурологічний аналіз астіонімів свідчить, що назва поселення – живий організм, за період свого функціонування вона не тільки змінюється та модифікується, але й доповнюється численними дескрипціями, відомими якщо і не всім, то більшості мешканців (*Галицький Єрусалим*, *Трієст на континенті, українська Венеція, вільна держава батька Махна, місто солеварів, місто української вишивки, древлянська столиця, легені Донбасу, місто кликунів, Українська Рив'єра, місто щастя, місто Ігоря Святославича, місто Лесі, місто фонтанів, місто, що йде під землю, місто-сад, сад-палац, місто біля двох морів, місто, де Дніпро зливається з морем, маленька Швейцарія, місто килимарів, Галицький Люрд, місто-півострів, місто сукнарів, взуттєва столиця України, найбільш солене місто України, перлина Донбасу, 25-ий елемент* тощо).

РОЗДІЛ 4 ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЗАСАДНИЧИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Обжиття людиною простору, свідоме його ословлення разом із категорією темпоральності – це ті базові категорії, які формують фундаментальні просторово-часові відношення, створюють таку систему координат, за якої індивід бачить себе в довкіллі. Мова як засіб сприйняття, осмислення та відтворення цього світу здатна виконувати роль посередника між свідомістю людини та об'єктивною дійсністю. Семантична категорія локативності «виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» [Вихованець, с. 322].

Лінгвофілософські сентенції Володимира Гака («простір – є однією з перших реалій буття, яку сприймає й диференціює людина» [Гак, с. 670]), Дмитра Замятіна («простір і час – найприродніші й найорганічніші координати культури кожного народу» [Замятин, с. 2]), функціональний аспект просторових відношень, досліджуваний Іваном Вихованцем, Катериною Городенською, Анатолієм Загнітком, Ніною Іваницькою, Оленою Кульбабською, Михайлом Торчинським та ін. вченими,

аналіз вербалізації концепту *простір* та багато інших проблем з проекцією на висвітлення питань теорії локативності переконують, що в широкому розумінні вся «культура може бути витлумачена як діяльність з організації простору» [Флоренский, с. 112].

Водночас у мовнокультурній картині світу однією з тих категорій, що єднає міфологічне (циклічне) та історичне (лінійне) його сприйняття, є час. Він антропоцентричний: і в мові, і в культурі сприймається крізь призму людського життя. Категорія часу завжди була універсальною онтологічною категорією, а пильна увага до неї зумовлена насамперед природною потребою часовиміру або виміру часом. Тож у лінгвістиці сьогодення вивчення часу як граматичної категорії починає суттєво доповнюватися увагою до часу як до елемента мовнокультурної картини світу. Час та простір – визначальні аспекти людської свідомості; ословлені рідною мовою та означені національною культурою, вони беруть участь у створенні глибокої та неповторної для кожного етносу мовної картини світу.

До переліку базових лінгвокультурологічних категорій віднесено також духовність або духовну ідею, розгляд «об'єктів, пов'язаних зі сферою людського духу» [Бацевич 2009, с. 37]. Складно уявити, що духовність могла б оминути таку органічну сферу людського буття, як освоєний у часі та поіменований нею (людиною) простір. Більше того: вияви духовного (сакрального, священного, релігійного, християнського) в ойконімному просторі – це в широкому розумінні вербалізоване відбиття кореляції «мова ↔ традиційна духовна культура народу» [Березович 2009, с. 301].

Власні назви назагал та назви об'єктів, заселених людиною, зокрема, володіють величезним, багатовимірним потенціалом: деривaційним, конотативним, прагматичним, художнім, образним, здатністю узагальнювати та символізувати, нагромаджувати імпліцитну та експліцитну інформацію, закодовувати і декодовувати об'єкти довкілля, трансформуючись зі слова-маркера у лінгвокультурний текст.

4.1. Простір в ойконімах

Для лінгвокультурологічного дослідження ойконімікону вважаємо актуальним питання характеристики способів відображення простору в назвах теперішніх населених пунктів України. Нинішні ойконіми – значною мірою одиниці модифіковані: багато з історичних поселень, як наголошує Ольга Карпенко, зазнали перейменувань, деякі – неодноразових [Карпенко О. П. 2010, с. 37], що утруднює розуміння механізмів присвоєння заселеним об'єктам власних назв. Аналіз способів відтворення локативних відношень у назвах поселень вимагає врахування продуктивності деривaційного процесу, його історичної тяглості, семантичного навантаження традиційних номенів, способів закріплення в назві села, селища міського типу, міста визначальних ознак навколишнього простору; див. про це: [Котович 2018 в), с. 86–94].

Локативні характеристики найвиразніше представлено в мікротопонімах. Простір у них найбільш автохтонний, ословлений на рівні первісного сприйняття людиною довкілля. Не випадково Олена Березович, вибудовуючи концепцію відображення географічного простору в топонімії, передусім розглядає власні назви невеликих природних або створених людиною фізико-географічних об'єктів. Учена констатує, що локалізація таких об'єктів у просторі за допомогою топонімомаркерів здійснюється на основі базових параметрів: *близький – далекий, правий – лівий, передній – задній; верх – низ; частина світу; початок – кінець* [Березович 2009, с. 71].

Простір в ойконімії репрезентований за цією самою системою координат, однак кількість локативних мікротопонімів і просторових ойконімів цілком різна, а просторових астіонімів – узагалі одиниці. Для ойконімів як для лексем дооойконімного та ойконімного рівнів деривації базовими є й апелятиви, і оніми, а серед останніх – власні назви багатьох класів, зокрема мікротопоніми. Тобто ойконіми – продукти вторинної номінації. Навіть якщо вони й виникали стихійно, то закріплювалися як назви поселень уже усвідомлено. З часом первісна прозорість мотивації могла стертися, семантика затемнитися, а основною вимогою до модифікації старого / нового ойконіма ставала форма, її відповідність мовним нормам. Тож ана-

лізуючи власні назви поселень з ознакою просторовості, розглядаємо і їхні попередники, позаяк найбільше т. зв. просторових назв постало в середині XX ст. під час перейменування та «впорядкування» ойконімної системи України.

Актуальними просторовими величинами, реалізованими в системі українських ойконімів, є опозиції *задній – передній*, *верхній – нижній.* Показником координати «місце, простір, територія, яка розташована по той бік того, що названо твірною іменниковою основою» [Городенська 1979, с. 292], є префікс ***за-***. У складі ойконімів він виступає зазвичай компонентом різних конфіксів, за допомогою яких утворюються прикметники чи іменники, що в подальшому онімізуються. Прикметники головно утворюються за допомогою конфікса ***за-…-н-***, зрідка ***за-… -ськ-***. Унаслідок субстантивації форм сер. р. однини таких прикметників і подальшої їх онімізації постали ойконіми: *Заболотне* (Вн., Зк., Лв., См.), *Заводне* (Жт.), *Загірне* (Зп., Лв., колишнє *Гельзендорф*, Хм., колишні назви *Воля Бабинська*, *Десерівка*), *Загірське* (См.), *Задільське* (Зк., Лв.), *Задорожнє* (Вн., Зп., колишні назви *Селянський*, *Труд*, Хрк.), *Закриничне* (Хм.), *Закупне* (Хм.), *Залінійне* (Хрк.), *Залісне* (АРК, колишнє *Юраки-Каралез*, Днц., Лг., См.), *Заліське* (Чрк., колишнє *Юзефівка*), *Залужне* (Вл., колишнє *Вуйковичі*, Вн., колишнє *Новоселиця-Залужна*, Жт., колишнє *Людвиківка*, Пл.), *Залуцьке* (См., 2), *Заміське* (Хрк.), *Заозерне* (АРК, колишнє *Яли-Мойнак*, Вл., колишнє *Перешпа*, Вн., колишнє *Паланка*, Хрс., 2), *Занивське* (Вл.), *Зарічне* (АРК, 3, колишнє *Камаджи*, колишнє *Томай*, колишнє *Шухмай*, Вн., Днп., 2, Днц., 2, колишнє *Попівка*, Зк., Зп., 3, колишнє *Григорівка*, Лв., 2, колишні назви *Ляховичі Зарічні*, *Ляховичі Підгірні*, Лг., 2, Мк., 2, Од., Рв., 3, колишні назви *Погост*, *Погост Зарічний*, См., 4, колишнє *Вшивка*, Хрк., 3, колишнє *Петрівське*, колишнє *Крупської*, Хрс., 2, колишнє *Тельмана*, колишні назви *Шкурино*, *Блакитне*), *Зарукавне* (Чрн., колишні назви *Грос-Вердер, Біловежі-1, Марківське*) та ін. У структурі окремих назв збережено елементи архаїчних або діалектних форм: *Заборче* (Жт.), *Задовже* (Рв., колишнє *Шпикатівщина*), *Закерничне* (ІФ), *Залісоче* (Вл.). Деякі ойконіми сьогодні зрусифіковані: *Запрудне* (АРК, колишнє *Дегірменкой*), *Зарощенське* (Днц.).

Назву м. ***Заставна*** (Чрн.) мотивовано формою жін. р. префіксально-суфіксального прикметника *заставна* (із ‘за ставом’, ‘за ставами’). Поселення відоме з 1589 р. як *Заставна*, а в окремих документах зрідка *Заставня* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Малоймовірним видається виведення походження назви від прикметника *заставна*, мотивованого апелятивом *застава* ‘місце в’їзду до міста або виїзду з нього, яке охороняється; пост, створюваний на центральному шляху для збирання з проїжджих мита, податків і т. ін. за проїзд або перевезення товарів’ (СУМ ІІІ, с. 326) [Лучик, с. 218]. Інформація про митну заставу, розташовану на переправі через р. Совиця, є гіпотетичною, а «стави згадуються у *Заставні* здавна: *половина село Заставна, нежная часть, что волости Черновскои, сь место за ставь и сь млынь на потоце*, 1637 р. (Boga I, с. 215)» [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Звідси, очевидно, первісне узгодження ойконіма у формі жін. р.: *заставна половина*, що згодом поширилося на назву всього села, далі – міста *Заставна*. Тобто можемо вести мову про мікротопонімний код астіоніма, мотивованого назвою території: «*Заставна* частина, площа тощо» [Худаш 2006, с. 104]. До сьогодні у *Заставні* збережено вісім ставів.

Усі наведені приклади ойконімів засвідчують випадки, коли мотивувальним словом є апелятив (географічний термін) на позначення просторових понять: *болото, вода, гора, діл, дорога, ліс, ріка, бір* тощо. Однак етимонами ойконімів слугували прикметники, утворені не тільки від апелятивів, але й від онімів, засібна, від гідронімів: *Задністрянське* (ІФ, колишнє *Вуглева*, пор. р. *Дністер*), *Задонецьке* (Хрк., пор. р. *Сіверський Донець*), *Запсільське* (Пл., пор. р. *Псел*), *Заслучне* (Хм., колишнє *Волиця*, пор. р. *Случ*), *Заудаївське* (Чрн., колишнє *Дворець*, пор. р. *Удай*) тощо.

Словотворчим засобом для деривації іменників, на базі яких постають ойконіми, є також конфікс ***за-…-j-***. Похідні одиниці на зразок *залісся, залужжя* вже в праслов’янській мові «почали поступово набувати значення просторовості» [Бучко-Бучко, с. 253] і використовуватися для найменування поселень з виразною локативною характеристикою. Апелятиви слугували твірними для ойконімів *Забережжя* (ІФ), *Забір’я* (Кв., Лв.), *Заболоття* (Вл.,

3, Лв., 2, Рв., 3, Чрв., Чрн.), *Забріддя* (Жт.), *Закриниччя* (Вн., Жт., Хм.) та ін., а для багатьох інших назв – оніми (гідроніми): *Забілоччя* (Жт., пор. р. *Білка*), *Забужжя* (Вл., пор. р. *Західний Буг*, Вн., пор. р. *Південний Буг*, Лв., 2, колишнє *Лани Німецькі*), *Задністря* (Лв., пор. р. *Дністер*), *Заорілля* (Днп., пор. р. *Оріль*), *Запсілля* (Пл., 2, См., пор. р. *Псел*), *Заслуччя* (Рв., пор. р. *Случ*), *Засулля* (Пл., См., колишні назви *Шпетина Гребля*, *Сульські хутори*, пор. р. *Сула*), *Зауддя* (Хрк., пор. р. *Уда*); ойконіми: *Забуччя* (Кв., пор. с. *Буча*); мікротопоніми: *Закомар'я* (Лв., пор. мт. *Комаре* [Худаш 2006, с. 94]), *Залюття* (Вл., пор. контактний географічний об'єкт (річка, болото, урочище) під назвою *Лють* [Шульгач, с. 53]) та ін.

Простір, заселений за межами певного природно-географічного об'єкта, позначено в ойконімах *Забара* (Вл., Вн., Жт., 2, Рв., Тр.), де *бара* – 'мочар, багно, болото' [Шульгач, с. 49], пор. *бар* 'мокре місце між узгір'ями; глибокий, стрімкий яр' (Марусенко, с. 215), *Заболото* (Лв.), *Забрід* (Лв., 2, Хм.), *Загора* (Лв., Рв.), *Загорб* (Зк., 2), *Задолина* (Вл.), *Закичера* (Лв.), де *кичера* – 'гора, покрита лісом, крім вершини; крута гора, заросла лісом; вершина гори' (Марусенко, с. 231), *Залиман* (Лг., Хрк.), *Заміст* (Хрк.), *Замогила* (Чрв.), *Заострів* (Кв.), *Заріка* (Вл., Лв.) та ін. Цілком можливо, що на час творення таких ойконімів їхніми мотиваторами були не апелятиви, а однойменні мікротопоніми, як у назвах поселень *Залисиця* (Вл.), *Залокоть* (Лв.), або гідроніми: *Заверещиця* (Лв., колишнє *Цунів*, пор. р. *Верещиця*), *Залуква* (ІФ, пор. р. *Луква*), *Заприп'ять* (Вл., пор. р. *Прип'ять*) та ін.

Вказівку на місце розташування поселення вбачаємо і в ойконімах із суфіксами ***-івк-а***, ***-ів*** **(*-ов-е*)**: *Забарівка* (Чрн.), *Заболотівка* (Тр.), *Завалівка* (Кв.), *Загорівка* (Вл., См., Чрн., колишнє *Барахівщина*), *Заграбівка* (Лв.), *Загрунівка* (Пл.), *Затисівка* (Зк., колишнє *Чума*); *Заболотів* (ІФ), *Заболотове* (См.), *Завалів* (Тр.), *Заіванове* (Вл.), *Заланів* (ІФ), *Залухів* (Вл.) та ін. В українській ономастиці існує тенденція розглядати окремі з таких ойконімів як імовірні посесивні утворення, напр.: *Загорівка* (Вл.) – «похідне на ***-ів-ка*** від антропоніма *Загор*. Див. ще: *Новий Загорів, Старий Загорів*. Можливо, якимсь чином безпосередньо пов'язане з останніми» [Шульгач, с. 51]; *Заболотів* (ІФ) – «можливо, назва пев-

ним чином відбивала географічне розташування поселення щодо об'єкта, названого в її основі, однак за структурою, словотвірною будовою вона не може бути кваліфікована як відапелятивне, а лише як присвійне утворення, оскільки у цій назві наявний формант ***-ів***. Тому ми вважаємо, що топонім *Заболотів* утворився від особової назви **Заболото*» [Бучко, с. 72]; «посесив на ***-овъ*** (>***-ів***) від особової назви **Заболотъ*. <…> Назва населеного пункту *Заболотів* не могла виникнути безпосередньо від ландшафтної назви *за болотом* чи мікротопоніма *Заболото*, оскільки в цих випадках в українській мові появилися б утворення *Заболоття* чи *Заболотне*» [Худаш-Демчук, с. 105]; «найімовірніше, це дериват від антропоніма **Заболот*(*о*) + суфікс належності ***-ов*** **(> *-ів*)** [Яцій, с. 122]; *Заланів* (ІФ) – посесив на ***-овъ*** (>***-ів***) від особової назви **Заланъ* [Худаш-Демчук, с. 112]; «найімовірніше, це назва-орієнтир, утворена за аналогією до топонімів на ***-ів***, букв. *'територія, розміщена за ланом'» [Яцій, с. 126]. Ми переконані: навіть якщо такі ойконіми первісно були посесивними утвореннями, то просторова ознака відбита в антропонімах-етимонах не випадково. Людина отримувала прізвисько **Заболото*, тому що вона замешкала *за болотом*, а згодом двір (поселення) **Заболота* названо «*Заболотів* (двір, хутір тощо)». Отже, локативна ознака в таких ойконімах відбита якщо не прямо (напр.: *Заайдарівка* – село розташоване за р. *Айдар*), то опосередковано.

Опосередковано збережено локативну ознаку і в т. зв. відлокально-етнічних ойконімах, які постали внаслідок перенесення на назву поселення найменувань людей за місцем їхнього замешкання. Це утворення на ***-ан-и / -ян-и***, ***-івц-і***, ***-инц-і***, ***-ц-і***. Якщо, наприклад, ойконім на взірець *Загора* містить безпосередню вказівку на розміщення поселення за конкретним географічним об'єктом – *за горою*, то назва *Загоряни* вказує на людей, які поселилися *за горою*, тобто простір у ній означено опосередковано через суб'єктів освоєння території. Такими є ойконіми *Забаряни* (Пл.), *Забіляни* (Вн., Чрк.), *Заболотинці* (Рв., колишнє *Кнерути*), *Заболотівці* (Лв.), *Заболотці* (Вл., 2, Лв.), *Заборознівці* (Хм.), *Загайці* (Тр.), *Загірці* (Лв., Тр., Хм.), *Загоряни* (Хм.), *Задністряни* (Лв., колишнє *Голодівка*), *Задубрівці* (ІФ), *Залісці* (Вл., 2, Тр., 2, Хм.),

Залужани (Лв., 3, колишнє *Нойгоф*, колишнє *Вацевичі*, колишнє *Татари*, См.), *Замшани* (Вл.), *Зарічани* (Жт., колишнє *Псища*), *Зарожани* (Чрв.), *Зарудинці* (Вн., Жт.), *Заставці* (Тр., Хм.) та ін.

Показником указівки на локативний параметр «місце, простір, територія, розташовані нижче від того або спереду того, що названо твірною іменниковою основою» [Городенська 1979, с. 293], є префікс ***під-***. Назви, утворені внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***під-... -н-***, вживано для об'єктивації ознаки за розташуванням поселення під гаєм, горою, дубами, липами, лісом, лугом, степом: *Підгайне* (Кв., колишнє *Ханів*, Рв., Чрн.), *Підгірне* (АРК, 2, колишнє *Календо*, Вл., колишнє *Малі Березолупи*, Днп., 2, Днц., Зк., Зп., 4, колишнє *Карачекрак*, колишнє *Штутгарт*, Лв., колишнє *Унтерберґен*, Лг., Од., 3, колишнє *Кульм*, Пл., 2, Хм., колишнє *Жеребки*, Чрн., 2), *Піддубне* (Днц., Крв., Лв.), *Підлісне* (Вн., 4, колишнє *Майдан Супрунівський*, Днп., Жт., колишні назви *Вольвахівка, Вольварівка, Зелена Поляна*, Крв., колишні назви *Лісницьке, Лісницький шанець, Федвар*, Лг., Мк., колишні назви *Димівка*, *Малинівка*, Рв., Тр., 3, колишнє *Шумляни Малі*, колишнє *Малі Фільварки*, колишнє *Дрищів*, Хрк., колишні назви *Колонтовка, Новий Париж*, Хм., Хрс., Чрн., колишнє *Церковище*), *Підлужне* (Рв.), *Підстепне* (Хрс.) та ін.

На початку XVII ст. на осідках козацьких зимівників та хуторів (відомих як *Богородицькі хутори*) біля колишнього губернського *го́рода Катеринослава* засновано державну військову слободу *Підгородну*, теперішнє м. ***Підгородне*** (Днп.) (ГЕУ ІІІ, с. 39), північне передмістя м. *Дніпра*. Астіонім мотивовано прикметником *підгородний* 'розташований *під го́родом* (під містом)', 'приміський'. Однойменних ойконімів сьогодні в Україні декілька: *Підгородне* (Вл.), колишнє *Підгородненська Волька*, яке Віктор Шульгач пов'язує з прикметником *підгородний* < *город*, хоч, зважаючи на поселення *Городне* (*Городнє*) в цьому ж районі, допускає й зв'язок між двома поселеннями [Шульгач, с. 107]. *Підгородне* (Тр.) колись іменувалося *Підгородичі*, згодом – за іменем власника – *Янівка, Іванівка*, тепер село *під Тернополем* офіційно названо *Підгородним*. А ще відомі села *Підгородне* (Днц., Жт., Лв.), *Підгородна* (Мк.).

Друга група ойконімів, які вказують на розташування поселення під (перед) конкретною місцевістю або географічним об'єктом – оніми, утворені від апелятивів, посталих за давньою словотвірною схемою «***під-*** + апелятив / онім + ****-ьj-е***», або сучасні новотвори аналогічної структури («***під-*** + апелятив / онім + ***-j-а***»): *Підбережжя* (ІФ), *Підберезzя* (Вл.), *Підбір'я* (ІФ), *Підборочча* (Вл.), *Підгаття* (Вл.), *Підгір'я* (Вл., ІФ, колишні назви *Ляхівці, Бистриця*, Лв., 2, колишнє *Волохи*, Мк., Пл.), *Підгороддя* (ІФ), *Підлисся* (Лв.), *Підлісся* (Вл., колишнє *Мельники*, ІФ, 2, колишнє *Пациків*, Кв., Лв., 2, Тр., Хм.), *Підлужжя* (Днп., ІФ, Рв.), *Підполоззя* (Зк.), *Підріжжя* (Вл.), *Підріччя* (Вл.), *Підруддя* (Жт.); *Підвиння* (ІФ), *Підмихайля* (ІФ), *Підпилип'я* (Тр., Хм.), *Підсулля* (См.), *Підцир'я* (Вл.) та ін. Деякі з ойконімів могли бути префіксально-суфіксальними похідними, однак і за такого способу творення назв актуальною залишається просторова ознака. Стосовно ойконіма *Підпилип'я* Тернопільщини, то побутування цього поселення в одному районі з теперішнім с. *Пилипче* не викликає жодних сумнівів щодо локативної характеристики першого. А *Підпилип'я* Хмельниччини Наталія Торчинська, Михайло Торчинський з покликанням на Степана Бабишина уважають посесивною назвою, в основі якої – усічене прізвище власника поселення Якова *Підфилипського* [Торчинська-Торчинський, с. 367], хоча не виключаємо, що якраз прізвище власника було відтопонімним.

Просторова ознака виразно прочитується також в ойконімах *Підгай* (Рв.), *Підгать* (Лв.), *Підгора* (Пл., Тр.), *Підгорб* (Зк., колишні назви *Гетьфорк, Барвінок*), *Підзамочок* (Тр.), *Підкамінь* (ІФ, Лв.), *Підлиман* (Хрк.), *Підлипки* (Рв.), *Підліси* (Вл.), *Підліски* (Вл., ІФ, колишнє *Нягрин*, Лв., 2, Рв., Хм.), *Підлуки* (Пл.), *Підмогилка* (Лв.), *Підмонастирок* (Лв., 2), *Підпечери* (ІФ), *Підріка* (Лв.), *Підруда* (Тр.), *Підсадки* (Лв.), *Підсмереки* (Лв.), *Підставки* (Лв., См., Чрк.) та ін., а також *Підвелідники* (Жт., пор. с. *Нові Велідники*, с. *Старі Велідники* (Жт.), *Підвиноградів* (Зк., колишнє *Ардовець*, пор. м. *Виноградів*), *Підволочиськ* (Тр., колишнє *Волочище*, пор. м. *Волочиськ*), *Підгаврилівка* (Днп., пор. с. *Гаврилівка*), *Підостапи* (Жт., пор. с. *Остапи*), *Підсинівка* (Вл., пор. с. *Синове*), *Підцурків* (Рв., пор. с. *Цурків*) та ін.

До локативних ойконімів з опосередкованим відтворенням простору, зараховуємо назви населених пунктів, утворені від локально-етнічних назв: *підберізці → Підберізці* (Лв., Тр.), *підбірці → Підбірці* (Лв.), *підвербівці → Підвербівці* (ІФ), *підгайчики → Підгайчики* (ІФ, Лв., 2, Тр., 2), *підгірці → Підгірці* (Кв., Лв., 3, Рв.), *підгородці → Підгородці* (Лв.), *піддністряни → Піддністряни* (Лв.), *піддубці → Піддубці* (Вл., Хм.), *підлипці → Підлипці* (Лв.), *підлозці → Підлозці* (Рв.), *підмостичі → Підмостичі* (Лв.).

Широко засвідчені серед українських ойконімів локативні назви поселень з атрибутивними компонентами *верхній – нижній*. Сліди бінаризму, збережені у співвідношенні топонімів із семантикою *верх, гора – низ, діл*, починаючи від давньоукраїнського періоду, простежила Лариса Масенко [Масенко 1986, с. 83–88]. Ярослав Редьква, розглядаючи бінарні опозиційні пари *верхній* (*вищий, вижній, горішній*) – *нижній* (*долішній, нижчий*) – *середній* на означення розмірно-просторових характеристик у західноукраїнській історичній ойконімії, вказав на зростання з другої половини XIV ст. кількості населених пунктів, що і привело до збільшення назв із просторовими атрибутивами [Редьква 2017, с. 269].

Просторова опозиція ойконімів з компонентами *верхній* (*горішній*), *верхньо- – нижній* (*долішній*), *нижьо-* зумовлена двома основними чинниками: *верхнє – нижнє* розташування на території (*верх – низ*), тобто «пов'язаність із просторовою вертикаллю» [Березович 2009, с. 92] та *верхнє – нижнє* розташування відносно течії річки, поданого то «як абсолютна ознака – розташування об'єкта у верхів'ї або в пониззі рік, то як відносна – розташування об'єкта вище або нижче від іншого за течією» [Ibid.].

Показовим у цьому плані є астіонім *Верхньодніпровськ*. З ліквідацією Запорозької Січі на місці відомого з XVII ст. козацького зимівника 1780 р. засновано слободу *Григорівку* (ГЕУ І, с. 160), яка з 1785 р. стала іменуватися *Новогригорівкою*, а з 1806 р. – *Верхньодніпровським*.

Назву м. ***Верхньодніпровськ*** (Днп.) мотивовано словосполукою *Верхній Дніпро* з указівкою на місце локалізації поселення у

верхній частині *Дніпровського басейну*. Терміном *Верхньо-Дніпровські козацькі зимівники* поіменовано поселення, засновані впродовж 1730–1775 рр. у верхів'ї *Дніпра* вздовж рік *Домоткань* та *Самоткань*.

З кінця XV ст. відоме теперішнє м. ***Вижниця*** (Чрн.) (ГЕУ І, с. 171); у документах 1623 р. зафіксоване як *Вишница*; 1644 р. – *Вижница* (Balan I, с. 185, с. 243). Його назву мотивовано діал. прикметником *вижній* 'верхній' [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 21], або утвореним від нього апелятивом **вижниця* з аналогічним значенням. Юрій Карпенко вважає топонімотвірною ознаку розташування поселення вверх за течією Черемошу (вірогідно, вище від зниклого тепер *Хмелева*) [Ibid.]. Географічне розташування *Вижниці* спричинило постання дескрипції *ворота в Карпати*.

Серед ойконімів України сьогодні побутує 45 бінарних пар з опозицією *верхній – нижній* і три пари з компонентами *горішній – долішній*. Атрибутивний компонент узгоджується з опорним у чол. р.: *Верхній Бистрий – Нижній Бистрий* (Зк.), *Верхній Бишкин – Нижній Бишкин* (Хрк.) та ін., у жін. р.: *Верхня Білка – Нижня Білка* (Лв., колишні назви *Білка Шляхецька, Білка Королівська*), *Верхня Будаківка – Нижня Будаківка* (Пл.) та ін., у сер. р.: *Верхнє Висоцьке – Нижнє Висоцьке* (Лв.), *Верхнє Гусне – Нижнє Гусне* (Лв.), *Горішнє Залуччя – Долішнє Залуччя* (ІФ) та ін., у мн.: *Верхні Ворота – Нижні Ворота* (колишні назви *Верхні Верецьки, Нижні Верецьки*, Зк.), *Верхні Гаї – Нижні Гаї* (Лв.) та ін.

Три опозиційні пари побутують з компонентами *верхньо- – нижньо-*: *Верхньодеревечка – Нижньодеревечка* (Лг.), *Верхньозаморське – Нижньозаморське* (АРК), *Верхньокурганне – Нижньокурганне* (АРК, колишні назви *Юркали-Асма, Ашаги-Асма*).

Опозиційними ойконімами до низки назв поселень з компонентом *Верхній* (*-є, -я*), *Верхньо-, Нижній-, Нижньо-* є безатрибутивні назви населених пунктів: *Верхнє Піщане* (См., колишнє *Парне*) – *Піщане* (См.), *Верхня Орілька – Орілька* (Хрк.), *Верхньоосикове – Осикове* (Днц.) та ін.; *Нижнє Лозове – Лозове* (Днц.), *Нижні Головлі* (колишнє *Чеські Головлі*) – *Головлі* (Хм.), *Нижньобараниківка – Бараниківка* (Лг.) та ін.

У системі мови прикметники *верхній – нижній* – це контрарні антоніми. На рівні ойконімів цю контрарність засвідчують одиниці з компонентом *середній*. Вони побутують у парі з тими, що містять у своєму складі компонент *Верхній*: *Верхнє Водяне – Середнє Водяне* (Зк., колишні назви *Вишня Апша, Середня Апша*), *Верхній Майдан – Середній Майдан* (ІФ) або ж *Нижній*: *Нижній Бурлук – Середній Бурлук* (Хрк.). Виявлено ойконіми з кожним із згаданих компонентів: *Вижній Березів – Нижній Березів – Середній Березів* (ІФ).

Розташування поселення між двома об'єктами відбито в ойконімах з компонентами ***межи- / між-***. У просторовому вимірі – це оніми, ідентичні назвам поселень з атрибутивом *Середній*. Три такі назви населених пунктів утворено внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***між-… -н-***: *Міжводне* (АРК, колишнє *Ярилгач*), *Міжгірне* (АРК, колишнє *Яни-Лез*), *Міжколодяжне* (Крв.), інші – мотивовані апелятивами, у яких префікси ***межи- / між-*** поєднані з географічними термінами *брід, гай, гора, рів, ріка, сить* (пор. рос. діал. *сить* 'осока', *сита* 'рогіз', серб. *сита* 'рослина Skirpus palustra', слов. *sît* 'рогіз' [Шульгач, с. 85]) тощо: *Межиброди* (Лв.), *Межигаї* (ІФ), *Межигірка* (Вн., Чрк.), *Межигори* (Лв.), *Межирів* (Вн.), *Межирічка* (Жт., 3, Крв.), *Межисить* (Вл.); *Міжброди* (Чрв.).

Назви поселень *Межигір'я* (Лв., Тр.), *Межиріччя* (Лв., 2, колишнє *Порхач, Шевченкове*); *Міжгір'я* (АРК, Вл., колишнє *Волиця*, Зк., колишні назви *Волове, Волове поле*, ІФ, колишнє *Майдан*, Пл., Хм.), *Міжлісся* (Вл., колишнє *Владиславівка*, Вн., колишнє *Голодки*), *Міжріччя* (АРК, колишнє *Ай-Серез*, ІФ, колишнє *Чолгани*) – ойконіми, у семантиці яких закладено таку ж міжоб'єктну просторову ознаку, як і в сполонізованому *Меджибіж* (Хм., первісно, 1146 р.: *Межибье* (*межибоуже*) (ПСРЛ II, с. 330), пор. р. *Південний Буг* і р. *Бужок* [ЕСЛГНПР, с. 88]).

Якщо для номінації мікротопонімів ключовою, крім названих, визначають також опозицію *близький – далекий*, то в ойконімії України ця характеристика простору відбита в незначній кількості онімів, до того ж зазвичай штучних, «кабінетних»: *Ближнє* (АРК, 3, колишнє *Берекет*, колишнє *Бай-Буга*, коли-

шнє *Кокчора-Кият*, Днц., Чрн.), *Ближньогородське* (АРК, колишні назви *Джанкой Німецький, Дейч-Джанкой, Узун-Сакал, Нов-Джанкой*), *Далеке* (АРК, 2, колишнє *Чагалтай-Татарський*, колишнє *Ески-Камишли*, Зп., колишні назви *Молодики, Далекий*, Крв., Хрк.), *Дальнє* (АРК, колишнє *Бурчи*, Днп., Днц., Хрк., Хрс.), *Дальня Шебелинка* (Хрк.).

Опозиція *правий – лівий* засвідчена ойконімами *Лівобережна Сокілка* та *Правобережна Сокілка* (Пл., колишнє *Сокілка*) і назвою поселення *Правобережне* (Днп., розташоване на правому березі Кам'янського водосховища).

До ойконімів, у семантиці яких закладено вказівку на простір, тісно примикають назви поселень, у яких просторові відношення конкретизовано місцем розташування. Це в основному новітні деривати, утворені внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***на-…-н-***: *Набережне* (АРК, Днп., Днц., колишнє *Ваґнерфельд*, Зп., ІФ, колишнє *Библо*, Од., Пл., Рв., колишнє *Новосілки*, См., Тр., колишнє *Повия*, Чрн.), *Нагірна* (Чрк., колишнє *Глинка*), *Нагірне* (АРК, колишнє *Махульдюр*, Днц., Зп., Крв., 2, Лв., колишні назви *Пакість, Угерці Заплатинські, Аннаберґ*, Лг., колишнє *Картушине*, Од., 2, колишнє *Карагач*, Пл., колишнє *Піщане*, Рв., колишнє *Ульбарів*, Хрк., 2); ***над-…-н-***: *Надрічне* (Вл., Од., Тр., колишні назви *Дрищів, Хатки*), *Над'ярне* (Од., См.); ***над-…-ськ-***: *Надлиманське* (Од., колишнє *Гараголь*), *Надбузьке* (Мк.), *Наддніпрянське* (Хрс.), *Наддністрянське* (Вн., колишнє *Березова*); ***по-…-н-***: *Побережне* (Вн., колишнє *Зарудинці*, Лв., колишнє *Ятвяги*); ***при-…-н-***: *Прибережне* (АРК, 2, колишнє *Кара-Тьобе*, Вн., колишнє *Казимирівка*, Днц., Жт., колишнє *Пустоха*, Од.), *Привокзальне* (См., 2, Хрк.); ***при-…-ськ-***: *Приазовське* (Зп., Днц.), *Приборжавське* (Зк., колишнє *Заднє*), *Прибузьке* (Вн., Мк., 2, Хм.), *Привовчанське* (Днп., колишнє *Прусенівка*) та ін.

Такі назви мають і історичних аналогів. Показовим у цьому плані є астіонім ***Надвірна*** (ІФ). Дослідники ведуть мову про 1578 р. як час найдавнішої зі згадок про поселення; див.: [Яцій, с. 209]. Значення етимона *надвірний* 'надвірний, який розташований на дворі; зовнішній; двірський, який розташований при

дворі пана’ (Гр. II, с. 480); ‘розміщений у межах двору, садиби; який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні; який виходить у двір; який міститься, існує поза приміщенням; який службою, перебуванням зв’язаний з двором’ (СУМ V, с. 64). Дмитро Бучко припускає можливість первісного розташування на місці майбутнього поселення будинків, де жила «двірська служба», пор. *Nadwórna wies* ‘придворне, двірське село’ [Бучко, с. 91–92].

Просторова ознака засвідчена в астіонімі ***Приморськ*** (Зп.). Попередні назви міста – *Обиточне, Ногайськ, Приморське*. Поселення відоме з 1822 р. (ГЕУ III, с. 84). До того часу, щонайменше з 1780 р., це було с. *Обиточне* [Янко, с. 288], поіменоване за назвою р. *Обитічної*, яка впадає в цьому місці в Азовське море (СГУ, с. 393). 1822 р. (за іншими відомостями – 1821 р.) замешкані тут ногайці спричинилися до перейменування поселення на *Ногайськ*. Назву *Приморське* (з 1964 р.), згодом – *Приморськ* (з 1972 р.) мотивовано прикметником *приморський* у значенні ‘розташований біля моря’ (СУМ VII, с. 680), *Приморськ* – місто при Азовському морі.

Серед сучасних українських астіонімів із семантикою простору трапляються одиниці, утворені на основі лексем із локативним значенням. До прикладу, 2016 р. у переліку перейменованих міст опинилося м. ***Боково-Хрустальне*** (Лг.). Назва поселення мотивована астіонімом *Хрустальний* та прикметником *бокове*. Поселення засновано 1954 р. на місці чотирьох шахтарських селищ (ГЕУ I, с. 148) з присвоєнням йому назви *Вахрушеве* (на честь колишнього народного комісара вугільної промисловості СРСР Василя Вахрушева). 2016 р. місто перейменоване за назвою ближнього м. *Хрустальний* (< р. *Хрустальна*, л. *Жолобків* п. *Міусу* (СГУ, с. 595) та прикметником *бокове*, що вказує на місце розташування поселення: *боковий* ‘який міститься збоку; спрямований убік; бічний’ (СУМ I, с. 213). Сьогодні на невеликій відстані одне від одного побутують поселення м. *Хрустальний*, смт *Хрустальне*, с-ще *Хрустальний*, смт *Садово-Хрустальницький*, тож просторова характеристика, засвідчена в астіонімі *Боково-Хрустальне* (як і в назві смт *Боково-Платове*) робить особливо зримою просторову локалізацію міста.

Свою сучасну назву м. ***Перевальськ*** (Лг.) отримало 1964 р. Поселення засноване 1889 р. як *Селезнівський рудник*, згодом іменувалося як *Рудник імені Паризької комуни, Паркомуна, Комунарськ* (ГЕУ III, с. 17). Астіонім мотивовано апелятивом *перевал* «найнижче і найдоступніше для переходу місце в гірському хребті чи масиві» (СУМ VI, с. 133) за місцем розташування міста *на перевалі* – східному схилі Донецького кряжа. За звичайною просторовою назвою поселення приховано вказівку на незвичайний ландшафт кам'янистих степів Донецького кряжа.

Теперішнє м. ***Роздільна*** (Од.) засноване 1863–1865 рр. (ГЕУ III, с. 140), у період будівництва залізниці Одеса-Балта, та поіменоване шляхом онімізації й субстантивації прикметника *роздільний* 'який ділиться на послідовні етапи або частини' (СУМ XVIII, с. 666). Ця доволі прозора версія постання назви може приховувати в собі щонайменше три мотиваційні історії: 1) залізниця ділить місто на дві майже однакові частини, неофіційно поіменовані *Цей бік* та *Друга Роздільна*; 2) у *Роздільній* залізниця розділяється на дві гілки: у бік Молдови і в бік Балти; 3) якийсь час станція іменувалася *Водо-Роздільна* [Горожанкіна, с. 202–203; Лучик, с. 404; Янко, с. 301], що дає підстави вести мову про водний потік, який первісно розділяв територію на дві частини (можливо, теперішня безіменна притока Хаджибейського лиману, яка бере початок від середини *Роздільної* [Лучик, с. 404], чи озеро, на якому збудовано водокачку і яке в посушливі роки пересихало та спричиняло утворення двох басейнів, розділених смугою суходолу [Янко, с. 301]).

Місто ***Рубіжне*** (Лг.) засноване наприкінці XIX ст., 1895 р. [Янко, с. 305], хоч у ГЕУ йдеться про початок XX ст. та про тодішнє поіменування поселення як *Русько-Краска* (ГЕУ III, с. 151). Свою теперішню назву місто «позичило» в села, на землях якого побудовано залізничну станцію *Рубіжна*. Комонім мотивовано прикметником *рубіжний*, похідним від *рубіж* 'рубіж' (Гр. IV, с. 84), 'лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось; лінія оборони, укріплень, місце розташування війська, передова позиція' (СУМ VIII, с. 893). Микола Янко припускає, що колишнє поселення засноване запорозькими ко-

заками як застава від набігу татар на *рубежі* (на кордоні) Слобідської України і Дикого Поля [Янко, с. 305]. Назва міста, як і назва станції, – трансонімізаційна, однак поняття простору (*на рубежі*), закладене кілька століть назад у назві села, оборонної лінії, сторожового укріплення тощо, зберігається в астіокультуронімі донині.

Орієнтація *за частинами світу* в ойконімах поодинока (це в основному т. зв. штучні ойконіми): *Західне* (Днп., Крв., Лг. (3), *Західний* (Лг., 2, *Південне* (Днп., Днц., Зп., 2, Од., Хрк., 2), *Північне* (Днц., Зп., См.), *Схід* (Крв.), *Східне* (Днп., Зп., Хрс., Чрн.).

Теперішнє м. ***Південне*** (Хрк.) засноване 1963 р. шляхом об'єднання поселень *Комарівки* та *Південного* (ГЕУ ІІІ, с. 30). Місто розташоване за 18 км. на південний захід від м. Харкова, його назва мотивована формою сер. р. прикметника *південний* 'який міститься, проходить і т. ін. у напрямку півдня, на південь від чого-небудь або на півдні чогось' (СУМ VI, с. 378). Назва теперішнього міста – трансонімізаційна. За просторовою характеристикою астіоніма прихована поселенська історія відомої принаймні з XVII ст. *Комарівки* (*Роз'їзд № 8*, *Роз'їзд Артемівка*) та репрезентанта ергонімного коду – поселеня *Південного*, поіменованого за назвою *Південної залізниці*.

Неприйнятними з погляду норм українського слововжитку є назви поселень, іменованих чи перейменованих у 40-х роках минулого століття, як-от: *Восточне* (АРК, колишнє *Уч-Кую*, Чрн.), *Восход* (АРК (2), колишнє *Найлебен*, Днц., Зп., колишнє *Петрівське*), *Сєверне* (АРК, колишнє *Джеппар*, колишні назви *Джелял, Адамсфельд*, колишнє *Чагалтай Німецький*, Днц. (2), *Сєверний* (Лг.), *Сєверо-Гундорівський* (Лг.), а також *Западне* (Хрк.), хоч тепер і уживається воно з наголосом на останньому складі.

Місто ***Южне*** (Од.) засноване 1974 р. (ГЕУ ІІІ, с. 455) у зв'язку з будівництвом Одеського припортового заводу та Морського торговельного порту «Південний» в акваторії Григорівського лиману. Позаяк поселення зводилося неподалік від с. *Сичавка*, на правому березі *Сичавського* ставу, то його первісною «робочою» назвою була *Нова Сичавка*. Теперішній астіонім мотивовано рос.

прикметником *южний* ‘південний’ із вказівкою на просторову локалізацію міста – *на півдні* країни. У травні 2014 р. до Верховної Ради України внесено законопроект (досі ще не підтриманий) про перейменування міста, 65,9 % населення якого – українці, з *Южного* на *Південне*.

До речі, *Южне* (Од.) – не єдине поселення, просторова локалізація якого означена рос. прикметником: *Южне* (АРК, 2, колишнє *Джага-Седжевут*, колишнє *Султан-Сала*, Днп., Крв., Чрн., колишнє *Туркеновка*), *Южна Ломуватка* (Лг.) та відергонімне утворення – м. *Южноукраїнськ* (Мк.).

Зовсім не засвідчена в системі української ойконімії опозиція *початок – кінець*. Назва єдиного поселення, що помилково асоціюється з ‘*кінцем* поля’ чи ‘*кінцем* Польщі’ (позаяк північніше йшли володіння татарської орди) – *Кінецьпіль* (Мк.) – насправді відантропонімне утворення, пов’язане з прізвищем Станіслава *Конецьпольського*, польського магната, який мав численні маєтки на Брацлавщині [Лобода, с. 102]. Сюди можемо зарахувати чотири ойконіми: два відсубстантиви *Крайнє* (АРК, колишнє *Теший*, Зк.) та дві назви поселень з атрибутивним компонентом: *Крайня Деражня* (Жт.), *Крайня Мартинка* (Зк.).

Отже, в сучасному ойконімному просторі України можна виокремити низку назв поселень з просторовою характеристикою. До найчастотніших просторових показників належать пари *передній – задній, верхній – нижній*. Широко засвідчені в українській ойконімії назви поселень з атрибутивними компонентами *верхній* (*горішній*) – *нижній* (*долішній*). У багатьох ойконімах просторові відношення конкретизовано вказівкою на місце розташування поселення. Локативні характеристики *близький – далекий*, *правий – лівий, початок – кінець*, *середній* та *орієнтація за частинами світу* в ойконімії України відбито мінімальною кількістю пропріативів.

Просторові ознаки найчастіше унаявлені в назвах тих поселень, що з’явилися на географічній карті України від середини минулого століття. Однак низку ойконімів, підпорядкованих сучасним фонетико-словотвірним законам, утворено від апелятивів з конфіксами ***за- … -j-*** , ***під- … -j-***, активних ще в праслов’ян-

ському та давньоукраїнському періодах, а це вказує на тяглу в часі традицію відображення простору в назвах заселених людиною об'єктів.

4.2. Час в ойконімах

Якщо освоєння географічного простору розглядати в розрізі часу, то ключовим постає питання про час виникнення створеного та заселеного людиною об'єкта. Період заснування поселення – важлива інформація про суспільні, економічні, господарські відносини, про колонізаційні та міграційні процеси тощо. Екстралінгвальні відомості про пору заснування поселення бувають точними, якщо йдеться про конкретний час постання населеного пункту, та відносними, якщо про вік поселення говоримо, беручи до уваги тільки фіксацію ойконіма в доступних на сьогодні писемних джерелах.

Точну дату свого народження мають в основному ті поселення, заснування яких відбулося в XX ст., зрідка – до XX ст. Часто ж про рік виникнення населеного пункту кажуть, беручи до уваги не період постання, а найдавнішу писемну згадку про нього в історичних джерелах. Ототожнення цієї дати з заснуванням поселення дуже умовне. Особливо, коли йдеться про виникнення найдавніших із них. Перш ніж поселення потрапляли до писемних документів, проходили роки, десятиліття, а то й цілі століття. Траплялося й таке, що поселення щезали з лиця землі, так і не залишивши свого сліду в писемній історії. І тільки ті, що ставали важливими оборонними чи адміністративними центрами, були причиною якихось майнових, господарських, правових угод чи суперечок, об'єктом військових дій чи місцем торгових шляхів, – фіксувалися в різних джерелах як фортеці, міста, села, хутори, двори тощо. Така фіксація майже ніколи не означала справжнього часу заснування поселення. Якщо в якомусь історичному документі й повідомлялося про виникнення населеного пункту, то насправді переважно йшлося про відновлення цих поселень після спустошень або про подальше заснування на їхній базі міст і містечок. Саме тому вік

конкретного ойконіма дослідники нерідко встановлюють із застосуванням лінгвістичних даних.

4.2.1. Топонімотвірний формант як показник темпоральності ойконіма

Мовні відомості про час заснування поселення теж мають відносний характер. Ця відносність виявляється в тому, що за правильного прочитання назви йдеться не про конкретний рік, а про період її утворення: ойконіми давньоукраїнського (княжого) періоду (IX–XIII ст.); назви поселень староукраїнської епохи (XIV–XVII ст.); ойконіми новоукраїнського часу (кін. XVIII–XIX ст.); новітні назви населених пунктів (XX–XXI ст.). Для лінгвістів показником часу з'яви назв слугує структура оніма, назвотворчий формант, семантика пропріатива, подеколи – атрибутивний компонент *Новий – Старий*, тобто час заснування поселення корелює з топонімотвірною моделлю та з характером етимона.

За часом становлення афіксальних ойконімотвірних моделей дослідники виділяють давні та новітні. Топонімотворчий афікс указує на час заснування поселення здебільшого не самостійно, а у взаємодії з твірною основою. Відомо, що ціла низка ойконімів постала в нові та новітні часи за аналогією до прадавніх, або ж навпаки: протягом довгого періоду побутування ойконім зазнавав багатьох фонетичних та словотвірних змін і в нинішньому його варіанті вже не простежується первісна топонімотвірна модель. Тож лінгвістичну інформацію слід розглядати в комплексі з культурологічною, історичною, географічною.

Архаїчна ойконімія нашої держави, стратиграфію якої на сьогодні найповніше простежено в праці Зоряни Купчинської «Стратиграфія архаїчної ойконімії України», сформувалася на праслов'янському мовному ґрунті. Учена наголошує, що ойконімна архаїка – це цілісна система топонімоформантів, твірних основ та способів їхньої деривації. Власні назви, що прийшли з минулого, є в кожній сучасній онімній системі. Системність,

усталеність норм і типів підтверджує їхню історичну зумовленість [Купчинська, с. 15].

Територія України була заселеною задовго до нашої ери. У багатьох населених пунктах археологи знаходять пам'ятки хронологічно різних культур, що приходили на зміну одна одній, починаючи від доби палеоліту. Цілком імовірно, що назви доісторичних поселень або ж (що вірогідніше) «уламки» (за Зоряною Купчинською) тих назв збережено в літописних чи навіть у теперішніх ойконімах. Однак ономастика оперує фактами, тож про долітописні назви можна вести мову тільки як про гіпотетичні. Визнаючи факт реального побутування поселень у доісторичні часи, припускаємо, що вони могли мати іншу, відмінну від нинішньої назву.

Праіндоєвропейської доби сягає зародження топонімотвірної моделі на ***-jь (*-j-a, *-j-e)***, її формування відбулося в праслов'янську епоху, а верхня межа функціонування топонімотворчого суфікса ***-jь*** припадає на кінець XII – початок XIII ст. Архаїчні посесиви на ***-jь (*-j-a, *-j-e)*** наявні у всіх слов'янських мовах. Вони поставали з природної необхідності закріпити в номені належність давнього двору, осади, міста (го́рода) вождеві, родоначальнику, князеві. Час відбито в цих раритетних ойконімах найповніше. Зберігаючи у своїх основах величезний пласт слов'янського автохтонного антропонімного матеріалу, вони перетворюють тезу про давню колонізацію території України в аксіому. Ціла низка теперішніх міст, містечок, сіл не потрапила до середньовічних документів, а тим паче до давніх літописів, але дивним чином досі зберегла первісне іменування і ним підтвердила свою історичність. Мотивація архаїчних посесивів на ***-jь*** слов'янськими автохтонними особовими іменами-композитами є переконливим доказом утворення назви поселення не пізніше XIII ст., не залежно від того, засвідчена вона чи не засвідчена в літописних, середньовічних чи навіть і в новіших документах. З доісторичних часів збережено теперішні ойконіми *Богуслав* (Кв.), *Брацлав* (Вн.), *Видибор* (Жт.), *Вітоніж* (Вл.), *Добромиль* (Лв.), *Добромишль* (Тр.), *Добротвір* (Лв.), *Домажир* (Лв.), *Дорогобуж* (Рв.), *Дрогобич* (Лв.), *Дроговиж* (Лв.), *Жизномир* (Тр.),

Житомир (Жт.), *Збараж* (Тр.), *Здомишель* (Вл.), *Ізяслав* (Хм.), *Мирославль* (Жт.), *Перелюб* (Чрг.), *Перемиль* (Вл.), *Перемишель* (Хм.), *Переяслав* (Кв.), *Радомишль* (Жт.), *Самбір* (Лв.), *Станимир* (Лв.), *Стрибіж* (Жт.), *Хотимир* (ІФ) та ін.

Архаїчними за часом заснування є також поселення, назви яких утворені за допомогою суфікса ***-jь*** **(*-j-a, *-j-e)** від слов'янських автохтонних особових відкомпозитних неускладнених чи ускладнених афіксами імен: *Бахмач* (Чрг.), *Бучач* (Тр.), *Галич* (ІФ), *Путивль* (См.), *Радич* (Лв.) та ін.; від відапелятивних антропонімів: *Більче* (Лв.), *Дзвиняч* (ІФ, Тр.); від християнських особових назв: *Степань* (Рв.) та ін.

Зазначимо, що до кореляції «архаїчний формант = давнє поселення» необхідно ставитися дуже обережно й, за можливості, з опорою на синхронно-діахронні дослідження. Наведемо тільки два приклади. Не так давно повернувся на географічну карту України ойконім *Дроговиж* (Лв.). Ця назва центру історичного Дроговизького староства XVI–XVII ст. утворилася, очевидно, ще в давньоукраїнський період (*Дороговидъ* + ***-jь*** > *Дороговижь*), однак, помилково витлумачена 1946 р. як похідне від польського *droga wyżej* (*дорога вище*), була перейменована на *Верхньодорожнє* [Котович 2003, с. 116–117], тож у такій назві зовсім не прочитувався первісний архаїчний посесив. І протилежнй приклад – ойконім *Сусваль* (Вл.). Без фонової інформації він виглядає давнім утворенням. Насправді ж село отримало цю назву тільки 2016 р. Первісно – це поселення *Могильне*, перейменоване 1952 р. на *Жовтневе*, а сьогодні перейменоване ще раз на честь солдата 51-ї механізованої бригади Петра *Сусваля*, який загинув 2014 р. внаслідок поранення, отриманого в бою за Савур-Могилу [Короленко та ін., с. 134–141].

У пізній період спільнослов'янської мовної єдності формувалася ще одна велика група давніх посесивів – утворення на ***-ів*** (<***-овъ***). Літописні *Київ* (Кв.), *Львів* (Лв.), *Чернігів* (Чрг.) та ін. – переконливе свідчення прадавності таких назв. Однак ойконіми на взірець *Калинів* (Лв.), *Малинів* (Лв.), *Ясенів* (Лв.) та ін. викликають сумніви щодо посесивності усіх без винятку назв на ***-ів***.

Власні імена *Калин, Малин, Ясен* відомі слов'янському антропонімікону, тож не відкидаємо ймовірності відантропонімного творення цих ойконімів. І все ж за аналізу назв населених пунктів, посталих у XX ст., вірогіднішим є їхнє трактування як топографічних відапелятивних утворень, штучно дооформлених ойконімним формантом [Котович 2015, с. 309]. 3567 ойконімів на ***-ів*** XX ст. (близько 75 % з них зараз уже не фіксуються) [Купчинська, с. 786] та 595 нових назв XXI ст. [Ibid., с. 807] переконують, що така модель у новітній період уже не сприймалася як посесивна.

Ойконіми на ***-ин*** **(<*-іпъ)** (*Батурин* (Чрн.), *Корчин* (Лв.), *Обертин* (ІФ) та ін.) наділені тими ж характеристиками, що й утворення на ***-ів*** **(<*-овъ)**, хіба що їхніми етимонами були зазвичай чоловічі та жіночі імена на ***-а***.

Результатом суспільних відносин ранньої історії слов'ян є топоніми на ***-ичі (<*-itj-i)***. Колективна назва роду, родини, в основі якої лежить наймення родоначальника, патрона переходила на місце, яке ці люди заселяли, і закріплювалася за ним без змін. Така історична база географічних назв була характерна ще для первісного ладу, а традиційні форми її продовжували розвиватися у класовому суспільстві, сягаючи XVI–XVII ст. [Купчинський 1981, с. 20]. Нині дослідники в ойконімах на ***-ичі*** **(<*-itj-i)** вичленовують три номінативно-семантичні типи:

– власне-патронімний (назва нащадків спільного батька-патрона, який був засновником роду і, відповідно, поселення, стала назвою місця їхнього проживання); час у таких назвах сьогодні прочитується як найбільш віддалений (*Боратичі* (Лв.), *Будятичі* (Вл.), *Жиричі* (Вл.) та ін.);

– посесивно-патронімний (у суфіксальній частині цих назв наявні присвійні суфікси перед патронімними); цей тип формують новіші за часом творення одиниці (*Бабиничі* (Жт.), *Балаховичі* (Жт.), *Борщовичі* (Лв.) тощо);

– катойконімно-патронімний (назва мешканців за місцем проживання або колективно-територіальне прізвисько громади ставало назвою поселення); це найновіші з ойконімів (*Березо-*

вичі (Вл.), *Боровичі* (Вл.), *Креховичі* (ІФ) та ін.) [Купчинська, с. 84–95].

У давніх пам'ятках доволі часто спостерігаємо заміну форманта ***-ич-і*** суфіксом ***-івц-і.*** Формування українського ареалу топонімів на ***-івці*** **(<*-*овьсі*)**, ***-инці*** **(<*-*іпьсі*)** відбулося не пізніше XII–XIII ст., позаяк в історичних джерелах XIV ст. ці назви представляють уже повністю сформований тип. У XIV–XV ст. їх ареал знаходився на території давнього Галицько-Волинського князівства в межах Перемиської, Звенигородської, Галицької, Теребовлянської земель, а також Буковини, Поділля. На заході крило цього ареалу локалізувалося в басейні р. Уж північно-західніше Ужгорода [Бучко-Бучко, с. 267]. Українські ойконіми на ***-івці, -инці***, як і назви на ***-ичі***, неоднорідні за семантичними характеристиками етимонів. Між ними є відпатронімні назви (*Багатківці* (Тр.), *Ситківці* (Вн.), *Юрківці* (Вн. (2), Хм., Чрн., Чрг. та ін.); утворення від локально-етнічних назв (*Дубівці* (ІФ, Тр., Чрн.), *Ланівці* (Тр. (2) та ін.); ойконіми, мотивовані катойконімами (*Божиківці* (Хм.), *Микулинці* (Вн., Тр.), *Тарнівці* (Зк.) та ін.). Не завжди вдається провести чітку та однозначну межу між лексико-семантичними групами таких ойконімів, проте можна говорити про тісний взаємозв'язок часу й простору: ареал архаїчного заселення (простір) чітко корелює з давньою назвотвірною моделлю (час).

Період давнього заснування поселення та присвоєння йому назви відбито і в ойконімах на ***-ани/ -яни*** **(<*-*апу*/*-*јапу*)**. З'ява цих назв-плюративів припадає на ранній етап розвитку суспільства, й утворені вони семантичним способом від аналогічних загальних або власних назв, які вказували на групу людей за певними ознаками. Дослідники кваліфікують їх як локально-етнічні та відантропонімні [Царалунга, с. 41]. За детальнішої класифікації – як ойконіми, мотивовані локально-етнічними (рідше лише етнічними) назвами (*Глиняни* (Лв.), *Долиняни* (Вн., ІФ, Лв., Чрн.) та ін.); катойконімами (*Бібщани* (Лв.), *Галичани* (Вл., Лв.) та ін.); родинними назвами, похідними від антропонімів (*Добростани* (Лв.), *Личмани* (Жт.) та ін.); зрідка найменуваннями людських громад за належністю до церкви (*Богородчани* (ІФ),

П'ятничани (Лв. (2), Хм.). Із 338-и теперішніх ойконімів України на ***-ани*/*-яни*** 322 є давніми утвореннями, а 16 – новотворами XX ст. [Бучко-Бучко, с. 334–337].

Архаїчними в українському ойконімному просторі є ойконіми на ***-ськ* / *-цьк*** (<***-ьскъ*), *-н-*(*а, е, о*) (<***-ьп*)**. Первісно – це утворення прикметникового типу, які в XIV–XV ст. цілком субстантивувалися [Гумецька, с. 59]. Серед 7211 українських ойконімів з названим формантом [Купчинська, с. 46] відшукати найдавніші без додаткових історичних відомостей буває непросто. Та й багато таких назв – загалом новітні утворення. Тож темпоральна характеристика дериватів на ***-ськ* /*-цьк*** (<***-ьскъ*)** прямо залежить від локативної, словотвірна – від лексико-семантичної. Ойконіми, які формувалися шляхом приєднання суфікса ****-ьскъ*** до твірної основи, що безпосередньо характеризувала населений пункт (*Заріцьк* (Рв.), *Луцьк* (Вл.), *Мильськ* (Вл.) та ін.) виникли до XV ст., а назви, посталі уже від наявних найменувань інших географічних об'єктів за допомогою суфікса ***-ськ* /*-цьк***, активно продовжують утворюватися й сьогодні.

Так само простежується час і в ойконімах на ***-н (<*-ьп)***. Станіслав Роспонд називає XI–XII ст. періодом найдавнішої фіксації цього різновиду онімів [Роспонд 1972, с. 26]. Ойконімів-архаїзмів із суфіксом ****-ьп*** в Україні залишилося дуже мало: *Березна* (Вн., Кв., Чрг.), *Гатне* (Кв.), *Дубно* (Рв.) та ін. В основному ж теперішні ойконіми на ***-н-а* (*-е, -о*) (<*-ьп)** – продукт найновішої доби в українській історії [Купчинська, с. 46].

Ще одна велика група архаїчних ойконімів – назви поселень на ***-ець* (*<-*ьсь*), *-иця* (<*-*іс-а*).** Вони належать до найдавніших утворень, оскільки активно фіксуються літописами періоду Київської Русі: *Пересопниця* (Рв.) *Сосниця* (Чрг.), *Тисмениця* (ІФ), *Ушиця* (Жт.) та ін. Учені за часом виникнення поділяють ойконіми на ***-иця*** щонайменше на три групи: архаїчні, що беруть свій початок ще з праслов'янської доби і виявляють чіткий зв'язок із гідронімами, позаяк у їхніх основах виразно фіксуються гідрографічні семи. Другі, можливо, є новішими утвореннями та постали шляхом онімізації різних за значенням однойменних апелятивів на ***-иця***. Третю групу, значно новішу від двох попе-

редніх, творять назви, в основах яких засвідчені антропоніми [Бучко-Бучко, с. 313–314]. Майже так само можна простежити час заснування ойконімів на ***-ець***. Щоправда, в ойконіміконі сучасної Україні їх небагато, а між архаїчними відгідронімними і новими штучними можемо виділити проміжну за часом творення групу назв зі значенням «менших» або «новіших» поселень від тих, що вже побутували в певний період.

Отже, ойконіми згаданих топонімотвірних моделей (посесиви на ****-jь*** **(**-j-а, *-j-е*)**, ***-ів*/*-ев*** **(<**-ovъ*/**-evъ*)**, ***-ин*** **(<**-inъ*)**; назви-плюративи на ***-ичі*** **(<**-itj-i*)**, ***-ани*/*-яни*** **(<**-anу*/**-janу*)**, ***-івці*** **(<**-ovьci*)**, ***-инці*** **(<**-inьci*)**; ойконіми на ***-ськ*** **/*-цьк*** **(<**-ьskъ*)**, ***-н*** **(<**-ьn*)**, ***-ець*** **(<**-ьcь*)**, ***-ища*** **(<**-ic-а*)** є експлікаторами архаїчного періоду заснування та іменування осель. У топонімотворчих суфіксах цих назв закладено вказівку на час заснування поселення, що чітко корелює з просторовими характеристиками: за даними археології – це найдавніше заселена територія.

Відносно новими є посесивні ойконіми на ***-иха***: *Журавлиха* (Кв.), *Карасиха* (Хм.), *Ковалиха* (Чрк.) та ін. Єдиною відомою назвою з таким формантом, зафіксованою в писемних пам'ятках XVI ст., є *Гвоздиха* – назва соляної копальні на Покутті. А перші активні фіксації українських ойконімів на ***-иха*** засвідчено в «Описах Лівобережної України кін. XVIII – поч. XIX ст.» [Бучко 2005, с. 43]. Серед сучасних ойконімів вони не частотні, набагато більше збережені серед мікротопонімів: колишні хутори ставали кутками сіл, а то й полями, урочищами.

За допомогою суфікса ***-(щ)ина*** поодиноко стали утворюватися назви поселень в XVI –XVII ст., частіше – у XVIII–XIX ст.: *Двірківщина* (Кв.), *Лісівщина* (Жт., 2), *Морозівщина* (Пл.) та ін. Однак в ойконімах, на відміну від мікротопонімів, цей суфікс теж малопродуктивний. Частіше він був задіяний при іменуванні земель, отриманих у спадок, дворищ, урочищ, маєтків тощо.

Новітній час формування української ойконімії засвідчений назвами поселень на ***-івк-а***: *Абрамівка* (Кв., Пл.), *Бартошівка* (Вн., Тр.), *Жорнівка* (Кв., Рв.), *Нариманівка* (Крв.), *Радомислівка* (Хрк.) та багато ін. Хоч ойконіми з цим афіксом на давно заселених теренах України поодиноко фіксують історичні дже-

рела уже з XIV ст. [Кордуба 1938, с. 15], справжнього розвою ця топонімотвірна модель набула в період колонізації південно- та східноукраїнських земель у XVII–XVIII ст., а далі – у XX ст., під час перейменування поселень та творення штучних назв. Якщо первісні ойконіми на ***-івк-а*** позначали менший або в часі пізніший від поселень на ***-ів*** населений пункт, то далі цей формант став сприйматися як формальний, за його допомогою могли утворюватися назви і від антропонімів та інших онімів (від гідронімів, оронімів, мікротопонімів тощо), і від прикметникових основ, і безпосередньо від апелятивів [Гумецька, с. 44–45].

Велика група «молодої» ойконімії формувалася з допомогою суфікса ***-к-а***: *Богемка* (Мк.), *Дніпровка* (АРК, Днп., Зп. (3), *Лозуватка* (Днп. (5), Зп., Крв. (7), Лг., Мк., Пл., Чрк.) та ін. Таких ойконімів на давно заселених землях значно менше, ніж на теренах новітньої колонізації.

Хронологічно розмежувавши прадавні та новітні назви поселень з огляду на характер суфіксальної топонімотвірної моделі, у межах якої вони репрезентовані, ще раз наголосимо: низка ойконімів утворювалася тільки за аналогією до архаїчних або стала результатом «упорядкування» ойконімної системи України середини XX ст. Суфікси в назвах таких поселень не є виразником часу творення ойконіма.

Отже, час як мовнокультурна категорія в назвах заснованих і заселених людиною об’єктів виразно проявляє себе на рівні ойконімотворчих формантів. Кожна суспільна епоха пропонувала свої моделі іменування поселень, а змінювалася культура назовництва в згоді з тим, який чинник виявлявся для неї визначальним. Сьогодні низку назв поселень модифіковано. Однак синхронно-діахронний аналіз допомагає дослідникові дійти до першоджерел. Тоді в ойконімах, очищених від багаторічних, а то й від багатовікових нашарувань, постає формант, який може переконливо вказати на час заснування поселення. Це не єдиний, але вагомий лінгвістичний засіб, що, доповнений позалінгвальною інформацією, вказує на період народження населеного пункту і його назви.

4.2.2. Темпоральний аспект бінарних ойконімів

Ознаки темпорального бінаризму ойконімів виявляються у співвідношенні назв з атрибутивними компонентами *Новий – Старий*; див.: [Котович 2018 ґ), с. 39–49]. Питання часу в таких онімах – поняття відносне й вимагає аналізу кожної назви зокрема. Категорія часу тісно взаємодіє з категорією простору. Іноді просторова ознака навіть стає вирішальною, як, скажімо, за розгляду ойконімів *Новгород – Старгород*. В Україні сьогодні побутують поселення *Новгород* (Зп.), *Старгород* (Лв.) та *Новгород-Сіверський* (Чрн.). Їхнє заснування та іменування здійснювалося по-різному й незалежно одне від одного. *Новгород* (Зп.) – це перейменування початку XX ст. (1918 р.) колишньої німецької колонії *Дармштадт* (за назвою німецького міста *Дармштадт* федеральної землі *Гессен*). Літописний астіонім *Новгород-Сіверський*, утворений від апелятива *новъгородъ* ‘новий город / нове поселення’ та засвідчений 1096 р. у «Поученьи» Володимира Мономаха, стверджує в назві відносно новий, станом на XI ст., час заснування поселення [ЕСЛГНПР, с. 92]. *Старгород* на Західному Бузі, що фігурує в писемних джерелах кінця XVI ст. як *Старий Город* (*Stary Gród*) [Худаш 2006, с. 239], був іменований, очевидно, за протиставленням писемно не засвідченому **Новому Городу*. Отже, темпоральна опозиція *Новий – Старий* (*Нов- – Стар-*) здебільшого простежується в межах одного регіону й не поширюється на *нові / старі* поселення віддалених земель.

Нерідко часовий дуалізм спирається на міграційні процеси, якщо вихідці з населеного пункту іменують нове поселення в іншому регіоні за назвою своєї малої батьківщини, але з додаванням компонента *Ново-, Новий*, до прикладу: село *Новоолексіївка* (Мк.) 1923 р. отримало таку назву внаслідок дозалюднення колишнього безіменного хутора вихідцями з *Олексіївки*, що на Одещині [Лобода, с. 120].

Низку теперішніх міст перейменовано за назвами військових (козацьких, згодом уланських) полків, які закріпилися на нових для них землях, як-от: 1740 р. – час заснування на теренах давнього козацького зимівника *Тресяги* теперішнього м. ***Новомиргорода*** (Крв.) (ГЕУ II, с. 428). Астіонім утворено складанням основи при-

кметника *новий* та назви прибулого сюди *Миргородського* полку. Крім військових, у *Трисягах* замешкали й цивільні миргородці, тож імення малої батьківщини стало назвою їхнього *нового* міста.

Час заснування м. ***Нова Одеса*** (Мк.) – 1776 р. (ГЕУ ІІ, с. 420), а це означає, що поселення, за офіційними даними, на 17 років старше, ніж розташований на відстані майже 180 км. мотиватор його назви – м. *Одеса*. Насправді ж первісно теперішня *Нова Одеса* – це колишній козацький зимівник запорожця *Федора Осадчого*, іменований тоді *Федорівкою* [Лобода, с. 134–135]. *Новою* (*Малою*) *Одесою* поселення почало іменатися з 1832 р. на честь Одеського полку Бузької уланської дивізії, штаб якої розташовувався у *Федорівці*. Тож між астіонімами *Одеса* / *Нова Одеса* яскраво простежується ергонімне посередництво.

Таким же був шлях формування назви міста, відомого з XVIII ст. як *Куца Балка* (давній зимівник козака Якова *Куцого*), згодом – *Семенівка* (від імені поселенця Семена Довбні), *Новопавлівка* (дозаселене та розбудоване Павлом Тріскою), а з 1832 р. – м. ***Новий Буг*** (Мк.) (ГЕУ ІІ, с. 432). Назву, мотивовану прикметником *новий* та гідронімом *Буг*, місто отримало за посередництва розташованої тут з 1828 р. *Бузької уланської дивізії*.

Місто ***Новоукраїнка*** (Крв.) відоме з XVIII ст. як фортеця *Павлівська, Новопавлівськ* (ГЕУ ІІ, с. 433). Історія назви *Новоукраїнка* розпочалася 1821 р., коли *Павлівське* стало територією розташування штабу Першого Українського уланського полку, і 1830 р. перейменовано на *Новоукраїнку*. Щоправда, зі скасуванням системи військових поселень місто з 1858 р. називали то знову посад *Павлівський*, то *Новоукраїнка.* Нині остаточно закріпилася остання.

Поселення, назви яких тепер вживано з компонентами *Новий – Старий*, первісно часто побутували як один населений пункт, диференційні члени з'являлися при їх поділі або при заснуванні однойменного нового.

Сьогодні в Україні є 1361 ойконім з компонентом *Нов-, Нова, Нове, Новий, Нові, Ново-*. Прикметники в таких назвах указують на:

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний безатрибутивний ойконім (поселення розташовані в

межах однієї області або району): *Нова Балка – Балка* (Хрк.), *Нова Березівка – Березівка* (Хрк.), *Нова Василівка – Василівка* (Жт., Пл.), *Нова Вигода – Вигода* (Жт.), *Нова Висунь – Висунь* (Мик.) та ін.;

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний ойконім, поєднаний з атрибутивним компонентом *Старий*: *Нова Басань – Стара Басань* (Чрн.), *Нова Брикуля – Стара Брикуля* (Тр.), *Нова Гутиська – Стара Гутиська* (Хм.), *Нова Еметівка – Стара Еметівка* (Од.), *Нова Осота – Стара Осота* (Крв.) та ін.;

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний ойконім у поєднанні з атрибутивним компонентом іншого плану: *Нова Благовіщенка – Велика Благовіщенка* (Хрс.).

Першу групу репрезентовано назвами міст *Нова Каховка, Новий Калинів, Новий Розділ, Новогродівка, Новодністровськ, Новояворівськ.*

Місто ***Нова Каховка*** (Хрс.), засноване 1952 р. на території села *Ключове* (відома згадка 1891 р.) у зв'язку з будівництвом ГЕС, поіменоване за назвою ближнього (за 11 км.) міста *Каховка*. Сьогодні можемо вести мову про цілий номінаційний ряд: м. *Каховка* – м. *Нова Каховка* – с. *Малокаховка – Каховське водосховище – Каховська ГЕС імені П. С. Непорожнього*, у якому, на жаль, не залишилося місця для назви базового с. *Ключове*. Крім офіційної назви, *Нову Каховку* ще іменують *перлиною Таврійського краю*.

Новий Калинів (Лв.) засновано як військове поселення 1951 р., а 2005 р. отримало статус міста [Котович 2015 а), с. 49]. Попри те що на гербі *Нового Калинова* зображено гроно *калини*, краєзнавці ведуть мову про тополі як неофіційний символ міста, бо саме цими деревами у 30-х роках ХХ ст. було обсаджене майбутнє військове летовище. Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою сусіднього с. *Калинів*, відомого ще з XVIII ст. як австрійська колонія *Кайзердорф* (*Kaiserdorf* [ЙМ, с. 137]) .

1953 р. у зв'язку з освоєнням родовища сірки біля смт *Розділ* та будівництвом Роздільського гірничо-хімічного комбінату засновано *Новий Роздол* (ГЕУ II, с. 423), з 1992 р. – м. ***Новий Розділ*** (Лв.). Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою ближ-

нього смт *Розділ*. Уточення назви з *Новий Роздол* на *Новий Розділ* відбулося одночасно зі зміною назви смт *Роздол* на *Розділ*. Сьогодні відомі обидва апелятиви, які послугували етимонами опорного компонента: *роздол* ‘т. с., що *роздолля*; *діал.* долина’ (СУМ VII, с. 668); ‘низинне місце на рівнині’ (Гр. IV, с. 43); ‘широка низовина; долина’ (Марусенко, с. 248); *розділ* ‘дія за знач. розділити, розділитися’ (СУМ VII, с. 665); ‘розділ, поділ’ (Гр. IV, с. 42); ‘низинне місце на рівнині; заглиблення, долина; гірський обрив; прохід в горах’ (Марусенко, с. 248), щоправда, другий із географічних термінів – з наголосом на першому складі.

Назві заснованого в 70-х роках XVIII ст. поселення *Гродівка* (ГЕУ І, с. 299) 1939 р. протиставлено назву с-ща *Ново-Гродівка*, теперішнього шахтарського міста ***Новогродівка*** (Днц.) (ГЕУ ІІ, с. 427), яке виросло паралельно з шахтою «*Новогродівка № 1*». *Гродівка* – давнє козацьке поселення, засноване запорожцями в балці Холодній. Ойконім мотивовано апелятивом *город*, пол. *gród* «фортеця, замок; місто» (ЕСУМ ІІ, с. 571), а, на думку Василя Лучика, можливо, і через антропонімне посередництво (*Grod* < *Grodzisław*) [Лучик, с. 353].

На березі р. *Дністер* у зв’язку з будівництвом Дністровської ГЕС 1975 р. засновано м. ***Новодністровськ*** (Чрн.) (ГЕУ ІІ, с. 248). Компонент *Ново-* в астіонімі вказує на виникнення нового поселення на узбережжі *Дністра* та протиставляє його заснованому 1961 р. *Дністровську* – містові в сусідній Молдові. *Дністровськ* не лежить на березі Дністра, однак пов’язаний з цією рікою містобудівною Молдавською ГЕС.

У зв’язку з будівництвом підприємства з видобутку сірки (Яворівського ГХК / ЯДГХП «Сірка») 1965 р. засноване призаводське поселення *Янтарне*, перейменоване 1969 р. на с-ще ***Новояворівське*** (ГЕУ ІІ, с. 434), з 2008 р. – м. ***Новояворівськ*** (Лв.). Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою ближнього м. *Яворів*. Щодо назви м. *Яворів*, то за структурою – це відантропонімне утворення від особової назви *Явір* (< *Яворъ*), хоча можна припустити мотивацію астіоніма апелятивом *явір*.

На сучасному етапі опозиція ойконімів нерідко стирається внаслідок перейменування якогось із опорних компонентів: *Нова*

Борова (давніше – *Новий Бобрик*) – *Старий Бобрик* (Жт.), *Нова Вижва – Стара Вижівка* (давніше *Стара Вижва* (Вл.).

Атрибутивні компоненти *Нова*(*-ий*) – *Стара*(*-ий*) в ойконімах, що позначали місце давніх промислів, на взірець *Нова Гута – Стара Гута; Нова Буда – Стара Буда; Новий Майдан – Старий Майдан* тощо, можуть бути вказівкою і на час заснування самих поселень одне відносно іншого, і на характеристику базових мікротопонімів на час їхньої фіксації в адміністративних документах уже як назв поселень, заснованих на місці *нової*(*-го*) / *старої*(*-го*) *гути, буди, майдана* тощо.

На загал, творення ойконімів, у яких відбито матеріальну культуру мешканців заселених об'єктів, відбувалося здебільшого двома способами: частина поселень отримувала назву безпосередньо від назв промислів, інші іменувалися від імен власників, орендаторів, засновників виробництва. Вадим Мадзалевський у дослідженні «Гути на Чернігівщині» помістив відомості про Антіна *Лося*, орендатора гути біля *Старого Жадова*, яка далі стала іменуватися за іменем гутника (*Лосьова, Лосівка*) [Модзалевський, с. 144], та про Василя *Барана*, який 1753 р. тримав на відкупі гуту в графа Олексія Розумовського, що за іменем нового власника дістала назву *Баранівка* [Ibid., 17]. Низка ж поселень від часу заснування й надалі іменуються *Гута, Гутисько, Гутище* тощо.

Сьогодні в Україні побутує 7 ойконімів *Нова Гута* (Жт., ІФ, См., Тр., Хм. (3); 10 ойконімів *Стара Гута* (Вл., Вн., Жт. (3 назви), ІФ, См., Хм. (3) , а також 15 ойконімав *Гута* (Вл., Вн., Зк., ІФ, Кв., Лв. (3), Рв., См., Хм. (3), Чрн. (2), три ойконіми у вияві *Гути* (Вн., См., Хрк.) та 30 складених назв, де компонент *Гута* поєднано з іншими атрибутивами, напр.: *Гута Межиріцька* (Чрк.), *Гута Обединська* (Лв.), *Гута Станіславчицька* (Чрк.) та ін.

Назви поселень з опорним компонентом *Буда* збережено переважно в центральних та північних районах України: *Нова Буда* – 4 ойконіми (Жт., Кв., Чрк., Чрн.), *Стара Буда* – 3 ойконіми (Жт., Кв., Чрк.), *Буда* – 7 ойконімів (Жт., Кв., Лв., Рв., Чрв., Чрк., Чрн.), *Буди* – 6 ойконімів (Вн., Лв., Рв., Хрк., Чрн. (2) та 8 ойконімів *Буда* з іншими атрибутивними компонентами

(*Буда Вовчківська* (Кв.), *Буда-Бабинецька* (Кв.), *Буда Бровахівська* (Чрк.) та ін.).

Поселення *Новий Майдан – Старий Майдан* (Хм.) побутують на Хмельниччині, а ойконіми *Старий Майдан* Житомирщини та Львівщини утворюють опозиційну пару з тамтешніми поселеннями *Майдан* (Жт., Лв.).

Чисельною є група назв із прямою вказівкою на час заснування міст, сіл або просто нових / старих заселень території: *Нове Місто* (Вн., Лв., Чрк.), *Новий Городок* (Мк.), *Нове Селище* (Од.), *Нове Село* (Зк., Лв. (4), Тр., Хм. (2), *Новосілка* (Вн., Днц., Жт. та ін., всього 25 назв), *Новосілки* (Вл., Жт., Кв. та ін., всього 19 назв), *Новосілля* (Мк. (2), Рв.); *Старе Місто* (Тр.), *Старе Село* (Лв. (4), Рв., См.), *Старосілля* (Вл. (2), Жт. (2), Од., Хрс., Чрк., Чрн.) тощо.

Місто ***Новоазовськ*** (Днц.) засноване в 40-х роках XIX ст. (ГЕУ II, с. 423) як *Новомиколаївка*, згодом перейменоване на *Будьонівку*, а з 1958 р. – *Новоазовськ*. У компоненті *-азовськ* уміщено вказівку на місце розташування поселення – на узбережжі *Азовського моря*, а в початковому *Ново-* – на новостворену для міста назву (пор. села *Азов* (АРК, Днц., Зп.), *Азовське* (АРК, Днц., Хрс.).

З освоєнням Львівсько-Волинського кам'яно-вугільного басейну 1950 р. на землях сіл *Низкиничі, Дорогиничі, Будятичі, Русовичі* споруджено шахтарське місто ***Нововолинськ*** (Вл.) (ГЕУ II, с. 426). Астіонім мотивовано прикметниками *новий* та *волинський* з указівкою на заснування нового поселення на Волині. Такий спосіб творення назви, як зазначає Віктор Шульгач, протиставляє *Нововолинськ* місту *Володимиру-Волинському* [Шульгач, с. 95].

Місто ***Новодружеськ*** (Лг.) зведене 1935 р. (ГЕУ II, с. 428) у зв'язку з будівництвом шахти «*Новодружеська*», очевидно на території, поіменованій до того часу **Дружеськом*. Астіонім мотивовано прикметниками *новий* та рос. *дружеский* (укр. *дружній*). Уважаємо нагальним перейменування міста згідно з нормами української мови на *Новодружнівськ*.

Не всі ойконіми з компонентами *Новий – Старий* є експлікаторами часового коду культури. Ідеться про штучні назви, переважно радянської доби, використані для перейменування колиш-

ніх населених пунктів або для надання назві поселення ідеологічного забарвлення: *Нова Зоря* (Днп. (2), Хрс.), *Нова Праця* (Днп., Хрс.), *Нова Україна* (Лг., Пл.), *Нове Життя* (АРК, Вн., Днп., Жт., Кв., Мк., Хм., Чрк.), *Нове Поле* (Зп. (2), *Новий Етап* (Хрс.), *Новий Лад* (Чрн.), *Новий Мир* (АРК, Днп. (2), Од., См., Хрк., Хрс.), *Новий Світ* (АРК, Днц., Рв., Хм., Хрс.), *Новий Труд* (Днц., Хрс.), *Новий Шлях* (Днп., Кв., Мк., Чрн.) тощо.

Не містить вказівки на час заснування поселення й низка ойконімів із початковим *Нов-*: *Новаки* (Жт., Пл., Рв., Хм.) утворено від родинної назви *Новаки* ‘родина *Новака*’. Від цього ж антропоніма, але за допомогою поліфункційного суфікса ***-івк-а*** утворено ойконім *Новаківка* (Крв.), а за допомогою посесивного суфікса ***-ов-е*** – ойконім *Новакове* (Од.). Суфікс ***-их-а*** спричинився до творення відантропонімного ойконіма *Новачиха* (Пл.).

Антропонім *Новик* – мотиватор назви поселень *Новики* (Тр., Чрн.). Підтвердженням того, що баземи цих ойконімів були особові назви, є їхні давніші фіксації в історичних джерелах: *Новики* Тернопільщини – як *Новиківці* (*Новиковцы*) [Бучко-Котович, с. 195], а *Новики* Чернігівщини – як *Новиків* (*Новиков хутор*) (Переписні книги, 35).

Назву поселення *Новичі* (Хм.) Наталія Торчинська, Михайло Торчинський зараховують до утворень від родової назви [Торчинська-Торчинський, с. 338], Зоряна Купчинська – до утворень на ***-ичі*** **(< *-itji)** [Купчинська, с. 683], однак і в першому, і в другому випадку йдеться про базовий антропонім у колишній родинній чи в патронімній назві *Нович* або *Нов.*

Іншим був первісний мотив номінації поселень *Новина* (Жт.), *Новина-Добрятинська* (Рв.) та *Новини* (Вл., Жт., Лв., Рв.). В основах найменувань – апелятив *новина* / *новини* або мікротопонім, утворений від цього апелятива, пор. укр. діал. *новина* ‘поле, вперше засіяне після розкорчування лісу’, ‘земля, яка кілька років не оралася’, ‘цілина, зоране поле на місці вирубаного лісу’ [Шульгач, с. 95].

Ойконімів з компонентом *Стар-, Стара, Старе, Старий, Старі, Старо-* сьогодні в Україні значно менше – 233. Складені назви з атрибутивним членом *Стара, Старе, Старий, Ста-*

рі вказують на давніший час заснування поселення, порівняно з тим, яке має у своєму складі компонент *Нова, Нове, Новий, Нові*: *Стара Водолага – Нова Водолага* (Хрк.), *Стара Гнилиця – Нова Гнилиця* (Хрк.), *Стара Жадова – Нова Жадова* (Чрв.), *Стара Збур'ївка – Нова Збур'ївка* (Хрс.); *Старе Давидково – Нове Давидково* (Зк.), *Старе Мажарове – Нове Мажарове* (Хрк.), *Старе Поріччя – Нове Поріччя* (Хм.); *Старий Биків – Новий Биків* (Чрн.), *Старий Білоус – Новий Білоус* (Чрн.); *Старі Безрадичі – Нові Безрадичі* (Кв.), *Старі Боровичі – Нові Боровичі* (Чрн.), *Старі Велідники – Нові Велідники* (Жт.), *Старі Кривотули – Нові Кривотули* (ІФ) та ін.

Нерідко ойконім з компонентом *Стара, Старе, Старий, Старі* протиставлено безатрибутивній назві, яка, по суті, теж є найменням новішої оселі: *Стара Білецьківка – Білецьківка* (Пл.), *Стара Богданівка – Богданівка* (Мк.), *Стара Іванівка – Іванівка* (См.); *Старий Вишнівець – Вишнівець* (Тр.), *Старий Добротвір – Добротвір* (Лв.), *Старий Лисець – Лисець* (ІФ); *Старі Богородчани – Богородчани* (ІФ) та ін.

Ойконіми з компонентом *Старо-* теж указують на час заснування поселення та утворюють бінарну опозицію з назвами поселень, які не мають такого компонента: *Старогорожене – Горожене* (Мк.), *Стародніпровське – Дніпровське* (Днп.), *Старорайське – Райське* (Днц.) та ін. або з назвами населених пунктів з компонентом *Ново-*: *Староаврамівка – Новоаврамівка* (Пл.), *Старобешеве – Новобешеве* (Днц.), *Старостав – Новостав* (Вл.), *Староукраїнка – Новоукраїнка* (Зп.) та ін.

Астіонімів з компонентом *Старо-, Старий* в Україні тільки чотири: *Старий Крим*, *Старий Самбір*, *Старобельськ*, *Старокостянтинів*.

Місто ***Старий Крим*** (АРК) у джерелах VI ст. засвідчене як *Солхат*; з XIII ст. – *Крим*; з XVI – *Ескі-Керим* (ГЕУ III, с. 226). Остання, власне, кримськотат. назва й прокалькована як *Старий Крим* (*Ескі* < тур. *äскі* 'старий, давній, ношений' (Радлов I/1, с. 880) [Лучик, с. 447]). Місто почало іменуватися *Eski Qirim* (*Старий Крим*) відтоді, як опорний компонент *Крим* став назвою всього *Кримського півострова* [Бушаков, с. 32; Лучик, с. 291; Ни-

конов, с. 217; Суперанская 1995, с. 97] і назріла потреба диференціювати назви давнього міста і півострова.

Теперішній ***Старий Самбір*** (Лв.), заснований ще в києво-руський період, до другої половини XIV ст. іменувався *Самбір* (ГЕУ III, с. 226). Поселення стало *Старим Самбором* (*Sambor Antiqua*, 1425 р. (AGZ VI, с. 21); *Stari Sambor*, 1508 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 120) [Худаш 1991, с. 85]) після того, як відновилося після зруйнування татарами в 40-х роках XIII ст. Компонент *Старий* протиставив давню оселю новопосталому *Самборові* на місці недалекого *Погонича*.

Не цілком зрозумілою є попередмінна фіксація теперішнього м. ***Старобільськ*** (Лг.): 1686 р. – *Стара Біла*; 1708 р. – *Бельський городок*; 1797 р. – *Старобільськ* [Янко, с. 336]. Василь Лучик уважає, що означення *Стара* в онімі *Стара Біла* вказує на давність поселення [Лучик, с. 448], а це означає, що десь мусило бути інше поселення **Біла* (< р. *Біла*, п. *Айдару* л. *Сіверського Дінця* п. *Дону* (СГУ, с. 52), пов'язане з історичною слободою *Стара Біла* територіально.

Засноване на землях с. *Колищенці* теперішнє м. ***Старокостянтинів*** (Хм.), відоме з 1525 р. як *Костянтинів* (ГЕУ III, с. 229), перейменоване 1632 р. у зв'язку зі спорудженням *Костянтином Острозьким* нового міста – *Ново-Костянтинова* [Торчинська-Торчинський, с. 439–440].

Не всі ойконіми з компонентом *Стара, Старе, Старий, Старі* є експлікаторами часового коду культури. Поселення *Стара Гребля* (Жт.) отримало таку назву внаслідок перейменування села *Шлямарка*, тому воно не протиставлено імовірній *Греблі* чи *Новій Греблі*, а містить вказівку на мікротопонім *Стара Гребля* зі значенням 'поселення, засноване на місцевості, де споруджено (збережено) *стару греблю*'.

Окремі назви поселень з початковим *Стар-* (як і назв поселень з початковим *Нов-*) не мають стосунку до часу виникнення чи віку осель. Так, ойконім *Старикове* (См.) – посесив на ***-ове*** від антропоніма *Старик*, пор. Мамот *Старик*, 1649 р. (Реєстр, с. 240) [Іваненко, с. 263]; *Старява* (Лв.), що, як стверджує Михайло Худаш, первісно звучала як *Старова*, тобто була посеси-

вом на ***-ова*** від особової назви *Стар*, пор. *Star* (SSNO V, с. 189) [Худаш 2004, с. 325]. Назву населених пунктів *Стариця* (Хрк., Хрс.) утворено від гідроніма *Стариця* або від географічного терміна *стариця* ‘старе русло річки’, ‘старе озеро’ (Громко та ін., с. 185). Давнє поселення *Старуня* (ІФ) є, очевидно, архаїчним посесивом на ****-ьја*** від антропоніма *Старунъ* (Туп., с. 429) [Худаш 2004, с. 324], хоча Дмитро Бучко схильний убачати в назві поселення апелятив **старуня* зі знач. *‘*старе село, колишнє поселення*’ [Бучко, с. 112].

Два села *Старовірівка* (Хрк.) іменовано, вірогідно, поселенцями-старообрядівцями, хоч не виключена мотивація назв цих населених пунктів антропонімом **Старовір*. *Старовойтове* (Вл., колишня назва *Вовчий Перевіз* [Шульгач, с. 132]) – похідне утворення з присвійним суфіксом ***-ов-е*** від антропоніма **Старовойт*.

Нинішні *Старомлинівка* (Днц.) та *Новомлинівка* (Зп.) – це результат хибного потлумачення історичних назв цих поселень. До 1947 р. *Старомлинівка* називалася *Старим Керменчиком* або *Керменчиком*. За твердженням Євгена Отіна, заснованеий урумомовними греками, *Керменчик* має в основі *кермен*, що в перекладі з урум. означає ‘невелике укріплення; укріплене містечко’, дооформлене демінутивним суфіксом ***-чик***, а не гр. ‘млин, вітряк’, як уважали перейменовувачі. Сучасне *Новомлинівка* (колишнє *Новий Керменчик*, також *Дортуба*), отримало теперішню назву за аналогією до *Старомлинівки* [Отин, с. 160–161].

Чи не найцікавішим і найневмотивованішим у контексті категорії часу є ойконім *Старонове* (См.). Сьогодні – це населений пункт з дев’ятьма мешканцями, назва якого так і не дає відповіді на питання: *старе* воно, чи *нове*.

Отже, в ойконімах із компонентами *новий – старий* час тісно корелює з простором; ці назви відображають послідовність процесу колонізації території, міграційні процеси, а також засвідчують антропоцентричний характер мотивів, способів та засобів номінації заселених людиною об’єктів. Поняття часу ословлюється зазвичай у вигляді опозиційних пар ойконімів, темпоральна характеристика яких прихована за корелятивами *новий – старий*.

4.3. Духовність у дзеркалі ойконімної номінації

Назви поселень уважають штучними іменуваннями, попри те що найдавніші з них постали цілком природно, з необхідності виділити та номінувати заселений людиною об'єкт. Деякі теперішні ойконіми ведуть свій відлік з дохристиянської епохи, однак говорити про язичницький слід у назвах сучасних населених пунктів – це в багатьох випадках торкатися припущень, а ті нерідко приводять до народної етимології. Щоправда, деякі з наявних ономастичних розвідок (див., зокрема, колективу монографію «Ономастика України першого тисячоліття нашої ери» [ОУ 1992]) містять міркування про елементи язичництва в українській топонімії, антропонімії, оронімії, гідронімії. Поза тим самі автори не беруться беззастережно стверджувати, що, скажімо, ойконіми з баземою *баба* мотивовані теонімом *баба* 'богиня життя, родючості, здоров'я' [Ibid., с. 163]. Дохристиянські вірування, можливо, й відбиті в окремих ойконімах України, однак, не маючи цьому достовірних свідчень, можна казати про таке тільки гіпотетично.

Окремі сучасні ойконіми наділені сакральною символікою, не важливо, експлікатором якого ономастичного коду вони є. У словнику Валентини Шевченко сакральне – це «надприродні істоти, які є об'єктом поклоніння в певному релігійному культі; релігійні цінності – віросповідуваня, віровчення, таїнства, церква; сукупність предметів, осіб, дій, текстів, які входять у систему релігійного культу. Інша назва – священне» [Шевченко, с. 313]. Петро Мацьків наголошує на вагомості поняття святості, священності в лінгвістичній картині світу українців [Мацьків, с. 189]. Ведучи мову про духовність, утілену в сучасних українських ойконімах, розглядаємо насамперед християнський слід у назвах поселень, аналізуємо мотивацію онімів церковно-християнською лексикою.

Кожна суспільна епоха по-своєму впливала на процес іменування поселення. Орієнтація в просторі, вказівка на примітний на місцевості об'єкт, закріплення за маєтністю власної чи загальної назви людей, які там проживають, належність оселі князеві, магнатові, землевласникові, першопоселенцю, перенесення назви малої батьківщини на нову землю, «мода» на ойконімні моделі, форманти, метафори, штучні «кабінетні» утворення – це цілком не

повний перелік мотивів іменування населених пунктів, однак і з нього видно, що окремої «релігійної формації» не було. Літописні *Богуславль* (нині м. *Богуслав*, Кв.) та *Божьскъ* (теперішнє місце локалізації точно не визначене, імовірно, м. *Буськ* (Лв.) могли б слугувати взірцями найдавніше засвідчених ойконімів із сакральною семантикою, якби ономасти не були одностайними в тому, що перша з назв – посесив на ***-jь*** від антропоніма *Богуславъ* (Ил., с. 79) [ЕСЛГНПР, с. 20], тобто не місто ‘славило *Бога*’, а належало особі на ймення *Богуславъ*, а друга – ойконім *Божьскъ* – субстантивований ад’єктив на ***-ьск-*** від гідроніма *Богъ / Бугъ* [ЕСЛГНПР, с. 21]. І все ж ойконіми, що містять у своїх основах указівку на релігію та вірування українців, попри тотальну атеїстичну антитопонімну кампанію радянської доби, золотими вкрапленнями то тут, то там збережено по всій Україні. Можливо, навіть однойменний *Богуслав* над р. Самарою теперішньої Дніпропетровщини, заснований майже через шість століть після літописного *Богуслава*, іменований чи то переселенцями з Київщини в пам’ять про їхню малу батьківщину, чи з ревним бажанням і в слові, і в ділі *Бога славити*.

Середньовічні *Андрієвичі, Іваневичі, Михайлевичі* тощо без переконливих архівних свідчень не дають підстав стверджувати, чи в ойконімах збережено вказівку на ‘рід, підданих *Андрія, Івана, Михайла*’, чи на людей, що належать до церкви *Андрія* Первозванного, *Івана* Богослова, Архангела *Михаїла*. Водночас не відомо, чи всі з теперішніх двадцяти двох *Петропавлівок* іменовані за належністю мешканців до церкви Святих *Петра* і *Павла*, чи, як це було на Одещині, хутір *Петрівка* об’єднано з хутором *Павловського*, що згодом привело до злиття їхніх назв [Карпенко та ін. 1975, с. 61].

Перейменування, які відбулися в Україні в середині минулого століття, у розпал атеїстичного невігластва, торкнулися багатьох назв населених пунктів, мотивованих сакральною лексикою. Серед них чимало й таких, які з погляду сучасної ономастики не мали жодного стосунку до релігійних імен, як-от, *Божиків* (Тр.) та *Унів* (Лв.) – первісні посесиви від особових назв *Божикъ* (Мор., с. 19), *Ун* (Пач., с. 24). Однак партійні функціонери асоціювали назви цих поселень з *Богом* та з *унією*, а тому й перейменували перше на *Привітне*, а друге – на *Міжгір’я*.

Сьогоднішні ойконіми, у яких засвідчено вказівку на релігію та вірування жителів України, можемо об'єднати в кілька груп.

Перша група – ойконіми, утворені від апелятивів або від назв місцевостей (мікротопонімів), мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд чи місць, де такі споруди є чи були раніше: соборів, церков, божниць, монастирів тощо, їх частин або пов'язаних з ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану: *Білобожниця* (Тр.), пор. *божниця* 'храм, церква' (Гр. І, с. 82), *Біла Церква* (Зк., Кв.), *Церковна* (ІФ), пор. *церква* 'релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості; будівля, в якій відбувається християнське богослужіння' (СУМ XI, с. 202), *Велика Мечетня* (Мк.), *Гапоно-Мечетне* (Днп.), *Мечетка* (Лг.), *Мечетне* (Днп.), пор. *мечеть* 'молитовний дім у мусульман' (СУМ IV, с. 697), *Крилос* (ІФ), пор. *крилас* 'у церкві – підвищене місце для хору, читців із правого та лівого боку від середніх дверей вівтаря' (СУМ IV, с. 345), *Монастир-Дережицький* (Лв.), *Монастирець* (Зк., Лв. (4), *Монастириха* (Тр.), *Монастир-Лішнянський* (Лв.), *Монастирок* (Вн., Жт., ІФ, Лв. (3), Тр., Хм.), *Монастирок-Оглядівський* (Лв.), пор. *монастир* 'релігійна громада ченців або черниць, що з належними їй землями та капіталами становить церковно-господарську організацію' (СУМ IV, с. 794), *Святець* (Хм.), пор. *святець* 'придорожній пам'ятник зі статуєю святого' (Гр. IV, с. 111), *Соборне* (См., Тр.), пор. *собор* 'головна чи велика церква міста; головна церква в монастирі' (СУМ IX, с. 433); *Дяківка* (Вн., См.), *Дячківка* (Хрк.), пор. **дяківка, *дячківка* 'місцевість, де мешкає *дяк / дячок*', *дяк* 'служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик' (СУМ II, с. 450), *Клебанівка* (Тр.), *Плебанівка* (Вн., Тр.), пор. **клебанівка, *плебанівка, клебанія*, т. с., що *плебанія* 'парафія католицького священика; садиба, подвір'я, дім парафіяльного католицького священика' (СУМ VI, с. 573), *Конельська Попівка* (Чрк.), *Попівка* (АРК, Вн., Днп., Крв. (3), Лг. (3), Пл. (6), См. (4), Хрк. (2), Хрс., Чрк. (4), Чрн.), *Попівщина* (См.), пор. **попівка, *попівщина* 'місцевість, де мешкає *піп*', *піп* '*розм.* духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом' (СУМ VI, с. 538), *Протопопівка* (Крв., Од., Хрк. (2), *Протопопівщина* (См.), пор. **протопопівка, *протопопівщина* 'місцевість, де

мешкає *протопіп* – т. с., що *протоієрей,* священик, ієрей найвищого чину' (СУМ VIII, с. 323, с. 324). Ойконіми *Дяківка, Дячківка, Попівка, Протопопівка* тощо могли бути мотивованими й антропонімами *Дяк, Дячок, Піп, Протопіп* та ін.

Апелятивом (географічним терміном) *монастирище* 'місце, де був *монастир*; місце, яке належить або належало монастирю' (Гр. II, с. 403); *монастирисько* 'т.с., що *монастирище*' (Михайло Худаш називає апелятив *монастирисько* діалектним утворенням на ***-иська*** до деривата на ***-ище*** [Худаш 2006, с. 157]) мотивовано два астіоніми України. Ідеться про відоме з другої половини XVI ст. (ГЕУ II, с. 385) теперішнє м. ***Монастирище*** (Чрк.) та про засвідчене історичними джерелами 1437 р. нинішнє м. ***Монастириська*** (Тр.): in *Manastirziska* (AGZ XII, с. 27).

До цієї групи примикають ойконіми, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям, на колективні назви, що позначали рід, родину, сукупність таких осіб. Цілком імовірно, що баземанами аналізованих ойконімів слугували відапелятивні особові назви, які на час іменування поселення не мали стосунку до релігійного сану, а були прізвиськами чи вже навіть прізвищами осіб (*Батюшка, Дяк, Дяковець, Дяченко, Дячок, Монах, Пастир, Піп, Поповець, Попович* та ін.): *Батюшки* (Хрк.), *Дяків* (Хм.), *Дяківці* (Вн., Чрн.), *Дякове* (Лг.), *Дяченки* (Пл.), *Дячкове* (Пл.), *Монахове* (Днц.), *Пастирське* (Чрк.), *Попів Яр* (Днц.), *Попівці* (Вн. (2), Лв., Тр. (2), Хм. (3), *Попова Гребля* (Вн.), *Попове* (Днп., Пл. (2), *Поповичі* (Вл., Лв.), *Попово* (Зк.) та ін.

Заснування поселення та його іменування в основному передувало спорудженню та освяченню в ньому храму. Тож про постання назви населеного пункту від назви освяченої церкви можемо говорити в тих випадках, коли поселення перейменовувалося і є достовірні відомості про перенесення церковного найменння на поселенське. Нерідко за селом (містом) закріплювалася назва з нагоди церковно-християнської події, навіть якщо тут не було освяченого в пам'ять про цю подію храму. Загалом у назвах українських населених пунктів відбито такі церковно-християнські святодійства:

– Різдво Христове, Народження Ісуса Христа: *Різдвяне* (Хрк.), *Різдвянка* (Зп., Хрк.), *Рождественське* (См., Чрк., Чрн.);

– Богоявлення або Хрещення Господнє: *Богоявленка* (Днц.), *Хрещате* (Пл., Чрн.), *Хрещатик* (См. (2), Чрн., Чрк.), *Хрещенівка* (Хрс.);

– Благовіщення – блага вість Діві Марії про народження Сина Божого Ісуса Христа: *Благовіщенка* (Днп., Днц., Зп. (2), Лг., Хрс.), *Благовіщенське* (Зп.), *Велика Благовіщенка* (Хрс.);

– Воскресіння Христове: *Воскресенівка* (Днп. (2), Лг., Хрк.), *Воскресенка* (Днц., Зп. (2), См., Хрс. (2), *Воскресенське* (Кв., Мк., Хрс., Чрн.);

– Вознесіння Господнє: *Вознесенка* (Днц., (2), Зп., См., Хрс.), *Вознесенка Перша* (Од.), *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (Днп., Мк., См., Хрк., Чрк.);

– Свята Трійця: *Новотроїцьке* (Днп. (3), Днц. (3), Зп. (3), Од. (2), Хрк. (2), Хрс.), *Трисвятська Слобода* (Чрн.), *Трійця* (Лв., Тр.), *Троїцьке* (Днп. (5), Днц. (3), Зп., Лг. (3), Мк. (2), Од. (2), См., Хрк.), *Троїцько-Сафонове* (Мк.), *Троїцько-Харцизьк* (Днц.), *Троїця* (ІФ), *Святотроїцьке* (Зп.);

– Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа: *Іспас* (Чрв.), *Новопреображенне* (Лг.), *Новоспасівка* (Лг.), *Новоспаське* (Днп., Зп.), *Спас* (ІФ (2), Лв. (2), *Спасівка* (АРК, Зп., Хм.), *Спасове* (Крв.), *Спаська* (Чрв.), *Спаське* (Днп., Жт., Зп., Од., См., Чрн.), *Спасько-Михайлівка* (Днц.), *Преображенівка* (Хрк.), *Преображенка* (Днп., (5), Днц., Зп., Од. (2), Хрс.), *Преображенне* (Лг.), *Преображенське* (Днп.);

– Успіння Пресвятої Богородиці: *Новоуспенівка* (Зп.) *Новоуспенівське* (Зп.), *Успенівка* (Днп., Днц. (2), Зп. (2), Крв., Од.), *Успенка* (Днц., Крв., Лг., Од., См.), *Успенське* (Хрк.);

– Різдво Пресвятої Богородиці: *Богородицьке* (Лг., Мк.), *Богородичин* (ІФ), *Богородичне* (Днц.);

– Воздвиження Чесного Хреста Господнього: *Воздвиженка* (Днц.), *Воздвиженське* (См.), *Воздвижівка* (Зп.), *Звижень* (Лв.), *Чесний Хрест* (Вл.);

– Покрова Пресвятої Богородиці: *Верхня Покровка* (Лг.), *Новопокровка* (АРК (2), Днп. (2), Зп. (2), Крв., Лг., Од., Хрк. (2), Хрс.), *Новопокровське* (Днц.), *Першопокровка* (Хрс.), *Покрівка* (Чрн.), *Покрівці* (Лв.), *Покров* (Днп.), *Покровка* (Днп., Днц. (2), Крв. (3),

Лг., Мк. (3), Од. (3), См., Хм., Хрк., Чрв., Чрк.), *Покровськ* (Днц.), *Покровська Багачка* (Пл.), *Покровське* (Днп. (2), Днц., Крв., Лг., Мк. (2), Пл., См., Чрн.), *Покровщина* (Пл.), *Свято-Покровське* (Днц.);

– Уведення в храм Пресвятої Богородиці: *Введенка* (Од., Хрк.).

Колективною назвою осіб, парафією яких була церква *Воскресіння, Богородиці* чи *Різдва*, могли бути мотивовані ойконіми *Воскресинці* (ІФ (2), *Старі Богородчани* (ІФ), *Різдвяни* (ІФ, Тр.).

Чималою є група ойконімів з першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Бож-* . Однак посесивні суфікси ****-jь*** (*Богуслав* + ****-jь*** **>** *Богуславль* (Кв.), ***-ів/ -ов-е*** (*Богодар* + ***-ов-е*** >*Богодарове* (Хрк.), *Богодух* + ***-ів*** > ***Богодухів*** (Хрк.), поліфункційні суфікси ***-івк-а, -к-, -ець***, які в ойконімах нерідко засвідчують належність (*Богдан* + ***-івк-а*** > *Богданівка* (Вн. та ін.), *Богослов* + ***-к-а*** > *Богословка* (Мк.), *Богуслав* + ***-к-а*** > *Богуславка* (Днп., Хрк.), *Богуслав* + ***-ець*** > *Богуславець* (Чрк.), радше вказують на церковно-християнську мотивованість базового антропоніма, ніж ойконіма. Проте не маючи прямих свідчень того, що, скажімо, 49 сучасних *Богданівок* мотивовано іменем *Богдан*, з певним припущенням можемо судити не тільки про сакральну семантику назв осіб, але й назв осель. Та й інші ойконіми на ***-івк-а*** (*Богдалівка* (Чрн.), *Богодарівка* (Днп., Крв. (2), Мк., Пл. (2), Хрк.), *Богодухівка* (Чрк.), *Богомолівка* (Хрк.), *Божедарівка* (Днп. (2), *Полтавобоголюбівка* (Днп.) тощо) могли бути структурно дооформлені формантом ***-івк-а***, фактично вказуючи на християнські чесноти поселенців, іменаторів, засновників.

Прозорою, а значить релігійною, є мотивація чудом збереженої з попередніх віків назви *Божа Воля* (Лв.), а також перейменованих 2016 р. назв поселень *Богданівка* (Чрк., колишнє *Ленінське*), *Боголюбівка* (Хрк., колишнє *Жовтневе*), *Богинівка* (Днп., колишнє *Брагинівка* – від прізвища комісара *Брагна*). І, навпаки, суфіксальні антропоніми *Богута* (Мор., с. 16)*, Богуш, Божикъ* (Мор., с. 19), *Божко* не дають підстав сумніватися у відантропонімному творенні давніх ойконімів *Богутин* (Лв.), *Богушівка* (Вл., Рв.), *Божиків* (Тр.), *Божкове* (Пл.). Колективними назвами родин *Боголюба, Богомаза, Божка, Богуша* мотивовано ойконіми *Боголюби* (Вл.), *Богомази* (Мк.), *Божки* (Кв., Пл.), *Богуші* (Рв.), а гідронім *Божок* послугував мотивом деривації однойменного ойконіма *Божок* (См.).

По-різному реалізували себе в українських ойконімах лексеми *дух, рай, всесвятий, святий, хрест*.

Якщо *Духанівка* (См.), *Духів* (Тр.), *Духове* (Пл.), з усією вірогідністю, – відантропонімні деривати, то *Духче* (Вл.), услід за Віктором Шульгачем, кваліфікуємо як утворення, що сформувалося за аналогією до давніх утворень на ***-че*** й пов'язане з церковним святом на честь сходження *Духа* Святого [Шульгач, с. 46].

Можна припустити подвійне трактування – відапелятивне та відантропонімне – ойконіма *Раївка* (Днп., Жт., Лг., Пл., Хрк.), однак назви поселень з елементом *Рай-*: *Рай* (Тр.), *Райгород* (Вн., Чрк.), *Райгородка* (Лг. (2), *Райгородок* (Днц., Жт., Чрн.), *Райдолина* (Мк.) *Раймісто* (Вл.), *Райозеро* (Пл.), *Райок* (Чрк.), *Рай-Олександрівка* (Дн., Лг.), *Рай-Оленівка* (Хрк.), *Райполе* (Днп. (2), *Райське* (Днц. (2), Зп., Лг.), найімовірніше, мотивовано апелятивом *рай* 'красива, благодатна місцевість' (СУМ VIII, с. 441), а за релігійними уявленнями – 'житло прабатьків; житло праведників' (Гр. IV, с. 4), 'місце, де блаженствують праведники' (СУМ VIII, с. 441).

Сакральний зміст несуть у собі ойконіми з семантикою *всесвятий, святий*: комоніми *Всесвятське* (Днп. (2), *Святе* (Рв.), астіонім ***Святогірськ*** (Днц.).

Ойконімами, мотивованими апелятивами з основою *хрест*, є назви поселень *Хрестителеве* (Чрк.), пор. *хреститель* 'той, хто здійснює обряд хрещення' (СУМ XI, с. 140), *Хрестище* (Днц., Хрк.), пор. **хрестище* 'великий хрест' або 'місце, де був хрест', *Хрестівка* (Днц., Хрс.).

Теперішнє м. ***Хрестівка*** (Днц.), колишня *Ново-Крестівка* [Янко, с. 176] або *Нова Крестівка* (ГЕУ II, с. 162), 1953 р. засноване на землях давнього хутора *Крестовий* [Янко, с. 176], упродовж 1958–2016 рр. іменувалося *Кіровське*. Відновлену 2016 р. історичну назву пов'язують з апелятивом **хрестівка* 'місцевість біля хреста' або 'хрестоподібна місцевість'. Щоправда останнє значення позбавлене сакральної семантики, тож з поверненням поселенню історичної назви акцентовано на зв'язку іменування колишнього хутора зі символічним *хрестом*, на місці якого мала бути зведена церква.

Місто ***Христинівка*** (Чрк.), засноване 1889 р. (ГЕУ III, с. 380) як пристанційне поселення, отримало свою назву від колишнього

села, на землях якого прокладено залізницю та споруджено залізничну станцію. Назву первісного поселення (*Христигород*, 1574 р.; м-ко *Хрестиполя*, 1654 р. [Гонца, с. 273]) Василь Лучик розглядає як мотивовану формою дієслова наказового способу *христи / хрести* та географічного терміна *город / поле* (у мн.) [Лучик, с. 497]. Від кінця XVIII ст. побутує теперішній варіант назви *Chrystynowka,* 1787 р. [Гонца, с. 273] – утвореня на ***-івк-а*** від основи первісного ойконіма, в якому збережено сакральну семантику.

Назва поселення *Єзупіль* (ІФ) теж наповнена глибоким духовним змістом. Шлях її становлення йшов від давньоукр., писемно не засвідченого **Тъшибъсы*, через зафіксоване в польському написанні *Czeszybyeszy*, витлумачене в дусі народної етимології як *Чешибіси*, змінене в кінці XVI ст. тодішнім власником-поляком на *Jezupol*, заборонене та перейменоване в 40-х роках XX ст. радянськими функціонерами на *Жовтень*, – назва повернулася 1992 р. як *Єзупіль*, уже не прозора для пересічного мешканця, проте зі світлою етимологією '*місто Ісуса*' для тих, хто прагне відшукати істину; див. також: [Худаш-Демчук, с. 93–94].

Село *Хвалибога* (ІФ) в часи комуністичного свавілля було перейменовано на *руднівку.* Цілком імовірно, що первісно ойконім *Хвалибога* – це родовий належності від антропоніма *Хвалибог* (*Chwalibog*) (SSNO I, с. 348). Проте повертаючи 1991 р. поселенню історичну назву, мешканці населеного пункту й тоді, і тепер беззастережно впевнені в сакральності давнього ойконіма, а не базового антропоніма. Водночас *Пречистівку* (Днц.), *Хрестителеве* (Чрк.), *Христове* (Лг.) також можна кваліфікувати як релятивно-присвійні чи посесивні утворення, однак сьогодні не доводиться сумніватися в релігійному наповненні семантики кожної з назв.

Ойконіми, мотивовані апелятивами з початковим *Благ-*, *Блаж-* також містять у собі певний сакральний зміст: *Благівка* (Лг.), *Благодарівка* (Мк.), *Благодатівка* (Лв., Хрк., Хрс.), *Благодатне* (АРК, Вл., Вн., Днп. (2), Днц. (5), Зп. (3), Крв. (2), Лг., Мк., Од. (6), Хрк. (7), Хрс. (5), Чрк.), *Благодать* (Днц.), *Благословенна* (Днп.), *Блаженик* (Вл.). Назви цих поселень різні за структурою, проте номінатори та перейменовувачі за добору імені для населеного пункту керувалися, на нашу думку, значеннями апелятивів *благий* 'добрий,

добросердий, лагідний' (СУМ І, с. 191), *благодатний* 'який дає щастя, добро, радість, достаток' (СУМ І, с. 192), *благословенний* 'багатий, щедрий, життєдайний' (СУМ І, с. 194), *блаженний* 'пройнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість' (СУМ І, с. 195), що в усіх випадках є синонімами до слова *святий* 'пов'язаний з релігією, Богом, наділений божественною силою' (СУМ ІХ, с. 101).

Сьогодні в Україні є три поселення *Ангелівка* (ІФ, Тр. (2) та одне село *Ангелінівка* (Од.). Щодо *Ангелінівки* (Од.) – це виразний дериват із суфіксом ***-івк-а*** від антропоніма *Ангеліна* (Тр., с. 32). Дві оселі Тернопільщини – теж відантропонімні утворення (одна названа на честь власниці *Ангеліни* Лянцкоронської, інша – до 20-х років ХХ ст. іменувалася *Янелівка* з базовим антропонімом *Янеля*, імовірним варіантом імені *Анеліна*). Первісна назва сучасної *Ангелівки* Івано-Франківщини – *Лази*. З 1811 р., після замешкання на цій землі німецьких колоністів-протестантів, населений пункт став іменуватися *Енгелзберг* (*Engelsberg* – 'ангельська гора'), а з 1946 р. – *Ангелівка*. Така «генетична доля» сучасних українських *Ангелівок*, тобто апелятивом *ангел* 'янгол' (Гр. І, с. 7), 'надприродна істота, посланець, вісник Бога; зображується звичайно у вигляді юнака з крилами' (СУМ І, с. 44) мотивована тільки назва одного поселення.

2016 року відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» відповідно до громадських слухань та з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування низці поселень було повернено колишні, дорадянські назви: *Воздвиженка* (Днц., *Красний Пахар*); *Вознесенівка* (Лг., *Червонопартизанськ*), *Воскресенка* (Зп., *Чапаєвка*), *Монастирське* (Вн., *Марксове*; Хрс., *Ударник*), *Попова Гребля* (Вн., *Червона Гребля*), *Воскресенка* (Зп., *Чапаєвка*), *Святотроїцьке* (Зп., *Урицьке*), *Благовіщенське* (Крв., *Ульяновка*); *Спаське* (См., *Леніське*); *Преображенка* (Хрс., *Червоний Чабан*), *Трисвятська Слобода* (Чрн., *Радянська Слобода*), *Троїцьке* (Зп., *Карла Маркса*, Пл., *Фрунзівка*, Хрк., *Більшовик*, Чрн., *Кірове*).

Крім того, низку поселень перейменовано, і їхні нові назви мотивовано лексемами на позначення церковно-християнських

подій: *Благовіщенське* (Хрс., колишнє *Петровського*), *Вознесенське* (Кв., колишні назви *Попівка, Жовтневе*; Чрн., колишні назви *Свинь, Улянівка*), *Троїцьке* (Кв., колишні назви *Троцьке*, *Довгалівське*), *Покровське* (Днц., колишні назви *Самарина Балка, Іллічівське*, Жт., колишні назви *Собічино*, *Комсомольське*, Зп., колишні назви *Нижній Куркулак, Жовтневе*, Кв., колишнє *Куйбишеве*, Крв., колишнє *Котовка*, Мк., колишнє *Гуляницьке*, Пл. (3), колишнє *Жовтневе*; колишні назви *Бардакове, Жовтневе*; колишні назви *Портянки, Куйбишиве*, Хрк. (2), колишні назви *Жовтневе*, Чрн., колишні назви *Баба, Жовтневе*), *Покров* (Днп., колишнє *Орджонікідзе*), *Покровськ* (Днц., колишні назви *Гришине, Постишиве, Красноармійське, Красноармійськ*), *Святовасилівка* (Днп., колишні назви *Рясне, Єлізарове*), *Свято-Покровське* (Днц., колишнє *Кірове*), *Святомиколаївка* (Мк., колишнє *Пам'ять Комунарів*), *Спаське* (Днп., колишнє *Свердловське*), *Стрітенка* (Днц., колишнє *Октябрське*) та ін.

Два ойконіми перейменовано шляхом «зміни етимології»: *Святопетрівка* (Зп., колишня назва *Петрівка*), *Святопетрівське* (Кв., колишня назва *Куликівка,* а далі *Петрівське*).

Отже, ойконіми, у семантичній структурі яких сьогодні простежуємо християнські мотиви, утворено: від назв місцевостей (мікротопонімів), мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд (соборів, церков, божниць, монастирів тощо), їх частин або пов'язаних з ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану; від загальних або власних назв, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям чи на найменування роду, родини, сукупності таких осіб або осіб з омонімними прізвиськами, прізвищами; від імені освяченої церкви або з нагоди постання поселення чи його перейменування в часі церковно-християнського свята; від колективних назв осіб, іменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря; від антропонімів з першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Бож-* тощо за допомогою суфіксів ***-jь***, ***-ів*/*-ов-е***, ***-івк-а***, ***-к-***, ***-ець*** тощо з вказівкою на сакральний характер не ойконіма, а базового антропоніма; від апелятивів з початковим *Благ-*, *Блаж-*; від апелятивів *дух, рай, святість* (*всесвятий, святий*), *хрест* або омонімних до них антропонімів. 2016 р. повернено

первісні іменування, мотивовані сакральною лексикою, 16-ти населеним пунктам; 28 поселень перейменовано шляхом заміни ідеологічно маркованих назв такими, у яких засвідчено належність до освяченої церкви, вірування, релігію мешканців.

Від найдавніших часів і до сьогодення більшість із розглянутих тут ойкокультуронімів є свідками християнських чеснот людини-номінатора, людини, яка хоче не тільки назвати заселений об'єкт, але й відобразити в назві свій духовний світ.

4.4. Категорія образності в українському ойконіміконі

Образне відтворення світу системою власних назв поселень – одне з ключових питань сучасного ономастико-культурологічного дискурсу. Для окреслення поняття *образності* вчені з-поміж багатьох значень слова *образ* виокремлюють «образ як особливий спосіб бачення і пізнання дійсності та відповідне цьому баченню відображення дійсності, як призма нашого погляду на світ» [Мацько]. Беззаперечною є також образність багатьох ойконімів України. Щоправда, у назвах конкретних поселень проявляється вона по-різному.

Сьогодні живемо в ойконімному просторі, що почав формуватися в дописемні часи, протягом століть або зберігався у первісному вигляді, або змінювався, модифікуючись, уточнюючись, пристосовуючись до лексичних, граматичних, деривaційних закономірностей української мови, і, зрештою, утвердився у вигляді сучасних назв поселень. Посесивні, відпатронімні, ойконіми, утворені від родинних назв, розглядаємо як нейтральні, позбавлені образного відтворення суті іменованого. Найдавніші відмікротопонімні або відапелятивні ойконіми класифікуємо як топографічні: *Бєрєзыи* у Чернігівській землі [ЕСЛГНПР, с. 19], *Бєрєстовоє*, поблизу давнього Києва, нижче Аскольдової могили, за течією Дніпра [Ibid., с. 19], *Броды* у Волинській землі, на межі з Галицькою [Ibid., с. 24] тощо стали так іменуватися за визначальною рисою території, на якій оселилися люди, чи за вказівкою на апелятиви, що позначають своєрідний ландшафт. Новішими за часом виникнення є образні

назви. Вони поставали уже не стихійно (не з необхідності вказати, чиє це поселення, хто там мешкає, поблизу якого примітного об'єкта воно засноване тощо), а цілеспрямовано, з потреби номінувати населений пункт специфічно маркованою назвою.

Свого часу Микола Никонов виокремив три функції, які можуть виконувати топоніми. Перша, пряма й обов'язкова функція – адресна, номінативна. По суті, топоніми [ойконіми] для того і створюються, щоб слугувати адресою. Водночас назва може виконувати й додаткові функції. Наймення озера *Щукино*, села *Велике* та гори *Магнітна* не тільки вказують на об'єкт, але й описують його. Отже, друга, необов'язкова, але вагома функція – описова або дескриптивна. Крім цих двох, учений називає ще одну функцію – ідеологічну (у широкому значенні), ілюструючи її такими назвами: озеро *Вікторія*, гора *Аделаїда*, ріка *Святого Лаврентія*, місто *Совєтськ*, селище *Октябрскоє*, тульське село *Кинь грусть*, поміщицькі села *Отрада, Услада, Уют*. Ідейний зміст таких ойконімів різний, навіть протилежний, як і ідеологія їхніх творців [Никонов 1965, с. 62]. Ця третя група назв поселень, задекларована дослідником як «ідеологічні у широкому значенні», домінує серед усіх образних назв населених пунктів. Людина-номінатор створювала їх через призму образного погляду на світ. Такі ойконіми об'єднуємо в три групи:

1) найдавніші назви поселень, образність яких сформувалася історично;

2) ойконіми, образність яких сформувалася внаслідок довготривалого народного переоформлення назви;

3) назви населених пунктів новітнього періоду, образність яких – у штучному доборі такого імені, яке найбільше «пасує» населеному пунктові.

Схарактеризуємо їх докладніше.

Найпомітніше місце в першій групі назв посідають т. зв. «вільні, свобідні» ойконіми, тобто назви поселень з компонентом *воля, вілька, вулька, слобода, слобідка* тощо. Вони і є, очевидно, найдавнішими образними ойконімами, семантика яких демонструє процес трансформації слова-знака в слово-образ.

Словники трактують лексеми *воля* та *слобода* як багатозначні. Позначаючи поселення, вони можуть уживатися в значеннях

воля – як ‘відсутність обмежень; привілля’ (СУМ І, с. 735); *слобода* – як ‘поселення в Київській Русі та в Україні XI–XVIII ст., мешканці якого тимчасово (звичайно протягом 15 років) звільнялися від феодальних повинностей і податків; багато таких поселень постало на Правобережжі по Руїні’[Жайворонок, с. 551]; ‘частина міста, квартал, де жили люди однієї професії, національності і т. ін.; велике село, селище; відокремлена частина великого села’ (СУМ IX, с. 365).

Звільнені від повинностей та податків оселі, засновані з метою ширшої колонізації території, могли отримувати назви за іменем перших поселенців, за назвою населеного пункту, звідки ті прибули, або за якоюсь іншою ознакою. Однак багато з них іменувалися та записувалися в адміністративних документах саме як *Воля, Волиця, Вілька, Слобода, Слобідка* тощо, нерідко в поєднані (при заснуванні або згодом) з атрибутивним компонентом посесивної, локативної, темпоральної тощо семантики. Ці поселення засновувалися не одночасно. Деякі з них могли отримати назву внаслідок міграційних процесів: перенесення назви з малої батьківщини, як *Воля*, заснована в Бойківському р-ні теперішньої Донеччини жителями, депортованими з Усть-Ріцького р-ну колишньої Дрогобицької обл. Це могли бути також наново заселені та поіменовані поселення, напр., *Воля* Доманівського р-ну Миколаївської обл., засноване на землях хутора *Вольного*, іменоване в 40-х роках XX ст. ще як *Ново-Воля* [Лобода, с. 90]. Однак незаперечним є факт, що ці назви демонстрували образне бачення номінаторами внутрішньої суті села: це вільні, незалежні об’єкти. Так на географічній карті України з’явилися *Арламівська Воля* (Лв.), *Більська Воля* (Рв.), *Березна Воля* (Вл.), *Велика Воля* (Лв.); *Воля* (Вл., Днц., Лв. (2), Мк. (3), Пл., Тр.), *Воля Любинська* (Лв.), *Воля Якубова* (Лв.), *Воля-Свійчівська* (Вл.), *Добра Воля* (Мк.), *Довговоля* (Рв.), *Красна Воля* (Днп.), *Кухітська Воля* (Рв.), *Любешівська Воля* (Вл.), *Майстрова Воля* (Жт.), *Мокроволя* (Хм.), *Щитинська Воля* (Вл.) та багато ін.

Так склалося, що давні «вільні» села не змогли здобути міського статусу. Тож серед назв сьогоднішніх міст ознаку *волі* прочитуємо тільки у двох штучно змодельованих астіонімах – ***Вільногірськ*** (Днп.) та ***Привілля*** (Лг). Місто *Вільногірськ* засноване 1956 р. як

робітниче поселення гірничо-металургійного комбінату, звідки й узяло другу частину своєї назви *-гірськ*. Першу частину – *Вільно-* мотивовано назвою заснованої на землях села *Вільні Хутори* залізничної станції. Компоненти астіокультуроніма *Вільно-* мотивовано прикметником *вільний* ‘ніким не гноблений, не поневолюваний; незалежний, самостійний; недержавний, приватний’ (СУМ І, с. 673); *-гір-* < *гірничий* ‘стос. до розробки надр землі’ (СУМ ІІ, с. 76) .

Сьогодні однойменна з містом залізнична станція знаходиться в його межах. *Вільногірськ* – одне з небагатьох міст, про яке відома не тільки точна дата його заснування (на пам’ятному знакові з цієї нагоди викарбовано – 12. 08. 1956 р.), але й ім’я ініціатора назви (О. Кушнарьов).

Зимівник Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового, що згадується 1695 р. як займище *Асесорське*, відоме згодом як *П’ята Рота* [Янко, с. 287], від 1753 р. стало офіційно іменуватися *Привільне*, тепер м. ***Привілля*** (Лг.). Астіонім мотивовано прикметником *привільний* ‘безмежний, широкий (про який-небудь простір); вільний, нічим не обмежений; величавий, роздольний’ (СУМ VII, с. 574). Сьогодні в Україні, крім міста *Привілля*, побутує ще 13 однойменних сіл.

Слободи та *Слобідки* відомі практично усім країнам Славії, форма *sloboda* є результатом видозміни давньої форми *svoboda* з утвердженням в українській мові такого лексичного ряду: *слобода* ‘вільне від повинностей поселення; частина міста за характером населення; велике селище; частина села’, *слободи* ‘пільги; незаселені землі’, *слобідка* ‘частина міста за характером колишнього населення; велике селище’, [*слободжанин*] ‘житель слободи’, [*слободян*] ‘т. с.’, *слободянин, слобожанин* [*слободний*] ‘вільний’, [*слобожєний*] ‘наділений правом’, [*ослободити*] ‘звільнити, відпустити’, *слобонити* ‘звільнити [ослабити, відпустити]’, [*слобідко*] ‘вільно’, [слобідно] ‘т. с.’, [*слободо*] ‘вільно’ (ЕСУМ V, с. 305).

Україна сьогодні буквально рясніє ойконімами з компонентом *Слобідка* чи *Слобода: Бубнівська Слобідка* (Чрк.), *Букачівська Слобода* (ІФ), *Весела Слобідка* (Кв.), *Велика Слобідка* (Хм.), *Джуринська Слобідка* (Тр.), *Кролевець-Слобідка* (Чрн.), *Кушнірівська*

Слобідка (Хм.), *Лісова Слобідка* (Жт., Пл.), *Мала Слобідка* (Од., См., Хм.), *Мізяківська Слобідка* (Вн.), *Нова Слобода* (См., Чрв.), *Новослобідка* (Зп.), *Польова Слобідка* (Вн., Жт.), *Слобідка* (Вн., та ін., 32 ойконіми), *Яцинова Слобідка* (Пл.), а також *Гаврилова Слобода* (См.), *Григорівська Слобода* (ІФ, Кв.), *Золота Слобода* (Тр.), *Коржова Слобода* (Чрк.), *Лосєва Слобода* (Чрн.), *Олійникова Слобода* (Кв.), *Петрова Слобода* (Чрн.), *Слобода* (Вн. та ін. (12), *Слобода-Банилів* (Чрв.), *Став-Слобода* (Жт.), *Тишківська Слобода* (Вн.), *Чернеча Слобода* (См.) та багато ін. Сьогодні ці ойконіми практично стоять в одному ряді з новітніми іменуваннями *Свобода* (Зк. (2), Зп., Кв., Мк., См.), *Свободне* (Днц. (3), Зп., Хрс.).

Майже в часі з'яви *вільних* та *свобідних* поселень народжувалися в Україні села *вигідні* (пор. *вигода* 'те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь прибуток і т. ін.' (СУМ І, с. 375). *Вигоди* засновувалися у добрих місцях, при людних шляхах і мали бути вигідними для людини поселеннями. Сьогодні залишилося 12 таких населених пунктів: *Вигода* (Вн., Жт., ІФ, 3, Од., Тр. (3), Хм. (2), *Вигодівка* (ІФ).

Образні іменування з'явилися також за посередництва апелятивів *завада* 'перешкода, утруднення' (Гр. ІІ, с. 11), 'т. с., що перешкода' (СУМ ІІІ, с. 34); *згода* 'згода, мир' (Гр. ІІ, с. 139), 'взаємна домовленість; порозуміння' (СУМ ІІІ, с. 516); *заздрість* 'заздрість' (Гр. ІІ, с. 40), 'почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого' (СУМ ІІІ, с. 126): *Завада* (Лв.), *Завади* (Лв.), *Завадівка* (Вн., Кв., Крв., Лв., Тр., Хм., Хрк., Чрк.), *Завадка* (Зк., ІФ, Лв., 2), *Завадське* (Хрк.), *Згода* (Крв.), *Заздрівка* (Жт.), *Заздрість* (Тр.). Суфікс ***-івк-а*** в окремих ойконімах – то тільки дооформлення назви типовим ойконімотворчим формантом.

Друга група – це ойконіми, образність яких склалася внаслідок дії народної етимології. Первісна семантика назви поселення затемнилася, і воно почало уподібнюватися до відомого апелятива. Насправді такий апелятив не слугував базою творення ойконіма, і тільки діахронний ономастичний аналіз, різні фіксації назви поселення в історичних джерелах від найдавніших часів до сучасності можуть пролити світло на шлях, який пройшов ойконім «від зви-

чайного до образного». Так, зі словом *атака* ‘наступ’ асоціюється сьогодні назва села *Атаки* (Чрн.), однак в архівних документах XIX ст. поселення фіксувалося під назвою *Отаки*, мотиване молдавським апелятива *отак* ‘курінь, табір’ [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 7]. У назві села *Зміїнець* (Вл.), як переконує Григорій Аркушин, немає жодної вказівки на *змій*, які водилися у цій місцевості, бо сьогодні – це перекручена назва колишньої, посталої на ґрунті місцевої говірки, назви *Змінинець* – «у цьому населеному пункті була поштова станція, де міняли (змінювали) коней» [Аркушин 2007, с. 46]. Поселення *Гладке*, що на Чернігівщині, спочатку іменувалося як *Хутір Глаткова* (ПК, с. 356), тож первісний посесив трансформовано в сучасний образний субстантив. Колишня назва села *Грамотне* (ІФ), зафіксована в документах як *Гримітне*, виникла шляхом трансонімізації гідроніма *Грамітний* [Яцій, с. 94], а далі переосмислена та переоформлена в субстантив з образним значенням ‘грамотне село’. Сьогоднішній ойконім *Замороченя* (Хм.) – народноетимологічний варіант первісної назви поселення *Заморенки* (*Zamorinky*) (рід, родина *Заморенка*) [Торчинська-Торчинський, с. 193]. Унаслідок зближення зі словом *карий* семантичної трансформації зазнав колишній хутір, що належав родині *Кари* [Карпенко та ін. 1975, с. 31], а в результаті маємо сьогодні на Одещині село *Каре*.

Низка нових ойконімів з’явилася на географічній карті України у XX ст., переважно 1946 року. Це в основному «кабінетні» назви, використані для перейменованих поселень, попередні номінації яких не вписувалися в радянський, комуно-більшовицький спосіб бачення довкілля. У магнітному полі таких ойконімів ми жили тривалий час, а в багатьох випадках живемо й досі. Це назви ідеологічно марковані, вони мали увіковічити пам’ять про комуністичних сподвижників, засвідчити переваги радянського способу життя, перенести на поселення назви тодішніх господарських артілей, колгоспів, радгоспів, селянських спілок тощо.

Тільки через 70 років, з листопада 2015 р. по липень 2016 р., відбулося найграндіозніше з часів здобуття незалежності України повернення до історичної або деідеологізованої ойконімії: переглянуто назви 987 поселень та 25 районів – «ленінські», «радянські»,

«жовтневі» тощо ойконіми перестали функціонувати. Постанова Верховної Ради України «Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» набере чинності з моменту повернення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя під загальну юрисдикцію України [Короленко та ін., с. 137]. Проте низка образних ойконімів з ідеологічним підтекстом залишилася. Вони досі вказують на ідеологічно марковані соціальні, суспільні, громадські, політичні, культурні, економічні, промислові, господарські (сільськогосподарські) риси поселення: *Авангард* (Днп. (2), Зп., Од.), *Агрономія* (Мк.), *Богатир* (АРК, Зп.), *Боротьба* (Чрн.), *Буревісник* (АРК), *Відродження* (АРК, Днп. (2), Жт., Зп., Лв.), *Гарт* (Чрн.), *Дружба* (Вн., та ін. (19 ойконімів), *Заповіт* (Хрс.), *Здобуток* (Чрк.), *Змагання* (Днп., Хрс.), *Індустрія* (Лг.), *Культура* (Днп., Днц.), *Марс* (Чрн.), *Пахар* (Днп.), *Перемога* (Вн. та ін., 25 ойконімів), *Плуг* (Чрн.), *Плугатар* (Днп., Лг., Чрн.), *Правда* (АРК, Днп., Од.), *Прапор* (Днп.), *Прибуток* (Жт.), *Пробудження* (АРК, Зп., Хрс.), *Прогрес* (Днп. та ін., 12 ойконімів), *Республіка* (Днц.), *Республіканець* (Хрс.), *Розквіт* (Лг., Од.), *Сила* (Мк.), *Слава* (Чрн.), *Труд* (Хрс.) тощо.

Образними є назви населених пунктів, ідеологічний підтекст яких прихований за позитивною семантикою: *Весна* (Днц.), *Любов* (Днп.), *Майбутнє* (Чрн.), *Мрія* (Кв.), *Писанка* (Крв.), *Ранок* (Чрн.), *Світанок* (Зп., ІФ, Кв., Пл.. Рв., Хрк., Чрн.), *Щастя* (Лг.), *Юність* (Чрн.) та ін.

До сьогодні образом «п'ятикутного минулого» залишаються «зоряні» та «зіркові» ойконіми, хоча певною мірою активізована тенденція переосмислити їх і зіставити не з пролетарською зорею, а з небесною зіркою. Це назви поселень *Звізда* (Днп.), *Звіздне* (АРК), *Зірка* (Днц., Жт., Зп., Кв., Од., Пл., Хрс.), *Зірниця* (Зп.), *Зоринськ* (Лг.), *Зоринці* (Вн.), *Зорі* (Днц.), *Зоркіне* (АРК), *Зоря* (АРК та ін., 24 ойконіми), *Зоря Труда* (Од.), *Зоряне* (АРК та ін., 19 ойконімів), *Зорянка* (Жт.), *Комиш-Зоря* (Зп.), *Рання Зоря* (Лг.), *Світова Зірка* (Крв.).

До ідеологічно маркованих належать також і ойконіми *Завітне* (АРК (3), Вл., Вн., Днц., Зп., Крв., Хрс.), попри те що словник трак-

тує прикметник *завітний* без такого маркування (*завітний* ‘т. с., що *заповітний*, найдорожчий для кого-небудь у зв’язку з його задумами, спогадами і т. ін.; пов’язаний з якоюсь пам’ятною подією; стос. до заповіту’ (СУМ ІІІ, с. 296).

Практично всі ойконіми атрибутивного взірця, насамперед утворені від якісних прикметників, сьогодні можна кваліфікувати як метафоричні назви: село *Довге* (Днп. (2), Зк., Зп., ІФ, Лг., Лв. (3), Пл., Рв., Тр., Чрн. (2) може виявитися не довгим, *Кругле* (Лг., Пл., Рв. (2), Хрк., Чрн.) – не круглим, *Чисте* (См.) – не зовсім чистим тощо, хоч, зрозуміло, що в часі творення назви така ознака якимось чином корелювала з поселенням. Назви перейменованих населених пунктів або осель, заснованих у ХХ–ХХІ ст., мотивовані субстантивованими прикметниками, метафоричні апріорі. Їхніми баземанами ставали прикметники, що мали засвідчувати:

– ціннісні орієнтири номінаторів: *Багате* (АРК, Днп., Днц., Жт., Зп., Од.), *Благодатне* (АРК та ін., 38 ойконімів), *Дороге* (Днп., 2), *Доходне* (АРК), *Заможне* (Вн., Жт., Зп., Од., Пл., Хрс.), *Ситне* (Жт., Рв., См.) та ін.;

– позитивні ознаки, емоції, почуття, поняття: *Веселе* (АРК та ін., 75 ойконімів), *Весняне* (Вн., Зп., Лг., Мк., Рв., Хм.), *Відрадне* (АРК, 3, Днп., Зп., 2, Пл., Чрн.), *Вірне* (Крв.), *Гостинне* (Вн., Крв., См.), *Добре* (АРК, Вл., Крв., Мк., 2), *Дружне* (АРК та ін., 12 ойконімів), *Живописне* (АРК), *Зразкове* (Зп., Лг.), *Елітне* (Хрк.), *Кохане* (Зп., Крв.), *Красиве* (Хрк.), *Лагідне* (Зп., Лг., Хрк.), *Ладне* (Хрк.), *Любе* (Днп.), *Любиме* (Лг.), *Мирне* (АРК та ін., 59 ойконімів), *Миролюбне* (Хм.), *Мудре* (Чрн.), *Пишне* (Крв., Пл.), *Привітне* (АРК та ін., 16 ойконімів), *Показне* (Зп., Мк.), *Радісне* (АРК та ін., 12 ойконімів), *Рідне* (АРК, 2, См., Хрк., Хрс.), *Розкішне* (АРК, Днц., Зп., Крв., Лг., Од., 2), *Світанкове* (Чрн.), *Сонячне* (АРК та ін., 15 ойконімів), *Хороше* (Днп., 2, Лг.), *Чарівне* (Зп., Крв., Од., Хрс.), *Щасливе* (АРК та ін., 14 ойконімів) та ін.;

– особливі властивості, приписувані поселенню: *Батальне* (АРК), *Безпечне* (Чрн.), *Бойове* (Днц., Зп., 2, Хрс.), *Бурне* (Днц.), *Вирішальне* (Пл., 2), *Відважне* (АРК), *Владне* (АРК), *Геройське* (АРК, Хрс.), *Могутнє* (Зп., Крв.), *Пам’ятне* (Хрс., Чрн.), *Патріотичне* (Днц.), *Передове* (АРК, 2, Днц.), *Переможне* (Зп., 3, Крв.,

Лв., Лг., 2, Од.), *Письменне* (Днп.), *Повстанське* (Од.), *Показове* (Крв., Пл.), *Сильне* (Вл., 2), *Трудове* (АРК та ін., 21 ойконім) та ін.;

– ознаки поселення за формою, розміром, розташуванням тощо: *Ближнє* (АРК, 3, Днц., Чрн.), *Глибоке* (Днц. та ін., 13 ойконімів), *Далеке* (АРК, Зп., Крв., Хрк.), *Дальнє* (АРК, 2, Днп., Днц., Хрк., Хрс.), *Довге* (Днп. та ін., 14 ойконімів), *Криве* (Жт., Лв., 3, Тр., 2), *Кругле* (Лг., Пл., Рв., 2, Хрк., Чрн.), *Круте* (Днп.), *Ламане* (Пл.), *Лінійне* (АРК, 2), *Мокре* (Вл., Жт., Рв.), *Нижнє* (Лв., 2, Лг., Хм.), *Плоске* (Вл. та ін., 16 ойконімів), *Поперечне* (Днп.), *Просторе* (Зп., Крв., Лг., Хрс.), *Пряме* (АРК), *Тихе* (Днп., 3, Од., Рв., Хрк., Чрн.), *Товсте* (Днп., Жт., Пл., 2, См., Тр., 2) та ін.

Щоправда, окремі ойконіми цієї групи отримали назву шляхом трансонімізації, тобто постали від гідронімів, мікротопонімів, оронімів, як-от: село *Глибоке* ← озеро *Глибоке*, село *Криве* ← поле *Криве* тощо.

Певною образністю наділені так звані «кольорові ойконіми». Ідеться про 198 назв поселень з компонентом *зелений* (*-а, -е, -і*): *Зелена Левада* (Мк.), *Зелене* (АРК), *Зелені Кошари* (Мк.), *Зелений Гай* (Днп.) тощо; 119 – з атрибутивом *білий* (*-а, -е, -і*): *Біле* (Лв.), *Білий Берег* (Жт., Кв.), *Білокриничне* (Днц.) тощо; 54 «чорних ойконімів»: *Чорна Долина* (Хрс.), *Чорний Ріг* (Чрн.), *Чорногірка* (Од.) та ін.; 15 назв з елементом *жовте* (*-а, -е, -і*): *Жовта Круча* (Зп.), *Жовтий Брід* (Жт.), *Жовтоолександрівка* (Днп.) та ін., а також назви поселень *Блакитне* (Вн., Зп., Хрс.), *Синьокам'янка* (АРК), *Голуба Затока* (АРК), *Сірий Яр* (Хрк.), *Лазурне* (АРК, Зп., Хрс.), пор. *лазурний*, т. с., що *лазуровий* 'яскраво-синій; блакитний' (СУМ IV, с. 437), *Рожеве* (Крв., Лв.), *Сизе* (Лг.), *Сіде* (Лв.) та ін. Усі ці назви могли бути мотивованими ознакою за кольором ґрунту, води, рослинності тощо. А 197 ойконімів-субстантивів або назв з атрибутом *червоний* (*-а, -е, -і*) – ідеологічно маковані новотвори переважно XX ст.: *Червона Дача* (Чрк.), *Червоне* (АРК та ін.), *Червоний Лан* (Жт.), *Червоні Маяки* (Крв.), *Червоногригорівка* (Днп.), *Новочервоне* (Лг.) та ін. Сюди ж зараховуємо й ойконіми з компонентом *красний*. Частину таких назв кваліфікуємо як ойконімний суржик, де *красний* – російський відповідник українського *червоний*. Відоме й інше значення прикметника *красний* 'т. с., що гарний; прекрасний, чудовий' (СУМ IV, с. 327). Однак тільки наз-

ви давніх поселень, утворені до «красного / червоного перейменування» могли мати таку мотивацію (*Красна* (Зк., ІФ, Тр.), *Красний Ріг* (Кв.), *Краснодуб'я* (Вл.) та ін.). В інших випадках – *Красна Балка* (Днп.), *Красний Луч* (Днц., 2), *Красний Хутір* (Чрн.), *Красногірське* (АРК, Зп.) та ін. – говоримо про ідеологічно марковані назви.

Кожну таку назву слід розглядати окремо. Наприклад, м. ***Красногорівка*** (Днц.), засноване в 70-х роках XIX ст. [Янко, с. 193]. Споруджене на землях сіл *Пеньківка, Софіївка, Борисівка, Малоборисівка* об'єднане поселення почало йменуватися *Красною Гіркою*, а далі *Красногорівкою* за ознакою довкілля: кольором насипаних гір червоного каміння, яке добувалося в місцевих кар'єрах. Євген Отін також стверджує, що означення *красний* у цьому астіонімі колись означало *червоний* колір [Отин, с. 103].

У багатьох ойконімах сьогодні прочитуються тропи (щоправда, не завжди вдалі як для номінації поселень):

– антитеза: *Багате* (АРК, Днп., Днц., Жт., Зп., Од.) – *Скудне* (Днц.), де рос. *скудное* відповідає укр. *убоге*, *Гірке* (Зп.) – *Солодке* (Днц., Зп.), *Лагідне* (Зп., Лг., Хрк.) – *Суворе* (Зп., Мк.), *Непереможне* (Днп.) – *Переможне* (Зп., 3, Крв., Лв., Лг., 2, Од.), *Нескучне* (Днц., См., Хрк.) – *Скучне* (Днц.) (рос. *скучний* – укр. *сумний*), *Темне* (См.) – *Світле* (АРК та ін., 17 ойконімів), *Тепле* (АРК, Лг. 2, Пл.) – *Холодне* (Днц., 2, См., Хрк., Чрк.), *Удачне* (АРК, Днп., Днц., Зп.) – *Неудачне* (Мк.) (рос. *удачный* – укр. *вдалий*);

– тавтологія: *Ранній Ранок* (Днп.);

– оксиморон: *Мокрий Став* (Зп.).

Чи не найбільш образними та неочікуваними в сучасному ойконіміконі України є атрибутивні та сурядні сполучення слів, які хоч переважно позитивно характеризують поселення, однак як ойконімні деривати вражають своєю штучністю: *Весняна Квітка* (Мк.), *Вільна Дружина* (Хрс.), *Вільна Україна* (Хрс., 2), *Вільне Життя* (Днп.), *Восьме Березня* (См., Чрн.), *День-Добрий* (Чрн.), *Дніпрові Хвилі* (Зп.), *Добра Надія* (Днп., Мк.), *Завітне Бажання* (Днц.) (рос. *завітне* – укр. *заповітне*), *Загальна Користь* (Мк.), *Молодий Шахтар* (Днц.), *Нове Життя* (АРК, Вн., Днп., Жт., Кв., Мк., Хм., Чрк.), *Острів Надії* (Чрн.), *Перше Травня* (Днп. та ін., 20 ойконімів), *Радісний Сад* (Мк.), *Рання Зоря* (Лг.), *Рідна Україна* (Хрс.), *Рідний Край* (Хрк., 2), *Това-*

риський Труд (Днп.) тощо. І «найекзотичнішим» ойконімом України є, на нашу думку, назва села *Сакко і Ванцетті* (Днц.), у якій збережено імена страчених 1927 р. у США італійських анархістів Нікола *Сакко* та Бартоломео *Ванцетті*.

Образність переважної більшості поселень, попри всю їхню штучність, залишається позитивною. Однак мотиви номінування окремих етимологічно прозорих і, як видається, ідеологічно не маркованих ойконімів все ж незрозумілі. Ідеться про назви поселень з т. зв. негативною семантикою (принаймні, негативною як для іменування населеного пункту): *Глухе* (Днп.), *Дивне* (АРК, 2, Хрс.), *Зайве* (Мк.), *Запасне* (Зп.), *Клопіт* (Рв.), *Сердите* (Дн.), *Терпіння* (Зп.) та ін.

Отже, сучасний український ойконімний простір багатий назвами поселень, у яких відбита образна мовна картина світу та намагання номінатора трансформувати слово-знак, закріплене за населеним пунктом, у слово-образ. Розглянуті нами ойконіми – це здебільшого новітні утворення. Ономасти нерідко навіть називають їх «нетопонімічними» (вислів Олександри Суперанської щодо перейменованих кримських ойконімів). Однак з погляду лінгвокультурології кожна з таких назв є відображенням тієї епохи, яка їх народила, навіть за умови штучного іменування чи перейменування.

4.5. Ойкокультуроніми як джерело постання символів

Теорія символізму торкається багатьох сфер людського пізнання (першочергово філософії, психології, культурології, лінгвістики) й утверджується в роботах дедалі більшої когорти вчених – від класиків (Олександра Веселовського, Ґеорґа Ґеґеля, Федора Буслаєва, Хуана Керлота, Миколи Костомарова, Олексія Лосєва, Олександра Потебні, Фердинана де Сосюра, Густава Шпета, Карла Юнга та ін.) до сучасників (Леоніда Авксентьєва, Ніни Арутюнової, Тетяни Вільчинської, Віталія Жайворонка, Віталія Кононенка, Олени Левченко, Галини Скляревської, Вероніки Телія, Віктора Ужченка та ін.).

Якщо коротко означити потрактування символу філософами, то йдеться передусім про знак, ознаку, вирішальну прикмету, ідею,

через посередництво якої людина пізнає світ та істину. Символ – форма вираження й передачі духовного змісту культури через певні матеріальні предмети чи спеціально створювані образи та дії – знаки цього змісту [ФС, с. 578]. На думку психологів, символ набагато легше розпізнати, ніж дати йому визначення або пояснення, тож ключовим розглядають міркування Карла Юнга про архетипи та колективне несвідоме, за яких символ – «це і форма, і спосіб осягнення світу» [Юнг, с. 49].

Чи не найглибше аналізується символ у контексті культури, позаяк і сама культура являє собою тонке й взаємопов'язане плетиво символів як засобів вираження людського смислу та людських стосунків. Не випадково Віталій Жайворонок наголошує, що протягом тисячоліть народна уява, історичний досвід видозмінюють, опоетизовують, роблять легендарними події та обставини, але символічні слова-імена та реальну славу їхніх носіїв залишають незмінними [Жайворонок 2007, с. 174].

Багатовекторною є лінгвістична теорія інтерпретації символу. Класичну думку Олександра Потебні про три головні відношення символу до позначуваного (порівняння, протиставлення й причинове відношення [Потебня 1960, с. 37]) Віталій Кононенко доповнює: «Словесний символ лише умовно передає відношення між позначуваним і тим, що він позначає, або відповідає тільки одному позначуваному, отож, мотивує своє значення не через переносне значення (точніше, передовсім не через нього), а через фонові знання, мовні пресупозиції. Категорія символу виявляє свій зміст завдяки активній дії багатьох власне мовних і головне – позамовних чинників, що визначають його розуміння всіма членами соціуму» [Кононенко 2002, с. 36]. Назагал у лінгвістиці символ трактують як слово, що є умовним знаком іншого слова, повноцінною лінгвоодиницею, має пряме, переносні та власне символічне значення. Лінгвофілософія, лінгвокультурологія, лінгвостилістика, когнітивістика, літературознавство оперують близькими, але не тотожними поглядами на його природу. Специфічим є й виокремлення символу як ономастичного знака.

Символізм власної назви поселення тісно переплітається з конотативністю та асоціативністю: асоціація завжди є підґрунтям на-

родження символу, а сам символ нерідко стає осердям конотоніма. Галина Лукаш, виділяючи основні положення теорії конотативної онімії Євгена Отіна, стверджує, що конотонім – це завжди власна назва з метафоричним (або символічним) значенням, яка називає те, що за нейтрального стилю висловлювання позначається загальною назвою [Лукаш 2011, с. 77]. Вчена доводить, що конотативний онім містить покликання на відому ситуацію, а аналіз ситуації передбачає характеристику стратегії мовця, спрямовану на достовірність, фактичність, об'єктивність та оцінність. Саме тому конотоніми здатні характеризувати, вказувати на якісь риси, що вже були об'єктом характеристики, уже траплялися. Так виникають алюзії, інтертекстуальність, зв'язки з довкіллям, із загальним текстом, з іншими власними назвами. Через це і сприймання такої нової одиниці може бути різним, залежати від окремого індивіда, його ерудованості, життєвого досвіду, ментальності, емоційності, естетичних смаків, особливостей національної культури [Ibid., 104]. Це відбувається й у випадку впізнаваності / невпізнаваності поселень за символічними образами їхніх назв: на гербі міста *Бердичева* зображено старовинну зброю *бердич*. Однак цей військовий атрибут не набув широкого символічного значення з огляду на архаїчність і рідковживаність лексеми *бердич* ('алебарда', 'старовинна зброя – сокирка у вигляді півмісяця, насаджена на довгий держак із списом на кінці' (СУМ І, с. 33) в сучасній українській мові. І, навпаки, астіонім *Борщів* асоціюється із *борщем*, а *Суми* – із *сумою* (*сума* '*заст.* торба' (СУМ ІХ, с. 835) попри цілковиту неприйнятність в ономастиці такої інтерпретації генези цих назв.

Михайло Торчинський також стверджує, що символізація власних назв тісно пов'язана з процесом метафоризації й ґрунтується на певних асоціаціях [Торчинський 2009, с. 89]. У «Короткому онімному асоціативному словнику» Олени Карпенко наведено три стимули-астіоніми України: *Київ, Одеса, Берестечко* [Карпенко О. 2006, с. 254], відповіді-реакції реципієнтів на які дають можливість не тільки розглянути «семантичне наповнення онімних концептів» [Ibid., с. 236], але й простежити співвідношення між асоціацією, символом та генезою астіоніма. Зауважено, що чим прозорішим видається походження назви населеного пункту, тим

частотнішими є асоціації, на ґрунті яких постає символічний образ. Зі ста реакцій на кожен із наведених астіонімів ми вибрали тільки ті, які реципієнти пов'язували з походженням назви поселення: *Одеса* – 'Одіссей' [Ibid., с. 257]; *Київ* – 'князь', 'пам'ятник з човном', 'пам'ятник трьом братам і Либеді' [Ibid., с. 256]; *Берестечко* – 'берест', 'береста', 'береза', 'сережки берези' [Ibid., с. 272]. У першому випадку походження назви міста *Одеса* співвіднесено з героєм давньогр. епосу *Одіссеєм* тільки зважаючи на подібність слів між собою; *Київ* пов'язано з князем та зі скульптурою князя, хоч ім'я *Кия* не названо; астіонім *Берестечко* виявився найбільш прозорим із погляду походження: у чотирьох випадках символами назви міста обрано *берест* або *березу* (очевидно, для респондентів це те саме дерево). Наведений приклад демонструє: шлях від асоціації до символу веде через реальну або ймовірну прозорість / затемненість генези ойконіма.

Символами більшості «флороойконімів» України стали дерева, кущі, рослини тощо, назви яких прочитуються у твірних основах: береза (*Береза* (Вл., См.), *Березань* (Кв. та ін.), *Березина* (Вн., Жт., Лв., Рв., Хм.), *Березине* (Днп., Жт., Од.), *Березини* (Рв.), *Березів Яр* (См.), *Березівка* (Од. та ін., 42 ойконіми), *Березна* (Вн., Кв., Чрн.), *Березне* (Рв. та ін.), *Березняк* (Днп.), *Березняки* (Пл., См., Чрк.), *Березове* (Днп., Днц., Кв., Лг., 2, Пл., Рв., Хм.), *Березовий Гай* (Чрн.), *Берізка* (Чрн.), *Берізки* (Жт., Мк., Пл., См.) та ін.); верба (*Верба* (Вл., Рв., Чрн.), *Верби* (Жт., Хрс.), *Вербиця* (Лв., Тр.), *Вербівка* (Вл. та ін., 24 ойконіми), *Вербка* (Вл., Вн., 2, Тр., Хм., 3), *Вербки* (Днп., Пл.), *Вербова* (Вн., Кв.), *Вербова Балка* (Днц.), *Вербове* (Днп. та ін., 18 ойконімів), *Тихі Верби* (Чрк.) та ін.); вільха (*Вільха* (Жт.), *Вільхи* (Чрк.), *Вільхівка* (Вл., Днц., Зк., ІФ, Рв., Хрк., Чрн.), *Вільхівське* (Хрк.), *Вільхівці* (Зк., ІФ, Лв., Хм.), *Вільхова* (Жт., ІФ), *Вільхове* (Крв., Лг., Пл.), *Вільховець* (Кв., Лв., Тр., 2, Хм., 2, Чрк.), *Вільшана* (См., Хрк., Чрк.), *Вільшане* (Чрн.), *Вільшаник* (Лв.) та ін.); берест (*Берестечко* (Вл. та ін.), *Берестівець* (Чрк.), *Берестівка* (Вн., Жт., Рв., См.), *Берестове* (Днц. та ін., 10 ойконімів), *Бересток* (Днц., Тр.), *Берестя* (Рв., Чрв.), *Берестяне* (Вл.) та ін.); вишня (*Вишенька* (Вн., Лв.), *Вишеньки* (Вл., Кв., Пл., Рв., См., Тр., Чрн.), *Вишнева* (Хрк.), *Вишневе* (Кв. та ін., 64 ойконіми), *Вишнівка* (АРК та ін., 10

ойконімів), *Вишня* (Кв., Лв.) та ін.); дуб (*Дуби* (Жт., Зк., Рв.), *Дубина* (Вн. та ін., 14 ойконімів), *Дубини* (Лв., Рв., 2), *Дубинка* (См., Хм., 2), *Дубинки* (Вн., Лв.), *Дубино* (Зк.), *Дубівка* (Вн. та ін., 13 ойконімів), *Дубки* (АРК, ІФ, Од., Рв.), *Дубно* (Рв.), *Дубове* (Вл. та ін., 15 ойконімів), *Дубовий Гай* (Жт., Зп., Хм., Чрн.) та ін.); *калина* (*Калини* (Зк., Од.), *Калинів* (Лв.), *Калинівка* (Вн. та ін., 84 ойконіми), *Калинка* (Вн.), *Калинова Балка* (Лг.), *Калинове* (Днц., 5, Кв., 2, Лг., Хрк., 3), *Калиновий Гай* (Жт.) та ін.); липа (*Липа* (Вл., 2, ІФ, Рв.), *Липи* (Хм.), *Липина* (Лв., 2), *Липини* (Вл.), *Липівка* (Вн. та ін., 12 ойконімів), *Липки* (Жт., Лв., Рв., Хм.), *Липова Долина* (См.), *Липове* (Днп. та ін., 10 ойконімів), *Липовець* (Вн. та ін.) та ін.), сосна (*Сосни* (Вн.), *Соснина* (Вл., Лв.), *Сосниця* (Чрн.), *Соснівка* (Лв. та ін., 35 ойконімів), *Соснівочка* (Хм.), *Соснова* (Кв.), *Соснове* (Днц., Рв.), *Сосновий* (Лг.), *Сосновий Бір* (Хрк.) та ін.); ясен (*Ясеневе* (Хрк.), *Ясени* (См., Чрв.), *Ясенівка* (Вл., Жт., Кв., Хм., Чрн.), *Ясенове* (Днц., См.), *Ясенок* (См.), *Ясень* (ІФ), *Ясинівка* (Днц., Рв.), *Ясинове* (Крв., Од.), *Ясинувата* (Днц.), *Ясинувате* (Зп., Хрк.) та ін.

Наголосимо: ми назвали далеко не всі ойконіми України, в іменах яких прочитуються назви дерев, а з-поміж тих, які тут означені, насправді не всі мотивовані такою загальною назвою. Однак символічний образ, народжений в уяві мовця, достатньо стійкий і важко або й узагалі не піддається критичному аналізу[3].

Ще більше уявних символічних образів виникає, якщо розглядати так звані «фауноойконіми», яких, по суті, в Україні немає: принаймні, жодне місто не було поіменованим «на честь» якоїсь тварини, птаха, комахи, плазуна тощо. Тому *барани, бобри, буськи* (*лелеки*), *вовки, гадюки, гайворони* (*гайворон* ‘перелітний птах родини воронових з блискучим чорним пір’ям’ (СУМ II, с. 15), *галки* (*галка* ‘птах родини воронових з чорним пір’ям, блискучим на спині (СУМ II, с. 20), *голуби, горлиці, змії, кобили* (*кобила* ‘самка жеребця, лошиця’ (СУМ IV, с. 200), *кози, комарі, лебеді, леви, лисиці*, *сарни, снігурі,*

[3] Наприклад, Грушів, с. Лв.: 1436-1449 рр. – Hruszow (Akta ф. 4, оп. 3, спр. 43; с. 228); 1443 р. Gruschowa (AGZ XIII, с. 206); 1507-1548 рр. – Hruschow (MRPS IV, с. 208); 1785-1788 рр. – Gruszów (ЙМ, с. 90); 1947 р. – Грушів (АТП, с. 141). Назву поселення утворено за допомогою присвійного суфікса -ів від особової назви *Груш. Антропонім *Груш, пор. Грушка (Дем., с. 128) – відапелятивна (від апелятива груша) або й, як вважає Михайло Худаш [Худ. 2004, с. 89], відкомпозитна власна назва. Однак таке потрактування ґенези комоніма не впливає на формування образу ґіпотетичної груші – дерева, біля якого було засновано поселення і яке стало одним із його символів.

сороки, тури (*тур* ‘вимерлий дикий бик’ (СУМ X, с. 323) тощо, що знайшли свою нішу в народних легендах, на міських гербах та асоціюються з назвами міст *Баранівка* (Жт.), *Бібрка* (Лв.), *Бобринець* (Крв.), *Бобровиця* (Чрн.), *Буськ* (Лв.), *Вовчанськ* (Хрк.), *Гадяч* (Пл.), *Гайворон* (Крв.), *Галич* (ІФ), *Голубівка* (Лг.), *Горлівка* (Днц.), *Кобеляки* (Пл.), *Козятин* (Вн.), *Комарно* (Лв.), *Львів* (Лв.), *Лебедин* (См.), *Лисичанськ* (Лг.), *Сарни* (Рв.), *Снігурівка* (Мк.), *Сорокине* (Лг.), *Турка* (Лв.) та ін., насправді могли мати безпосереднє відношення до творення базових гідронімів, антропонімів, мікротопонімів, але не астіонімів. Можна навести приклад багатьох комонімів, які також не мали жодного стосунку до назв тварин: *Биків* (Жт., Лв., 2), *Биківці* (Тр.), *Бобричі* (Жт.), *Борсуки* (Вн., Од., Тр., Хм.), *Борсуків* (Чрн.), *Медведівці* (Зк., Тр.), *Вовки* (Пл.), *Вовків* (Лв., 2, См.), *Вовчатичі* (Лв.), *Вовчківці* (ІФ, Тр.), *Горобії* (Пл., 2), *Горобці* (Пл.), *Ворони* (Пл.), *Воронів* (ІФ, 2, Лв., Рв.), *Воронківці* (Хм.), *Вороняки* (Лв.), *Голубече* (Вн.), *Голуби* (Пл., Рв., См., 2), *Голубин* (Жт.), *Голубичі* (Чрн.), *Гусаків* (Лв.), *Жабкине* (См.), *Жуків* (ІФ, Лв., Тр., Хм.), *Жуківці* (Вн., Кв., Тр., 2), *Журавичі* (Вл.), *Зайченки* (Хрк.), *Заячинці* (Вл.), *Зозулине* (См.), *Кобиляки* (Чрк., 2), *Лебединці* (Жт., Чрн.), *Лисичин* (Рв.), *Лисичинці* (Тр.), *Лисовичі* (Лв.), *Орли* (Днп., Чрк.), *Сокільча* (Жт.), *Соколів* (Жт., Лв., Тр., 2), *Солов’їв* (Чрн.), *Сорока* (Вн., См., Тр.), *Сороки-Львівські* (Лв.), *Чайковичі* (Лв.), *Чаплі* (Лв.), *Чижевичі* (Лв.) та багато ін.

Мовнокультурне потрактування слів-символів, прочитуваних в основах ойконімів, мусить спиратися на ретельний ономастичний аналіз, щоб не привести дослідника до народної етимології або, як зазначає Валентина Маслова, не дати йому «впасти в наукову єресь» [Маслова 2018, с. 29].

Розглянемо в такому ключі назви теперішніх поселень України з основами *Баб-, Дід-* та прослідкуємо, наскільки символічною є постать *баби, діда* як старших членів родини, чи мали вони стосунок до поіменування поселення.

Лексема *баба* в українській мові вживається з такими значеннями: ‘мати батька або матері’; ‘стара віком жінка’; ‘*розм.* взагалі жінка’; ‘*перен., зневажл.* про слабкого, боязкого, нерішучого чоловіка або хлопця’; ‘*розм.* те саме, що дружина’; ‘*заст.* жінка, що приймає дітей під час пологів’; ‘*заст.* ворожка, шептуха’ (СУМ I,

с. 75). Водночас здавна був поширений не тільки в українській, але й узагалі в слов'янській антропонімії антропонім *Баба* як жіноче або як чоловіче ім'я, пор.: Ivan alias *Bab* (1490 р.) або ім'я-композит *Babierad*, *Babirad* [Худаш 1995, с. 238] та ін. Наталія Подольська стерджує, що серед давньої антропонімної лексики практично всі імена з основою *Баб-* – чоловічі (*Баба, Бабинъ, Бабка, Бабкинъ, Бабиковъ, Бабич, Бабичевъ, Бабица, Бабицинъ, Бабей, Бабјевский, Бабеновъ, Бабунецъ, Бабушка, Бабушкинъ, Бабуха, Бабухинъ, Бабула, Бабулинъ, Бабанъ, Бабаха*) [Подольська, с. 113].

Тож в українській ойконімії, вважаємо, не апелятив, а антропонім *Баба* спричинився до творення посесивів на ***-ин***: *Бабин* (Вн., ІФ, Рв., Чрн. (2), *Бабина* (Лв.); *Бабина Долина* (Вн.), *Бабине* (Хм., Хрс., Чрн.), *Бабин-Зарічний* (ІФ), *Бабино* (Лв.); на ***-ськ-е***: *Бабське* (ІФ). Про експлікацію антропонімного коду ведемо мову також за розгляду ойконімів, мотивованих суфіксальними утвореннями від антропоніма *Баба*. Це різні за часом заснування поселення, а отже, базовими для них ставали як давні особові назви, так і пізніші – прізвиська або й прізвища: *Бабайківка* (Днп.), *Бабайкове* (Днп., См.) (від *Бабайко*), *Бабаківка* (См.), *Бабакове* (Днп., См.) (від *Бабак*), *Бабанівка* (Зп.), *Бабанське* (Пл.) (від *Бабан*), *Бабенківка* Перша, *Бабенківка* Друга (Хрс.), *Бабенкове* (АРК – колишня назва *Есен-Елі*, Хрк. – колишня назва *Злодіївка*) (від *Бабенко*), *Бабичеве* (Лг.), *Бабичівка* (Жт., Крв., Пл.) (від *Бабич*), *Бабухів* (ІФ) (від *Бубух*), *Бабче* (ІФ) (від *Бабко*), *Бабшин* (Хм.) (від *Бабша*).

Іформація про спільне іменування роду чи родини, що вмотивувала назву замешканого групою цих осіб поселення, уміщена в таких ойконімах: *Бабаї* (Хрк.) (родина *Бабая*), *Бабаки* (Хрк.) (родина *Бабака*), *Бабарики* (Чрн.) (родина *Бабарика*), *Бабаці* (Вл.) (родина *Бабаця*), *Бабенки* (Хрк.) (родина *Бабенка*), *Бабиничі* (Жт.) (родина *Бабинича* або рід / піддані *Бабина*), *Бабинці* (Вн., Кв., Тр.) (родина *Бабинця*), *Бабичі* (Зк., Лв., Пл., (2), Чрк.) (родина *Бабича* або рід / піддані *Баби*), *Бабії* (родина *Бабія*), *Баболоки* (Рв.) (родина *Баболока*), *Бабушки* (Жт.) (родина *Бабушка* – суфікс ***-уш-к-о*** в чоловічих особових назвах Лукія Гумецька зафіксувала ще в українській актовій мові XIV–XV ст. [Гумецька, с. 14]); *Бабчинці* (Вн.) (родина *Бабчинця*).

Ойконім *Бабинці* міг утворитися від катойконіма *Бабинці* ‘вихідці, переселенці з населеного пункту *Бабин* чи *Бабине*’, а *Бабчинці* – від катойконіма *Бабчинці* ‘вихідці, переселенці з населеного пункту *Бабче*’. За такого розгляду говоримо про міграційні процеси в межах регіону чи й між регіонами.

З великою вірогідністю можна стверджувати: відбиття в ойконімі назви водного об’єкта, що протікав чи протікає територією, засвідчено в назвах поселень *Бабанка* (Чрк.) (село розташоване на обох берегах р. *Бабанки*, паралельна назва якої Ревуха; *Бабурка* (Зп.) (село засноване на р. Середня Хортиця, друга назва якої – *Бабурка*); *Баб’янка* (ІФ) (поселення засноване на пот. Чорний, що колись іменувався *Баб’янка*); *Велика Бабка* (Хрк.) (село розташоване на правому березі однойменної ріки).

Назву поселення *Баба* (См.) кваліфікуємо як таку, що могло утворитися від географічного терміна *баба* ‘трясовина, грузьке місце на болоті’ [Толстой 1969, с. 185]. Фіксація місцевих географічних термінів на Чернігівсько-Сумському Поліссі *Бабин живот* ‘непрохідне болото, трясовина’, *Бабині живота* ‘грузькі ями в болоті, трясовина’, *Бабине пузо* ‘грузьке болото’, *Бабине черево* ‘грузька яма в болоті’, *Бабине чудо* ‘грузьке болото, трясовина’, *Баб’ї животи* ‘трясовина на болоті’ (Черепанова, с. 24) підтверджують, що ойконім є репрезентантом ландшафтно-артефактного коду. Численні ж ороніми з початковим *Баб-* походять, очевидно, від географічного терміна з іншим значенням ‘невелика гора, підвищення’ [Лісняк, с. 25].

Назви поселень *Бабаки* (Хрк.), *Бабаківка* (См.), *Бабакове* (Днп., См.) нерідко пов’язують з апелятивом *бабак*, який має декілька значень: укр. ‘великий гризун, що живе в степу в норах’ (СУМ, І с. 75); бол. ‘птах чапля’, ‘рослина ведмеже вухо’; чес. ‘чоловік повивальниці’, ‘поїдаюче дітей страхіття’ [Подольськая, с. 113–114] тощо. Зважаючи на продуктивність суфікса ***-ак*** в антропонімії, а також на значну поширеність прізвища *Бабак* (сьогодні в Україні 8993 особи з таким прізвищем [ГТР]), не бачимо підстав пов’язувати названі ойконіми з апелятивом. З лексемою *бабак* (*бабах*) у знач. ‘великий гризун’ стикаємося хіба що за аналізу ойконіма *Бабах-Тарама* (Днц.). Євген Отін небезпідставно вважає цей

ойконім урумською географічною назвою, в якій стрижневе слово *тарама* ‘балка’, а означальне *бабах* ‘бабак’, букв. ‘*бабача* балка’ [Отин, с. 25].

Ойконімів з *Дід-* в основі серед теперішніх назв поселень України набагато менше: 15 проти 56-ти з *Баб-*. На апелятивному рівні лексема *дід* в українській мові вживається зі знач.: ‘батьків або материн батько’; ‘чоловік похилого віку’; ‘*заст.* сторож (у садку, на баштані і т. ін.)’; ‘*тільки мн.* люди минулих поколінь; предки’; ‘*перен. розм.* т. с., що тінь’ (СУМ II, с. 299). Серед антропонімів у давніх іменослóвах фіксуються і відапелятивні чи відкомпозитні особові назви *Дѣдъ* (Мор., с. 81), й імена-композити *Дѣдумилъ* (Мор., с. 81), *Бездѣдъ* (Мор., с. 9) та ін., причому всі як чоловічі особові назви.

Антропонімом *Дід* мотивовано назви поселень *Дідівка* (Рв., Хрк.), *Дідова Гора* (Хм.), *Дідове* (Днп.), а суфіксальними дериватами *Діденко, Дідило* – ойконіми, відповідно, *Діденкове* (Днп.), *Дідилів* (Лв.).

Групова назва людей на позначення роду, підданих чи родини *Дідича*, *Дідівця*, *Дідківця*, *Дідковича*, *Дідовича* стала базовою для ойконімів *Дідичі* (Вл.), *Дідівці* (Чрн.), *Дідківці* (Жт., Хм.), *Дідковичі* (Жт.), *Дідовичі* (Вл., Жт.).

Апелятив *дідівщина* ‘спадщина від діда’ (СУМ II, с. 299) зумовив дві назви поселень *Дідівщина* (Кв., См.). Гадаємо, що первісно це були мікротопоніми – назви земель, отриманих у спадок (до речі, село *Дідівщина* (См.) дотепер не компактне, а складається з декількох частин, рознесених на відстані до 1 км.).

Як бачимо, різними були мотиви іменування ойконімів зі слов’янськими основами *Баб-, Дід-*, однак попри формальне апелювання до лексем *баба, дід* у знач. ‘мати (батько) матері або батька’, уважаємо, що в жодному з них апелятив із таким значенням не засвідчено. Назви поселень мотивуються антропонімами, родовими / родинними назвами, катойконімами, топонімами (гідронімами, мікротопонімами), географічними термінами.

Євген Отін зазначає, що «з усіх різнобічних зв’язків топоніміки з іншими науками, найменш вивченими залишаються її зв’язки з геральдикою, або гербознавством. Уже давно спостережено, що

при виборі того чи того геральдичного символу (емблеми) творці гербів нерідко орієнтувалися на загальноприйняте тлумачення географічної назви, найчастіше неправильне, пов'язане з народженими на його основі легендами» [Отин 1997, с. 151]. Символ, викликаний асоціацією, часто так глибоко укорінений, що жодне контроверсійне тлумачення генези астіоніма не має шансів стерти його з людської пам'яті або штучно замінити іншим, навіть науково переконливим. Показовим у цьому плані є астіокультуронім *Галич*. Версія про походження назви м. *Галич* (ІФ) від чорної галки, поширеного птаха місцевих земель, – не єдина, але одна з багатьох. У зв'язку з асоціаціями, які викликає астіонім, чорна галка з розпростертими крилами, що сидить або стоїть, зафіксована у галицькій геральдиці, починаючи ще з XII ст. І попри те що міф про походження назви міста *Галич*, а далі й усієї Галичини від цього виду птахів давно спростовано, галка й сьогодні – символічний образ Івано-Франківська, Івано-Франківщини (як складника Галицької землі) і слугує логотипом, емблемою багатьох клубів, фірм, комерційних структур, виробничих об'єднань, організацій, підприємств, установ, товарів тощо.

Зазначене характеризує й астіонім *Львів*. Історична постать князя *Лева Даниловича* практично не потрактовується нині як символ міста. *Місто Лева* символізують скульптурні, художні, графічні та інші зображенням тварини *лева*. Насправді ж апелятивом *лев* мотивовано не назву міста, а ім'я людини, на честь якої поселення названо.

Символічними засновниками міст іноді називають відомих історичних осіб, які мали стосунок до розбудови та укріплення поселення, а не до його заснування та поіменування. До прикладу, в *Богуславі*, засновником, власником та ім'ядателем якого був *Богуслав*, 2012 року споруджено пам'ятник Ярославові Мудрому, гіпотетичному, а не реальному зачинателеві міста. Учені не одностайні і в припущеннях, чи м. *Олевськ* (Жт.) було назване на честь князя *Олега*, однак сьогодні саме він уважається символічним засновником міста.

Володимир Великий – символ не тільки *Володимира-Волинського* (Вл.), але й *Василькова* (Кв.), колишнього поселення *Васи-*

льєва, поіменованого за хресним іменем князя *Володимира Великого – Василій*.

З образом-символом козака, захисника та оборонця рідної землі, носія національної ідеї пов'язано заснування багатьох міст України. Постаті козаків-воїнів, які колись спорудили на теренах теперішніх міст свої осідки, зимівники, слободи тощо, – легендарні. Пам'ять про них живе в народних переказах, художніх творах, піснях, у створених на їхню честь скульптурах. Засновниками або першими поселенцями міст *Авдіївка* (Днц.), *Ананьїв* (Од.), *Барвінкове* (Хрк.), *Дергачі* (Хрк.), *Дружківка* (Днц.), *Кривий Ріг* (Днп.), *Обухів* (Кв.), *Решетилівка* (Пл.) уважають козаків *А*(*О*)*вдія, Ананя* (*Ананія*), Івана *Барвінка*, *Деркача*, *Дружка*, *Кривого Рога, Обуха, Решетила.*

Символізм, як було наголошено, тісно пов'язаний із геральдикою. Можна константувати, що символ – теоретичне втілення асоціації, а герб поселення – практичне потрактування символу.

Емблеми дендроойконімів рясніють зображенням дерев: срібне поле з чорними горизонтальними смужками, що нагадують стовбур берези, асоціюється з назвою м. *Березань* (Кв.), герб *Березівського* р-ну (Од.) обрамлено березовими гілками, на гербі м. *Березне* (Рв.) – два березові листки, на гербі с. *Березівка* (Хм.) – береза; золотий берест із трьома листочками – на гербі м. *Берестечка* (Вл.), два дуби – на гербі м. *Дублян* (Лв.), дубові листки та жолуді – на гербі м. *Дубровиці* (Рв.), кетяг калини – на емблемі м. *Нового Калинова* (Лв.), гілка лози – на гербі м. *Лозова* (Хрк.), гілка терну – на гербі м. *Тернівка* (Днп.), соснові шишки – на емблемі м. *Соснівки* (Лв.), вишня – на емблемі м. *Судової Вишні* (Лв.), ясен – на гербі м. *Ясенувата* (Днц.) тощо.

Хвилі (чи хвиля), відтворені на гербах, символізують ріки, назвами яких мотивовано ойконіми. Тож вони цілком доречні на гербах міст *Балаклія* (Хрк.), *Волноваха* (Днц.), *Гнівань* (Вн.), *Дніпрорудне* (Зп.), *Жовті Води* (Днп.), *Ірпінь* (Кв.), *Лиман* (Днц.), *Мала Виска* (Крв.), *Мерефа* (Хрк.) та ін.

На гербі м. *Бар* (Вн.) зображено ключ, «борідка» якого виконана у формі літер BS, що вказують на колишню власницю міста королеву Бону Сфорцу, яка, власне, і перейменувала колишній *Рів* на *Бар* за назвою італійського міста *Барі*.

На емблемах низки поселень відтворено символічні зображення, пов'язні з науковою версією генези астіонімів: *Алушта* (АРК) – фортеця (*Алушта* < *Αλουστου φρούριον* 'невмивана фортеця'); *Білогірськ* (АРК) – біла гора; *Винники* (Лв.), *Виноградів* (Зк.), *Ізюм* (Хрк.) – грона винограду; *Миколаїв* (Мк.), *Миколаївка* (Днц.) – архієрейська митра *Святого Миколая* на гербі першого міста, постать *Миколая* у весь ріст – на гербі другого; символом міст *Покров* (Днп.), *Покровськ* (Днц.) є Пресвятий Покров Богородиці тощо.

На окремих гербах – художнє зображення символів, які засвідчують народноетимологічне або контроверсійне потрактуваня назви. Це передусім так звані фауносимволи: бик на гербі *Бикова* (Лв.), *Бикової Греблі* (Кв.), бобер – на гербі *Бібрки* (Лв.), бузьок (лелека) – на гербі *Буська* (Лв.), вовк – на гербах *Вовчанська* (Хрк.), *Вовковинець* (Хм.), *Вовова* (Лв.), *Вовчого* (Лв.), гайворон – на гербі *Гайворона* (Крв.), горлиця – на гербі *Горлівки* (Днц.), деркач – на гербі *Дергачів* (Хрк.), заєць – на гербі *Зайцева* (Днц.), змій – на гербі *Зміїва* (Хрк.), лебідь – на гербі *Лебедина* (См.), лисиця – на гербі *Лисичанська* (Лг.), сарна – на гербі *Сарн* (Рн.), сокіл – на гербі *Сокаля* (Лв.), тур – на гербі *Турки* (Лв.); інші символічні зображення: два камені бурштину – на гербі *Буриштина* (ІФ), овес – на гербі *Овсюків* (Пл.), лісовий горіх – на гербі *Оріхова* (Зп.), дві сокири – на гербі *Сокирян* (Чрн.), три суми – на гербі *Сум* (См.) тощо.

Отже, асоціації, викликані назвами поселень, нерідко слугують підґрунтям народження символів. Такі слова-символи живуть упродовж усього періоду побутування поселення, хоч і не завжди є об'єктивною інтерпретацією генези його назви.

Висновки до розділу 4

Ойкокультуроніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні не тільки слугувати лінгвістичним знаком заселеного людиною об'єкта, але й ословлювати обжитий та поіменований простір через призму культури назовництва. Локативна характеристика ойконіма передбачає аналіз деривацій них способів закріплення в назві поселення просторових координат та своєрідності лексико-семантичного наповнення їхньої мотивацій-

ної бази. Найчастіше виявляють себе в ойконімах просторові ознаки *задній – передній*. Зазвичай вони реалізовані субстантивованими та онімізованими прикметниками, утвореними за допомогою конфіксів, відповідно, ***за-…-н-*** (*Заболотне*), ***за-…-ськ-*** (*Заліське*); ***під-…-н-*** (*Підлужне*), онімізованими іменниками, деривованими за допомогою конфіксів ***за-…-j-*** (*Забережжя*), ***під-…-j-*** (*Підгір'я*). Просторова ознака виразно прочитується також в ойконімах на взір: *Загорб, Залиман, Підріка, Підкамінь* тощо.

Розташування поселення між двома об'єктами відбито в ойконімах з компонентами ***межи- / між-***. У просторовому вимірі – це оніми, ідентичні назвам поселень з атрибутивним компонентом *середній*.

Широко засвідчені серед українських ойконімів локативні назви поселень з прикметниками *верхній – нижній*. Їм суттєво поступаються щодо частотності вияву члени опозицій *близький – далекий, правий – лівий*, *західний – східний, північний – південний* тощо. Опосередковано позначено простір у низці ойконімів-репрезентантів локально-етнічного коду.

Час в ойконімах прослідковується на рівні прочитання назви за словотвірною моделлю та ойконімотворчим формантом: найдавнішими є посесиви на ****-jь*** **(**-j-a, *-j-e*)**, ***-ів/-ев*** **(<**-ovъ*/**-evъ*)**, ***-ин*** **(<**-ipъ*)**; назви-плюративи на ***-ичі*** **(<**-itj-i*)**, ***-ани/-яни*** **(<**-anu* /**-janu*)**, ***-івці*** **(<**-ovьci*)**, ***-инці*** **(< **-ipьci*)**; ойконіми на ***-ськ/-цьк*** **(<**-ьskъ*)**, ***-н*** **(<**-ьn*)**, ***-ець*** **(<**-ьcь*)**, ***-иця*** **(<**-ica*)**. Дещо новішими, хоч і не активними в ойконімії є назви поселень із суфіксами ***-их-а, -(щ)ин-а***. Наймолодшими ойконімотворчими формантами традиційно вважаються ***-івк-а, -к-а*** і, відповідно, ойконіми, утворені за допомогою цих суфіксів. Додатковою інформацією при встановленні часу заснування поселення за структурою його назви слугує лексико-семантична характеристика етимона, фіксація ойконіма в першоджерелах, врахування дії мовного закону анології, історичні та географічні відомості.

Важливою темпоральною ознакою назви поселення є бінарна опозиція *новий – старий*, у межах якої час тісно корелює з простором.

Духовність як одна із засадничих лінгвокультурологічних категорій знаходить свій вияв у багатьох сучасних ойконімах України попри намагання колишньої тоталітарної системи зневілювати християнські цінності українців перейменуванням багатьох назв поселень. Вірування та релігію нашого народу найяскравіше відбито в ойкокультуронімах, мотивованих назвою освяченої церкви або назвою самої церковно-християнської події: *Різдва Христового, Богоявлення, Благовіщення, Воскресіння Христового, Вознесіння Господнього, Святої Трійці, Преображення Господнього, Різдва Богородиці, Успіння Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Покрова Пресвятої Богородиці, Уведення в храм Пресвятої Богородиці*.

Кожна епоха позначена новими назвами поселень із сакральною семантикою: *Біла Церква* (XIV ст.), *Різдвяни* (1452 р.), *Святі гори* (1526 р. теп. *Святогірськ*), *Богодухів* (1662 р.), *Вознесенськ* (1795 р.), *Благовіщенка* (1803 р.), *Свято-Покровське* (2016 р.) тощо.

Лінгвокультурна феноменальність багатьох ойконімів проявляється у їхній здатності виступати згорнутими образними текстами, кодувати в собі образ як особливий спосіб бачення і пізнання світу. Такі назви формувалися історично (*Воля, Заздрість*); переосмислювалися в народній уяві внаслідок затемнення первісної семантики та змінювалися у згоді з новими асоціаціями (*Грамотне, Замороченння*); штучно «припасовувалися» новим поселенням (*Мрія, Переможне*) тощо.

Ойкокультуроніми нерідко стають основою для творення символічних образів поселень. В одних випадках символи спираються на реальну генезу назви, в інших підкреслюють процес деетимологізації або навіть пропагують народноетимологічну версію походження назви. Символізм тісно пов'язаний із геральдикою або гербознавством, попри те що часто очевидною є умовність символів, які знаходять свою нішу на гербах міст та сіл України.

ВИСНОВКИ

Антропоцентризм, культуроцентризм, онімоцентризм – ключові тенденції сучасної науки, теперішньої лінгвістики, здійсненого дослідження.

Антропоцентризм ставить у центр усіх звершень людину одухотворену. Мова пізнається як «дзеркало» людини, генератор її свідомості, а світ набуває тих барв, якими людина його ословила. Мовець стає найбільшою цінністю і самою сутністю мови; мова – Всесвітом, у якому мовець здійснюється. Ґрунт, на якому проростають ідеї пізнання світу через симбіоз мови й культури, – *культуроцентризм*. Шляхи його становлення означені зміною наукових парадигм: мова нерозривно пов'язана з культурою, проростає в культурі і відтворює її. *Онімоцентризм* осердям наукових пошуків проголошує пізнання власної назви як найстійкішої одиниці культури і найвагомішої її засади, органічного сплетіння мови й духу, онтологічного й феноменального. Власна назва охрещує людину – *Марією*, оселю – *Моринцями*, поета – *Франком*, рідну землю – *Україною*, Сина Божого – *Ісусом*. І в цьому – вища сутність онімоцентризму.

Сучасна лінгвістика в часі інтегрованих теорій поєднує галузі людського пізнання ще донедавна, здавалось би, непоєднувані: утверджується екологія, етнологія, філософія, психологія мови, математична, когнітивна, соціологічна, гендерна лінгвістика

тощо. Вивчення онімного простору України у взаємопроникненні ономастики та лінгвокультурології – теж новий напрям мовно-культурних студій, зосібна, якщо об'єкт дослідження – ойконіми.

Вболівання за українськість українського міста розпочинається з утвердження українськості його назви. Ця теза була основним меседжем нашої праці і стала основним її здобутком.

Ойконімія – чи не найчастіш досліджувана сфера онімного простору і водночас чи не найбільш утаємничена. Різні підходи до її вивчення зумовили вироблення багатьох методик, за якими пріоритетними визнані етимологічний, словотвірний, лексико-семантичний принципи аналізу. Врахування досвіду української та зарубіжної ойконіміки допомогло виявити механізми інтерпретації ойконіма як елемента ойконімного простору, а водночас і як згорнутого лінгвокультурного тексту, специфічного лінгвокультурного феномену. Таке розуміння основної одиниці ойконіміки зумовило окреслення базового поняття та терміна нашого дослідження – ойкокультуроніма.

Ойкокультуронім – це ойконім, комплексно досліджений у мовно-культурному плані, екстралінгвальний складник якого відтворює культуру принципів та способів назвотворення, унаявлює когнітивний відрух експліцитного та імпліцитного, а лінгвальний – указує на специфіку мотивації, семантику власної назви та засоби її деривації. Ойкокультуронім – власна назва, наділена певним значенням, до того ж значенням об'ємнішим і більш різноплановим, ніж назва загальна. Воно (значення) започатковується в період творення назви, а в часі побутування розширюється, модифікується, доповнюється енциклопедичною інформацією, стає підґрунтям для різноманітних асоціацій та конотацій, а включений у внутрішню структуру оніма етнокультурний компонент постає виразником історичної, соціальної, духовної, національно-етнічної природи *homo sapiens* і *homo nominans*.

Народження назви поселення – вищий рівень назвотворення, природній процес, посталий з потреби дати власну назву об'єктові, який уже має свою загальну назву, а її декодування – вияв загальної або власної назви, яка послугувала базою й осердям

первісно закладеного лінгвокультурного тексту. Реалізацію онімного та апелятивного кодів іменувань поселень розглядаємо на матеріалі назв усіх українських міст. Вибір астіонімів, а в розрізі нашого дослідження – астіокультуронімів – як основної джерельної бази не був випадковим. По-перше, це надзвичайно культуроємні мовні одиниці, які є віддзеркаленням мовної особистості іменедателя, його світоглядних, національно-етнічних, регіональних, соціальних, художньо-естетичних характеристик, репрезентантами просторово-часових, якісно-кількісних та ціннісних орієнтирів; по-друге, астіокультуроніми демонструють культуру назовництва всієї України, слугуючи водночас тлом, на якому в одних випадках проявляються, а в других формуються вирізняльні ознаки інших ономасистем – комонімної, мікротопонімної, ергонімної, урбанонімної тощо; по-третє, астіонімікон України попри представлення в лексикографічних працях комплексно в ономастико-культурологічному плані не вивчався.

Культура народу формується, зберігається й передається через код. Культура назовництва – не виняток, а радше підтвердження зазначеного. Астіокультуроніми кодують два великі інформаційні пласти – онімний та апелятивний. Онімний код астіоніма набагато ширший, позаяк його утворюють антропонімний ідивідуальний та груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний коди.

Антропонімний індивідуальний код астіоніма – неоднорідний у плані типології базових антропонімів, проте майже монолітний з погляду україноємності етимонів. Астіокультуроніми з давньослов'янськими іменами-композитами в основі (мікрокод ДСІК) – дивом збережена мовна архаїка – ойконімна й антропонімна. Це первісні посесиви на ***-jь***, назви теперішніх міст *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Добромиль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Самбір* (*Старий Самбір*); *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль.* Ойконімів такого зразка в Україні трохи більше сотні, а їхні антропоніми-етимони (як засвідчені у відомих ономастиконах та історичних джерелах, так і збережені тільки в основах назв поселень) – вияв прадавнього антропонімікону Київської Русі.

Специфіка астіокультуронімів, мотивованих відкомпозитними антропонімами та «несправжніми композитами» (мікрокод ВКА/НК), теж полягає у винятковій лінгвокультурній цінності їхніх базем. Це слов'янський антропонімний фонд, мовні релікти, свідки історичного минулого, які нарівні з пам'ятками архітектури та мистецтва потребують особливо бережливого ставлення. Омонімність таких одиниць з відапелятивними антропонімами або з апелятивами нерідко слугує підґрунтям контроверсійних інтерпретацій генези астіоніма. Частина з таких версій є науково прийнятними: *Галич* первісно міг бути посесивом на ***-jь** від відкомпозитної власної назви **Галик* або від відапелятивної *Галица*; засновником *Любомля* уважається *Любомль* або *Любомиль*, тобто в назві міста засвідчено відкомпозитну власну назву чи давнє ім'я-композит; оскільки антропонім *Рах*, мотиватор астіоніма *Рахів*, являє собою гіпокористик від власних імен з початковим *Ради-, Рано-, Расти-, Рати-* чи ін., то визначити його первісну апелятивну семантику взагалі неможливо. Безперечне одне: більшість астіокультуронімів, мотивованих відкомпозитними антропонімами, можна пояснити на українському (слов'янському) мовному ґрунті.

Не менш цінними у світоглядному плані є відапелятивні антропоніми (мікрокод ВАА). Ці антропоніми-етимони демонструють: 1) велику вірогідність мотивації астіоніма не апелятивом, а відапелятивною власною назвою (*Барвінкове, Глухів*); 2) багатство відапелятивного антропонімікону, часто не засвідченого іншими джерелами (*Мукачево, Перещепине*); 3) тяглість традиції: вживання антропоніма в ролі імені, прізвиська, прізвища, а відтак використання його як баземи астіоніма (*Апостолове, Сватове*); 4) імовірність збереження у власній назві діалектних одиниць (*Ладижин, Моршин*).

Християнські імена в основах ойконімів (мікрокод Х/НХІ) – не просто сотні *Андріївок* (73), *Василівок* (65), *Іванівок* (121), *Миколаївок* (95), *Михайлівок* (108) тощо у різних куточках України, не тільки поодинокі *Вашківці* та *Кадіївки* як репрезентанти рідкісних варіантів імен (*Вашко* < *Василь, Кадій* < *Аркадій*) – це тисячі людських доль, іноді збережених у скупих архівних свідчен-

нях, але частіше загублених за скрижалями історії, героїзованих чи, навпаки, приземлених у народній уяві.

У цьому ракурсі більше «поталанило» меморіальним назвам поселень. Щоправда, такі астоніми повсякчас були питанням не тільки лінгвістичним, але й ідеологічним. І якщо після 2016 р. багато зідеологізованих назв поселень вилучено з ойконімікону України, то не можемо цілковито стверджувати, що всі ті, які зосталися, відповідають національно-патріотичним запитам українців (*Ватутіне, Олександрія* та ін.).

Антропонімний груповий код – прихована в назві міста інформація про ім'я зачинателя роду / родини, замешканої в поселенні. Поіменування колишніх родів, общин, задруг, родин чи інших угрупувань людей (*Дергачі, Копичинці, Черкаси* та ін.) збережено в іменнях сотень сіл і лише декількох міст. Віднайдені історичні джерела засвідчили б відомості про побутування набагато більшої кількості таких назв, на сьогодні модифікованих та перейменованих (*Баранівці*, теп. *Баранівка*, *Герци*, теп. *Герца* та ін.).

Гідронімний код астіоніма – це досить поширені ойконімно-гідронімні паралелі. Назви міст України мотивовані назвами рік, на берегах або неподалік від яких поселення засноване (*Золотоноша, Ірпінь* та ін.) або й утраченими гідронімами (*Ворожба* на р. *Вир*, колишній р. *Ворожбі*; По + р. **Лтава* → *Полтава* тощо). Відомо, що гідроніми – це одиниці, які найбільшою мірою фіксують у собі сліди мов тих народів, які в різні часи і за різних обставин побували на тій чи тій території. Тож у складі української гідронімії – різні за походженням назви. Вияв гідроніма-етимона – первинний рівень декодування астіоніма, а мотиваційної бази самого гідроніма – вторинний, особливо прикметний для мовно-культурних студій. Такий аналіз уможливлює розрізнення питомої (*Борзна, Конотоп, Мерефа* та ін.) та іномовної (*Балаклія, Ічня, Кагарлик* та ін.) вмотивованості етимонів відгідронімних астіонімів.

Незначною кількістю одиниць експліковано мікротопонімний код астіоніма. Незафіксованість джерелами багатьох назв урочищ, полів, гаїв, лісів, лук, господарських угідь тощо унемож-

ливила розгляд десятків астіонімів серед репрезентантів цього коду. І навпаки, історично засвідчені мікротопоніми *Ізюм* (*Изюмъ-Курган*), *Харциська балка, Часів яр* та ін. дали підстави віднести астікультуроніми *Ізюм, Харцизьк, Часів Яр* та ін. до представників мікротопонімного коду.

Різним був шлях постання назв міст, які відтворюють оронімний код: перейменований та адаптований до ороніма *Ак-Кая* (‘біла гора’) *Білогірськ*, названа за домінантною ознакою місцевого рельєфу – горою *Ахтир – Охтирка*; «ойконімно-оронімний симбіоз» *Святогірськ* тощо.

Серед назв, започаткованих у XIX–XX ст. виділяються одиниці хоронімного (*Донецьк, Запоріжжя, Таврійськ, Україна*) та ергонімного (*Антрацит, Бунге, Зугрес* та ін.) кодів. Прикметно, що використання ергоніма в ролі назви міста – явище непоодиноке на теренах Східної України і безперецедентне для решти її території.

Астіокультуроніми апелятивного коду – оніми неоднорідні за часом з’яви, деривaційними ознаками, етимологічною прочитуваністю основ. Об’єднує їх у межах одного коду характер етимона: баземи таких назв поселень є апелятиви. Ці оніми мають принципово важливе значення не тільки для вияву історико-географічної та національно-етнічної інформації – вони містять у собі немало фактів та свідчень суспільно-економічного й соціально-побутового життя, тобто є тісним переплетенням явищ духовної та матеріальної культури. Географічна номенклатура, народні географічні терміни, викристалізувані протягом багатовікового спостереження за простором, увібравши в себе ключові ознаки довкілля та артефактів, послугували ядром власних відапелятивних назв. Так виникли астіокультуроніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, феномени народного генія, які не тільки маркують простір, але за розгортання набувають ознак мовно-культурних маркерів місцевості споконвічно української (*Белз, Коломия, Гуляйполе, Кривий Ріг* та ін.), виокремлюють ключові характеристики створених людиною об’єктів (*Городище, Деражня, П’ятихатки, Середина-Буда* та ін.).

Поодиноко засвідчені в основах теперішніх астіонімів локально-етнічні назви груп осіб за місцем їхнього замешкання (*Бе-*

режани, Дубляни та ін.), власне етнічні назви (*Болград, Слов'янськ* та ін.), назви осіб за їхнім первісним заняттям, професією (*Бровари, Винники*).

Астіокультуроніми символіко-світоглядного коду, попри всю їхню «нетопонімічність», для кожної лінгвокультури становлять певний інтерес. У хоч яку історичну епоху вони виконують принаймні дві функції: номінативну й культурно-символічну, виявляючи промислово-економічні пріоритети іменотворців (*Вугледар, Соледар, Світлодарськ* та ін.), ціннісні (*Мирноград, Щастя* та ін.) та ідеологічні орієнтири (*Зоринськ, Червоноград* та ін.).

У дослідженні змодельовано лінгвокультурологічні портрети усіх астіонімів України за схемою: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, дотична до назви енциклопедична інформація тощо). Це, серед іншого, дало змогу: 1) проаналізувати відомі контроверсійні тлумачення генези астіонімів, виявити наукову умотивованість більшості з них; 2) трактувати окремі народноетимологічні версії походження астіокультуронімів як специфічні різновиди топонімічної прози; 3) розглянути конотоніми – власні назви поселень, які в процесі побутування набули додаткового конотативного змісту (*Батурин – національна трагедія; зруйноване місто*); 4) виокремити та схарактеризувати дескрипції – описові конструкції, вживані замість офіційної назви (*Чернівці – пісенна столиця України*); 5) узагальнити дотичну до назви поселення енциклопедичну інформацію, простежити її вплив на історико-культурологічну характеристику астіокультуроніма; 6) укласти лінгвокультурологічний словник назв міст України.

Ойконімія України як специфічний мовно-культурний ономастичний код є не тільки важливим компонентом лексичної системи мови, але й феноменальним засобом маркування простору. Вибираючи певні просторові орієнтири, людина тим самим підкреслює вагомість відповідних об'єктів у своєму житті, актуалізує їхні переваги, а для ословлення довкілля вибирає най-

оптимальніші назвотвірні моделі, тому простір завжди постає національно окресленим. У процесі осягнення та мовного позначення простору стикаються, кажучи мовою лінгвокультурології, концептуальна й мовна картини світу. Елементи останньої – просторові астіокультуроніми – проаналізовані нами на тлі однотипних комонімів України: *Заставна, Надвірна, Підгордне; Верхньодніпровськ, Вижниця; Південне, Рубіжне* та ін.

Категорія темпоральності в лінгвокультурології інтерпретує фундаментальну онтологічну і світоглядну категорію часу. Передумовою темпоральних досліджень в ойконіміці стали здійснювані синхронно-діахронні (словотвірні та лексико-семантичні) студії, які дали змогу назвати топонімотвірні афікси не тільки засобом деривації, але й формальними виразниками темпоральності ойконімів.

Топонімотвірний формант може вказувати на давній або відносно новий час заснування поселення. Давня ойконімія України представлена архаїчними моделями на ***-jь*** (***-j-a, *-j-e***): *Любомль, Путивль* та ін.; утвореннями на ***-ів*** (<***-ovъ***), ***-ин*** (<***-inъ***): *Василькiв, Чернігів, Батурин, Малин* та ін.; ойконімами на ***-ичі*** (<***-itj-i***): *Боратичі*, *Будятичі* та ін.; ***-івці*** (<***-ovьci***), ***-инці*** (<***-inьci***): *Вашківці, Дунаївці, Копичинці* та ін.; ***-ани/-яни*** (<***-anu /*-janu***): *Бережани*, *Сокиряни* та ін.; назвами старожитніх поселень на ***-ськ/-цьк*** (<***-ьskъ***): *Волочиськ, Луцьк* та ін.; ***-н-(a, e, o)*** (<***-ьn***): *Дубно* та ін.; ***-ець*** (<***-ьcь***): *Кролевець, Сторожинець* та ін.; ***-иця*** (<***-ic-a***): *Вижниця, Дубровиця* та ін. Новий час формування суфіксальної української ойконімії засвідчений, зазвичай, назвами поселень на ***-івк-а***: *Авдіївка, Дружківка*, *Кадіївка, Миронівка* та ін.; ***-к-а***: *Каховка, Мар'їнка* та ін.

Хронологічно розмежувавши давні та нові назви поселень з огляду на характер суфіксальної топонімотвірної моделі, у межах якої вони запрезентовані, наголосимо на необхідності врахування усього комплексу екстралінгвальної інформації, позаяк: 1) низка нових ойконімів утворювалася за аналогією до архаїчних або ж навпаки – ойконіми, первісно утворені за прадавньою моделлю, переоформлялися за допомогою суфіксів ***-івк-а***, ***-к-а***, перейменовувалися тощо; 2) назви з афіксом ***-івк-а*** на давно заселених

теренах України поодиноко засвідчують історичні джерела уже з XIV ст., і навпаки – прадавній суфікс ***-ськ*** / ***-цьк*** (<***-ьskъ***) у новітні часи стає формальною ознакою імені нового міського поселення (*Вільногірськ, Вознесенськ* та ін.) тощо.

Ознаки темпоральної бінарності ойконімів із певною долею вірогідності виявляються у співвідношенні назв з атрибутивними компонентами *Новий – Старий* та з однойменними безатрибутивними: *Нова Каховка – Каховка, Старий Самбір – Самбір* та ін.

Від найдавніших часів і до сьогодення ойконіми були репрезентантами духовних цінностей українців. Найбільшою за обсягом є в досліджуваному матеріалі група ойкокультуронімів, утворених від назви освяченої церкви або церковно-християнської події (*Богоявленка, Вознесенськ, Святотроїцьке, Покровськ* та ін.), від колективних назв осіб, поіменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря (*Воскресинці*, *Різдвяни* та ін.). До них примикає група ойконімів, утворених від мікротопонімів, мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд, їх частин або пов'язаних з ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану; від загальних назв, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям, тощо (*Біла Церква*, *Крилос, Пастирське* та ін.); назви, мотивовані лексемами *рай, хрест, всесвятий, святий* та ін. (*Райгород, Хрестівка* та ін.) тощо.

Осібно розглянуті ойкокультуроніми, які опосередковано відтворюють духовно-ціннісні орієнтири українців. Їхніми етимонами стали антропоніми або колективні назви роду, родини з першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Боже-* (*Богодарове, Боголюби, Божедарівка*) та ін.

Образне відтворення мовної картини світу системою власних назв поселень – одне з ключових питань сучасного ономастико-культурологічного дискурсу. У дослідженні аналізуємо ойкокультуроніми, трансформовані зі слова-знака у слово-образ: найдавніші назви поселень, образність яких сформувалася історично (численні оніми з компонентом *воля, слобода* тощо); ойкокультуроніми, образність яких виробилася внаслідок тривалого народного переоформлення назви (*Грамотне, Замороченя* та ін.); назви населених пунктів новітнього періоду, образність яких – у

штучному доборі такого імені, яке найбільше «пасує» населеному пунктові (*Весняна Квітка, Патріотичне, Привітне* та ін.).

Лінгвокультурологічний аспект дослідження ойконімного простору робить зримою ще одну метаморфозу: слово-знак трансформується у слово-символ. У дослідженні розглянуто специфіку такого перетворення: між конвенційним онімом-знаком та канонізованим онімом-символом лежить асоціація, породжена формальною подібності слів. Тому *бердич* як символ *Бердичева*, *береза – Березані*, *вишня – Судової Вишні*, *вовк – Вовчанська*, *галка – Галича*, *лев – Львова* тощо характеризуються інтенційністю, образністю, дейктичністю, стають елементами геральдичної системи, але з погляду ономастики не завжди вмотивовані.

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати: ойконімний простір України назагал та головно у своєму астіонімному контенті – національно-український.

Сподіваємося, що ономастико-культурологічний аналіз усіх назв поселень України матиме своїх дослідників, а методологія майбутніх не тільки ономастичних та лінгвокультурологічних, але й етнолінгвістичних та концептуальних студій, буде ще вдосконалена.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення назв адміністративних одиниць

АРК – Автономна Республіка Крим
Вл. – Волинська
Вн. – Вінницька
Днп. – Дніпропетровська
Днц. – Донецька
Жт. – Житомирська
Зк. – Закарпатська
Зп. – Запорізька
ІФ – Івано-Франківська
Кв. – Київська
Крв. – Кіровоградська
Лв. – Львівська
Лг. – Луганська
Мк. – Миколаївська
Од. – Одеська
Пл. – Полтавська
Рв. – Рівненська
См. – Сумська
Тр. – Тернопільська
Хм. – Хмельницька
Хрк. – Харківська
Хрс. – Херсонська
Чрв. – Чернівецька
Чрк. – Черкаська
Чрн. – Чернігівська

Скорочення мов та діалектів

авест. – авестійська
адиг. – адигейська
аз. – азербайджанська
алб. – албанська
ар. – арамейська
араб. – арабська
балт. – балтійські
балто-слов. – балто-слов'янські
бойк. – бойківський
бол. – болгарська

блр. – білоруська
верхньолуж. – верхньолужицька
вірм. – вірменська
гаг. – гагаузька
герман. – германські
гр. – грецька
груз. – грузинська
гуцул. – гуцульський
давньоалан. – давньоаланська
давньогр. – давньогрецька
давньоінд. – давньоіндійська
давньоіран. – давньоіранська
давньотюрк. – давньотюркська
давньоукр. – давньоукраїнська
давньоєв. – давньоєврейська
давньонім. – давньонімецька
давньосерб. – давньосербська
давньосканд. – давньоскандинавська
давньослов. – давньослов'янська
д.-р. – давньоруська
іллір. – іллірійська
італ. – італійська
індоєв. – індоєвропейська
іран. – іранська
кашуб. – кашубська
кримськотат. – кримськотатарська
лат. – латинська
латв. – латвійська
лит. – литовська,
луж. – лужицька
молд. – молдавська
монг. – монгольська
наддістр. – наддністрянський
нижньолуж. – нижньолужицька
нижньонім. – нижньонімецький
нім. – німецька
новоперс. – новоперська
ногай. – ногайська
осет. – осетинська
перс. – перська
північнорос. – північноросійський
пол. – польська
полаб. – полабська
поліс. – поліський
праслов. – праслов'янська
пруськ. – пруська
рос. – російська
рум. – румунська
сармат. – сарматська
серб. – сербська
сканд. – скандинавська
скіф. – скіфська
слвц. – словацька
слвц.-зах.укр. – словацько-західноукраїнський
сволів. – словінська
слов. – словенська
староблр. – старобілоруська
старогр. – старогрецька
старонім. – старонімецька
староперс. – староперська
старослов. – старослов'янська
староукр. – староукраїнська
старочес. – старочеська
тадж. – таджицька
тат. – татарська
тур. – турецька
тюрк. – тюркська
тюрко-монг. – тюрко-монгольські
угор. – угорська
удм. – удмуртська
уйг. – уйгурська
укр. – українська
фрак. – фракійська
фр. – французька
хакас. – хакаська

хрв. – хорватська
чаг. – чагатайська (староузбецька)
чес. – чеська
ятвязьк – ятвязька

Скорочення інших слів

анкет. – анкетування
ап. – апелятив
б. – балка
бл. – близько
бот. – ботанічне
букв. – буквально
вп. – впадає
див. – дивись
діал. – діалектне
дол. – долина
до н. е. – до нашої ери
ер. – ергонім
жін. – жіночий [рід]
заст. – застаріле
збір. – збірне
зм.-пест. – зменшенопестливе
знач. – значення
кін. – кінець
л. – ліва
м. – місто
мешк. – мешканці
м-ко – містечко
мн. – множина
мт. – мікротопонім
обл. – обласний, область
оз. – озеро
ос. – особа
п. – права
перев. – переважно
перен. – переносне
пов. – повіт
пор. – порівняй
пос. – поселення
пот. – потік
поч. – початок
р. – рід, ріка, рік
рай. – районний
род. – родовий
розм. – розмовне
рр. – ріки, роки
р-н – район
пос. – поселення
пот. – потік
преф. – префікс
прот. – протока
с. – село; сторінка
св. – святий
сер. – середній [рід]
сл. – слобода
смт – селище міського типу
ст. – станція, століття
стос. – стосовно
суф. – суфікс
с-ще – селище
та ін. – та інші
т.д. – так далі
т. зв. – так званий
тлум. – тлумачення
теп. – тепер
т.с. – те саме
ур. – урочище
фонет. – фонетичний
ц. – церква
цит. – цитата
чол. – чоловічий [рід]
ibid. – там само, у тому ж місці
vs – проти, чи

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. АЛРГ – Акты Литовско-Русского государства / изд. М. Довнаръ-Запольскимъ. Вып. 1 : 1390-1529. Москва, 1900.

2. Акты – Акты, относящиеся к истории Западной России / собр. и изд. Археологической комиссией. Санктпетербург, 1863-1892. Т. I–IV.

3. Аникин – Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Москва ; Новосибирск ; Санкт-Петербург, 2016. Вып. 10 (*галочка* I – *глыча)*. 368 с.

4. Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк, 2000.

5. Археология – Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. (Раннесловянский и древнерусский периоды). Киев, 1990. 136 с.

6. Архив – Архив Юго-Западной России / изд. Временной комиссией для разбора древних актов. Киев, 1859. Т. I. Ч. I-8. 640 с. ; 1864. Т. II. Ч. 8. 897 с. ; 1871. Т. IV. Ч. I. 846 с. 1883. Т. VI. Ч.I. 1120 с. 1887. Т. VII. Ч. I-III. 818 с.

7. АТП – Українська РСР. **Адміністративно-територіальний поділ** на 1-е вересня 1946 року. Київ, 1947. 1064 с.

8. Бір. I – Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Т. 1.: Уласныя імены, імены-мянушкі, імены по бацьку, прозвышчы. Мінск, 1966. 328 с.

9. Бір. II – Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Т. 2.: Прозвіщы, утвораные ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969. 508 с.

10. БН – Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.) / укл. Петренко О. С. Вінниця, 2001. 328 с.

11. Богдан – Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег ; Ванкувер, 1974. 354 с.

12. Бучко 2001 – Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України. Lublin, 2001. 328 с.

13. Вес. – Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва, 1974. 382 с.

14. ВІЛ – Скрипник Л. Г., Дзятківська М. П. **Власні імена людей.** Київ, 1996. 335 с.

15. ГЕУ – Географічна енциклопедія України : у 3 т. / відп. ред. О. М. Маринович. Київ, 1989-1993.

16. Гинк. – Гинкен Г. Г. Древнейшие русские двуосновные личные имена и их уменьшительные. *Живая старина*. Санкт-Петербург, 1893. Вып. 4. С. 440–461.

17. Головацькій – Головацькій Я. Материалы для словаря малрусского наречия. *Науковий збірник МУК у Свиднику* / опубл. Й. Дзендзелівський, З. Ганудель. Пряшів, 1982. № 10. С. 311–362.

18. Грабянка – «Гисторія о началѣ проименованія козаковъ…» **Г. Грабянки** та «Лѣтописъ краткый…» / підгот. до друку В. М. Мойсієнко та ін. Житомир, 2001.

19. Громко та ін. – Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / відп. ред. В. В. Лучик. Київ ; Кіровоград, 1999. 224 с.

20. Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови / зібр. ред. журн. «Киевская старина». Надр. з вид. 1907-1909 рр., фотомех. способом. Київ, 1958-1959. Т. 1–4.

21. Грушевський – Грушевський М. С. Барское староство, исторические очерки: XV–XVIII вв. Киев, 1894. 470 с.

22. Грк. – Грковић М. Речник личних имена код срба. Београд, 1973.

23. Грк. Реч. – Грковић М. Речник имена Баньског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку. Београд, 1986. 235 с.

24. Гульдман – Гульдман В. К. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский, 1893. 636 с.

25. Гуцульські – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

26. Даль – Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва, 1981–1982.

27. Данилюк – Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині. Луцьк, 1997. 105 с.

28. Дэже – Дэже Ласло. Список венгерских названий сел и городов с параллельными русскими (словацкими, румынскими) названия-

ми. *Очерки по истории закарпатських говоров*. Budapest, 1967. С. 244–275 с.

29. Дополнение – Дополнение ко Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год. сост. А. С. Петрушевич. Львів, 1874.

30. ЕК – Енциклопедія кібернетики / відповід. ред. В. М. Глушков. Київ, 1973. Т. 1. А–Л. 584 с.

31. ЕУ – Енциклопедія Українознавства : в 11 т. / ред. В. Кубійович ; перевид. в Україні за вид. : Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1955–1984. Львів, 1994–2000.

32. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1983. Т. 1. 632 с. ; 1985. Т. 2. 570 с. ; 1989. Т. 3. 648 с. ; 2006. Т. V. 704 с. ; 2012. Т. VI. 568 с.

33. ЖУР – Жерела до історії України-Руси. Львів, 1885-1900. Т. 1–4.; 1903. Т.7.

34. Заимов 1988 – Заимов Й. Български именник. София, 1988. 310 с.

35. ІМС – Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / голов. редкол. П. Т. Тронько. Київ, 1967–1973. Т. 1–26.

36. Иванов – Иванов П. А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV века. Одесса, 1895. 315 с.

37. Ил. – Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969. 230 с.

38. ИСО – Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Москва, 1852-1857. Отд. I–III; Харьков, 1857. Отд. IV–V.

39. ЙМ – Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики : Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів. Київ, 1965. 354 с.

40. КЗС – Кременецький земський суд : Описи актових книг. XVI–XVII ст. Київ, 1959-1965. Вип. 1–3.

41. КПП – Києво-Печерський патерик / упорядн. Д. Абрамович, В. Крекотень, В. Перетц; репринтне відтворення видання 1931 р. Київ, 1991. 278 с.

42. Клепатский – Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Одесса, 1912. Т. I. Литовский период. 595 с.

43. КККС – Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / відп. ред. В. В. Німчук. Київ, 1991. 339 с.

44. КПУ Лв. – Книга пам'яті України: Львівська область: У 4 т. / ред. кол.: М. В. Косів, В. М. Савчак (гол. ред.) та ін. Львів, 1995. Т 1. 536 с.

45. КРУ – Каталог річок України / відп. ред. В. І. Мокляк. Київ, 1957. 192 с.

46. ЛР – Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ, 1989. XVI + 591.

47. Марусенко – Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье*. Москва, 1968. С. 206–255.

48. Матвіїв – Матвіїв М. Д. Словник говірок Центральної Бойківщини. Київ; Сімферополь, 2013. 601 с.

49. Молчановський – Молчановський Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. Киев, 1885. 388 с.

50. Мор. – Морошкин М. Я. Славянский именослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. Санкт-Петербург, 1867. 213 с.

51. Мурзаев – Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. Москва, 1984. 653 с.

52. НРУПС – Зубков Н. Г. **Новий російсько-український політехнічний словник.** Харків, 2005. 952 с.

53. Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. Київ, 1984.

54. Опись – Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ. Отд. 3. Т. 2. Санкт-Петербург, 1911. 448 с.

55. Отаман. – Отамановський В. Д. Вінниця в XIV–XVII ст.: історичне дослідження. Вінниця, 1993. 463 с.

56. Пам. – Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Киевскомъ военном, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе. Киев, 1859. Т. I–IV.

57. ПЮН – Памятники Южновеликорусского наречия. Отказные книги / ред. С. И. Котков. Москва, 1977.

58. Пач. – Пачичъ И. Именословъ или речникъ личны имена разны народа славенски. Будим, 1828.

59. ПК – Переписні книги 1666 р. Київ, 1933. 356 с.

60. Петров 1929 – Петров А. Карпаторусские межевые названия из пол. XIX в. и из нач. XX в. Прага, 1929.

61. Подолия – Подолия. Историческое описание съ высочайшаго соизволения издано при министерстве внутренних дел П. Н. Батюшковым. Санкт-Петербург, 1891. 264 с.

62. Пономаренко – Пономаренко П. В. Рукописні документи XVII ст. з фондів Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі. *Путивльський краєзнавчий збірник.* Суми, 2010. Вип. 6. С. 252–282.

63. ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. Москва, 1962. Т.1 : Ипатиевская летопись. Т. 2 : Лаврентиевская летопись.

64. Радлов – Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4 т. Санктпетербургъ, 1893–1911.

65. Редько – Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2-х томах. Львів, 2007.

66. Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація з тексту / підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін. Київ, 1995.

67. Реєстр – Реєстр населених пунктів і географічних назв. *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику* / Упоряд. та підгот. до друку М. Мушинка. 1965. Т. 1.

68. РСКНЈ – Речник српско-хрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959-1989. Кн. 1–14.

69. Розов – Розов В. Українські грамоти XIV і першої половини XV ст. Київ, 1928. Т. 1. 264 с.

70. РМ – Руська (Волинська) Метрика. Актові джерела. Регістри документів Корінної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569-1673 / ред. і упор. Г. Боряк та ін. Київ, 2002. 983 с.

71. Семенов – Семенов П. Л. Географическо-статистический словарь Российской империи. Санкт-Петербург, 1863-1873. Т. 1–5.

72. СРНГ – Словарь русских народных говоров / под. ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Москва ; Ленинград ; Санкт-Петербург, 1966-2006. Вып. 1–40.

73. СГУ – Словник гідронімів України / редкол.: Непокупний А. П. та ін. Київ, 1979. 780 с.

74. СП – Словник прізвищ : практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / гол. ред. К. М. Лук'янюк. Чернівці, 2002. 424 с.

75. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ, 1977-1978.

76. СУМ – Словник української мови : в 11 т. / гол. редкол. І. Білодід. Київ, 1970–1980.

77. СЭС – Советский энциклопедический словарь / научно-ред. совет : А. М. Прохоров и др. Москва, 1981. 1600 с.

78. Срезневский – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Санктпетербургъ, 1893-1903. Т. 1–3.

79. Стрипський – Стрипський Г. Где документы старшей истории Подкарпатской Руси. О межевых названиях. Ужгород, 1924. 66 с.

80. СТСУМ – Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків, 2009. 1008 с.

81. Теодорович – Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. III : Уезды Кременецкий, Изяславский. Почаев, 1899. 687 с.

82. Тр. – Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ, 2005. 509 с.

83. Туп. – Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён. Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. Санкт-Петербург, 1903. Т. 6. 857 с.

84. Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Москва, 1964-1973. Т. I–IV.

85. ФС – Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ, 1986. 800 с.

86. Ханенко – Ханенко Н. Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка 1727-1753 г. *Приложение к журналу «Киевская старина»*. Киев, 1884.

87. Чабаненко 1992 – Чабаненко В. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: в 4 т. Запоріжжя, 1992.

88. Черепанова – Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984. 275 с.

89. Щелков – Щелков К. П. Исторические хронологии Харьковской губернии / сост. К. П. Щелков; репр. изд. 1882 г. Харьков, 2010.

90. Эварницкий – Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков. Владимир, 1903. 1449 с.

91. ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под. ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева. Москва, 1974-2014. Вып. 1–39.

92. AGZ – ЦДІА – Akta grodzkie i ziemskie / ЦДІА ф. 4, оп. 3, спр. 43; ф. 7, оп. 4, спр. 1-177; ф. 9, оп. 4, спр. 1; ф. 10, оп. 4, спр. 2.

93. AGZ – Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1868-1935. T. I–XXV.

94. Archiwum – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucle. Lwów, 1887-1890. T. I–III.

95. Balan – Balan T. Dokumente bucovinene. Чернівці, 1933-1939. T. I–V ; Бухарест, 1942. T. VI.

96. Bélay – Bélay V. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVII. század elejéig. Budapest, 1943. 225 old.

97. Boga – Boga L. T. Documente basarabene. Кишинів, 1928-1933. Ч. I–XVI.

98. Bogdan – Bogdan I. Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI. Бухарест, 1959.

99. Bogdan 1913 – Bogdan I. Documente lui Stefan cel Mare. Бухарест, 1913. T. I–II.

100. Brűckner – Brűckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1957. 806 s.

101. Cost. – Costachescu M. Documente Moldovenesti înainte de Stefan cel Mare. Ясси, 1931-1933. T. I–II.

102. Dąbkowski – Dąbkowski P. Podział administracyjny województwa Ruskiego i Belzskiego w XV wieku z mapą. Lwow, 1939.

103. Documentele – Documentele moldoveneşti înainte de Stefan cel Mare, publicate de Mihaj Castăchescu, Jaşi, 1931-1932. Vol. I–II.

104. Ghibanescu – Ghibanescu Gh. Surete si izvoade (Documente slavoromane. Ясси; Хуші, 1906-1933. T. I–XXV.

105. GL – Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länden. Wien, 1907.

106. GU – Engel J.-Ch. **Geschichte der Ukraine** und der ukrainischen Kozaken. Halle, 1796. 710 s.

107. Györffy – Györffy Gy. Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1966. 519–550 old.

108. KŁP – Księga ławnicza (przemyska). Wyd J.Smołka, Z.Tymińska. Przemyśl, 1936. T. I–II.

109. Kum. – Kummerer Ritter von Kummersberg Karl. Administrtiv Karte von den Kőnigreichen Galizien und Lodomerien. Wien, 1855.

110. KH – Kwartalnik historyczny. Lwow, 1891. R. VIII.

111. Leks. – Leksik prezimena Socjalističke Republike Hrwatske. Zagreb, 1976. 772 s.

112. LWR I – Lustracija wojewodzta Ruskiego, Podolskiego i Belskiego. Warszawa, 1992. Cz. 1.

113. LWR II – Lustracija wojewodztwa ruskiego. Ziemia lwowska. Wrocław etc., 1974. Cz. II.

114. Mal. – Malec M. Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Wrocław etc., 1982. 220 s.

115. MPH – Monumenta Polonia historica. Pomniki dziejowe Polski. Lwów, 1872. T. I .

116. MRPS – Matricularum Regni Polonia Summaria. Warszawa, 1907–1908. Pars 1–3; 1910-1915. Pars 4/1–3; 1919. Pars 5/1–2.

117. RV – Regestrum Váradinense examinum ferri cadentis ordina chronologici digestum curis et laboribus Joannis Karácsonyi et Samuelis Borovszky editum. Budapest, 1903.

118. Rospond 1984 – Rospond S. Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław etc., 1984. 464 s.

119. Rospond Sl. – Rospond S. Słownik nazwisk śląskich. Cz. 1: A–F ; Cz. 2 : G–K. Warszawa, 1967. 266 s. ; Warszawa, 1973. 240 s.

120. Rymut – Rymut K. Nazwiska polaków: w 2 t. Kraków, 1999-2001.

121. SG – Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880-1902. T. 1–15.

122. Słownik – Słownik imion / opracowały Janowowa W., Skarbek A., Zbijowska J. Wrocław etc., 1975.

123. SJP – Słownik języka polskiego. Warszawa, 1900-1927. T. 1–8.

124. SSN – Slovník slovenských náreči. I (A–K). Bratislava, 1994. 933 c.

125. SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / pod red. i ze watepem W.Taszyckiego. Wroclaw etc., 1965-1985. T. 1–7.

126. Šim. – Šimundić M. Rječnik osobnih imena. Zagreb, 1988. 571 s.

127. Stecki – Stecki T. J. Z boru i stepu. Obrazy I pamiętniki. Kraków, 1888.

128. Sv. – Svoboda J. Staročeská osobni jména a naše prijmeni. Praha, 1964. 318 s.

129. ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich. Wrocław etc., 1965-1976. Cz. 1–8.

130. ŹDź. – Źródła dźiejowe. Warzsawa, 1876-1915. T. I–XXIV.

Електронні ресурси

131. Баклан – Баклан О. У назві Носівка – відгомін Рюриковичів і Хмельницьких. URL : http://arhizhkgnosadm.at.ua/blog/2009-05-18-122 (дата звернення 23.06.2019).

132. Вараш – Варашу – 442 роки. URL : https://www.rnpp.rv.ua/ru/atomnik-doslidiv-istoriyu-mista-suputnika-rivnenskoyi-aes-varashu-%E2%80%93-442-roki.html (дата звернення : 08. 10. 2019).

133. Вербич – Вербич С. Топонімія Прикарпаття II. URL : http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-14.pdf (дата звернення : 26.11.2018).

134. Вортман – Вортман Д. Я. Ржищів. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Rzhyschiv_mst (дата звернення 23.06.18).

135. Голуб – Голуб І. Дніпро: сторінки історії міста. URL : https://www.dnipro.libr.dp.ua/kraeznavstvo_istoriya_Dnepr_kozactvo (дата звернення 17.08.2019).

136. ГТР – Генеологічне товариство «Рідні». URL : https://ridni.org/compare/

137. Державна – Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного. URL : http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=page&pid=732

138. ЕСУ – Енциклопедія сучасної України 2014. URL : http://esu.com.ua

139. ЕІУ – Енциклопедія історії України : в 10 т. : електронна версія видання / голова ред. кол. В. А. Смолій. URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU

140. Желєзняк – Желєзняк І. Назви населених пунктів Київщини (Історичний погляд). URL : http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-12.pdf (дата звернення : 17.12. 2019).

141. Іст. – Історія міста Люботин. URL : http://www.ukrainica.org.ua/ukr/content/372 (дата звернення : 02. 11. 2018).

142. Історія – Історія Житомира. URL : http://ztrada.gov.ua/3398[0]=362 (дата звернення : 25. 01. 2019).

143. Калашнікова – Калашнікова Т. В. Історія заснування та розвитку Донецької області URL : https://mariupolrada.gov.ua (дата звернення : 5. 04. 2019).

144. Королева – Королева И. А. Информативное поле имен собственных URL : https://cyberleninka.ru/article/n11 (дата звернення 02.12.2018).

145. Короленко – Короленко Б., Каретніков І., Майоров М. Декомунізація назв населених пунктів та районів України : підстави, процес, підсумки. *Місто : історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій.* Київ, 2017. № 1 (2). 253 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks_2017_1_13 (дата звернення : 26.06.2018)

146. Костомаров – Костомаров Микола. Галерея портретів. URL : http://shron3.chtyvo.org.ua/Kostomarov/Halereia_portretiv_Biohrafichni_narysy.pdf (дата зверненя : 22.04.2019).

147. Лоза – Лоза Ю. Чому Горішні Плавні. URL : http://www.memory.gov.ua/news/chomu-gorishni-plavni (дата звернення 22. 12. 2019).

148. Мадиева-Супрун – Мадиева Г., Супрун В. Размышления о семантике онимов. URL : http://groupglobal.org/ru/node/26900 (дата звернення : 15. 03. 2018).

149. Мацько – Мацько Л. Стилістика української мови : підручник. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=7206> (дата звернення : 4.09.2018).

150. Микулич – Микулич О. Найдавніший Борислав. URL : http://spadok.org.ua (дата звернення : 20. 08. 18)

151. Молодико – Молодико В. Радомишль: місто на семи пагорбах і трьох китах. URL : http://www.news.dks.ua/index.php /news/kultura/21663 (дата звернення : 02.02.2019).

152. Рябинин – Рябинин И. М. История о Путивле, уездном городе Курской губернии. – Путивль, 1911. – 168 с. URL : https://www.rus-bibliophile.ru/Book/Ryabinin_I_M__Istoriya_o_Putivle (дата звернення : 3.18.2018).

153. Селіванова – Селіванова О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці. URL : http://selivanova.net/downloads/the%20main%20methods%20of%20modern%20linguistics%20of%20text.doc (дата звернення : 12. 02. 2019).

154. Татарбунари – Татарбунари – забуті сторінки нагайської історії. URL : https://ua.krymr.com/a/27228669.html (дата звернення : 5. 10. 2019).

155. Топоров – Топоров В. Имя как фактор культуры (на злобу дня). URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/topor/name.php (дата звернення : 25. 06. 1918).

156. ТСД – Толковый словарь Даля. URL : https://gufo.me/dict/dal/%D1%87%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8B%D0%B9

157. Шульгач а) – Шульгач В. З ойконімії Західноукраїнського Полісся. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37485/35Shul%E2%80%99gach.pdf?sequence=1 (дата звернення : 21.05.2019).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдула 2007 – Абдула Ю. А. Матеріали до словника ойконімів Харківської області. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія.* Чернівці, 2007. Вип. 354–355. С. 92–95.

2. Абдула 2008 – Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Кіровоград, 2008. 18 с.

3. Абдула 2008 а) – Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / Абдула Юлія Анатоліївна; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. 190 арк.+ 164 арк. (дод.).

4. Ажнюк 2012 – Ажнюк Б. М. Переклад і міжмовна ідентифікація власних імен. *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство* : зб. наук. праць. Київ, 2012. С. 228–236.

5. Алексієвець – Алексієвець Л., Алексієвець М. Дубровиця крізь віки : основні віхи історичного розвитку. *Україна-Європа-Світ*: міжнародн. зб. наук. праць. Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16. (2). С. 20–35.

6. Алефиренко 2011 – Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурная природа ментальности. *Язык. Словесность. Культура*. 2011. № 1. С. 23–43.

7. Алефиренко 2010 – Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : учебное пособие. Москва, 2010. 224 с.

8. Алефиренко 2005 – Алефиренко Н. Ф. Синергетика линвокультурологии как методологическая проблема. *Русское слово в центре Европы : сегодня и завтра.* Братислава, 2005. С. 75–79.

9. Антонюк – Антонюк О. В. Ім'я корабля – породження людської історії і культури. *Питання сучасної ономастики* : ст. та тези за матер. конф. Дніпропетровськ, 1997. 235 с.

10. Аркушин 2007 – Аркушин Г. Діалектна назва : мотивація, культурологічний аспект. *Етнологічні студії. 1.* Житомир, 2007. С. 38–47.

11. Арутюнова 2000 – Арутюнова Н. Д. Введение. Наивные размышления о наивной картине мира. *Язык о языке.* Москва, 2000. С. 7–22.

12. Арутюнова 1999 – Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека : монография. Москва, 1999. 911 с.

13. Аулих – Аулих В. В. Историческая топография древнейшего Галича. *Словянские древности. Этногенез. Материальная культура Древней Руси*. Киев, 1980. С. 133–150.

14. Нариси 1 – Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дніпра. Львів, 2016. 544 с.

15. Нариси 2 – Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дністра. Львів, 2016. 524 с.

16. Баймут – Баймут Т. В. З топоніміки Житомирщини (До походження назви селища Рудня): тези доп. та повід. звітної наук. конф. Житомирського пед. ін.-ту. Житомир, 1960. С. 8.

17. Байцар – Байцар А. Географія німецьких поселень у Винниках (в контексті розвитку етнокультурного туризму). *Вісник Львівського університету.* Серія географічна. Львів, 2013. Вип. 43. Ч. І. С. 11–16.

18. Баньоі – Баньоі В.Ф. Лінгвокраїнознавчий потенціал української мікротопонімії (на прикладі назв географічних об'єктів басейну річки Ужа. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету.* Педагогічні науки. 2013. Вип. 111. С. 16–19.

19. Барсов – Географическій словарь Русской земли : (IX–XIV ст.) : матеріали для историко-географического словаря Россіи / собр. и издалъ Н. Барсовъ. Вильна, 1865. 220 с.

20. Бацевич 2006 – Бацевич Ф. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики : спроба обґрунтування. *Мовознавство*. Київ, 2006. № 6. С. 33–40.

21. Бацевич 2007 – Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 205 с.

22. **Бацевич 2009 – Бацевич Ф.** Духовна синергетика рідної мови : лінгвофілософські нариси. Київ, 2009. 192 с.

23. **Белей 2001 – Белей Л.** До питання про християнізацію іменника українців. *Наукові записки. Філологічні науки (Мовознавство).* Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 5–8.

24. Белей 2012 – Белей Л. Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Київ, 2012. 18 с.

25. Белей 1999 – Белей О. Сучасна українська ергонімія : власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород, 1999. 112 с.

26. Березович 1991 – Березович Е. Л. Семантичесикие микросистемы топонимов как факт номинации. *Вопросы ономастики*. Свердловск, 1991. Вып. 19. С. 75–90.

27. Березович 1998 – Березович Е. Л. Топонимия Русского Севера : Этнолингвистические исследования. Екатеринбург, 1998. 338 с.

28. Березович 2001 – Березович Е. Л. Русская ономастика на современном этапе : критические заметки. *Известия Академии наук. Литературы и языки.* 2001. Т. 60. № 6. С. 34–46.

29. Березович 2009 – Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте : Пространство и человек / под ред. А. К. Матвеева. Москва, 2009. 328 с.

30. Беценко – Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини: Походження географічних найменувань. Суми, 2001. 72 с.

31. Білецький – Білецький А. О. Основы этимологических исследований ономастического материала. *Вибрані праці* / упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ, 2012. С. 216–364.

32. Білецький 2012 – Білецький А. О. Грецька топонімія Криму. *Вибрані праці* / упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ, 2012. С. 41–45.

33. Богомаз – Богомаз М. С. Станція називається. Дніпропетровськ, 1993. 375 с.

34. Бондаренко – Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка Волинської області : назви населених пунктів. Луцьк, 2016. 368 с.

35. Барчук – Барчук В. Граматична темпоральність : Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ, 2011. 416 с.

36. Борчук – Борчук С. М. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901) / за ред. Р. Бачкура. Івано-Франківськ, 2009. 211 с.

37. Брахнов – Брахнов В. М. Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 40–51.

38. Булава – Булава Л. М., Жук В.Н. Про походження географічних назв Полтавщини. *Постметодика.* 1994. №2 (9). С. 30–34.

39. Бучко – Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів, 1990. 143 с.

40. Бучко-Бучко – Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика : Вибрані праці. Чернівці, 2013. 456 с.

41. Бучко-Бучко 2000 – Бучко Г., Бучко Д. Давньоукраїнські композитні імена, почерпнуті з ойконімів України, на загальнослов'янському фоні. *Наукові записки*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2000. Вип. ІІ. С. 3–20.

42. Бучко-Бучко 2009 – Бучко Д., Бучко Г. Особливості номінації поселень давньої Дрогобиччини (на матеріалі адміністративно-територіального устрою України за 1987 р.). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич, 2009. С. 28–36.

43. Бучко-Котович – Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич, 2017. 315 с.

44. Бучко-Ткачова – Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків, 2012. 256 с.

45. Бучко 1972 – Бучко Д. Г. Украинские топонимы на -івці, -инці : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01 «Украинский язык». Львов, 1972. 18 с.

46. Бучко 1995 – Бучко Д. Г. Архітипічні утвореня назв на *-jь в ойконімії Покуття. *Українська історична та діалектна лексика*. Київ, 1995. С. 138–145.

47. Бучко 1997 – Бучко Д. Г. Ойконіми Покуття на -ани (-яни) на загальноукраїнському фоні. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету.* Серія : Лінгводидактика. Тернопіль, 1997. Вип. 1. С. 83–86.

48. Бучко 2000 – Бучко Д. Свідки княжої доби. *Свобода.* 2000. №50 (1271). С. 3.

49. Бучко 2005 – Бучко Д. Ойконіми України на -иха/-їха *Традиційне і нове у вивченні власних імен*: матеріали міжнар. ономаст. конф. (Донецьк, 13–16 жовтня 2005). Донецьк, 2005. С. 41–44.

50. Бурковецька – Бурковецька І. Ойконімія західної Черкащини у дериватологічному висвітленні. *Наукові записки. Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Вип. І. С. 65–68.

51. Бушаков – Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму : монографія. Київ, 2003. 317 с.

52. Бушаков 1991 – Бушаков В. А. Почему Боспор стал Керчью? *Русская речь*. 1991. № 1. С. 133–141.

53. Бушаков 2005 – Бушаков В. А. Історична топонімія Криму : автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра філол. наук : 10. 02. 13

«Мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії». Київ, 2005. 37 с.

54. Вакулич – Вакулич М. До проблеми походження волинського ойконіма Видути. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 20–30.

55. **Васильева 2012 – Васильева Т. Ю.** Объективация топоморфного кода культуры в системе названий населенных пунктов Белорусского Поозерья. *Studia Wschodiosłowiańskie*. 2012. T.12. S. 321–328.

56. Васильева 2014 – Васильева Т. Ю. Ойконимия Белорусского Поозерья в лингвокультурологическом аспекте : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 «Русский язык». Минск, 2014. 20 с.

57. Вежбицкая 1996 – Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996. 416 с.

58. Вежбицкая 2001 – Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва, 2001. 272 с.

59. Венжинович 2017 – Венжинович Н. Фраземи української мови з ономастичним компонентом у лінгвокультурологічному висвітленні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 63–67.

60. Венжинович 2018 – Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології : монографія. Ужгород, 2018. 463 с.

61. Вербич 2002 – Вербич С. О. Топоніми Бойківщини в конспекті І. Вагилевича (етимологічні спостереження). *Записки з ономастики* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 2002. Вип. 6. С. 28–37.

62. Вербич 2007 – Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра : етимологічний словник-довідник. Київ, 2007. 120 с.

63. Вербич 2006 – Вербич С. О. Карпатська оронімія в контексті слов'янської історії регіону. ІІ. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2006. С. 9–16.

64. Вербич 2007 – Вербич С. О. Ойконіми Прикарпаття з етимологічно непрозорими твірними основами. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2007. С. 33–40.

65. Вербич 2009 а) – Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра : етимологічний словник. Луцьк, 2009. 236 с.

66. Вербич 2009 б) – Вербич С. О. Ойконімія Хмельниччини (структурно-семантичний аналіз твірних основ). *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2009. С. 14–21.

67. Вербич 2013 – Вербич С. О. Гідронімія басейну Нижнього Дністра : етимологічний словник-довідник. Луцьк, 2013. 156 с.

68. Вербич 2017 – Вербич С. О. Гідронімія басейну Дністра : монографія. Луцьк, 2017. 544 с.

69. Вербич 2017 – Вербич С. Роль історичного чинника в лінгвістичному дослідженні ойконімії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 67–71.

70. Верменич – Верменич Я. Від історичної географії до геоісторії : парадигми зближення. *Історико-географічні дослідження в Україні* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Ч. 13. 294 с.

71. Виноградський – Виноградський Ю. С. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини. *Мовознавство.* 1957. Т. 14. С. 29–51.

72. Вихованець – Вихованець І. Р. Локативність. *Українська мова* : *енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ, 2004. С. 322.

73. Вільчинська – Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : монографія. Тернопіль, 2008. 424 с.

74. Волянюк – Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини XII–XX ст. : дис… канд. філол. наук: 10.02.01 / Волянюк Інна Оверківна ; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2009. 193 арк.+82 арк. (дод.).

75. Волянюк 2009 – Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини XII–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2009. 19 с.

76. Волянюк 2017 – Волянюк І. Соцолінгвістичні проблеми в ономастиці (на матеріалі ойконімії Північної Тернопільщини XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 88–92.

77. Воробьев – Воробьев В. В. Лингвокультурология. Москва, 2006. 330 с.

78. Габорак 1999 – Габорак М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 1999. 18 с.

79. Габорак 2003 – Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини : словник-довідник. Снятин, 2003. 284 с.

80. Габорак 2005 – Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини : словник-довідник. Івано-Франківськ, 2005. 352 с.

81. Габорак 2007 – Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля) : історико-етимологічний словник. Івано-Франківськ ; Снятин, 2007. 200 с.

82. Габорак 2011 – Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2011. 656 с.

83. Гаврилович – Гаврилович О. Г. Зооморфный код культуры во фразеологии белорусского, русского и английского языков : сравнительно-сопоставительный анализ. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. №1. С. 23–28.

84. Гак – Гак В. Г. Языковое преобразование. Москва, 1998. 768 с.

85. Галас 1957 – Галас К. Й. Про деякі назви населених пунктів Закарпаття. *Діалектологічний збірник Ужгородського держуніверситету.* Ужгород, 1957. Вип. 2. Т. XXVI. С. 203–206.

86. Галас 1958 – Галас К. Й. З топоніміки Закарпаття. *Наукові записки Ужгородського державного університету.* Ужгород, 1958. Т. XXXV. С. 56–81.

87. Галас 1960 – Галас К. И. Топонимика Закарпатской области (названия населенных пунктов) : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01. Ужгород, 1960. 16 с.

88. Галас 1979 – Галас К. Й. Українська топонімія Закарпаття в лінгвістичному аспекті : учбовий посібник. Ужгород, 1979. 120 с.

89. Галич – Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матеріали Міжнародної ювілейної наукової конференції. Івано-Франківськ ; Галич, 1998. 350 с.

90. Георгиев 1960 – Георгиев В. Българска етимология и ономастика. София, 1960. 180 с.

91. Герета – Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» Київ, 2004. 20 с.

92. Гнатишак – Гнатишак Ю. Слова з Болехова. Львів, 2017. 636 с.

93. Голінатий 2013 – Голінатий О. П. Мотиваційні особливості ойконімії Кіровоградщини *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2013. Вип. 50. С. 23–27.

94. Голінатий 2014 – Голінатий О. П. Походження назви міста Бобринець. *Магістеріум*. Київ, 2014. Вип. 57. С. 11–13.

95. Голінатий 2015 – Голінатий О. П. Ойконімія Кіровоградщини : історико-етимологічний та словотвірний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» Київ, 2015. 20 с.

96. Головацький – Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран. Съ приложеніемъ географической карты / сост. Яковъ Головацкий. Вильна, 1884. 445 с.

97. Головина – Головина Л. С. Русская ономастика в лингвокультурологической репрезентации для иноязычного адресата : монография. Псков, 2012. 222 с.

98. Голубовська – Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ, 2004. 284 с.

99. Голубовська 2002 – Голубовська І. О. Методологія дослідження національно-мовних картин світу в рамках культурно-філософської наукової парадигми. *Мова і культура.* Київ, 2002. Вип. 5. Т. 5. С. 64–71.

100. Голубовська 2004 – Голубовська І. О. Мова і культура в їх взаємодії та взаємовпливі. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 105–110.

101. Голубовська 2016 – Голубовська І. О. Сучасна українська лінгвоконцептологія : стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Випуск десятий / головн. ред. М. Є. Скиба. Хмельницький, 2016. Том 1 (А–І). С. 151–159.

102. Гонца – Гонца І. С. Ойконімія Черкащини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / Гонца Ірина Семенівна; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2006. 215 арк. + 324 арк. (дод.).

103. Гонца 2004 – Гонца І. С. Посесивні назви населених пунктів Черкащини. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 14. Кн. 1. С. 100–104.

104. Гонца 2006 – Гонца І. С. Ойконімія Черкащини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Київ, 2006. 18 с.

105. Гонца 2017 – Гонца І. С. Словник ойконімів Уманщини. Умань, 2017. 127 с.

106. Горобець – Горобець С. Заснування і походження назв сіл Чернігівського району. Чернігів, 2014. 216 с.

107. Городенська 1979 – Городенська К. Г. Префіксально-суфіксальний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови* : монографія. Київ, 1979. С. 285–313.

108. Горожанкіна – Горожанкіна Л. Топонімія Родільнянського району Одеської області. *Питання сучасної ономастики.* Київ, 1976. С. 202–203.

109. Грабовецький – Грабовецький В. Нарис історії Галича. Галич, 1997. 244 с.

110. Гриценко – Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика. *Українська мова* : *енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ, 2004. С. 178.

111. Гриценко 2010 – Гриценко П. Ю. Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ, 2010. С. 365–372.

112. Гром – Гром Н. Історія древнього міста Дубровиця. *Дубровиччина : історія і сьогодення.* Рівне, 2017. С. 7–9.

113. Губені – Губені Г., Канюка Н. Угнів – найменше місто в Україні. Львів, 2006. 190 с.

114. Гудков 2004 – Гудков Д. Б. Одиниці кодів культури : проблеми семантики. *Мова, свідомість, комунікація*: зб. статей / відпов. ред. В. В. Красних, А. І. Ізотов. Москва, 2004. Вып. 26. 168 с.

115. **Гудков-Ковшова – Гудков Д.,** Ковшова М. Телесный код русской культуры : материалы к словарю. Москва, 2007. С. 5–17.

116. Гумбольдт – Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. Москва, 2000. 400 с.

117. Гумецька – Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ, 1958. 298 с.

118. Ґрещук 1998 – Ґрещук В. Лінгвістичні дані в дослідженнях Ярослава Пастернака княжого Галича. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України* : матеріали Міжнародної ювілейної наук. конф. Івано-Франківськ ; Галич, 1998. С. 198–202.

119. Ґрещук 2009 – Ґрещук В. Студії з українського мовознавства : Вибрані праці / упор. В. Бачкур. Івано-Франківськ, 2009. 520 с.

120. Дамбуев – Дамбуев И. А. Ойконимия Циркумбайкальского региона: лингвокультурологический аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22. Улан-Удэ, 2004. 20 с.

121. Даниленко – Даниленко Л. І. Лінгвістика XX – початку XXI ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 3–11.

122. Демешко 2000 – Демешко І. М. Формування ойконімів на -ець, -ок Північно-Східного Полісся України (на матеріалі Чернігівської області). *Українська пропріальна лексика* : матеріали наук. семінару / відп. ред. І. М. Желєзняк. Київ, 2000. С. 42–46.

123. Демешко 2000 а) – Демешко І. М. Формування ойконімів на -івк(а) Північно-Східного Полісся України (на матеріалі Чернігівської області). *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2000. Вип. 30. С. 156–166.

124. Демчук – Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIII ст. Київ, 1988. 172 с.

125. Дем'ян – Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець : монографія. Київ, 1993. 153 с.

126. Дика – Дика Л. Л. Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / Дика Любов Леонтіївна; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2009. 198 арк.+ 312 арк. (дод.).

127. Дика 2009 – Дика Л. Л. Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2009. 20 с.

128. Дика 2017 – Дика Л. Л. Особливості деривaційної структури ойконімів Вінничини (назви населених пунктів на -иця (-овиця). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 118–122.

129. Дзендзелівський – Дзендзелівський Й. О. Українські топоніми, утворені від апелятивів із суфіксами *-адь*. *Тези доп. IV Республіканської ономастичної конф.* Київ, 1969. С. 123–124.

130. Дмитриева 2002 – Дмитриева Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы : На материале русской топонимии Алтая. Барнаул, 2002. 253 с.

131. Добірка – Добірка студій професора Михайла Худаша : історична ономастика, мовні портрети, спогади / за наук. ред. І. Д. Фаріон. Львів, 2019. 440 с.

132. Добош – Добош В. І. Деякі питання морфологічної будови і правопису назв населених пунктів Закарпатської області. *Тези доп. Республіканської конф. з питань культури української мови.* Київ, 1963. С. 91–93.

133. Дорош – Дорош М. Топонімічний довідник Хмільницького району. Вінниця, 2001. 68 с.

134. Дорош 2013 – Дорош М. Н. Місту Вінниці – 650 років. Вінниця, 2013. 147 с.

135. Дубняк – Дубняк К. Про назви Асканія-Нова та Чаплі. *Вісник природознавства.* 1928. № 2. С. 113–114.

136. Дуриданов 1952 – Дуриданов И. Местните названия от Ломско. София, 1952. 96 с.

137. Дуриданов 1958 – Дуриданов И. Топонимията на Първомайска околия. София, 1958. 106 с.

138. ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відпов. ред. О. С. Стрижак. Київ, 1985. 254 с.

139. Єрмоленко – Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ, 2007. 444.

140. Єфименко 2007 – Єфименко І. В. Антропонімічні етюди. Х. *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 70–75.

141. Єфименко 2009 – Єфименко І. В. Історична ойконімія Херсонщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2009. С. 30–35.

142. Єфименко 2011 – Єфименко І. Ойконімія Херсонщини в історико-етимологічному аспекті (загальні уваги). *Українська мова.* 2011. № 4. С. 9–21.

143. Єфименко 2017 – Єфименко І. Матеріали до «Історико-етимологічного словника назв населених пунктів Миколаївської області». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 126–130.

144. Жаботинська 2013 – Жаботинская С. А. Имя как текст : концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс* : междунар. электр. сб. науч. трудов. 2013. № 6. С. 47–76.

145. Жайворонок – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.

146. Жайворонок 2007 – Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посібник. Київ, 2007. 262 с.

147. Желєзняк 1962 – Желєзняк І. До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII–XV ст. *Дослідження з мовознавства*. Київ, 1962. С. 77–93.

148. Желєзняк 1963 – Желєзняк І. М. Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII–XVст. *Славістичний збірник*. Київ, 1963. С. 198–213.

149. Желєзняк 1965 – Желєзняк І. М. Давні сербохорватські відетнонімічні антропоніми. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ, 1965. С. 247–259.

150. Желєзняк 1987 – Желєзняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпрянського Правобережжя. Київ, 1987. 204 с.

151. Желєзняк 2011 – Желєзняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). Київ, 2011. 288 с.

152. Желєзняк 2013 – Желєзняк І. М. Київський топонімікон / відп. ред. В. П. Шульгач. Київ, 2013. 224 с.

153. Жуйкова 2007 – Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія. Луцьк, 2007. 416 с.

154. Жуйкова 2014 – Жуйкова М. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк, 2014. № 1. С. 95–105.

155. Жук – Жук В. Н. Іншомовні топоніми на Полтавщині, або що залишили нам наші давні предки. *Добромисл.* Полтава, 1993. № 3–4. С. 118–126.

156. Жучкевич 1968 – Жучкевич В. А. Общая топонимика. Минск, 1968. 432 с.

157. Жучкевич 1974 – Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974.

158. Жучкевич 1984 – Жучкевич В. А. Основные аспекты применения топонимики в историко-географических исследованиях (на примере Белоруссии). *Топонимика в региональных географических исследованиях*. Москва, 1984. 110 с.

159. Забелин – Забелин Н. Ю. Московская городская топонимия : структурно-семантический анализ топонимической системы : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10. 02. 19. Москва, 2007. 24 с.

160. Заимов 1959 – Заимов Й. Местните имена в Пирдонско. София, 1959. 300 с.

161. Заимов 1967 – Заимов Й. Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските імена в българската топонимия. София, 1967. 352 с.

162. Заимов 1973 – Заимов Й. Български географски імена с -јь. София, 1973. 193 с.

163. Замятин – Замятин Д. Н. Культура и пространство. Моделирование географических образов. Москва, 2006. 488 с.

164. Зеленко-Касім – Зеленко Л. П., Касім Г. Ю. Гідронімія нижньої частини басейну Тилігулу. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 1999. Вип. 3. С. 88–103.

165. Зеленська – Зеленська Л. Історія географічних досліджень Середнього Придніпров'я. Дніпропетровськ, 2006. 68 с.

166. Зиновьева – Зиновьева Е. И., Юрков Е. Е. Лингвокультурология : теория и практика. Санкт-Петербург, 2009. 292 с.

167. Іваненко – Іваненко О. В. Назви поселень Сумщини. Київ, 2017. 336 с.

168. Іваненко 2006 – Іваненко О. В. Походження назв населених пунктів Сумської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Київ, 2006. 20 с.

169. Іваненко 2008 – Іваненко О. В. Відантропонімна ойконімія Чернігівщини (фрагмент історико-етимологічного словника). *Студії*

з ономастики та етимології / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 2008. С. 61–70.

170. Іваненко 2009 – Іваненко О. В. З ойконімії Чернігівщини. 1–6. *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. В. П. Шульгач. Київ, 2009. С. 38–42.

171. Іваненко 2010 – Іваненко О. В. З ойконімії Чернігівщини. 7. *Українська мова у XXI столітті : традиції і новаторство* : тези доп. Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених (21–22 квітня 2010). Київ, 2010. С. 14–16.

172. Ільків – Ільків М. В. «Нариси Дністра» О. Афанасьєва-Чужбинського про старожитності Хотинщини. *Вісник Інституту археології Львівського університету*. 2013. Вип. 8. С. 65–74.

173. Ільченко – Ільченко І. Ойконіми Надвеликолужжя. Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej. Geographical names in physical space. Lodz, 2016 С. 157–165.

174. Исторические – Исторические названия – памятники культуры : *Вторая Всесоюзная научно-практическая конференция*. Москва, 1991. Вып. 3. 215 с.

175. Карасик 2001 – Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии. *Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности* : сб. науч. трудов. Волгоград, 2001. С. 3–16.

176. Карасик 2002 – Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград, 2002. 477 с.

177. Карпенко О. П. 1989 – Карпенко О. П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини. Київ, 1989. 189 с.

178. Карпенко О. П. 1999 – Карпенко О. П. Гідронімні етимології : Тясмин. *Восточноукраинский лингвистический сборник* / отв. ред. Е. С. Отин. Донецк, 1999. Вып. 5. С. 52–59.

179. Карпенко О. П. 2003 – Карпенко О. П. Гідронімія Центрального Полісся. Київ, 2003. 317 с.

180. Карпенко О. П. 2007 – Карпенко О. З ойконімії Житомирщини : Бердичів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія* : зб. наук. праць. Чернівці, 2007. Вип. 354–355. С. 173–177.

181. Карпенко О. П. 2007 а) – Карпенко О. П. Історична ойконімія Житомирщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2007. С. 126–132.

182. Карпенко О. П. 2009 – Карпенко О. П. Старожитні ойконіми Житомирщини. *Студії з ономастики та етимології*. 2009. С. 50–57.

183. Карпенко О. П. 2010 – Карпенко О. П. Старожитності Житомирщини XV–XVI ст. (на матеріалі ойконімії). *Мовознавство.* 2010. № 1. С. 37–44.

184. Карпенко О. П. 2011 – Карпенко О. З ойконімії Житомирщини (Історико-лінгвістичний аспект). *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX-XXXI. С. 94–97.

185. Карпенко О. П. 2015 – Карпенко О. П. З української ойконімії Київщини : Етимологічні коментарі. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 18. С. 273–285.

186. Карпенко О. П. 2017 – Карпенко О. П. З української ойконімії Київщини : Етимологічні коментарі ІІ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 154–159.

187. Карпенко О. П. 2019 – Карпенко О. З ойконімії Київської області : історико-етимологічні коментарі. *Вісник Львівського університету*. *Серія філологічна.* 2019. Вип. 71. Ч. 1. С. 261–275.

188. Карпенко О. 2006 – Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса, 2006. 325 с.

189. Карпенко та ін. 1975 – Карпенко Ю. О., Бевзенко А. Т., Гагкаєв К. Є., Касім Г. Ю., Рядченко Н. Г., Стичишина Л. П., Терешко Л. С. Топонімія північно-східної Одещини : конспект лекцій. Одеса, 1975. 88 с.

190. Карпенко та ін. 1978 – Топонімія південно-східної Одещини : методичні вказівка / укл. Ю. О. Карпенко, А. Т. Бевзенко, Г. Ю. Касім та ін. Одеса, 1978. 84 с.

191. Карпенко та ін. 2012 – Карпенко Ю. О., Фоміна Л. Ф., Зубов М. І., Калінкін В. М. Одеська ономастична школа. *Лоус ономастік*. 2012. №4. С. 98–112.

192. Карпенко ТГРЧО 1964 – Карпенко Ю. О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. Конспект лекцій. Чернівці, 1964. 80 с.

193. Карпенко ТСРЧО 1965 – Карпенко Ю. О. Топоніміка східних районів Чернівецької області (Конспект лекцій). Чернівці, 1965. 62 с.

194. Карпенко ТЦРЧО 1965 – Карпенко Ю. О. Топонімія центральних районів Чернівецької області (Конспект лекцій). Чернівці, 1965. 76 с.

195. Карпенко 1964 – Карпенко Ю. О. Особливості гідронімного словотвору (на матеріалі назв річок Чернівецької області). *Українська діалектологія і ономастика.* Київ, 1964. С. 185–193.

196. Карпенко 1967 – Карпенко Ю. О. Топонимия Буковини: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 «Языки народов СССР (укр. язык)». Киев, 1967. 29 с.

197. Карпенко 1973 – Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. Київ, 1973. 238 с.

198. Карпенко 1977 – Карпенко Ю. А. Топонимия болгарських сел. Одесской области (вопросы топонимического взаимодействия языков). *Историческая ономастика*. Москва, 1977. С. 189–208.

199. Карпенко 1999 – Карпенко Ю.О. Некарпатські назви Карпат. *Записки з ономастики*. Одеса, 1999. Вип.1. С. 1–7.

200. Карпенко 1999 а) – Карпенко Ю.О. Праслов'янська оронімія Українських Карпат. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 1999. Вип.7. С. 17–26.

201. Карпенко 1999 б) – Карпенко Ю.О. Оронім Карпати. *Acta onomastica*. Praha, 1999. R. 40. С. 75–79.

202. Карпенко 2001 – Карпенко Ю.О. Прослідки доіндоєвропейської оронімії в Українських Карпатах. Записки з загальної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 2001. Вип.2. С. 43–52.

203. Карпенко 2002 – Карпенко Ю. О. Праслов'яни в Українських Карпатах: Свідчення гідро- та оронімії. Мовознавство : доп. та повід. на IV Міжнародному конгресі україністів. Київ, 2002. С. 278–282.

204. Карпенко 2003 – Карпенко Ю. О. Топонімія як носій етногенетичного коду. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2003. С. 120–125.

205. Карпенко 2005 – Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування. *Записки з ономастики*. Одеса, 2005. Вип. 9. С. 11–17.

206. Карпенко 2005 а) – Карпенко Ю. О. Етнічна історія Українських Карпат за даними гідронімії та оронімії. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2005. С. 63–79.

207. Карпенко 2008 – Карпенко Ю. О. Літературна ономастика : збірник статей. Одеса, 2008. 328 с.

208. Карпенко 2009 – Карпенко Ю. О. Про методологію та методику ономастики як науки. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2009. Вип. 18. С. 282–289.

209. Касим 1978 – Касим Г. Ю. Топонимические композиты Северного Причерномрья : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 «Языки народов СССР (укр. язык)». Ужгород, 1978. 26 с.

210. Керста – Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ, 1984. 152 с.

211. Коваленко – Коваленко О. Історико-етнографічні студії Г. Милорадовича. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. *Історичні науки.* Київ, 2008. Вип. 6. С. 164–169.

212. Ковалик 2007 – Ковалик І. Словотворча будова української топоніміки. *Вчення про словотвір. Вибрані праці* / упоряд. та автор передмови Василь Ґрещук. Івано-Франківськ ; Львів, 2007. Ч. І. С. 359–369.

213. Ковалик 2008 а) – Ковалик І. Смислова структура власних імен. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 283–286.

214. Ковалик 2008 б) – Ковалик І. Про власні і загальні назви в українській мові. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 294–303.

215. Ковалик 2008 в) – Ковалик І. Про інформацію власних назв у сфері мови і мовлення. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 287–293.

216. Ковалик 2008 г) – Ковалик І. Про ономатизацію, трансонематизацію і деономатизацію. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. 2. С. 280–282.

217. Коваль – Коваль А. П. Знайомі незнайомці : Походження назв поселень України. Київ, 2001. 304 с.

218. Ковачев 1961 – Ковачев Н. Местните названия от Савеловско. София, 1961. 265 с.

219. Ковачев 1965 – Ковачев Н. Местните названия в Габровско. София, 1965. 200 с.

220. Ковачев 1969 – Ковачев Н. Местните названия в Троянско. София, 1969. 263 с.

221. Ковтюх 2017 – Ковтюх С. Соціоономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 160–165.

222. Ковшова 2009 – Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов : лингвокультурологический аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19. Москва, 2009. 48 с.

223. Козлова 1987 – Козлова Р. М. Про походження деяких оронімів Карпатського ареалу (Карпати, Горгани). *Мовознавство*. 1987. № 2. С. 57–61.

224. Колесник 2013 – Колесник Н. Онімний простір та онімне поле як категорії структурування об'єкта дослідження у фольклорній ономастиці. *Українська мова*. 2013. № 4. 124–134.

225. Колесник 2017 – Колесник Н. Онімія української народної пісні : монографія. Чернівці, 2017. 367 с.

226. Колесник 2019 – Колесник Н. Ще раз про об'єкт, предмет і методику дослідження власних назв на сучасному етапі *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 212–222.

227. Кононенко – Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навчальний посібник. Київ, 2008. 337 с.

228. Кононенко 2002 – Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль : збірник статей. Київ ; Івано-Франківськ, 2002. 460 с.

229. Кононенко 2008 – Кононенко В. І. Мова в контексті культури : монографія. Київ ; Івано-Франківськ, 2008. 390 с.

230. Корабельникова – Корабельникова Г. К. З топоніміки Балаклійського району Харківської області : тези доп. X звітно-наукової сесії Харківського пед. ін.-ту. Секція : лінгвістична. Харків, 1955. С. 8–10.

2312.Корнієнко – Корнієнко І. А. Антропонімна лексика в контексті лінгвокультурології. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Вип. 241. Т. 253. С. 51–54.

232. Королева 2015 – Королева И. А. Топонимы как свернутый лингвокультурный код *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта.* Калининград, 2015. Вып. 8. С. 31–38.

233. Королева 2016 – Королева И. А. Топонимы Смоленской области в свете лингвокультурологического изучения (смоленско-витебское приграничье). *Региональная ономастика : проблемы и перспективы исследования* : сборник научных статей / под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск, 2016. С. 94–97.

234. Корепанова – Корепанова А. П. Архаїчні типи як вихідна база для історико-типологічного дослідження топонімії слов'янських мов. *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах.* Київ, 1986. С. 69–74.

235. Кордуба 1924 – Кордуба М. Де лежав старовинний город Хмелів? *Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського.* Київ, 1924. Т. І. С. 153–155.

236. Кордуба 1924 а) – Кордуба М. Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне джерело. Львів, 1924. 14 с.

237. Кордуба 1928 – Кордуба М. Потреба організації збирання географічних назв. *Conference des historins des états de Europe orientale et du Monde slave.* Varsovie. 1928. С. 101–108.

238. Кордуба 1938 – Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? Львів, 1938. 22 с.

239. Котович 2000 – Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич, 2000. 156 с.

240. Котович 2003 – Котович В. Польські елементи в українській ойконімії. *Z badan nad polsko-ukrainskimi powiazaniami jezykowymi* (Kazimierz Dolny, 26-27 kwietnia 2002). Lublin, 2003. С. 115–125.

241. Котович 2006 – Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини. Дрогобич, 2006. 80 с.

242. Котович 2007 – Котович В. Ойконімія Жидачівщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2007. С. 142–149.

243. Котович 2009 – Котович В. Ойконімія Дрогобиччини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2009. С. 67–76.

244. Котович 2009 а) – Котович В. Онімний простір Бойківщини : досліджене і недосліджене. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX-XXXI. С. 57–61.

245. Котович 2012 а) – Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини (наукові версії). Дрогобич, 2012. 88 с.

246. Котович 2012 б) – Котович В. Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії. *Studia slovakistica*. Ужгород, 2009. Вип. 10. С. 244–252.

247. Котович 2012 в) – Котович В. Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами : бойківсько-гуцульські паралелі. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія.* Івано-Франківськ, 2012. Вип. XXXII-XXXIII. С. 177–181.

248. Котович 2012 г) – Котович В. Ойконімія Самбірщини. Състояние и проблеми на българската ономастика : материали от международна научна конференция “Славянска и балканска ономастика». Велико Търново, 2013. С. 138–154.

249. Котович 2015 а) – Котович В. Галичина XIV століття : принципи номінації поселень Опілля та Бойківщини. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2015. Вип. 36. С. 38– 50.

250. Котович 2015 б) – Котович В. Походження назв населених пунктів Самбірщини (наукові версії). Дрогобич, 2015. 76 с.

251. Котович 2015 в) – Котович В. Становлення і розвиток ойконімії Самбірщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2015. С. 97–113.

252. Котович 2015 г) – Котович В. Явище полімотивації ойконімів. *19 slovenska onomasticka konferencia* (28–30 aprila 2014). Bratislava, 2015. С. 308–314.

253. Котович 2016 а) – Котович В. Оніми прадавньої Галичини : лінгвокультурологічний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Випуск десятий / головн. ред. М. Є. Скиба. Хмельницький, 2016. Том 2 (К–П). С. 50–55.

254. Котович 2016 б) – Котович В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2016. С. 107–123.

255. Котович 2016 в) – Котович В. До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2016. Вип. I (25). С. 36–42.

256. Котович 2016 г) – Котович В. Мала батьківщина Івана Франка : ономастичний та лінгвокультурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2016. Вип. 38. С. 75– 85.

257. Котович 2016 ґ) – Котович В. Мікротопоніми Дрогобиччини : лінгвокультурологічний аспект. *Кросс-культурные исследования в лингвистике* : международн. сб. научн. трудов по лингвокультурологии. Самара, 2016. С. 76–85.

258. Котович 2016 д) – Котович В.В. Ойконіми Галичини XIV–XV ст. : архаїчні посесивні утворення. *Региональная ономастика : проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск, 2016. С. 100–103.

259. Котович 2016 е) – Котович В. Назви карпатських поселень : міфи й реальність. Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів. Дрогобич ; Інсбурк, 2016. С. 200–208.

260. Котович 2017 а) – Котович В. Німецькі колонії Галичини з погляду топологічної ономастики та лінгвокультурології. *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валюх. Київ, 2017. Вип. 13. С. 112–118.

261. Котович 2017 б) – Котович В. Ойконіми : роздуми про семантику. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2017. С. 129–143.

262. Котович 2017 в) – Котович В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду. *Записки з ономастики*. Одеса, 2017. Вип. 19. С. 112–123.

263. Котович 2017 г) – Котович В. Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини). *Вісник Львівського університету.* Серія філологічна. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. ІІ. С. 64–74.

264. Котович 2017 ґ) – Котович В. Ойконіми Тернопільщини на -івка: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. І (27). С. 175–184.

265. Котович 2017 д) – Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2017. Вип. 40. С. 42– 53.

266. Котович 2017 е) – Котович В. Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант. *Література та культура Полісся*. *Філологічні науки* / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин, 2017. Вип. 89. № 9. С. 89–99.

267. Котович 2018 а) – Котович В. Дендрологічні українські ойконіми : традиції та новаторство назвотворення. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів, 2018. Вип. 68. С. 172–183.

268. Котович 2018 б) – Котович В. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2018. Вип. 42. С. 48–58.

269. Котович 2018 в) – Котович В. Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя, 2018. № 1. С. 86–94.

270. Котович 2018 г) – Котович В. Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації. *Региональная ономастика* : *проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск, 2018. С. 103–106.

271. Котович 2018 ґ) – Котович В. Темпоральний аспект бінарних ойконімів України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць Дрогобич, 2018. С. 39–49.

272. Котович 2018 д) – Котович В. Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма. *Prace Językoznawcze. Papers in Linguistics*. Olsztyn, 2018. XX/3. С. 51–60.

273. Котович 2018 е) – Котович В. Феномен образности в українському ойконімному просторі. *Spheres of culture*. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–249.

274. Котович 2019 а) – Котович В. Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами : лінгвокультурологічний портрет. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2019. Вип. 812. С. 107–115.

275. Котович 2019 б) – Котович В. Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2019. С. 15–30.

276. Котович 2019 в) – Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету.* Серія філологічна. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 312–324.

277. Котович 2019 г) – Котович В. Ойконімікон малої батьківщини Памви Беринди XVI–XVII ст. *Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення*: матер. Всеукраїнської науково-практ. конференції (Дрогобич, 17-18 жовтня 2018) / Упор. та ред. О. Баган, В. Зварич. Дрогобич, 2019. С. 20–34.

278. Котович 2019 ґ) – Котович В. Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVIII. С. 186–193.

279. Коцюба – Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному провербіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів, 2010. 471 с.

280. Кравченко – Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ, 2004. 198 с.

281. Краматорськ – Краматорськ – рідне місто : бібліографічний покажчик / укл. Л. О. Коваленко; відповід. ред. Ж. І. Коробка. Краматорськ, 2014. 18 с.

282. Красных 2002 – Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций. Москва, 2002. 284 с.

283. Красных 2003 – Красных В. В. «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? Москва, 2003. 375 с.

284. Кругляк – Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. Київ, 1978. 152 с.

285. Купач – Купач Т. Г. Методика географічно-топонімічного аналізу території України (на прикладі ойконімів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: 11. 00. 11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів». Київ, 2007. 27 с.

286. Купчинська – Купчинська З. О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України : монографія. Львів, 2016. 1278 с.

287. Купчинська 1993 – Купчинська З. О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, X-XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 01 «Українська мова», Львів, 1993. 18 с.

288. Купчинська 1996 – Купчинська З. О. Українські топоніми з формантом -ани в XIX–XX ст. *Ономастика східних слов'ян*. Київ, 1996. С. 41–42.

289. Купчинська 2006 – Купчинська З. О. Позитивне мислення слов'ян через призму оніма. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2006. Вип. 38. С. 173–184.

290. Купчинська 2006 а) – Купчинська З. О. Семантичний простір з домінантою людина (на матеріалі української ойконімії). *Лексикографічний бюлетень.* Київ, 2006. Вип. 14. С. 53–68.

291. Купчинська 2017 – Купчинська З. Архаїчні ойконіми на *-ьstъ: Верхнє та Середнє Придністер'я (XI–XXI ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 194–199.

292. Купчинська 2018 – Купчинська З. До словника власних назв (на матеріалі архаїчної ойконімії України). II. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич, 2018. Вип. 42. С. 74–89.

293. Купчинська 2019 – Купчинська З. Львівська ономастична школа : етапи становлення і перспективи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 3–78.

296. Купчинский 1969 – Купчинський О. А. Статистика та географія від присвійних географічних назв України на *-jь. *Історичні джерела та їх використання*. Київ, 1969. С. 217–236.

295. Купчинский 1970 – Купчинський О. А. Двочленні географічні назви України на *-jь (Матеріали до українського топонімічного словника). *Питання історії української мови*. Київ, 1970. С. 101–129.

296. Купчинський 1974 – Купчинский О. А. Украинские географические названия на -ичі XIV–XX вв. (история возникновения, семантико-структурный анализ, статистика и география) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 19 «Общее языкознание». Одесса, 1974. 33 с.

297. Купчинский 1980 – Купчинский О. А. Древнейшие славянские топонимические типы и некоторые вопросы расселения восточных славян. *Славянские древности* : *этногенез, материальная культура Древней Руси*. Київ, 1980. С. 45–71.

298. Купчинський 1981 – Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на -ичі). Київ, 1981. 252 с.

299. Курилович – Курилович Е. Очерки по лингвистике : сборник статей. Москва, 1962. 456 с.

300. Куркина – Куркина Л. В. Славянские этимологии. *Этимология* / отв. ред. О. Т. Трубачев. Москва, 1997. С. 46–57.

301. Лавриненко – Лавриненко С. Проблемні питання методології лінгвокультурологічних студій. *OPERA SLAVICA*. 2014. XXIV. 4. С. 34.

302. Левченко 2003 – Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Львів, 2003. С. 105–113.

303. Левченко 2004 – Левченко О. П. Дослідження вербальних символів у лінгвокультурологічному аспекті. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2004. Т. 1. № 49. С. 27–27.

304. Левченко 2005 – Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів, 2005. 353 с.

305. Лемтюгова 1965 – Лемтюгова В. Топонимы типа Загай, Залессе, Зарэчнае : Всесоюзная конф. по топонимике СССР. Тезисы докладов и сообщений. Ленинград, 1965. С. 92–95.

306. Лемтюгова 1970 – Лемцюгова В. П. Беларуская айканімія: Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск, 1970. 156 с.

307. Лемтюгова 1983 – Лемтюгова В. П. Восточнославянская ойконимия апеллятивного происхождения. Минск, 1983. 198 с.

308. Лемтюгова 1995 – Лемцюгова В. П. Тапонімы на -ічы ў часе і прасторы. Роднае слова. 1995. №12. С. 54–58.

309. Лемтюгова 2008 – Лемцюгова В. П. Тапонімы распавядаюць : навукова-папулярныя эцюды. Мінск, 2008. 415 с.

310. Ленчевський – Ленчевський Л. С. Топонімія Ружинщини як джерело краєзнавчого вивчення району. *Питання ономастики* : матеріали II Республіканської наради з питань ономастики / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ, 1965. С. 205–208

311. Лисенко – Лисенко А. В. Ойконімія Полтавської області : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Лисенко Анна Володимирівна; Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2007. 256 арк.+208 арк. (дод.).

312. Лисенко 2004 – Лисенко А. В. Формування назв населених пунктів Полтавської області у давньоукраїнській мові (до XIV ст.). *Рід-*

ний край: науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. 2004. № 2 (11). С. 54–60.

313. Лисенко 2007 – Лисенко А. В. Ойконімія Полтавської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Чернівці, 2007. 20 с.

314. Лисиченко 1958 – Лисиченко Л. А. До топоніміки Куп'янського та Дворічанського районів Харківської області : XIII звітно-наукова сесія Харківського пед. ін.-ту. Секція української мови та літератури: тези доп. Харків, 1958. С. 10–11.

315. Лисиченко 2009 – Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу : монографія. Харків, 2009. 191 с.

316. Лісняк – Лісняк Н. Мікротопоніми Тернопільщини, співвідносні з оронімами Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського національного університету.* Філологія. Івано-Франківськ, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 24–27.

317. Лобода – Лобода В. В. Назви населених пунктів Правобужжя. *В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя*. Київ, 1977. С. 76–138.

318. Лобода 1976 – Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. Київ, 1976. 231 с.

319. Лобода 1979 – Лобода В. В. Северо-Причорноморська топонимика (общие и региональные проблемы украинской топонимической системы) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 «Языки народов СССР (укр. язык)». Киев, 1979. 52 с.

320. Лобода 1986 – Лобода В. В. Давньоруські традиції в топонімії Південної України. *Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах*. Київ, 1986. С. 74–80.

321. Лонська – Лонська Л. Словотвірні типи ойконімів-плюративів Черкащини. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. Черкаси, 2016. Вип. 21. С. 149–156.

322. Лукаш 2011 – Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк, 2011. 448 с.

323. Лукаш 2013 – Лукаш Г. П. Семіотика конотонімів : знак і символ. *Лінгвістика.* 2013. №2 (29). С. 186–193.

324. Лукаш 2014 – Лукаш Г. П. Когнітивні параметри конотативних власних назв. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологічна». 2014. Вип. 48. С. 93–96.

325. Лукаш 2018 – Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця, 2018. 280 с.

326. Лучик – Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ, 2014. 544 с.

327. Лучик 1996 – Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. 235 с.

328. Лучик 1998 – Лучик В. Нові елементи та явища в центральноукраїнській мікрогідронімії. *Najnowsze przemiany nazewnicze* / pod. Redakcją Ewy Jakus-Borkowej, Krystyny Nowik. Warszawa, 1998. S. 189–193.

329. Лучик 2007 – Лучик В. В. Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації. *Студії з ономастики й етимології*. Київ, 2007. С. 193–202.

330. Лучик 2010 – Лучик В. Залежність власних назв від розвитку суспільства (на матеріалі української мови). *Nazwy własne a społeczeństwo* / red. Romana Łobodzińska. Łask, 2010. T. 2. S. 131–139.

331. Максимович – Максимович М.А. О малоросийском произношении местных имен. Собрание сочинений М. А. Максимовича. Киев, 1880. Т. III. С. 329–344.

332. Масенко 1977 – Масенко Л. Т. Назви річок Інгуло-Бузького басейну. *В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя*. Київ, 1977. С. 138–191.

333. Масенко 1979 – Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля. Київ, 1979. 100 с.

334. Масенко 1983 – Масенко Л. Т. Розвиток топонімічної лексики. Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ, 1983. С. 620–659.

335. Масенко 1986 – Масенко Л. Т. До питання про опозицію "верх, гора – низ, діл» у давньоруській топонімії. *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах.* Київ, 1986. С. 83–88.

336. Маслова 2010 – Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва, 2010. 204 с.

337. Маслова 2018 – Маслова В. А. Ономастика сквозь призму лингвокультурологии. *Региональная ономастика : проблемы и перспективы исследования* : сборник научных статей / под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск, 2018. С. 27–31.

338. Матвеев 1960 – Матвеев А. К. Историко-этимологические разыскания. *Ученые записки уральського университета.* Свердловск, 1960. Вып. 36. С. 85–126.

339. Матвеев 1997 – Матвеев А. К. Географические названия Тюменского Севера : краткий топонимический словарь. Екатеринбург, 1997. 192 с.

340. Матвеев 2004 – Матвеев А. К. Апология имени. *Вопросы ономастики.* 2004. № 1. С. 7–13.

341. Матвеев 2008 – Матвеев А. К. Эволюционные процессы в ономастике. *Вопросы ономастики.* Екатеринбург, 2008. №6. С. 130–136.

342. Мацьків – Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич, 2007. 332 с.

343. Мацьків 2008 – Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2008. 36 с.

344. Мацько 2009 – Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі. Київ, 2009. 607 с.

345. Мацько 2010 – Мацько Л. Стилістика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів. *Вісник Львівського університету*. *Серія філологічна.* 2010. Вип. 50. С. 112–116.

346. Машура – Машура Г. М. Самбір і Самбірщина. Дрогобич, 2005. 288 с.

347. Мезенко 1996 – Мезенко А. М. Топонимия и культура. *Вестник Витебского государственного ун-та*. 1996. № 1. С. 66–70.

348. Мезенко 2004 – Мезенка Г. М. Каляндарнае імя ў айканіміі Віцебшчыны. *Актуальные вопросы славянской ономастики* : материалы II Междунар. науч. конф. Гомель, 2004. С. 132–137.

349. Мезенко 2011 – Мезенко А.М. Урбанонимы как язык культуры. *Ученые записки Таврического националного уневерситета им. В.И.Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011. №2. Ч. 1. С. 388–392.

350. Мезенко 2012 – Мезенко А. М Белорусская ономастика. Топонимика. Минск, 2012. 260 с.

351. Мезенко 2013 – Мезенко А. М. Имя человека в ассоциативно-культурном фоне ойконима Витебск. *Наука – образованию, производству, экономике* : материалы XVIII (65) регион. науч.-практ. конф. препод., науч. сотрудников и аспирантов. Витебск, 2013. Т. 1. С. 232–234.

352. Мезенко 2016 – Мезенко А.М. Именослов Белорусского Поозерья в кругу ономастических исследований : проблемное поле, подходы, перспективы. *Региональная ономастика* : *проблемы и перспективы исследования* : сборник научных статей / под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск, 2016. С. 27–30.

353. Мельничук – Мельничук О. С. Топоніміка Кадимського району Одеської області. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 52–61.

354. Михайличенко 2011 – Михайличенко Н. Є. Структурно-семантичні типи українських ойконімів із формантами -ець, -иця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2011. 18 с.

355. Михальчук 2015 – Михальчук О. І. Соціоономастика як напрямок сучасної лінгвістики : українські здобутки і перспективи. *Записки з ономастики*. Одеса, 2015. Вип. 18. С. 498–509.

356. Михальчук 2019 – Михальчук О. Інноваційні явища в сучасному українському топонімікон : між практикою і законом. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 370–378.

357. Мицик – Мицик Ю., Тарасенко І. Опис Батурина в класичній праці О. О. Лазаревського. *Сіверянський літопис*. 2015. № 6. С. 202–217.

358. Мізін – Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов крізь призму часового коду культури : зіставно-лінгвокультурологічний аспект. *Лінгвістика*. 2013. № 2 (29). С. 13–20.

359. Модзалевський – Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / за ред. та з передм. акад. М. Біляшівського. Київ, 1926. 191 с.

360. Мойсієнко – Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур : монографія. Київ, 2008. 280 с.

361. Мороз – Мороз В. Топонімічна енциклопедія – буде! *Джерело.* 2001. №19–20. С. 10.

362. Мриглод – Мриглод М. Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2002. 20 с.

363. Муромцев 1966 – Муромцев І. В. Словотворчі типи гідронімів (басейн Сіверського Дінця). Київ, 1966. – 104 с.

364. Надутенко – Надутенко М. В. Ойконімія Дніпропетровщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2015. 20 с.

365. НЗТ – На зламі тисячоліть. Болехів та околиці / укл. В. Луцик. Болехів, 2003.

366. Непокупний – Непокупний А. П. Невідкладні завдання української ономастики : тези доп. та повід. VI республ. ономастичної конференції (грудень 1990 р.). Одеса, 1990. Ч. І. С. 82–84.

367. Нерознак – Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. Москва, 1983. 208 с.

368. Никонов – Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. Москва, 1966. 509 с.

369. Никонов 1962 – Никонов В. А. Пути топонимического исследования. *Принципы топонимики.* Москва, 1962. С. 15–22.

370. Никонов 1965 – Никонов В. А. Введение в топонимику. Москва, 1965. 179 с.

371. Никонов 1966 – Никонов В. А. Топонимы на -івці, -инці на Украине. *Вопросы географии*. *Изучение географических названий*. Москва, 1966. Сб. 70. С. 19–27.

372. Никонов 1974 – Никонов В. А. Имя и общество. Москва, 1974. 278 с.

373. Никончук 1990 – Никончук М. В. Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир, 1990. 369 с.

374. Німчук 1962 – Німчук В. В. Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами. *Питання топоніміки та ономастики* : матеріали І Республ. наради з питань топоніміки та ономастики / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ, 1962. С. 45–53.

375. Німчук 1966 – Німчук В. В. Українська ономастична терміногологія (Проект). *Повідомлення української ономастичної комісії*. Київ, 1966. Вип. І. С. 24–43.

376. Німчук 1967 – Німчук В. В. Ясіння (сер. р.) чи Ясиня (ж. р.). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ, 1967. Вип. 3. С. 50–57.

377. Німчук 1976 – Німчук В. В. З історичної топонімії Закарпаття. *Питання сучасної ономастики* / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ, 1976. С. 19–28.

378. Німчук 2017 – Німчук В. В. Буковель чи Буков'яль? *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 224–227.

379. Нуждак – Нуждак Л. В. Український ономастикон посттоталітарної доби крізь призму еколінгвістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2011. 17 с.

380. ОУ 1992 – Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / відп. ред. І. М. Желєзняк. Київ, 1992. 275 с.

381. Отин – Отин Е. С. Происхождение географических названий Донбасса. Донецк, 2014. 199 с.

382. Отін 1977 – Отін Є. С. Гідроніми Східної України. Київ; Донецьк, 1977. 156 с.

383. Отін 1991 – Отін Є. С. Оронімія південно-східної України. *Мовознавство.* 1991. № 3. С. 34–43.

384. Отин 1994 – Отин Е. С. Историко-этимологический словарь топонимов юго-восточной Украины (принципы составления, пробные статьи). *Проблеми регіональної ономастики : тези доп. і повід. наук. семінару*. Київ, 1994. С. 40–41.

385. Отін 1994 – Отін Є.С. Лімнографічні терміни ільмень і ливан у топонімії Східної України та Подоння (до питання про взаємопроникнення і взаємодію суміжних близькоспоріднених омонімічних полів). *Питання історичної ономастики України*. Київ, 1994. С. 53–63.

386. Отин 1997 – Отин Е. С. Геральдика и топонимика. *Отин Е. С. Избранные работы*. Донецк, 1997. С. 151–159.

387. Отин 1997 а) – Отин Е. С. Харьков. *Отин Е. С. Избранные работы*. Донецк, 1997. С. 407–413.

388. Отин 2010 – Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк, 2010. 318 с.

389. Пастух – Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина : свідки епох : енциклопедична книга-альбом. Дрогобич, 2012. 488 с.

390. Пахомова 1995 – Пахомова С. Н. Судьба суффикса *-jь в ономастическом освещении. *Реконструктивні можливості ономастики* : тези доп. і повід. наук. семінару. Київ, 1995. С. 44–46.

391. Пахомова 2012 – Пахомова С. Н. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. 344 с.

392. Петров 1972 – Петров В. П. Етногенез слов'ян. Київ, 1972. 212 с.

393. Петров 2013 – Петров В. Найдавніші назви річок України. *Розвідки*. 3. 2013. С. 114–122.

394. Писана керниця – Писана керниця : топонімічні легенди та перекази українців Карпат / зібр. і впорядк. Василь Сокіл. Львів, 1994. 208 с.

395. Півторак – Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ, 2010. 148 с.

396. Подольская – Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы (Словообразовательный анализ). Москва, 1983. 160 с.

397. Подольская 1990 – Подольская Н. В. Ономастика. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва, 1990. С. 347.

398. Полонська-Василенко – Полонська-Василенко Н. Історія України. До середини XVII століття : у 2 т. Київ, 1995.

399. Поляруш 2010 – Поляруш Т. Ойконім Понорниця в місцевому лінгвальному контексті. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (1). С. 283–287.

400. Пономаренко – Пономаренко М. Ф. Топонімія в Шевченкових «Гайдамаках». *Питання історичної ономастики України*. Київ, 1994. С. 168–181.

401. Поспелов 1984 – Поспелов Е. М. Топонимика в региональных географических исследованиях. Москва, 1984. 110 с.

402. Поспелов 1993 – Поспелов Е. М. Имена городов : вчера и сегодня (1917–1992) : Топонимический словарь. Москва, 1993. 250 с.

403. Поспелов 1996 – Поспелов Е. М. Названия городов и сёл (Страны и народы). Москва, 1996. 152 с.

404. Потебня 1960 – Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харков, 1960. 245 с.

405. Потебня 1985 – Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ, 1985. 301 с.

406. Похилевич – Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. Киев, 1864. [2]. V. 763 с.

407. Приймак – Приймак І. І. З історії заселення північно-західних районів Сумської області (в зв'язку з діалектологічними дослідженнями). *Наукові записки Херсонського пед. ін.-ту.* Херсон, 1956. Вип. 6. С. 199–214.

408. Пура 1990 – Пура Я. О. Походження назв населених пунктів Ровенщини : монографія. Львів, 1990. 143 с.

409. Пура 1991 – Пура Я. О. Край наш у назвах. Рівне, 1991. Ч. І. 217 с.

410. Пура 1994 – Пура Я. О. Край наш у назвах. Рівне, 1994. Ч. 2. 215 с.

411. Радьо 1998 – Радьо Л. Давньоукраїнські композитні імена в основах ойконімів на -*jь, -*ja. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Мовознавство.* № 1. 1998. С. 69–73.

412. Радьо 2004 – Радьо Л. Н. Ойконіми України на -*jь (-*ja -*je) у X-XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2004. 18 с.

413. Редьква 1998 – Редьква Я. П. Гідронімія Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Тернопіль, 1998. 22 с.

414. Редьква 2010 – Редьква Я. П. Прояви слов'яно-романської взаємодії в регіональній ойконімії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. 2010. Вип. 521. С. 100–104.

415. Редьква 2012 – Редьква Я. Теребовля етнічно-антропогенна vs. Теребовлі антропонімічної та «жертовної». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2012. Вип. 56. Ч. 1. С. 355–367.

416. Редьква 2017 – Редьква Я. Бінарні опозиційні пари верхній (вищий, вижній, горішній) – нижній (долішній, нижчий) – середній на означення розмірно-просторових характеристик у західноукраїнській історичній ойконімії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія : Мовознавство. Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 266–272.

417. Реформатский – Реформатский А. А. Топономастика как лингвистический факт. *Принципы топонимики.* Москва, 1962.

418. Рылов – Рылов Ю. А. Очерки романской антропонимии : монография. Воронеж, 2000. 163 с.

419. Роспонд 1965 – Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена). *Вопросы языкознания.* 1965. № 3. С. 3–21.

420. Роспонд 1972 – Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. *Восточнославянская ономастика.* Москва, 1972. С. 9–89.

421. Рут – Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике. Москва, 2008. 192 с.

422. Рут 2001 – Рут М. Э. Антропонимы : размышления о семантике. *Известия Уральского государственного университета*. 2001. № 20. С. 59–64.

423. Савченко – Савченко Л. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь, 2013. 600 с.

424. Селищев – Селищев А. М. Из старой и новой топонимии. Сборник статей по языкознанию. Москва, 1939.

425. Селищев 1948 – Селищев А. М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ. *Ученые записки Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова*. Москва, 1948. Вып. 128. Кн. 1. С. 128–152.

426. Селіванова 2006 – Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.

427. Селіванова 2012 – Селіванова О. Світ свідомості в мові : монографія. Черкаси, 2012. 488 с.

428. Сіреджук 1968 – Сіреджук П. Джерела до вивчення історії виникнення міст Галицької землі в XV – XVII ст. *Архіви України*. 1968. №1.

429. Сіреджук 2003 – Сіреджук П. Першовитоки Прикарпаття. *Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва*. Івано-Франківськ, 2003. С. 41–55.

430. Скаб 2000 – Скаб М. В. Розгортання семантичного простору слова і мовна картина світу. *Семантика мови і тексту* : зб. статей VI Міжнар. конф. Івано-Франківськ, 2000. С. 512–514.

431. Скаб 2008 – Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці, 2008. 560 с.

432. Скляренко-Скляренко – Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика : монографія : у 5 кн. Книга перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса, 2012. 416 с.

433. Сокіл – Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини. Львів, 2008. 205 с.

434. Совтис – Совтис Н. Мова як символічний код культури. *Київські полоністичні студії.* 2014. Т. XXIV. С. 563–570.

435. Степанов 1985 – Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва, 1985. 335 с.

436. Степанов 2004 – Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Москва, 2004. 991 с.

437. Стичишина 1976 – Стичишина Л. П. Проблемы смежной топонимии (на материале междуречья Кодымы и Савранки и прилегающих территорий) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 «Языки народов СССР (укр. язык)». Киев, 1976. 20 с.

438. Стрижак 1959 – Стрижак О. С. До питання про топонімію Полтавщини XIV – XVI ст. (назви населених пунктів) : тези доп. і вист. І Республ. топонімічної наради. Київ, 1959. С. 67–75.

439. Стрижак 1962 – Стрижак О.С. Назви уходів на території Полтавщини XVI ст. *Дослідження з мовознавства*. Київ, 1962. С. 49–56.

440. Стрижак 1962 а) – Стрижак О.С. Про походження назв населених пунктів Полтавщини XIV–XVI ст. *Питання топоніміки і ономастики*. Київ, 1962. С. 80–95.

441. Стрижак 1967 – Стрижак О. С. Назви розповідають. Київ, 1967. 40 с.

442. Стрижак 1967 а) – Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини. Київ, 1967. 127 с.

443. Стрижак 1982 – Стрижак О. С. Київ (етимологічні проблеми). *Мовознавство*. 1982. № 3. С. 28–37.

444. Стрижак 2005 – Стрижак О. Франки (матеріали до «Етимологічного словника етнонімів України»). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 218–229.

445. Сумцов – Сумцов Н. Ф. Малорусская географическая номенклатура. Кіевская старина. 1886. Т. XV. С. 456–489.

446. Суперанская 1969 – Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология). Москва, 1969. 206 с.

447. Суперанская 1973 – Суперанская А. О. Общая теория имени собственного / отв. ред. А. А. Реформатский. Москва, 1973. 366 с.

448. Суперанская 1995 – Суперанская А. В., Исаева З. Г., Исхакова Х.Ф. Топонимия Крыма : Введение в топонимию Крыма. Москва, 1995. 215 с.

449. Суперанская 2003 – Суперанская А. Ономастическое пространство. *Наукові записки. Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Вип. І. С. 45–52.

450. Суперанская 2008 – Суперанская А. В. Ономастика начала XXI века. Москва, 2008. 80 с.

451. Суперанская 2009 – Суперанская А. Чтобы каждому кустику и ручейку дать свое особенное название, нужно веками жить на данной территории. *Полуостров* № 28 (332). 17–23 июля 2009.

452. Сучасний – Сучасний ономастичний простір Луганщини : матеріали VII Регіональної наук.-практ. конф. з ономастики / за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Луганськ, 2010. 143 с.

453. Сьянова – Сьянова Е.И. Ономастический код в ментальном пространстве диалектоносителей (на материале говоров Воронежского Прихоперья) : автореф. дис. на соискание науч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язик». Санкт-Петербург, 2007. 24 с.

454. Тараненко 2007 – Тараненко О. О. На теми сучасного українського ономастикону : тенденції конотативних нашарувань. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 14–36.

455. Тараненко 2010 – Тараненко О. О. На теми сучасної української ономастики. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 6–22.

456. Телия 1988 – Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва 1988. С. 173–203.

457. Телія 1996 – Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996. 288 с.

459. Ткаченко 2008 – Ткаченоко Є. Топонім Красна : походження, структура, семантика. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 16. С. 325–329.

459. Ткаченко 2011 – Ткаченко Є. М. Сіверський Донець – Сіверськодонецьк – Сєвєродонецьк : походження, структура, семантика. *Філологічні студії.* 2011. Вип. 6. С. 468–474.

460. Толстая 1994 – Толстая С. К понятию функции в языке культуры. *Славяноведение.* 1994. № 5. С. 91–98.

461. Толстая 2019 – Толстая С.М. Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике. Москва, 2019. 704 с.

462. Толстой-Толстая – Толстой Н. И., Толстая С. М. Имя в контексте народной культуры. *Язык о языке* / под. общим руковод. и ред. Н. Д. Артюновой. Москва, 2000. С. 597–624.

463. Толстой 1969 – Толстой Н.И. Словянская географическая терминология. Семасиологические этюды. Москва, 1969. 262 с.

464. Толстой 1995 – Толстой Н. И. Язык и народная культура. *Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва, 1995. 512 с.

465. Толстой 1997 – Толстой Н. И. Избранные труды. Москва, 1997. Т. 1. 520 с.

466. Топоніміка – Топоніміка Турківщини / упоряд. П. Зборовський. Львів, 2004. 258 с.

467. Топонімічний – Топонімічний словник Харківщини / авт.-упоряд. А. Перепеча, А. Ярещенко. Харків, 1991. 117 с.

468. Торчинська-Торчинський – Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008. 549 с.

469. Торчинський 1993 – Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1993. 18 с.

470. Торчинський 2003 – Торчинський М. М. Українська ойконімія як джерело етнолінгвістичної інформації. Наука і сучасність. Серія : Педагогіка. Філологія : зб. наук. праць. Київ, 2003. Т. 36. С. 131–138.

471. Торчинський 2008 – Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький, 2008. 548 с.

472. Торчинський 2009 – Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови Ч. ІІ. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький, 2009. 374 с.

473. Трубачев 1968 – Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. Москва, 1968. 289 с.

474. Трубачов 1971 – Трубачов О. М. Етимологічні спостереження над стратиграфією східнослов'янської топонімії. *Мовознавство.* 1971. № 6. С. 3–18.

475. Трубачев 1982 – Трубачев О. Н. Из исследований по праславянскому словообразию : генезис модели на -ěninъ -janinъ. *Этимология.* Москва, 1982. С. 3–15.

476. Трубачев 2009 – Трубачев О. М. Труды про этимологии. Слово. История. Культура. Москва, 2009. Т. 4. 713 с.

477. УО – Українська ономастика : бібліографічний покажчик. Київ, 2013. 365 с.

478. Фаріон – Фаріон І. Проблеми онтологічної природи антропоніма. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Вип. 1. С. 52–55.

479. Федурко-Котович – Федурко М., Котович В. Оніми Дрогобиччини : лінгвокультурологічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* 2016. №1 (303). Т. ІІ. С. 70–76.

480. Федурко – Федурко М. Онімний простір Шевченкового щоденника : інтелектуальний вимір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 304–309.

481. Флоренский – Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. *Статьи и исследования по истории философии искусства и археологии.* Москва, 2000. С. 112.

482. Фоменко – Фоменко В. Звідки ця назва? Дніпропетровськ, 1969. 103 с.

483. Форостюк – Форостюк О. До питання про походження найменувань Лугань і Луганськ. *Лінгвістика.* 2012. № 3 (27), Ч. ІІ. С. 69–75.

484. Франко 1907 – Франко І., Гнатюк В. Квестіонар для збирання місцевих переказів. *Хроніка НТШ*. Львів, 1907. Вип. 4. № 32. С. 1–18.

485. Франко 1957 – Франко І. Сліди Русинів у Семигороді. *Назвознавчі праці. Серія : Назвознавство.* Ч. 14. / за ред. Я. Рудницького. Вінніпег, 1957. С. 55–80.

486. Франко 1982 – Франко І. Причинки до української ономастики. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Література і мистецтво.* Київ, 1982. Т. 36. С. 391–427.

487. Хроленко – Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии : учебное пособие. Москва, 2008. 184 с.

488. Худаш-Демчук – Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). Київ, 1991. 268 с.

489. Худаш 1977 – Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ, 1977. 236 с.

490. Худаш 1990 – Худаш М. Явище звукового збігу давніх слов'янських відкомпозитних скорочених особових власних імен або їхніх основ із загальновживаними словами. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 36–40.

491. Худаш 1995 – Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпозитних скорочених особових власних назв). Київ, 1995. 362 с.

492. Худаш 2004 – Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів, 2004. 536 с.

493. Худаш 2006 – Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). Львів, 2006. 452 с.

494. Царалунга – Царалунга І. Українські топоніми на -ани (-яни). Хмельницький, 2007. 157 с.

495. Цинкаловський – Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Вінніпег, 1984. Т. 1. 601 с. ; 1986. Т. 2. 578 с.

496. Цілуйко 1954 – Цілуйко К. К. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю. *Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови* / за ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1954. С. 130–134.

497. Цілуйко 1957 – Цілуйко К. К. Топонімія Покровського району Дніпропетровської області. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 62–90.

498. Цілуйко 1966 – Цілуйко К. К. Проблема етногенезу і мова. *Acta Universitatis Carolinae.* Philologica (1–3, Slavica Pragensia). Praha, 1966. VIII. S. 19–24.

499. Цуркіна – Цуркіна А. Ананьїв : сторінки історії, події, люди. Ананьїв, 2013. 132 с.

500. Чабаненко – Чабаненко В. Великий Луг Запорозький : історико-топонімічний словник Запоріжжя, 1999. 331 с.

501. Челеби – Челеби Дж. Язык земли. Историческая топонимия Крыма : словарь-справочник. Симферополь, 2010.

502. Черняхівська 1962 – Черняхівська Є. М. Словотворча структура топонімічних назв Львівщини. *Питання українського мовознавства*. Львів, 1962. № 4. С. 141–149.

503. Черняховская 1966 – Черняховская Е. М. Топонимия Львовщины: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01 «Украинский язык». Львов, 1966. 20 с.

504. Чучка 2002 – Чучка П. Галас в ономастиці і ономастика у Галаса. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2002. Вип. 6. С. 35–39.

505. Чучка 2005 – Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологчний словник. Львів, 2005. 707+XLVIII с.

506. Чучка 2011 – Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011. 432 с.

507. Шаклеин 2003 – Шаклеин В. М. Современная парадигма лингвокультурологических исследований. *Вестник РУДН.* Серия : Русский и иностранные языки и методика их преподавания, 2003. № 1. С. 6–12.

508. Шаклеин 1998 – Шаклеин В. М. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях. *Язык и культура. Культурологический компонент языка.* 1998. Т. 2. С. 137–140.

509. Шаклеин 2012 – Шаклеин В. М. Лингвокультурология : традиции и инновации : монография. Москва, 2012. 301 с.

510. Шараневич – Шараневич И. Исследование на поли отечественной географии и истории. Львов, 1869. 94 с.

511. Шевцова – Шевцова В. Власні назви в українських пам'ятках другої половини XVII–XVIII ст. *Лінгвістика*. 2013. №2 (29). С. 206–216.

512. Шевченко – Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ, 2004. 560 с.

513. Шило – Шило Г. Ф. Топоніми типу Добряни, Добровляни : тези доповідей VI-ої звітної наук. конф. ДПІ. Дрогобич, 1964. С. 45–49.

514. Шульган – Шульган О. Ойконімія України XX століття (еко та соціолінгвістичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Запоріжжя, 2017. 20 с.

515. Шульгач – Шульгач В. П. Ойконімія Волині : етимологічний словник-довідник. Київ, 2001. 189 с.

516. Шульгач 1993 – Шульгач В. П. Гідронімія басейну Стиру. Київ, 1993. 144 с.

517. Шульгач 1998 – Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) : монографія. Київ, 1998. 368 с.

518. Шульгач 1999 – Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини (Вербче, Немовичі, Ниговищі, Дубляни, Тутовичі, Любинь, Нараїв). *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса, 1999. С. 19–22.

519. Шульгач 2003 – Шульгач В. П. З історичної ойконімії Рівенщини (Ільпинь, Ільпибоки в ономастичному контексті). *Наукові записки*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2003. С. 167–170.

520. Шульгач 2007 – Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2007. С. 345–350.

521. Шульгач 2008 – Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ, 2008. Ч. І. 413 с.

522. Шульгач 2009 – Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2009. С. 197–201.

523. Щербак – Щербак О. Культурні коди з онімним компонентом у комерційній телерекламі : впливовий аспект. *Мова.* 2016. № 26. С. 20–25.

524. Щирова – Щирова В. С. Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте (на материале периодической печати) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 04. Тамбов, 2005. 20 с.

525. Юнг – Юнг К. Архетип и символ : монография. Москва, 1991. 343 с.

526. Юрків – Юрків М. М. Гідронімно-ойконімні паралелі в західноукраїнському ономастиконі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Харків, 2000. 20 с.

527. Яворницький – Яворницький Д. Топографический очерк Запорожья. *Киевская старина.* 1884. № 6. С. 77.

528. Якобсон – Якобсон Р. Избранные работы. Москва 1985. 460 с.

529. Янко 1998 – Янко М. Т. Топонімічний словник України. Київ, 1998. 430 с.

530. Яремко – Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія : на перетині когніції та комунікації. Дрогобич, 2015. 436 с.

531. Ярещенко 1999 – Ярещенко А.П. Український Фенікс. Харків, 1999. 176 с.

532. Ярещенко 2004 – Ярещенко А. П. Харків'яни: Хто вони? Харків, 2004. 240 с.

533. Ярещенко 2008 – Ярещенко А.П. Під чаром рідної землі : посібник із українознавства. Київ, 2008. 341 с.

534. Яцій – Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області : історико-етимологічний словник. Київ, 2015. 387 с.

535. Яцій 2009 – Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Київ, 2009. 18 с.

536. Яцій 2010 – Яцій В. О. З історичної ойконімії Львівщини. 1–11. *Студії з ономастики та етимології.* Луцьк, 2010. С. 274–285.

537. Яцій 2012 – Яцій В. О. Матеріали до історико-етимологічного словника ойконімів Львівщини. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2012. С. 257–265.

538. Bartmiński 1998 – Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. *Język a kultura*. Wrocław, 1998. T.12. S. 63–84.

539. Bartmiński 2007 – Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w jezyku. *Studia etnolingwistyczne*. Lublin, 2007. S. 72–84.

540. Bezlaj 2003 – Bezlaj F. Današnje stanje onomastike pri Slovanih. *Zbrani jezikoslovni spisi.* I. Uredila Metka Furlan. Ljubljana, 2003. S. 174–178.

541. Borek – Borek H. Zahodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьn-. Wrocław, 1968. 482 s.

542. Brűckner – Brűckner A. Dzieje języka polskiego. Lwów, 1910.

543. Golubovskaya – Golubovskaya I.A., Chi Yang. Humboldt's "Spirit of Nation» and Approaches to Its Study in Contemporary Linguistics. *Tamkang Journal of Humanities and Social Sciences*. Taipei, 1999. Vol. 4. P. 203–218.

544. Górnowicz 1965 – Górnowicz H. Rodowe nazwy miejscowe Mazur i Warmii. *Komunikaty mazursko-warmińskie*. Olsztyn, 1965. S. 197–228.

545. Górnowicz 1967 – Górnowicz H. Rodowe nazwy miejscowe Podlasi. *Onomastica*. Wrocław, 1967. Rocz. XII. Zesz. 1–2. S. 5–69.

546. Hornowa – Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-spoleczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590-1648. Opole, 1963.

547. Hosák – Hosák L., Šrámek R. Mistni jména na Morave a ve Slezsku. Praha,1980. T. 1-2.

548. Hrabec – Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. Kraków, 1950. 253 s.

549. Jordan – Jordan J. Toponimia Romînească. Bucureşti, 1963.

550. Jurkowski – Jurkowski W. Ukraińska terminologia hydrograficzna. Wrocław, 1971.

551. Kamińska – Kamińska M. Nazwy miejscowe dawnego województwa sando-mierskiego. Wrocław, 1964–1965. Cz. 1–2.

552. Karaś 1955 – Karaś M. Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich. Wrocław, 1955.

553. Karaś 1956 – Karaś M. O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych. *Onomastica*. R. II, z. 2, 1956. S. 260–281.

554. Kondratiuk – Kondratiuk M. Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny. Wrocław, 1974.

555. Kosyl – Kosyl Cz. Nazwy miejscowe dawnego województwa Lubelskiego. *Prace onomastyczne.* 27. Wrocław ets., 1978. S.10–16.

556. Kornilov-Golubovskaya – Kornilov O., Golubovskaya I. Scientific World Model – Language World Model : Parameters of Opposition. *Tamkang Journal of Humanities and Social Sciences*. Taipei. 1999. Vol. 3. P. 95–111.

557. Kotovych 2019 – Kotovych V. Metodologia lingwokultuologicznego badania material ojkonimicznego. *Annales philologiae.* Lublin, 2019. Vol 37. No 2. S. 27–41

558. Kotovych 2019 a) – Kotovych V. V. Model Ukrainian oikonymicon: state and prospects of the research. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 120–142.

559. Kotovych 2019 b) – Kotovych V. V. Oikonymy of Ukraine: a retrospective of onomastic researches Traditions and innovations in teaching philologica diciplines: collective monograph. *Traditions and innovations in teaching philological diciplines: collective monograph* / N. I. Andreichuk, O. A. Babelyuk, V. D. Bialyk, L. I. Bieliekhova ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 160–178.

560. Kotovych 2019 c) – Kotovych V. V. Lingoculturological aspect of researching oikonyms of Ukraine. *Development trends of modern linguisties in the epoch of globalization: collective monograph* / L. I. Bieliekhova, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko, K. M. Ivanochko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 89–125.

561. Lubas – Lubas W. Nazwy miejscowe Południowj częsci dawnego województwa Krakowskiego. Wrocław, 1968.

562. Majtán 1994 – Majtán M. Motivacia a lexikalna semantika. *Jazyková a mimojaziková stranka vlastných mien* : 11 Slovenská onomastická konferencia. Nitra, 1994. S. 15–20.

563. Majtán 1978 – Majtán M. Slovanské topoizoglosy na území Slovenska. *Slavica Slovaca.* 1978. № 13. S. 264–270.

564. Makarski – Makarski W. Nazwy miejscowosci dawnej ziemi przemyskiej. Lublin, 1999. 180 s.

565. Miklosich 1860 – Miklosich F. Die Bildung der slavischen Personennamen. Wien, 1860. K. 1. 10 Bd. S. 205–330.

566. Miklosich 1927 – Miklosich F. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen in Slavischen. *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. Heidelberg, 1927.

567. Milewski 1969 – Milewski T. Indoeuropejskie imiona osobowe. Wrocław, 1969. 228 s.

568. Milewski 1961 – Milewski T. O pochodzeniu słowańskich imion złożonych : *Prace onomastyczne*, 5 : I Miedzynar. sławist. konf. onomast. Wrocław ets., 1961. S. 233–247.

569. Milewski 1962 – Milewski T. Pochodzenie słowiaństkich imion osobowych z pierwiastkiem werbalnum w pierwszym człowie. *Rocznik sławistyczny*. 1962. T. 22/1.

570. Mill – Mill John S. A system of logic, ratiocinative and inductive, being a connected view of the principsof evidence, and the methods of scientific investigation. London, 1865. V. 1. Ed. 6. 180 p.

571. Moszyński – Moszyński K. Pierwotny zasiąg języka prasłowiańskiego. Wrocałw–Kraków, 1957. 332 s.

572. Ossowski – Ossowski L. Gwarowe białorusko-ukraińskie nazwy miejscowe na -ica. *Onomastica*, 1955. R.1.

573. Palacký – Palacký F. O jménech mistnich v zemi české a moravské: Rozbar etymologický mistnich jmén československých. *Ćasopis Českého museum*. 1934. Roc. 8.

574. Pawłowski – Pawłowski E. Naswy miejscowosci Sądeszczyzny. Naswy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich. Wrocław, 1971. Cz. 1.

575. Polskie nazwy – Polskie nazwy własne. Encyklopedia / pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko. Warszawa-Kraków, 1998.

576. Proch. – Prochaska A. Materjały archiwalne wyjęte glownie z Metryki Litewskiej od 1343 do 1607 roku. Lwów, 1890.

577. Profous – Profous A. Mistni jmena v Cechach. Jejich vznik puvodni vyznam a změny. Praha, 1947-1950. T. 1–4.

578. Rzetelska-Feleszko – Rzetelska-Feleszko E. Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze / pod red. Aleksandry Cieślikowej, Barbary Czopek-Kopciuch, Katarzyny Skowronek. Kraków, 2007. 627 s.

579. Rospond 1957 – Rospond S. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych. Wrocław, 1957. 73 s.

580. Rospond 1961 – Rospond S. Śląskie studia toponomastyczne. II : Possesiva. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Wrocław, 1961. S. 5–100.

581. Rospond 1964 – Rospond S. Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku. Wrocław, 1964. 215 s.

582. Rospond 1969 – Rospond S. Słowiańskie nazwy miescowe z sufiksem -ьsk. *Prace onomastyczne.* Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1969. Nr. 11. 433 s.

583. Rospond 1983 – Rospond S. Słowiańskie nazwy miescowe z sufiksem -jь. Wrocław, 1983. 182 s.

584. Rudnyckyj 1939 – Rudnyckyj J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny. *Rozprawy z onomastyki słowiańskiej*. Lwów, 1939. T.1. 246 s.

585. Rudnyckyj 1937 – Rudnyckyj J. O nazwie miejscowej Trembowla. *Język polski*. 1937. Rocznik XXII. S. 134–140.

586. Rymut 1971 – Rymut K. Patromimiczne nazwy miejscowe w Małopoisce. Wrocław etc., 1971. 120 s.

587. Rymut 1993 – Rymut K. Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych. *Onomastica.* R. XXXVIII, 1993. S. 5–19.

588. Skulina – Skulina T. Staroruskie imennicto osobowe. Wrocław, 1974. Cz. 2. 240 s.

589. Słowiańska – Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I. Warszawa ; Kraków, 2002. 540 s.

590. Šmilauer – Šmilauer V. Osidleni Čech ve svelte mistnich jmen. Praha, 1960.

591. Šrámek 1978 – Šrámek R. K zakladním teoretickím a metodologickym principum onomastickych slovniku. Slavia, 1978. № 47. S. 260–264.

592. Šrámek 1973 – Šrámek R. Toponimické modely a toponimický system. *Slovenská onomastická konferencia: zb. materiálov.* Bratislava, 1973. № IV. S. 135–147.

593. Šrámek 1999 – Šrámek R. Úvod do obecné onomastiky. Brno, 1999. 190 s.

594. Stieber 1947 – Stieber Z. Niektóre niezauważone typy słowiańskich nazw miejscowych. *Sprawozdania z czynności posiedzeń Łódzkiego towarzystwa naukowego*. Łódź, 1947. S. 27–38.

595. Stieber 1948 – Stieber Z. Toponomastyka Łemkowszczyzny. Nazwy miejscowosci. Łódź, 1948. Cz. 1. 75 s.

596. Taszycki 1946 – Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału. Kraków, 1946.

597. Taszycki 1958 – Taszycki W. Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe. Słowiańskie nazwy miejscowe. *Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.* Wrocław; Kraków, 1958. S. 215–222.

598. Taszycki 1958 a) – Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. *Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.* Wrocław; Kraków, 1958. S. 228–268.

599. Taszycki 1970 – Taszycki W. Nieetniczne nazwy miejscowe na -any. *Onomastica Slavogermanica V.* 1970. S. 131–135.

600. Urbańczyk – Urbańczyk S. W sprawie chronologii nazw miejscowych : I Miezdynar. slawist. konf. onomast. w Krakowie (22-24 pazdz. 1959) : ksiega ref. / pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1961.

601. Wahylewicz – Wahylewicz I. Bojkowé lid ruskoslowanský w Haličjich. Časopis Českého museum. 1841. Roč. 15.

602. Widajewicz – Widajewicz J. Południowo-wschodnie kresy Polski w X–XI wieku. Poznań, 1937. 80 s.

603. Wierzbicka – Wierzbicka A. Semantic Primes and Universals. Oxford, 1996. 500 p.

604. Zaleski – Zaleski J. Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny. *Prace onomastyczne.* 31. Wrocław etc., 1987. 198 s.

605. Zierhoffer – Zierhoffer K. Nazwy miejscowe pólnocnego Mazowsza. Wrocław, 1957. 418 s.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Віра Котович

ОЙКОНІМІЯ УКРАЇНИ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Монографія

Макетування та верстка
Василь Герман

Дизайн обкладинки
Олег Лазебний

Здано до набору 3. 02. 2020 р. Підписано до друку 17. 02. 2020 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 26,04. Зам № 758.
Наклад 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПÓСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. (03244) 2-23-35; 3-38-50
E-mail: posvitdruk@gmail.com